

Richard A. Falk
Dünya Düzeni
Nereye?

AMERİKAN EMPERYAL JEOPOLİTİKASI

metis

Richard A. Falk | Dünyaya Düzeni Nereye?

Richard A. Falk

Dünya Düzeni Nereye?

Amerikan Emperyal Jeopolitikası

Richard A. Falk 1930 doğumlu. Pennsylvania Üniversitesinde İktisat bölümünü bitirdikten sonra Yale ve Harvard üniversitelerinde hukuk eğitimini tamamladı. 1965'ten beri Princeton Üniversitesi'nde akademik kariyerine devam etmektedir. Bugüne kadar pek çok makalesi ve kitabı yayımlanan Falk, *The Nation*, *The Progressive*, *World Politics*, *Third World Quarterly* ve *Current History* dergilerinin yayın kurullarında görev yapmaktadır. Yazarın daha önce iki eseri Türkçede yayımlandı: *Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri* (Küre, 2002), *Küreselleşme ve Din: İnsani Küresel Yönetişim* (Küre, 2003). Princeton Üniversitesi Uluslararası Araştırmalar Merkezi ve Uluslararası Nükleer Silah Karşıtı Hukukçular Birliği kurucularındandır. Aynı zamanda BM Filistin İnceleme Komisyonu ve Bağımsız Uluslararası Kosova Komisyonu üyeliği yapan Falk, halen Princeton Üniversitesinde Uluslararası Hukuk ve Uygulamaları Emeritus Profesörü olarak görevini sürdürmektedir.

Metis Yayınları
İpek Sokak 9, 34433 Beyoğlu, İstanbul
Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com

Dünya Düzeni Nereye?
Amerikan Emperyal Jeopolitikası
Richard A. Falk

İngilizce Basımı: The Declining World Order
America's Imperial Geopolitics
Routledge, 2004

© Taylor and Francis Books, Inc., 2004
Türkçe Yayım Hakları © Metis Yayınları, 2004
Çeviri Eser Hakları © Neşenur Domaniç, Nusret Arhan, 2004

Birinci Basım: Mart 2005

Yayıma Hazırlayan: Bülent Doğan
Kapak Kolajı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.
Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

ISBN 975-342-515-5

Richard A. Falk

Dünya Düzeni Nereye?

AMERİKAN EMPERYAL JEOPOLİTİKASI

Çevirenler:

Neşenur Domaniç, Nusret Arhan

metis

*Karolin ve Dimitri'ye
mutluluklar dileği ve sevgilerimle*

İçindekiler

Türkçe Basıma Önsöz 7

Teşekkür 13

Giriş 17

BİRİNCİ KISIM

YAPILAR, AKTÖRLER VE FAİLLER

BİRİNCİ BÖLÜM

Devletin ve Devlet Sisteminin Geleceği 25

Vestfalya'yı Yeniden Sorgulamak 26

Post-Vestfalyen Perspektif 43

Post-Vestfalyen Dönemin Dört Çıkmazı 56

Yirmi Birinci Yüzyılın Başında Post-Vestfalyen Görünüm 62

Son Bir Hatırlatma 79

İKİNCİ BÖLÜM

Bölgecilik 83

Arkaplanda Dikkate Alınanlar 83

Bölgecilik Aracılığıyla Negatif Küreselleşmenin

Engellenmesi 96

İmparatorluk İnşasının Önüne Geçmek 98

Patolojik Anarşizmi Yatıştırmak 99

Pozitif Küreselleşmeyi Teşvik Etmek 102

Pozitif Bölgeciliği Teşvik Etmek 104

Son Bir Hatırlatma 107

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Küresel Kurumlar

Tehdidin Tanımlanması 110

Küresel Ekonomik Yönetişim Kuruluşları 113

Bölgelerden Oluşan Bir Dünya mı?

Bir Dış Politika Hesabı 118

Birleşmiş Milletler: Bir Güven Krizi 121

Son Bir Hatırlatma 125

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Küresel Sivil Toplum

Projeye Bağlanmak 127

Dil Politikası 133

Ekonomik Küreselleşmeye Verilen Tepkiler 136

Sorumlu Küresel Kapitalizme Doğru:

Normatif Demokrasi Savunucusu 146

Aşağıdan Küreselleşme ve Devlet:

Tayin Edici Bir Savaş 151

Sonuç 153

İKİNCİ KISIM

NORMATİF SINIRLAR

BEŞİNCİ BÖLÜM

Küresel Adalete Doğru

Değişen Küresel Bağlam 159

Hesap Sorulabilirlik Normlarının Yerine Getirilmesi:

Seçenekler ve Mekanizmalar 173

Yanıt Tarzları 181

Gelecek Vaatleri: Umudun Keşfi 187

Son Bir Hatırlatma 196

ALTINCI BÖLÜM

Dinsel Diriliş

Kalkış Noktaları 197

Din ile Politikanın Karşılıklı Etkileşiminin Anlatımı:

Modernitenin Doğuşu 205

Niçin Din? Açılımlar ve Gerilemeler 219

İnsani Küresel Yönetişimin Dini Dayanakları 226

Din ve İnsani Küresel Yönetişim: Son Gözlemler 237

YEDİNCİ BÖLÜM

Yurttaşlık Meselesi

Genel Değerlendirme 242

Küresel Yurttaşlığın İnşası: 1990'ların Geri Gelişi 255

ÜÇÜNCÜ KISIM GERİLEME

SEKİZİNCİ BÖLÜM

**George W. Bush'un Postmodern
Jeopolitikasını Kavramak** 265

DOKUZUNCU BÖLÜM

Irak Savaşı'ndan Sonra Birleşmiş Milletler

Soruşturmayı Şekillendirmek 280

Irak Savaşı ve BM Şart Sistemi'nin Geleceği 289

BM Şart Sistemi, Megaterörizm ve İnsani Müdahale 292

BM Şart Sistemi İçin İnşacı Bir Gelecek 295

ONUNCU BÖLÜM

Yurtseverlik 298

11 Eylül'ün Etkisi 300

Yurtseverlik Dönemi 302

Yurtseverliğin Yenilenmesi 308

ON BİRİNCİ BÖLÜM

İnsan Hakları ve Sivil Özgürlükler

Özgürlüklerimize Yapılan Benzersiz Saldırı 313

Politikalan Siyasi Ekstremistler Şekillendiriyor 316

ABD'nin Askeri Egemenliği 319

Krizin Büyüklüğü 321

Umudun Keşfi 325

Demokrasimizi Yeniden Yaratmamız Gerek 330

ON İKİNCİ BÖLÜM

İmparatorluk Faşist mi Olacak? 332

Emperyal Bir Moment 334

Bush Yönetiminin Yurtiçi ve Yurtdışındaki

Radikal Tasavvurlarının Tasviri 338

Niçin Küresel Faşizm? 342

Kaynakça 349

Dizin 354

Türkçe Basıma Önsöz

2005'İN SİYASİ GERÇEKLERİ, özellikle Ortadoğu'nun geleceği açısından küresel ufukta bir dizi rahatsızlık uyandırıcı siyasi sıkıntıya işaret ediyor. Irak'ta devam eden Amerikan işgali her gün yaşanan şiddet olaylarının kalıcılaşmasına ve bölgenin bağrında hem emperyal bir mevcudiyet hem de dış kaynaklı bir kargaşa duygusu yaratacak gibi görünmektedir. İlk belirtiler ikinci dönem Bush başkanlığının birinci döneme benzeyeceğini, ABD'nin Irak'ta ve bölgenin diğer yerlerinde "demokrasi" olarak tanımladığı şeyi cebren geliştirme çabalarını sürdüreceğini göstermektedir. Buna ek olarak, George W. Bush 2005'te Kongre'de yaptığı yıllık Ulusa Sesleniş konuşmasında İran'a tehdit dolu sözler söylemiş, ABD'yi Tahran'daki mevcut hükümeti devirmeyi tasarlayan müdahaleci faaliyetleri teşvik eden, İran'ın sözde nükleer silahlar geliştirmek için sürdürdüğü programı baltalamak için askeri saldırı tehdidinde bulunan bir konuma sokmuştur. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney uğursuz bir biçimde, İran'ın sözde nükleer üslerine askeri saldırı başlatması için İsrail'e yeşil ışık yakmıştır.

Bölgenin Washington tarafından denetlenmesi için yapılan bu jeopolitik manevra sürerken, dolar düşmekte, petrol fiyatı yükselmekte, dünya ekonomisinin tehlikeli bir uçurumun eşiğine şimdiye kadar hiç olmadığı ölçüde yaklaştığı görülmektedir. Irak halkı da güçlü bir başkaldırı, ezici bir işgal ve olası bir yıkıcı iç savaş arasında sıkışıp kalmıştır. 2005 seçimleri Şiiilere ve Iraklı Kürtlere bir iktidar hissi tattırmaktadır, fakat bunun normal bir atmosfer yaratabilecek anayasal bir sürece tercüme edilip edilemeyeceği fazlasıyla belirsiz görünmektedir. Önce muharebe alanında zafer kazanan, sonra Saddam Hüseyin'i ele geçiren, ardından egemenlik hakkını geçici Irak hükümetine devreden ve şimdi de ülke için bir anayasa taslağı hazırlama görevi verilecek bir yasama meclisinin seçimleriyle uğraşan Washington, Irak'ta "demokratik" bir düzeni dayatma konusunda bir dizi fantezinin peşin-

de koşmaktadır. Sünnilerin başını çektiği ayaklanmanın aşama aşama bastırılması yönündeki beklentiler, direniş hareketinin yenilenmesi, hatta yaygınlaşmasıyla her seferinde suya düşmüştür.

Bugün gelinen noktada İsrail/Filistin ateşkesinin bir duraklamayı mı yoksa anlaşmazlığın dayanak noktasını şiddetten diplomasiye kaydırmak için yapılan bir girişimi mi temsil ettiğini ayırt etmek imkân-sızdır. Neticede, barış ancak İsrail'in Batı şeria'daki yerleşim yerlerinin çoğundan çekilmeye ve Kudüs'te Filistinlilere ortak bir rol tanıma-ya hazır hale gelmesiyle, ayrıca Filistinli mülteciler konusunda hiç değilse bir uzlaşma önermesiyle gelecektir. şu anda Sharon hükümetinin bu yönde hareket etmeye hazırlandığına dair hiçbir gösterge bulunmamakta, topraklarından atılan ve işgal altında yaşayan Filistinli-lerin uzun süredir devam eden sıkıntılarının sona ermesi ne yazık ki pek mümkün görünmemektedir. Bu noktada, son "barış" girişimi İsrail'in diktası temelinde tek yanlı bir çözümün dayatılması için yapılan yeni bir hamle gibi görünmekte, Filistinlilerin bağımsız olarak varolan egemen bir devlete kavuşmalarına dayanan hakiki barış olasılığı kötü niyet ve hilenin lanetli âleminde kalmaya devam etmektedir. Bu kötümserliğin doğrulanmamasını ve kimi pozitif adımların atılmasını ümit edelim. En azından şiddetin azaldığı ve daha az baskının söz konusu olduğu bir işgal bile Filistinlilerin geçici de olsa rahat bir nefes almasını sağlayabilir.

Dünya politikasının yüzeyinde meydana gelen bu gelişmeler, dik-katimizi dünya düzeninin yapısını ve tabiatını değiştiren daha derindeki gelişmelerden uzaklaştırmamalıdır. Küreselleşmenin çeşitli biçim-lerinin egemen devletlerin ekonomik ve siyasi yaşamlarını denetleme yeteneklerini değişen ölçülerde baltalamakta olduğu konusunda pek az kuşku vardır. En bilinen küreselleşme biçimleri, şirketlerin ve ban-kaların da dahil olduğu ulusötesi piyasa güçlerinin dünya ekonomisini Uluslararası Para Fonu, Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası gibi neoliberal uluslararası finans kuruluşlarının önemli yardımlarıyla şekillendirmekte üstlendikleri rolleri içermektedir. Ulusötesi terörizmin de hem ülkesel toplulukların saklı güç kaynakları içinde faaliyet gösteren gizli şebekeler, hem de sınır tanımayan "özel kuvvetleri" ile düş-manlarını arayan devletler tarafından öne çıkarılması da düşündürücüdür. Medyada "teröre karşı savaş" olarak adlandırılan bu mücadeleye 11 Eylül saldırılarından bu yana büyük önem verilmektedir ve ABD hükümetinin yanıtı sürekli savaşla birlikte şiddetli bir küresel güven-sizlik tehlikesi taşıyan askeri yola girmeyi seçmek olmuştur.

Değer kaybeden şey yalnızca egemenlik hakkı değildir. Dünya politikasında güç kullanımını uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler ile ilişkilendirerek düzenleme konusundaki köklü çabalar da ciddi bir riske atılmıştır. ABD 11 Eylül'den itibaren uluslararası hukuka, BM Şartı'nın temel yasaklarına ve dünya kamuoyunca ifade edilen biçimiyle halk iradesine aykırı olan tektarafli bir savaşa girişmiştir. Aslında, hukuka, BM'ye saygıya ve yaygın biçimde paylaşılan etik standartlara dayanan normatif düzeni ciddi oranda zayıflatan bu devlet, II. Dünya Savaşı'ndan sonra saldırgan savaşa müsamaha göstermeyecek bir dünya düzeni çağrısının öncülüğünü yapmıştı. Saldırganlığa dünya toplumunun gücüyle karşı çıkılacak ve failer barışa karşı suç işleme emri vermekle itham edilecekti. Bu cezai sorumlu tutulabilirlik fikrini, tutuklanıp Nuremberg ve Tokyo mahkemelerinde yargılanan Alman ve Japon liderlere uygulandığı sırada ateşli bir biçimde savunan ABD'nin ta kendisiydi. O tarihte, ABD Yüksek Mahkemesi'nin saygın bir üyesi olan Amerikalı yargıç Robert Jackson, Nuremberg'de ortaya koyulan ilkelerin gelecekte, Alman sanıkları yargılamakta olan yargıçların ülkesindeki tutuma da rehberlik edeceğini söylemişti.

Bu sözün tutulması rahatsız edici bir biçimde onyıllardır reddedilmektedir. Kısa süre önce kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (ICC) bugünlerde neredeyse yalnızca ABD Hükümeti karşı çıkmaktadır. Ülkeleri, hükümetlerinin kendi kontrolleri altındaki Amerikan vatandaşlarına ICC tarafından dava açılmasına asla izin vermemeyi resmen kabul etmemesi halinde ekonomik yardımı kesmekle tehdit eden yine ABD'dir.

Türkiye işte böyle bir zeminde kendi geleceğini belirlemek için harekete geçmelidir. Mevcut küresel ortamda engeller kadar fırsatlar da bulunmaktadır. Türkiye hükümeti açısından ABD ve Avrupa'ya eşit mesafede bir diplomasi benimsemeyi düşünmek cazip olacak, bu da sonunda ülkedeki tüm yabancı askeri üslerin kademe kademe kapatılmasını içerebilecektir. ABD demokrasiye verdiğini iddia ettiği desteğe asgari düzeyde bile olsa inanmamızı bekliyorsa, dost bir ülkenin kendi özerkliğini ifade eden ve yurttaşlarının iradesini yansıtan adımlarına saygı duymalıdır. Türkiyeli yurttaşların yabancı üslerin kapatılmasını çığır açan, pozitif bir adım olarak selamlamayacaklarını düşünmek imkânsızdır. Bu tür gelişmeler olmadan önce Türkiye'deki "derin devletin" de güvenlik politikalarının bu şekilde ulusallaştırılması ve eşit mesafeli bir diplomasi izlenmesi konusunda ikna edilmesi gerekeceği açıktır. Bundan çok daha beklenmedik şeylerin gerçek-

leştigi vakidir. Eğer Türkiye'nin yapacağı bu tür hamlelerin Türkiye/AB müzakerelerinde daha olumlu bir atmosfer yarattığı görülürse, bu adımların pek radikal sayılmaması bile mümkün olabilir. Türkiye'nin takınacağı eşit mesafeli tutum aynı zamanda İsrail/Filistin ilişkileri açısından da değerlendirilebilir. Böyle bir tutum, bölgedeki komşularıyla ve genel olarak İslam dünyasıyla mümkün olduğunca pozitif ilişkiler kurmak isteyen Türk dış politikasıyla da uyumlu olacaktır. Soğuk savaşın sona ermesinin ardından, hatta daha etkili bir biçimde 11 Eylül saldırılarının ardından ortaya çıkan jeopolitik eğilimler, Türkiye'ye uzun süredir çözemediği sorunları çözmesine yardımcı olacak esnek ve yaratıcı bir dış politika geliştirme konusunda daha büyük bir potansiyel sunmaktadır. Aslında AKP yönetimi iktidara geldiğinden beri bu yönde hareket etmekte, Kıbrıs konusunda, İsrail/Filistin meselesinde, gerek ABD/Avrupa ve komşularıyla gerek İslam dünyasıyla ilişkilerinde çok daha dengeli bir yaklaşım benimsemektedir. Süreç içinde bu durum Türkiye'nin bölgesel ve küresel itibarını yükseltmiş, ülke oluşmakta olan küresel uluslar topluluğunun daha sorumlu ve ne yapacağı belli bir üyesi olarak görülmeye başlamıştır. Artık ne Washington ne de Tel Aviv Türkiye'nin çantada keklik olduğunu düşünebilir ki, bu da Ankara'ya dış politikada yaratıcı faaliyetlerde bulunmak konusunda daha geniş bir siyasi alan sağlamaktadır.

Bu kitap uluslararası ilişkileri ve dünya düzenini etkileyen genel eğilimleri incelemektedir. ABD'nin küresel imparatorluk arayışıyla ilişkili tehlikelere özel bir vurgu yapılmakta ve küreselleşen dünyada egemen devletin değişen rolü ele alınmaktadır. Aynı zamanda 11 Eylül saldırılarının etkisi ve ABD'nin dünyanın büyük kısmını fiili ve potansiyel savaş alanlarına çeviren yanıtı yorumlanmaya çalışılmaktadır. Emperyal jeopolitikalara karşı gelişen halk direnişinden kaynaklanan daha pozitif imkânlar da değerlendirilmektedir. Dünya düzeninin geleceği kesinlikle belirsizdir, fakat dış hatları halkların mücadelesi ile liderlerin cesaret ve yaratıcılıklarıyla biçimlendirileceğinden, tartışmaya girmek ve bunu kararlılık ve eylemle sürdürmek için her türlü gerekçe mevcuttur. Yalnızca böylesi bir mücadeleden sonra en iyisini umut etmek mümkün olacaktır!

Richard Falk
Santa Barbara, California
Şubat 2005

Teşekkür

BÖYLE BİR KİTAP üzerinde çalışmak görünmez bir işbirliği ağı gerektiriyordu ve bu işbirliği gerçekten küresel bir sahada gerçekleşti. Aynı zamanda iki temel yönlendirici ilkeye dayandırıldı: dünyadaki siyasi koşulları mümkün olduğunca çok açılı bir bakışla kavramak ve güncel gerçekliklerle, özellikle de şiddetli acıların çekildiği önemli durumlarla ve suiistimalci ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenlemelerle temasını kaybetmeden, bir yazar olarak gözümü umudun ufuklarından ayırmamak. Bu anlamda, kitabın analizi bilinçli olarak ve belirgin bir yaklaşımla etik, hukuki ve manevi hedeflerle şekillendireceğini, böylelikle "normatif uluslararası ilişkiler"e katkı yapacağını düşünüyorum.

Apaçık görülebilecek bir noktayı yine de belirtmeliyim. Bu kitabın taslağı büyük ölçüde 11 Eylül'den önce tamamlanmış olmasına rağmen, bu olayla ve daha büyük ölçüde ABD'nin yanıtıyla ortaya çıkan ciddi değişimleri değerlendirmek için yeniden ele alındı. ABD'nin gelecekteki küresel rolü hem tarihinde daha önce hiç görülmediği kadar tartışmalı hem de muhtemelen önemli bir değişime tabi hale gelmiştir. Amerikan işgaline karşı yürütülen Irak direnişi ve George W. Bush'un başkanlığının ikinci döneminin neler getireceğiyle ilgili belirsizlikler, önümüzdeki yıllarda ABD'nin büyük projesinde olduğu kadar, destekçi ya da muhâlif rolü oynayacak diğer siyasal aktörlerin girişimlerinde de (eğer yapılırsa) ne gibi tashiher yapılacağıının öngörülmesini zorlaştırmaktadır. En akla yatkın iki müstakbel dünya düzeninden biri ABD'nin küresel egemenlik senaryosuna, diğeri ise küresel sivil toplumun gelişen güçlerini de içeren ve 1990'ların sonunda şekillenmeye başlayan türden bir "küreselleşmeye" yeniden öncelik veren işbirliğine dayalı bir dünya düzeni senaryosuna uygun olacaktır.

Bu kitabın son aşamaları Santa Barbara ve İstanbul'da tamamlandı, her iki ortamda da huzurun ve motivasyonun keyifli bileşimini ya-

şadım. Santa Barbara'da California Üniversitesi'nin Küresel ve Uluslararası İncelemeler Programı'ndan yararlanma şansına eriştim. Bu atmosferde mesleki sıcaklık ve entelektüel teşvikle karşılaştım; özellikle programda yer alan Rich Applebaum, Giles Gunn ve Mark Jurgensmeyer'in yanı sıra yakından ilişkili çabalar içinde olduğumuz Juan Campo, Lisa Hajjar, Burleigh Wilkins ve Howard Winant'ın adını anmak istiyorum. Santa Barbara'da olmam beni Nükleer Çağ Barış Vakfı ve onun kendisini bu işe adanmış başkanı David Krieger ile yakınlaştırdı. Çalışmamı sürdürdüğüm sırada David'e yakın olmam, burada ele aldığım birçok sorun konusundaki yaklaşımımı da etkiledi. Son olarak, burada bulunmam, son dönemdeki ilgi alanları giderek benimkilerle ortaklaşan ve Amerikan imparatorluğunun işleyişine ilişkin araştırmalarıyla yeni ufuklar açan yakın çalışma arkadaşım David Ray Griffin ile yeniden bir araya gelmemi sağladı.

İstanbul'da olduğum sırada o çok güzel kentte çalışma ve farklı bakış açılarıyla karşılaşmanın ne kadar değerli olduğunu görme olanağını buldum. Bugünden geçmişe, geçmişten geleceğe, siyasetten dine, dinden siyasete, entelektüel çalışmalardan kamu hizmetlerine ve kamu hizmetlerinden entelektüel çalışmalara fazlasıyla yaratıcı bir biçimde çok sayıda köprü kuran arkadaşım Ahmet Davutoğlu'n-dan çok şey öğrendim. Murat Belge'nin yıllara dayanan dirayeti ve kavrayışı büyüleyici Türkiyeli kaleydoskopunu anlamama çok değerli katkılar sundu.

Dünyaya bakışım açısından, Bağımsız Uluslararası Kosova Komisyonu'nda görev almamın önemini de belirtmek isterim. Bu deneyim "insani müdahale" ile ilişkili güçlükleri ilk elden kavramam için muhteşem bir fırsat sağladı. Bu çalışmada mükemmel meslektaşlarıyla birlikte iş yapma olanağı buldum ve özellikle Richard Goldstone (başkan), Carl Tham (eş başkan), Mary Kaldor, Martha Minow ve Jacques Rupnik'le sıkı temas halinde çalışmalar yaptım. Süre yetersizliğinin baskısı altında rapor hazırlama işi, fazlasıyla bağımsız ve yetenekli Liam Mahoney ile zarif ve hünerli icra kurulu üyesi Pia Övelius tarafından büyük ölçüde kolaylaştırıldı.

Bu dönem boyunca, daha önceden olduğu gibi Chandra Muzaffar ile kurucusu ve başkanı olduğu JUST organizasyonu ile olan dostluğum ve işbirliğim sayesinde dünyayı ve Aydınlanma mirasını Batı hegemonyasının engellerinden arınmış bir gözle görebildim.

Gelişmekte olan bu küresel ortamda egemen devletin rolüne ilişkin yaklaşımım konusunda İsveç Hükümeti'nin 1995 yılında Kalkın-

ma Sorunları Uzman Grubu (Expert Group on Development Issues – EGDI) desteğiyle başlattığı "21. Yüzyılda Küresel Yönetişim: Dünya Düzeni Üzerine Alternatif Perspektifler" başlıklı projesinden yararlandım. EGDI'nin çalışması Bertil Odén ve Björn Hettne tarafından ustaca yönetiliyor, katılımcılar arasında karşılıklı etkileşim teşvik edilerek motivasyon artırılıyordu.

Son olarak, küresel demokrasiyle özellikle ilişkili olduğundan, Andrew Strauss ile yaptığım yakın işbirliğinden söz etmek istiyorum. Andy mümkün olan en kısa sürede bir küresel halk meclisi kurmak için çalışmanın önemini görmemi sağladı. Bu açıdan, yaptığım çalışma Daniele Archibugi, David Held, Saul Mendlovitz, Rob Walker gibi diğer yakın dostlarım ve çalışma arkadaşlarımdan bu konulara ilişkin daha kapsamlı ve kavramsal yaklaşımlarını tamamlıyor. Bu kitabı yazdığım sırada, ben (ve dünya) sevgili, değerli, cesur bir dost ve parlak bir akademisyen olan Edward Said'i kaybettik.

Daha kişisel bir düzlemde çocuklarım Noah, Dimitri ve Zeynep'e bana olan sevgileri ve geleceğe ilişkin sorumluluk duygumu güçlendirdikleri için teşekkür etmek istiyorum. En çok da, son on yıl boyunca yaşamın her yönündeki arkadaşlığından ötürü harika eşim Hilal'e teşekkür etmek için kelimelerin yetersiz kaldığını söylemek istiyorum.

Richard Falk
Santa Barbara, California

Giriş

BU KİTAP esas olarak, sömürgecilik ve *apartheid*'in yanı sıra Soğuk Savaş da sona erdiği halde, dünya üzerindeki siyasal yaşamın örgütlenmesine ilişkin mevcut eğilimler ve gelecekteki ihtimaller açısından niye umut ve itidal duyamadığımızı araştırmaktadır. Bunun basit ya da güvenilir bir açıklamasının bulunmadığı öne sürülmekle birlikte, Amerikan liderliğinin eşine rastlanmamış bir tarihsel fırsatlar dönemi sırasında yaşadığı başarısızlığa özellikle odaklanılmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından ABD dünya sahnesinin tartışılmaz egemen siyasi aktörü oldu, fakat liderleri ile yurttaşları durumdan pek esinlenmiş görünmediler ve çözümlenmemiş anlaşmazlıklarla, insanların çektiği acılarla, ya da giderek daha karmaşık ve kırılğan hale gelen bir dünyada adil insani yönetim biçimlerine daha fazla ihtiyaç duyulmasıyla ilgilenmediklerini açıkça ifade ettiler. 11 Eylül travmatik bir uyanış çağrısıydı, ama neye uyanış? Burada sunulan iddia, ABD'nin El Kaide saldırılarına verdiği yanıtla dünyayı küresel adalet ve dünya barışının nasıl sağlanacağına ilişkin iki ekstremist görüş arasında bir mücadeleye sokarak, küresel liderlik konusundaki eski başarısızlıklarının altını çizmiş olduğudur.

ABD'nin rolü, dünya düzeni kozmodramasının gözler önüne serilmesi açısından çok önemli olmasına rağmen, yorumlamada ele alınan yegâne odak noktası değildir. 1990'larda yüzlerin ticaret, yatırım ve finansa doğru çevrilmesiyle dünya düzeninin ekonomist bir yönelim kazanmasına ve "küreselleşme" terminolojisinin doğmasına işaret etmek de önemlidir. Kitapta şirket küreselleşmesi, yurttaş küreselleşmesi, emperyal küreselleşme, vahiysel küreselleşme ve bölgesel küreselleşme arasındaki ayrımlar üzerinde durularak, küresel yönetişime ulaşma yönündeki temel zorluk konusunda birbiriyle

çekişen yaklaşımların etkileşimine açıklık getirilmeye çalışılıyor ve bu zorluğa verilen yanıtı biçimlendiren ideolojik bakış açısına dair başlıca gerginlikler ele alınıyor. 1990'lar, sanki küresel yönetim esasen şirket küreselleşmesi olarak adlandırdığımız şeyle ilişkili kuvvet ve fikirlere havale edilecekmiş gibi başladı. Bu açıdan önemli olan, şirket küreselleşmesine bağlanan bakış açısının ne ölçüde piyasa güçlerinin azami özerkliğini isteyen ve hükümetlerin rolünü kolaylaştırıcılığa indirgeyen bir kapitalizm varyantının etkisi altında olduğuydu. "Neoliberalizm" ya da "Washington Mutabakatı" olarak tanımlanan bu yönelim, her yıl Alpler'deki Davos kasabasında düzenlenen yıllık Dünya Ekonomik Forumu gibi arenalarda ideolojik hegemonya elde eden özel sektör tarafından savunuldu.

Dünyanın ekonomik büyümesine yönelik kaygılara eşlik eden muhtelif hoşnutsuzluk ifadeleri de vardı. Sivil toplum şirket küreselleşmesinin etkisiyle dünyadaki yoksulların sefaletle itildiğini giderek daha fazla ifade etmeye başladı, farklı unsurlar muhalif protesto eylemleri ve direnişler örgütlediler. Bu dinamik hem yerel hem de ulusötesi bir nitelik taşıyordu; etkin olmanın yollarını arayan sivil toplum aktörleri, çevrecilerin ve insan hakları aktivistlerinin daha önceki girişimlerine dayanarak, Birleşmiş Milletler'in küresel politika meseleleri konusunda düzenlediği üst düzey konferanslarla bağlantılı arenalardan yararlanıyordu. 1990'larda bunları yapmak mümkün olmadığına ise, şirket küreselleşmecilerinin sembolik toplantıları sırasında, özellikle de Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası ve Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşların toplantıları sırasında yapılan kitle gösterileri aracılığıyla şikâyetlerini dile getirdiler. Bu ifade biçimi başlangıçta "küreselleşme karşıtı bir hareket" olarak tanımlandı, ama bu kitapta "yurttaş küreselleşmesi" adı verilerek, kendi gelecek vizyonuna sahip alternatif bir küreselleşme olarak tanımlanıyor.

11 Eylül'den beri küreselleşme anlatısı yeni anlamlar kazanarak, farklı küreselleşme yandaşlarının dünya görüşünü değişik yönlerde yeniden biçimlendirmektedir. Bunların en çarpıcısı ABD ile El Kaide'nin karşı karşıya gelmesiyle, dünya siyasetinin özündeki sorunun güvenlik kaygıları olduğunun yeniden iddia edilmesidir. 11 Eylül tesadüfen George W. Bush'un başkan olduğu bir döneme rastlarsanız, radikal sağ El Kaide'ye yanıt verilmesini gerektiren bu kritik dönemde Washington'daki politika inisiyatifini eline geçirmeyi ba-

şarmıştır. Dindar sağın güçlendirdiği bu yeni muhafazakâr etki, askeri açıdan egemen bir devlet olarak ABD'nin dünyaya (ve kendisine) kalıcı bir küresel yönetim biçimi sunmada oynadığı rolün altını çizdi. Ben saptanan bu dünya düzenini "emperyal küreselleşme" olarak tanımlıyorum. Bu oluşumun itibarı kısmen, El Kaide şebekesinin ciddi zararlar vermek ve Batılı seküler toplumların yüreğine korku salmak konusundaki ürkütücü derecede asimetrik ve yenilikçi gücüne dayanmaktadır. Bu tür siyasi şiddet sadece değilse de öncelikle sivil hedeflere yöneltilmekte, bir savaş aracı olarak yeni bir terörizm anlayışının doğmasına neden olmaktadır – daha önceki türlerinden ayırmak için kitapta buna "megaterörizm" adı verilmiştir. Usame bin Ladin'in çeşitli İslamcı ekstremistler tarafından desteklenen hayalperest dünya görüşü ise, aynı zamanda bir küresel yönetim yaklaşımı olarak da yorumlanabilecek, ortodoks bir dindarlık temeli üzerinde siyasal yaşamın yeniden inşası için radikal programını öne çıkartmak amacıyla "vahiysel küreselleşme" olarak tanımlanmıştır. Her iki tür küreselleşmenin de, en azından 2001'den bu yana görülen tezahürleriyle kalıcı olup olamayacakları hiç de açık değildir. Belki ilerde Amerikan seçmenleri maliyetlerine, yüklerine, sevilmemesine tepki göstererek emperyal küreselleşmeyi reddederken, İslamcı radikaller de taktiklerini ve amaçlarını daha az hayalci ve daha sürdürülebilir bir biçime büründürürler.

Küreselleşmeyi kurgularken bölgeselleşmeci eğilimlerin, özellikle de Avrupa'nın tedricen, başlangıç safhalarındaki bir "bölgesel devlet" haline geldiğinin hesaba katılması yerinde olacaktır. Diğer küreselleşme biçimlerine tepki olarak bölgesel yönetime dayanma olasılığını da içeren başka yerlerdeki gelişmelere bağlı olarak, önümüzdeki birkaç on yıl içinde küresel yönetim konusunda yurttaş küreselleşmesi hareketinin küresel demokratik istekleriyle emperyal küreselleşmenin küresel güvenlik hedefleri arasında bir yerde duran yaklaşımlar geliştirecek bölgesel aktörler ortaya çıkabilir.

Tarihsel güçlerin bu konjonktürü üzerinde düşünmek açısından yararlı olan yegâne yaklaşım küreselleşme değildir. Bu kitap dünya düzeni ve küresel yönetime uyarlanabilen yerleşik analiz kategorilerinin kökten istikrarsızlaştığına dikkat çekmek için modernite ile postmodernite arasındaki ortak yüzeyi araştırmaya da çalışmaktadır. Dünya düzeninin modernist çerçevesi, 1648'den önceki bölgesel

egemenlik fikirlerine ve devlet formasyonunun gerçeklerini bir ölçüde göz ardı eden ufuk açıcı bir olay olan Vestfalya Barışı'ndan kaynaklandığı şekliyle devletin doğuşu ve devlet sisteminin örgütlenmesiyle ilişkilidir. Vestfalyen dönem hem devletin çeşitli aşamalardan geçerek evrimleştiği hem de coğrafi anlamda Avrupa'dan tüm dünyaya yayıldığı dönemdir. Dünya toplumunun resmi örgütlenmesi siyasal aktör olarak devlete öncelik tanımış durumdadır, Birleşmiş Milletler'e üyelik ve oy kullanma kuralları da buna örnek oluşturmaktadır. Bu modernite deneyimi devletler arasındaki ilişkilere egemen olan kural ve uygulamalar olarak uluslararası hukuk ile devletler arasındaki şiddete dayalı çatışma olarak savaşı da biçimlendirmiştir. Başka önemli etkiler ve aktörler daima varolmuş, ama dünya düzenini lider devletlerin jeopolitik statüleriyle ilişkili yönetsel bir rol oynadıkları, devletlerarası ilişkilere dayanan bir küresel yönetim çatısı olarak düşünmek yerinde görünmüştür.

Son birkaç onyıdır uluslararası ilişkiler teori ve pratiğinde post-moderniteyi geçerli kılan şey, devletin ve devlet sisteminin küresel tarih sahnesini çeşitli devlet dışı aktörlerle paylaşma ihtiyacı duyma derecesidir. Hal böyleyken, yönetici otoriteleri egemenlik hakkı talep eden ülkesel birimler etrafında örgütlenmiş Vestfalyen bir dünyada yaşıyormuş gibi davranmamız artık anlaşılır olmayacaktır. Devletin ya da devlet sisteminin modasının geçtiğini söylemiyoruz. Söylediğimiz, dünya düzeninin çerçevesinin artık daha zayıf ve tartışmalı bir gerçeklik olduğudur. Bu çerçeve özellikle, suç örgütlerinden tutun da dini örgütlere kadar çeşitli türlerde ulusötesi ağların davranışlarının, küresel şirketlerin, bankaların, borsacıların, finans tacirlerinin, bölgesel aktörlerin, (ülkesel otorite ile devlet dışı yapıların taleplerinin her an alevlenebilecek bir karışımına dayanan) ilk "küresel devlet" in liderlerinin ve çeşitli küresel politika gündemlerine sahip bir dizi sivil toplum aktörünün etkisi altındadır. Geçmişin, günümüzün ve geleceğin teknolojik yenilikleri bu postmodern varsayımın inandırıcılığına fazlasıyla tesir etmektedir. Enformasyon teknolojilerinin hem küresel entegrasyon ve yönetim açısından, hem de savaşın doğası ve iktidarın karakteriyle ilişkili olarak yarattığı devrimci etki, dünya düzenini tanımlayan gerçekliğin postmoderniteye gönderme yapılarak yeniden tanımlanmasını akla yakın hale getirmektedir.

Burada hem dil hem de algıyla ilgili bir mesele vardır. Kitapta benimsenen perspektif, inşacı bir bakış açısını öngörmekte, fakat analitik ve normatif veçheleri de işin içine dahil etmektedir. Bununla kastedilen, dünya düzeninin ve küresel yönetişimin kavramlaştırılmasının kaçınılmaz olarak yorumlayıcı bir edim olduğu, bu edimin deneyim ve algının getirdiği kafa karışıklığını aydınlatır ve açıklar görüldüğü ölçüde saygıyı hak ettiğiidir. Bir yorumcunun devleti, devlet sistemini, küreselleşmeyi ya da postmoderniteyi "görmediği" açıktır. Bunlar bilginin üretimine ve yaygınlaştırılmasına katılanlara hitap eden bilgilenmiş zihnin inşalarıdır, fakat algıların değiş tokuşuyla bir değerlendirme ve inceltirme sürecine tabi tutulurlar. Bunlar özelemlere ilişkin inşalardır; tercih edilen bir geleceği önceden tasarlamaya çalışmanın yanı sıra onu tanımlamaya, açıklamaya, öngörmeye ve bu şekilde "normatif (yani, anlam yüklü) inşalar" olma hakkını kazanmaya çalışırlar. Akademinin sosyal bilimler alanındaki eğilimleri bilimsel yöntem ve nesnellik etosuna sadakat iddiasıyla bu normatif boyutların gizlenmesini, hatta reddedilmesini teşvik etmek yönündedir. Fakat yorumsal girişimler yer, zaman, toplumsal konum, eğitimsel ve kültürel arka plan ve siyasal eğilimlerin de dahil olduğu çeşitli faktörlerle ilişkili öznel unsurları da içermek zorundadır. Benim dünya görüşüme göre normatif inşacılık nesnellığe ulaşmak istiyormuş gibi davranmamasının yanı sıra, gerçekliğin inşasında tercihlerin ve umutların geçerliliğini de inkâr etmez. Aynı zamanda, tercihlerine uygun olmayan kanıtları da kabul ederek, açıkladığı çerçeve içinde dürüst olmayı hedefler.

Mevcut dile ilişkin bir mesele daha vardır. Bu da medya manipülasyonu ve ana akımlara mensup politikacılar tarafından algının çarpıtılmasıdır. Bu çarpıtma özellikle 11 Eylül'den sonra siyasal şiddet alanında çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. "Terörizm" kelimesinin siyasal şiddetin belirli biçimlerini ahlaktan yoksunluk ve aşırı suçlulukla ilişkilendirmek için tahrik edici bir biçimde kullanılması, şiddete hangi kapsamda ve hangi sonuçlara yol açarak dayandıklarına bakmaksızın bir dizi siyasal projeyi reddederken, hasımlarının siyasal projelerini aklamak gibi ikili bir sonuç yaratmıştır. Sivillere yönelen tüm şiddet eylemlerini hafifletici sebepleri dikkate almaksızın bütünüyle kabul edilmez sayan yaygın ahlaki zemini ele alalım. Böylesi bir bakış açısının siyasal şiddete dayanan devlet dışı yapıların taktik-

lerini reddettiği kesindir, fakat vurgulanmaya muhtaç olan şey, benzer ya da daha büyük sonuçlar doğuran devlet taktiklerinin de reddilmesi gerektiğidir ve bunlar genellikle insani ilişkilerde siyasi şiddet kullanımı konusundaki kuralları koyan meşru otorite yapılarından (yani hükümetlerden) kaynaklandığından, belki de daha ısrarlı bir biçimde reddedilmelidir. İşte bu nedenle "terörizm" terminolojisini tek yanlı kullanmamak için elimden gelen her şeyi yapmaya çalışıyorum.

Geleceğe umutla bakabilir miyiz? Kitap İngilizcede "Dünya Düzeninin Çöküşü" başlığıyla çıktı. Bu başlık ABD'nin imparatorluk inşa etme projesiyle hızlanan tehlikeli bir aşağı düşüşe işaret etmektedir. Bu olumsuzluk şirket küreselleşmesi ve vahiysel küreselleşmeyle ilişkili diğer eğilimlerle tamamlanmakta, fakat yurttaş küreselleşmesi ve bölgesel küreselleşmeyle ilişkili enerjiler tarafından da değişen ölçülerde dengelenmektedir. Dünya düzeninin çöküşü, eğer olan buysa, bu karanlık güçlere karşı mücadelenin hedefleri konusunda daha cesurca düşünmeyi sağlayacak yenilikçi fikriyatı teşvik eden –büyük dünya dinlerinin manevi mesajlarının yeniden değerlendirilmesi ve insan güvenliğini şiddetten arındırılmış siyasete dayalı olarak inşa etme imkânını da kapsayan– kimi diyalektik etkilere de sahiptir.

BİRİNCİ KISIM

Yapılar, Aktörler ve Failer

BİRİNCİ BÖLÜM

Devletin ve Devlet Sisteminin Geleceği

Bu bölümde, 21. yüzyılın başlarındaki makrotarihsel gelişmelerin, özellikle de genelde "küreselleşme" olarak tanımlanan, piyasanın yönlendirdiği karmaşık olgunun genel etkileri ile ABD'ye karşı düzenlenen ve güvenlik yönelimli jeopolitikanın yeniden güçlenmesine neden olan, daha sarsıcı 11 Eylül megaterörist saldırılarının şekillendirdiği dünya düzeninin tarihsel anlamda belirsizlik taşıyan durumu ele alınmaktadır. Görünüşte birbirlerinden bütünüyle farklı olan bu iki gelişmenin ortak yanı, ağırlıklı olarak egemen devletlerin karşılıklı etkileşimiyle uzun sürede oluşturulmuş dünya düzeninin yapısı üzerindeki yıkıcı etkileridir. Bu birbirini tamamlayan tehditlerin her biri kendi yöntemiyle devletlerin tanzim edici yeteneklerini açıkça baltalamakta ve bölgesel olmayan, iletişim ağlarıyla birbirine bağlanmış, enformasyona dayalı bir örgütlenmenin olağanüstü gücünü açığa vurmaktadır. İktidarın yer ve doğasındaki bu köklü değişimler, son birkaç yüzyıldan beri uluslararası diplomasiye ve dış politikaya egemen olan kaynaklara dayalı gücün ve ülke sınırlarına sıkışmış otorite yapılarının varlıklarını sürdürüp sürdüremeyecekleri konusunda derin kuşku lar uyandırmaktadır. İktidarın ve yapıların bu yeniden şekillenışı, küresel dinin yeniden güç kazanması, ulusötesi toplumsal güçlerin ortaya çıkması, ulusötesi suçların artması, yasal ve yasa dışı göç örüntülerinin genişlemesi, küresel anlamda bütünleşen televizyonun etkisi ve gezegenimizin tek bir siyasi aktörün himayesinde militarizasyonu ile belirginleşmektedir.

VESTFALYA'YI YENİDEN SORGULAMAK

Vestfalya'nın Referans Noktaları

Küresel politikanın post-Vestfalyen görüntüsünün önemini anlamak için işe Vestfalya gerçekliğini mümkün olduğunca kapsamlı biçimde aydınlatmakla başlamak yararlı olacaktır. Özetle, Vestfalya başlığı, hem uluslararası otoritenin devlet merkezli, egemenlik yönelimli, belli bir toprak parçasıyla sınırlı (ülkesel) çerçevesini belirten, hem de tarihin gelgitleriyle kimlik değiştiren egemen ya da hegemonik siyasal aktörlerce biçimlendirilen ve yönetilen, hiyerarşik biçimde yapılandırılmış bir dünya düzenini tanımlayan bir kısaltma olarak kullanıldığından, muğlak bir yapıya sahiptir. Aslında "Vestfalya" terimi, ülkesel/yasal bir eşitlik mantığıyla jeopolitik/hegemonik bir eşitsizlik mantığını birleştirdiğinden, kaçınılmaz olarak tutarsızlık içermektedir.

Fakat kavramlaştırma konusundaki sorunlar daha da öteye uzanır. "Vestfalya" eş zamanlı olarak bir *olayı, fikri, süreci ve normatif bir puan tablosunu* tanımlamak için kullanılmaktadır.

Vestfalya bir olay olarak, dar anlamda Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-48) sonunda yapılan Avrupa barış anlaşması ile ilgilidir. Bu anlaşma, zaman zaman önemli değişimler geçirmesine rağmen, kısa süre öncesine kadar etkisini sürdüren dünya düzeninin modern yapısal çerçevesini oluşturacak –biraz keyfi olmasına rağmen– uygun bir çıkış noktası da olmuştur. Bu yapısal süreklilik, özellikle evrimci deneyim tarihsel bir yaklaşımla açıklandığında, uluslararası ilişkilerin devamlılığını sağlamaya yetmiştir.

Vestfalya bir fikir olarak, dünya düzeninin yalnızca egemen devlet niteliği taşıyan, ülkeye dayalı siyasal aktörlere tam katılımlı üyelik bahşedilen devlet merkezli karakterine işaret eder. Vestfalya bir süreç olarak 1648 anlaşmalarının yapılmasından bu yana geçen üç yüz elli yıldan uzun zaman içinde gelişen devletin, devlet yönetiminin ve devlet sisteminin değişen karakterine işaret eder. Bu bakımdan, Avrupa merkeziliğin yükselişi ve düşüşüyle ilişkili önemli gelişim evrelerinin yanı sıra, bununla ilişkili sömürgecilik ve sömürge olmaktan kurtuluş dinamiklerini, kitle imha silahlarının bulunmasını, uluslararası kurumların oluşturulmasını, küresel piyasa güçleri-

nin yükselişini, geçen yüzyılın sonunda küresel sivil toplumun ortaya çıkışını ve toplumsal faaliyet düzeyleri üzerinde yaşamı örgütleyen bir dizi devrimci teknolojinin uygulanmasını dikkate almaktadır. Normatif puan tablosu olarak Vestfalya ise, baskıcı devletlerin hesap sorulabilir olmasını engelleyen, zayıf ve ekonomik anlamda dezavantajlı ülkeleri müdahaleler ve maddi yoksunluklar karşısında korumasız bırakan, egemenliğe dayalı böyle bir sistemin, tarihsel koşulların uzun süreli döngüleri tarafından şartlandırıldığı şekliyle, güçlü ve zayıf yönlerini kapsamaktadır. Bu boyutların her biri detaylı bir biçimde ele alınabilir, fakat bu kitapta esas olarak Vestfalyen eğilimlerle post-Vestfalyen eğilimlerin çağımızdaki etkileşim noktaları ve çakışmalarına odaklanılacağından, böyle detaylı bir değerlendirmeye girilmeyecektir.¹ Aynı şekilde, tarihsel gerçekliğin döngüsel tekrarlanmaları mı yansıttığı, yoksa geçmişten geleceğe uzanan bir tür doğrusal rota mı olduğu da tartışma konusu edilmeyecektir. Tarihe savaş/barış açısından bakmak döngüsel bir bakış açısının benimsenmesini teşvik ederken, teknolojik/bilimsel bir bakış da doğrusal perspektifi teşvik etmektedir.

Dünya düzeninin uzun süredir yerleşik olan devletçi/hegemonik yapısı, düşünce ve pratikte bir ortaçağ anlayışı tarafından öncelenmiştir. Bu anlayış, feodal toprak sahipliği, istihdam ilişkileri ve coğrafi anlamda sınırlı iletişim ve yönetim yetilerinden kaynaklanan çeşitli heterojen siyasal denetim biçimleriyle ilişkili bir ülkesel yerelcilik ile Hıristiyanlar arasında normatif bir inanç topluluğu kuran Hıristiyan evrenselciliği arasındaki etkileşimi daha büyük bir tutarlılıkla vurgulamıştır. Dünya düzeninin modern dönemin öncesinde atılan temelleri, örtük biçimde ve operasyonel olarak Avrupa merkezci olmanın yanı sıra, uygarlaşmış "biz" ile barbar "onlar" arasında, çok daha sonra, sömürge çağında resmileşen ve ideolojik bir kılıf geçirilen keskin bir kimlik çatışması doğurmuştur. Vestfalya öncesindeki çatının ilk çöküşü kısmen Hıristiyanlık içindeki yarılma-

1. Vestfalyen çokboyutlulukla ilgili aydınlatıcı yorumlar için, bkz. Charles W. Kegley ve Gregory A. Raymond, *Exorcising the Ghost of Westphalia: Building World Order in the New Millennium*, Upper Saddle River, New Jersey, Prentice Hall, 2002; G. John Ikenberry, *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of Order after Major Wars*, Princeton, New Jersey, Princeton University, 2001.

ların, özellikle de Protestanların Roma'dan ayrılmalarının sonucunda, kısmen de insani ve mali kaynakları harekete geçirme, büyük ama yönetilebilir toprak parçalarında düzen kurma konusunda daha büyük yeteneklere sahip, daha merkezileşmiş siyasi aktörlerin askeri ve ekonomik çıkarlarını gözetmelerinin sonucunda gerçekleşti.²

Vestfalyen sistem 1648 anlaşmalarının öngördüğü koşullarla Avrupa'da ortaya çıktı, fakat dünyayı kuşatmak için her aşamada özündeki devletçilik (eşitlik mantığı) ile özellikle dünya sisteminin çeperlerinde yer alan ülkelerdeki hegemonik gerçekliği (eşitsizlik mantığı) birleştirerek, aşamalar halinde genişledi. II. Dünya Savaşı'nı izleyen onyıllar dünya düzeninde Vestfalyen kavrayışın örgütsel doruğunu, yani, devletler sisteminin sömürgelemeden kurtuluş dinamikleri aracılığıyla Asya ve Afrika'ya uzanmasını, devletlerin küresel ekonomi politikasını denetlemeye devam edişini, hükümetlerin savaş ve barışla ilişkili olarak taşıdıkları güvenlik kaygılarının ön plana çıkmasını, iki süper güç ile bunlara bağlı müttefiklerinden oluşan bloklar arasındaki uzlaşmaz ve kıyamet potansiyeli taşıyan mücadelenin merkeziliğini yansıtan "çift kutupluluk" üzerindeki jeopolitik odaklanmayı temsil ediyordu.

Bu Vestfalyen dünya hukuksal planda devletlerin eşitliği, egemenlerin muaf tutulması ve başka devletlerin içişlerine karışmama doktrini gibi temel uluslararası hukuk normları aracılığıyla yapılandırıldı. Uluslararası toplumun hukuki alanda *devletçi olarak* kavranması, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği de dahil olmak üzere çoğu önemli uluslararası kuruluşu üyelik ve katılım konusunda da egemen oldu. En önemli uluslararası kuruluşlar siyasal ve ekonomik güç eşitsizliklerini hesaba katmanın yollarını bulmuş olduklarından bu devletçi organizasyon izlenimi yanıltıcıdır. Bu konunun ayrıntıları için 4. Bölüm'e bakınız. Sadece bütünüyle egemen devletler tam üyelik ve katılım koşullarına sahipmiş gibi muamele görmekle bir-

2. Siyasal örgütlenmenin baskın biçimi olarak egemen devletin ve devletler sisteminin gelişimi konusunda bkz. Hedrick Spruyt, *The Sovereign State and Its Competitors*, Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1994. Karşılıklı bağımlılığın ve gerileme kabiliyetinin yoğunlaştığı koşullarda meydana gelebilecek olasılıklar konusunda bir değerlendirme için bkz. Joseph A. Camilleri ve Jim Falk, *The End of Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmenting World*, Hants, Birleşik Krallık, Edward Elgar, 1992.

likte, devlet gruplarının kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar ve özellikle AB ülkelerinin bölgesel temsili doğrultusundaki hareketler küresel diplomasiinin gerçeklerini karmaşıklştırmıştır. Birleşmiş Milletler Şartı insan hakları, sivil itaatsizlik ve egemen ideolojinin tercihi gibi sorunları Vestfalyen çerçeveye uygun bir biçimde yalnızca "iç hukuk" sorunları olarak görmektedir. Bu uygunluk aynı zamanda, örgütlü uluslararası topluluğun kurumsal ifadesi olması bakımından BM'nin sınırlı gücünün tanınması olarak da açıklanabilir. 1990'lardaki insani yardım diplomasisinde kanıtlarıyla görüldüğü gibi, bu sınırlara saygı gösterilmediğinde BM etkisiz kılınmakta ve faaliyetleri buruk eleştirilere hedef olmaktadır ki, bu da önemini genel olarak azalmaktadır.³ Bu aynı zamanda etkili bir girişim için gereken güçleri harekete geçirme ya da engelleme yetkisine sahip olan üyelerin siyasi iradesini de yansıtmaktadır.

Vestfalyen model, devletler arasında büyüklük, zenginlik, güç ve uluslararası roller açısından mevcut olan radikal eşitsizliğin getirdiği gerçekliklere de zahmetsizce uyum sağlamıştır. Bu eşitsizlik, "Büyük Güçler" olarak bilinen önemli devlet aktörlerince oynanan özel yönetsel rollerin performansına dayanan ve uluslararası ilişkiler kuramcılarınca "hegemonik jeopolitik" başlığı altında tartışılan özel bir "küresel yönetim" biçimi doğurmuştur.⁴ Böylesi bir model tarihsel olarak çok devletli yönetişimin çeşitli emperyal biçimlerini içeren Avrupa merkezli bir dünyanın evrimci dinamikleriyle koşullandırılmıştı ve 20. yüzyılda ABD ile Rusya'nın yükselişi bu dinamikleri azar azar tehdit etmeye başladı.⁵ Bu devletler ilk "süper güç-

3. 1990'larda barış koruma diplomasisinin doruğa ulaştığı sırada Birleşmiş Milletler'in Balkanlar ve Ruanda'da oynadığı role ilişkin sert bir eleştiri için bkz. David Rieff, *Slaughterhouse*, New York, Simon & Schuster, 1995; L. R. Malvern, *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Londra, Zed, 2000. Malvern'in açık bir dille ifade ettiği gibi, BM'nin Batılı devletlerin, özellikle de ABD'nin temsilcisi olduğu anlaşılmalıdır.

4. Bkz. Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Londra, Macmillan, 2. Baskı, 1995; Robert Gilpin, *War and Change in World Politics* Cambridge, Cambridge University Press, 1981. Etkili formülasyonlar açısından, devletçiliği onaylayan bu literatüre çok kısa bir süre önce yapılan ilavelerden biri de şudur: Robert Jackson, *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States*, Oxford, Oxford University Press, 2000.

5. Bkz. Michael W. Doyle, *Empires*, Ithaca, New York, Cornell, 1986.

ler" olarak Soğuk Savaş döneminde ortaya çıktılar, rakiplerini yayılmacılıktan vazgeçirmek için sıkı ittifaklar oluşturarak III. Dünya Savaşı'nın başlamasını engellemeye çalışırken bir yandan da gezegenin herhangi bir kısmına gönderilebilecek yıkıcı miktarlarda kitle imha silahları bulundurdular.

1945'ten beri en güçlü devletler bile nükleer silahların ve bunların dakikalar içinde büyük mesafeler kat etmesini sağlayan araçların giderek çeşitlenip kusursuzlaşması sonucunda, feci bir yıkıma karşı esasen savunmasız kalmışlardır. 2004 yılı itibariyle her devlet kitle imha silahlarıyla yapılacak saldırılara karşı savunmasızdır (bu saldırıların devlet dışı aktörler tarafından yapılması da mümkündür) ve belirli bir ölçüye kadar bu gücü elinde bulunduran çok sayıda aktör mevcuttur. Yeniden yapılanmanın Soğuk Savaş sona erdikten sonra da devam etmesi Vestfalyen realistlerin ABD'nin hegemonik konumunu devlet sistemi tarihi içinde, günümüzde ekonomik, teknolojik, diplomatik, kültürel ve askeri nüfuz araçlarının bileşimiyle güçlendirilen "tek kutuplu bir kuvvet" olarak görmelerine neden oldu. Bu tek kutuplu güç yapısı, aynı zamanda paradoksal olarak tarihte benzeri olmayan, aşırı uçların oluşturduğu şebekelerden, sivil toplum aktörlerinin yaygın görünürlük kazanan eylemlerine kadar uzanan, karşıt hareketler ve direniş örüntüleri tarafından çarpıcı bir biçimde tehdit edilmektedir. 1999'da Kosova'ya yapılan sıfır zayıatlı NATO savaşı ile ABD'nin nükleer balistik savunma ve uzaya silah yerleştirme araştırmaları gibi olgular, tek kutupluluğunun pratiğini de zihniyetini de göstermekte, gerek hegemonik gerek emperyal incinmezlik konusundaki beyhude arayışları ortaya koymaktadır. Bu aynı zamanda denge, caydırıcılık ve kuvvetler eşitliği ya da olsa olsa askeri üstünlük peşindeki geleneksel Vestfalyen arayışlardan, devlet formu taşımayan tehlikeli siyasi aktörlerin neden olduğu devrimci tehdit karşısında üstünlük kurma ve bu üstünlüğü korumaya olanak veren daha etkili bir güç oluşturma çabalarına doğru kayan çarpıcı bir jeopolitik değişimi yansıtmaktadır.⁶ Tarihin cilvesiyle, tam da devletler bağlamında ülkesel saldırıların zarar görmeden atlatılabileceğinin düşünüldüğü sırada, devlet dışı aktörlerin, özellikle en güçlü

6. Bkz. Jan Lodol, *The Price of Dominance*, New York, The Council on Foreign Relations, 2001.

devletlere zarar verebilecek karmaşık yapılar oluşturma kapasiteleri açığa çıkmaktadır. Canlı bir örnekle, ABD ve ABD vatandaşları, bu biçimdeki düşmanlıklara karşı Norveç devleti ve Norveç vatandaşlarından çok daha fazla korunmasızdırlar diyebiliriz.

Dünya düzenindeki Vestfalyen özelliklerden ikisine daha dikkat çekmek gerekiyor. Machiavelli, Hobbes ve Clausewitz'in oluşturduğu zeminde, uluslararası topluluğa egemen olan bakış açısında hukuk ve ahlakın rolü, devlet yönetiminin rolüne göre marjinal tutulmuştur. İstikrar ve nizamın "barış"ı sağlamasına yol açan şey hukuk ve ahlak normları değil, nispi iktidarın yetenekli ve tedbirli yönetimidir. Modern dönemde bu marjinallik Hans Morgenthau, George F. Kennan ve Henry Kissinger gibi düşünürlerce, hırs, korku ve bencilik tarafından koşullandırılan insan doğasına kuşkucu bir bakış temelinde yorumlanmıştır. Bu insan doğası, güvenliği neredeyse "güç" ile eş anlamlı gören bir siyasal yönelime ve çatışmanın değişen biçim ve ölçülerdeki "realizm" ile ilişkilendirilmesine neden olmaktadır.

E. H. Carr, Raymond Aron, Hedley Bull ve Robert Cox gibi düşünürler saf realizm yaklaşımında değişikliklere yol açmışlardır.⁷ Bu nüfuzlu düşünürler, güvenlik ve devletlerin gücü konusunda aynı kaygıları paylaşmakla birlikte, vurguladıkları noktalar ve yaklaşımları bakımından birçok farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Aron ve Bull uluslararası erdem devlet yönetimindeki "sağduyu"dan oluşan sade bir kavram olduğunu düşünmenin yanı sıra, devletçilikten toplumsal gerçekliğin en küçük biçimi olan "anarşik toplum"un varoluşunu da çıkarıyorlar. Bu anarşik toplum diplomatik dokunulmazlıklara duyulan geleneksel saygıdan tutun da içişlerine karışmama normlarına uymak konusunda genel bir istekliliğe varıncaya kadar, uluslararası anlaşmalara iyi niyetle uymaktan kaynaklanan uluslararası işbirliğinin temel biçimlerinin sağlayacağı yararın genel kabul görmesine dayanıyor.

Carr ve Cox ise, ya "rüyalar"ın geçerliliğine ya da zaman içinde

7. Bu çizgide bir analiz için bkz. Richard Falk, "The Critical Realist Tradition and the Demystification of Interstate Power", *Innovation and Transformation in International Studies* içinde, haz. Stephen Gill ve James H. Mittelman, Cambridge, Cambridge University Press, 1997, s. 39-55.

ulusötesi toplumsal güçlerin koyacağı ağırlığa dayanarak gelecekteki dünya düzeninin alternatif biçimleri üzerinde ciddi bir biçimde durmaya çok daha fazla meyillidirler. Uluslararası topluluğun karakteri, karşıt dünya görüşleri arasındaki mücadeleler de dahil olmak üzere tarihsel koşulları yansıtır ve bu koşullar değiştikçe, o da değişime uğrar. Böylesi bir uluslararası toplum, aşıldığında hayal kırıklığına yol açabilecek sınırlara sahip bir dostluk anlayışı barındırır. Daha açık bir dille söyleyecek olursak, realist düşünce açısından uluslararası yaşamın sınırlarını zorlama girişimlerinin yasaklanması ya da uluslararası hukuku ihlal ettikleri için egemen devlet liderlerinin cezalandırılmaya çalışılması beyhude ve hayal kırıklığı yaratan işlerdir.⁸

Vestfalyen etos uluslararası ilişkilerin davranış özelliklerini tarih dışı bir biçimde gücün en önemli devletler arasındaki dağılışıyla ilişkilendiren değişik yapısal realizm biçimleri de üretmiştir. Rasyonel analizin açıklayıcı gücüne duyulan bu güven, kısmen uluslararası ilişkilere bilimsel bir temel kazandırma çabasıyla ilişkilidir. Dünya politikalarının tarihsel ve kavramsal yorumuna dayanan klasik yaklaşımları benimseyen realist eleştirmenler, uluslararası yaşamın konusunun çok değişken ve karmaşık olması nedeniyle, bilimsel titizliğe ulaşma yönündeki bu çabanın esasen yanlış kavrandığını düşünmektedirler. Aslında bu konu, kıyaslanabilir "vakalar" toplamak, deneyler yapmak, toplumsal ve siyasal davranış yasaları çıkartmak ya da sınıf yapıları ve üretim araçları mülkiyeti temelinde tümdengelimli genellemelere girişmek için gereken soyutlama düzeylerine açık değildir. Tüm bu bilimsel açıklama ve tarihsel determinizm girişimleri, adına ister sosyal bilimler ister Marksizm densen, son tahlilde bilimin "bilimcilik" ile bir kez daha karıştırılması dışında çok az şey ifade etmektedir.⁹

Özetleyecek olursak, Vestfalyen çerçeve, uluslararası hukuk na-

8. Bu konu muhtemelen en açık biçimde Bull tarafından şurada dile getirilmiştir: "The Grotian Conception of International Society", *Diplomatic Investigations* içinde, haz. Herbert Butterfield ve Martin Wight, Cambridge, Massachusetts, Harvard, 1968, s. 50-73; ayrıca Raymond Aron, *Peace and War: A Theory of International Relations*, Londra, Weidenfeld & Nicolson, 1966; Robert W. Cox ile Timothy J. Sinclair, *Approaches to World Order*, Cambridge, Cambridge University Press, 1996.

zarında devletlerin eşitliği ile uluslararası ilişkilerin fiili işleyişinde devletlerin hiyerarşisini kuşatan ikili referans noktaları barındırma-ya devam etmektedir. Vestfalya'nın karmaşık karakteri yalnızca bu birbirleriyle çelişen düzenleyici mantıkların birleştirilmesi halinde kavranabilir. Bu iki görüşün ortak yanı, ister devletin kendi toprakları üzerindeki egemenliği, ister devletler arasındaki ilişkilerin jeopolitik anlamda hegemonik mekanizmalar aracılığıyla (örneğin, ister Büyük Güç diplomasisi, ister süper güçlerin düzenlemeleriyle) denetlenmesi bağlamında olsun, güç/iktidar üzerinde odaklanmalıdır.

Tanınmış ülkesel sınırlar içinde "zayıf devletler" in varolması ve herhangi bir devletin ya da devletlerin liderlik rolü üstlenmemesi halinde, dünya düzeninin Vestfalyen niteliği zayıflama eğilimi gösterir. Bu nitelik militarist ve hoşnutsuz devletlerin ortaya çıkması sonucunda yurtiçinde insan haklarının baskı altına alınması, yurtdışında ise saldırganlık gösterilmesi halinde de zayıflatılabilir. Dünya düzenine Vestfalyen yaklaşım, devlet düzeyindeki yönetimin içişlerinde ılımlı, demokratik ve insan haklarına (ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da dahil) riayet eden bir tutum izlediği, lider devletlerin dışişlerinde ülkelerine özgü stratejik çıkarları korumanın yanı sıra kendilerini küresel düzeyde kamusal yararı teşvik etmeye adanmış oldukları koşullarda *normatif* potansiyelini hayata geçirmeye yönelir.

Tarihsel deneyimler bu normatif potansiyele asla ulaşamadığını, hatta bunun açıkça ve bütünlüklü olarak bile savunulmadığını, halbuki başarısızlığın boyutlarının zaman içinde değiştiğini göstermektedir.¹⁰ Ortak Vestfalyen performans standartları açısından değerlendirildiğinde, soykırım politikaları ve önemli uluslararası savaşlar ile iç savaşların varlığı son derece başarısız olduğunun işaretleridir.

9. Bu etkiye ilişkin en sert iddia için, bkz. Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, New York, McGraw-Hill, 1979.

10. Küresel barış sisteminin en tanınmış ütopyacı olmayan ve tarafgir savunucuları arasında Çar Aleksander, Woodrow Wilson, Franklin Roosevelt ve daha yakın tarihlerde Olaf Palme, Mikhail Gorbaçov ve Nelson Mandela bulunmaktadır. Wilson, açıklanan hedefe ulaşma kabiliyetine sahip olmayan bir mekanizma önermesi yönünden "ütopyacı" olarak görülebilir – yani, kurulduğu şekliyle Milletler Cemiyeti, kolektif güvenliği kurumsallaştırarak bir güçler dengesi oluşturma yetkisine ya da gücüne sahip değildi.

Uluslararası siyasi yaşamda yasal yükümlülükler hangi ölçülerde saygı gösterilmesi gerektiği hâlâ bir tartışma konusudur. Vestfalyen realizmin Hobbesyen varyantına göre, hukuk bir devletin içinde işlevli olabilir, çünkü yaptırım kurumları vardır, ama devletin dışında, hiçbir zorlayıcı bir mekanizma bulunmamaktadır. Devletin dışı, şiddetin ancak caydırma yöntemleriyle ve tahdit aracılığıyla önenebileceği bir savaş mıntikasıdır. Özellikle Bull bu görüşe karşı çıkarak, devletler arasında özel bir dostluk biçiminin uluslararası yaşamın zorunluluğu olduğuna işaret etti, fakat güvenliğin korunmasının lider devletlerin kendi seçtikleri zaman ve yerlerde güç kullanmak konusunda sağduyulu olmayı elden bırakmamalarına bağlı olduğunu, bunun da egemen devletler arasındaki denge ve istikrarın sürdürülebilmesi için bir ihtiyat etosu içinde yapılmasını öngördü.¹¹

Vestfalyen dönem boyunca ahlak ve hukuku çok daha geniş bir kapsamda vurgulayan ve normatif anlamda hesap sorulabilir bir küresel yönetim şeklinin aşamalar halinde yavaş yavaş ortaya çıkacağını tahayyül eden karşıt gelenekler var oldu. Bu tür bakış açıları çoğunlukla, Kant'ın uluslararası liberalizm ve bununla ilişkili "demokratik barış" –yani, demokratik biçimde örgütlenen devletler diğerlerine savaş açmazlar, şeklindeki görüş– kabullenışı gibi perspektiflerin başlangıç noktasını oluşturan, ufuk açıcı *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme* (1795) makalesini temel almış ve bundan esinlenmişlerdir.¹² I. Dünya Savaşı ile Soğuk Savaş'ın sona ermesi arasındaki dönemde, "realizm" in karşıtı olarak çoğunlukla "idealizm" adı verilen ve Woodrow Wilson'un biçimlendirici fikirleri ve bakışıyla ilişkili, ancak ABD'nin istisnailiği ("Hobbesyen bir dünyada Lockçu bir ülke") konusundaki daha kapsamlı ve dayanıklı fikirlerden kaynaklanan geleneğin esas savunucusu ABD'ydı.¹³ Bu Wilson-

11. Bull'un Hobbes hakkındaki görüşleri için bkz. "Hobbes and the International Anarchy" yeniden basımı *Hedley Bull on International Society* içinde, haz. Kai Alderson ve Andrew Hurrell, New York, St. Martin's Press, 2000, s. 188-205.

12. Clinton'un başkanlığı sırasında bu fikir, "barış"ı dünya halklarına yayma stratejisi olarak, anayasal demokrasinin alanını genişletmeyi hedefleyen "genişleme" doktrini şeklinde biçimlendirildi. Clinton'un formülasyonlarında "anayasal demokrasi" bir "piyasa ekonomisi"ni içerecek şekilde düşünülüyordu.

13. Tabii bir de enternasyonalizm karşıtlığı, yalıtımcılık ve güçlü egemenlik haklarının tasdiğiyle övünürken, dünya politikasında ABD'nin hâlâ ahlaki bakımdan bir istisna olduğunu iddia eden bir Jesse Helms ve George W. Bush Amerika-

culuğun Soğuk Savaş sırasında ABD'de, retorik düzeyin ötesinde hüküm sürüp sürmediği devam eden bir tartışmanın konusudur, fakat Birleşmiş Milletler'e verilen liberal destek örneklerinde, dış ekonomik yardımlarda, insani yardım diplomasisinde ve insan haklarında ağırlığı hissedildi (ve hissediliyor).¹⁴

Bu liberal/idealist düşünce akımları çoğunlukla dini inancın kapsayıcı biçimlerinden kaynaklanmakta ve bunlarla benzeşmektedir.¹⁵ İster dini ister seküler hümanist olsun, kapsayıcı yönelimler insani dayanışmanın arzu edilen ve olanaklı bir şey olduğunu vurgular; böylece doğrudan ya da dolaylı bir biçimde gerek topluluğun varoluş sınırları gerekse kökten eşitsizlik ve savaşın uluslararası gerçekliğe içkin olduğu yolundaki Vestfalyen gönül rahatlığına meydan okurlar. Liberal/idealist dünya görüşü insan doğası, tür kimliği ve dünya düzeninden beklentiler konusunda realistlere göre daha umutludur. Bu tür idealizmin seküler versiyonları temelde taşıdıkları iyimserliği insani sağduyunun zaman içinde sağladığı özgürleştirici etkiye ve özellikle teknolojik yenilikler sayesinde maddi refahın artmasına, maddi kıtlıkların daha az görülmesine, servet ve kaynak eşitsizliğinin azalmasına, dünya halkları arasında daha iyi bir iletişim kurulup karşılıklı anlayışın artmasına dayandırmaktadırlar. Tabii ki bu basitleştirici ayırım, küresel ısınmaya, nüfus baskılarına,

sı vardır. Diğerleri ise bu iddialara giderek daha kuşkucu bir gözle bakmakta, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana ABD'yi genel olarak kibirli, despot ve tek taraflılığıyla hem uluslararası hukuku hem de Birleşmiş Milletleri baltalayan kendinden menkul bir egemen devlet olarak değerlendirmektedir.

14. Wilsoncu olduğu iddia edilen ahlakçı mirasa karşı etkili bir yorum için bkz. Henry Kissinger, *Diplomacy*, New York, Simon & Schuster, 1994, s. 218-45, 762-835 (Türkçesi: *Diplomasi*,*İstanbul, İş Kültür Yay., 2002). Wilson'un I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya barışı ve buna ilişkin diplomasi konusundaki görüşleri için, bkz. Thomas J. Knock, *To End All Wars: Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, New York, Oxford University Press, 1992. Amerikan dış politikasında Wilsoncu çizginin aydınlatıcı bir sunumu için, bkz. Walter Russell Mead, *Special Providence: American Foreign Policy and How it Changed the World*, New York, Knopf, 2001.

15. Buradaki tezatlık hakikate ve selamete özel erişimi vurgulayan "belli bir kesime açık" biçimlerde ve bu erişimden yoksun olanlara uğursuz ve imansız gözle bakılmasında yatar. Bu ayrımcılık ve dünya düzeninin çağdaş örüntüleriyle ilişkisi Falk, *Religion and Humane Global Governance*, New York, Palgrave, 2001'in ana temasını oluşturmaktadır.

ekolojik çürümeye ve kitle imha silahlarının yaygınlaşmasına rağmen Vestfalyen dünyanın devamlılığı konusunda iyimserlik sergileyen realistler ile bu dünyanın sürmesinin düzenin feci biçimde çökmesini ve insanlığın gerilemesini tetikleyeceğine inanan liberal/idealistlerde ifadesini bulan düşünce mezeliğinin önemli yönlerini gözden kaçırmaktadır. Buradaki liberal/idealistler rasyonel insan faaliyetinin gelecekteki yıkıcı gelişmeleri engelleyebileceğine inanırken, çoğu realist esas olarak düşmanlarına zarar verme kabiliyetleri dışında çok az şeye bel bağlamakta ve enternasyonalizmin her türüne (savunma ittifakları dışında), özellikle de kurumların inşa edilmesine kuşkuyla bakmaktadır. Tabii ki realizmin böylesi sorunlar üzerinde geniş bir yelpazeye dağılmış görüşleri içeren çok sayıda çeşidi bulunmaktadır; bunlardan bazıları insan hakları, demokrasi ve uluslararası kurumlar gibi konularda liberal kanaatleri benimserken, bazıları böylesi amaçlara karşı düşmanca bir tutum içindedir.

Bu tür normatif karşıt geleneklere rağmen, modern dönem boyunca devletlerin tutumlarını –liberal demokrasilerin tutumlarının, özellikle de I. Dünya Savaşı'nın sonu ile II. Dünya Savaşı'nın başlaması arasında ABD'nin tutumunun yarattığı muhtemel istisnalarla– esas olarak realizmin temel ilkeleri şekillendirmiştir. 11 Eylül sonrasında realizmin devamlılığını aynı ölçüde sürdürüp sürdürmediğini Üçüncü Kısım'da ele alacağız. Milletler Cemiyeti'nin ya da daha sonra Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği'nin kurulmasının, devletçi/jeopolitik Vestfalyen yapının proje bazında ya da pratik tarafından devre dışı bırakıldığına ilişkin göstergeler olduğunu düşünmek yanlış olacaktır.¹⁶ Genel amaçları belirsiz olsa da, böylesi kurumsal yenilikler esas olarak devletçi hedeflere ulaşmakta birer araç işlevi görürler. Müdahalecilerin önemli stratejik çıkarları tehlikeye girdiğinde etkin müdahale örneklerinin ortaya çıkmasıyla çelişen bir biçimde, bir kayıtsızlık jeopolitiğinin hâkim olduğu uluslararası topluluk alanında, katliamlara, kitlesel yoksulluğa ve şiddetli iç çekişmelere gösterilmeye devam edilen hoşgörü de realizmin baskınlığını

16. Uluslarüstüleşme iddialarına ilişkin esas olarak kuşkucu değerlendirmeler için, bkz. *Beyond Westphalia? State Sovereignty and International Intervention*, haz. Gene Lyons ve Michael Mastanduno, Baltimore, Maryland, Johns Hopkins University Press, 1995.

ortaya koymaktadır. Post-Vestfalyen dönemde nelerin beklenebileceğini değerlendirmek açısından, realizmin dünya düzeninin devletçi yapısına ne derecede içkin olduğunu ölçmek ya da bu realizmin ne ölçüde daha ziyade siyasal kültüre egemen olan değerlerin veya piyasayla ilişkili etiğin ifadesi olduğunu düşünmek oldukça önemli bir sorundur. Bir de, realizmin ulusal ve stratejik çıkarları uzun vadedi olarak kurgulama yeteneği bulunup bulunmadığını saptama sorunu bulunmaktadır ki, bir realistin ister küresel ısınma, ister okyanus kirlenmesi, ister başka bakımlardan olsun, bir kuşak ya da bir yüzyıl süren çevre bozulmasının etkileri konusunda derin kaygılar duymasını bu yetenek sağlayacaktır.

Böylesi bir araştırmayı somutlaştırma yollarından biri, devlet düzeyinde güvenliğe dair bir yaklaşımın, daha az militarist ve daha az devletçi bir güvenlik anlayışını, yani bireylerin ve halkların kaygı ve güvensizlikleri karşısında daha titiz bir anlayışı ifade etmek üzere kısa süre önce diploması diline giren bir terim olan "insan güvenliği"ne dayanan bir yaklaşımın uygulanabilirliğini sorgulamaktır. Samimi bir biçimde insan güvenliği temelinde faaliyet gösteren ve organize olan devletçi bir sistem hâlâ yararlı bir biçimde "Vestfalyen" sistem olarak adlandırılabilir midir? Ya da, lider devletlerin hükümetleri tarafından insan güvenliği teriminin benimsenmesi, dünya politikası üzerinde post-Vestfalyen adlandırmasını geçerli kılan dönüştürücü bir etki yaratmayacak mıdır?

Böylesi sorular siyasi söylemle ilişkili olarak düşünüldüğünde, jeopolitikayla yönetilen devlet merkezli Vestfalyen dünyanın insan refahı, gelişmesi ve yazgısının tanımına doğru çoğulcu bir yönelim gerektirdiğini ima ettikleri görülmektedir. Böyle bir çoğulculuk ekolojik sürekliliğe yönelik küresel ölçekteki tehditlere yanıt vermek için siyasi topluluklar arasında yapılacak kapsamlı işbirliğiyle uyumlu olacaktır. Ancak, toprağa bağlı egemen devletlerin oluşturduğu ademi merkeziyetçi dünya düzeninin savaş ve diğer kendi çıkarını güden özelliklerinin ortadan kaldırılmasıyla pek de uyumlu olmayacaktır.

Devlet ile ulus arasındaki ilişki de Vestfalyen etosun önemli bir yönüdür. On sekizinci yüzyılda militan milliyetçiliğin icadı bir yandan devletin seferberlik yeteneğini artırırken, bir yandan da "iç" ile "dış", "vatandaş" ile "yabancı" ve hatta "uygar" ile "barbar" gibi zıt

kavramlara vurgu yaparak devlet iktidarının sağlamaştırılmasına hizmet etmiştir. "Ulus devlet" fikri, kısmen, harekete geçiren bir kurmaca ve devlete sadakati güvence altına alan bir plan işlevi görmüş, kısmen de devletin özgül etnik kimliklere bakmaksızın yasal "milliyet" tayin edebilmesine hizmet etmiştir. Bu tür bir "milliyetçilik" dışarıda yaşayanlarla bağların zayıflamasına neden olmuş, ama zaman içinde anlamlı siyasal toplulukların inşasına hizmet etmenin yanı sıra ülke sınırları içinde çoğu hiyerarşinin ve sınıf, ırk ve etnik kimliğe dayalı ayrımcılığın aşınmasını sağlamıştır.

Ancak, yirmi birinci yüzyılın başında da görüldüğü gibi, bir dizi devlet karşıtı ve etnik milliyetçi hareket çoğu devlette siyasi istikrar üzerinde önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdit sözü edilen türden bir devletçiliğe değil, mevcut devletlerin psiko-politik açılardan (yani, "doğal siyasal topluluklar" olarak başarılı olma açısından) "ulus devlet" olmaksızın ve mevcut devletlerin sınırları içine hapsedilmiş "tutsak uluslar" ile kırgın mikro-milliyetçilikleri bastırmadaki başarısızlıklarına yöneliktir. Modern devlet sistemleri birden fazla etnik topluluk barındıran ve hukuki bir ulus kavramı öneren seküler varsayımlara dayanıyordu; bu nedenle böylesi devletleri geçersiz kılma yönündeki herhangi bir ciddi eğilim, dünya düzeninin olgunlaşmış Vestfalyen biçimlerini etkisizleştirmeye yönelecekti. Bu nedenle, sömürgecilik dönemi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana kendi kaderini tayin etme hakkı konusundaki teori ve pratik, etnik çeşitlilik ve dini çoğulculuğa dayanan köklü devletleri ilkesel olarak destekleyen modernist Vestfalyen dünya etosunun sürekliliğini tehlikeye soktu.¹⁷

Üç ila sekiz bin farklı etnisitenin "ulus" olarak varlığını sürdürdüğü düşünüldüğünde, temsil edilmeyen bu halklardan sadece bir

17. Sömürgecilik sonrası dönemde kendi kaderini tayin hakkının makul sınırlarına dair yapılan tartışma çözülmüş olmaktan çok uzaktır. Kosova, Çeçenistan, Keşmir, Filistin gibi farklı yerlerdeki kanlı çatışmaların yarattığı somut koşullarda alevlenmiştir. Bu konudaki iddiaları ifade eden görüşler için bkz. *The Right to Self-Determination*, haz. Y. N. Kly ve D. Kly, *Collected Papers & Proceedings of the First International Conference on the Right to Self-Determination & the United Nations*, Cenevre, 2000; yeniden basımı, Atlanta, Georgia, Clarity Press, 2001. Kendi kaderini tayin hakkının kapsamı konusunda daha temkinli bir dizi görüş için, bkz. *Self-Determination and Self-Administration: A Sourcebook*, haz. Wolfgang Danspreckgruber ile Arthur Watts, Boulder, Colorado, Lynne Rienner, 1997.

kısının siyasi bağımsızlık ya da özerklik (kimi zaman "dahili kaderini tayin" olarak tanımlanır) taleplerinin meşru kabul edilmesi bile, dünya düzenini önemli açılardan değiştirecektir. Aslında, etnik çeşitlilik barındıran devletlerin meşruiyeti ve bu anlamda (azınlıkların kendilerini "ulus" olarak gördükleri ölçüde) çok uluslu olmaları, Vestfalyen dünyanın vazgeçilmez özelliğidir.

Vestfalyen deneyimin özünde devlet sisteminin bulunduğu bilinir; fakat bu yol gösterici ve tutarsız söylence kafa karıştırıcıdır, çünkü uluslararası politikanın savaş, toplumsal güçler, medeniyetçi ve dinci enerjiler, güç/servet eşitsizlikleriyle şekillenen davranış örüntülerini ne şimdi ne de geriye dönük olarak açıklamayı başaramaz. Dahası, devletin karakteri bu temel ulus devlet sorununda esas itibarıyla muğlaktır ve devlet yönetiminin işleyiş biçimleri özellikle teknolojideki, değerlerdeki, jeopolitik hedeflerdeki ve rehber ideolojideki değişimlerin etkisini yansıtır "istisnalar" (örneğin, dini ve etnik devletler) yaratarak zaman içinde kesinlikle değişmektedir. Bu nedenle Vestfalyen gerçekliği, birbiriyle uyuşmayan fikirler, teknolojiler, ideolojiler, yapılar ve pratiklerin değişen tarihsel matrisinin içinde barındığını göz ardı ederek temellendirmek yanıltıcı olacaktır.

Yüzyıllardır dünya düzenine Vestfalyen biçimini vermeye devam eden şeyler şunlardır: küresel düzeyde siyasal aktör olarak ülkesel devletin üstünlüğü, uluslararası savaşların merkezi rolü, egemen devletin tanınmış uluslararası sınırlar içinde işleri yönetme özerkliği, egemen otoritenin kendi alanında yaptığı "insan haksızlıkları"na yaygın hoşgörü gösterilmesi, lider devlet(ler)ce jeopolitik alanda talep edilen ve onlara devredilen özel liderlik rolü, hukuk egemenliğinin zayıflığı, bölgesel ve küresel yönetim konusunda güçlü kurumların bulunmaması.¹⁸ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş Daimi Üyesi'ne verilen veto hakkı, Vestfalyen gerçeğin temel kısımlarından biri olarak devletlerarası eşitsizliğin yirmi birinci yüzyılın başında da resmen ve sembolik anlamda tanın-

18. Ken Booth insan refahı üzerindeki Vestfalyen etkiyle ilgili bu eleştiriyi "Human Wrongs and International Relations", *Journal of International Affairs* sayı 71, 1995, s. 103-26'da güçlü bir biçimde kavramsallaştırmıştır; Booth tarafından yöneltilen bu eleştirinin geçerliliğini araştıran bir dizi makale için bkz. *Human Rights in Global Politics*, haz. Tim Dunne ve Nicholas J. Wheeler, Cambridge, Cambridge University Press, 1999.

maya devam ettiğinin önemli bir göstergesidir. Bu nedenle, egemen devletlerin eşitliği diplomatik bir kavram olmakla birlikte, dünya düzeninin işleyişini siyasal anlamda tanımlamadığı açıkça bilinmektedir.

Dünya düzeninin Vestfalyen etiketinden vazgeçmeye ya da bu etiketi değiştirmeye karar vermek yalnızca ampirik eğilimleri değerlendirme meselesi değil, aynı zamanda tanımlayıcı hukuksal hedefler konusunda ilerleme sağlama meselesidir. Post-Vestfalyen bir perspektifin benimsenmesi, son onyıllar içinde ortaya çıkan yıkıcı eğilimlere bağlı bir yeniden sınıflandırma sürecinin yanı sıra, şu anda dünyada faaliyet halinde olan dönüştürücü kurumların belirli biçimlerinin onaylanmasını da içermektedir. Anlayış ve algıları Vestfalyen kategorilerin ötesine doğru zorlayan birkaç tür aktör vardır: dünyayı üretim, tüketim ve yatırım yapılacak bir pazar olarak gören küresel şirket ve bankalar; dünyayı insani gereksinimlerin ve tüm insanların temel haklarının öne çıkarıldığı bir insan topluluğu olarak gören ulusötesi sivil toplum aktörleri; post-Vestfalyen toplum tasavvurlarıyla (örneğin, İslamcı ümmet) hareketlenen siyasal aşırı uçların oluşturduğu ulusötesi şebekeler ve egemenlik sınırlarına pek saygı göstermeden iktidarını yansıtan ve yetki kullanma hakkı olduğunu iddia eden küresel bir devlet. Bu dönüştürücü failerin her biri bir ölçüde nüfuza sahiptir, ayrıca hükümetler ve halk hareketleriyle de aynı düzeyde yer almaya çalışmaktadır.

Küresel şirketler ve finans kurumları, lider devletlerin hükümet çevrelerinde kendi hedeflerinin teşvik edilmesi açısından geniş destek bulmuşlardır. Küresel sivil toplum hareketleri ise daha yaratıcı olmak, silah denetimi, insan hakları ve çevrenin korunması gibi uluslararası hedeflere ilişkin küresel plandaki kamu menfaatlerini güvence altına almaya çalışan değişken devlet topluluklarıyla bu hedefe mahsus koalisyonlar oluşturmak zorunda kalmışlardır. El Kaide şebekesi, Batılı olmayan dünyadaki Batı nüfuzundan hoşnutsuz olan hükümetler ve yönetici elitin yerel refahı geliştirme konusundaki yetersizlikleri karşısında hayal kırıklığına uğrayan seçmenler arasında farklı ölçülerde ve hep aynı kalmayan miktarlarda destek buldu. Ve son olarak da ABD'nin küresel egemenlik planı, yaygın kaos ya da genel bir kilitlenme alternatifleri karşısında tek kutuplu bir yapıyı, emperyal bir karakter gösterse bile, küresel anlamda daha yarar-

lı bulanların desteğini kazandı.

Davranışsal ve söylemsel yıkıcılık dinamikleri Vestfalyen temelleri hızla aşındırmakta olsa da, esas itibariyle post-Vestfalyen bir dünya düzeni *henüz oluşmamıştır*. Tanımlayıcı "küreselleşme" terminolojisine bel bağlanması, bütünüyle devlet sistemi üzerinde odaklanan ilk dönem uluslararası ilişkiler tartışmalarının yetersizliğini bir şekilde göstermektedir. Aynı zamanda, ister yeni çatışma biçimlerini tanımlamak, ister diyaloga dayalı ilişkileri teşvik etmek amacıyla olsun, medeniyet perspektiflerine gösterilen ilgi, günümüz gerçekliğinin en önemli yönlerinin kavranabilmesi için yorumlama kategorilerimizin gözden geçirilmesi gerektiğine işaret eden bir diğer göstergedir.¹⁹ Biraz gerçekçi bir anlamda "Vestfalyen dünya" artık mevcut değildir ve asla mevcut olmamıştır,²⁰ fakat aynı zamanda post-Vestfalyen bir dünya da yaratılamamıştır.²¹ Uluslararası gerçeklik konusunda Vestfalyen çerçeve artık güven uyandırmamakta, fakat küresel Amerikan imparatorluğunun gelişmeye başlamasına ilişkin tartışmalar polemik konusu olmaya devam ederken, bir diğer çerçeve olarak küreselleşme de Vestfalyen yapıların yerini almaya ciddi bir aday olamayacak kadar muğlak ve belirsiz kalmaktadır.

Vestfalyen yaklaşımın son özelliği ise, daha öncesinde kolektif insan deneyimini medeniyet terimleriyle kurgulayan önemli istisnalar olmasına rağmen, ister harita üzerinde ister siyasal ve kültürel imgelemde olsun, gerçekliğin ufkunu devletle bağlantılı olarak sınırlandırmasıydı.²² Böylesi bir ufuk sınırlandırması, çok belirgin bir

19. Bkz. Jacinta O'Hagen'nın güzel çalışması *Conceptualizing the West in International Relations: From Spengler to Said*, New York, Palgrave, 2002.

20. Koşulsuz bir ülkesel egemenlik hiçbir zaman gerçekleşmedi, sadece "ideal bir tip" oldu. Bkz. Stephen D. Krasner, *Sovereignty: Organized Hypocrisy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1999). Aynı zamanda bkz. *State Sovereignty: Change and Persistence in International Relations*, haz. Sohail H. Hashmi, University Park, Pa., Penn State University Press, 1997.

21. Bu nedenle diğer yerlerde bu melezlik ve geçiş döneminden, eski düzenin devam ettiği, ancak gelişen yeni düzen tarafından giderek daha fazla tehdit edildiği "Grottyen bir moment" olarak söz ettim; Grotius'un, eskisinin yadsınmasını gerektirmeden yenisi için kavramsal ve siyasal alan yaratan bir sentez oluşturması gerçekten büyük bir başarıydı. Bu konudaki değerlendirmem için bkz. Falk, *Law in an Emerging Global Village*, Ardsley, N.Y.: Transnational, N.Y., 1999, s. 3-31.

22. Uluslararası ilişkilerde devletçi görüşler ağırlıkta olsa da, medeniyete dair birimleri dünya çapındaki ilişkilerin temel kurucu gücü olarak gören makrota-

biçimde devletlerce hükmedilen insani varoluşun ve siyasal davranışın yaşam dünyasına pek de uygun olmamakla birlikte, bölgecilik ve küreselciliğin iyi kurgulanmamış türleriyle bağdaştırılabilir. Bu nedenle, böylesi ufuk sınırlandırmalarını kurucu olarak tanımlayan imgelem konjunktürleri "kültürel" ya da "ütopik" olarak değerlendirilerek, edebiyat ve din alanlarına daha uygun oldukları gerekçesiyle ciddiye alınmadı. Ütopya, "hiçbir yerde" demek olan açıklayıcı ve küçümseyici bir etimolojiye sahiptir elbette. Şu anda post-Vestfalyen bir şafak yaşadığımızın en kesin göstergesi ufuk sınırlandırma da meydana gelen bu değişim olabilir. Artık, "insanlık", "küresellik" ve "bölgesellik" gibi devletçi olmayan ufukları *siyasal anlamda* önemsemek mümkün değildir.²³ Dildeki ve siyasal söylemdeki böylesi değişimler daha derin davranışsal ve algısal düzeltmelerin gerekliliğine işaret etmekte ve dindarlığın küresel planda yeniden güç kazanmasının, medeniyet düşüncesinin yükselmesinin, küresel bir devlete karşı gizli bir ağ ören sınırlardan bağımsız bir savaşın başlamasının radikal davranışsal içerimleriyle paralellik göstermektedir.

Dolayısıyla, siyasal gerçekliğin post-Vestfalyen çerçevesi oluşturulurken, genellikle yaklaşan "medeniyetler çatışması"yla ilişkili olarak tanımlanan bu eğilimler dizisi dikkate alınmalıdır. Burada, devletçi çatışma yapıları yerine medeniyet çatışması yapılarına yer-

rihsel bir gelenek onun yanında varlığını sürdürmüştür. Bu geleneğin önde gelen örnekleri arasında, Oswald Spengler, *Decline of the West*, New York, Knopf, 1926-1928 (Türkçesi: *Batı'nın Çöküşü*, İstanbul, Dergah, 1997); Arnold Toynbee, *A Study of History*, Oxford, Oxford University Press, 12 cilt., 1934-61; Fernand Braudel, *On History*, Chicago, University of Chicago Press, 1980 (Türkçesi: *Tarih Üzerine Yazılar*, Ankara, İmge, 1992); William H. McNeill, *The Rise of the West: A History of the Human Community*, Chicago, University of Chicago Press, 1963 bulunmaktadır. Bu janrın en yeni örneği Jacques Barzun, *From Dawn to Decadence: 1500 to the Present*, New York, HarperCollins, 2000 adlı başarılı çalışmadır. Bu makrotarihsel çalışmanın Batılı yaklaşımlarını düzeltmesi açısından Edward Said'in *Culture and Imperialism*, New York, Knopf, 1993 (Türkçesi: *Kültür ve Emperyalizm*, İstanbul, Hil, 1998) adlı çalışması önem taşımaktadır. Jacinta O'Hagen, *Conceptualizing the West in International Relations: From Spengler to Said*, New York, Palgrave, 2002'de uluslararası ilişkilerle ilgili gelişkin bir genel değerlendirme yapılmaktadır.

23. Burada "küreselleşme" ve "bölgecilik" gibi ağır yükler taşıyan alternatiflerden kaçınmak için bu uygunsuz kelimeler kullanılmıştır.

leştirilen Vestfalyen savaş sisteminin geçerliliği yenilenmektedir.²⁴ İç içe geçen medeniyetlerdeki göç örüntülerinin medeniyetler arasındaki ilişkilerin uzamsal bakımdan planlamasını olanaksızlaştırmasına ve buna kalkışmanın fazlasıyla yanıtıcı olmasına rağmen, dindarlığın yeniden güç kazanması bu yaklaşıma ağırlık ve güç eklemektedir. "Medeniyetler diyalogu"na yapılan vurgu, esas olarak tarihsel durumun medeniyet bakımından yorumlanmasının uygunluğunu ve köklü cazibesini takdir etmek için yapılan normatif bir çabadır, fakat aynı zamanda da günümüzde ortaya çıkan medeniyetler arası bağlamda Vestfalyen savaş sistemini yeniden üretmekten kaçınma çabasıdır. Bir yandan da, birbirleriyle önemli ölçülerde örtüşen medeniyet formlarına sahip sınırları belirli bölgelere dair coğrafi kategorileri birbirine karıştırmaktan kaçınmaya çalışılmaktadır.

POST-VESTFALYEN PERSPEKTİF

Kuralları Koyan Buyruk

Modernite iki tür kaçış projeksiyonunun doğmasına neden olmuştur: birincisi, muhtemelen kendi kaderini tayin hakkının modernlik öncesi görünümünü ve yerli ya da geleneksel halkların çoğu temsilcisi tarafından doğrulanan toplumsal birliği örnek alan, yüksek düzeyde entegrasyon üzerine kurulmuş küçük yerel topluluklara nostaljik bir geri dönüş; ikincisi de, düşük düzeyde entegrasyon üzerine kurulmuş, ama yüzünü kalıcı barış ve istikrarı sağlayan bir tür dünya yönetimine dönmüş birbirlerini çevreleyen fonksiyonel topluluklara doğru evrilme.

Vestfalyen gerçekliğin ta en başından bu yana, siyasal yaşamı kenardan seyredenler arasında, barış ve güvenliğin korunduğu birle-

24. Uluslararası ilişkilerin bu provokatif yorumunun bütünü Samuel P. Huntington'ın, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996 (Türkçesi: *Medeniyetler Çatışması*, İstanbul, Okuyan Us, 2004) adlı çalışmasında ortaya konmuştur. Huntington'un jeopolitik yaklaşımı, uluslararası ilişkilerin geleceği konusundaki değerlendirmesinin, esas önemli eksenini devletçilikten medeniyetçiliğe kaydıran yenilikçi yanının yorumcularının gözünden kaçmasına yol açmıştır. Huntington'un bakışı bu açıdan post-Vestfalyen bir senaryo türü olarak görülebilir.

şik bir dünya düzeni hayal eden ve kendi tercihleri olan bir dizi değeri yayarak, neredeyse daima kendi anladıkları yönetim biçimini tüm dünya için genelleştirenler olmuştur.²⁵ Dante daha 14. yüzyılda *De Monarchia* adlı yapıtında, çok arzulanan küresel siyasi birliğine ulaşmanın temeli olarak Roma'yı gören bu türden bencilce bir umudu dile getirmişti. Dante'nin bu önerisi, Avrupa devlet sisteminin kurulmasından çok uzun süre önce ortaya çıkan siyasi parçalanma sorununa ilişkin hayalci bir çözüm niteliğindedir. Daha sonra, ütöpik düşünce ve özlem geleneğinin bir parçası olarak görülen çok sayıda barış planı ve devletsiz dünya hayali ortaya çıkmıştır, fakat bunlar aynı zamanda ilgili yazarların içinde bulunduğu iktidar yapılarının görkemli büyümelerini örtük bir biçimde ifade etme eğilimi de taşımıştır. Dante'den beri, dünya birliği konulu bu tür projeler mevcut küresel egemenlik merkezinden doğma eğilimi göstermiş ve bu gerçekliği ahlaken cazip bir biçimde kurumsallaştırarak tüm insanlığın yararlanabileceği bir şey olarak sunmuştur. Bu tür hayalci düşünceler genellikle insanlığın refahını artırmak için iyi niyetli çabalar olarak görülse de, kaçınılmaz olarak mevcut güç merkezlerinden kaynaklandığı ve içinde bulunduğumuz durumdan o ütöpik hayale geçişi daha inanılır kılabilecek herhangi bir siyasi temelden yoksun, kendi başlarına yazan bireylere ait olduğu için çoğunlukla kuşkuyla karşılanır.

Hiç değilse 19. yüzyılın sonundan bu yana, 1899 ve 1907 Lahey Barış Konferansları vesilesiyle, savaşın, birbirleriyle etkileşim içindeki egemen devletlerden oluşan Vestfalyen dünyanın ayrılmaz parçası olduğu, ancak anlaşmazlıkların çözümünde tekerrür eden uluslararası bir pratik olarak gittikçe daha az hoşgörüldüğü tezi belli bir tabana sahiptir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dünya Federalizmi yanlıları, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki nüfuzlu yurttaşlar arasında önemli ölçüde destek bulan dünya hükümeti önerilerini gündeme getirdiler. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle atom bombasının geliştirilmesi ve kullanımıyla ilişkili şok etkilerinin ve gelecek-

25. Genel bir değerlendirme için bkz. Sylvester John Hemleben, *Plans for Peace through Six Centuries*, Chicago, University of Chicago Press, 1943; daha yeni bir hayalci düşünce tarzı için bkz. Wesley T. Wooley, *Alternatives to Anarchy: American Supranationalism since World War II*, Bloomington, Indiana., Indiana University Press, 1968.

teki savaşların yıkıcı silahlarla yapılacağı beklentilerinin sonucu olarak bu öneriler yeniden ortaya çıktı. Dünya liderleri arasında geçici olarak "ya ütopya, yoksa da..." diyen bir ruh hali görüldü. Bu bakış açısı Hiroşima ve Nagazaki'yi izleyen aylarda ön planda kalmaya devam etti.

Sonraki on yıl ya da biraz daha uzun bir süre boyunca bu tür düşüncelere bir miktar ilgi gösterildi, bunlardan en etkilisi muhtemelen Birleşmiş Milletler'i güçlendirme planıydı. Birleşmiş Milletler, Grenville Clark ve Louis B. Sohn'un art arda üç baskısı yapılan *Dünya Hukuku Aracılığıyla Dünya Barışı* adlı kitabında yer alan türden sınırlı bir dünya hükümetine dönüştürülecekti.²⁶ Gelgelelim, Soğuk Savaş sırasında yeni tür silahlar üzerindeki otoritenin merkezleşmesi bu tarz alternatif dünya düşüncelerinin boğulmasına neden oldu. Soğuk Savaş sırasında nükleer silahların herhangi bir şekilde kullanılmaması ve nükleer silah üreten devletlerin stratejik rekabetin bulunmadığı koşullarda bile bu güçlerinden vazgeçmeyi reddetmeleri, silahsızlanma önerilerinin Vestfalyen anlayışın karşıtları arasında dahi ciddi biçimde ele alınmasını fiilen engelledi. Sovyetler Birliği de yaygın bir biçimde, insan doğasına ilişkin müthiş tehlikeler ve köklü yanlış anlayışlara işaret eden başarısız olmuş ütopyik bir proje olarak yorumlanıyordu ve bu da ütopyacı bakışı zaman zaman ilham verici olan bir edebi meşgale olmaktan çıkarıp dünyayı kurtaracak politikalara rehber yapma amacını taşıyan tüm girişimleri bağlıyordu.

Daha akademik ve daha az Batılı bir formatta ise, 1967'den beri ulusötesi bir akademisyenler grubuyla çalışan Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP) "1990'lar için tercih edilen dünyalar" başlığıyla 1975 ile 1980 arasında yayımlanan bir dizi kitap üretti.²⁷ Bu kitaplar insani koşullarda çok büyük ilerlemeler sağlayabilecek "uygun ütopyalar" formüle etmek amacıyla tasarlanmıştı, ama varolan-

26. *World Peace Through World Law*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 3. baskı, 1966; kısa süre önce aynı çizgide yapılan bir öneri için bkz. James A. Yunker, *World Union on the Horizon*, Lanham, Md., University Press of America, 1993.

27. Saul H. Mendlovitz, haz., *On the Creation of a Just World Order*, New York, Free Press, 1975. 1990'lar için tercih edilen farklı gelecek modellerinin özeti sunulmaktadır.

la tercih edilen arasındaki "siyasal boşluğu" güvenilir biçimde yorumlayacak bir strateji de onlara eşlik ediyordu. Bu tür projeksiyonlar, özellikle küresel politikanın oluşumuna ilişkin insani dayanışma ve etik kaygılar açısından, küresel reform konusundaki ana fikir akımlarına nazaran Vestfalyen anlayışın kabullerine kesinlikle daha az bağımlıydı. Realistlerin kötümserliğinin tersine, WOMP'un varsayımları bir yandan devletin baskın aktör olmayı sürdüreceğini genel anlamda kabul ederken, diğer yandan militarizasyondan ve nükleer silahlanmadan önemli ölçüde arınma, Birleşmiş Milletlerin ve bölgesel kurumların inşası, Üçüncü Dünya'da kalkınmanın teşviki ve genel olarak daha eşitlikçi, demokratik, hukukun geçerli olduğu, sürdürülebilir bir dünya düzeninin kurulması da dahil olmak üzere, reformist olanaklar konusunda çok daha iyimserdi.

Bu kural koyucu düşünce çizgisinin daha sonra ortaya çıkan bir boyutu, zaman içinde ve ilerici devletlerle işbirliği halinde insani bir küresel yönetim yapısı oluşturabilecek küresel sivil toplumun siyasi temelini yarattıkları düşüncesiyle ulusötesi toplumsal hareketlerin ortaya çıkışına umutla bakıyordu. Bu post-Vestfalyen bakış açısı bir anlamda, gezegenin ekolojik istikrarını ve karşılıklı bağımlılığın giderek artışı, birbirleriyle eşit olmayan egemen devletlerden oluşan anarşik bir topluluktaki operasyonel davranış kodlarının ötesine geçen fonksiyonel bir temelin kurulması olarak değerlendirildi. Ulusötesi aktivizm küresel şirket ve bankaların uzanım ve etkilerine karşı direnişin pozitif bir ifadesi olarak da görüldü.

Bu türden bir post-Vestfalyen dünyanın ekonomist versiyonlarının 20. yüzyılın sonlarına doğru su yüzüne çıkmaya başladığı da doğrudur. Piyasalar, küresel şirketler ve bankaların egemen olduğu sınırlardan arındırılmış bir dünya hayali, yaygın kaniya göre küresel zorbalığa yol açan bürokratik merkeziyetçiliğe dayanmayan pratik bir dünya düzeni yaklaşımı olarak taraftar topladı. Daha yakın bir tarihte bu hayaller, "kendi kendisini organize eden sistemler"le ve yönetime dair liberter eleştirilerle benzerlik taşıyan siber-bilincin yükselişiyle güçlendi. Bu ekonomist/siber gelecek tasavvurlarında Vestfalyen sistem, bir uluslarüstü kurumlar katmanı tarafından ikaime edilmek yerine, içeriden ve alttan değiştiriliyordu. Megaterörizmin ortaya çıkışı, dünya düzeninin küresel bağımlılık karşısındaki açmazlarına devletçi olmayan çözümler bulmaya yönelik bu tarz il-

giyi azaltmıştır.

Son bir önemli kural koyucu anlayış ise "insan hakları ihlalleri"ne (Ken Booth tarafından açıklandığı şekilde) Vestfalya egemenlik şartı tarafından "güvenli bir liman" sağlanmasına hangi ölçüde devam edileceğine ilişkindir. Dünyanın Nazi zulüm politikalarına tepki göstermeyi başaramaması ya da daha kısa süre önce Kamboçya veya Ruanda'da gerçekleşen soykırım ve çoğu ülkede insan haklarının fazlasıyla ihlal edilmesi eleştirmenlerin dikkatlerini uluslararası güçler yaratmanın ve ülkesel üstünlüğe saygı gösterme kuralını çığnemenin küresel sorumluluk sayılmasını savunmaya yöneltti. BM'nin yetkisi altında soykırımı önleme güçlerinin kurulması önerileri Vestfalyen egemenlik fikirlerinin özüne yapılan saldırının bir yönüdür.²⁸ İnsani yardım amaçlı müdahale, tartışmalı olsa da, özellikle Kosova ve Irak savaşlarından sonra, şiddetli bir baskıya maruz kalan savunmasız halkların korunmasına yönelik bir başka yaklaşımdır. Eski Yugoslavya'nın parçalanması sırasında ve Ruanda ile Fildişi Sahili'nde yaşanan süreçlerde işlenen suçlarla itham edilenlerin yanı sıra, Pinochet'ye açılan davalarla ilişkili olarak Lahey'de mahkemelerin kurulması da diğer tepki gösterme biçimleridir ve kendi halklarına karşı suç işleyen egemen devlet liderlerine uluslararası sorumluluk standartları dayatan usullerin varlığına işaret etmektedir.²⁹

Daha önce belirtildiği gibi, iki diğer kural koyucu eğilim daha örtük olarak post-Vestfalyen bir dünya öngörür: hükümetler düzeyinde dünya politikasına katılım için "ulusal güvenlik"ten "insan güvenliği"ne geçiş; devletlerin meşru kabul edilmesi için etnik homo-

28. Soykırım karşısındaki sinizme dikkat edin: Kızıl Kmerler "Çin kartı"yla ilişkili olarak jeopolitik gerekçelerle muaf tutulurken, Rodezya ülkenin stratejik bir öneme sahip olmadığı düşüncesiyle "görmezden gelindi". Bkz. Glenda Cooper, "U.S. Memos Reveal Delay on Rwanda", *Washington Post*, 8 Ağustos 2001, A20; aynı zamanda bkz. Malvern, not 3, ve Uluslararası Devlet Egemenliği ve Müdahale Komisyonu, "The Responsibility to Protect", Ottawa, Kanada, International Development Research Centre, 2001 raporu.

29. Bu konuları içeren birkaç iyi kitap için bkz. Gary Jonathan Bass, *To Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crimes Tribunals*, Princeton, NJ, Princeton, 2001. Martha Minow, *Between Vengeance and Forgiveness*, Boston, Beacon, 1998; Elazar Barkan, *The Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historical Injustices*, New York, Norton, 2000.

jenliğe ya da hiç değilse, hukuki anlamda olmaktan çok varoluşu itibarıyla uyumlu bir topluluğa sahip bir "ulus devlet" olmaları doğrultusunda ısrar. "Demokratik barış" savunucularının Vestfalyen çerçevenin esas karakterine, ki buna devletler arasında radikal eşitsizlik ya da en büyük devletlerin suni birlikteliği de dahildir, karşı çıkmadığına dikkat edilmelidir. Bu reforma uğratılmış devletçilik projesi, devletin uluslararası meşruiyeti için gereken nitelikleri yeniden formüle etmeye çalışmakta, böylece bireysel düzeyde temel siyasi ve sivil hakların korunmasını ülkesel egemenliğin hayata geçirilmesiyle bağdaştırmayı istemektedir. Bu bağdaştırmanın mevcut devletler arasında genel olarak istikrarlı, işbirliğine uygun ve hepsinden daha önemlisi de barışçı ve ılımlı etkileşim olanaklarını artıracığı düşünülmektedir.

Kural koyucu bir bakış açısından böylesi yaklaşımlar –uluslararası savaşların modasının geçmesi ve uluslararası insan hakları standartlarına uymayı teşvik etmek için ılımlı dış hesap verme mekanizmalarının geliştirilmesi gibi– kısmi ve tartışmalı yönlerden post-Vestfalyen olarak görülmektedir. Bu reformlar, *sistemik olarak yapıldıkları takdirde*, Vestfalyen gerçekliğin temel ve yararlı düzeltmeleri olarak nitelenecek, fakat "post-Vestfalyen" etiketini hak etmek açısından yeterince "dönüştürücü" görülmeyecektir. Belki de bunun yerine "neo-Vestfalyen" etiketini kullanmak, yapı önemli açılardan değişmekle birlikte temeldeki devletçi karakterinin kural koyucu gerçeklik olmaya devam ettiğinin kabullenilmesi açısından uygun olacaktır. "İnşacılık"ta da vurgulandığı gibi, adlandırma önemli politik sonuçları olan bir yorumlama faaliyetidir. Dünya düzeninin adlandırılması, özellikle de yeniden adlandırılması, hem beklentilere hem de tartışmalara neden olur. Küresel eğilimlerin yönü konusundaki anlaşmazlıkların dışa vurulmasını sağlar, dünya düzeninin şeklini ve yönünü tayin eden otorite örüntülerinin yeniden yapılandırılmasının istenip istenmediğini gösterir. "Gerçeklik" bu açılardan, dilin kullanımının önemli bir araç olduğu sosyal inşa dinamiklerinden kaynaklanır.

Sonraki bölümlerde tartışılacağı gibi, bu çalışmada bölgeciliğin ve küresel demokrasinin belirli formlarının ortaya çıkması dönüştürücü olarak nitelenecektir, dolayısıyla bu formlar kavramsal olarak Vestfalyen çerçeve içine yerleştirilemez. Bu konuda ısrar edilmesi

"devletin sonu"na işaret etmese de, dünya düzeninin bundan böyle yalnızca devletlerin rollerine ve etkileşimlerine odaklanarak işe yarar bir biçimde betimlenemeyeceğini gösterir. Ayrıca devlet ve devlet yönetimi, öngörülebilecek her türlü ütopyik olmayan post-Vestfalyen dünya düzeninde temel özelliklerden biri olarak kalacak ölçüde güçlü, köklü ve esnek. Eğer demokratikleştirme ve bölgeselleştirme yönündeki bu gelişmeler hayata geçerse, yeni bir örgütlenme kavramına ihtiyaç duyulacaktır; bu kavram üzerinde fikir birliğine ulaşıncaya kadar yeni gerçeklik post-Vestfalyen adlandırması kullanılarak en azından tasavvur edilebilir. Bu yetersiz adlandırmanın ek bir avantajı da, 11 Eylül 2001 saldırıları ve Amerika'nın bunlara verdiği yanıtın ardından giderek daha sorunlu bir tanımlayıcı çerçeve haline gelen "küreselleşme" terminolojisini kabul etmek ya da reddetmekten kaçınmayı sağlamasıdır.

Bazı Ampirik Gözlemler

"Küreselleşme" terminolojisine bel bağlanması, Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, özellikle 1990'lar boyunca dile getirilen küresel eğilimlerdeki önemli değişime dikkat çekme girişimlerini temsil etmenin yanı sıra, daha az devletçi olmasına karşın ahlaki gelişmeleri ya da etkili buluşları fazlasıyla ortaya koymayan bir terminoloji bulma çabalarını da ifade ediyordu. Küreselleşme, makul bir biçimde, son zamanlardaki Vestfalyen jeopolitiğin ekonomist döneminde entegrasyon doğrultusundaki egemen eğilimi tanımlayan bir terim olarak anlaşılabilir gibi; daha temel bir biçimde, dünya ölçeğinde piyasa güçlerinin egemenliğindeki bir yapının doğumuna işaret eden bir terim olarak da anlaşılabilir. "Küreselleşme" teriminin kaygan ve belirsiz tabiatı kısmen, ortaya çıkmakta olan ve güncel tarihi yeni yönelimlerle biçimlendiriyormuş gibi görünen dünya düzeni yapılarını bu aşamada tespit edip etmeme konusundaki tereddütlerden kaynaklanmaktadır. Toprağa bağlı devlet ile devlet sisteminin rolü ve geleceği de tartışma konusudur. Küreselleşmeyi yalnızca Vestfalyen Dönem'in en son aşaması olarak algılamanın mı, yoksa post-Vestfalyen gerçekliğin bir türünün tepemizde durduğu iddialarıyla ilişkili radikal yeniden yapılanmayı inşa sürecinin ta kendisi olarak algılamanın mı daha doğru ve yararlı olacağı da tar-

tışmalıdır. Tabii ki bu tartışma, 1990'larda doruğuna ulaşan ve asla çözümlenemeyen yorumsal bir tartışmadır.

Küreselleşmenin asgari içeriği dünya ölçeğinde zaman ve mekân sıkışmasıyla ilgilidir. Diğer yönleri arasında sınır ötesi etkileşimin yoğunlaşması, ülkesel mekânlarda ulusötesi nüfuz, enformasyon teknolojisinin (IT) küresel işletme faaliyetleri üzerindeki etkisi, piyasa liberalizmine ve anayasal seçim sistemine dayalı siyasal meşruiyet üzerindeki fikir birliğinin yaygınlaşması ve küresel piyasa güçlerinin idari süreçlerin sınırlarını kapsamlı biçimde aşmaları bulunuyor. Küreselleşmenin bu şekilde sunulmasıyla, uluslararası tarihin daha devlet merkezli, savaş yönelimli bir aşamasının devamı olarak doğrusal karakterine vurgu yapılıyor. Küreselleşme sürecinde devlet dünya ölçeğinde ticaret, yatırım ve tüketimle ilişkisi içinde işletme ve finansmana eskiye göre çok daha fazla öncelik verecek şekilde piyasa güçlerince yeniden araçsallaştırılıyordu. Tüm devletler aynı ölçüde yeniden araçsallaştırılmadığı gibi, küreselleşmeye yönelik aynı ideolojik tutumla da böyle bir yola sokulmadılar; bu durum küreselleşme ile devletlerin politika üretimi arasındaki ilişkilerin eşitsizliğine dair genel izlenimin güçlenmesine katkıda bulundu.

Bu egemen küreselleşme değerlendirmesi yeni küresel gerçekliğin bazı önemli yönlerini, özellikle de ulusötesi toplumsal güçlerin küreselleşmenin varolduğu iddia edilen ters etkilerine karşı yürüttükleri mücadeleyi gözden kaçırmıştı. Söz konusu ters etkiler şunlardı: toplumsal düzeyde, devletler düzeyinde ve bölgesel düzeyde hızla artan eşitsizlik; devletin toplumsal anlamda güçsüzleştirilmesine yönelik eğilimler ve toplumsal etkileşimin her düzeyinde kamu yararına verilen desteğin azalması. Şu anda açık hedefleri bulunmasa ve taktikler açısından bir fikir birliğinden yoksun olsa da, canlı bir küresel hareketin varolduğuna ilişkin belirtiler mevcuttur: 1999 sonunda Seattle'da Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) karşı yapılan gösteriler; 2001 yılı ortasında Cenova'da Sekizler Grubu (G-8) tarafından başlatılan Yıllık Ekonomik Zirve'ye karşı yürütülen protestolar; küreselleşme elitlerinin toplandığı diğer yerlerde giderek militanlaşan küreselleşme karşıtı halk gösterileri. Küreselleşme karşıtı güçler küresel şirketlere atfedilen toplumsal, ekonomik ve kültürel deformasyonlara direnme konusunda ortak ve giderek derinleşen bir kararlılığa sahiptir, fakat ABD'nin küresel militarizmi karşısında net

gündem öncelikleri değişmektedir.

Küreselleşme karşısındaki bu direnişi yalnızca küreselleşme karşıtı bir ruhla verilen negatif bir tepki olarak değerlendirmek yerine, "bir başka küreselleşme" taahhüdünün giderek daha çok gözler önüne serilişi olarak ele almak daha yararlı görünüyor. Küresel demokrasinin inşası aracılığıyla insanlığın refah düzeyini artırma mücadelesine derin bağlılıkları, ulusötesi eylemcileri daha pozitif yönelimlere itmiştir. Amaç, küreselleşmeye piyasa güdümlü bir karakterden ziyade, insan odaklı bir karakter kazandırmaktır. Küreselleşme karşıtı hareketin milliyetçi bir bileşeni de bulunmaktadır; bunlar korumacılık eğilimi gösteren, ulus devlet ile onun yurttaşlarının üstünlüğüne dayalı ülkesel bir dünya düzeni kavramını koruma mücadelesini merkeze koyan hareketlerdir; örgütlü emek gücü ve ulusal ekonomilerin rekabetçi olmayan sektörleri, esas olarak maddi gerekçelerle ve devletçi bir popülizm ruhuyla küreselleşmeye düşmandırlar.

Bu tür ekonomik milliyetçi perspektifler, birçok ulusötesi toplumsal gücü harekete geçiren küresel demokrasi ve insan hakları projesine özel bir ilgi göstermiyordu. Muhalif küreselleşme hareketinin koyu yeşil renkli, enformasyon teknolojisi de dahil bütünleştirici teknolojilerin etkileri konusunda büyük kuşku duyan ikincil bir bileşeni vardır. Bu yeşil muhalifler sanayisizleştirmeyi teşvik etmeye çalışmakta ve küresel ekonomik büyümeyi toplumsal bir hedef olarak reddeden, sürdürülebilir ve birbirine yakın siyasal topluluklarla ilişkili, küçük ölçekli, çevre için tehdit oluşturmayan teknolojileri tercih eden, yalın, minimalist bir ekonomik yaklaşımı benimsemektedirler.³⁰

Başka metinlerde şirketlerin önyak olduğu küreselleşme ürünlerine "yukarıdan küreselleşme", yurttaş küreselleşmesine ise "aşağıdan küreselleşme" demiştim.³¹ Bu ikili terminoloji temeldeki gerginliği tanımlasa da, kapsayıcı yönelimlerde bir araya gelen fark-

30. Bu çizgide tutarlı bir sunum için bkz. Hernan E. Daly ve John B. Cobb, Jr., *For the Common Good: Redirecting the Economy Toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, Boston, Beacon, 1989.

31. Bu ayrıma başlangıçta niçin güvendiğim, Falk, "The Making of Global Citizenship", *Global Visions: Beyond the New World Order* içinde, haz. Jeremy Brecher, John Brown Childs ve Jill Cutler, Boston, South End Press, 1993, s. 418-31'de bulunabilir.

lı inanç kollarını görmezden gelip homojenleştirdiği için tatmin edici olmaktan uzaktır. Bu terminoloji aynı zamanda ulusötesi toplumsal güçleri hesaba katmadığı gibi, öncelikle yurttaşlarının refahına bağlı toplumsal sorumluluk sahibi siyasetçiler olarak kimliklerini sürdürmeye çalışan hükümetler arasındaki işbirliğiyle ilişkili örüntüleri de göz ardı etmektedir.

1990'ların sonunda Anti-Personel Kara Mayını Anlaşması ile Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Anlaşması'nı üreten genel siyasal süreç, bu türden işbirliklerinin bilinen örneklerindedir. Bu işbirliği örüntüleri, keşif kabilinden ve durumsal olsalar da, ne devletçi ne de popülist olmasına rağmen devletlerin gücünü insanların enerjisiyle birleştirecek ve örgütsel anlamda siyasal mezeliğin ilginç bir biçimine işaret eden devlet-toplum ayırım hattını çöktecek yeni bir enternasyonalizmin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır.

Küreselleşmenin bu kozmodraması post-Vestfalyen olanakların sorgulandığı bir bağlama yerleştirildiğinde, küreselleşmenin, özellikle de ABD'nin küresel egemenlik projesinden haberdar olunmasıyla arka planı yeniden oluştuğundan, farklı yönlerde gidebilecek kesinlikle bitmemiş bir hikâye olduğu görülmektedir. Bu oldukça temkinli yorum, küreselleşmenin en temel etkisinin manidar bir biçimde "devletin ruhu" için sürdürülen mücadelenin sonucuna bağlı olacağına işaret etmektedir.³² Tartışma konusu, devletin ağırlıklı olarak piyasa güçleri tarafından araçsallaştırılıp bu güçlerin etkisi altında kalmaya devam mı edeceği, yoksa, sosyal demokrat elitin ve daha sonraki bir bölümde "insani bölgecilik" olarak adlandırılan çözümün yeni bir güç kazandırdığı ulusötesi aktivizm aracılığıyla sosyal yanının mı güçlendirileceğidir.

Devletin araçsallaştırılması, yani toplumsal güçsüzleştirme ve siyasal demobilizasyon sürecinin tamamlanması sonucu yukarıdan küreselleşmenin kazanması halinde, küreselleşmenin mümkün olan post-Vestfalyen senaryolardan birini ürettiğini düşünmek yerinde olacaktır; fakat burada sadece ima edilmiş olan nedenlerden ötürü, böylesi bir sonuç ters ütopya olarak değerlendirilmelidir. Eğer dev-

32. Bu konu, Falk, "State of Siege: Will Globalization Win Out?", *International Affairs* Sayı 73, 1 (1997): 123-36'da geliştirilmiştir.

letin sosyal yanı yeniden güçlendirilirse, yönetsel yapılar ile piyasa süreçlerinin ilişkisinin yeniden düzenlendiği bir durum ortaya çıkacak ve neoliberalizmin siyasi önermelerine körü körüne bağlı kalmaktan uzaklaşılacaktır. Eğer bu olasılık gerçekleşmezse, o zaman iktidarın konumu Vestfalyen çerçevenin sürekliliğini ve meşruiyetini (biraz tartışmalı ve sulandırılmış olmakla birlikte) yeniden onaylayacak şekilde aynı kalacak, muhtemelen bu da yeni şiddetli uluslararası çatışma biçimleriyle takviye edilecektir.

Devletin ve emperyal senaryonun rolüne ilişkin muhtelif uzlaşmalara yol açabilecek çok sayıda ara konum vardır elbette. Farklı devletler, küreselleşme ve küresel imparatorluk ile megaterörizmin doğurduğu çifte tehlike karşısındaki rolleri bakımından, reformist yönelimlerin hareketlenmelerine ve yaptıkları baskıya oldukça değişik tepkiler verebilirler. Bu tepkiler uzlaşmaktan geri çevirmeye kadar uzanır ve iç güçlerin değişen dengelerinin yarattığı koşullar altında her iki olasılık da gerçekleşebilir. Siyasal kültür farklılıkları ya da taraflardan herhangi birinin etkin bir liderliğe sahip olup olmadığı da bu karşılaşma sürecini şu ya da bu yöne itebilir.

Bu eğilimler devam ettiği takdirde, ulusötesi mücadelenin yükselişi, insan haklarının gelişmesi, siyasi liderlerin insan haklarıyla ilişkili suçlardan sorumlu tutulması ve uluslararası kuruluşların rolü "neo-Vestfalyen" bir senaryo gibi –küreselleşmeyi dikkate bile almayan– çelişkili bir adlandırmanın benimsenmesini meşrulaştırabilir.³³ Bir neo-Vestfalyen dünya düzeni esasen devletçi jeopolitika prizmasından anlaşılmayı sürdürecektir, fakat normatif kaygıların (uluslararası hukuk ve ahlakın geçerliliği) önemli olduğu ve ulusötesi hareketlerin (yerelcilik, bölgecilik ve kozmopolitizm) Vestfalyen döneme kıyasla bu döneme çok daha uygun düştüğüne dair kavramsal bir kabul bu anlayışa eşlik edecektir.

Küresel yönetim biçimleri ve savunmasız, dezavantajlı halkların korunması konusundaki arayışlar da neo-Vestfalyen kaygılardan kaynaklanmaktadır. Daha önce işaret edildiği üzere, öznel ya da yapıcı bir unsur mevcuttur. Seçilen terminoloji, gerçekliğin yeniden

33. Bkz. Thomas Risse-Kappen, haz., *Bringing Transnational Relations Back In: Non-State Actors, Domestic Structures, and International Institutions*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.

adlandırılmasını talep ettiği iddia edilebilecek nesnel koşulların yanı sıra, gözlemcinin iradesi ve algısını da yansıtmaktadır. Bu küreselleşme analizindeki sağduyuya aykırı ironi, küreselleşmenin gelişimi konusundaki daha umutlu yorumların artık devletin militarist anlamda yeniden canlanmasına değil, toplumsal ve normatif anlamda yeniden güçlenmesine dayanmasında yatmaktadır.³⁴ Daha kötümsür görüşler ise, gerek küresel kamu yararını gözeten hümanist bir perspektifle gerekse ülke yurttaşlarının refahı gibi daha Vestfalyen bir yaklaşım açısından devletin kesinlikle zayıflayacağını ya da yeniden militarize olacağını öngörmektedir. Küresel piyasa işlemlerini düzenleyen temel olarak "güçlü devlet" in yenilenmesine yönelik bu kısıtlı onayın devlet gücünün askeri ve zorlayıcı boyutlarına verilen destekle karıştırılmaması gerektiği bilinmelidir. Bugünkü ABD hükümetinin yaklaşımının da gösterdiği gibi, devlet/toplum ilişkileri açısından yüksek yoğunluklu militarizasyon, hararetle benimsenen neoliberal ideolojiyle oldukça uyumludur. Militarizm ile küreselleşmenin bu ölümcül bileşimi ABD tarafından öteden beri, en belirgin biçimde de 11 Eylül sonrasında sürdürülmüş, uzayın militarizasyonu ve dünyayı kuşatan bölgesel askeri komuta merkezleriyle somut bir görünüm kazanmıştır.

"Küreselleşme" nin Sovyetler Birliği' nin çöküşünü izleyen yıllarda siyasi imgeleme egemen olan ampirik eğilimlerin birlikte akışını uygun bir biçimde kodladığı açıkça görülmektedir. Bu eğilimlerin yeni bir etkileşim yapısı oluşturdukları yönünde mi, yoksa salt eski yapının düzeltilmesinden ibaret oldukları yönünde mi yorumlanacakları sorusu artık geçerliliğini yitirmiş görünmekle birlikte, esasen hiç çözümlenememiş bir tartışma olmuştur. Bir sonraki bölümde de ileri sürüleceği gibi, insani değerleri gözetemeyen normatif bir perspektiften ve olası beklentilerle ilgili ampirik bir perspektiften bakıldığında, post-Vestfalyen etkilerin daha fazla aşına olduğumuz kimi projeksiyonlarını çıkmazlar olarak değerlendirmek en doğru tercih gibi görünmektedir. Bunların savunulması, insani küresel yönetimi uygulanabilir ve kaçınılmaz bir siyasi proje şeklinde hayal etme ve

34. Bu öngörülere terstir, çünkü küresel reform konusunda üretilen daha önceki düşünceler sürekli devleti ve egemenliği daha insani bir dünya düzeni kurulmasının önündeki engeller olarak değerlendirmişti.

hayata geçirme yönündeki gittikçe olgunlaşan hedef açısından gerileticidir.

Şu anda siyasi ve ahlaki tahayyüle yönelen en etkili tehdit, yaygın bir umut yaratacak ve toplumsal güçleri kendisine yönelik bir bağlılık adına harekete geçirecek ölçüde ortaya çıkmış olan eğilimlerin içinde kök salmış bir post-Vestfalyen senaryo tasvir etmektir. Barış, sürdürülebilirlik, insan hakları ve küresel toplum –bunun temel unsurları burada "insani küresel yönetim" olarak tanımlanmıştır– arayışında olanların her türlü post-Vestfalyen dünya düzeni biçiminin peşinden koşmadıkları elbette ki açık olmalıdır. Durmaksızın büyüyen boşluklarla, yoksul kesimlerin artışıyla, çöken yönetim yapılarından oluşan çeşitli "kara delikler"le ve işletme/finans çevrelerine hizmet eden elit tabakanın denetiminde giderek karmaşıklaşan teknolojinin hükmettiği kontrol mekanizmalarıyla kısa vadeli piyasa güçleri etrafında örgütlenen bir post-Vestfalyen dünya değildir aranan.

Ciddiye alınması gereken diğer post-Vestfalyen ters ütopyalar arasında, kendi kaderini tayin hakkını hayata geçirmenin temeli olarak ortaya atılan ve giderek yoğunlaşan dini ve etnik dışlamacılık eğilimleri ile göç karşıtı bir gündemi yürürlüğe koymak amacıyla yönetimi ele geçirmeye çalışan bir dizi şovenist gerici tepki de bulunmaktadır. Devlet dışı aktörlerin, meşru faaliyetlerini yürütecekleri belirlenmiş topraklardan yoksun jeopolitik oyuncular haline gelmesine olanak veren megaterörizmin yükselişi de kuşkusuz çok önemlidir. Yerleşik dünya düzenine yönelen bu tehdit küresel güvenlik yapısının bütünleştirilmesinde ısrarcı olanların elini kuvvetlendirmektedir. Bunun pratikteki etkisi dünya düzeninin, dünya lideri ve kendi sınırları içinde egemenlik yönelimi en yüksek devlet olduğu halde dünyaya sınır tanımaksızın tahakküm uygulayan yeni bir melez siyasal yaratığa dönüşmüş ABD tarafından yönetilen post-Vestfalyen bir küresel imparatorluk biçiminde yeniden örgütlenmesine gerekçe oluşturmaktır. El Kaide'nin susturulması ve ABD'de 11 Eylül'den beri Bush yönetiminin dış politikasını şekillendiren gerici komplocuların iktidardan uzaklaştırılmasıyla sahneden çekilebilecek olan bu karşı karşıya gelişin küreselleşme senaryosunu kesintiye uğratabilecek bir yan etki işlevi görüp görmeyeceği 2004 itibarıyla belirsizdir.

POST-VESTFALYEN DÖNEMİN DÖRT ÇIKMAZI

Genellikle tartışılan post-Vestfalyen dönem senaryolarından bazılarını, esasen uygulanamaz veya sakıncalı olduklarından, ya da her iki nedenden dolayı göz önüne almamamız gerektiğini hatırlamak önemlidir. Böylesi senaryolar dikkatleri, olup bitenlerden ve daha da önemlisi küresel politikanın bugünkü aşamasına içkin gerçek *normatif potansiyelden* uzaklaştırmaktadır. Normatif potansiyelin sistematik bir biçimde araştırılması, yıllar içinde ya da en azından onyıllar içinde özgün bir dizi dünya düzeni hedefi ya da değerini hayata geçirme olasılığının kısmen kural koyucu, kısmen de ampirik bir açıdan değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu hedefler arasında, ekonomik kalkınmaya eşitlikçi ve küresel yönelimli bir yaklaşım, yoksulluğun azaltılması, insan hakları, anlaşmazlıklara barışçı çözümler bulunması, ekolojik sürdürülebilirlik, küresel demokrasi, uluslararası hukukun egemenliği, evrensel okur-yazarlık ve eğitim bulunmaktadır. Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP), umut edilen bir siyasal eylemin başlangıcı olarak, örtük bir biçimde "eylemsiz düşünce sifıra eşittir" sloganını benimseyen böyle bir sorgulama süreci başlattı.³⁵

WOMP aynı zamanda "düşüncesiz eylem sıfırdan bile azdır" çıkarımını daha da emin bir biçimde destekledi. Post-Vestfalyen döneme ilişkin senaryolar, gerek uygulanamaz olmaları, gerek yaygın biçimde paylaşılan dünya düzeni değerlerini yadsımaları nedeniyle "çıkamaz" olarak sunulsa da, bunların her birinin küresel eğilim ve istekler açısından bir ölçüde akla yakın olduğu bilinmelidir. Aynı zamanda bunların her biri, bugünkü tarihsel momentin sorunlu özgünlüğünün bir ölçüde kavranmasını sağlamaktadır. Fakat bunlar bir yandan da, gerçekleştirilmelerindeki zorlukların yanı sıra, tercih ettikleri gelecek imgesine içkin tehlikeleri de görmezden gelmektedir.

35. Detaylar için, bkz. Mendlovitz, not 25.

Küresel Piyasa

Post-Vestfalyen dönem yazınının temalarından biri, piyasanın yönlendirdiği siyasal ve düşünsel yapı formlarının küresel üstünlüğünün, ilk gerçek küresel medeniyeti ortaya çıkaracağıyla ilişkilidir. Böylesi anlayışlar, ülkesel devletlerin buna kökten tabi olacağını, medeniyete ve dine ilişkin belli kimliklerin anakronizmini, devlet yönetiminin diplomasi ve savaş gibi biçimlerinin ortadan kalkacağını tahayyül etmektedir. Devletler, en iyi ihtimalle piyasa ilişkilerinde kolaylık sağlayan tali yardımcıları olarak ayakta kalacak ve mevcut medeniyetler de –Batılı tüketim önceliklerine ve teknolojik yenilik selinin sözde yararlarına dayanacak olan– homojenleştirilmiş "küresel medeniyet"e bir tür yönetsel destek ve kültürel özgülük vererek ikincil kimlik kaynakları haline gelecektir.³⁶

Böylesi bir gelecek anlayışı, küreselleşmenin medeniyet, din ve etnisiteye ilişkin kimliklerin üstesinden gelmekten çok bunları güçlendiren diyalektik karakterini göz ardı etmektedir. Bu anlayış devletin esnekliğini de, maddi standartların kalıcı eşitsizliğinin yaşandığı bir dünyada gücün ve şiddete dayalı çatışmaların rolünü de küçümsemektedir. Bu tür bir mega-medeniyetin siyasal bir proje haline gelebilmesinin yegâne yolu, küresel egemenlik kurma çabasında ki mevcut bir iktidar odağının hegemonik tutkularıyla bağlantılı olmasıdır. Dolayısıyla, neredeyse kesinlikle baskıcı bir yapı taşıyacak, yaygın ve şiddetli bir direnişe neden olacaktır. Küresel Amerikan stratejisinin en karanlık yorumu, geleceğin kayıtsız şartsız emperyal tasavvurunu öngörmektedir, ama çoğu kişi bu tür bir yorumun ABD'nin tutkularını abarttığını ve böylesi bir küresel egemenlik peşinde koşmanın yaratacağı sürtüşme ve karşıt sonuçları küçümsemediğini iddia edecektir. Batılı olmayan dünyadaki medeni kimlik uyanı-

36. Bkz. Mehdi Mozaffari, "Mega Civilization: Global Capital and New Standard of Civilization", *Globalizations and Civilizations* içinde, haz. Mozaffari, Aarhus University, Aarhus, Danimarka, 1999 (Yeni baskısı: Londra, Routledge, 2001). Bir eleştiri için, bkz. David Korten, *When Corporations Rule the World*, 2. baskı, Bloomfield, Ct.: Kumarian Press, 2001; Richard J. Barnet ve John Cavanaugh, *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order*, New York, Simon & Schuster, 1994.

şı ile Avrupa bölgeciliğinin ileri çıkmaya başlamış olması, kısmen dünyanın Amerikalılaştırılmasına karşı korunma girişimleri olarak görülebilir. Bu emperyal projeksiyon dinamiği ve anti-emperyal direniş ABD ile El Kaide arasındaki mücadelenin patlak vermesiyle yoğunlaşmış, söz konusu mücadelenin emperyal projeyi gizlemek için kullanıldığı yönünde eleştirileri ve dünya ölçeğinde güvenliğin yalnızca ABD denetiminde sürdürülen küresel güvenlik rejimi tarafından sağlanabileceğini savunan yaklaşımları gündeme getirmiştir.

Dünya Hükümeti

Batı'da, barışçı ve adil bir dünyanın, anayasal bir çerçeve doğrultusunda faaliyet gösteren merkezi bir siyasi kurumlar çekirdeğinin kurulmasına bağlı olduğunu öne süren naif bir bakış açısı bulunmaktadır. Böylesi bir projeksiyon, son yüzyılda ve hatta daha da öncesinde savaşların yarattığı güçsüzlük karşısında çoğunlukla ütopyik bir nakarat olarak kalmış ve 20. yüzyılda yapılan iki dünya savaşının yol açtığı kıyım ve nükleer silahların ortaya çıkması nedeniyle büyük bir güç kazanmıştır. Uzun vadeli düşünener ve reformcular, dünya hükümetini, kıyameti andıran bir felaketin yegâne ciddi alternatifi olarak görmüşlerdir. Daha da idealist bir bakış açısıyla, dünya hükümetinin egemen devletler döneminin doğal sonucu, siyasal ve sosyal birliğin daha büyük bir ölçekte kurumsallaşmasına doğru ilerleyen evrimci sağduyu yürüyüşünün doruk noktası olduğu tasavvur edilmiştir.³⁷

Diğer birleşme anlayışları gibi dünya hükümeti fikri de kuşku ve güvensizliğe yol açmaktadır. Barışı koruyacak otoritenin, özellikle "güvenlik" açısından dolaylı bir biçimde devredilmesi, milliyetçi duyguların ve devletçi yapıların canlılıklarını sürdürmeleri nedeniyle, hiper-ütopyik bulunarak göz ardı edilecek denli uzak görünmektedir. Maddi standartların eşitsizliği ve kaynak kıtlıklarının ortaya çıkması da, ortak bir demokratik çerçevenin kabulünün hem zenginler hem de fakirler açısından tehditkâr görünmesine neden olmaktadır. Zenginler küresel eşitlik adına yaşam düzeylerinin kötüleşmesinden,

37. Bkz. Jonathan Schell, *The Fate of the Earth*, New York, Knopf, 1982; aynı zamanda 24. notta yer verilen referanslara bakınız.

yoksullar ise toplumsal aktivizmi dizginlemek ve olası huzursuzlukların önünü almak için tasarlanan kanun ve nizam uygulamalarıyla statükoyu donduracak zorlayıcı bir otoritenin yaratacağı etkiden korkmaktadır. Dünya hükümetinin şu anda harekete geçirici bir cazibe yaratamadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni hem uygulanmasının mümkün görülmemesi hem de bir dünya hükümeti kurulmasının ya küresel zulmün zaferine ya da tehlikeli biçimler taşıyan geniş ölçekli "içsavaş"lara yol açacağı yolundaki genel kanıdır. Milliyetçilik ve medeni kimlikler, küresel bir anayasal yönetim biçimi kurmak adına kendilerini eritemeyecek kadar güçlü olmayı sürdürmektedir; üstelik Vestfalyen yapılar farklılık ve deneySELLİĞE karşı korunmayı sağlamaktadır.

Küresel Köy

Nüfuzlu medya gurusu Marshall McLuhan onyıllar önce, televizyonun etkisinin "küresel köy" tanımlamasını doğrulayacak ortak bir bilinç ve karşılıklı bağıllık yaratacağını iddia etmişti. Medya ve teknolojik yeniliklerin etkisine yönelik bu kuşku götürmez yaklaşımlar son yıllarda genişleyerek, internet ve enformasyon teknolojisinin etkisini de kapsamış, yurttaşlığın yerine nettaşlığın, bazı iş alanlarının ve ticari oluşumların yerine ise siberpolitikaların geçtiğine ilişkin genel bir kaniya dönüşmüştür.³⁸ Böylesi perspektifler, piyasanın gerek kurallara, gerekse de insanların çektikleri sıkıntılara ve toplumsal yetersizliklere kamu sektöründe çözümler üretilmesine yönelik güvensizliğini artıran liberter bir etosu benimseme eğilimindedir. Bu da, savunma gibi önemli ve durumu açıkça ortada olan bir alan dışında, kamu mallarının üretimiyle ilişkili her alanda kaynak dağılımı üzerindeki neoliberal baskıyı güçlendirmektedir. Bu siberbilinç,

38. En kapsamlı değerlendirme için, bkz. Manuel Castels, *The Rise of the Network Society*, 3 cilt, Oxford, Blackwell, 1996-1998); Mark Dery, *Escape Velocity: Cyberculture at the End of the Century*, Londra, Hodder & Stoughton, 1996; Kevin A. Hall ve John E. Hughes, *Cyberpolitics: Citizen Activism in the Age of the Internet*, Lanham, Md., Rowman & Littlefield, 1998; Gregory S. Paul ve Earl D. Cox, *Beyond Humanity: CyberEvolution and Future Minds*, Rockland, Mass., Charles River Media, 1996; Douglas S. Robertson, *The New Renaissance: Computers and the Next Level of Civilization*, Oxford, Oxford University Press, 1998.

kendi kendisini organize eden sistemlerin ve teknolojik yenilik akışının toplumsal ve ekolojik dengeleri sürdürülebilir kılarak geleceğe dair daha umut verici bir bakış yaratacağına iman duymaya dayalı bir eğilimdir.

Post-Vestfalyen döneme ilişkin bu senaryonun eksiklikleri, kur-nazca bütünün yerine parçayı ikame eden bir tür kapsamlayışla (*synecdoche*) ilişkilidir. Enformasyon teknolojisinin ortaya çıkmış olması kuşkusuz önemlidir, hatta çok önemlidir, ama bunun öngörülebilir bir gelecekte modernitenin yapı ve davranışlarına çoğunlukla uyum sağlayacak yerde onları bastırma olasılığı çok azdır. Ayrıca, enformasyon teknolojisi yalnızca doğrusal bir tepkiden çok, diyalektik bir tepki üretmektedir. Bu durum Batılı olmayan dünyanın çoğu kesiminde niyet ve etkileri bakımından hegemonik olarak değerlendirilen, genel kabul görmüş küresel köy eğilimleri karşısında kimlik ve özerkliğin korunması amacıyla çeşitli savunma stratejilerinin tasarlanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle uluslararası terörizm ve ulusötesi suç örgütlerinin yanı sıra bölgecilik, gelenekçilik, kendi kaderini tayin hakkı ve kolektif haklar da küresel köy bilincinin ve düzenlemelerinin ortaya çıkışını şaşırtıcı ölçüde çelişkili bir deneyim haline getirmektedir.

Bu senaryoda "yukarıdan küreselleşme" ile ilgili toplumsal güçlerin birbirini karşılıklı olarak güçlendirdiği bir işbirliği olasılığı da bulunmaktadır, fakat böyle olsa bile, harekete geçmiş bir sivil toplum direnişinin, daha doğrusu "aşağıdan küreselleşme"nin, küresel köy metaforunun dünya düzeninin tanımlayıcı gerçekliği haline gelmesini engelleme yeteneğinin bulunduğu görülüyor.³⁹ Böylesi bir sonuç, ekstremist direniş şebekeleri arasındaki karşılaşmaların yo-

39. "Küresel komşuluk"un teknokratik olmaktan çok normatif bir tarzda temellendirilmiş imgesinin de benzer bir biçimde, neoliberal fikirler ve hegemonik jeopolitikalarla ölümcül bir etkileşim içinde olan temel küreselleşme akımlarının yağmacı unsurlarının temas alanı dışında olduğu görülüyor. Bkz. Küresel Yönetişim Komisyonu raporu, *Our Global Neighborhood*, New York, Oxford, 1995; Falk, *Predatory Globalization: A Critique*, Cambridge, Polity, 1999 (Türkçesi: *Yurtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri*, İstanbul, Küre, 2002). Bir hedef ve ideal olmanın yanı sıra, potansiyeli açısından da "insani küresel yönetim" terminolojisini tercih ettim, ama bu ifadeyle şu andaki dünya düzenini ya da gerçekleşmesi en olası geleceği kastetmiyorum.

ğunluğunun küresel devlet ve onun müttefikleriyle şiddetli çatışmaya kilitlenmesi halinde daha mümkün hale gelebilir.

Küresel İmparatorluk

11 Eylül saldırılarıyla gündeme gelen yenilenmiş güvenlik yaklaşımı, Vestfalyen bir çerçeve içinde yöneltilen megaterörist tehditlerle etkin bir biçimde mücadele etme konusundaki görünüşte yetersizlikle birleşerek, tüm dünyada güvenin sağlanması ve düzenin tesis edilmesi doğrultusunda ABD'nin yönetiminde çaba harcanması yönünde bir gerekçe sunmuştur. Hem El Kaide'nin küresel şebekesi ve gizli karakteri, hem de sivil topluma mümkün olan en fazla zararı verme yönündeki ekstremist isteğine karşı korunmanın aciliyeti yüzünden, böylesine gösterişli bir güvenlik projesinin devreye sokulması kaçınılmaz sayılmaktadır. Bunun için Amerika'nın askeri egemenliğine dayanılmakta, özellikle füze savunması amacıyla uzayın silahlandırılmasına ve daha da önemlisi, uzaydan gözetim sayesinde gezegenin herhangi bir yerine tayin edici bir darbe vurabilecek saldırı yeteneğinin kazanılmasına bel bağlanmaktadır. Bu üstünlük düzeyi ABD'nin rolüne meydan okumaya çalışan herhangi bir ülkenin çabasını boşa çıkaracak şekilde tasarlanmıştır. Böylesi bir sonuç, o şekilde resmîyet kazanmasa da küresel bir imparatorluğun kurulmasını gerektirecektir, fakat bu imparatorluk aynı zamanda, El Kaide örneğinde olduğu gibi, etkinliği yıkım teknolojisinden çok enformasyonun denetim ve manipülasyonuna dayanan gizli bir şebeke üzerinde yükselecektir.

Washington'dan yönetilen bir küresel imparatorluk fikri de bizi çıkmaza götürür. Bu fikir sürekli militarizasyona ve diğer iktidar ve nüfuz kümelenmelerine hıyon eğdirmeye dayanmaktadır. Böylesi emperyal tutkuların varlığının sezilmesi, uluslararası tarih boyunca devletler arasında tepkisel oluşumların ortaya çıkmasına neden olmuş, imparatorluk arayışının yenilgiye uğratılması ya da en azından önüne set çekilmesi için ittifaklar kurulmuştur.-Dünyanın geri kalan kısmının ABD'nin böyle bir küresel imparatorluk çağrısını bir tür direniş göstermeden kabul etmeyeceğini varsaymak için her türlü gerekçe mevcuttur. Bu durum yüksek riskli bir rekabet, kaynakların israfı, devlet aktörler arasında tehlike yaratan yıkıcı savaşlar ve politika üretimi önceliklerinin insan hakları, çevrenin desteklenmesi ve

eşitlikçi gelişim gibi konulardan uzaklaşması sonuçlarını doğuracaktır. Küresel imparatorluk oluşturma yönündeki bu kararlı arayış, Irak'a karşı, El Kaide tehdidine makul bir yanıt olarak izah edilemeyecek illegal bir saldırgan savaş başlatmıştır. Hem siyasal çoğulculuk ve egemenlik haklarına yüksek düzeyde saygıya dayanan Vestfalyen dünya düzeni çözümünün kazanımlarını siyasal bilince yeniden kazandıran bir tarihsel gidişata hem de ters ütopyaya örnek oluşturan post-Vestfalyen bir senaryo bu.

YIRMI BİRİNCİ YÜZYILIN BAŞINDA POST-VESTFALYEN GÖRÜNÜM

Kaçırılan Fırsatın Tarihsel Momentinin Hatırlanması

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği dağıldı, dünya ekonomisi büyüdü, anayasal demokrasi güçlendi – Vestfalyen mirasın kurtarılması için eşsiz bir fırsat yaratan tarihsel bir momentti bu. Söz konusu kurtarma, insani küresel yönetimi teşvik etmek için tasarlanan inisiyatiflerin karışımını içeriyordu: özellikle demilitarizasyon, BM'nin barışı koruma yeteneğinin geliştirilmesi, Afrika ve Karayipler için "bir Marshall Planı". Fırsatı değerlendirmek, korkak ve kararsız olan, daha önce "liberal enternasyonalizm" diye adlandırılan şeyi geliştirme doğrultusundaki her türlü iddiadan uzak duran Amerikan liderliğine bağlıydı. Yirminci yüzyıldaki iki dünya savaşı sona erdikten sonra yaşananların tersine, Soğuk Savaş'ın sona ermesi tabandan gelen küresel reform taleplerinin yükselmesine yol açmamıştı ve sahnedeki liderler de dünya düzeninin önemli sorunlarını hedef alan barışçı çözümlere ulaşma kararlılığına sahip değildi. Bunun yerine, halinden memnun bir ruh hali egemendi ve geleceğe yönelik budalaca bir iyimserlik vardı. Doğu/Batı mücadelesinin sonuçlarına yönelik muzafferane bir tutum, insanlığın refahını güvence altına almak için yapılması gerekenler konusunda ekonomist bir yaklaşım ve özellikle Güney'deki halkların haklı yakınmalarına kulak tıkayan bir tavır hüküm sürüyordu.

1990'ların fırsat ve zorlukları bir miktar kabul gördü. George Bush 1990-91'de Körfez Savaşı'na giden süreçte, sürekli "yeni bir dünya düzeni" kurma imkânından söz ederek geçici bir ilgi uyandı-

rı destek bulmayı başardı. "Yeni dünya düzeni" ile BM desteğiyle işleyen kolektif bir güvenlik sürecini kastediyordu. Bu dönemde insani diplomasi de, hem Irak'taki Kürt azınlığın korunması ve Somali'deki insani felakete bir tepki verilmesi, hem de Bosna'daki "etnik temizlik" girişimlerinin engellenmesiyle ilişkili olarak ciddiye alınıyordu. Fakat burada tartışılmayacak kadar karmaşık nedenlerle bu süreç hayal kırıklığıyla sonuçlandı ve böylesi girişimlerin daha umut verici içerimleri asla gerçekleşmedi. Kanada dışişleri bakanı olduğu sırada Lloyd Axworthy'nin egemen devletin oynadığı rolün temelini oluşturan "ulusal güvenlik"ten, daha önceleri İnsani Gelişme Raporu'nun yıllık ciltlerinden birinde öne çıkarılan "insan güvenliği"ne geçişi savunması umutlandırıcı girişimlerden biriydi. ABD ise bunun yerine, kendi dar devlet merkezli etosu içinde Vestfalyen jeopolitikaya geri dönüşün öncülüğünü yaptı, BM'ye karşı ani bir tepki üretti ve öncelikle, insanlığın çektiği sıkıntılar (yoksulluk ve AIDS salgınını da kapsayan sıkıntılar) ve ekolojik sürdürülebilirlik sorunlarının çözümü için ideolojik anlamda neoliberal çizgide (özel sektörün bir kısmını rekabetçi baskıdan korumak için kendine özgü riyakâr istisnalarla) örgütlenmiş bir dünya ekonomisine bel bağladı.

Bu dönemde, ne nükleer silahların kullanımına son vermek için kapsamlı görüşmeler başlatma fırsatı, ne de insani felaketlere hızla yanıt verebilecek ve lider devletlerin realist, jeopolitik ve milliyetçi süzgeçlerinden geçmeden hareket edebilecek gönüllü bir BM barış gücü kurma önerileri ciddi bir biçimde ele alındı. Lider devletler, ulusal güvenlik ve stratejik denizaşırı çıkarlar ile ilişkili geleneksel kriterlere (örneğin, sorunu en yalın haliyle ele alırsak, özellikle Üçüncü Dünya ülkelerinde petrol uğrunda ölmeye değer, ama insanlık suçlarının ve soykırımların önlenmesi uğrunda ölmeye değmez) uygun olmayan bir diplomasinin finansal ve insani maliyetlerini üstlenmek istemediler. Sonuç olarak Vestfalya'nın, küresel güvenlik için savaş sistemi ve dünya halklarının ulusal sınırlar içinde gerçekleştirilen çeşitli baskıcı yönetim biçimlerine karşı korunmasız kalması gibi temel kusurları korunmuş oldu.

Bununla beraber, pek çok arenada etkili bir küresel reformun savunusu yapıyordu ve bu reformlar Vestfalyen çerçeve içinde gerçekleştirilemeyecekse, o zaman ulusötesi toplumsal güçlerin aracılı-

ğı ve post-Vestfalyen yönetim biçimlerinin ortaya çıkmasıyla hayata geçirilebilme olasılığı mevcuttu. Peki durum böyle miydi? Bu toplumsal güçler kimlerdi? Esasen, post-Vestfalyen perspektiflerin inandırıcılığı, çokboyutlu normatif bir gündemin göze fazlasıyla görünür hale gelmesini içeriyordu. Bu gündemde şunlar vardı: insan haklarının yürürlüğe konması, devletin geçmişte işlediği suçlardan sorumlu tutulması, egemenlik haklarının azaltılması, insani amaçlarla barışın korunması yönünde ilerleme.

Gündemin ötesinde, kurumsallaşma yönünde de atımlar atılıyor: ulusal adli kurumların uluslararası yasal standartları geçerli kabul ederek uygulama isteğinin artması; küresel güvenlik konusunda, özellikle BM'nin desteklediği çoktarafli yaklaşımlara daha fazla güvenilmesi; özellikle Avrupa'da, insan haklarını öne çıkartacak, yurttaşlarla piyasa güçleri arasındaki toplumsal anlaşmayı güçlendirecek, ticaret ve yatırımları kolaylaştıracak yasal düzenlemelerle bölgesel yönetişimin etkileyici bir biçimde gelişmesi. Böylesi hedefler haliyle egemen devletlerin iç özerkliklerini tehlikeye atmadan gerçekleştirilemeyecek, dolayısıyla devlet dışındaki siyasi aktörlerin aracılığı zorunlu olacaktı. Aslında, etkili küresel reform yapılacaksa, devlet yapılarının dönüşüme uğraması ve resmi ya da gayri resmi ulusötesi, bölgesel, küresel kurumlaşma prosedürlerinin güçlendirilmesi sonucunda yapılabilecektir.⁴⁰

Şu anda en çok umut veren gelişmeler, küresel demokrasiyi güçlendirme mücadeleleri ile demokrasi, insan hakları, siyasal kimlik konusunda kapsamlı bölgesel çerçeveler inşa etmeyi hedefleyen çeşitli hareketlerdir. Bunlar giderek artan bir etkinliğe ulaşırsa, ulaşılan sonuç post-Vestfalyen bir görünüm kazanacaktır: devletler hem dışişlerinde hem de içişlerinde sorumluluk standartlarına tabi olacak, hukukun egemenliği hükümetlerin dış politikalarına kadar uzanacak ve resmi politikalar demokratik uygulamaların disiplinine bo-

40. Küreselleşmenin yağmacı yanlarına direnmek için "güçlü devletler"e ihtiyaç olması ve devletin dönüşümünün normatif taleplere olan duyarlılığın artışı –ulusal bütçenin daha yüksek bir oranını küresel kamu mallarının finansmanına ayırmaya çalışmak gibi– zorunlu kılması yüzünden kimi güçlükler var. Genel bir yaklaşım için, bkz. *Global Public Goods: International Cooperation in the Twenty-First Century* içinde, haz. Inge Kaul, Isabelle Grunberg ve Marc A. Stern, New York, Oxford University Press, 1999.

yun egecektir; bölgesel kurumlar, bölgesel sınırlar içinde anayasal düzeni ve kolektif refahı güvence altına alan bir çerçeveye bağlı kalacaklar, fakat küresel kamu yararının nicelik ve niteliğinin artırılması çabalarına da katılacaklardır. Bu nedenle, devletin rolü, yasal ve etik normların ışığında yeniden biçimlendirilmiş olsa da önemini koruyacak, ama dünya düzeni artık devlet merkezli olmayacaktır. Vestfalya'nın alacakaranlığı, devletin aşamalar halinde ortadan kaybolacağını ya da marjinalleşme sürecinde olduğunu varsayarak değil, egemenlik güneşinin batışı, bölgesel ve küresel politika güneşinin ufukta belirışıyle ilişkili olarak en iyi şekilde anlaşılabilir.

Küresel Demokrasi Mücadelesi

"Demokrasi yanlısı" tutum savunusu kısa süre öncesine kadar, yalnızca, devlet/toplum ilişkilerinin yönetilenlerin periyodik, serbest seçimler yoluyla onayını almak için gereken seçim mekanizmalarının ve yurttaşları devletin suiistimalinden korumaya yetecek anayasal düzenlemelerin güvence altına alınmasını sağlamasıyla bağlantılı bir şey olarak anlaşılıyordu. Demokrasi ve demokratik teori esas olarak ülke yönetiminde *içişlerinin* çerçevesini çiziyordu. Bu bakış açısına göre, uluslararası kuruluşların işleyişi ve küresel karar alanları, küresel ölçekte bir demokrasinin varlığı ve oluşturulmasıyla özellikle ilişkili değildi. Özgürlük Meclisi (Freedom House) yaptığı yıllık "özgürlük" değerlendirmelerinde demokratikleşmenin yegâne önemli biriminin devlet olduğunu, insan haklarının yalnızca sivil ve siyasi özelliklerinin bulunduğunu öngörüyordu. Demokrasinin devlet düzeyinde benimsenmesinin küresel etkileri hakkında düşünceler üretme yolundaki Kantçı gelenek, bölgesel ve küresel otorite alanlarını bünyesel ve yapısal açılardan gerekli ya da arzu edilir bulmayan, bütünüyle Vestfalyen bir yaklaşımdır.

Küresel demokrasi çok daha derin ve kapsamlı bir tarzda teorize edilmektedir. Demokratik değerleri, özel çerçeveleri yansıtacak şekilde uyarlanmış olsa da, yaşamın tüm alanlarıyla ilişkili olarak ele almaktadır. Günlük varoluşumuzun bir yanında demokratik sorumluluklar, katılım yöntemleri ve şeffaflığın kapsamı cinsiyet ve işyeri ilişkilerini içine alır, fakat aynı zamanda bizatihi hükümetlerin yükümlülüklerini de içine almaktadır. Hiç kimse ne hukuktan üstün ne

de hukuk kapsamı dışındadır; bu da adına ne denirse densin, dünya düzeninin bugünkü sistemi içindeki sorunların tüm boyutlarına ilişkin radikal eşitsizlikler göz önüne alınarak çağdaş gerçekliklere yöneltildiğinde ortaya zor bir görev çıkmaktadır. Diğer yanda ise, demokratik katılım, sorumluluk ve şeffaflığın Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB), DTÖ ve Avrupa Birliği gibi uluslararası (bölgesel ve küresel) oluşumları içine alacak şekilde genişlemesi gerekmektedir. Demokrasinin böylesi uzantıları hem uluslararası sınırlara ilişkin kırmızı egemenlik çizgisinin, hem de yerel yönetimin mavi özel/kamu sektörü çizgisinin içini/dışını belirsizleştirmekte ve böylece şimdiye kadar eşitlerin (ister devlet, ister kişi ya da grup olsun) uluslararası standartların uygulanması konusunda eşit muameleye tabi olmasını engelleyen eşitlik/eşitsizlik yapısını tehdit etmektedir.

Seattle'dan Pinochet vakasına kadar her yerde, demokratik hesap sorulabilirlik ve katılım usullerinin uygulanmasını isteyen, insan refahını etkileyen *tüm* alanlarda alınan kararlara hukukun egemen olmasını sağlamaya çalışan çok boyutlu bir hareketlenme vardır. Aslında, küresel demokrasi mücadelesi insan güvenliğiyle ilgili bir temsili yönetim rejimi kurmakla yakından ilişkilidir, fakat dünya halklarının hakları ve onlara karşı sorumluluğun nihai koruyucusuna verilen rol, halkın denetimine tabi usul ve rejimler aracılığıyla üstlenilecektir. Küresel demokrasinin genel karakteri süreç içinde ortaya çıkacaktır. Önümüzdeki birkaç onyılda sonra dahi dış hatlarını ayırt edemeyeceğiz, ama bu karakter ortaya çıkmakta olan bir gerçekliktir ve aşağıdan küreselleşmeyle ilişkili yükümlülükler yelpazesinde birleştirici bir bağ haline gelmiştir. Küresel demokrasi mücadelesinin ruhunu aktarabilmek için bazı aydınlatıcı girişimlerden kısaca söz edilebilir.⁴¹

Fakat önce kimi uyarıcı bilgiler vermek gerekiyor. Aşağıdan küreselleşme en az iki farklı şekilde anlaşılabilir: yukarıdan küreselleşmeye direnen ulusötesi hareketin çeşitli unsurlarıyla ilişkili norma-

41. Bkz. Daniele Archibugi ve David Held, haz., *Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order*, Cambridge, Polity, 1995; Daniele Archibugi, David Held ve Martin Köhler, haz., *Re-imagining Political Community: Studies in Cosmopolitan Democracy*, Cambridge, Polity, 1998.

tif çabalar olarak ya da tarihin bu noktasında dünyada işlerliğe sahip olan ve devlet, din, etnisite, sınıf anlamında bölünmüş siyasi kültürün genel popülist yönelimleri olarak. Küreselleşme karşıtı gösterilerde de doğrulandığı gibi, katılımcılar arasında şiddetle bastırılan anarşistler (mahut "kara siyasetçiler") ve teknoloji karşıtları (çoğunlukla "Ludditeler" ya da "Neo-Ludditeler" olarak tanımlanır) bulunmaktadır. Bu tür yönelimler, yukarıdan küreselleşmenin geriletici etkilerine en militan tarzda karşı koyanların saflarına katılsalar bile, insani küresel yönetişimin gerçekleşmesine pozitif bir katkıda bulunamazlar. Eğer genel anlamda siyasi kültür üzerinde daha geniş bir biçimde düşünülürse, en zengin ve en nüfuzlu ülkelerde hem tüketimciliğin hem de militarizmin güçlü bir çoğunluk desteğine sahip olması yüzünden kaygıların artmasının haklı bir zemini vardır. Aşağıdan küreselleşme toplumun bütününün demokratik tercihleriyle tanımlandığı takdirde, yönetici elite yurttaşlar arasında pek gerginlik olmaması ve yukarıdan küreselleşmenin halkın onayına ilişkin standart kritere göre resmi meşruiyet hakkı talep etmesi kuvvetle muhtemeldir. Muhalefetin verili militanlığına ilaveten, çoğunluğun onayı meşruiyet güvencesi olmaya yetmez; muhalefet azınlıkta olsa bile. Aynı zamanda böylesi bir destek, meşru olarak görülebilmesi için sürdürülebilir ve asgari düzeyde tarafsız bir dünya düzeni gerektiren temel uygulama sorunlarını da çözmeyecektir.

Aşağıdan küreselleşme bu bölümde daha dar bir anlamda, şirketlerin küreselleşmesiyle ilişkili neoliberal ideoloji ve uygulamalara muhalifliğe işaret eden normatif bir anlamda kullanılmıştır. Fakat ekonomik büyüme sağlamak, sağlık ve eğitim gibi alanlarda çeşitli toplumsal kazanımlar elde etmek için üretim süreçlerinde teknoloji kullanılmasına muhakkak karşı çıkan bir yaklaşıma yer verilmemiştir. Günümüzdeki biçimiyle yukarıdan küreselleşmenin meşruiyetine meydan okuyan küreselleşme karşıtı hareket, esas olarak ekonomik büyümenin kazanımlarının dünya halklarına adil bir biçimde ve insani ihtiyaçlara daha büyük bir önem verilerek dağıtılmaması üzerinde durmaktadır. Hareket aynı zamanda küresel piyasa güçlerinin faaliyetlerine yönelik demokratik gözetim yetersizliğini hedef almakta ve bunun yanı sıra çevrenin korunması ve uluslararası kurumların faaliyetleri gibi küresel kamu değerlerine verilen desteği azaltma eğilimine karşı çıkmaktadır. Küreselleşme karşıtı hareket tara-

fından geliştirilen ve aşağıda yer verilen projeler, insani küresel yönetim taahhüdüne örnek teşkil etmektedir, ama gerek bir araç olarak şiddetin reddedilmesi gerek teknolojik yeniliklerin daha iyi bir dünya oluşmasına sağlayacağı katkının kabul edilmesi anlamında seçicidir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi. Altmış ülkenin Birleşmiş Milletler'e gereken onay araçlarını oluşturması üzerine 1998 Roma Antlaşması bir uluslararası ceza mahkemesi (ICC) kurma çağrısında bulundu ve divan 2002 yılında kuruldu. Taahhüdün doğası ve ABD'nin muhalefeti dikkate alındığında, bu göz kamaştırıcı bir başarıydı. Hem izlenen yöntem hem de ulaşılan sonuç, hukukun egemenliğine dayanan, sorumluluk prensiplerini egemen devletler adına üst düzeyde siyasi ve askeri yetki kullananları kapsayacak şekilde genişleten bir küresel demokratik çerçevenin temel taşları olmuştur. Bu anlaşmayı uluslararası hukukun bir parçası haline getiren süreç, hükümetleri sıkıştıran, aynı amaca ulaşmak isteyen hükümetlerle işbirliği yapan sivil toplum aktörlerinin oluşturduğu bir koalisyon tarafından kararlılıkla yönetilmiştir. Diğer bir deyişle, bu yapıyı kurma sürecinin ta kendisi "yeni bir enternasyonalizm"i somutlaştırmıştır. Bu enternasyonalizm, ulusötesi sivil toplum aktivizmiyle geleneksel devlet aktörlerini hiç de Vestfalyen olmayan bir sonuca ulaşmak için bir araya getiren Vestfalyen bir melez olarak görülebilir.

Bu sonuç hesap sorulabilirlik etosunun büyük zaferini temsil etmekte, devlet iktidarını kötüye kullananların insan hakları, insanlık suçları ve uluslararası insani hukuka ilişkin kabul edilmiş *uluslararası* standartlar açısından işledikleri suçlardan sorumlu tutulup cezalandırılmasına imkân vermektedir. Pinochet'nin gözaltına alınması; Miloseviç'e Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından eski Yugoslavya konusunda dava açılması; Belçika'nın evrensel adalet iddiası çerçevesinde Henry Kissinger, Ariel Sharon ve Saddam Hüseyin aleyhine dava açılması yönünde yakın dönemde yapılan tartışmalar; kısa süre önce ABD'de II. Dünya Savaşı'ndaki köle emeği ve zorla fahişelik yaptırılan kadınlarla ilgili olarak açılan davalar, devletlerin ve onları temsil edenlerin işledikleri suçlardan sorumlu tutulması yönünde daha geniş bir eğilim olduğuna işaret etmektedir.⁴²

42. Bkz. 27. nottaki referanslar.

Aynı zamanda "cezai dokunulmazlık kültürü"ne karşı bir tepkiyle ilişkili olarak da tartışılan hesap sorulabilirlik hamlesi abartılmamalıdır elbette. Roma Antlaşması, Vestfalyen anlayışa verilen birçok önemli tavizi de barındırmaktadır. Bu tavizler, ulusal ceza otoritesinin önceliğine saygı duyulmasını ve kovuşturmayı onaylama ya da durdurma konusunda BM Güvenlik Konseyi'ne önemli bir rol vererek önde gelen birkaç jeopolitik aktöre kapsamlı bir veto olanağı tanınmasını da içermektedir. Önde gelen devletler öngörülebilir bir gelecekte yasal ICC rejiminin dışında kalacağına benzemektedir. Fakat kalıcı bir uluslararası ceza mahkemesinin varlığı, devlet iktidarının temsilcilerine, yetkililerine kendi yurttaşlarına karşı davranışlarında bile uluslararası hukukun üzerinde olamayacaklarını hatırlatmaktadır. Divanın otoritesine tabi olmanın inatla reddedilmesi ise, ulusal hükümetin ve belli bir resmi idarenin meşruiyetine karşı mücadele etmek için, özellikle liberal demokrasilerdeki sivil topluma güçlü bir araç sunacaktır. Aynı zamanda, hesap sorulabilirliğin tamamlayıcı mekanizmalarının da bu sayede teşvik edilmesi muhtemeldir; özellikle ulusal mahkemeler devletin işlediği suçlar karşısında kendilerini, şimdiye kadar hiç görmedikleri şekilde, uluslararası yasal düzenin temsilcileri gibi görme yürekliliğini gösterecektir.

Pinochet'nin gözaltına alınması sonrasında bu meseleler üzerinde yapılan tartışmalar, uluslararası hesap sorulabilirlik yönünde bir eğilim olduğunu zaten göstermiştir, ama bu gelişmelere kuşkuyla yaklaşanlar olduğu gibi, hesap sorulabilirlik saatini geriye döndürmek için yapılan gerici girişimler de bulunmaktadır.⁴³ Uygulama eşitsizliklerinin, liderleri resmi edimlerinden sorumlu tutma girişimlerinin güvenilirliğini kesinlikle zedeleyeceği belirtilmekte ve görevine devam etmekte olan liderlere açılacak davaların, devleti temsil edenlerin davranışlarının en temel uluslararası yasal normlardan hangi ölçülerde uzaklaştığına bakılmaksızın genellikle dokunulmaz-

43. İnsanlık suçları, soykırım ve devletin diğer ciddi suçlarıyla ilgili olarak kişilerin itham edilmesi ve haklarında kovuşturma açılması konusunda ulusal mahkemelerin izleyeceği yöntemler Princeton Üniversitesi, 2001 yılı Hukuk ve Kamu İlişkileri Programı tarafından yayınlanan "The Princeton Principles on Universal Jurisdiction" broşüründe bulunmaktadır. "The Princeton Principles" (Princeton İlkeleri) uluslararası hukuk uzmanları ve pratisyenlerinden oluşan bir grubun yaptığı tartışma ve analizlerin ürünüdür.

lıkları tehdit etmeden yürütülen diplomasiye ne ölçüde engel olabileceğinden söz edilmektedir.

Küresel Halk Meclisi. Çıkarların ve değerlerin ne ölçüde, giderek daha açık görünen bir yapaylıkla üyeliği yalnızca devletlere bahşeden Vestfalyen bir yapı içinde *temsil edildiği* dikkate alınırca, kozmopolit demokrasinin kurucusu olarak küresel sivil toplumun gündeminin dile getirilmesinde, büyük zorluklarla karşılaşıldığı görülür. Ulusötesi toplumsal güçler ve sivil toplum aktörleri niteliği itibariyle devletçi olmayan görüşlerin birazcık ifade edilebilmesi için bu yapı içerisinde "boşluk"lar bulmaya çalışmaktadırlar. Bu amaçla gösterilen çabaların en etkililerinden biri Birleşmiş Milletler desteğiyle çevre, kadınlar, halk ve sosyal refah gibi küresel politika konularında düzenlenen önemli konferanslarda güçlü bir varlık gösterilmesi olmuştur. Böylesi insan yönelimli perspektifler medyada giderek daha fazla yer bulmaya başlamış, bu hareketlerin heyecanı, söz konusu konferanslar sonucunda oluşacak eylem planları ve deklarasyonlar üzerindeki etkilerini artırmaya çalışan bazı hükümetler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

Katılım süreci 1990'ların başlarında ve ortalarında bu tür bir dizi konferansla doruğa ulaşmış ve keşif kabilinden yapılan bu hamlelerin kozmopolit demokratların taleplerini yerine getirme yönündeki enerjisine dikkat çekmiştir. Böylesi bir dinamik bu demokratikleştirme perspektifi açısından öylesine başarılı olmuştur ki, halkın katılımını sağlayacak bu tür yolları kapatma yönünde devletçi bir geri tepmeye yol açmıştır. Lider devletler, "laf kalabalığı" ve "gösteri" olarak niteleyip alaya aldıkları BM konferanslarına boş yere para harcadığı gibi inanılması güç iddialarla kendi çöplüklerini savunmuşlardır. Aynı hükümetler daha önce, esas olarak tabanlarından gelen eleştiriler karşısında işbirliğinden kaynaklanan bir etki yaratacağı beklentisiyle sivil toplum katılımına istekli olmuş, bu aktörlerin muhalifleri susturma sürecinin bir parçası olacağını ummuşlardı. Fakat hükümetlerin bu girişimi, çoğunlukla en güçlü devletlerin amaçlarıyla çelişen kendi hedefleri konusunda net olan ulusötesi yurttaşların militanlığı ve etkinliği sayesinde boşa çıkarılmıştı. Esasen, böyle konferansların masraflarının karşılanmasına son verilerek, bu ulusötesi toplumsal katılım yolu en azından şimdilik kapatılmış oldu.

1990'ların sonunda ortaya çıkan alternatif bir katılım çizgisi çok daha militan olmuş, dünya ekonomisinin işleyişine ilişkin, göze fazlasıyla batan hükümetler arası toplantılara sahne olan kentlerin caddelerinde protesto gösterileri biçimini almıştır. Bu gösteriler özellikle küresel şirketlerin kurumsal tezahürlerini hedef almış, DTÖ, IMF ve Dünya Bankası toplantılarının yanı sıra, G-8 toplantıları ve Dünya Ekonomik Forumu'nun yıllık Davos oturumları gibi piyasa güçleri tarafından biçimlendirilen etkinlikler sırasında yapılmıştır. Bu tür direniş ifadeleri, küreselleşmenin, gerileyen dağıtım örüntüleri ve kurumsal destek yapısının antidemokratik faaliyet tarzını da içeren kusurları konusunda bir tartışmanın başlatılmasında etkili olmuştur.

Sonuçta, daha fazla katılım ve şeffaflık çağrısında bulunulmuş, ticaretin yaygınlaşmasına ve sermayenin verimliliğine öncelik verilirken, paylaşımın niteliğiyle ilişkili sosyallik ve hakkaniyet sorunlarına da ağırlık verilmesi talep edilmiştir. Bununla birlikte, katılım ve nüfuz etme yöntemi olarak kullanılan gösteri ve eylemliliklerin o ana özgü karakteri nedeniyle, bunlar kalıcı bir küresel demokrasiye ulaşılmasını sağlamaya yetecek araçlar olamamaktadır. Reform talepleri halkın çoğunluğu tarafından genellikle yanlış anlaşılmakta, medya tarafından yanlış sunulmakta, polisle girilen çatışmalara odaklanması ve farklı, hatta birbirlerine muhalif gündemleri olan göstericilerin hedeflerinin uyumsuzluğu nedeniyle kolayca saptırılabilir. Medya, özellikle de televizyon kuruluşları, öne çıkarılan önemli konular üzerinde durmamakta, göstericilerin yüzde 90'ından fazlası bir taktik olarak şiddeti reddetmesine ve militanlıklarını yalnızca sembolik ve ikna edici araçlarla göstermek istemesine rağmen, bu olayları gerçekte veya potansiyel olarak şiddet gösterileriymiş gibi ele almaktadır. Şiddete odaklanması, aynı zamanda, hükümet ve işletme/finans elitinin eleştirileri saptırmalarına ve gelecekteki toplantılarını halk gösterileri yapılmasını engelleyecek şekilde düzenlemeye çalışmalarına da olanak vermektedir. 2001'de Ceno'va'da yaşanan olaylar ve Gothenberg'deki fırtınalı Avrupa Birliği toplantılarından sonra G-8 liderlerinin üzerinde düşündüğü şeylerden biri de bundan sonraki toplantıları göstericilerden ve medyadan kolaylıkla korunabilecek uzak kırsal mekânlarda yapmaktır.

Küreselleşme aşamasındaki Vestfalyen yapıya nüfuz etmeye ça-

İşan bu popülist girişimler, sivil toplumun sesinin duyulması ve yapılanların kolaylıkla saptırılıp yalnızca negatif enerjinin dışavurumu olarak gösterilmemesi için çok daha uzun ömürlü ve kurumsallaşmış katılım olanaklarına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Bu aşamada yapıcı bir adım olarak, dünya halklarını temsil eden, tercihen resmi BM sistemi içine alınmış ama illa ki alınması da gerekmeden bir parlamenter organın kurulması yararlı görünmektedir. Böylesi bir parlamento ya da meclisin kurulması, faaliyet göstermesi ve finansmanının sağlanması konusunda çok fazla güçlük ve engel bulunmaktadır.⁴⁴ Pratikte bunların üstesinden gelinebilir. Avrupa Parlamentosu'nun (AP) uzun sürede elde ettiği deneyim bu açıdan bir örnek teşkil etmekte, hatta esin kaynağı oluşturmaktadır. Küresel Halk Meclisi (KHM) önerisi gibi, AP de onyıllar boyunca saçma bulunarak göz ardı edilmişti. AP çok kısa bir süre önce Avrupa Birliği'nin genel yapısı içinde çok önemli bir unsur olarak yerini aldı ve Birlik'in Avrupa halklarına yönelik demokrasi taahhüdünün vazgeçilmez garantörlüğünü üstlendi. İşlevli bir parlamenter yönetim organına sahip olması AB'nin meşruiyetine ve siyasi kabulüne kesinlikle olumlu katkılarda bulundu.⁴⁵

Önerdiğimiz bu inisiyatifin değerine ilişkin çok daha kalıcı bir gösterge, tabandan örgütlenen ve geçtiğimiz on yıl boyunca iki yılda bir Perugia'da toplanan Halkın Birleşmiş Milletleri deneyimidir. Birçok ülkeden gelen delegeler çok sayıda İtalyan kent cemaatine finanse edilmekte, birkaç gün boyunca önemli küresel ve yerel sorunları tartıştıktan sonra manevi açıdan tanınmış bir yer olan Assisi yakınında büyük bir dayanışma yürüyüşü yapmaktadır. Şu anda Perugia'ya çağırılan delegelerin seçimi sistematik olarak yapılmıyor ve tartışmalarla önerilerin tarzına ilişkin kaotik bir nitelik hüküm sürü-

44. Küresel Halk Meclisi vakası şuralarda ayrıntılarıyla ele alınmıştır: Richard Falk ve Andrew Strauss, "On the Creation of a Global Peoples Assembly: Legitimacy and the Power of Popular Sovereignty", *Stanford Journal of International Law* 36, 2 (2000): s. 191-219; Falk ve Strauss, "Toward Global Parliament", *Foreign Affairs* 80, 1 (2001): s. 212-20.

45. Bu noktanın ayrıntıları için, bkz. Falk, "Meeting The Challenge of Multilateralism", *Foreign Policy for America in the Twenty-first Century: Alternative Perspectives* içinde, haz. Thomas H. Henriksen, Stanford, Calif., Hoover Institution Press, 2001, s. 33-47.

yor olsa da, bu tür bir forumun kurulup sürdürülmesi, kusurlarını fazlasıyla dengeleyen heyecan verici ve zorlayıcı bir niteliğe sahiptir. Hükümetler ve iktisadi elitler arasında yapılan toplantılarda ortaya çıkandan çok farklı bir siyasi söylem oluşmakta, öncelikler ve beklentiler hiyerarşisi çarpıcı farklılıklar içermektedir. Bu anlamda KHM son tahlilde, küresel şirketlerin perspektifleriyle, aşağıdan küreselleşmeyi oluşturan, gerici karaktere sahip olanlar da dahil, çeşitli unsurların perspektifleri arasında yaratıcı bir gerginlik oluşturulmasını sağlamaktadır.

Demokratik duyguların tüm dışavurumlarında söz konusu olduğu gibi, bu sürecin geliştirdiği formların da kalıcı biçimde yararlı ve ilerletici olacağına hiçbir garantisi yoktur. Riskler ve belirsizlikler vardır ama Fransız Devrimi'nden bu yana ilerici siyasi hareketlerin tümü, yönetim dinamiklerini biçimlendirirken halka, yurttaş sıfatıyla giderek daha fazla yetki vermektedir. KHM türünden deneyimler bu manada düşünülmeli ve küresel demokrasinin inşasında vazgeçilmez bir adım olarak değerlendirilmelidir.

Uluslararası Hukukun Egemenliği. Pozitif bir post-Vestfalyen dünya düzeni uluslararası yaşamın katılımcıları arasındaki ilişkileri yapılandırırken hukukun rolünü artıracak, böylece güç, servet ve kapasite eşitsizliklerinin etkisini azaltacaktır. Aynı zamanda anlaşmazlıkların halli ve çelişkilerin çözülmesinde üçüncü taraf usullerine çok daha fazla bel bağlanmasını sağlayacaktır. Ticaret, okyanuslar ve insan hakları gibi uzmanlık alanlarında uluslararası mahkemelerin yaygınlaşması zaten bu yönde, kısmen normatiflikteki artışı yansıtan bir eğilimin varolduğunu göstermektedir. Fakat bu tür yenilikler şimdiye kadar yalnızca artan karmaşıklığa ve karşılıklı etkileşime yönelik işlevsel taşıhler olarak anlaşılmıştır. Yasalaşma yönündeki böylesi eğilimler abartılmamalı, ama mütevazı başlangıçlardan etkileyici ve beklenmedik sonuçlar doğabileceği de unutulmamalıdır.⁴⁶ Önümüzdeki birkaç on yıl boyunca lider devletlerin izleyeceği güvenlik politikasının yapılandırılmasında merkezi rolü neredeyse kesinlikle jeopolitika ve militarizm oynayacaktır, ama bura-

46."Yasalaşma" konusunda, bkz. Judith Goldstein, Miles Kahler, Robert O. Keohane ve Anne-Marie Slaughter, "Legalization and World Politics", *International Organization* 54, 3: 385-89.

da bile küresel güvenlik söyleminin tınısı "ulusal güvenlik"e dayalı eski paradigmatik kapsama yönelik rahatsızlığa işaret edecektir.

11 Eylül: Karmaşa mı Yoksa Raydan Çıkma mı?

11 Eylül saldırılarının ve ABD'nin verdiği tepkinin, Vestfalya'nın arkasından gelecek dünya düzeninin insani küresel yönetim biçimini alacağı yönündeki umutları artıracak küresel reform türleri konusundaki olasılıklar üzerinde yarattığı etkinin derinliğini değerlendirmek için henüz çok erkendir. Bu saldırıların hemen sonrasında, bu olayların fazlasıyla karmaşaya neden olduğu ve dünyanın pek çok yerinde insan hakları ve demokrasinin güçlenmesine yol açan 1990'ların teşvik edici normatif eğilimlerini durdurduğu açıkça görülüyor. Hayli belirsiz ve spekülatif olan şey ise, bu karmaşanın önümüzdeki yıllarda üstesinden gelinebilecek geçici bir olguyu mu, yoksa küresel imparatorluk için ve ona karşı mücadeleye yol açacak, şu ya da bu ölçüde kalıcı bir raydan çıkmayı mı temsil ettiği. Küreselleşmenin derinleştiği ve küresel sivil toplumun güçlendiği daha önceki koşullar, meşru bir post-Vestfalyen dünya düzeninin önündeki engelleri aşmayı içeren karmaşık süreci devam ettirebilmek için her türlü çabayı sarf edecek ve böylece ABD'nin güvenlik önceliklerine önem verme konusundaki ısrarını marjinalleştirecek etkili toplumsal güçlerin nüfuzuna dayanıyormuş gibi görünüyordu.

Bu beklentinin gerçekleşip gerçekleşmemesi, mevcut El Kaide tehdidinin önümüzdeki yıllarda ne kadar inandırıcı olacağına ve ABD'nin emperyal heveslerine karşı ne kadar direnç gösterileceğine bağlıdır. Bir tehlike olmaya devam eden El Kaide'nin gelecekteki zarar verme kabiliyetinin zaman içinde Y2K'ninkinden (milenyum sendromu) daha hissedilir olmayan bir hale gelmesi ihtimal dahilindedir. 11 Eylül saldırılarının bu tür bir megaterörist ekstremizmin bir kereye mahsus bir ölüm spazmı olması mümkündür. Fakat bu bile belirsizliği sona erdirmeyecektir. Irak Savaşı ve sonrası ile yeni "anti-terörist savaşlar"a ilişkin imalar, terörist tehdit durulsa ya da ortadan kalksa bile, savaş/barış meselelerinin uluslararası gündeme egemen olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında bir de, özellikle Üçüncü Dünya'daki zayıf ülkelere yöneltilen saldırgan savaşın, ABD'nin küresel imparatorluk projesine karşı direnişin yegâ-

ne uygulanabilir seçeneği olarak yeni ve yıkıcı devlet dışı siyasi şiddet dalgaları üretmesi gibi önemli bir tehlike bulunmaktadır.

Insancıl Bölgeciliğe Ulaşmak⁴⁷

Vestfalyen dünya düzeni, işleyişini sürdürdüğü dönemin çoğunda birçok açıdan bölgesel bir Avrupa sistemiydi. Bu sistemin küresel boyutlara doğru tedricen genişlemesi, sömürgecilik döneminin hemen sonrasında doruğa ulaştı. Aslında dünya düzeninin bölgeselliğinin gerileyişi I. Dünya Savaşı'ndan sonra, ABD ile Rusya'nın önemli ve etkili konumlara yükselmeleri ve II. Dünya Savaşı'nın ertesinde Avrupa'yı bağımsız bir jeopolitik güç olarak gölgede bırakmalarıyla başladı. Sömürgeciliğin çöküşü, Japonya'nın hiç değilse geçici bir süre Asyalı bir finansal süpergüç olarak ortaya çıkması ve son zamanlarda söylenmeye başladığı gibi Çin'in bir dünya gücü haline gelmesi sonucunda, bu tür Avrupa merkezci bölgesellik, genel Vestfalyen gerçekliğin bir tanımı olarak geçerliliğini neredeyse tamamen yitirdi. Gerek Birleşmiş Milletler'e devlet düzeyinde katılımın evrenselliği, gerek üyeliği yalnızca devletlerin ayrıcalığı haline getiren anayasal kurallar, biçimsel bir Vestfalyen dünya fikrini somutlaştırmaktadır.

Bu dünyanın giderek aşındığını kabul eden şu andaki Genel Sekreter Kofi Annan, BM'deki liderliğini esas olarak şirket ve sivil toplum aktörlerinin örgüte anlamlı bir şekilde katılımını sağlama fikriyle ilişkilendirmekte ve BM'nin küreselleşen bir dünya düzeninde geçerliliğini korumasının ancak devletçi karakterinin zayıflatılmasıyla mümkün olacağını iddia etmektedir. Annan'ın küresel sivil toplum ve küresel piyasa güçlerine hitap ederek, kendi liderliği sırasında oluşturmayı amaçladığı neo-Vestfalyen Birleşmiş Milletler tarzı için bölgesel aktörlerin önemini küçümsemiş olması anlamlıdır. Muhtemelen, bu bir dikkatsizlikten çok, bölgeden bölgeye değişen gerçeklikler dikkate alınarak bölgeciliğin insani meselelerde eşitsiz bir güç

47. Bu konudaki düşüncem Björn Hettne'nin, özellikle "Globalization and the New Regionalism: The Second Great Transformation", *Globalism and the New Regionalism* içinde, haz. Hettne, Andrés Inotai ve Osvaldo Sunkel, New York, St. Martin's, 1999, s. 1-24'te yer alan görüşlerinden etkilenmiştir.

olduğunun kabul edilmesidir. Fakat, bu tür bölgesel eşitsizlikler devletler arasında varolan eşitsizliklerden daha mı büyüktür, yoksa sivil toplum ya da işletme/finans aktörlerinin gücüne mi bağlıdır?

Son elli yıl içinde Avrupa çerçevesinde, hem Birleşmiş Milletler Sistemi'nin hem de Küresel Ekonomik Yönetişim'in (lider ekonomilerin hazine yetkilileriyle koordinasyon içinde IMF, DB ve DTÖ'nün birleşik faaliyetleri) gelişimini önemli açılardan aşan en cesur ve başarılı uluslararası kurumsal inşa sürecinin yaşandığına kuşku yok.⁴⁸ Bu süreç, Avrupa merkezci ideolojik, siyasal, ekonomik, kültürel kontrol örüntülerini icat edip yapılandıran Vestfalyen dönemi yaratmış ve büyük bir kısmına egemen olmuş devletlerarası ilişkiden kaynaklanmış olmak gibi ilginç bir özelliğe sahiptir. Gerçekten de, Avrupa devletlerinin iki dünya savaşının sonuçları nedeniyle egemenliklerini kaybetmeleri, denizaşırı imparatorlukların zayıflaması ya da çökmesi, ABD ve Rusya'nın diğerlerini gölgede bırakan gücü ve Avrupa içindeki savaş döngülerinde dökülen kanlarla yaşanan iç yıkım, öngörü sahibi bazı önemli Avrupalıların Avrupa'yı bütünleştirecek ve gelecekteki savaşlara karşı koruyacak bir bölgeci düşüncüyü en makul ve yalın biçimiyle benimsemesini sağlayan faktörler arasındaydı.

Başlangıçta Avrupa bölgeciliğinin esas olarak savaş sonrası yeneden inşayı kolaylaştırmak ve geçmişte büyük ölçekli yıkıcı savaşların yinelenmesine yol açan devletlerarası rekabeti azaltma aracı olmak gibi bölge içi yararlar sağlayacağı düşünülüyordu. Daha yakın bir dönemde ise bu Avrupa yaklaşımı ekonomik ve kültürel küreselleşmenin ters etkileriyle rekabet etmenin ve direnmenin bir yöntemi olarak da savunulmuştur. Bu konuda şimdiye kadar, devlet inşasına işaret eden çeşitli analogilerin ve bağlılık ile siyasal kimlik doğuracak bir anayasal çerçeve içinde faaliyet gösteren bir Avrupa yönetimi oluşması beklentilerinin artmasını sağlayacak bir ilerleme kaydedilmiştir. Anayasa oluşturma ve ortak para birimi aşamasındaki Avrupa, konfederalist aşamadaki ilk dönem Amerika'sına benzetilmektedir.

48. Bkz. Karl Polanyi, *The Great Transformation*, Boston, Beacon, 1957 (Türkçesi: *Büyük Dönüşüm*, İstanbul, İletişim, 2000).

Avrupa'da ortaya çıkacak sonuç ve onun diğer bölgeciliklerle olan daha geniş kapsamdaki ilişkileri belirsizliğini sürdürmektedir ve birkaç on yıl daha belirsiz kalacak gibi görünmektedir. Gelgelelim, Avrupa bölgeciliği başka yerlerde bir başarı olarak algılandığı sürece, kültür, coğrafya, gelişme aşaması, yönetim tarzları ve politik öncelikler bakımından çok büyük tashihler yapılırsa da, değişen ölçülerde taklit edilmesi mümkündür. Bölgecilik devletlerin ortak girişimlerde bulunma irade ve yeteneğine sahip olduğunu varsaymakta, bu nedenle asgari ölçüde de olsa, karşılıklı saygı ve kazançlarla maliyetleri eşit düzeyde paylaşmaya yönelik bir anlayış gerektirmektedir. Bu önkoşullar insan haklarının ve demokratik yönetim biçimlerinin yaygınlaşmasıyla yerine getirilmektedir.

Aynı zamanda, gerek küreselleşmenin kültürel kimliği tehdit ettiği ve Batılılaşmaya (hatta Amerikanlaşmaya) hizmet eden bir araç olduğu şeklindeki kavrayış, gerekse küresel bir Amerikan imparatorluğunun daha militarist bir tehdit oluşturacağı fikri, kendisini bir direniş hattı olarak sunan bölgeciliğe güç kazandırmıştır. Bölgecilik, ikili ilişkilere giren ve kolektif bir çaba gösteren farklı devletlerin güçlerini bir araya getirerek, bu tür medeniyetle ilişkili gruplaşmaları istenmeyen bölge dışı tecavüzlerden korumaktadır. Bölgeciliğin iddialı yanı "Asya değerleri"nin ya da "İslam"ın, bölgesel kimlik iddialarını doğrulayan ve yoğunlaştıran ulusötesi bağlılık alanları olduğunu varsaymakta ve medeniyetlerin diyalogu çağrısına destek vermektedir. Hegemonik bir bakış açısından, böylesi bir bölgecilik düşmanca hisler barındıran, "medeniyetler çatışması"na ve bir "kültür savaşları" çağına yol açacak bir şey olarak görülebilir. Farklı çizgilerdeki bu yorumlar bir yana, bölgeci anlayışlar dünya düzeni tahayyülümüzün inşasının temel olarak devletçi olmayan kriterlerin önemini ve potansiyelini ortaya koyarak Vestfalyen kategorilerin ötesine geçmektedir. Bizatihi bunların önem kazanması post-Vestfalyen bir dönemin belirlemeye başladığını kanıtlamaktadır.

Ancak, Björn Hettne'in Karl Polanyi'nin yaklaşımı hakkında görüş belirtirken yararlı bir biçimde işaret ettiği üzere bölgeci dürtünün bir kısmının, özellikle devletin kendi toprakları üzerindeki özerkliğini zayıflatması ve devletin kendi yurttaşlarının refahını artırma yeteneğine ilişkin toplumsal beklentileri azaltması açısından, küreselleşmenin düşürdüğü tarihsel gölge altında görülmesi gere-

kir.⁴⁹ Devletin bu şekilde uluslararasılaşması ve esas olarak dünya pazarının genişlemesini kolaylaştıran ülkesel olmayan bir araca dönüştürülmesi, yönetimi insanlarla daha iyi ilişkilendirebilecek özerk faaliyetlere yeniden ülkesel bir temel sağlamak için harcanan çabaları artırmaktadır. Avrupa'daki, hatta Asya ve Latin Amerika'daki bölgecilik, etkileyici sonuçlara ulaşmaktadır ve gelecekte daha da etkileyici sonuçlara ulaşabilir. Afrika ve Karayipler gibi daha uç ortamlarda bölgecilik, küreselleşmenin yıkıcı etkisinin güçlü olmadığı koşullarda bile, "bölge"yi oluşturan devletlerin aşırı güçsüzlüğünü hafifletecek bir tür nüfuz toplamı önermektedir.

Ne var ki, bölgecilik her koşulda yararlı değildir. Dünyada, temel insan hakları söyleminin etkisinin evrenselleşmesine itiraz eden reaksiyon bölgelerinin kurulmasına bir başlangıç noktası oluşturabilir. Bu tür ihtimaller, diğer açılardan gelecek vaat ettiği görülen Asya bölgeciliğine kesinlikle gölge düşürmektedir. Çin'in eleştirilerin dışında tutulması, Burma'nın "inşacı meşguliyeti" ve BM'nin Balkanlar'da yaptığı gibi meşru insani müdahalelerde bulunma çabalarına yönelik muhalefet, bölgeciliğin normatif hedeflerin izlenmesi konusunda gerici bir tarzda faaliyet gösterebileceğine işaret etmektedir.

Bölgecilik yeni tehlikeli çatışma biçimleri üretebilir, enerjinin ve kaynakların Birleşmiş Milletler sisteminden geri çekilmesine yol açabilir. Aynı zamanda daha zengin ülkelerin çeşitli insani felaketler yaşayan daha yoksul bölgelere, özellikle Afrika'ya yönelik görevlerini yerine getirmemelerine bahane oluşturabilir. Böyle bir bölgecilik küresel ısınma, okyanus kirlenmesi ve uzayın militarizasyonu gibi küresel tehlikelere karşı gösterilmesi gereken türden insani dayanışma faaliyetlerinin hilafına işler.

Bölgeciliğin doğrusal bir gelişme göstermesinin Avrupa'da bile mümkün olmadığı anlaşılmalıdır. Özellikle dünya ekonomisinin zayıf performans göstermesi; bölgeselleşmenin belirli bir ülkenin çıkarlarına uygun görünmemesi; göçlere, bölgecilik ile küreselleşmeye atfedilebilecek diğer istenmeyen gelişmelere ve ulusötesi terörizmin tehditlerine karşı bir tepki olarak milliyetçi duyguların güçlenmesi halinde tam ters yönde eğilimlerin ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Bu açıdan, bölgecilikten farklı olarak tersine döneceği benzemeyen daha geniş küreselleşme bağlamında bile, çok daha kararlı bir Vestfalyen çerçeveye geri dönüş olasılığını göz ardı et-

mek için erken olabilir. Günümüzde bölgeciliğin Avrupa'da tek tek ülkelerin yurttaşlarından çok, Avrupalı elit içinde popüler olduğuna ilişkin belirtiler bulunmaktadır. Avrupa bölgeciliği şu anda, kararlı parasal ve mali birleşme programlarının başlatılmasıyla, özellikle de ulusal paraların yerine Euro'nun geçirilmesiyle bir sınama sürecine sokulmuştur. Eğer programlar başarılı olursa, ki öyle olacağı benziyor, bunun Avrupa bölgeciliğinin diğer boyutlarını da güçlendirecek bir temel sağlaması ve Avrupa dışındaki bölgecilikleri etkileyerek iletmesi mümkündür – eğer başarısız olursa, Avrupa ve diğer yerlerdeki köreltici etkisi oldukça büyük olacaktır.

Şu anda Avrupa, post-Vestfalyen dünya düzenini güçlendiren bir unsur olarak bölgeciliğin tarihsel ve normatif anlamda geçerliliğini değerlendirmek için en uygun alanı sunmaktadır. İnsan haklarının korunması, yoksulluk ve işsizlik sorunlarına yönelik güvenlik ağlarının oluşturulması, azınlıklara ayrılıkçı taleplerinin yerini alacak bir etnik özerklik tanınması, sermaye hareketliliğiyle kıyaslanabilir bir emek hareketliliği, çoketnili ve çokuluslu bir yurttaşlık anlayışı kurulurken, birincil aidiyete ilişkin devletçi ve milliyetçi bağların yitirilmemesi ve başarılı bir barış sistemi, Avrupa'nın vaatlerini gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini, hatta şu anda pozitif etki olarak görünen şeyleri aşip aşamayacağını değerlendirmekte kullanılacak standartlar arasındadır.

SON BİR HATIRLATMA

Önümüzdeki birkaç on yıl içinde belirli bir post-Vestfalyen dönem senaryosunun şekillenmesi artık mümkün hale gelmiştir ve bu nedenle ilerki yıllarda küreselleşmenin yapısında ve dinamiklerindeki gelişmelerle, ortaya çıkmakta olan yeni dünya düzeninin çerçevesinin de çarpıcı biçimde değişmesi muhtemeldir – elbette böyle bir şey küresel imparatorluk seçeneği başarıyla uygulanmadığı takdirde gerçekleşecektir. Küresel ortam kuralsızlaştırılmış dünya ekonomisi içindeki büyük teknolojik değişimler ve piyasa güçlerinin değişkenliğinin yarattığı etki nedeniyle çok istikrarsızdır. Bu bakımdan şu andaki durum, yukarıda tanımlanan türden bir neo-Vestfalyen dünya düzeni ile daha ileride ortaya çıkacak ve olumlu ya da olumsuz yönlere hareket edebilecek (insani küresel yönetim perspekti-

finden değerlendirildiğinde) post-Vestfalyen bir dünya düzeninden oluşan çifte gerçekliği kabul etmemizi gerektirmektedir.

Vestfalyen anlayışın biçimlendirdiği klasik uluslararası ilişkiler çerçevesinin gelecekte politika üreticileri ve akademik çevreler için tatmin edici bir rehberlik yapacağını düşünmek pek mümkün değildir. Post-Vestfalyen bir dünyaya geçişin yönü ve hızı birçok faktöre bağlı olacaktır: elit kesimin yukarıdan küreselleşmeyi hangi ölçüde meşrulaştırabileceği, küreselleşme karşıtı hareketin dünya ekonomisinin işleyiş tarzından memnun olmayan hükümet güçleriyle hangi boyutlarda işbirliği yapabileceği, bölgesel ve küresel arenalardaki reformist ve dönüştürücü politikaların yaratıcılığı ve devletin çeşitli küresel tehditler (küresel ısınma, ulusötesi suç, soykırım, yasadışı göçler ve mülteciler, ulusötesi siyasi ekstremizm gibi) karşısında göstereceği sorun çözme becerisinin boyutları.

Pozitif değişimin failleri oluşum sürecindedir. Arka planda insan hakları (özellikle sivil özgürlükler, *apartheid* ve cinsiyet konularında) ve çevre açısından aktif ve etkili olan yerleşiklik kazanmış ulusötesi STK'lar bulunmaktadır. Ön plandakiler ise, ister yerel düzeyde büyük barajlar ve enerji santrallerine karşı yerel muhalefet biçiminde, ister G-8 ya da Dünya Ekonomik Forumu'nun toplantı yerleri gibi küresel politika üretim arenalarında sesini yükseltmek biçiminde olsun, şirket küreselleşmesinin muhtelif tezahürlerine karşı mücadelenin ön saflarında yer alan daha şekilsiz sivil toplum aktörleridir. Bu aktivizmin gücü ve etkinliği şu anda açık bir şekilde fark edilmeyebilir. Bu çabaların başarısı esas olarak insani küresel yönetişimin kurulması taahhüdünü paylaşan hükümetlerle işbirliği yapma ve kalıcı ilişkiler kurma kabiliyetine bağlı olacaktır. Aynı zamanda, kendini demokratikleşmeye ve şiddet içermeyen politikaya adanmış olan küresel sivil toplum içinde bir mutabakat şekillendirme yeteneğine de ihtiyaç duyulacaktır.

Demokratik uygulamaları ve usulleri derinleştirip yaygınlaştırma mücadelesi çeşitli formatlar içinde devam edecek gibi görünmektedir. Bu mücadelenin devlet, pazar, bölge ve dünyanın birbirleriyle özgün etkileşimini içeren, birbirinden oldukça farklı bir dizi bölgesel ve küresel girişim ve deneyime dayanması muhtemeldir. Söz konusu farklılıklar çeşitli kültürel, ekonomik ve siyasal koşulları yansıtacaktır. Bu koşullar bir dizi tarihsel anının yükünü taşıya-

cak, çoğunlukla milliyetçi ve medeniyetçi uyanışla yakından bağlantılı görülen farklı kisveler içindeki dini etkilerin canlanmasıyla giderek daha fazla tahrik edilecektir. Aynı zamanda çevreye ilişkin eğilimlerin ve teknolojik atakların, özellikle hüküm süren düzenleyici çerçevenin kısa ve orta vadeli insan sağlığı ve refahı ile insanlığı sınırlayan koşulların (örn. klonlama ve robotlar aracılığıyla) tanımlanması açısından algılanan etkileri de önem taşımaktadır.

Buradaki temel argüman, birçok meseleye ilişkin olarak zaten yetersiz kalan Vestfalyen düzenleyici otorite biçimlerinin bu yetersizliğinin gelecekte daha da artacağı, devlet iktidarının öncü merkezlerinin yapacağı düzeltmelere karşı Vestfalyen direnişin ise devasa gücünü koruyarak, yaratıcı yenilikleri engelleyeceğidir. Bu gerçeklik karşısında, insani küresel yönetim hareketinin (tercih edilen post-Vestfalyen dönem senaryosu) tabanda daha da güç kazanması, ama devletçi dünyanın normatif (etik, hukuki ve manevi) potansiyelini gerçekleştiren neo-Vestfalyen değişiklikleri hedeflemeye ve kabullenmeye eğilimli olması muhtemeldir. Bu reformist olasılık ise insani küresel yönetim zeminine referansla inşa edilen, hayali olsa da canlı ve inandırıcı bir post-Vestfalyen anlayışın varlığıyla güçlenip yönlendirilecektir. Nitekim, dünya düzeninin böylesine sonu belirsiz olması, bu dönemin alameti farikasıdır!

11 Eylül ve sonrasında yaşanan olumsuzluklar Vestfalyen/post-Vestfalyen ortak yüzeyin değerlendirmesini fazlasıyla güçleştirmiştir. Bu ortak yüzey hem küresel güvenlikle ilgili devletçi kaygıları canlandıracak, hem de küresel yönetim konusunda ilave post-Vestfalyen alternatif emperyal biçimlerini karşımıza çıkaracak gibi görünmektedir. Şu anda, normatif bir hedef olarak insani küresel yönetim açısından bu olasılıkların tümü ya sorunlu ya da daha beterdir. Megaterörizm modernitenin hassasiyetlerini çarpıcı bir biçimde istismar etme yetisini kullanarak devletin temelini çürütmektedir. Öte yandan, ABD'nin denetimindeki hegemonik tepki, genel olarak devletlerin güvenliğini sağlamanın yegâne uygulanabilir aracı gibi görüldüğünden, dünya üzerindeki hükümetlerce onaylanmakta ve bir ölçüye kadar desteklenmektedir.

Fakat 11 Eylül çatışması esas olarak, ülkesel siyasi toplulukların egemenliğine dayanan Vestfalyen çoğulculuk etosuyla ciddi çelişkiler yaşayan, birbirine zıt iki evrenselci dünya düzeni anlayışı arasın-

da geçmiştir. Usame Bin Ladin İslam dünyasının, birliğe dayanan halifeliğin yerine yozlaştırıcı egemen devletlerin kurulmasıyla parçalanarak yozlaştırıldığını düşünmekte ve evrensel bir İslam kurgulamaktadır. Gerici bir hayalperest olan George W. Bush ise ABD'nin vereceği yanıtı küresel bir askeri egemenlik olarak tasarlamış, bu tür bir emperyal projeye karşı tehdit oluşturabilecek siyasal topluluklara karşı önalıcı savaş açma yetkisini almayı da planlarına dahil etmiştir. Post-Vestfalyen olasılıkları değerlendirmek için geliştirilen normatif bakış açısından 11 Eylül'ün etkisi, Vestfalya'nın en yıkıcı özellikleriyle, ekstremist direniş politikaları ile gösterişli emperyal kanun ve nizam projelerini içeren bir tarihsel gidişatın en iç karartıcı görüşlerini birleştirerek, bu noktaya kadar kesinlikle ters ütopyik olmuştur. Önümüzdeki yıllar içinde bu etkinin giderilip giderilemeyeceğini ya da vurgusunun değiştirilip değiştirilemeyeceğini şu anda görmek mümkün değildir. Belki de, dünya yakın tarihinde, üzerinde durmaktan kaçınılması geçici bir süre bir ölçüde akla yatkın görünmüş olsa bile, çok daha kötü şeylerin atlatıldığını cesaretle söylemek gerekiyor: Soğuk Savaş kırk yıldan fazla bir süre jeopolitik gerginliği tırmandırmış, ama III. Dünya Savaşı'nın başlamasına ya da nükleer silahların kullanılmasına meydan vermemiştir; Y2K korkusu fos çıkmıştır; tüm o kıyamet kehanetlerine rağmen, kirlenme ve çevrenin bozulması henüz ekolojik çöküşe yol açmamıştır.

Gelecekteki dünya düzeni konusundaki arayışlar, 11 Eylül'e verilen yanıtı daha pozitif yönelimlere doğru çevirecek, dünya halklarının haklı şikâyetlerini dikkate alacak ve güvenlik anlayışını insani küresel yönetişimin değerleri ile kurumları etrafında inşa edebilecek kadar güçlü demokratik enerjilerin yükselmesine bağlı olacaktır. Bu olasılığı kitabımızın ana temasıyla ilişkilendirirsek gelecek, ya egemen devletlerin oluşturduğu esasen Vestfalyen dünyanın yeni bir aşaması olarak, ya da bölgecilik ve küreselleşmeciliğin siyasal topluluklara sağladığı güvenlik ve kimliklerin yeni gerçekliğe post-Vestfalyen damgasının vurulmasını hak edecek dereceye ulaştığı "moment" olarak pozitif bir biçimde gelişebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

Bölgecilik

Bu bölümde bölgeciliğin barış, sosyal adalet, insan hakları, demokrasi ve ekolojik sürdürülebilirlik (Falk 1975, 1992, 1995a) gibi geniş kabul gören dünya düzeni değerlerine ulaşma konusunda yapabileceği fiili ve potansiyel katkılar değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme, küresel ortamın, Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında önem kazanan, şimdi de 11 Eylül saldırılarına ABD öncülüğünde verilen tepkinin dünya kapitalizminin son yıllardaki dertleri ve sorunlarıyla birlikte yaptığı etki sonucu değişime uğramış olan çeşitli temel özelliklerini sunarak devam etmektedir.

Kullanılan kavramsal çerçeve, dünya düzeninin bölgesel boyutlarını değişim halindeki tarihsel durumu gözeten bir tarzda açıklamaya çalışmaktadır. Bu tür bir girişimin, siyasal aktörler amaçlarına ulaşmak için bölgeci yaklaşımlardan yararlandığı sürece revizyona tabi olması açısından geçici, bölgeciliğin negatif yönlerini (kaçınılması ya da üstesinden gelinmesi gereken) pozitif yönlerinden (ulaşılması ya da çoğaltılması gereken) ayırt etmesi bakımından normatif olması zorunludur. O yüzden bölgecilik, dünya halklarının arzu edebileceği, önemli insan hakları araçlarında somutlaşmış bulunan, geniş kabul görmüş hedeflere ve diğer önemli amaçları ifade eden açıklamalara dayanan bir siyasal yaşam çerçevesi olarak insani küresel yönetim arayışıyla ilişkili bir biçimde değerlendirilmiştir (Falk, 1995a).

ARKAPLANDA DİKKATE ALINANLAR

Dünya düzenini yeniden şekillendiren temel eğilimlerden çoğu Soğuk Savaş'tan, özellikle de karmaşık küreselleşme dinamiklerinden türemiştir. Fakat zihinlerin Soğuk Savaş'la ve onun yorumsal mantı-

ğının Doğu/Batı eksenine meşgul olması, küreselleşmenin etkisinin, yarattığı geri tepmeyi de içerecek şekilde bütünüyle anlaşılmasını zorlaştırmıştır. Kasım 1989'da, II. Dünya Savaşı'ndan beri özellikle Avrupa'nın gözünde çift kutupluluğun şart koştuğu fazlasıyla sağlam ve sembolik anlamda ses getiren bir jeopolitik yapı iskelesi olan Berlin Duvarı gözlerimizin önünde paramparça oldu. Tartışmasız çığır açıcı olan bu olaya ilk gösterilen tepkiler sonuçta ortaya çıkan kesintiye abartıyordu. Dolayısıyla, değişimin altında yatan ve her koşulda dönüştürücü etkiler yaratan kitle imha silahlarının ortaya çıkışı, teknolojik yenilikler, çevrenin bozulması, ekonomik entegrasyon, küresel iletişim ağı ve belki de hepsinden önemlisi, ülkesel olmayan örgütlenmenin etkili bir biçimi olarak ağ bağlantılarının doğuşu gibi olaylar göz ardı ediliyordu (Castels 1996).

Bu küresel eğilimlerin kümülatif etkisinin işlevsel yetileri aşındırdığı ve çoğu egemen devletin normatif kendi kendine yeterliliğini (yani, yurttaşlara ve ülkede yaşayanlara kamu hizmetlerini sunmak) sorgulanmaya açık hale getirdiği düşünülüyordu (Falk 1995a; Falk 1997; ama Mearsheimer 1990'a da bakınız). 11 Eylül bu eğilimleri yüzeysel bir biçimde tersine çevirerek, dünya politikalarını görünüşte küresel güvenlik, savaş ve lider devletlerin baskıcı rolleri gibi daha geleneksel meselelere geri döndürdü. Küresel mücadelenin yeni parametreleri düşman devletler arasındaki rekabetle açıkça ilişkilendirilemediğinden, Vestfalyen dönemin daha aşına olduğumuz meselelerinin yeniden gündeme gelmesi yanıtıcı ve kısa ömürlü olabilir. En güçlü devletlerin piyasa güçlerinin önceliğini yeniden kabul etmeye başladığı sırada, gerek megaterörist tarafın (El Kaide), gerek terör karşıtı tepkinin (ABD) devletlerin egemenlik haklarına ve uluslararası hukukun kuvvet kullanımını sınırlayan hükümlerine gereken saygıyı göstermemesi yüzünden, egemenlik hakkının genel geçerliliği daha da baltalanabilir (Falk 2003).

Küreselleşme ve Bölgecilik: Soğuk Savaş'tan ve 11 Eylül'den Sonra

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, küreselleşmenin (özellikle de dünya ekonomisine etkileri) üzerinde çok daha fazla durulmasını ve daha sonra fundamentalizm (dini ve etnik ekstremizm için bir araç olarak)

ve tabandan gelen küreselleşme hareketi ("aşağıdan küreselleşme") (Mittelman 2000) gibi ters tepkilerin ve karşıt eğilimlerin oluşmasını kesinlikle teşvik etmiştir. Çeşitli özellikler taşıyan bölgeçiliğin gelişmekte olan küreselleşmeye nasıl uyum sağlayacağı, şu anda durmaksızın yeniden değerlendirmeye tabi tutulması gereken kanıt ve yorumların henüz sonuçlandırmakta yetersiz kaldığı önemli bir dünya düzeni meselesidir. Farklı bölgesel oluşumların eşitsizliği ile ekonomik, siyasi ve kültürel yaşamın farklı derecelerde bölgeselleşmesi bu belirsizliği artırmaktadır. Bölgecilik konusunda yapılan genellemelerin hemen hepsi kuşkulu görünmektedir. Bunlar farklı bölgesel bağlamlar içerisinde yeniden ele alınıp nitelendirilmeli, değişen koşulları hesaba katacak şekilde sık sık güncellenmelidir. 11 Eylül saldırılarından sonra özellikle ABD'de görülen travmatik etki küresel gündemin odağını öylesine değiştirmiştir ki, 1990'larda zihinleri meşgul eden meseleler geri planda kalmıştır. Bölgeçiliğin ekonomik ve kültürel küreselleşmeye nasıl uyum göstereceğine ilişkin spekülasyonlar da böylece geri planda kalan meseleler arasındadır.

Kavramsal açıdan ihtiyatlı davranmak yönündeki bu tavsiyelerin önemli bir istisnası vardır. Bu tarihsel dönemde bir perspektif olarak bölgeçiliğin hem ampirik hem de normatif arayışlar açısından gelecek vaat eden bir ilgi merkezi olduğu, keza bölgeçiliğin ortaya çıkan eğilim ve yapıları tanımlayarak bir dizi farklı reçete ve stratejiye açıklık kazandırdığı iddiası ikna edicidir. Hettne'nin değerlendirmesinden yola çıkılırsa, yakın gelecekte, geleneksel karakterdeki hegemonik devlet aktörleri artık dünya düzenini Soğuk Savaş sırasındaki yakını bir biçimde yönetemeyecektir (Hettne 1994, 2002; Gilpin 1981). Bunun yerine ortaya çıkıyormuş gibi görünen şey, en çok Britanya İmparatorluğu'nun yükseliş dönemindeki Pax Britannica'ya benzeyen, emperyal tutkulara sahip tek bir egemen devlet tarafından yukarıdan şekillendirilen yeni bir dünya düzeni türüdür; fakat daha yerinde bir ayırım yapıldığında, Amerikan İmparatorluğu'nun oluşum sürecindeki kendine özgü bir emperyal olgu olduğu görülecektir.

Devletin genel olarak zayıflaması yönündeki kapsamlı eğilim, küresel ekonominin bütünleştirici eğilimleri karşısında toplumsal savunmasızlığın karşıt türlerini üretmektedir. Hedley Bull'un elverişli bir dünya düzeni çözümü olarak çok güçlü bir biçimde betimle-

diği yapısal anarşi türünden (Bull 1977; Rosenau 1990; Falk 1998) tamamen farklı patolojik anarşi biçimlerinin yoğunluk kazanmasından ve tekerrür etmesinden de kısmen bu eğilim sorumludur. Bu tehditkâr anarşizm türü, ağ bağlantılı örgütsel formlarla ulusötesi hayalci siyasetin, en güçlü ülkesel aktörlerin savunmasızlığını meydana çıkardığı görülen taktiksel patlamalar dahilinde kaynaşmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu kaynaşma megaterörizmin ana hedefi olan ABD'nin imparatorluk inşa etme hevesini hem besleyen hem de gizleyen bir tepki doğurmaktadır. Normal ülkesel devletler (ve muhtemelen bölgeler) tüm yönlerden sıkıştırılmış, özerklikleri azaltılmıştır ve kaderlerinin, merkezi oyunun devletler arasında değil, tek bir hegemonik devlet ile küresel bir terörist şebeke arasında geçtiği bu gelişmekte olan postmodern jeopolitikayla iç içe geçtiğini görmektedirler (Falk 2003). Sınırları olmayan ve ülkesel düzeyin dışındaki –her ikisi de diğerini yok etmek gibi beyhude bir amaca kilitlenmiş olan– düşmanlar arasında geçen bir çatışmadır bu.

Bu nedenle, dünya düzeninin niteliği dahilinde düşünülürse, devletçiliğe, ağ bağlantılarına ve imparatorluk inşasına getirilen bölgesel alternatif, hem (soğuk savaş yıllarındaki haliyle) hegemonik dengenin aşınmasını sağlama hem de zayıf ve başarısız devletlere sıkıntı veren daha güçlü patoloji biçimleri açısından telafi edici olma potansiyeli taşıyormuş gibi görünmektedir. Arkaplandaki bu koşullar Soğuk Savaş'ın sonu ve megaterörizmin 21. yüzyıldaki yükselişiyle bağlantılıdır. Bu durum özellikle çift kutupluluğun çöküşü, blok sınırları içinde düzeni koruma yeteneğinin kaybedilmesi ve baskın devletin bir yandan çokdevletli gizli bir terörist şebekenin yoğun tehdidi altında bulunduğu, öte yandan rakip devletlerin tehdidi ve caydırıcılığını yaşamadığı postmodern jeopolitika içinde iktidar ilişkilerinin yeniden hesaplanması için geçerlidir. Bu yeni koşullar, çift kutupluluğun ardından tek kutupluluğun gelişini hiç değilse güvenlik alanında akla yakın kılmaktadır, fakat paradoksal biçimde, istikrarın korunması ve savaştan kaçınılması için aynı ölçüde etkili olamamaktadır. Kutupluluk, ülkesel devletlerin anlaşmazlık içinde olduğunu ve bu nedenle caydırıcılık, kontrol altında tutma ve savunmanın zorunluluğunu varsayar. Bu tür bir akıl yürütme El Kaide şebekesi için geçerli değildir, o yüzden de tek kutupluluk postmodern küresel güvenliği sağlama yeteneğine sahip olmadığı gibi, sistemin

emperyal efendisinin ülkesini bile koruyamamaktadır.

Tek kutupluluk başlangıçta, kısmen 1990'larda stratejik çıkar alanlarının büyük ölçüde küçüldüğünü algılayan siyasi liderler açısından, hayal kırıklığı verici olmuştu. Tek kutuplu aktörün etkisizliği Amerikalı yurttaşların ülke içindeki öncelikler konusunda kendi hükümetlerine yaptıkları iç baskıyı yansıtmanın yanı sıra, ulus inşasındaki gibi maliyetli fakat düşük kazanımlı olma ihtimali bulunan küresel angajmanlar konusunda bir temkinliliği de yansıtıyordu. Kısacası, Körfez Savaşı (1991), Soğuk Savaş sonrası dönemin başlangıcındaki hegemonik istikrarın kalıcı olacağına dair kavrayışın somut örneği idi; ne de olsa BM'yi bütünüyle araçsallaştırarak yürütülen başarılı bir jeopolitik girişimde bulunulmuştu ve bu süreç içinde evrenselci "yeni dünya düzeni" iddiaları yaratılması bile kolektif güvenlik mekanizmaları aracılığıyla meşrulaştırılabilmisti. 1991'de Irak'ta kazanılan zaferin hemen ardından, *bu* "tek kutuplu moment"-in kısa olduğu ve birkaç ay önce bağıra çağıra ilan edilen BM desteğinde kolektif güvenlik sağlama yönündeki idealist taahhütten en küçük bir açıklama bile yapılmaksızın vazgeçildiği ortaya çıktı (Krauthammer 1990-91). Körfez Savaşı egemen devletler dünyasının modernist mantığına tabi olan bir çatışmaydı. Bu mantığa göre, tek kutupluluğun ağırlığı, özellikle askeri yeteneklerle ilişkili olarak, siyasal sonucu denetlemek amacıyla kullanılabilirdi.

II. Bush'un başkanlığı sırasında, 1990'ların pozitif kazanımlarından vazgeçilmesi bir doktrin haline getirildi, aynı zamanda önceki on yılın en fazla gelecek vaat eden girişimlerinden çoğunun ortadan kaldırılması için inatla çaba gösterildi – bu girişimler arasında insan haklarının geliştirilmesi, kendi hükümetlerinden ciddi biçimde kötü muamele gören halkların korunması ve insanlık suçu ya da başka uluslararası suçlar işleyen, kitle imha silahları ya da çevrenin korunmasıyla ilgili çoktarafli diplomasinin genel çerçevesini çığneyen liderlerin cezai sorumluluk taşımalarının desteklenmesi de bulunuyordu. Anlaşıldığı kadarıyla 11 Eylül, uluslararası toplumun savaş/barış boyutuna odaklanan ikinci bir tek kutuplu moment yaratmış durumda – söz konusu anda, El Kaide ile ABD uluslararası toplumun geri kalanı önünde çözümlenmemiş bir çatışmaya girmiş gibi görünüyor, ama devletçi jeopolitikanın modern döneminde olduğu gibi çatışmaların çözümlenmesine referansla anlaşılması mümkün olma-

yan postmodern bir çerçeve içinde gerçekleşiyor bu çatışma.

1990'larda Somali, Bosna, Haiti ve Ruanda'da yaşanan krizler niçin küresel toplumdaki Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine gösterilen tepki kadar tepki görmedi (Weiss 1994; Barnett 2002; Melvern 2000)? Bunun en önemli açıklaması elbette medeni kimlik ve petrol meselesidir, ama aynı zamanda birkaç yıl içinde nükleer silahlara sahip olma ihtimali bulunan militan bir Irak'ın, stratejik bir müttefik olan İsrail'e ve stratejik bir bölge olan Ortadoğu'ya bölgesel bir güvenlik tehdidi yönelteceği varsayımıdır. Körfez Krizi'nin Soğuk Savaş'ın çift kutuplu dünyasında patlak vermesi mümkün değildi. Karşılıklı caydırma dinamikleri açık stratejik çıkarlara çok daha büyük bir ihtiyatla yaklaşılmasına neden olurken, her iki taraf da jeopolitik statükoya meydan okumaktan kaçınıyordu. Bu tür kısıtlar Soğuk Savaş sırasında süper güçlerin Irak gibi ikincil ülkelerin istenmeyen girişimlerini engellemek için etkin denetim sağlama kabiliyetleri sayesinde etkili olabiliyordu, bunun yanı sıra nükleer silahlarla yapılacak bir savaşta denetimin kaybedilmesinden doğacak büyük tehlikeler söz konusuydu (Wallerstein 2002). Ancak, soğuk savaş ortamında her ülkenin stratejik önemi bulunduğundan Bosna ve Somali'deki iç gerginliklerin hükümetin denetiminden çıkması da mümkün değildi – yani, süper güçler verili düzenin sürdürülebilmesi için yaşamların ve kaynakların harcanmamasını garanti altına almıştı.

Bununla birlikte, Soğuk Savaş'ın yokluğunun nedensel anlamı, asgari iç düzenin çökmesi açısından her yerde aynı olmamıştır. Lübnan, 1975'te iç savaşın patlak vermesini izleyen on yıl içinde tehlikeli bir biçimde jeopolitik denetimden çıktı ve süper güçlerin müdahaleleri Vietnam ve Afganistan gibi önemli sınavlarda büyük bir başarısızlıkla sonuçlandı. Kanıtlarla desteklendiği gibi bunun nedeni, küresel sömürgecilik karşıtı hareketle ilişkili yerli milliyetçiliklerin yükselmesi sonucunda, çatışmanın karakterinin müdahale alanlarında devletçi mantığı artık işlevsiz kılmasıydı. 1990'dan bu yana ortaya çıkan güvenlik sorunlarının yaygınlığı veri alınarak, soğuk savaş döneminde iki kutupluluğun ve caydırıcılığın düzen sağlama konusundaki başarısı biraz abartılmaktadır. Bu başarı Avrupa'daki etkileri ve nükleer silahların kullanılmamasına ilişkin yönü bakımından önemli görünüyordu; öte yandan, en azından başarı konusundaki temel sınav savaşın önlenmesi olarak düşünülürse, durum başka yön-

leriyle böyle değildi. Çift kutupluluğun genel anlamda Doğu ile Batı arasında, Kore ve Çin'de olduğu gibi Avrupa dışındaki jeopolitik statükoya yöneltilen büyük tehditler karşısında kırılğan ve zaman zaman kanlı olsa da, bir pat durumu yarattığı doğrudur. Vietnam'daki sonuç, önce sömürgeciliğe karşı verilen bağımsızlık savaşında Fransızların yenilmesi, daha sonra da bölünmüş bir Vietnam'da jeopolitik statüsünü korumaya çalışan ABD'nin Vietnamlıların güçlü ulusal direnişi sayesinde engellenmesi bakımından bu örüntüde bir istisnaydı. Küba ve Yugoslavya'nın ideolojik çizgilerinde meydana gelen değişiklikler de, o tarihte hüküm süren soğuk savaşa ilişkin başarı ve yenilgi kıstaslarıyla değerlendirildiğinde, taraflardan birini diğerine karşı güçlendirmişti.

Soğuk Savaş Sonrası Stratejik Çıkarlar

Öte yandan, Kuzey'deki müdahaleci devletlerin, özellikle de ABD'nin stratejik çıkar alanlarının sınırlarının çizilmesi bazı açılardan farklıdır. Somali'deki, hatta Haiti ve Bosna'daki sonuçlara, bu çatışmaların dış etkileri asgariye çekilebildiği ölçüde fiili bir kayıtsızlık gösterildi. Bu dış etkiler Soğuk Savaş sonrasındaki bir anlamda "tahdit"le ilişkiliydi – yani, rakip süper gücün/ideolojinin yayılmasını önlemek değil, karmaşa ve şiddetin daha geniş bir savaş (Bosna) ya da büyük mülteci kitleleri (yine Bosna, ama daha da önemlisi Haiti; görece az sayıda Haitili siyah mültecinin ABD'ye gelme ihtimali bile iç politika gerekçeleriyle kabul edilemez bulunmuştu) aracılığıyla yayılmasına engel olmaktı (Mandelbaum 1994; Falk 1995a).

Birleşmiş Milletler 1990-1991'de Körfez'de önem kazandığı andan beri yeniden araçsallaştırılmıştır; artık rolünü marjinal bir oyuncu olarak sürdürmekte, fakat biraz haksız biçimde de olsa "başarısızlık"la suçlanmaktadır. Başarısızlığın pat durumunun bir sonucu olarak açıklandığı Soğuk Savaş döneminin tersine, artık çok daha zarar verici bir biçimde, kendi önemli üyeleri açısından bir "siyasi irade" zayıflığı belirtisi ya da kısa süre önce olduğu gibi ABD'nin kendi küresel üstünlüğünü Güvenlik Konseyi içinde siyasi bir uzlaşmaya tercüme etmekteki yetersizliği şeklinde görünmektedir. Bu eğilimlere tepki olarak, bölgesel aktörlerin rolünün artması giderek daha cazip

görülmektedir; bu olasılık, çok belirgin olmasa da Balkanlar'da barışı koruyan temel kurum olarak BM'nin yerini NATO'nun almasını öne çıkarmıştır. Bu daha iddialı NATO rolü 1999'daki Kosova Savaşı'nda ve çatışmadan sonra barışın korunması sırasında ortaya konmuştu (Kosova Raporu, 2000). NATO'nun bu girişimine ilişkin en iyi yorumlar kısmen meselenin bölgesel güvenlikle ilgili olduğu, kısmen BM'nin Bosna'da yaşadığı üzücü deneyime gecikmiş bir insani tepki verildiği ve kısmen de ABD dış politikasının dışavurulduğu (Sovyetler Birliği'ninkine benzer bir dış tehdidin yokluğunda bile Avrupa güvenliğinin sürdürülmesine ABD'nin öncülük edeceğinin yeniden vurgulandığı) şeklindeydi. Bu farklı veçhelere rağmen, NATO'nun öne çıkması, jeopolitik bir seçenek olarak bölgesel barışın korunmasına yeniden güven duyulduğunu gösteriyordu.

Fakat dünya düzeninin yegâne boyutu güvenlik kaygıları değildir. En azından 11 Eylül'e kadar ekonomik güçlerin rolü de, medya açısından aynı düzeyde görsel çekicilik sunmasa bile, en az o kadar önemli görünüyordu. Ulusötesi ekonomik hesaplar dünya kapitalizminin zaferinden sonra yeniden yapılıyor, ittifaklar ile blok bağlantılarının hızla zayıflamasına yol açıyordu. Güvenlik düzenlemelerinin küreselleşmesi konusunda yaşanan böylesi bir geçici gerileme bölgesel güvenliği ve siyasal ekonomi faktörlerini, aynı düzeyde olmasa da, genel anlamda daha önemli hale getirdi. Bu gerileme çelişkili bir biçimde dünya ekonomisinin küreselleşmesiyle dengeyerek katılım ve koruma taktiklerinin geliştirilmesine yol açtı ki, her iki tür tepki de bu dönemdeki bölgeci umutlarla alakalıydı. Bölgeciliğin rolüyle ilgili farklı etki ve kavrayış örüntüleri karmaşık ve kafa karıştırıcıdır. Bir yandan ABD'nin imparatorluk inşa etme projesini güçlendirmekten kaçınırken, diğer yandan megaterörizme karşı mücadelede işbirliği yapan birçok farklı devletin farklı hedeflerinin bir araya geldiği 11 Eylül sonrasında bu rol daha da karmaşıklaşmıştır.

Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya/Pasifik'in yanı sıra Afrika ve Latin Amerika şu anda bölgeci biçimlenişlerin dünya düzenindeki rollerinin değerlendirilmesi açısından önemli alanlardır. Avrupa'da blokların çöküşü, çeşitli ekonomik sıkıntılar ve Avrupa'nın genişlemesi Avrupa Birliği'nin derinleşmesini kesinlikle yavaşlatmış ve muhtemelen siyasal bütünleşmeyi belirsiz bir tarihe ertelemiştir. İşin

içinde öylesine çok faktör bulunmaktadır ki, nedensel çıkarımlar da-
 ima tartışmalı ve sonuçsuz görünecektir. Ancak, bölgeci gelişmeler
 açısından Avrupa ile Asya arasında önemli farklılıklar bulunmakta-
 dır. ABD Soğuk Savaş sırasında Asya'ya pek karışmamış, özellikle
 Batı'nın nüfuzu ve Asyalı kimliği konusunda giderek artan kültürel
 duyarlılık karşısında, ekonomik önceliklerin öne çıkmasına izin ver-
 miştir (Funabashi 1993). Benzer bir biçimde, ABD artık jeopolitik
 düzenlemelerle ilgilenmemeye başlamış, onun yerine elverişli tica-
 ret ve yatırım ilişkilerinin üzerinde durmuş, bu da Asyalıların savun-
 macı bölge ve blok yaklaşımları konusundaki hak taleplerine güç
 kazandıran Soğuk Savaş sonrası gerginlikleri üretmiştir. Bu sürecin
 "medeniyetler çatışması" için bir ortam hazırlayıp hazırlamadığı
 kuşkulu olmakla birlikte, ekonomik ve siyasi meseleleri eski Vest-
 falya jeopolitiğinden uzaklaştırıp Yediler Grubu'nun (1994'te Napo-
 li'de saflarına Rusya'yı da ekleyerek Sekizler Grubu oldular) aracı-
 lık ettiği yeni bölgeler arası ilişkiler jeopolitikasına doğru kaydır-
 dığı açıktır (Huntington 1993).

Afrika bölgeçiliği nihayetinde dünya ekonomisine, küresel teröre
 karşı verilen savaşa ve sömürgecilik sonrası devlet inşası konusun-
 daki yetersizliklere uzak olduğundan kazançlı çıkabilir. Şu anda Afri-
 ka'da geniş çaplı bölgesel görüşler değerlendiriliyor; bunların arasın-
 da gelecek vaat eden NEPAD (Afrika'nın Kalkınması için Yeni Ortak-
 lıklar) ve işlevsel bir bölgesel parlamento olasılığı da bulunuyor. Af-
 rika pek çok açıdan ihmal edildi, buna rağmen dünya düzenini yeni-
 leyen ve sürdürülebilir bir bölgesel yönetim yapısı yaratan bir kim-
 lik oluşturarak dünyayı şaşırtabilir. Özellikle AIDS krizinin derinliği
 düşünüldüğünde alınacak daha çok yol var, ama yine de böylesi bir
 Afrika tasavvurunun biçimlendirilmesi bile dikkate değer.

Açıklama kaygısıyla stratejik meselelere odaklanmak, karmaşık
 ve gizli araçsallaştırma politikasının görmezden gelinmesine neden
 oluyor. Kim kimi neyle ilgili olarak araçsallaştırıyor? Vestfalyen
 dünya düzeni modeli devletlerin, değişen ölçülerde olsa da araçsal-
 laştırmanın yegâne faileri olduğunu varsayar. Küreselleşmiş bir
 dünya ekonomisinde ise bizatihi devletler, piyasalar, kâr marjları ve
 para aklama gibi gizli dış güçler tarafından giderek artan biçimde
 araçsallaştırılmakta ve kimseye hesap vermek zorunda olmayan ya-
 rı yasal ulusötesi ağlar spektrumu tarafından korunmaktadır. Devlet-

lerin araçsallaştırılması insan hakları ve çevrenin korunması gibi dış politika hedeflerine ilişkin taahhütlerin zayıflamasında kendini göstermektedir. Devletlerin bu yeni politik yönelimi, ulusal ve ulusötesi bir faktör olarak örgütlü emek gücünün zayıflaması ve kapitalizme karşı etik ve siyasi bir tehdit olarak sosyalizmin (ve onun temel faaliyet biçimlerinin) itibar kaybına uğramasıyla belirginleşmektedir. Bu tür bir analiz "devleti yeniden konumlandırılma" –yani, piyasa yönelimleriyle popülist toplumsal güçler arasında arabuluculuk yapma yeteneğini güçlendirme (Falk 1997)– taraftarı argümanı destekliyor. Bölgesel aktörlerin var oldukları açıktır, ama bunlar tutarlı ya da aşikâr olmaktan çok uzaktır: En belirsiz olan şey araçsallaştırılma konusuna referansla ifade edilebilir. Resmi bölgesel yapılar hâlâ ağırlıklı olarak üye devlet aktörlerince oluşturulmaktadır, fakat devletlerin bizatihi benimsedikleri bölgesel yaklaşımların, ne ölçüde küresel pazarın ya da küresel imparatorluk inşasının öncelikleri tarafından araçsallaştırılmalarının resmen kabul edilmemiş tali etkileri olduğu sorusu yanıtızsızdır. Bölgesel yapılar içinde, Kuzey ve Doğu Avrupa'da Almanya'nın, NAFTA'nın oluşumunda kesinlikle ABD'nin, bir ölçüde de Latin Amerika'nın durumunda olduğu gibi, değişik türlerden ikincil hegemonik ilişkiler kurulabilir.

Bu küresel eğilimlerin 11 Eylül tarafından ne ölçüde kesintiye uğratıldığı hâlâ değerlendirmesi güç bir konu olarak önümüzde durmaktadır. Baskın devlet saldırı altında olduğunu görmüş, bu da dikkat çekecek kadar dramatik bir misilleme misyonunu şekillendirmiş, şebekeleşmiş düşmana karşı topyekûn bir savaş başlatılmıştır. Güvenlik kaygıları piyasa faktörlerini ikinci plana atarak öne geçmişse de, bağlantılar ve gizli ekonomik dürtüler bu tür genellemeleri oldukça kuşkulu hale getirmektedir. Örneğin, ABD'nin megaterörizme karşı savaşı, Orta Asya ve Ortadoğu'daki enerji rezervlerini denetleme ve askeri üs ağlarını genişletme yönündeki stratejik çıkarlarını geliştirecek bir tarzda yürüttüğü yönünde birçok tahmin vardır.

Pozitif ve Negatif Bölgecilik

Bu dönemde bölgeciliğin birçok boyutu araştırılmayı ve analiz edilmeyi hak etmektedir: özellikle bunlardan beşi, Soğuk Savaş sonrası dünya düzeninin henüz gelişimini tamamlamamış da olsa açığa çı-

kan karakterini ve bunun son dönemde megaterörizm nedeniyle geçirdiği değişimi aydınlatacak gibi görünmektedir. Dünya düzeninin bu boyutlarını tartışırken "pozitif" - "negatif" ayrımı küresel ve bölgesel nüfuz ve otorite biçimlenişlerini değerlendirmek için kullanılmıştır. Pozitif sözcüğü, siyasi şiddetin azaltılması, ekonomik refaha kavuşulması, insan haklarının geliştirilmesi ve insani yönetim, ekolojik çeşitliliğin muhafaza edilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, sağlık ve yenilenebilir kaynakların korunması gibi arzu edilen hedeflere ilişkin olarak kullanılmaktadır. Negatif ise, savaşlar, yoksulluk, ırkçılık, ekolojik bozulma, baskı, kaos ve suç işleme yoluyla bu hedeflerin hilafına hareket edilmesine ilişkindir. Gerçekte pozitif yönlerle negatif yönler iç içe geçmiş durumdadır ve bu da çelişkili anlayışların doğmasına yol açmaktadır; örneğin küresel piyasa güçleri ya da otoriter yönetimlerle ilişkili bir dizi koşul hem pozitif hem de negatif sonuçlara yol açabilir ve farklı bakış açılarından değişik biçimlerde yorumlanabilir. Ekonomik büyüme, sürdürülmesi mümkün olmayan tüketimci bir etos yaratmasına rağmen, tıpkı daha yumuşak otoriterizm biçimlerinin muhaliflerine karşı zalim olmasına rağmen devlet düzeyinde etkin bir yönetim sağlayabilmesi gibi, kısa vadede yoksulluk ve umutsuzluğu hafifletebilir.

Dünya düzeninin bölgesel boyutuyla ilgili bu değerlendirme en dikkate değer görünen beş etkileşim örüntüsü tanımlamaktadır.

1. *Bölgecilik ile negatif küreselleşmenin "tahdit edilmesi" arasındaki temel bağlantıların aydınlatılması.* Negatif küreselleşme, biraz önce işaret edildiği gibi, çokuluslu şirketler, ulusötesi bankalar, finansal arenalar ve bunların işbirlikçilerinin uyguladığı büyük ölçüde hesap sorulabilirlikten muaf güç ve nüfuz konjonktürüyle ilgilidir – bir tüketim ideolojisi ve neredeyse bütünüyle büyümenin azamiye çıkarılması (esasen söylemde kalan "sürdürülebilir" ya da "adil" şeklinde nitelermeler ne kadar kullanılırsa kullanılsın) sayesinde sermayeden elde edilen getiriyle ölçülen bir kalkınma etosu benimsenmiştir. Küresel ölçekteki suçları ve terörizmi de hesaba katmak gerekmektedir; aslında temel bölgeci eğilimler eşzamanlı olarak hem negatif küreselleşmeye yönelik bu gidişatı güçlendirmekte hem de ona karşı direnç ve alternatif yumuşatma seçenekleri yaratmaktadır; pozitif küreselleşmenin teşviki de bu seçeneklere dahildir

(küresel kuruluşların demokratikleştirilmesi, daha demokratik toplumsal güçlere hesap verilmesi ve bu güçler nazarında sorumlu davranılması, farklı halkların temsilcilerinin daha geniş katılımının sağlanması için yöntemler oluşturulması pozitif küreselleşmeyi teşvik edecektir; keza ekonomik ve sosyal haklar da dahil olmak üzere insan haklarının geliştirilmesinin yanı sıra, şu anda üstün olan jeopolitik ve jeoekonomik güçler arasındaki mutabakata dayanılarak belirlenmiş durumdaki küresel güvenliğe Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası kuruluşların daha etkin bir biçimde katkıda bulunmasının sağlanması da bu noktada önemlidir). Küresel piyasa güçlerini şekillendiren neoliberal ideolojinin açgözlülük, aşırı bireycilik ve maddecilik gibi yıkıcı görüşlerin yanı sıra özgürlük ve hukukun egemenliği konusunda yapıcı fikirler de yaydığı kabul edilmelidir.

2. *ABD'nin ülke sınırlarına dayanmayan bir küresel imparatorluk kurma projesinin tahdit edilmesi.* Gezeğenin güvenliğini denetleyecek, ABD yönetimindeki bir imparatorluğun tahdit edilmesi fikri 11 Eylül'den sonra yeni bir önem kazanmıştır. Bu fikir birbirinden oldukça farklı birkaç bağlam içerisinde sergilenmektedir: terörizm karşıtı mücadelenin esas olarak uluslararası hukuka ve devletlerin egemenlik haklarına aldırış edilmeden sürdürülmesi; "şer eksenini" olarak yeniden adlandırılan "haydut devletler"e karşı yürütülen mücadele; baskıcı diplomasiyle kısır bir rejimi yönetmek ve muhtemelen hepsinden önemlisi yalnızca ABD'nin denetiminde uzayın militarizasyonu. Bu Amerikan projesi siyasi enerjiyi siyasi bölgecilikten uzaklaştırmaktadır ve zaman içinde esas olarak ABD'nin doğrudan denetlediği yörüngenin dışında yaşayan halkların özerkliğini koruma konusunda milliyetçilikten daha etkili olan bölgesel dayanışmaya dayanan bir bölgesel direniş jeopolitikasına yol açabilir.

3. *Patolojik anarşizmin çeşitli görünüşlerinin yarattığı tehditlere karşı koymaya yardımcı olacak bölgesel yapıların güçlendirilmesi.* Patolojik anarşizm normal siyasal yaşam ve etkin yönetim örüntüleriyle ilişkili olarak düzenin bozulmasından kaynaklanır; soykırıma varan patlamalar ve diğer insanlık suçlarını içeren güçlü bir şiddete yol açmanın yanı sıra, küresel terörizmin barınmasını sağlayan ve insanların geleneksel yerleşim yerlerinden ayrılarak yığınsal olarak yer değiştirmelerine neden olan kaotik koşullar üretir.

Bölgecilik açısından ciddi içerimler taşıyan yeni bir tür patolojik

anarşizm, özellikle Ortadoğu'da hegemonik denetim örüntüleriyle mücadele etmek için çokuluslu ağ bağlantılarının etkili bir biçimde kullanılmasından doğmuştur. El Kaide'nin megaterörizme başvurması, Amerikan varlığına izin vermeyen, ABD ve küreselleşmeyle işbirliği yapan bölge hükümetlerini mahkûm eden bir ekstremist İslami yönetimle bölgesel özerkliğe ulaşmaya yönelik patolojik bir dürtü olarak anlaşılabilir. Bu çabalarla, İslami dünyanın devletçi bölünmüşlüğüne yerine, katı bir şeriat uygulamasını benimseyen dini bir çizgi etrafında örgütlenmiş bütünlüklü bir siyasi cemaatin geçirilmesi hedeflenmektedir.

4. *Bölgeçiliğin çoğaldığı bir ortam yaratarak pozitif küreselleşmenin bir dünya düzeni projesi olarak yenilenmesinin kolaylaştırılması.* Daha önce de belirtildiği gibi "pozitif bölgeçilik" barış, eşitlik, insan hakları ve çevrenin korunması gibi yaygın biçimde paylaşılan dünya düzeni değerlerini teşvik eden bölgeçilik eğilimleriyle ilişkilidir. Yukarıda açıklanan ilk üç konunun içerimleri esas olarak negatiftir ve bölgeçiliğin bazı biçimleri tarafından bir ölçüye kadar azaltılabilir ya da yeniden yönlendirilebilirler. Pozitif küreselleşme dünya yönetişiminin yapısını arzulan karakterde görür – sürdürülebilirliği, insan haklarını, kalkınmayı (özellikle yoksulluk ve mahrumiyetin diğer biçimleriyle bağlantılı olarak), liderlerin hesap sorulabilir olmasını, hukukun egemenliğini ve demilitarizasyonu (savaşların, silahlanma yarışının ve silah satışlarının azaltılması, kitle imha silahlarının yok edilmesi) teşvik eden bir yapı. Kimliklerin homojenleştirilmesi, kültür farklılıkları ve aşırı merkeziyetçilik gibi kaygıları veri alırsak, daha güçlü bölgesel kurumların teşvik edilmesi pozitif küreselleşmeye hem alternatif hem de tamamlayıcı olarak işlev görebilir ve böylece dünya halkları için arzu edilen bir dünya düzeni tasavvuru haline gelebilir.

5. *Bölgeçiliğin normatif kazanımlarının bölgeçilik çatısı altında yaşayan halkların refahına sunduğu katkılar açısından değerlendirilmesi.* Pozitif bölgeçiliğin bu şekilde kendi başına bir olguymuş gibi kavranmasıyla, bölgeçiliğin küresel yönetim yapısının yapıcı bir unsuru olarak değerlendirilmesi arasında çok büyük fark vardır. Bu konu Avrupa'daki oluşum içinde, özellikle değişik renklerden Avrokrat ve Avroseptikler arasındaki kavga nedeniyle en bütünlüklü biçimde incelenmiştir, fakat aynı zamanda Afrika, Latin Amerika ve

Asya'daki daha iyi bir gelecek tasavvurları için de geçerlidir (Sidjanski 1992). Yerimizin sınırlı olmasının yanı sıra, bölgesel/küresel ortak yüzeye odaklandığımız için Afrika ve Latin Amerika'daki bölgecilik burada tartışılmayacaktır.

BÖLGEÇİLİK ARACILIĞIYLA NEGATİF KÜRESELLEŞMENİN ENGELLENMESİ

Negatif küreselleşme, küresel düzeyde ekonomik, siyasi ve kültürel bütünleşmenin ters etkileriyle ilişkilidir (Mander ve Goldsmith 1996). Bütünleştirici dinamik yapısı gereği negatif değildir, ama mevcut dünya düzeni bağlamında bir dizi ters etki yaratmaktadır. Bu etkilerin esas kaynağı hegemonik ideolojinin, insanların çektiği acılara büyük ölçüde duyarsız kalınmasını, ekolojik sürdürülebilirliğe gereken ilginin gösterilmemesini, kutuplaşma yönündeki eğilimleri (ülkeler arasında ve içinde, ayrıca bölgeler arasında giderek genişleyen uçurum) ve marjinalleşmeyi (ülkelerin, bölgelerin ve etnik azınlıkların kalkınmacı gelişmelerden fiilen dışlanması) onaylamasıdır.

Negatif küreselleşme aynı zamanda uygun fikirleri benimseyen seçkinleri öne çıkartarak ve küreselleşmenin önceliklerine uyan çeşitli baskılar yapıp hükümetlere kamu mallarının üretimi ve dağıtımını konusunda çok az siyasi alan bırakarak, devleti araçsallaştırmaktadır. Küresel planda kamu yararının ilerlemesi adına, hatta ortak ulusal çıkarlar adına gösterilen kurallılaştırma güdülerinin zayıflatılması sonucu çoğu devlet ya işbirliği yapmak zorunda bırakılmakta ya da tabi kılınmaktadır. Bu açıdan dünya ekonomisi, bir bütün olarak ama uygulamada büyük farklılıklarla, biraz kapitalizmin egemen piyasa güçlerinin emek gücünü çeşitli yöntemlerle sömürdüğü (uzun çalışma saatleri, düşük ücretler, emniyetsiz çalışma koşulları, iş güvencesinden yoksunluk ve yaşlılıkta ya da acil vakalarda hiçbir korumanın bulunmaması yoluyla) ilk dönemlerine benzemektedir. Devlet düzeyinde, toplumsal hareketler birçok toplumda devlet ile piyasa arasında daha iyi bir denge kurulmasını sağlamış, örgütlü emeğin görünümü ve gücü ile sosyalist politikaların varlığı şirket ve bankacılığın gücünü değişen ölçülerde dengelemiştir. Bu dengeye dair değerlendirmeler tartışmalı, çeşitli ve dinamik olduğu gibi, ülkeden ülkeye ve zaman içinde de değişiklik göstermiştir.

Demokratik toplumlarda piyasa ile toplumsal güçler arasındaki arabuluculuk rolünü devlet oynamıştır, ta ki ekonomik yaşamın bölgeselleştiği ve küreselleştiği daha geniş ortamlardaki "rekabetçiliğin" zorunlulukları bu rolü kısmen üstleninceye kadar. Yaşanan süreç karmaşık, döngüsel ve bağlama ilişkindir. Yansıtmakta olduğu çok sayıda faktöre şunlar da dahildir: emek gücü ve yönetsel yöntemlerin görelî verimliliği ve üretkenliği, emekçilerin hak ve güvenlerinin yerleşiklik derecesi, ücretlerin düşük olduğu toplumların piyasalarda rekabete girme düzeyi, Sovyetlerin çöküşünün sosyalist seçenek üzerinde yarattığı genel etki, sivil toplumun geniş sınıfsal ve ideolojik bileşimi.

Negatif küreselleşmeyi destekleyen üç faktör vardır: (1) ulusötesi ticaret, yatırım ve finans örüntülerinin toplumsal anlamda zararlı etkilerini hafifletmek için tasarlanan her türlü küresel düzenleyici otoritenin kurulmasına piyasa güçlerinin muhalefet etmesi; (2) özellikle kısa vadeli kârlar elde etmek için sermayenin verimli kullanılmasını isteyen piyasa güçleriyle, çevrenin korunması, ekonomik ve toplumsal insan hakları ve insani yönetişimin sağlanmasını da içerecek şekilde kamu yararının desteklenmesi arasında yaşanan gerginlik; (3) egemenlik haklarına, kendi kaderini tayin hakkına ve savaşın engellenmesi için gösterilen çabalara saygı gibi dünya düzeni değerlerini önemsemeyen güvenlik zorunluluklarının dayatılması.

Bölgeçilik henüz negatif küreselleşmeye karşı duracak tutarlı bir yapı olarak ortaya çıkmamıştır (Ohmae 1992). Tam tersine, bugüne kadar ana yönelimi, ya korumacı politikalarla ya da ihracatta rekabet gücü kazanarak, küresel düzeyde etkin katılımı daha fazla kolaylaştırmak olmuştur. Bu da sonuçta, hiç değilse bölge içinde refah ve çevre standartlarını bir miktar düşüren bir etkiye yol açabilir. İsveç Avrupa Birliği'ne katılmaya hazırlandığı sırada vergileri düşürüp bazı hizmetlere son vererek sosyal güvenlik sisteminin örnek yönlerini törpüledi. Bölgeçilik Avrupa'nın sermaye biriktirmesine, ABD ve Japonya ile teknolojik denkliği korumasına katkıda bulundu ve böylece küreselleşmiş bir piyasada onu bekleyen kısmi marjinalleşmeden kaçınmasını sağladı.

Farklı türden bölgesel düzenlemelerin ekonomik kazanımları birçok açıdan etkileyici olduğu halde, negatif küreselleşmenin engellenmesi konusunda etkileyici olduğu en azından şimdilik söyle-

nemez. Hatta, bunun tam tersi bir sonuç çıkarmak çok daha zihin açıcı olacaktır. Bölgesel oluşumlar, özellikle üç ana ticaret/yatırım bloğu açısından, küresel ekonomik bütünleşmenin negatif özelliklerinin tahkim edilmesini sağlamıştır. Söz konusu tahkim, ekonomik politikaların iç politika alanından çıkarılmasıyla gerçekleşmiştir; böylece devletin ülkeye özgü kaygılarla, özellikle marjinalleştirilen kaygılarla küresel piyasa güçleri arasında arabulucu aktör olarak rolü zayıflatılmıştır. Dünya ekonomisinin en fazla marjinalleştirdiği yerlerde bölgeciliğin devreye girememiş olması da bunu teyit etmektedir ve dahası çeşitli İslam ülkelerindeki aşırı dincilik ve siyasi yabancılaşma, İran, Sudan ve Saddam dönemindeki Irak'ta görüldüğü gibi dünya ekonomisinden kısmen gönüllü kısmen gönülsüz bir kopuşa neden olmuştur.

İMPARATORLUK İNŞASININ ÖNÜNE GEÇMEK

ABD'nin küresel ölçekte ilk imparatorluğu kurma projesince yöneltilen tehdit, bu bölümde yeterli bir biçimde ele alınamayacak kadar önemli bir gelişmedir (Lemann 2002; Brooks ve Wohlforth 2002; krş. Wallerstein 2002). Bu imparatorluk egemen olmak istemektedir, ama istediği, esas olarak devletlere ve bölgesel örgütlenmelere bırakılacak olan, toprağa dayalı bir formel yetki değildir. Gelişmekte olan bu imparatorlukla ilgili ilk deneyim henüz bölgecilik üzerindeki etkisini göstermemiştir. Bölgesel aktörlerin ABD'nin gezegendeki yapıcı güçlerin güvenliğini sağlama iddiasının pasif destekçileri olmaya devam edip etmeyecekleri, ya da bu imparatorluk inşasının kısmen, bölgesel anlamda kendi özerkliklerinin Washington'dan yönetilen politikalara tabi kılınmasının reddine dayanan yeni çatışma örüntüleriyle sonuçlanıp sonuçlanmayacağı belirsizdir. Ortaya çıkacak sonuç esas olarak megaterörizm tehdidinin zaman içinde azalmasına ya da yoğunlaşmasına bağlı olmanın yanı sıra, ABD ekonomisinin mevcut sorunlarından kurtulup kurtulamamasına da bağlıdır. Aynı zamanda, ABD'deki iç politika akışına, özellikle de Amerikan seçmenlerinin Bush liderliğini ve dünya görüşünü onaylayıp onaylamamasına da bağlı olacaktır. İmparatorluk inşa projesi şu anda önde gelen Washington politika üreticilerinin panosunda asılı durmaktadır, fakat özellikle halen belirsiz olan siyasi gelecekte

Irak'a karşı yürütülen savaşın üzerine kara bir gölge düştüğü takdirde, yani devam eden kayıpların bataklığında pahalı ve uzun bir işgale saplanıldığında ve Amerika'nın ilan edilen savaş gerekçeleri karşısında dayatılan ya da ona düşman olan bir siyasi sonuç ortaya çıktığında aniden iptal edilebilir.

PATOLOJİK ANARŞİZMI YATIŞTIRMAK

Devlet gücünün iç deformasyonları "patolojik" olarak adlandırıldığında, devlet toplum ilişkilerinin normallığında bir bozulma var demektir; bu normallığı uluslararası ilişkilerdeki anarşiyle bağlantılandırmak ise, küresel yönetim kurumlarının çok zayıf olduğuna işaret eden yapısal bir noktaya vurgu yapmak anlamına gelir (Aron 1966; Bull 1977). Patolojik anarşizm şiddetli siyasi kargaşayla ilişkilidir: soykırım, insanlığa karşı işlenen ciddi suçlar, büyük ölçekli kıtlık ve hükümette yaşanan önemli çöküntüler. Patolojik anarşizm 11 Eylül'den bu yana Amerika'nın İslam dünyasına yönelik hegemonik tecavüzlerine, altmış ya da daha fazla devlette varolan gizli bir ulusötesi şebekenin megaterörizm aracılığıyla verdiği tepkiyi de ifade etmektedir.

Uluslararası ilişkilerdeki uzun Vestfalyen dönem içinde, lider devletlerin stratejik çıkarlarını ciddi biçimde tehdit etmediği sürece patolojik anarşizm esas olarak önemsenmemiştir. Böylesi tehditler, ilgili yönetsel aktör dünya düzenine şekil veren mevcut güç paylaşımına karşı çıkacak şekilde genişlemeye çalışmadığında nadiren algılanmıştır. Nazi Almanyası'na ve Stalinci Sovyetler Birliği'ne verilen yanıtlar şu iki konuda paradigmatiktir: patolojik davranış karşısında yatıştırma ya da en fazla tahdit, fakat dünya tarihinin belirli bir döneminde devletler arasındaki güç düzenlemelerini ifade eden ilişkiler hiyerarşisini revize etme niyetiyle ülke topraklarının artırılmasını engellemek için rakip devletlerin her türlü riske girme istekliliği. Bu, patolojik boyutun önemsiz olduğu anlamına gelmez. Aslında, özellikle demokratik toplumlarda, kaynakları ve kamu desteğini seferber ederken, savaşmak için ya da tahdit etme işini güvenilir biçimde yapmak için gereken bağlanmayı sağlarken gönderme yapılan rakip devletin patolojik karakteridir.

Bunun doğal sonucu, dış tehdit oluşturmayan patolojinin genel

olarak hoşgörüyü karşılanmasıdır (Booth 1995; fakat bkz. Murphy 1996; Moore 1998). Soğuk Savaş'ın sona ermesinden hemen sonra insani diplomasinin son derece yüksek olduğu dönemde bile bunu doğrulayacak olaylar yaşanmıştır. Somali, Bosna, Haiti ve Runda'nın fazlasıyla tartışılan durumları devlet gücünün uygulanmasının bir gerekçesi olarak insani dürtülerin ne kadar zayıf kaldığını göstermektedir. Durum belki de daha çapraşıktır: Holokost'un tarihsel anısı, özellikle Avrupa'da "bir daha asla" duygusunu güçlendirmiştir ve bu da 1990'ların başında Bosna ile ilişkili güçlü müdahaleci baskılar yaratmıştır; CNN faktörü yaşanan şiddetli acıların üzerindeki umursamazlık örtüsünü seçici bir biçimde kaldırıp yapıcı tepkiler için kamuoyu desteği sağlamaktadır ve uluslararası hukukta insan haklarının kökleşmiş olması, devletlerin içinde yaşanan suiistimallere dışarıdan karışılmayacağı şeklindeki egemenlik hakkına dayanan iddiaları çürütmüştür. Sonuç olarak, son dönemde görülen patolojik anarşizm vakalarına kimi tepkiler verilmiş ama bunlar Irak'ın Kuveyt'e yönelttiği saldırıya verilen karşılığa ya da Kosova'nın uluslararası koruma altına alınmasına kıyasla yarı istekli bir karaktere sahip olmuş, 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan jeopolitik duruma kıyasla ise çok daha yetersiz kalmıştır. Bu tepkiler, BM ile lider devletler, özellikle de ABD arasındaki işbirliği, acı çeken halkları bir ölçüde rahatlatmış ama patolojilerin özü açısından bir tehdit teşkil etmemiştir. Diplomasie, yaptırımlara, yardım operasyonlarına, can sıkıcı ufak şeyler karşısında askeri güç kullanılacağı iddialarına bel bağlanmıştır. 1990'ların bu deneyimleri dikkate alındığında, insani çabaların toplamı parçalarından daha *azmış* gibi görünüyor!

Tepkilerin daha ciddi bir boyut kazanmasının sebebi etkilerin sınırları aşan bir nitelik taşıması ve insani yardım iddialarının yerine stratejik kaygıların geçmesidir: Balkanlar'da daha yaygın bir savaş çıkması ve bir mülteci akınının başlayarak önemli devlet aktörleri (ABD, Almanya ve Fransa gibi) içinde istikrarı bozucu etkiler yaratması ihtimali. Bu ihtimaller patolojik anarşizmi (büyük kaynakların ayrılmasını ve yaşam kaybetme riskini meşrulaştıran) stratejik bir kaygı vesilesine dönüştürmekte, engellenmesi başarısız olduğu takdirde yaşanacak tehlikeyi artırmaktadır. Mültecilerle ilgili olarak da, ülkelerine geri döndürme ya da ilticadan vazgeçirme alternatiflerinin ikisi birden başarısız olabilir, geriye yalnızca askeri müdahale

seçeneği kalabilir. 1994'te Haiti'deki ve 1999'da Kosova'daki durumun böyle açıklanması, bazı yorumcuların müdahaleyi "kaçınılmaz" olarak tanımlamalarına yol açmıştır.

Bölgeçilik burada devreye giriyor: Hem devletler hem de BM patolojik anarşizmle etkin bir biçimde mücadele etmekte başarısız olmuştur. Bazı koşullarda, bölgesel kuruluşların güçlendirilmesi sayesinde bu başarısızlığın üstesinden gelinebilir mi? NATO eski Yugoslavya'da Sırp "saldırganlığı"na meydan okuyup düzeni sağlayarak, birleşik, çoketnili bir Bosna oluşturabilir mi? Amerikan Devletler Örgütü Haiti'ye anayasal demokrasiyi getirebilir mi? Afrika Birliği Örgütü Somali, Ruanda, Burundi, Sudan ve Liberya konusunda harekete geçebilir mi? Kosova örneğinin sunduğu yanıt farklı şekillerde yorumlanabilir: kuvvet kullanımı konusundaki BM Şartnamesi denetimlerinin çiğnenmesi, kuşatma altındaki bir halkın etkin bir biçimde korunması gibi.

Buradan çıkarılacak en önemli sonuç, bölgesel toplulukların kendi kurumsal etoslarının ya da yeteneklerinin, patolojik anarşizme karşı yeterli mücadeleyi vermek konusunda, henüz yetenekli ve anayasal anlamda ılımlı devletlerin kendi politikalarına yerleşmiş patolojilerle mücadelede gösterdikleri çabayla kıyaslanabilecek kadar gelişmediğidir. Devletler de her zaman etkili olamamaktadır – bazen bu patolojiyi barındırmakta, içermekte ve işbirliği yapmaktadırlar, fakat bazen de patoloji tarafından aşağıdan araçsallaştırılmakta, hatta bu patolojinin devletin meşru iktidarını eline geçirmesi mümkün olmaktadır (1933'te Hitler'in Almanya'da yaptığı gibi). Bölgesel aktörler bu düzenleme görevini, insan haklarını yürürlüğe koyma taahhüdü ile bölgesel barış ve adaleti koruma, özellikle de patolojik anarşizm tarafından en fazla mağdur edilenleri koruma taahhütlerinin bir karışımı olarak üstlenmeye teşvik edilmeli midir? Zayıf devletlerin terörist şebekelerin güvenle barınacağı topraklar olarak kullanılmasını engelleme çabaları, güçlü devletlere zayıf olanların egemenlik alanını etkin bir biçimde denetleyebilmeleri için önemli stratejik saikler kazandırmaktadır.

Buradaki ikilem oldukça önemli görünmektedir: bölgesel kuruluşlar etkin ve özerk (yani araçsallaştırılmamış) olabilmek için birliği ve kendilerine bağlılığı sağlama yeteneğine sahip olmak, dolaşısıyla belirli yönlerden Vestfalyen türden bir federal devlete benze-

mek zorunda kalacaktır. Ancak, böylesi bir gelişme birbirlerinden çok farklı kaynaklara ve medeni kimliklere sahip bölgeler arasında küresel düzeyde bir çatışmayı kamçılacak gibi görünmekte, bu da Soğuk Savaş'ın devamı olarak "bir medeniyetler çatışması" çıkacağı fikrini daha da inanılır kılmaktadır. Kendi radikal küresel yönetim hayalini gerçekleştirmeye çalışan yaygın bir ülkesiz şebeke karşısında bu kez devletlerin koalisyonunu öngören revize edilmiş bir küresel güvenlik gündemi etrafındaki küresel seferberlik derecesi göz önüne alındığında, bu tür bir gelişmenin yakın gelecekte ortaya çıkması pek mümkün görünmemektedir.

POZİTİF KÜRESELLEŞMEYİ TEŞVİK ETMEK

Birbirini kesen iki gelenek söz konusudur. Birincisi, *etkin küresel yönetişimin merkezîyetçilikten kaçınmadıkça insan özgürlüklerine yönelik tecavüzleri engelleyemeyeceği* endişesidir. Anayasal denge kaygısı ile küresel yönetim arayışını uzlaştırmak ve bir ölçüde de kültürel çeşitliliği korumak maksadıyla başvurulan yaklaşımlardan biri de bölgeselleşmiş bir dünya düzenidir (Hutchings ve diğ. 1948). Bu bakış açısının, olayların akışı ve umut ufuklarıyla bağlantılı hedefleri –devletçiliğin dönüştürülmesi, küreselleşmenin önemsenmemesi– o kadar ihtiras doludur ki, akademik çevreler bu ihtimalin gerçekten güçleneceğini nadiren düşünmüşlerdi. Bu görüşün daha ılımlı bir ifadesi, *bölgesel kuruluşlar aracılığıyla* BM'nin altında tesis edilecek biraz daha etkili bir "*şubeciliğin*" savunulması şeklinde –özellikle megaterörizm dışındaki güvenlik sorunları açısından– ve bu suretle BM'nin rolünün sınırlanması bağlamında olmuştur. Şubeciliğe yapılan bu tür bir vurgu, vaktiyle Vatikan'ın doktriner geleneğinden edinilmiş olan Avrupa deneyiminden ödünç alınmıştır. Güçlü bölgesel kurumların varlığında bu tür bir yaklaşım elbette anlamlıdır, fakat böyle kurumlar yoktur – belki Avrupa ve çok sınırlı yönlere Orta ve Güney Amerika hariç (Knight 1994).

Buradaki ikinci yaklaşım *bölgesel kuruluşları küresel yönetişimin tamamlayıcı ve ona tabi araçları* olarak görmektedir; bu kuruluşlar BM içinde şekillenecek, muhtelif durumlarda etkinliği, meşruiyeti ya da ikisini birden artıracaklardır (Knight 1994). BM Şartı'nın VIII. Bölüm'ünde bu tür bir ilişkinin tasavvur edilmiş olduğu görül-

mektedir. Hukukun daha etkili olduğu yönetim biçimlerini uygulamaya niyetli olanlar, uluslararası tarihte genellikle hegemonik bir devlet tarafından müdahaleci diplomasiye, dolayısıyla da jeopolitik manipülasyona başvurulması anlamına geldiği için bölgesel yönetime kuşkuyla bakmışlardır. Nüfuz alanları uygulamasının ve savunusunun canlanması, patolojik anarşizm karşısında BM'nin başarısızlıklarını teyit eden bir Soğuk Savaş sonrası örüntüye işaret etmektedir. Ancak, bunu "pozitif küreselleşme"nin değişik bir biçimi olarak tanımlamak çok zordur. Muhafazakârların kısmen itibar ettiği görüş ise, uluslararası kuruluşların geleneksel müdahale biçimlerini ve keyfi jeopolitikaları yapısal açıdan yumuşattığı, BM'ye ya da bölgesel bir aktöre başvurmanın ultra realist dünya görüşleri (Krauthammer 1991) açısından kafa karıştırıcı, ikiyüzlüce ve gereksiz olduğudur.

Bu noktada bölgeçiliğe, kolektif usuller aracılığıyla koşullara bağlı olarak meşrulaştırılabilecek hegemonik denetim iddiası için gerektiğinde kullanılacak bir araç olması dışında itibar etmek zordur. ABD'nin 1989'da Panama'ya yaptığı müdahale bölgesel düzeyde de BM düzeyinde de meşru kabul edilmediği halde gerçekleştirilirken, Haiti'ye yapılan korumacı müdahale hem bölgesel düzeyde hem de BM düzeyinde onay almıştı. Bu iki vaka arasında önemli farklar bulunmaktadır, fakat her iki bağlamda da müdahale esas itibariyle hegemonik bir girişimdir (Washington'da zaman, hedefler, usuller ve savaş alanının denetimi doğrultusunda biçimlendirilmiştir).

Bölgeçilik pozitif küreselleşmenin gelişimi açısından gizil bir potansiyel olmaya devam etmektedir. BM Şartı barışın korunmasında tamamlayıcı bölgesel rollere geniş yer ayırmaktadır ve Madde 52 (3) anlaşmazlıkların bölgesel düzeyde çözümüne yönelik olumlu bir düzenlemeyi içermesi yüzünden, şubeciliği kabul etmiş görünmektedir. Mesele yine bağlamla ilgilidir; bölgesel kabul görmeyen bir ülke olarak Castro'nun Kübası, BM çerçevesinde olabileceğinden çok daha yoğun hegemonik baskılar altındadır. Bölgeçiliğin pozitif küreselleşmeyle ilgili avantajlarının şu an için esasen spekülatif olduğu görülecektir. Bu avantajların geçerliliği, henüz pek yakında olmayan pozitif küreselleşmenin gelişiminin bir türevi olarak ortaya çıkacaktır. Aynı zamanda, 11 Eylül'e verilen ve özellikle küresel güvenlik ile anlaşmazlıkların çözümüne yönelik askeri yaklaşımlara

önem kazandıran jeopolitik yanıtla ilgili bir zeminde daha ciddi bir biçimde kendini gösterecektir.

POZİTİF BÖLGEÇİLİĞİ TEŞVİK ETMEK

Bölgecilik, Asya/Pasifik, Latin Amerika, Ortadoğu ve en önemlisi de Avrupa'da muhtelif bağımsız sektörler ve çeşitli coğrafi alanlardaki (Hettne 1994, 2002) belirli dünya düzeni değerleriyle bağlantılı pozitif sonuçlara ulaşmıştır. Bu kazanımların en etkileyicileri arasında, Avrupa çerçevesinde ve bir ölçüde de Amerika ülkeleri arasında somutlaştığı gibi (Held 1989, özellikle s. 212-42), egemenlik hakkını aşındıran devrimci usulleri de içerecek şekilde insan haklarının desteklenmesi; anlaşmazlıkların diplomasi, arabuluculuk ve bölgesel bağlantılarla hafifletilmesi ve çözümlenmesi; çevreciliğin teşvik edilmesi; ulusötesi işbirliği ve kurumsallaşma konusunda yenilikler; Maastricht Anlaşması aracılığıyla Avrupa yurttaşlığının (van Steenberg 1994; Clarke 1994) verilmesiyle siyasal kimliğin yeni uzanımları konusunda denemeler yapılması bulunmaktadır.

Avrupa bölgeçiliği hukukun egemenliğinin devletin ötesine geçebileceğini ve bölgesel düzeyde şikâyetlerin üzerinde durarak, genel olarak demokratik devletler içinde insan hakları kazanımlarının daha da ilerletilebileceğini göstermiştir. Bu, ülke içindeki mültecilerin korunması, politik sığınma hakkı ve genel olarak yabancılara yapılan muameleleri de içeren diğer sorunlar için bir model oluşturan eşcinsel haklarının genişletilmesiyle etkili bir biçimde kanıtlanmıştır. On yıl önce Jacques Delors'un üzerinde durduğu, ekonomik entegrasyonun ilerletilmesinin, ancak bu ilerlemeye Avrupa Birliği'nin siyasal yüzünü güçlendirecek paralel hamlelerin eşlik etmesi halinde başarılı olacağına inanan, şimdiye kadar elde edilen ticaret ve yatırım artışı gibi ekonomik sonuçların pekiştirilmesi için bu tür bir hareketin sürdürülmesi gerektiğini savunan bir Avrokratik düşünce okulu bulunmaktadır. Bu noktada halkın Euro'dan duyduğu hoşnutsuzluk ve dünya ekonomisinin genel sorunları Avrupa tahayyülünün derinleşmesi yönündeki beklentilere yine gölge düşürmektedir.

Belki de en önemlisi, bölgeçiliğin, yaşam standartlarının düşmesine ve ABD'nin küresel imparatorluk projesiyle bağlantılı olarak tedrici marjinalleşme ihtimaline karşı Avrupa halklarını korumuş ol-

masıdır. Bu koruma negatif küreselleşmenin dayattığı zorunluluklara uyum sağlamak için rekabetçilik yoluyla baskı oluşturma eğilimi taşıdığından biraz tartışmalıdır. Negatif küreselleşme Avrupa ve Kuzey Amerika'da hem işsizlik düzeyinin yükselmesine hem de reel ücretlerin dondurulmasına, hatta düşürülmesine etki yapmıştır. Bu noktada bir değerlendirme yapmak basit bir iş değildir. Bölgecilik negatif küreselleşme tarafından araçsallaştırıldığı ölçüde, kimi ülke ve bölgelerin ve ister üreticiler olarak ister tüketiciler olarak ele alın-sın, verimsiz ve cazibesiz sayılan sektörlerin fazlasıyla marjinalleşmesine yol açacak genel bir küresel egemenlik yapısının parçası olacaktır. Coğrafi dağılımın kimi Kuzeyli/Güneyli özellikleri bulunmaktadır, fakat Güney ve Doğu Asya ile Güney Amerika'nın bazı kısımlarındaki yükseliş dikkate alındığında, marjinalleşmenin getireceği yüklerin çok da şekillenmiş olmadığı söylenebilir. Marjinalleşme konusundaki bu umursamazlık elit çevrelerdeki neoliberal ekonomizmi destekleyen ideolojik mutabakatla belirginleşmekte ve Avrupa'daki en tanınmış sosyal demokrat partilerin bile sosyalist ve refaha yönelik perspektiflerini daraltmalarıyla güçlenmektedir. Son yıllarda küreselleşmenin bu katı ideolojik yorumlarından bir ölçüde vazgeçilmiş, Washington'da bile, başarılı küresel yönetişimin daha önce önemsiz addedilen devletlere ve bölgelere bahşedilecek ilgiye ve kaynaklara, aynı zamanda yoksulluğa karşı mücadele gibi yaygın kabul gören toplumsal hedeflere ihtiyaç duyduğu daha fazla anlaşılmıştır. Bu küresel bütünleşme perspektifi, yoksullaştırılan halkların ve ülkelerin siyasi ekstremizm ve terörizmin olası barınakları haline dönüşmesinden kaçınma dürtüsüyle daha da güçlenmiştir.

Ekonomik bölgeselleşme açısından son dönemde en önemli adımlar Avrupa, Kuzey Amerika ve Asya/Pasifik'te atılmıştır. Bu daha bütünleşmiş ticari blokların, içindeki ve dışındaki halklar üzerindeki kümülatif etkisi henüz konjonktüre göre değişmektedir ve aynı zamanda şiddetle tartışılmaktadır. "Pozitif bölgecilik" niteliğinin yerinde olup olmadığı, etkiler konusunda daha fazla kanıt elde edilinceye, ayrıca ABD'nin imparatorluk inşasının küresel sahnenin merkezini işgal etme derecesi belirleninceye kadar tespit edilemez. En kötü durum değerlendirmesi, bölgeciliğin sömürgeciliğe karşı başkaldırı sırasında meydan okunan ayrıcalık ve egemenlik ilişkilerinin yeniden yerleştirilmesini sağlayan bir örtü olduğuna işa-

ret edecektir. En iyi durum senaryosu ise, çıkar ve külfet eşitsizliğinin kısa vadeli olduğuna; daha adil, sürdürülebilir ve demokratik bir küresel ekonomik düzenin doğmakta olduğuna atıfta bulunacaktır: Bu düzen, negatif küreselleşmeye karşı 1999'da Seattle'daki küreselleşme karşıtı gösterilerle ve ardından hem küresel bir imparatorluğa hem de medeniyet nişlerine alternatif olarak tasavvur edilen bir küresel sivil toplum kurmayı amaçlayan ulusötesi toplumsal güçlerin öncülüğündeki dinamik bir hareket biçiminde su yüzüne çıkan taban örgütlenmesi ve diğer mücadeleler sayesinde doğacaktır.

Asya/Pasifik bölgesinde bölgeciliğin iç boyutu, Soğuk Savaş sonrası dönemde özellikle ASEAN'ın genişleme ve daha fazla kurumsallaşma potansiyeli taşıdığını görerek, ekonomik işbirliği ve koordinasyon doğrultusunda erken, esas olarak gayri resmi ve durumla sınırlı adımlar atılmasıyla ilgilidir. Bu adımlar Asya'da, hem bir bölgesel kimliğin ifadesi olmaya doğru giden, hem de aynı zamanda Avrupa merkezliliğin örtük inkârıyla sömürgelikten kurtulma sürecinin derinleşmesini temsil eden yeni bir kültürel iddiallıkla güç kazanmaktadır.

Bu açıdan *Asya/Pasifik bölgeciliği* Batının hegemonik projelerinin herhangi bir biçimde yenilenmesine direnmekte ve Asya birliğinin çeşitli insan hakları ihlallerini gidermek ya da askeri yönetimlerin iktidarına son vermek için geliştirilen insani müdahaleyle ilgili karşıt doktrinler bakımından açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle *Asya/Pasifik bölgeciliği*, Batı'nın, özellikle de ABD'nin rolünü sınırlamaya yönelik olarak Avrupa'daki muadilinden çok daha fazla yol alabilir ve böylece bölgeciliğin savunmacı boyutunu güçlendirebilir. Asya Ekonomik Krizi'nden bu yana, ABD'nin muhtelif önemli Asya ülkelerine savaşçı roller veren askeri bir varlık oluşturmayı içeren küresel bir savaş başlatmasının da etkisiyle bu direniş dinamiği önemli engellerle karşılaşmıştır.

SON BİR HATIRLATMA

Özellikle yeni küresel ekonomik sorunlar ve küresel politika gündeminin birinci sırasına güvenlik kaygılarının yeniden oturmasının ışığında, bölgeçiliğin dünya düzeni değerleri üzerindeki etkisini açığa çıkarmak amacıyla daha partikülarist araştırmalar yapılabilir. Bu bölümde bölgeçiliğin Soğuk Savaş sonrası dönemde dinamik görünmesine yol açan birkaç temel bağlam kavramsallaştırılmıştır; bu kavramsallaştırmada 11 Eylül öncesinin küresel düzeydeki hegemonik pasifliğine (algılanan stratejik çıkarların, stratejik ve sıfır toplamlı rekabetin ortadan kalkması nedeniyle daralması; iç muhalefet anlayışının yükselişi; iktidar projeksiyonunun "kara delik" tehditleriyle bağlantılı olarak pahalıya patladığının ve çoğunlukla sonuçsuz kaldığının giderek daha fazla anlaşılması), Birleşmiş Milletler'in daha az hegemonik olmakla birlikte yine de etkili bir dünya düzeni sağlama konusundaki hayal kırıklığına yol açan yetersizliğine ve piyasalar, para ve enformasyon açısından buyurgan küreselleşme gerçekliğine özel bir vurgu yapılmıştır. Bölgeçiliğin hem karşı-hegemonik demokratikleştirici bir etkide bulunması, hem de yeni bir tür tehlikesiz hegemonik düzen kaynağı olması konusunda iyimserlik göstermek kolay değildir (öte yandan nüfuz alanlarının yeniden harekete geçirilmesi yönündeki eğilim Rusya'nın liderliği elde etmek ve daha önce Sovyet cumhuriyetleri olan yeni devletleri kendi denetimi altına almak için sarf ettiği çabalardan; ABD'nin Batı Yarıküre, özellikle Orta Amerika ile bağlantılı girişimlerinden; bir dış politika bileşeni olarak Monroe Doktrini'nin yeniden savunulmaya başlamasından; Fransa'nın Kuzey ve Sahra-altı Afrika'da Fransızca konuşan ülkelerdeki ve Hindistan'ın Güney Asya'daki girişimlerinden açıkça görülmektedir).

Bu analizin 11 Eylül sonrasında değişmesi, ABD'nin süper-hegemonik rolüyle ve uluslararası toplumun seçici bir biçimde kendi egemenlik alanlarının küresel terörist faaliyetlerde üs olarak kullanılmasını engelleyemeyen zayıf devletlerin bulunduğu kesimlerinde (örneğin Afrika ve Latin Amerika'da) bölgeçiliğin gelişmesine destek verme ihtimaliyle ilişkilidir. Hettne dışarıdan teşvik edilen bölgeçiliği "hegemonik bölgeçilik" başlığı altında kuramlaştırmıştır (Hettne 2002).

Bir dünya düzeni perspektifiyle bakıldığında bölgeciliğin önemli katkılarında biri, siyasette savunmasız olanların ve genel olarak insanlığın çıkarlarının (gelecek kuşaklar da dahil) korunmasıyla, küreselleşmenin çeşitli biçimleriyle ilişkili bütünleştirici ve teknolojik dinamik arasında siyasi bir denge kurulmasına yardımcı olmasıdır. İnsan hakları ve çevreyle bağlantılı ulusötesi toplumsal güçler bir çeşit dengeyi ilerletmektedir, fakat bölgecilik de başka türden bir denge yaratılmasında rol oynayabilir. Her iki olgu da kısmen, devletin dışarıdan ve içeriden ikame edilmesine ve kayıtsız şartsız bir siyasi denetim alanı olarak egemen ülkesel alanların gerilemesine karşı gösterilen tepkilerdir. Yine de bölgecilik demokratik biçimde koşullandırıldığı takdirde, hiç değilse bütünün bazı parçalarına, devletçilik ile küreselleşmenin üzerinde uzlaştığı, kimi yeni tehlikeler getirmesinin yanı sıra insanlık için vazgeçilmez yararlar sağlayan bir dünya düzeni sunabilir.

Kararsızlık, postmodern düşüncenin yinelenen bir temasıdır. Gerçekliğin rasyonel bir biçimde kavranması politika seçenekleriyle ilgili zor konuların çözümünü başlatmamaktadır. Sinik görüşe göre böylesi koşullar aktörlerin dar anlamda algılanan çıkarlarının hüküm sürmesini sağlar ve özellikle suçun artışı ve yaygınlaşması, hatta gangsterlerle işbirliği yapan devletler tehlikesi veri alındığında, dönemin böyle yorumlanmasının haklı bir zemini vardır. Daha umut verici bir görüş ise, negatif küreselleşme ve patolojik anarşizm karşısında demokratikleşme ve insan hakları doğrultusundaki eğilimin önümüzdeki yıllarda ilgi odağı haline gelebileceği, bölgesel alanların mücadele alanları ve muhalif güçlerin karşılıklı etkileşimlerinin örnekleri olarak önem kazanacağı şeklindedir.

Dünya ekonomisinin sendelemesi, Enron Kapitalizmi'yle ilgili ifşaatlarla daha da belirginleştiği gibi, bu spekülasyon hatlarını değiştirdi. Bu pembe Amerikan ekonomik devi imajının aslında önemli ölçüde daha önce Silikon Vadisi high-tech piyasa balonunun patlamasıyla öne çıkan muhasebe yolsuzluklarının taklit edilmesiyle yaratılan dev bir kandırmacadan ibaret olduğu ortaya çıktı. ABD'nin silahlı mücadele veren tüm devlet dışı hareketleri içerecek şekilde genelleştirilen, megaterörizme karşı savaş açma söylemi ortalığı daha da karıştırdı. Bu, safların bir tarafında hiper-moderniteyi kendisinde cisimleştiren bir süper güç, diğer tarafında ise gizli, şebekeleş-

miş örgütsel bir gerçekliğin ilkel direniş teknikleri ile yaratıcı tepkisi bulunan ve bitmeyeceği açıkça görülen bir savaşı. Sonuçta ortaya çıkan karşılaşma ilk postmodern dünya savaşı olarak anlaşılabilir – yani, ulusötesi pazarın ve sivil toplum güçlerinin yükselişine nedeniyle zaten şiddetli bir baskı altında olan yerleşik devletçi jeopolitikaların stratejik düşmanı olarak, devlet dışı aktörlerle yapılan bir savaş. Bölgeciliğin bu bağlama nasıl yerleşeceği en azından on yıl daha anlaşılamayacak gibi görünmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Küresel Kurumlar

TEHDİDİN TANIMLANMASI

Soğuk Savaş'ın sona ermesini izleyen on yıl içinde ABD dış politikası hakkında yapılan tartışmaların büyük bir kısmı, dikkat çekici bir biçimde, uluslararası kurumsal düzenlemelerin üstlenmesi gereken role ilişkin anlaşmazlıkları içermektedir. Bu konular siyasal yelpazenin tamamını altüst etmiş, normal koşullarda rakip olan tarafların beklenmedik biçimde birbirlerine yaklaşmalarına sebep olmuştur.

Örneğin, 1999'da NATO'nun Kosova'ya yaptığı müdahaleyi ele alalım. Hem kararlı realistler hem de liberal hümanistler genel anlamda müdahaleyi desteklemiştir – realistler müdahale ABD'nin ulusal çıkarlar doğrultusunda etkin güç kullanımı konusunda yenilenen bir istekliliği gösterdiği için, hümanist liberaller ise Slobodan Milošević'in Arnavut Kosovalılara yaptığı zulme son verdiği ve Kosova'nın fiili bağımsızlığına yol açtığı için destek verdiler.

Açığa çıkan şey, uluslararası kuruluşları değerlendirmenin artık büyük devletlerin dış politika öncelikleriyle yakından bağlantılı hale geldiğidir. Bu kurumlar esas olarak devletlerin ve devlet sisteminin araçlarıdır, egemen jeopolitik yapının yanı sıra ulusal anlayışların ve isteklerin karşılıklı etkileşimini yansıtır. Bu tür kuruluşların dünya düzeninin niteliği ve insanlığın refahına katkıları açısından kendi içinde yararlı veya zararlı olduğunu düşünmemek en doğrusu gibi görünmektedir. Böyle bakıldığında, genel bir değerlendirme yaparken uluslararası kuruluşları ne ideolojik olarak inkâr etmek ne de bunlara fazlasıyla ilgi göstermek uygun olacaktır. Küresel bir çerçeve anlayışını, dünya düzenine yönelik ciddiye alınabilir tehditleri ve belirli bir ülkenin kendi çıkarlarını en iyi şekilde gözeterek dünya görüşünü geliştirebileceği yöntemleri de içerecek şekilde

çoktarafllılığın her boyutunu kendine özgü bağımsız ve tarihsel bağlam içinde değerlendirmek kesinlikle daha faydalıdır.

Zaman ve mekânı dramatik biçimde sıkıştırmanın yanı sıra insanlığın varoluşunun temel yönleri konusundaki anlayışımızı değiştirmeye başlayan teknolojik değişimlerin hızı ve yayılma alanı, birkaç onyıdır bu tür değerlendirmelerin hızla yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu gelişmeler etkin ve yararlı bir küresel yönetişime duyulan ihtiyacı da giderek daha fazla göstermektedir. ABD açısından dünya düzeni sorunu özellikle büyüktür, çünkü bu ülkenin liderlik rolü küresel kamu hizmetlerinin üretimi ve paylaşımına ilişkin yaklaşım da dahil olmak üzere dünya düzeninin biçimlendirilmesini içermektedir, ama aynı zamanda küreselleşme koşullarında ve megaterörizm tehdidi karşısında stratejik ve ahlaki hedeflerinin peşinden koşması da gerekmektedir.

ABD'nin uluslararası kuruluşlarla ilişkisi üç perspektiften incelenebilir: (1) küresel ekonomik yönetim kuruluşları, (2) bölgeler dünyası ve (3) Birleşmiş Milletler Sistemi. Bu üç perspektif önemliden önemsiz doğru sıralanmıştır. Dünya ekonomisi içinde bulunduğumuz küreselleşme çağında şu ana kadarki en önemli çoktarafli arenayı oluşturmuştur, 2001'den bu yana yenilenen küresel güvenlik kaygılarına rağmen durum hâlâ böyledir.

Ancak, bu tür bir ekonomist bakış açısı Amerikan dış politikasının önemli fakat henüz farkına varılmamış olan bir alanını –yani, şu anda dünyada görülen yeni bölgecilik ifadelerine verilen ulusal yanıtı– gözden kaçırmaktadır. Modern devletin oluşumu ve devlet sisteminin ortaya çıkmasından bu yana dünya düzenindeki belki de en önemli deneyim Avrupa'nın halihazırdaki bölgesel bütünleşme yönelimidir. Avrupa Birliği, üye devletlerin egemenlik hakkına tecavüz eden en dramatik, köklü ve belirgin tehdittir, Birleşmiş Milletler asla aynı konumda olmamıştır. Benzer bir biçimde batı yarıkürede, Latin Amerika ülkeleri ya Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) üyesi olmaya çalışmakta ya da ABD'nin katılımı olmaksızın kendi altbölge gruplaşmalarını oluşturmaktadırlar. Asya'da da muhtelif kararlı bölgesel girişimler önerilmekte ve inşasına başlanmaktadır.

Son olarak ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki rolünün yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu rol kısa süre önce hem Kongre'

nin ABD'nin BM'ye finansal destek düzeyini azalttığı ülke içinde, hem de ülkelerin BM üzerindeki ABD manipülasyonundan ve ABD'nin kendi dış politika hedeflerine ulaşmak adına BM Şartı çerçevesinden kaçacak yol aramasından yakındıkları ülke dışında sorgulanmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ve Soğuk Savaş döneminin büyük kısmında ABD sosyal adalete, insan haklarına ve uluslararası hukukun gelişmesine ilişkin taahhütlerini ifade ettiğinden, Birleşmiş Milletler'in esas savunucusu olarak algılanmıştı. Sovyetler Birliği ve sosyalist blok ise Batı'da yaygın bir biçimde, esasen oy sayımında azınlık statüsünde olduklarından Birleşmiş Milletler'i "düşman bölgesi" olarak gören, baskıcı ve ketum toplumlar olarak değerlendiriliyordu. Soğuk Savaş'ın başlangıcında ABD sanki BM'nin sahibiymiş gibi davranmış, uluslararası barış ve güvenliğin korunması adına Sovyet karşıtı duruşunu sağlamlaştırmak için bu kuruma bel bağlamaya çalışmıştı. Fakat 1960'larda sömürgeciliğin dağılması sayesinde oylamada yeni çoğunluklar belirdi ki bu da küresel önceliklerin Üçüncü Dünya ülkelerine kaydığını gösteriyordu. Bu kayma BM ile ABD arasında özellikle küresel ekonomik politika ve Arap/İsrail çatışması konularında gerginlikler yarattı ve söz konusu gerginlikler belirgin olarak kendini Genel Kurul'un kurumsal bağlamında gösterdi. Bu gelişme karşısında ABD, tıpkı daha önce Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'un istenmeyen hareketlerini engellemek istemesi gibi Genel Kurul'un rolünü ve otoritesini sınırlamaya çalıştı. Böylece beklenmedik bir biçimde iki rakip süper güç Birleşmiş Milletler'e uygun rol konusunda kritik ve seçici bir yaklaşımı oldukça farklı gerekçelerle birlikte savunmaya başladılar. Düşmanca jeopolitik duruşları nedeniyle, bu iki rakip bazı sorunlar karşısında BM'nin önerdiği girişimlerin teşvik edilmesi ya da reddedilmesi konusunda birbirlerine muhalefet ettiler. Soğuk Savaş sona erdiğinden beri, oy verme düzenlenişleri yeniden değişti, ağırlıklı yetki Güvenlik Konseyi'ne geçti, meseleler de ABD'nin verili bir savaş/barış sorunu üzerinde kendi yaklaşımını destekleyecek bir uzlaşma sağlamasıyla ilişkilendi. 1991 Körfez Savaşı ABD'nin uzlaşma tesisinde gösterdiği en büyük başarının ifadesiydi, fakat Irak Savaşı'na başlarken yaşanan bölünmelerin önüne geçememesi Washington'un en büyük diplomatik yenilgisi oldu.

KÜRESEL EKONOMİK YÖNETİŞİM KURULUŞLARI

1945'te üçüncü dünya savaşının çıkmasından duyulan kaygı dışındaki en büyük kaygı dünya ekonomisinde 1930'ların Büyük Bunalmı'na varan türden bir çöküşün yaşanmasıydı. Bu haletiruhiyeyle, özellikle döviz kurları ve likidite açısından uluslararası finansal istikrarı sağlamak amacıyla Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası kuruldu. Bu dönemde uluslararası bir ticaret rejiminin benimsenmesi yönündeki girişimler ABD'deki, özel sektörün ekonomik faaliyetleri üzerinde en mütevazı kurumsal denetime bile karşı çıkan, sübvansiyonları ve gördükleri özel muameleyi tehlikeye atmak istemeyen özel çıkar gruplarının gücü nedeniyle yenilgiye uğradı.

IMF ve Dünya Bankası, BM'nin tersine katılımcı devletlerin finansal katkılarının oranını yansıtan ağırlıklı oylama temelinde faaliyet gösteriyordu. ABD dış politikası açısından bu oylama sistemi yararlı görülüyordu, fakat küreselleşme çağında bu sistem sorunlara da yol açmıştır. Bu kuruluşların genel merkezlerinin Washington D.C.'de bulunması ve Dünya Bankası'nın liderliğini tanımış, geniş bağlantıları olan bir Amerikalı'nın sürdürmesi sistemdeki Amerikan denetiminin güvence altına alındığını somut olarak gösteriyordu. Öte yandan bu Amerikanlaştırma söz konusu kuruluşları daha da eleştiriye açık hale getirmiştir, çünkü bunlar örgütlü bir dünya toplumunun gerçek temsilcileri değil, yalnızca ABD dış ekonomik politikasının yarattığı kuruluşlardır. Üçüncü Dünya hükümetleri ve sivil toplum aktörleri bu kuruluşları, esasen yerel ve yabancı seçkinlerin yararlandığı piyasa yönelimli, fazlasıyla müdahaleci gündemlere sahip olan ve antidemokratik faaliyetler yürüten yapılar olmakla itham etmektedir.

1995'te Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulmasıyla, bu destek ve muhalefet örüntüsü derinleşti. ABD hükümeti DTÖ'nün kurulmasına yol açan görüşmelerin önde gelen sponsoruydu. Bu durum, bir ideolojik neoliberalizm ikliminde ekonomik enternasyonalizme ve küreselleşmeye muhalefet eden Amerikalılar arasında –örgütlü emek gücünün pek çok kesimi de dahil– rahatsızlık yarattı. Kurulduğu dönemde DTÖ, serbest ticareti Enformasyon Çağı'nda dünya kapitalizminin temel direği olarak gören, ülke içinde Amerikan refa-

hını sürdürmenin anahtarı kabul eden ve çokuluslu şirketler ve bankalar için –çoğunun merkezi ABD'de ya da yakın müttefik ülkelerde bulunuyordu– çok yararlı olacağını düşünen merkez politikacılarının çoğu tarafından desteklendi. 1980'lerin sonunda ABD Kongresi'ne hâkim olan BM karşıtı havanın bir diğer göstergesi olarak DTÖ BM'den örgütsel anlamda ayrı kuruldu. (IMF ve Dünya Bankası kuruluşlarından itibaren yönetsel anlamda ve faaliyetlerinde bütünüyle özerk olmasına rağmen, resmîyette BM sistemine dahildi.)

Küreselleşmeyi eleştirenler bu kuruluşların rolüne ilişkin çeşitli itirazları öne çıkarmışlardır. Bu itirazların en şiddetlisi, sağlıksız özel sektör yatırımlarının desteklenmesi, yoksul ülkeleri ihmal eden politikaların teşvik edilmesi, gelir eşitsizliklerinin büyütülmesi ve kamu hizmetlerine yapılan mali harcamaların engellenmesi yönündeki eğilimlerle ilişkilidir. Bu kuruluşlar, ekonomik büyümeyi azaltmaya odaklanarak, büyük barajlar ve enerji santralleri gibi mega projeleri destekleyerek, fonların kullanımındaki beceriksizliklere ve usulsüzlüklere göz yumarak topluma ve çevreye verdikleri zararları umursamamakla suçlanmışlardır. Ancak, 1997'deki Asya Ekonomik Krizi ve onun Japonya, Rusya ve muhtelif önemli Latin Amerika ülkelerindeki daha geniş yankıları, kendi kendisini düzenleyen bir dünya ekonomisinin en ateşli taraftarlarının bile güvenini sarstı. İlk telaşlı tepkiler "yeni bir finansal mimari" ve "insani bir küreselleşme" çağrılarını içeriyordu. IMF'nin krize gösterdiği ilk tepki ağır dozda bir mali kemer sıkma politikasını yürürlüğe koymak oldu, Dünya Bankası ise Asya'daki çöküşten "ahbap çavuş kapitalizmi"ni sorumlu tuttu. Verilen tepkiler, bu kuruluşların neoliberal ideolojik eğilimlerinin birçok ülkede yoksulların yaşam standartlarının giderek daha fazla tehlikeye atılmasından sorumlu olduğunu iddia eden sivil toplum aktörlerince yaygın bir biçimde eleştirildi. Özellikle Dünya Bankası, kuşkulu finansal faaliyetleri istikrar bozucu döviz spekülasyonlarına ve yatırımcıların güveninin sarsılmasına yol açan Asya ekonomilerine büyük bir hevesle onay sertifikaları dağıttığı için eleştirildi. Dünya bankası Asya'daki çöküşlerin çeşitli doğal ekonomilerin yozlaşmasından kaynaklandığını ve Dünya Bankası'nın borç ve kredi yaklaşımı vesilesiyle orada ve Güney'deki başka yerlerde yaygınlaştırılan ekonomik ortodoksiye bağlanamayacağını yüzeysel bir biçimde açıklayarak kendi politikalarına

yöneltilen eleştirilerin yönünü saptırmaya çalıştı.

Bu kuruluşlar kamuoyu önündeki imajlarını geliştirmek için, küresel sivil toplumun tabanından gelen eleştirileri dinlemeye gönüllü olduklarını bildiren açıklamalar yapmayı da içeren adımlar atmış olmalarına rağmen, bu olayları önemli reformlar izlemedi. Uluslararası finans kuruluşlarının liderleri yoksulluğu ortadan kaldırmak ve çevreyi korumak konusunda çıkan birkaç fırsatı kaçırdıkça, büyüme dayalı kalkınma ve mali disiplin yönünde çoğunlukla çelişkili taahhütlerini yenilemeye de devam ettiler. ABD'nin bu uluslararası sorgulama dönemindeki resmi tavrı piyasa yönelimli yaklaşımların kusursuzluğunda ısrar etmek ve düzenleyici reformlara ilişkin önerilere, kapitalizm yanlısı Batı Avrupa hükümetlerinden gelenlere bile direnmek oldu. Amerikalı liderler Asya'daki ekonomik çöküntüleri dünya ekonomisinin yapısal kusurlarının ve ters toplumsal etkileri küçümseyen ideolojinin değil de, yolsuzlukların ve fazlasıyla müdahaleci devletlerin neden olduğu görüşünü benimsediler. Uluslararası kuruluşların liderliği genel olarak dünya ekonomisi için en iyisinin piyasaların verimliliğine bel bağlamak olduğu şeklindeki bu neoliberal çizgiyi takip etti. Bu görüş açısından, genel maddi servet artışından söz edilebildiği ve yoksulluğun azaltılmasında yol kat edildiğine dair bazı tartışmalı iddialarda bulunulabildiği sürece, servet eşitsizlikleri hoşgörüle karşılanıyordu.

Son yıllarda, özellikle de 1999'da Seattle'de yapılan DTÖ göstelerinin yaşandığı ortamda ve sonrasında çok sayıda eylemci küresel ekonomik politikaların şekillendirilmesine aracılık eden antidemokratik usullere vurgu yapmaya başladı ve bu politikalara rehberlik eden neoliberal ideolojiyi insanların refahına karşı sistematik bir duyarsızlık içinde olmakla itham etti. ABD'deki örgütlü emek gücü Seattle caddelerinde çarpıcı bir varlık göstermişti. Bu emekçiler küreselleşme yanlısı politika üreticilerinin benimsedikleri dünya görüşü nedeniyle ücretlerinin düşürülmekte olmasından ve işlerini kaybetmekten kaygı duyuyorlardı. İşçi temsilcileri dünyanın hiçbir yerinde düzenleyici otorite bulunmamasını protesto ettiler; çocuk emeği, iş güvencesinin yetersizliği ve çeşitli ülkelerdeki, özellikle Asya ve Latin Amerika'daki ücretlerin düşüklüğü konusunda insan haklarıyla ilişkili kaygılarını dile getirdiler. İthalat, fason imalat ve ücretlerin düşürülmesi yönündeki baskılar nedeniyle ABD'de iş kayıpları

yaşanmasına ilişkin ülkesel kaygılar, Kuzey'deki işçilerin Güney'deki suiistimallerden ziyade, kendi maddi çıkarlarını korumakla ilgilendikleri izlenimini yarattı. En temel mesele ABD politika üreticilerinin, verimliliği daha düşük olan ekonomik faaliyetlerin sürdürülmesi anlamına gelse bile, ülke içindeki yurttaşlarının refahına daha duyarlı olup olmayacaklarıydı. Ülkesel korunma yönündeki bu çağrı, ulusal ekonomileri küresel rekabete açmayı tasarlayan politikalara karşı muhalefeti de içeriyordu. ABD'de iki tarafın yandaşlarından da önemli ölçüde destek alan ana hat siyaseti tabanın giderek artan direnişine rağmen küreselleşmeyi desteklemeye devam etti. Bu ege-men bakış açısı, iyi temellendirilmiş çeşitli insan hakları kaygılarına ve hem sağda hem de soldaki karşıtların örgütlü muhalefetine rağmen Kongre'nin Çin'in DTÖ'ye katılmasına izin veren kararı niçin aldığını açıklıyor.

Kural koyucu soruyu ortaya attığımızda –ABD'nin küresel ekonomik yönetişim ile ilişkisi nasıl olmalıdır?– bunun hiçbir basit yanıtı olmadığı barizdir. Korumacı ülkesel baskılar nedeniyle dünya ekonomisine tamamen angaje olma sürecinde geri adım atmak tehlikeli bir siyasi ve ekonomik hata olacaktır. Fakat dünya ekonomisini yöneten rejimin demokratik toplumların yurttaşlarınca otomatik biçimde kabul edileceğini varsaymak da ciddi bir hata olacaktır. Böylesi bir kabul, dünya ekonomisinin insanların çoğunluğu tarafından hem maddi anlamda yararlı hem de meşru görülmesine bağlıdır. IMF, Dünya Bankası ve DTÖ'nün meşruiyetinin artması, ABD hükümetinin küreselleşmeye olan inancını değiştirmeksizin destekleyebileceği çeşitli reformlara bağlıdır. Bu reformlar şunlardır:

- Bu kuruluşların faaliyetlerinin şeffaflığı güvence altına alan usullerden başlamak suretiyle demokratikleştirilmesi; tüm üye devletlerin karar alma süreçlerine dahil edilmesi, finansal yardım alan şirketler ve bankaların ortaya çıkan zararlardan sorumlu tutulması.

- BM genel sekreterinin önerdiği gibi, idari kuralların teşviki ve emeğe, insan haklarına, çevre standartlarına gönüllü bağlılık gösterilmesi.

- Denizaşırı bankacılık uygulamaları konusunda daha büyük bir güven oluşturacak reformların benimsenmesi; yolsuzluğa karşı alınan önlemlere vurgu yapılması, iflas usullerinin geliştirilmesi ve

vergi cennetleri ile para aklama mekanizmalarına son verilmesi.

- Ekonomik açıdan en kötü durumda olanlar da dahil olmak üzere güney yarıküredeki hükümetlerin temsilcilerine daha fazla söz hakkı tanıyan karar alma süreçlerinin benimsenmesi.

- Ekonomik büyümenin azamileştirilmesi ile ekonomik ve toplumsal anlamda kötü durumda olanların kaderinin iyileştirilmesini karşı karşıya getiren geleneksel ideolojinin yarattığı bölünmeyi aşmak için köprüler oluşturma yöntemlerinin araştırılması.

- Yapılan faaliyetler ve alınan kararlarla ilgili yeterli iletişimi güvence altına almak üzere resmi ve gayri resmi mekanizmaların oluşturulmasını teşvik ederek, tüm tarafları bilgilendirilmesi.

- Seçilmiş sivil toplum temsilcilerinin anlamlı erişimi ve katılımı için usuller bulunması.

Önümüzdeki yıllarda dış ekonomik politikanın Amerikan dış politikası için öncelikli bir sorun olacağı kesindir. Asya Ekonomik Krizi işler fazlasıyla kötü gittiğinde dünya ekonomisinin ne kadar kırılgan olabileceği konusunda bir fikir vermişse de, şu andaki sistem henüz ciddi bir sıkıntı karşısında sınanmamıştır. ABD liderlerinin bu küresel ekonomik yönetim kuruluşlarının *meşru* bir dünya düzeninin üyeleri gibi hareket etmesini sağlamak için bir dizi reforma destek vermesi gerekmektedir. Bu çabalar küreselleşmenin milyarları yoksulluğa terk ederken seçkinler için olağanüstü ödüller sağlamaya dönük mevcut eğilimini giderecek girişimleri de içermelidir. Bu olumsuz eğilim, tıpkı ülkeler, sınıflar ve bölgeler arasında olduğu gibi varlıklılarla yoksullar arasında giderek daha büyük eşitsizlikler yaratarak, gelecekteki çatışmaların tohumlarını ekmektedir. Bu gidişat günümüzde çevrenin korunması ve kıt kaynakların muhafazasına yönelik fazlasıyla "bırakınız yapsınlar" tutumdan kaynaklanan sorunların korkunç bedelini gelecek kuşakların sırtına yükleyecek gibi de görünmektedir.

BÖLGELERDEN OLUŞAN BİR DÜNYA MI? BİR DIŞ POLİTİKA HESABI

İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana geçen yıllarda bölgeciliğin önem kazanması ciddi ölçüde ABD'nin küresel rolüne ve jeostratejik çıkarların tanımına dayanan karmaşık ve fazlasıyla eşitsiz gelişen bir olgudur.

Öncelikle, şimdiye kadarki en kararlı kurumsal gelişmenin ortaya çıktığı Avrupa'daki bölgecilik Amerikan dış politikasına –oluşmakta olduğu onyıllardan başlayıp, Soğuk Savaş'ın sonuna kadar– önemli katkılar sağlamıştır. Avrupa bölgeciliği ABD'nin dış politika hedeflerini en az dört yönden güçlendirmiştir: (1) Batı Avrupa'da Soğuk Savaş sırasında tahdit politikasını fazlasıyla kolaylaştıran bir birleşik cepheyi sağlamaştırdı; (2) büyük Avrupa devletleri arasında Avrupa içindeki bir savaşı olanaksız kılan bir kurumsallaşmış işbirliği çatısı inşa etti ve böylece iki yıkıcı dünya savaşının gerçekleştiği bölgeye eşine rastlanmamış bir istikrar getirdi; (3) Almanya ve Alman milliyetçiliği sorununa kısmi bir çözüm getirdi – ancak bu çözüm başlangıçta Almanya'nın bölünmesine yol açan bir Doğu/Batı düşmanlığı üzerinde kuruldu; (4) Batı Avrupa'nın ekonomik anlamda yeniden inşa edilmesine yardımcı oldu, böylece sosyalizme karşı kapitalizmin görece üstünlüğünü göstermenin yanı sıra piyasalara ABD ihraç mallarının ve sermayesinin girmesini sağladı.

Yapılan çıkar hesapları Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, en azından 2001 yılına kadar, bir ölçüde değişikliğe uğradı. Genel olarak, Sovyetlerin tahdit edilmesine verilen önceliğin dışında, bu faktörlerin çoğu Avrupa'da hâlâ mevcuttur; ancak eski sıkıntılar artık o kadar acil görünmemekte ve yeni kaygılarla bir miktar dengelenmektedir. Bu kaygıların en dikkat çekici olanı, tüm kıtayı kucaklayan ve yalnızca Batı'daki ülkelerden ibaret olmayan birleşik ve genişletilmiş bir ABD'nin küresel liderlik için potansiyel bir rakip olmasıyla ilgilidir. Avrupa hiç değilse şimdilik Amerika'nın soğuk savaştaki güvenlik şemsiyesine bağımlı olmaktan kurtulmuş, bölge küresel konulardaki bağımsız görüşlerini ifade etmek konusunda cesaret kazanmıştır. Kosova Savaşı'nın ertesinde Avrupalılar, ABD'nin katılımına bağımlı olmaksızın bölgesel sorunları çözebilecek kendi-

lerine ait bölgesel bir askeri güç yaratmak konusunda oldukça hayalci konuşmalar yapmışlardır. NATO içerisinde bile ittifaka Amerikalı askeri liderlerin egemen olmasından dolayı giderek artan bir hoşnutsuzluk bulunmaktadır ve savaşın ardından Kosova'da kalan KFOR (Kosova uluslararası güvenlik gücü) komutanlarının Avrupalı olması dikkat çekicidir. Fransa Avrupa'daki Amerikan nüfuzunun boyutlarına yönelik öfkesini Soğuk Savaş sırasında bile periyodik bir biçimde dile getirmiş ve hatta bir süre için NATO'dan çekilmişti.

Avrupa'nın Amerikan dış politikasıyla bugünkü ilişkisi daha iyi bir gösterge sayılabilir belki de. Euro uluslararası para piyasalarında dolara karşı bir mücadele yürütmektedir ve bu da üzerinde hemfikir olunan bir anayasal çerçeve içerisinde bölgesel hükümete doğru daha hızlı hareket etmek konusunda Avrupalıların güvenini artırmıştır. Avrupalıların tarımın korunması, melez gıdalar, entelektüel mülkiyet hakları, çelik sübvansiyonları ve kültürel sorunlar konusundaki tutumu Amerikalıların tutumlarıyla taban tabana zıttır.

Ancak, Avrupa bölgeciliğinin gelişmesinin ABD'nin ulusal çıkarlarına oldukça iyi bir şekilde hizmet etmesi dengeyi sağlamaktadır. NATO'da somutlanan köklü ittifak ilişkisi devam etmiş ve hatta eski Varşova Paktı üyesi ülkelerini de içerecek şekilde genişlemiştir. Bu da Avrupa'nın güvenlik politikasının çoğu kısmını, Washington'a tabi olma pahasına, hâlâ ABD'yle bağlantılandırmaya kararlı olduğunu göstermektedir. Washington açısından Avrupa bölgeciliği kıtanın istikrarı için en iyi güvencedir. Balkanların güneyini Avrupa bölgeciliği ile bütünleştirmemenin eski Yugoslavya'daki son savaşları kısmen açıklaması önemlidir.

Bu konuların dışında, Amerikan dış politikası açısından daha büyük olan mesele bölgesel düzeyde sıkıca bütünleşmiş kuruluşlardan oluşan bir çatının, egemen devletler dünyasından yararlı bir uzaklaşmaya yol açıp açmayacağıdır. Ne de olsa, sınırları bulunmayan, müreffeh, istikrarlı bir Avrupa dünyanın diğer bölgeleri için güçlü bir model olacaktır ve halihazırda Asya ve Latin Amerika'daki çokuluslu örgütlenmelerin biçimlenmesi ve derinleşmesi üzerinde etkili olmaya başlamıştır. Her bir bölge kendi özgün tarzıyla Amerika'nın çıkarlarıyla ilişkilidir. Asya ve Latin Amerika, bölgeciliği Amerikan hegemonyasına karşı –siyasi, ekonomik ve kültürel– bir denge unsuru olarak görmektedir. Ancak, bu tür bölgecilik ABD'nin önemli

bir dış politika hedefi olan bölge içi güvenliğin artırılmasına da hizmet edebilir. Aynı zamanda, ekstremist –ve Batı karşıtı– bir yaklaşım benimseme olasılığı yüksek olan geleneksel bir kültürün yeniden canlanmasına karşı seküler ve modernize edici bir alternatif de oluşturabilir. O zaman, ABD dış politikasının en azından dünyanın çeşitli yerlerindeki bölgesel girişimlere karşı saygılı olması ve hatta seçilmiş inisiyatifleri –Afrika'nın barışı koruma yükümlülüklerini bölgesel düzeye çıkarma girişimleri gibi– teşvik edip desteklemesi gerekmektedir.

Bölgeciliği uluslararası çatışmaların çözümü konusunda her derde deva bir ilaç olarak görmek çok yanıltıcı olacaktır. Avrupa'da, Avrupa Birliği üyeliğinin ülkesel egemen devletin önemini yanı sıra devletlerarası rekabeti de azaltan yararlar, ilişkiler ve kimlikler sağladığı doğrudur. Kesin olmamakla birlikte, uzun yıllar boyunca İspanya ve Kuzey İrlanda'ya büyük acılar veren etnik ve dini gerginlik türleri "Avrupa" dekoru içinde –devlet olma hakkının elde edilmesinin önemsizleşeceği varsayımına dayanarak– muhtemelen azalacak ve sonunda yok olacaktır.

Özetleyecek olursak, dünya politikalarının bölgesel boyutu önem kazanıyor ve devletlerin güvenlik, ekonomi ve kültüre ilişkin çıkarlarını yerine getirme biçimini değiştiriyor. Bölgesel bütünleşme Batılı olmayan ülkelere, küreselleşmeye özgü dehşetli bir Amerikan pop kültürü saldırısına karşı kendi toplumlarını bir biçimde korumalarını sağlayacak bir yol da sunuyor. ABD'nin dış politikasında takınacağı en uygun tutum istikrar getiren bölgesel yükümlülükleri hoş karşılamak ve verilecek yanıtları vakalar temelinde ele almaktır. Arkaplanda küresel Amerikan liderliğinin karakteri sorunu bulunmaktadır: bağımsızlık ve farklılık yönündeki tüm talepleri jeopolitik planlarına yönelik birer tehdit olarak gören "emperyal" bir rolü mü hedeflemelidir, yoksa insanlığın daha geniş bir kesimine istikrar, refah, sürdürülebilirlik ve insan hakları getiren çabaları mı desteklemelidir? Eğer ikinci seçeneği tercih ederse, o zaman bölgeciliğe, bundan sonraki gelişimi sayesinde –ABD'nin dolaysız nüfuzunun azalması anlamına gelse bile– küresel ilişkileri siyasal ve ekonomik anlamda istikrara kavuşturabilecek genel olarak pozitif bir uluslararası gelişme olarak bakılabilir. Ekonomik küreselleşme çağında, ABD'nin sahip olduğu türden nüfuz biraz anakronistiktir ve istikrar-

lı bir uluslararası ilişkiler yönetimine kıyasla çok daha az önem taşımaktadır. Bölgelerden oluşan bir dünya, devletlerin hâkim aktörler olmaya devam ettiği fakat sahneyi bölgesel ve küresel ekonomik kuruluşlarla paylaştığı post-Vestfalyen bir dünya düzeni olarak uluslararası ilişkilerin bundan sonraki aşaması için çok cazip bir model haline gelebilir.

Bu beklentilerin gerçekleşmesi 11 Eylül saldırıları ve bu saldırılara ABD'nin öncülüğünde verilen yanıt nedeniyle bir ölçüde güçleşmiştir. ABD'nin güvenlik koşulları, bölgesel olanlar da dahil, sınırları önemsememektedir. El Kaide tarafından başlatılan megaterörist savaş neredeyse tüm dünyayı hedef olma riskiyle karşı karşıya bırakmış ve ortak, devlet dışı bir düşman yaratmıştır. Fakat şimdiye kadar, Soğuk Savaş döneminin tersine, zamanın geçmesiyle Amerikan liderliğinin kabullenilmesi konusunda daha dik davranılmış, bu da Irak Krizi sırasında eski müttefiklerin karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Mevcut koşullar bütünü bölgeciliğin geleceği açısından belirsizdir. Bir ölçüde, ABD'nin küresel imparatorluk arayışlarını yumuşatması açısından bölgecilik eskiye göre daha fazla değer kazanmıştır. Bir ölçüde de, Büyük Terör Savaşı'nda her iki taraf da küresel ölçekli postmodern bir savaşın sürdürülmesi sırasında bölgesel otoriteyi kabul etmeye hazırlıklı olmadığından, bölgecilik kendi üyeleri için özerk bir alan kurma konusunda daha yetersiz hale gelmiştir. Irak Savaşı konusundaki tartışmaların Avrupa'yı ortadan ikiye bölmesi, bazı ülkeler Amerika'nın iddialarını reddederken, diğerlerinin Amerikan liderliğinin arkasında safları sıklaştırması büyük önem taşımaktadır. AB'nin genişletilmesi ile ABD'nin –ister antiterörizm sıfatıyla ambalajlanmış olarak, ister imparatorluk inşası olarak görülsün– büyük projesine yönelik bir uzlaşmanın bulunmaması bir arada ele alınırsa, Avrupa'daki bölgeciliğin geleceği oldukça sorunludur. Ve Avrupa'daki bölgeci gelişmeler sorunlu olduğu takdirde, daha az bölgeci deneyim ve kararlılığa sahip diğer bölgelerde de durum böyle olacaktır.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER: BİR GÜVEN KRİZİ

Birinci Dünya Savaşı'nın sonundan ve Woodrow Wilson'un egemen devletlerden oluşan kurumsal bir çatı içinde kolektif güvenlik için

yaptığı çağrıdan bu yana, gerek reforme edilmiş bir dünya düzeninin ne ölçüde gerekli olduğu, gerekse buna kendisinin ne ölçüde katılacağı konusunda ABD çeşitli tereddütler geçirmiştir. Şu anda, büyük ölçüde Beyaz Saray'daki tektarafılık yanlısı liderlik, ABD Kongresi'nin gericiliği ve Irak Savaşı diplomasisiyle ilişkili düş kırıklıkları nedeniyle Birleşmiş Milletler'e verilen desteğin azaldığı görülmektedir. Fakat böylesine yumuşatılmış bir genelleme bile hızla çürütülebilir, hatta yeniden inşa girişimlerinde BM'nin rolünün genişletilmesi çağrılarının artmasına neden olan Irak'taki mevcut ABD işgali sırasında geçersizleşmekte olabilir. Bu talihsiz durum ABD'nin dünya olayları konusundaki genel liderliğine gölge düşürmekte ve dünyayı daha barışçı ve adil bir yer haline getirmek konusundaki geleceksel taahhüdünden vazgeçtiği şeklindeki düşüncüyü süreklileştirmektedir. Olumlu ve olumsuz yönleriyle BM şu anda elimizde bulunan yegâne evrensel siyasi örgüt durumundadır ve dünya halkları için umut ışığı olmaktadır. Washington'un bu örgüte egemen olmaya ya da onu göz ardı etmeye çalıştığı görüldüğü ölçüde, ABD'nin küresel liderliğine yönelik bununla doğrudan orantılı bir güven kaybı oluşmaktadır – böylelikle Amerika'nın sorumsuz bir "haydut" süper güç ya da hegemon olarak davrandığı şeklindeki suçlamalar ortaya çıkmaktadır.

Bu anlayış yapıcı bir biçimde ele alınabilir, ama aynı zamanda anlaşılması da gerekmektedir. Soğuk savaş yılları boyunca BM'nin barış ve güvenlik konularındaki zayıflığı Sovyetler Birliği'nin engelleyici tutumuna bağlanmıştı. 1991 Körfez Savaşı'nın arifesinde Güvenlik Konseyi'nde mutabakat sağlandığında Amerikalı liderler artık BM'nin ABD dış güvenlik politikasına tutarlı bir biçimde hizmet edecek güvenilir bir araç olacağı konusunda iyimserdiler. BM'nin yetki alanı dahilinde ama Washington'un yönetiminde yürütülen Irak Savaşı'nda da görüldüğü üzere, ABD'nin BM Şartı ruhuna uygun olarak kolektif biçimde davranmak yerine, örgütü kendi iradesine uygun olarak manipüle ettiğine ilişkin yaygın kaygılar bulunuyordu. Körfez Savaşı'ndan kısa bir süre sonra Somali'yi vuran insani felaket sırasında ABD ile BM ilişkisinin bir başka sorunlu yanı ortaya çıktı. 1992'de somut insani bir görev olarak başlayan eylem yavaş yavaş ABD'nin Somali'de idari otoriteyi yeniden kurma girişimine dönüştü. Somali'de siyasi denetim arayışındaki savaş ağaları, buna düzen-

ledikleri bir saldırıda on sekiz Amerikan askerini öldürerek karşılık verdiler. Körfez Savaşı'nda çarpıcı bir biçimde sergilenen askeri hünerlerin Somali gibi bir ülkenin iç çatışması ve karmaşası içinde işe yaramayacağı hemen anlaşıldı. Birkaç önemli Amerikalı lider ve medyanın çoğu olanlardan BM'yi sorumlu tutarak, gelecekteki benzer insani görevlerde Amerikalıların yaşamlarının riske atılmamasını istediler. 1992-95 Bosna Savaşı BM'ye olan güveni daha da azaltarak, daha konvansiyonel devlet idaresine ve aynı şekilde düşünen ülkelerin ABD öncülüğünde oluşturdukları ittifaka bel bağlanmasına neden oldu. BM'nin barışı koruma yeteneğinin bu şekilde itibar yitirmesi 1999'da bütünüyle NATO desteğinde yürütülen Kosova hava saldırıları sırasında azamiye çıktı.

Buna rağmen BM Kosova'nın savaştan sonraki yönetiminin temel unsuru haline geldi. BM benzer bir biçimde Sahra-altı Afrika'da da yaygın iç savaş şiddeti ve kaos gibi en kötü durumlarla başa çıkabilecek vazgeçilmez bir güç olmayı sürdürmektedir. Günümüzün küresel bilinciyle insani felaketleri bütünüyle göz ardı etmek mümkün olmasa da, ABD bu sıkıntılarla tek başına yüzleşmek zorunda değildir, hatta hiç yüzleşmek zorunda değildir. Birleşmiş Milletler eksiklerine rağmen böylesi sıkıntıları giderebilecek –giderilebilmeleri mümkün olduğu ölçüde– en iyi ve çoğunlukla yegâne çatıdır.

Bu nedenle, ABD'nin Birleşmiş Milletler'e karşı daha pozitif ve esnek bir tutum benimsemesi yerinde görünmektedir. Böylesi bir tutumu benimsediğini "finansal veto" hakkını bundan sonra kullanmayarak hemen gösterebilir. Eski Senatör Jesse Helms'in 1990'lar boyunca ABD'nin BM'ye yaklaşımını biçimlendirmekte fazlasıyla etkili bir rol oynaması asla ABD'nin yararına olmamıştır. Bu yaklaşım BM'yi eşzamanlı bir biçimde küçümsemeyi ve hakaret etmeyi içeriyor, bir yandan da genel sekreterin Washington'a gelerek, örgütün yaşamayı sürdürmesi için diz çöküp para istemesini talep etme cürretini gösteriyordu.

Başkan George W. Bush başlangıçta uluslararası işbirliğinin bütün biçimlerini küçümseyen tektarafli bir diplomasi izleyip, ardından 11 Eylül saldırılarına ABD'nin vereceği yanıt için koşulsuz destek talep ederek, sorunlu ABD ilişkilerini 21. yüzyıla taşıdı. Saldırıların hemen ertesinde, Afganistan Savaşı'na rağmen bu destek gerçekten verildi, ama Beyaz Saray'ın dikkati Irak'a kaydığında hızla

geri çekildi. Baskıcı rejimine rağmen Irak, El Kaide tehdidiyle önemli bağlantıları olan bir ülke olarak görülmüyordu ve bu nedenle Irak'a karşı savaşma söylemi en temel BM taahhütlerinin –yani saldırgan savaşın hukuk dışılığı– sorgulanmasına neden oldu.

Bundan sonra seçilecek Amerikan liderinin Amerikan halkının Birleşmiş Milletler'e yeniden güven duymasını sağlaması yararlı olacaktır. Bu tür bir çaba BM'nin insan hakları, çevre, toplumsal sorunlar ve genel tartışma konusu olan AIDS, içme suyu kıtlığı, ulusötesi suçlar, yasadışı göç gibi küresel tehlikelerle ilişkili faaliyetlerdeki rolünün önemi üzerinde durmalıdır. BM küresel reformların önerilmesi ve güncel yakınmaların ele alınması konusunda mevcut olan en iyi forumdur. Teknolojik yenilikler, ekonomik faaliyetler ve medyanın varlığının yarattığı "tek dünya" bilincinin düzeyi veri alındığında, BM'nin bölgesel yurttaşlığı daha geniş bölgesel ve küresel gerçekliklerle bağdaştırması gereği ortaya çıkmaktadır. Amerikalı liderlerin, "ABD iç politikasının oyuncuğu BM" imajını sürdürmek yerine, bu fırtınalı küreselleşme çağında halkımıza ve dünya halklarına niçin güçlü bir BM'ye ihtiyaç duyduğumuzu açıklamaları zorunludur.

Aynı zamanda, barışın korunması yönünde BM'den çok fazla şey beklememek de önemlidir. Çoğu lider devlet, büyük ölçüde, ulusal çıkarlarına hizmet etmeyen yükümlülükler doğrultusunda kendi yurttaşlarının yaşamlarını riske atmak istememeye devam edecektir. ABD ilgi alanlarını demokrasi ve insan haklarının teşvik edilmesini içerecek şekilde yeniden tanımlasa bile, stratejik çıkarları tehlikeye girmediği insani diplomasi adına savaşa girmesi mümkün görünmemektedir – bir ölçüye kadar Kosova krizinde böyle olmuştur. ABD'nin ulusal çıkarlarına zarar vermeyen bir soykırım yaşandığında, BM'nin yönetiminde gönüllü bir girişim siyasal geçerliliği olan yegâne yanıt olabilir ve böylesi bir gücün mümkün olan en kısa sürede içinde yaratılması gerekmektedir.

Anlaşılması daha güç zorluklar arasında "demokratik paradoks" adı verilebilecek şeye karşı koymak da vardır. Bu paradoks şöyle ifade edilebilir: ABD hükümeti dünya üzerindeki devletlerin demokratikleşmesini savunmakta, ama aynı anda BM sisteminin demokratikleşmesine karşı çıkmaktadır. ABD hükümeti 1990'lar boyunca sivil toplum örgütlerinin katılımını sağlayan etkin araçlar haline gelmeye başlayan, küresel politika sorunları hakkındaki geniş katılımlı

konferanslara BM'nin giderek daha fazla destek vermesine karşı yürütülen muhalefete öncülük etti. Bu konferanslar küresel demokrasi konusunda mükemmel bir deney laboratuvarı olmuştu. Günümüz dünyasında demokrasi uygulaması artık yalnızca ulusal seçimlere katılım ya da devletin işlerini yürütme tarzıyla sınırlı kalmaz. Küresel karar arenalarında insani sorunlara yönelik daha fazla açıklığa gerek duyulmaktadır.

Demokratik paradoksun üstesinden gelinmesinde kullanılacak mekanizmalardan biri de, Birleşmiş Milletler'e ek bir organ olarak küresel bir parlamentonun kurulması olabilir. Bu ütöpik bir fikir gibi görülebilir, fakat Avrupa Parlamentosu'nun faaliyetleri ve gelişimi böyle bir kurumun oluşturulmasının bölgesel ölçekte yönetişimi meşrulaştıran bir araç olarak hem mümkün hem de yararlı olduğunu göstermektedir. Küresel bir parlamento oluşturmanın teknik yönleri karmaşık olacaktır, ama bu üstesinden gelinemeyecek bir iş değildir. ABD'nin böylesi bir kuruluşa vereceği destek ona uluslararası yapıyı geliştirmeye çalışan yaratıcı ve ileriye gören bir ülke rolünü yeniden kazandıracaktır.

Aslında dünya sisteminin pek çok boyutundaki karmaşıklık ve kırılabilirlik etkin ve demokratik bir küresel yönetişimi gerekli kılmaktadır. Bu tür bir yönetim Birleşmiş Milletler'in meşruiyetinin üzerine bina edildiğinde muhtemelen en saygın yönetim tarzı olacaktır.

SON BİR HATIRLATMA

Çoktarafllığı uluslararası finansal kuruluşlar, bölgesellik ve BM perspektifinden ele almak, oldukça net kimi sonuçlara yol açar. Öncelikle, dünya ekonomisinin sürekli büyümesi ve istikrarlı olması için olduğu kadar, yeni teknolojinin kurallara bağlanması için de küresel ekonomik yönetim zorunludur. Küresel yönetişimin gerekçesi yaygın bir kabul görmesine rağmen, bunun hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki meşruiyetinin artırılması günümüz ABD liderlerinin karşı karşıya olduğu önemli zorluklardan biridir. Şeffaflığın, sorumluluğun ve taban katılımının bulunmaması eleştirilere yol açmaktadır ve çoktan Bretton Woods kuruluşları ile DTÖ'ye yönelik yaygın ve muhtelif muhalefetler üretmiş bulunmaktadır.

İkincisi, bölgecilik yalnızca ekonomik ve çevreye ilişkin işbirliği konusundaki pratik gerçekliklere değil, ortak tarihsel ve kültürel deneyimlerin getirdiği yakınlıklara da bir yanıt niteliği taşımaktadır. Avrupa deneyimi bölgesel yaklaşımı destekleyen bir yapının oluşturulabileceğini göstermekte, fakat bütünleşmenin ulusal kimlikle dengelenmesi gereğini de ortaya koymaktadır. Bölgeciliğin Batı Yarıküre'ye yayılması, önümüzdeki yıllarda Amerikan dış politikasını şekillendirenler tarafından titizlikle incelenmesi gereken merak uyandırıcı olanaklar barındırmaktadır. Bölgecilik aynı zamanda ABD'nin imparatorluk inşasının önünde, hem Amerikalı anti-emperyalistler tarafından, hem de dünya üzerindeki liderler ve sivil toplum aktörleri tarafından desteklenmesi gereken, potansiyel bir engeldir.

Ve son olarak, Birleşmiş Milletler'in geleceğinin yakın geçmişte olduğundan daha üst sırada bir dış politika önceliği olarak ele alınması gerekmektedir. Büyük ölçüde ABD'nin örgütün en önde gelen üyesi olarak sorumluluklarını yerine getirmemesi ve kendi görüşlerine muhalif olanlara karşı saygısız bir tutum sergilemesi yüzünden BM üzerine bir durgunluk çökmüş durumdadır. Sivil toplum aktörlerinin giderek artan önemini ve uluslararası kuruluşların demokratik uygulamalarını yaygınlaştırma gereğini kabul eden güçlendirilmiş bir Birleşmiş Milletler'e ihtiyaç vardır. ABD'nin şimdiye kadar takındığı tutum, demokrasiyi ülke düzeyinde benimseyen ama küresel düzeyde uygulanmasına direnen demokratik paradoksun örneğini oluşturmuştur. Önümüzdeki on yıl içinde BM'de yaratıcı bir ABD liderliğinin yer alması, bu paradoksun tedricen yenilmesine ve demokratikleştirici nitelikteki kurumsal yeniliklere ve usullere destek vermesine bağlıdır. Bu anlamda, 2001'den beri görülen dünya düzeni tehditlerin altını çizmekte, ama aynı zamanda önemli aktörleri artık yalnızca ülkesel egemen devletlerden ibaret olmayan küresel ortamda barış ve güvenliği sağlama konusunda zorluklar yaşandığını ortaya koymaktadır. Görüldüğü kadarıyla insanlık tarihinin ilk gerçek dünya imparatorluğunu kurmakta kararlı olan küresel düzeyde etkin bir devletin yanı sıra, korkutucu bir yıkıcı güce sahip devlet dışı siyasi aktörlerin de ortaya çıkması, devletçi dünya düzeni sisteminin gerilemekte olduğunu göstermektedir.

Küresel Sivil Toplum

PROJEYE BAĞLANMAK

Sorumlu bir küresel kapitalizm arayışının her şeyden önce hem bir *siyasi* proje hem de gelişmekte olan *ampirik* bir süreç olarak anlaşılması gerekir. Bununla kastedilen, siyasal bilimcilerin *faillik sorunu* adını verdikleri şeye, yani arzu edilen değişim yönünde kararlı olan aktörler ve toplumsal güçlere dikkat edilmesi gerektiğidir. Bu tür bir bakış açısı, ister ahlaki hassasiyetlerin, davranışları eleştirel inceleme altında olan özel sektör mensuplarının hayırseverliğinin sonucu olsun, ister toplumsal baskılara ve ekonomik olanaklara verilen pragmatik bir yanıt olsun, gönüllü uyum örüntülerine bel bağlanmasına kuşkuyla yaklaşmaktadır. Fikirler önemlidir ve gönüllü uyum belirli koşullar altında önem kazanabilir; fakat mücadeleye girişecek, risk alacak, fedakârlık edecek ve sonunda seçkinlerin uzlaşmak için pazarlığa girişmesini sağlayacak dürtüleri oluşturmaya yetecek ölçüde davasına bağlı değişim savunucularının kurulu düzene yönelttiği tehditler olmaksızın bunun kalıcı öneminin çok az olacağı toplumsal değişimin tarihince de teyit edilmektedir. Kabaca ifade edilecek olursa, 19. yüzyılın ortasından beri sanayi kapitalizminin insancillaştırılması, büyük ölçüde mücadelenin sonucu olarak anlaşılmalıdır. Bu mücadelenin merkezinde ise, radikal düşüncelerden, özellikle de kapitalist sömürünün Marksist eleştirisiyle insanlığın sosyalist geleceği konusundaki devrimci iyimserliğin bileşiminden giderek daha çok etkilenen güçlü bir işçi hareketinin sivil toplum içinde ortaya çıkması vardır.

Değişim talep eden bu toplumsal güçler "tehlikeli sınıflar" haline geldiklerinde, seçkinler uzlaşma jestlerinin ötesine geçerler; sivil toplum ile özel sektör arasında bir dengenin oluşmasını sağlayarak, yeni bir toplumsal mutabakatı yansıtan düzenleyici bir rejimi ku-

rumlaşdırılacak olan müzakere edilmiş çözümler aramaya başladılar. Kapitalizmin büyük zaferi 19. yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın son on yılına kadar bu güçlüğün müteakip aşamalarına ilişkin tavizler vermeye istekli olmak, kendi faaliyetlerine yeterli ölçüde ahlaki hassasiyet katmak, Marksist fikirlerin ve işçi radikalizminin yönelttiği tehdidi –Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla jeopolitik anlamda devasa boyutlara ulaşmış olan tehdidi– aşamalar halinde alt etmek oldu. Rus Devrimi, Sovyetlerin ideolojik ve diplomatik baskılarının bunu izlemesi, 1930'ların Büyük Bunalımı ve Avrupa'da antikapitalist faşist alternatifin doğuşu ahlaki adaptasyon yönünde ikinci bir baskının yükselmesine yol açtı. Siyasi liderler yurttaşlarının maddi, toplumsal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılayamadığı sürece kapitalizm itibar kaybedecek, bir noktadan sonra solun ve sağın ekstremizmine kurban gidecekti. Ahlaki uyarlamalar yine esas olarak hem içeriden hem dışarıdan gelen baskılar sonucunda gerçekleştirilmiştir. Keza bu süreçte özel sektörde toplumsal reformlar kabul edilmediği takdirde kapitalist sistemin yaşayamayacağı, özellikle de siyasi liberalizmle –burada siyasi liberalizm anayasallıkla takviye edilen hukukun egemenliğiyle güvence altına alınan yönetsel otoritenin ılımlılaşması anlamına geliyordu– birleştirilemeyeceği şeklindeki anlayışın da bir rolü olmuştur. Başta Keynes olmak üzere ekonomistler, tam istihdamı güvence altına alan, devresel bunalımların etkisini ortadan kaldıran ve örgütlü emek gücüne gerek hükümette gerek politika üretiminde önemli koltuklar vermeyi kabul eden yeni ve toplumsal sorumluluğu daha yüksek bir kapitalizme entelektüel saygınlık kazandırdı.

Fakat uzun süren soğuk savaş dönemi, bu dönemde ulusal güvenliğe verilen öncelik, kapitalist yatırımların değişen yapısı ve halkın sosyal demokrasinin programlarını idare eden büyük devlet bürokrasisinden hoşnutsuzluğu zaman içinde devlet ve işçi karşıtı hale gelen bir düşünce iklimi yarattı. Bu tür bir iklim 1980'lerde daha ekonomist bir yaklaşım etrafında Thatcher/Reagan kapitalizminin yükselişine yol açtı. Bu ekonomist yaklaşım ahlaki faktörlerin ağırlığını azaltıp özellikle refah kapitalizminin merhametli unsurlarının zayıflatılmasına, onların yerine verimliliğe, kâr dürtüsüne, sosyalist değer ve reçetelere karşı açık düşmanlığa giderek daha fazla bel bağlanmasına dayanıyordu. Soğuk Savaş sona erip Sovyetler Birliği'nin çökü-

şüne yol açtığına, yeni kurulan devletlerin hükümetleri ve bu ülkelerin hızla oluşturulan özel sektör seçkinleri ideolojik anlamda neoliberalizmi hemen ve beklenmedik bir biçimde benimsediler. Çin'in kapitalizme maharetle adapte olması muazzam bir ekonomik büyüme oranıyla birleşince, kalkınmaya giden yolun sermaye rehberliğinde piyasa faktörlerine sınırsız bir güvenle mümkün olacağına dair yeni bir kanıt daha sağladı. Japonya'nın ve özellikle Asya'daki yeni gelişen piyasa ekonomileri adı verilen ülkelerin sürdürülebilir ekonomik büyümeye ilişkin etkileyici sicilleri de bunda etkili oldu. Uluslararası finans kuruluşlarının artan nüfuzu, Dünya Ekonomik Forumu'nun Davos'taki yıllık toplantılarında yaptığı girişimler ve önde gelen sanayileşmiş ülkelerden oluşan Yediler Grubu'nun düzenlediği yıllık ekonomik zirvelerde alınan kararlar sayesinde bu ideolojik mutabakat daha da gelişti. Dahası, neoliberal düşünce Üçüncü Dünya'nın sol eğilimli siyasi liderleri tarafından bile giderek daha fazla kabul gördü. Bu tarihin sonu atmosferinde, küresel gelecek bankaların ve şirketlerin karşılıklı etkileşimlerine tabi olacak, lider hükümetler ve internetçe teşvik edilen, emek gücünün ulusal ve küresel nüfusunun zayıflamasıyla güçlenen neoliberal fikirlerin başat hale gelmesi de bu süreci destekleyecek gibi görünüyordu.

Böylesi bir siyasal ortamda küresel kapitalizmin, devletin kamu hizmetlerinin üretiminden sorumlu olduğu yönündeki ahlaki iddialarını terk etmesi ve sanayi devriminin başlarında görülen neredeyse bütünüyle kuralsız kapitalizme –uygulamada değilse bile ruh bakımından– geri dönmesi şaşırtıcı değildi. Artık ne içeride ne de uluslararası planda muteber bir sosyalist alternatif mevcut değildi. Oysa kapitalistlere kâr marjlarını daraltma pahasına halkın gözünde ahlaki itibar kazanmak için pratik bir dürtü kazandıran şey, belirgin bir biçimde insani refaha odaklanan sosyalizmdi. Fakat sosyalist alternatif olmayınca bu dürtüler de ortadan kalkar ve verimlilik ile kârlılık argümanları –toplum ile devlet arasında yapılan toplumsal sözleşmenin refaha ilişkin özelliklerini geri almak siyaseten zor olmasına rağmen– ortalığı daha inandırıcı bir biçimde kaplar. ABD hükümeti, piyasalara neoliberal bakışın, özelleştirmenin ve rekabetçi mantığın en ateşli savunucusuydu (hâlâ da öyledir). Kendi küresel diplomatik liderlik rolünü –1990'ların başlarında yapılan Dünya Ekonomik (G-7) Zirvelerinin nihai deklarasyonlarında yankılanan

bir deyimden yola çıkarak– "piyasa yönelimli anayasallık" diye adlandırdığı şeyin teşvik edilmesi etrafında gittikçe daha çok şekillendirmektedir.

Bu gelişmeler karşısında ekonomik küreselleşmenin genel etkileri konusunda kaygılanmak için fazlasıyla neden bulunmaktadır. 1980'lerde ve 1990'ların başlarında toplumların içinde ve toplumlar arasında gelir açısından zengin-yoksul farkı geometrik bir biçimde büyüyordu. Dünya nüfusunun yarısı günde iki doların altında bir kazanç elde ediyordu, yüz milyonlarca insan sağlıklı içme suyundan, sağlık hizmetlerinden ve eğitim olanaklarından yoksundu. Yatırım ve ticaret olanaklarının istikrarsızlığı nedeniyle kimi bölgeler, özellikle de Sahra-altı Afrika, Karayipler ve Orta Amerika tümenden küresel ekonomik büyümenin sağladığı kazançların dışında bırakılmıştı. Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın, özellikle ekonomik anlamda daha dezavantajlı ve genel olarak yoksul ülkelerde yarattıkları toplumsal etkilere ya da ahlaki içerimlere aldırış etmezsiniz Wall Street ve Davos'un yönetiminde hareket ettiklerine dair şikâyetler vardı. Bu küresel mali disiplin yöneticilerinin, Üçüncü Dünya hükümetlerinin kıt kaynaklarını toplumsal önceliklere ve hızlı kalkınmaya ayırmalarını sık sık engelledikleri netleşmişti.

Bu hoşnutsuzluk işaretlerine rağmen, 1990'ların sonunda görülen iki şoka kadar küreselleşme karşıtı tepkiler azdı. Bu şoklardan birincisi, 1997'de Güney Asya'daki değişken para piyasaları ve bankacılık skandallarıyla başlayan Asya Ekonomik Kriziydi; bu kriz bir gece içinde Endonezya, Tayland ve Malezya gibi ülkelerdeki nüfusun en yoksul yarısının kazançlarını yok etmekle yetinmeyip, küreselleşme balonunu da patlattı. Bu bölgesel sıkıntılar çeşitli biçimler içinde kısa sürede Japonya, Rusya, Türkiye'ye ve izleyen yıllarda diğer yerlere yayıldı. İkincisi, 1999'un sonunda Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Seattle'de bakanlar düzeyinde yaptığı toplantılar sırasında büyük bir küreselleşme karşıtı hareket doğdu ve küreselleşme politikalarını üretenlerin bir araya geldikleri her zamanda her yerde gösteriler yapmaya başladı. Hareket yaklaşık iki yıl sonra Cenova'da doruğuna ulaştı, burada G-7'nin (o tarihte Rusya'nın katılımıyla G-8 oldu) yıllık ekonomik zirvesiyle aynı zamana denk gelen sert ve büyük küreselleşme karşıtı gösteriler yapıldı.

Kapitalizmin toplumsal onayı artırmak için daha önce harcadığı

çabalar konusunda da olduğu gibi, bu gelişmeler küresel kapitalist düzene yeni tehditler yöneltiyordu. Gerekli kuralların yokluğuyla ilişkili fonksiyonel tehditler ve tabanda küreselleşmeyi hem ahlak dışı hem de antidemokratik gören yaklaşımın yaygınlaşmasından kaynaklanan normatif tehditlerdi bunlar. Daha da önemlisi, bu tehditler ikili bir siyasi projenin şekillenmesinin yolunu açtı: küreselleşmenin sivil toplum tarafından dönüştürülmesi ve küreselleşmenin iş dünyasının seçkinleri ile bunların devlet yönetimindeki müttefikleri tarafından meşrulaştırılması. Faillik sorunu hâlâ çözülmemişti fakat en azından kaotik piyasaların ve yoğun sokak protestolarının bir araya gelmesi, bir yandan umursamaz küreselleşme savunucularını sarsarken, diğer yandan küreselleşme karşıtı hareketin çekirdek unsurlarını ilerleme kaydettiklerine ve büyük, değerli bir şey yaptıklarına ikna etti. Sivil toplumdan gelen reform talepleri ile küresel iş dünyası tarafından verilen yanıt ve uzlaşma çabaları arasındaki etkileşim dünya politikası açısından artık Soğuk Savaş'ın bir sonucu olmaktan çok, ekonomik küreselleşme çağında mücadelenin başlamasını temsil eden yeni bir kalkış noktasına işaret ediyordu.

Ortak zemin, dünya ekonomisinin gerek sahiden yaptığı işlerde, gerek algılanmakta olan işlerinde *normatif* (ahlaki, yasal ve kurallaştırıcı) ayarlamalara duyulan gereksinimdi. Bu ayarlamalar ekonomik büyümenin yatırım ve ticaret gelirlerinin daha büyük bir payını ayırarak *kamu hizmetlerine* (ülke içinde, bölgesel ve küresel anlamda) katkıda bulunmasını sağlamalı, böylece kırılgan ekonomileri ani çöküşlerden koruyabilmeliydi. Neredeyse iki yüzyıl önce sanayi kapitalizminin başlarında tepkiyle karşılanan suiistimallerde olduğu gibi, dizginsiz piyasa güçlerinin yolsuzluğa, sömürüye ve şiddetli mahrumiyet alanlarının oluşmasına yol açtığı açığa çıktı. Kapitalizm kendi kendine insanileşmez; hem mağdur olduklarını iddia edenlerden gelen ve ciddiye alınan tehditleri hem de ekonomik politikayı kontrolünde tutanların buna verdikleri tepkiyi içeren sürekli bir baskıyla kazanılmalıdır.

Gelişmekte olan bu tür koşullar 11 Eylül olayları ve sonrasında, özellikle de Afganistan ve Irak'a yapılan askeri seferler tarafından ciddi bir biçimde altüst edildi. Her şeyden önce ABD savaştaydı – bir devletin diğer devlete karşı yürüttüğü bilinen anlamda bir mücadele değil, terörizmi dünya ölçeğinde ezmeyi üstlenmek biçiminde

bir savaş. Savaşlar tarihine yeni giren bu savaş, hiçbir zaman ya da mekân sınırı tanımamaktadır; savaşan her iki taraf da hedeflerini egemen devletlerin kendi toprakları üzerindeki haklarına hiçbir saygı göstermeden seçmekte ve dostla düşmanı ayırt etme ihtiyacı duymamaktadır. Hem El Kaide şebekesinin baş hedefi hem de ona verilen tepkinin lideri olan ABD ile birlikte dünya liderleri ve medya ulusötesi ekonomik sorunlardan uzaklaşarak küresel güvenlik, çatışma grupları ve savaş/barış gündemiyle meşgul olmaya başladılar. Dünya ekonomisi yoluna devam ediyor, gelişiyor ve hem pozitif hem de negatif etkileri çeşitli ortamlarda hissediliyor; fakat bu noktada artık siyasal ve kamusal ilgi merkezi olmaktan çıktı. Nitekim, küreselleşme çağının gelişiminde geçici bir yön değişimi mi yaşadığımız, yoksa uygarlığa ilişkin hatlar arasında yürütülen ikinci soğuk savaşın ilk aşamalarında mı olduğumuz şu an itibariyle belirsizdir.

Ulusötesi sivil toplum güçleri de yeniden gruplaşma sürecindedir. Bu güçlerin dikkati de bir ölçüye kadar savaş/barış sorunlarına, gittikçe daha çok ve daha yaygın bir biçimde ABD'nin imparatorluk inşası olarak anlaşılan şeye karşı direnişe ilişkin önceliklerin benimsenmesine kaymıştır. Dünya Sosyal Forumu'nun (bu Forum Dünya Ekonomik Forumu'nun karşılığı olarak oluşturulmuştu) 2002 ve 2003'te Brezilya'nın Porto Allegro şehrinde başarılı toplantılar yaptığı doğrudur, fakat küresel ekonomik reform ve düzenlemelerin hızının yavaşladığı, hatta fiilen durduğu görülmektedir. Kitlesel yoksullaşmanın teröristler için bir beslenme zemini olarak işlev görebileceğinin kabul edilmesiyle bunun ABD ve diğer hükümetlerin yoksulluğun azaltılması meselesine ve ekonomik olarak kötü durumdaki ülkelere biraz ilgi göstermesine yol açması gibi, zaman içinde bu değerlendirmeyi değiştirebilecek daha önemsiz karşı eğilimler bulunmaktadır. 11 Eylül dürtüsü olmasaydı, o tarihte ABD Hazine Bakanı olan Paul O'Neill ve U-2'nun şarkıcı yıldızı Bono'nun yoksulluğun azaltılması ve dış ekonomik yardım için 2002 ilkbaharında yaptıkları, fazlasıyla reklam edilen Afrika turu büyük bir ihtimalle gerçekleşmeyecekti. Gelgelelim, küresel kapitalistlerin ve dünyadaki ekonomik sorunların ahlaki sonuçlarıyla adaletsizliği konusunda onları eleştirenlerin enerjilerini yeniden aynı yöne çevirmeleri ve bu kaygıları küreselleşen dünya ekonomisinin standart işleyiş usulüne dahil etmeleri zaman alacaktır.

DİL POLİTİKASI

Bu bölümde küresel kapitalizmin bugünkü aşamasına ilişkin davranış örüntülerine siyasal anlamda önemli yollardan tepki veren toplumsal güçler ve ahlaki baskılar üzerinde durulacaktır. Dolayısıyla, bu tür faaliyetleri "ulusötesi sivil toplum"dan çok "küresel sivil toplum"a referansla ifade etmek tercih edilebilir görünmektedir. Hal böyleyken, küresel sosyal ve politik gelişimin bu aşamasında, doğal sınırların giderek artan geçirgenliği ve ulusu, uygarlığı, ırkı, cinsiyeti aşan toplumsal bağların hâlâ zayıf olması nedeniyle buradaki "toplum" kelimesi kesinlikle sorunludur. Referansın "ulusötesi sivil toplum"a mı yoksa "küresel sivil toplum"a mı yapılacağı konusunda da bir güçlük mevcuttur. Fakat ulusötesi göndermesi aktörlerin kimliğini ulusal bilincin alt katmanlarında arama eğilimindedir; böylece de yönelimin sınırların ötesine geçmek değil, küreselleşen toplumsal düzene uygun bir politika yerleştirerek inşa etme olduğu gözden kaçırılır. Halihazırda bu türden bir küresel politika kısmen vardır, ama daha yeni yeni yeşermekte, ortaya çıkmaktadır (Wapner 1996).

Aktörleri tanımlamakta kullanılacak uygun terminolojiyi seçerken de benzer bir sorun ortaya çıkar. Küresel sivil toplumla ilişkili aktörleri belirtmek için "sivil toplum kuruluşları" (STK'lar) terimini korumak uygun görünmektedir, çünkü bu terim doğru ve elverişlidir, yaygın bir biçimde kullanılmakta ve bu nedenle kolayca tanınmaktadır. Öte yandan, egemen devlet ve devlet sisteminin düzenleyici gücünün azalmasına ilişkin temel varsayımla ilişkili olarak da yanıltıcı ve uygunsuzdur. Küresel sivil toplumun aktörlerine STK sıfatı verip hükümetlerin karşıtı olarak tanımlamak, onlara türetilmiş ve ikincil bir statü vermektir.* Bu da çağdaş dünya düzeninin temel bileşenlerinin egemen devletler olduğu, hâkim bir Vestfalyen dünyanın sürekliliğini ima etmek anlamına gelir. Devletin üstünlüğü özerk eylemde bulunma yeteneğine sahip diğer herhangi bir uluslararası aktör bulunmamasından güç alan ve yalnızca egemen devletlerden oluşan anarşik bir toplumun inşacı teyidiyle desteklenen ampirik bir

* Terimin İngilizcesi "Non-Governmental Organizations" (NGO) tam olarak "hükümet-dışı" örgütlenme vurgusu taşır. (ç.n.)

gerçeklik olduğundan, bu hiyerarşik düalizm kısa süre öncesine kadar savunulabilir durumdaydı.

James Rosenau bu biraz anakronist devletçi retoriğe bel bağlamanın getirdiği güçlükleri aşmak için STK'lara "egemenlikten bağımsız aktörler" diyerek bu tür yapılar için alternatif bir terminoloji önermektedir (Rosenau 1990). Bu tür bir ikameci terminoloji de, anlaşılması güç olmanın yanı sıra, aktör kimliklerinin yalnızca egemen aktörlerden –yani devletlerden– türetildiği Vestfalyen bir yapının gölgesinde kalmaktadır. "Ulusötesi" terimi "egemenlikten bağımsız" teriminden daha esnek ve özerk olmasına rağmen, referans olarak "ulusötesi toplumsal güçler"i almak da aynı şekilde sorunludur. Marc Nerfin bir süre önce, küresel kamu hizmetlerini destekleyen yurttaşların sivil inisiyatiflerine olanak veren "üçüncü sistem" in (birinci sistemi devletler, ikincisini piyasa güçleri ya da "tacirler" olarak gösterir) toplumsal gerçekliğini tanıyan diğer bir çerçeve ihtimali önermişti (Nerfin 1986).

Bugüne kadar "küresel sivil toplum" konusunda, özellikle küresel düzeyde çevre politikalarıyla ilişkili olarak geniş ve giderek büyüyen bir literatür oluşmuş durumdadır (Wapner 1996; Lipschutz 1996; Global Civil Society Yearbook, 2001). Bizim amaçlarımız açısından küresel sivil toplum, gönüllü, kâr amacı gütmeyen nitelikte kişisel ya da kolektif yurttaş inisiyatiflerinin –hem devletler ve bölgeler içinde hem de ulusötesi bir biçimde– doldurduğu düşünce ve eylem alanına işaret etmektedir. Bu inisiyatifler mutlaka değilse de çoğunlukla küresel bir yönelimden yola çıkmaktadır, ancak yerel ve bölgesel perspektifler de sivil toplum saflarında güçlü bir biçimde temsil edilir. Bu değişik türden tepki örüntüleri, hiç değilse kısmen, bir ölçüde veya tümünden ters olduğu düşünülen belirli küreselleşme eğilimlerine yöneliktir. Şu anda, küresel provokasyonun büyük bir kısmı doğrudan ya da dolaylı olarak piyasa güçleriyle ve bölgesel ve küresel sermayenin disipliniyle ilişkilidir. Daha sonra açıklanacağı gibi, ekonomik küreselleşmeye yönelen bu tür bir eleştirel tutum bütünleşmiş bir dünya ekonomisinin tümünden reddedilmesini gerektirmez. Fakat sosyal adaletsizlikleri ve bozuklukları (durgunluklar ve paranın değerindeki değişkenlikler gibi) düzeltmek ve dünya ekonomisini küresel demokrasi ve sürdürülebilir kalkınma istekleriyle barışık bir biçimde yönetmek için, bütünleşmenin yarata-

cağı yan etkilerden kaçınma yöntemlerini tanımlama arayışını ifade etmektedir.

Bu soruşturmayı biraz daha derinleştirmek amacıyla, her zaman bazı kaygılar barındırmasına rağmen, daha önce dayandığım bir ayrımı yapmayı da öneriyorum: Bu, "yukarıdan küreselleşme" olarak tanımlanan küresel piyasa güçleriyle, "aşağıdan küreselleşme" olarak tanımlanan ulusötesi toplumsal aktivizm ve küresel sivil toplumun bir dizi muhalif yanıtı arasındaki ayrımdır (Falk 1993, 1995a). Bu ayrım gereğinden fazla kutuplaştırıcı, iki yanlı, hiyerarşik, iyi ve kötünden oluşan düalist bir dünyayı açık biçimde inşa eden bir ayrım gibi görülebilir. Niyetim ne hiyerarşik ne de ahlakçı bir tutum benimsemektir ve küresel sivil toplumdaki doğan toplumsal güçlerin esas olarak iyi niyetli, şirket/devletçi işbirliğinden doğanların ise kesinlikle kötü niyetli oldukları gibi yanılısam da yoktur. Durum böyle olmaktan çok uzaktır. Bu bölümdeki iddialardan biri, yukarıdan küreselleşmeye yönelik bir dizi ultramilliyetçi tepkinin serbest bıraktığı tehlikeli ölçüde şovenist ve ekstremist toplumsal enerjinin modern dünyanın kazanımlarını tehdit ettiğidir – bu kazanımlar, giderek daha fazla insani yönetişime yönelen anarşik bir devletler topluluğunun gelişimindeki normatif yöne dayalıdır (Bull 1977). Yukarıdan küreselleşmeden kaynaklanan güçlü pozitif etkiler ve potansiyeller olduğunu kabul etmek de bir o kadar önemlidir (Hirst ve Thompson 1996; Held ve McGrew 1999). Aynı zamanda, aşağıdan küreselleşmenin tarihsel rolü, gerek şu anda piyasa yönelimli ve devletçi bakış açılarının işgal ettiği ideolojik ve politik alana bir alternatif sunarak, gerek küreselleşmenin bugünkü aşamasına haklı olarak atfedilebilecek aşırılıklara ve çarpıtmalara muhalefet ederek, yukarıdan küreselleşmeye meydan okumak, direnmek ve negatif özelliklerini dönüştürmektir. Yani aşağıdan küreselleşme, yukarıdan küreselleşmeye dogmatik bir biçimde muhalefet etmeyecek, onun ters etkilerinden kaçınılmasına çalışacak ve şu anda işletme ve finans dünyasının devlet düzeyinde ve bunu aşan biçimde karar verme sürecindeki esas itibarıyla kontrolsüz nüfuzunu genel anlamda dengeleyecektir.

Sorumlu küresel kapitalizm arayışı bağlamında, aşağıdan küreselleşme fikrinde somutlandığı şekliyle böylesi bir vizyonu taşıyan ve faillik mücadelesine en muteber yanıtı –hatta muhtemelen yegâ-

ne yanıtı– sunabilecek tarafın küresel sivil toplum olduğunu düşünüyorum. Bu toplumsal güçler halen zayıf ve bölünmüş durumdadır, ama alternatif değişim ve reform failleri olarak değerlendirilen sosyalist siyasi partiler ve örgütlü işçilerle kıyaslandığında, küresel kapitalizmin başat faaliyet tarzlarının çeşitli sorumsuzlukları konusunda siyasal anlamda geçerli bir biçimde kuşkular uyandırmayı başabilecek yegâne gücün aşağıdan küreselleşme olduğu görülmektedir. Kuşkuları ortaya koymak faillik sorununu çözmeyecektir elbette; özellikle küresel kapitalizmin endüstriyel aşamasında böylesine geniş bir biçimde yerinden edilen muhalif güçlerden ve hatta dünya ekonomisinin eğilimlerini düşmanca bulan ya da en azından kararsızlık içinde olan devletlerden destek alarak yükseltilecek binanın temelidir bu. Demek ki gelinen noktada, Soğuk Savaş sonrası küresel kapitalizme karşı gelişen yeni muhalefet dalgasını tanımlamak için kullanılacak ibare, büyük ihtimalle "aşağıdan küreselleşme ve müttefikleri" olduğunda en iyi şekilde anlaşılacaktır.

EKONOMİK KÜRESELLEŞMEYE VERİLEN TEPKİLER

Dünya ekonomisinin kapitalist yanı olarak algılanan ekonomik küreselleşmeye verilen çeşitli başarısız tepkiler olmuştur. Bu başarısızlıkları fiilen değerlendirmeden önce, hem Sovyet tarzı sosyalizmin hem de Maoculuğun –özellikle Çin'deki Kültür Devrimi sırasında (küresel kapitalizmin deforme edici olduğu görülen etkilerinden kaçınmak için)– harcadığı çabaların çok büyük ve güçlü olduğunu, ama felaketle sonuçlandığını belirtmemiz gerekir. Sonradan Çin'in "modernizasyon" başlığı altında ve hatta Rusya'nın (ve Sovyet imparatorluğunun eski üyelerinin) kapitalist yolu izleme biçiminde piyasayı benimsemesi ise, zorluklara rağmen, tam tersine genellikle başarılı olmuştur. Aynı şey sosyalizm ile kapitalizm arasında bir orta yol tutturmuş ve böylelikle ekonominin büyük oyuncusu olarak, özellikle piyasalara kolaylık sağlayan destek hizmetleri, kamu hizmetleri ve enerji tedarik etmesi açısından devlete bel bağlamış olan birçok Üçüncü Dünya ülkesi için de geçerlidir. Bu ülkelerin çoğunda dünya pazarına yönelik savunmacı bir düşmanlığın yerini hararetli bir uyuma bırakması da yerli seçkinler tarafından genellikle bir lütuf olarak değerlendirildi.

Son yirmi yıl içinde devlet düzeyinde öğrenme deneyimi, büyük ölçüde her ülkeye özgül koşullar dayatan küresel kapitalizmin disiplinine boyun eğmek şeklinde yaşanmıştır. "Bağlantısızlık" ve "kendi gücüne dayanma" gibi moda fikirler altüst olmuştur. Belki de bunun en iyi göstergesi, tek başına ayakta duran anti-kapitalist ekonomilerin en büyük savunucusu olan Kuzey Kore'nin kendi halkını doyurmakta çektiği zorluktur. Ona rakip olan kapitalist kardeşi Güney Kore'nin ise tam tersine, genellikle ekonomik modernite yoluna giden engebeli patikada yürümesine rağmen, bir yandan demokratikleşmeye doğru ilerlerken, diğer yandan zenginliğin doruğuna tırmandığı gözleniyor. Farklı bir açıdan bakıldığında ise, dışlama ve yok sayma gibi politikaları sapkın ve düşman olduğu varsayılan devletleri cezalandırmak için kullanmakla kalmayıp, bu tür baskıcı bir diplomasiyi "yaptırımlar" başlığı altında meşrulaştırmaya çalışanlar dünya ekonomisinin jeopolitik yöneticileridir – bu politika, hedef alınan toplumun sivil halkı üzerinde zalimce etkiler yarattığı için bu dönemde çoğunlukla yaygın eleştirilere hedef olmuştur. Çok uzun bir süre hayranlık uyandıracak şekilde ayakta kalan Castro'nun Kübası bile yabancı sermayeyi cezbedebilmek için standart kapitalist yaklaşımlara ve ekonomisini piyasa güçlerine kısmen açmaya bel bağlıyor. Fukuyama'nın, tarihin sonuna gelindiğine dair dile düşmüş iddiası, tartışmasız bir politika paradigması olarak kapitalizmin küresel zaferiyle sınırlı bir biçimde anlaşılıp, kültürel ve siyasal yaşama uygulanmadığı takdirde, en azından şu an için yüzeysel biçimde doğrulanmış durumdadır (Fukuyama 1992; Clark 1997).

Küresel kapitalizmin hegemonik nüfuzuna verilen bir diğer tepki, aşırı gerici siyaset şeklinde negatif bir biçim almıştır. Bu tür bir tepki ya geçerli ve erdemli kabul edilen kimi modernizm öncesi geleneksel yapılara yönelen gerici fikirler (değişik kimliklerden dinci ekstremistler ya da yerli halklar gibi) ya da ultra-ülkeçiler tarafından savunulan arkaik korumacılık modeli etrafında ekonomik ve politik bir sistem inşa ederek, sermayeyi ülkede tutmayı ve yabancıları mümkün olduğu kadar dışlamayı hedefleyen cüretkâr yaklaşımlar peşindedir. Yerli halklarınkiler dışında bu tepkiler, uğursuz "öteki" ya da kafirle –seküler ya da yabancı olarak, daha açık biçimde ise Batılı, Hıristiyan, Haçlı, Amerikalı olarak tanımlanır bunlar– savaştan dini, etnik ya da milliyetçi topluluğu güçlü bir biçimde ifade et-

tikleri için sağcı bir karakter taşır. Gerici politikaların en tehlikeli biçimi 11 Eylül'de medeniyetler arası bir savaş başlatmaya çalışan El Kaide'yle ilişkilendirilmektedir bugün. Bu hareketlerin İslam Devrimi'nden bu yana İran'da olduğu gibi devletlerin yönetimini ele geçirmeleri ya da 1992'den beri Cezayir'de olduğu gibi bu tehdidi savurmaları halinde bile ortaya son derece iç karartıcı sonuçlar çıkmıştır: ekonominin kötüleşmesi, siyasal baskı, yaygın iç karışıklık, dünya pazarlarından dışlanma ve yurttaşların yabancılaşması. Ancak daha da ciddi olan, terörizme karşı ABD öncülüğünde geniş bir alanda yürütülen ve uluslararası toplumun tüm sektörlerini tehdit eden küresel bir savaşın başlamasına neden olan megaterörizme başvurusudur (Falk 2002).

Bu gerici olgunun özgül nedenleri, küresel kapitalizmin algılanan siyasal ve ekonomik başarısızlıkları, seküler ve maddeci bakış açısı ve bunun sömürgecilik sonrası Batı ya da Amerikan hegemonyası olarak görülmesiyle ilişkilidir. Ancak, önerilen düzeltici unsurlar henüz ne güçlü bir ekonomik performans göstermeyi başarmış ne de uygun siyasal toplulukların gerçek demokratik onayını kazanma yeteneği göstermiştir. Aynı zamanda, en azından 11 Eylül öncesinde, küreselleşme karşıtı hareket rüştünü ispat etme noktasına geliyordu. Hareketin olgunlaştığına ilişkin göstergelerden biri daha sıkı bir iç disipline ve entelektüel uyuma sahip olmasıydı. Bir diğer gösterge de Dünya Ekonomik Forumu ve Dünya Bankası gibi küresel kapitalizmin *prime time* arenalarında yapılan diyaloglara katılması oldu. Küreselleşme hareketinin olgunlaştığına dair belki de en çarpıcı işaret ise, küresel reformların desteklenmesi için hükümetlerle işbirliği içinde çalışma istekliliği ve yeteneği, bir de yalnızca şirketlerin küreselleşmesine karşı çıkmakla yetinmek yerine *pozitif* küreselleşmeye referansla kendi bakış açısını ifade edip geliştirebilmesiydi.

Yeterince kurallara bağlanmamış ve ahlaki anlamda sorumsuz bir küresel kapitalizm evresinin egemenliği, sivil toplumun ekonomik küreselleşmenin olumsuz etkilerini hafifletmek için bir dizi girişim başlatmasına da neden oldu. Bunların en etkilileri, çoğunlukla belirli bir projeye karşı yerel kampanyaları içeren sorun odaklı tepkilerdi. Dönüştürücü politikalar alanına girmek için yapılan ilk girişimlerden biri 1980'lerde tüm Avrupa'da ulusal düzeyde ortaya çıkan

yeşil partiler tarafından yapıldı. Bu yeşiller hareketinin ulusötesi düzeyde değil de, esas olarak egemen devletler çatısı *altında* faaliyet göstermiş olması önemlidir. Yeşillerin aktivizmi, ulusal ve küresel kapitalist davranışların, özellikle de kâr peşinde koşarken çevreye verilen zararın umursanmamasından kaynaklanan bazı olumsuzluklarını teşhir ederken, çoğunlukla taktik açıdan parlak, medya konusunda uyanıkça bir yol izlemiştir.

Yeşillerin ilk siyasi başarısı belirli amaçlar ve programlar etrafında çok sayıda taraftar toplayabilme yeteneğinden çok, çevrenin içinde bulunduğu tehlikeyi devletlerin ve uluslararası topluluğun gündemine sokmaktaki ısrarının bir sonucu olmuştur. Fakat yeşiller hareketinin –özellikle de genç üyelerinin– bütün toplum için tüm yönetim alanlarını kapsayıp, küresel reformu geliştirmek için faaliyetlerini ulusötesileştirmek amacıyla kendi kimliğini alternatif bir liderlik oluşturacak şekilde genelleştirme girişimi, hüsrana ve iç tartışmalara yol açarak, en çok Almanya'da ama aynı zamanda diğer her yerde yeşillerin bölünmesine neden oldu. Çevreci bir çerçeveye dahil olan kurulu siyasi partileri aşarak yeni bir radikalizme yönelmeyi savunanlar ütöpik hayalciler diye nitelenerek dışlanırken, mevcut çerçeve içinde etkili olmayı yeğleyenler çoğunlukla işbirlikçilikle suçlanarak küçümsendi, oportünist diye nitelendirildi ve aşamacı olarak değerlendirilip defterden silindi. Yeşiller hareketi ve siyasi partileri Avrupa'daki varlıklarını korudular ama yalnızca sivil toplumun içindeki seslerden biri olabildiler. Almanya'da olduğu gibi Sosyal Demokratlar ile koalisyonlar oluşturarak zaman zaman hükümetlerde önemli roller oynadılar, ama genel olarak artık küresel kapitalizmin dünya görüşünün alternatifini oluşturacak bir araç olarak görülmedikleri gibi, ana hat ekonomik ya da siyasi düşüncüyü tehdit etmeye yetecek ölçüde bağlı ve birleşik bir tabana da sahip değiller. Yeşillerin başlangıçta yaratıcı bir biçimde çevre gündemine odaklanmaları nedeniyle, hem muhafazakârlar hem de ilericiler, siyasal ekonomi sorunlarında kendi özgül perspektifleriyle yeşil politikalara yöneldiler, fakat bu perspektifi, politik öncelikleri çevreyle ancak arızı olarak ilişkilenen büyük seçmen kesimlerine cazip hale getiremediler. Yeşillerin safları, her ikisi de yeşillerin büyümelerini sınırlandıran ve hareketin küreselleşme karşıtı politikalara etkin biçimde katılmasını zorlaştıran sosyalistlerle serbest piyasacılar ara-

sında ikiye ayrıldığından, küresel kapitalizme karşı tutarlı bir konumlanış sergileyemediler.

Yerel taban politikaları da verilen tepkilerin bir diğer türüdür. Bir nükleer enerji reaktörünün ya da büyük bir barajın yapılacağı yere yönelen bu tür tepkiler, zorunlu göçle karşı karşıya kalan ve gelecekteki yaşam tarzlarını kaybetme riski altına giren bölge sakinlerinin seferber olmasını içerdiği gibi, zaman zaman toplumun –yoksullarla, göçe zorlananlarla, doğa ve kültür mirasının korunmasıyla ilgili meselelerle özdeşleşen– diğer üyelerini ve diğer toplumlardan bazı kimseleri de içermiştir. Bu mücadeleler bazı dikkate değer başarılar kazanmıştır. Fakat zafer peşinde koşan ulusal liderlerce, açgözlü yatırımcılarca, esas olarak toplam ekonomik büyümeyi düşünen uluslararası finans kurumlarınca ve çoğunlukla da her üç faktörün bileşimince motive edilen kısa yoldan kalkınma tercihiyle ilişkili semptomatik bozukluklara gösterilmektedir bu tepkiler. Böylesi yerel direniş biçimleri etkili olabilir; yıllar boyunca Dünya Bankası'nı ve daha genel anlamda yatırım camiasını büyük ölçekli kalkınma projelerinin insanlar, çevre ve sağlık üzerindeki etkileri karşısında daha duyarlı olmaya sevk etmiştir. Sonuç olarak, büyük ölçekli kalkınma projelerinin tüm tasarlanma süreci, bazı yükümlülükleri denetlemek için sürekli bir kamusal uyanıklığa ihtiyaç olmasına rağmen, sorumlu küresel kapitalizmin birçok zorunluluğunu yerine getirecek şekilde değişmiş durumdadır. Çevreye ve o bölgede yaşayan, esasen vatandaşlık haklarından mahrum edilen yoksul insanlara zarar vermek pahasına işleri ucuz ve kestirme yoldan halletme arzusu, tıpkı toplumsal ve ekolojik sorunlardan uzak soyut teorizasyonlarla, hatta bazen cebir formülleriyle ifade edilen tavsiyeler üreten uzmanlarca yönlendirilme arzusu gibi, daima gündemde olan bir olasılıktır (Roy 2001). Dünya Barajlar Komisyonu hem küresel sivil toplumun bakış açısının artan etkisini hem de karşıtlıktan kaçınma yönündeki kendi değişimini göstererek baraj, kalkınma ve kapitalizm taraflarını başvurulacak politika konusunda uzlaşmaya varmaları için bir araya getirdi. Hazırladığı rapor çatışan tarafların perspektiflerinin açık bir fotoğrafını veriyor (Dubash ve diğ. 2002).

Küresel müşterekleri küreselleşmenin daha yağmacı boyutlarına karşı korumak için küresel sivil toplum unsurlarının giriştiği çeşitli faaliyetler yukarıdaki sorunlarla yakından ilişkiliydi (Shiva 1987;

Rich 1994; Keck ve Sikkink 1999). Bu noktada eylemcilerin başarısı açısından Greenpeace'in öncü niteliğinde, seçkin bir sicili vardır. Örneğin, yerleşik orduya ve ticari güçlere doğrudan eylemle meydan okuma konusunda yaratıcı ve cesur bir isteklilik göstererek halkın bilincinde çok büyük etkiler yaratmış ve işlerlikte olan piyasa davranışlarının yeniden şekillendirilmesine yardımcı olmuştur. Örnekler arasında ticari balina avcılığının yasadışı ilan edilmesi için yürütülen kampanyalar, Shell Oil'in Brent Spar petrol doldurma cihazını Kuzey Denizi'nde batırma planına karşı yapılan muhalefet, Antarktika'da mineral çıkarma işleminin elli yılına durdurulması için küresel seferberlik sağlanması ve belki de en önemlisi, piyasa güçlerinden çok hükümetlerin davranışlarına odaklanmış olmasına rağmen, Pasifik'te nükleer denemeler yapılmasına karşı uzun yıllar boyunca gösterdiği direniş bulunmaktadır (Prins ve Sellwood 1998).

Rachel Carson'un coşkulu çevreciliği ve Jacques Cousteau'nun kendisini olağanüstü bir heyecanla okyanusları korumaya adanması, tek başına mücadele eden yetenekli bireylerin bile yeterince düzenlenmemiş piyasanın ya da diğer her türlü meselenin önüne askeri faaliyetleri koyan hükümetlerin en yıkıcı yanlarına güçlü karşı çıkışlarda bulunabileceğini göstermektedir. Fakat bu çabalar, bentlerdeki kimi delikleri tıkamasına rağmen, tutarlı bir eleştiri ya da alternatif bir ideolojiye dayanmamaktadır. Dolayısıyla, yalnızca semptom düzeyinde ve verili durumlarda faaliyet gösterebilmekte, bu arada küreselleşme dinamiklerine yerleşmiş olan bozuklukları ihmal etmektedir. Enerjisinin büyük bir bölümünü küresel kapitalizmin bakış açısının ve faaliyet etosunun denetlenmesine ve yeniden şekillendirilmesine odaklayan bir hareket inşa edilmesi için herhangi bir çaba harcanmamaktadır.

Diğer bazı küresel sivil toplum inisiyatifleri, özellikle 1970'lerde, dünya nüfusunun sürekli arttığı koşullarda kuralsız ekonomik büyümenin devamıyla ilişkili olarak biriken tehlikeler konusundaki bilinci artırmaya önem verdiler. Bu konudaki ilk inisiyatiflerden biri, iş dünyası, bilim dünyası ve toplumun tanınmış bireylerinden oluşan ve *Büyümenin Sınırları (The Limits to Growth)* adlı ünlü çalışmayı yöneten ulusötesi bir dernek olan Roma Kulübü tarafından geliştirilmişti (Meadows 1972). Çalışma oldukça ayrıntılı ama son tahlilde yanıltıcı bir bilgisayar programına dayanıyordu. Program

nüfus artışı, hava kirliliği, kaynak kıtlığı ve gıda tedariki konusundaki eğilimlerin karşılıklı etkileşimini ölçmeyi amaçlıyordu. O tarihte küresel ölçekte uygulanan sanayileşmenin sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaştı, fakat tüm dünyanın yakında gerçekleşecek bir felakete sürüklendiğini ortaya koydu. Aşağı yukarı aynı dönemde, çeşitli ülkelerden tanınmış bilim insanlarından oluşan ve İngiliz dergisi *The Ecologist*'te çalışan bir grup kendi uyarısını yaptı, ama bir günah çıkartma havasıyla adını *Selamet Projesi* koydu (Goldsmith 1972). Bu uyarılar bir tartışma başlattı ve kimi geçici düzeltmeler yapılmasını sağladı, ama o tarihte kapitalist sistem öylesine esnekti ki hiçbir köklü değişiklik yapılmadı ve yayınlanan uyarılar kısa süre içinde arka plana atıldı. Ne alternatif bir düşünce ne de bir protesto ve muhalefet hareketi ortaya çıktı. 1970'lerde hiçbir örgütlü ulusötesi toplumsal güç bulunmuyordu: Soğuk Savaş siyasal bilince egemen olmaya devam ediyordu ve en büyük kazanım çoğu hükümetin desteğini değişen ölçülerde almayı başaran küresel çevre koruma hareketinin doğuşu oldu. Sosyalizm o tarihte hâlâ çok büyük bir güçtü. Daha geniş bir jeopolitik role sahip olduğundan ve aslen de Sovyetler Birliği'ni ekonomik alanda tahdit ettiğinden, genel olarak kimsede kapitalizmi suçlama eğilimi yoktu. Varolan asgari uluslararası mutabakat yoksul Üçüncü Dünya ülkelerindeki doğurganlık oranlarının azaltılması, kaynakların korunması ve küresel düzeyde daha düzenleyici bir otoritenin aranması gibi konular üzerinden sağlanmıştı (Falk 1972).

1960'ların sonlarında çalışmalarına başlayan Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP) mevcut dünya düzenine karşı çıkmak ve ulusötesi bağımsız bir akademisyen grubunca koyulan teşhis ve yazılan reçeteler aracılığıyla alternatifler bulmak için biraz daha uzun erimli ve kapsamlı girişimlerin yapıldığını göstermektedir. Bu grubun girişimleri dünya koşulları hakkındaki akademik düşüncenin sınırlarına bağlı kalmıştır. Aynı zamanda, bu yıllarda hükümetlerin politika üreticilerinin yönelimi ve onları harekete geçiren meşguliyet savaşa odaklanmış, ancak kısa süre önce çevreye ilişkin tehditleri içerecek şekilde genişletilmiştir. WOMP dünyanın durumu konusunda genel değerlendirmeler üretmiş olmasına rağmen, projenin arkaplanı ve katılımcılarının ilgi alanı dolayısıyla, çalışmalar nükleer silahlanma yarışıyla ilişkili küresel güvenlik tehditleri ile hızlı ve sürdürülebilir

ekonomik kalkınma aracılığıyla Üçüncü Dünya ülkelerindeki kitle- sel yoksulluğun yenilmesi gibi genel sorunlara, ekonomik küreselleşmenin özgül tehlikeleri ve katkılarına kıyasla daha duyarlı olmuştur (Mendlovitz 1975). Bu nedenle WOMP'un savaşa ve savaşan egemen devlete yaptığı vurgu ne devletin kalıcılığının ne de onun küresel piyasa güçleri tarafından *araçsallaştırılmasından* kaçınma gereğinin kabulüne yol açtı. Bu girişimler küresel kapitalizmi reforma tabi tutma sorununu ele almakta sistematik bir biçimde yetersiz kaldı. WOMP dünya düzenini tehdit eden başat meselenin artık egemen devletin kayıtsız şartsız güvenlik iddiaları olmadığını, daha çok devletin kendi yurttaşlarını, özellikle en savunmasız olanları küresel piyasa güçlerinin neden olduğu ekonomik ve sosyal kayıplara karşı koruyamaması olduğunu anlamayı da başaramadı. 1990'ların, yani Soğuk Savaş sonrasının siyasi tasavvurlarında yeniden odaklanılan bu sorun, 11 Eylül'ün sonrasında devletin güvenlik konusundaki rolüne verilen önceliğin tazelenmesi nedeniyle geçici olarak gölgede kalmıştır.

Genel küresel sorunların çözümüne ilişkin bağlantıları daha iyi kurulmuş ve daha yeni bir girişim, Küresel Yönetişim Komisyonu (Commission on Global Governance) tarafından yapıldı – Willy Brandt ve Brandt Komisyonları'nın *Küresel Komşuluğumuz (Our Global Neighborhood)* adlı ana raporlarında açıklanan Kuzey/Güney ilişkileri konusundaki daha eski çalışmasından esinlenen bir girişimdi bu (Global Governance 1995). Hem eski hem de halen görevde olan bakanların içinde bulunduğu, toplumun ön saflarında yer alan üyelerinin saygınlığına dayanarak yetki ve itibar talep eden bu girişim, mevcut iktidar yapıları tarafından fazlasıyla uzak görüşlü ve sivil toplum içindeki daha aktivist ve militan aktörlerin tasavvurlarını angaje edemeyecek kadar çekingen görüldü. Komisyonun raporu, çok kapsamlı ve derin öneriler içermesine rağmen, yaygın ve kalıcı bir ilgi uyandıramadı. Entelektüel bir araç olarak da hayal kırıklığı yarattı. Örneğin, 1990'ların başındaki küreselleşmenin getirdiği güçlükleri açığa çıkarmakta yetersiz kaldı. Dünya ekonomik politikasına yönelik Bretton Woods yaklaşımlarının, o tarihte özellikle sorunlu olan karakterini göz ardı etti ve küresel kapitalizmin faaliyetlerini eleştirel bir incelemeye tabi tutmadı. Sonuç olarak komisyonun "küresel yönetişim" iddiası etrafında bir küresel reform tartış-

ması oluşturma girişimleri, aşağıdan küreselleşme başlığı altında gruplaşan, hâlâ bütünüyle farklı olmayı sürdüren eylem ve perspektiflerle ilişkili olarak başlayan mücadeleye dayanan yaratıcı bir denge oluşturmaktan çok yukarıdan küreselleşmeyi güçlendiriyormuş gibi göründü.

Kısmen, komisyonun yaptığı girişimlerin zamanlaması da talih-siz bir döneme denk gelmişti. Komisyon çalışmalarına Körfez Savaşı'ndan sonra hem dikkatlerin hem de umutların Birleşmiş Milletler'in geleceğine odaklandığı bir sırada başladı ve BM'nin yıpratıcı ve biraz da haksız bir biçimde Somali, Bosna ve Ruanda'daki çatışmaları çözümlmek ve bu ülkelerin halklarını korumak konusunda yetersiz kalmakta suçlandığı 1992 ile 1994 arasındaki dönemde sona erdi. Fakat benimsenen yaklaşımın temel sorunu bu değildi: Temel sorun daha çok küreselleşmenin olumsuz sonuçlarına açıkça ve belirgin bir biçimde çözüm bulmakta başarısız olunmasıydı. Bu yaklaşım böyle bir komisyonun o tarihte egemen olan neoliberal ekonomist dünya görüşü taraftarlarıyla bir dizi tartışmaya girmesine yol açacaktı. Kendisini "saygınlık" ve "bağımsız finansman" iddialarıyla karakterize eden komisyonun egemen dünya düzeni yapısına atfedilebilecek yapısal ve ideolojik yetersizlikleri ele almaya istekli ya da kabiliyetli olması beklenemez. Bu da kaçınılmaz olarak, komisyon üyeleri küresel politika üretimine katkıda bulunmak için ellerinden gelenin en iyisini yapmış olmalarına rağmen, çalışmalarının ve hazırladıkları raporun fiili etkisinin, küresel kapitalizm üzerindeki neoliberal prizmanın gösterdiği dünya tablosuna bir alternatif bulma konusundaki kötümserlik duygusunu teyit etmek olduğu anlamına geliyordu ki, böyle bir şey bu bölüm bağlamında sorumlu bir küresel kapitalizm arayışından vazgeçmekle aynı anlamdadır.

Öyleyse, sanayi sonrası aşamasındaki küresel kapitalizmden kaynaklanan muhtelif tehditlerin, birbiriyle ilişkili iki açıdan yeterli tepkiyi henüz doğuramamış olduğu öne sürülmektedir. Bunlardan birincisi, neoliberalizmin çeşitli icraatlarına karşı aşağıdan küreselleşmeyle ilişkili toplumsal güçlere ortak bir teorik çerçeve, siyasal bir dil ve program sunabilecek bir ideolojik alternatifin bulunmamasıdır. İkincisi, yukarıdan küreselleşmenin, bir yandan bugünkü biçimiyle kapitalizmden elde edilen ekonomik yararları korurken, diğer yandan yoksulluk, toplumsal marjinalleşme ve çevrenin bozulma-

siyla ilişkili temel güçlükler yanıt üretmeye çalışan açıkça ifade edilmiş bir eleştirisine ihtiyaç vardır. Bu nedenle aşağıdan küreselleşmenin buyrukları *hem güçlü hem de reformcudur*, ekonomik tercihin küresel kapitalist çerçevesini kabul eder; fakat etik ve ekolojik faktörlerin daha sistematik bir biçimde etkili olması gerektiğini düşünür – aslında, küresel kapitalizmin bu son aşamasında, sosyal ve siyasal anlamda daha fazla kurala bağlanmış bir çerçeve arayışında neoliberalizmin terk edilmesini savunur.

Buradaki duruşun merkezinde, dünya düzeninin ekonomik küreselleşmenin etkilerinden kaynaklanan sonuçlarının çözüme bağlanmaktan uzak olduğunun ve bu sonuçların mevcut ideolojik mutabakat tarafından da, jeopolitik baskılar tarafından da hiçbir biçimde önceden saptanmış olmadığına anlaşılması bulunmaktadır. Yukarıdan küreselleşme güçleri şirket küreselleşmesi konusunda esas denetimi üstlenmişlerdir ve devleti uyumlu bir dizi tutum ve politika benimseyecek şekilde etkileyen ekonomist bir yöne doğru süreci götürmektedirler – yani, özelleştirme, serbest ticaret, sıkı maliye politikaları, rekabetçilik ve hepsinden önemlisi de büyüme. Fakat, "sürdürülebilir kalkınma", "küresel refah" ve "sibernetik libertarianizm" gibi başka seçenekler ve politik hedefler de mevcuttur. Küresel kapitalizmin bundan sonraki gelişimi bu farklı perspektif ve öncelikler arasındaki oyunu giderek daha fazla yansıtacak gibi görünmektedir. Yukarıdan küreselleşmenin bu perspektif ve önceliklerine çeşitli yöntemlerle meydan okunmaktadır, fakat aktivistlerin direnişi esas olarak parçalı ve eleştiriyle sınırlı olmuştur. Şu anda farklılıklar barındıran aşağıdan küreselleşme güçlerinin daha büyük bir dayanışma ve siyasal ağırlık doğrultusunda seferber olmanın yanı sıra, dünya olaylarında ekonomik politika sorunlarını bir kez daha arkaplanıtan yeni savaş ortamında sorumlu bir küresel kapitalizme nasıl ulaşabileceğine ilişkin tartışmaları canlandırması da önemlidir. Küresel güvenlikle ilgili kaygılar yalnızca 11 Eylül sonrası atmosferin megaterörist tehditlerinden kaynaklanmıyor; aynı zamanda dünyada, Keşmir konusunda 2002 yılında yaşanan Hindistan-Pakistan çatışmasının ve Kore yarımadasındaki savaşın yeniden alevlenebileceğine ilişkin hâlâ mevcut olan tehdidin gösterdiği gibi, kitle imha silahlarıyla yapılan yıkıcı bölgesel savaş tehditleri de bulunuyor. Ben, böylesi bir seferberliğin, dünyanın her yerindeki insanların yaşam-

larını biçimlendiren süreçlere katılma yönündeki temel isteklerine giderek daha fazla karşılık veren reforme edilmiş ve derinleşmiş bir demokrasi anlayışını temsil eden bayrağın altında ortaya çıkacağını ve suçun kontrol altına alınması ile dünyada varolan siyasal sıkıntıların (terörizmin kökleri) çözümü de dahil olmak üzere, güvenlik faktörlerine ve maddi olmayan değerlere giderek daha fazla ilgi göstereceğini düşünüyorum. 21. yüzyılın ilk on yılında yeniden yönünü belirlemeye başlayan küreselleşme karşıtı hareketin bir sonraki evresinde, küreselleşmenin bu döneminde toplumsal olarak kabul edilebilir ve insani bir siyasal ekonominin "siyasi" yönleri üzerinde mutlaka daha çok durulacaktır. 1990'larda küresel sivil toplumun kaygıları Davos'ta neoliberal küresel projeler hazırlayanların, dünya şirketleri ve bankalarının yönetim kurulunda bulunanların ve Dünya Bankası ile IMF'de yapılan beyin fırtınası oturumlarına katılanların ekonomist tefekkürlerini yansıtıyordu.

Bu bölümün bir sonraki kısmının amacı esasen terörizme karşı küresel savaşın karmaşıklaştırıcı etkisi altında dünya ekonomisinin analiziyle ilişkili olarak "demokrasi" ve "politika" ile ne kastedildiğini açığa çıkarmaktır.

SORUMLU KÜRESEL KAPİTALİZME DOĞRU: NORMATİF DEMOKRASİ SAVUNUSU

Şu anda mevcut olandan daha şeffaf ve destekleyici bir küresel yönetim biçimi olmadıkça sorumlu bir küresel kapitalizme ulaşmak mümkün olmayacaktır. Böyle bir küresel yönetim biçimine ulaşmak için de, sivil toplumun tutarlı ve uygulanabilir alternatif politika seçenekleri ve dünya görüşüyle desteklenen sürekli ve güçlü baskısı gerekmektedir. Bu nedenle, şu andaki küresel demokrasi açıklarının ortadan kaldırılmasını fazlasıyla önemsiyor ve bu girişimlerin yapılmasını umuyorum. Daha önce belirtildiği gibi, 11 Eylül'ün, onun ardından başlayan küresel terör savaşının ve geniş ölçekli bölgesel savaş tehdidinin bozucu etkileri olmasaydı, bu arayış daha kolay ve daha sonuç verici olacaktı. Ortaya çıkan bozucu etkilerin geçici olup olmadığını saptamak şu anda zordur, ama bunlar ne kadar uzun sürerlerse süsünler, küresel yönetim yapılarının demokratik-

leştirilmesi sorumlu küresel kapitalizmin varlığı ya da yokluğuyla doğrudan bağlantılı bir politik zorunluluk olmaya devam etmektedir.

"Normatif demokrasi" fikrini ortaya atmak, küresel sivil toplumu oluşturan farklı toplumsal güçleri hem harekete geçirebilecek hem de bir araya getirebilecek ve küresel piyasa faaliyetlerinin geniş yörüngesi içinde ahlaki uyumu artırma arayışında mesafe kaydetmek için gereken siyasi enerjiyi sağlayacak birleştirici bir ideoloji önermek demektir. Burada benimsenen normatif demokrasi tanımı David Held'in demokratik teori ve pratik konusundaki çalışmalarından, özellikle de "kozmpolit demokrasi" formülasyonundan güçlü bir biçimde etkilenmiştir (Held 1995; Archibugi ve Held 1995). Fakat yerel hareketlerden ve taban hareketlerinden en kapsamlı karar mercilerine dek uzanan bir alanda küresel sivil toplumun faillik rolüne vurgu yapması bakımından biraz farklı bir terminoloji sunmaktadır (Held 1995; Archibugi ve Held 1995). Bir bakış açısı olarak normatif demokrasi Walden Bello'nun, daha sınırlı "anayasal demokrasi" anlayışına alternatif daha ilerici bir hareket olarak ortaya koyduğu "bağımsız demokrasi" çağrısına da yakındır (Bello 1997). Ben, etik ve hukuki normları öne çıkarıp siyaseti ahlaki amaç ve değerlerle yeniden ilişkilendirdiği ve neoliberalizmin, tüketimciliğin ve sekülerizmin çoğu biçiminin ahlaki açıdan boşluğuna vurgu yaptığı için normatif kavramını bağımsız demokrasiye tercih ediyorum. Bunun pratik bir nedeni de var: aşırı dincilerin günümüzde çağdaş küresel kapitalizmin eşitsizliklerine ve maddeciliğine karşı siyasi geçerliliğe sahip yegâne etik yanıt kaynağı olarak gördüğü şeye bir alternatif yaratmak. Aynı zamanda, ilerici politikanın yenilenmesinde ahlaki amaçların ve manevi kaygıların rolünü anlamak da önemlidir (Falk 2001).

Batı'daki yaygın iddiaların aksine, bir ülkenin ekonomik performansının mutlaka anayasal demokrasi ve insan haklarıyla bağlantılı olmasının hiçbir ampirik temeli bulunmamaktadır. Asya/Pasifik bölgesinde çeşitli ülkeler, en çok da Çin, sert bir otoriter yönetimle olağanüstü bir makroekonomik tabloyu birleştirmiştir. Yukarıdan küreselleşme, insan ve grup haklarının korunmasını da içeren Batı tipi anayasal demokrasiye erişilmesi konusunda garantili bir araç değildir. Fakat bu tür bir demokrasi, küresel sivil toplum açısından anlamlı bir siyasal eylem biçiminin özüdür – özellikle de böyle bir

eylem, hedefleri radikal olduğunda bile, şiddet kullanımından sakındığı ve bunu reddettiğinde. Bu çerçevede sivil toplumun muhtelif farklı eğilimleri açısından, henüz örtük olmakla birlikte amaçlarla araçların yaklaşması söz konusu olmaya başlamıştır. Sorun odaklı hareketler, şiddet içermeyen demokrasi hareketleri ve hükümetlerin içinde jeopolitik yapılarla bağlantılarını en aza indiren seçkinlerin oluşmaya başlaması söz konusu eğilimlere örnektir. Bu yaklaşma, sorumlu bir küresel kapitalizme ulaşılmasını isteyen çeşitli kuruluşlar ve çıkar grupları arasında daha büyük bir ideolojik uyum ve koalisyon inşası için ilginç olanaklar sunmaktadır. Böyle bir zeminde, normatif demokrasinin teorizasyon için dogmatik olmayan, yakınlıkları sergileyen cazip bir şemsiye olması mümkündür.

Normatif demokrasi seküler modern devletle ilişkili temel fikirleri kapsamlı bir bakış açısıyla benimser. Güvenlik, çevrenin korunmasından ekonomik yaşamın savunulmasına kadar uzanan bir kavram olarak algılanır (Malezya 1997; fakat aynı zamanda bkz. Soros 2002). İnsan hakları, bireylerin sosyal ve ekonomik haklarını kapsamanın yanı sıra kalkınma hakkı, barış içinde yaşama hakkı ve kendi kaderini tayin hakkı gibi kolektif hakları da içerecek şekilde kavranır. Demokrasi anayasal, serbest ve periyodik seçimlerin ötesine uzanarak, hükümetin insanların refahına, ekolojik sürdürülebilirliğe yönelmesini sağlayacak bir dizi güvenceyi ve yurttaşların muhtelif karar verme alanlarına erişmesini içerecek şekilde algılanır.

Normatif demokrasinin unsurları birer birer sayılabilir, fakat gerek içeriklerinin gerek davranışsal uygulamalarının farklı, özgül ortamlara göre genişletilmesi ve adapte edilmesi gerekecektir. Yapılan sıralama normatif demokrasinin esaslarına ilişkin inşacı kategoriye oluşturan siyasi aktörlerin başat yönelimlerini ve bakış açılarını yansıtmaktadır. Bu sıralama bir dilek listesinden ibaret değildir; daha ziyade siyasal reform açısından yerleşik bir mutabakatı betimleyici ve açıklayıcı niteliktedir. Bu mutabakatın unsurları aşağıdaki gibidir:

1. *Yurttaşların rızası*: İlgili topluluğun sürekli nüfusunun, anlamlı tercih bağlamında özgürce ifade edilen rızaları aracılığıyla meşruiyet kazanan devlet kuruluşları tarafından temsil edildiğine dair kimi periyodik göstergeler. Seçimler, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan toplulukların hükümete meşruiyet kazandırmalarını sağ-

layan yerleşik usullerdir, fakat halk oylaması ya da dilekçe ve azil hakları başka tür siyasi topluluklar için, özellikle bölgesel ya da küresel ölçekli olanlar için daha uygun olabilir. Doğrudan demokrasi yerel siyasal faaliyetlerin yönetimi için en anlamlı yöntem olabilir.

2. *Hukukun egemenliği*: Tüm yönetim tarzları, otoriteyi etkili bir biçimde sınırlamak ve yasama, yürütme, yargı ve yönetim süreçleri arasında mevcut olan türden bazı denetim ve dengeleri güvence altına alabilmek için hukuk disiplinine tabi olmalıdır. Bağımsız ve saygın yargı, hukukun egemen olduğu ve aynı zamanda eşitlik ve adalete karşı duyarlı bir toplum beklentisinin gerçekleştirilmesinde vazgeçilmez bir rol oynar. İdari kurallar, görüş ve fikirlerin açıklanması ve toplumsal kuruluşlarla (örneğin, Roma Daimi Halk Mahkemesi'yle) ilişkili sivil inisiyatiflerin normatif talepleri konusunda da bir hassasiyete ihtiyaç vardır.

3. *İnsan hakları*: Farklı kültürel, ekonomik, politik ortamlar ve öncelikler dikkate alınarak, insan haklarının küresel, bölgesel, devlet düzeyindeki otoritelerce ve ulusötesi sivil otorite kaynaklarına tarafsız ve etkin bir biçimde uygulanması için mekanizmaların kurulması. İnsan hakları insan onurunu oluşturan unsurlara referansla algılanır. Bunlar, sosyal ve kültürel hakların yanında ekonomik, sosyal ve kültürel hakları da kapsar; hem kişisel hem kolektif hak anlayışını içerir; farklılıklara ve toplulukların temel hassasiyetlerine hoşgörülle yaklaşmanın ve geçmişin değerli mirasıyla gelecekteki kuşakların yaşam beklentilerinin altını çizer.

4. *Katılım*: Toplumun siyasal yaşamına etkin ve anlamlı katılım. Bu katılım merkezine yönetim sürecini alır, fakat işyerinden eve kadar toplumsal yönetişimin tüm formlarına uzanır. Katılım doğrudan da olabilir, dolaylı, yani temsiliyet düzeyinde de, fakat erişim eşitliği ülküsü temelinde karar verme süreci konusundaki görüşlerin açıklanmasına ve etkide bulunulmasına olanak verir. Tam katılımı güvence altına almak için seçimlere ek olarak başka yöntemlerin bulunması konusunda yaratıcılığa ihtiyaç vardır.

5. *Hesap Sorulabilirlik*: Devlet düzeyinde resmi makamlarda bulunanların yetki kullanmasına, ama aynı zamanda piyasanın ve uluslararası kuruluşların işleyişine de müdahale edilebilmesi için uygun mekanizmaların varlığı anlamına gelir. 2002'de uluslararası ceza mahkemesinin kurulması, geleneksel olarak hukukun egemenliğinin

den muaf tutulan güçlü mevkilerde bulunanlardan hesap sorulabilmesini güvence altına alarak, şu anda yalnızca uzak bir ihtimal olsa da, bu kuruluşa dünya toplumundaki güçlü aktörlerce saygı duyulmasını sağlayacak olanakları verdi.

6. Kamu menfaati: Özel menfaatlerle kamu menfaatleri arasındaki, yakıcılığı ülkeden ülkeye değişen ama genel olarak artan oransızlıkları giderecek tazelenmiş bir toplumsal gündem. Bu tür bir oransızlık yoksulluğun azaltılması, sağlık, eğitim, barınma, kıt kaynakların korunması ve temel insani ihtiyaçların karşılanması konusunda olduğu gibi, çevrenin korunması için verilen destek, ekonomik küreselleşmenin kurallara bağlanması, yenilikçi kültürel faaliyetler ve hem bölgesel hem de küresel düzeyde yönetişimin altyapısının geliştirilmesi konusunda da mevcuttur. Bu açılardan, finansal akışlar üzerinden, küresel hava yolculuklarından bir kullanım ya da işlem vergisi alınmasıyla fon temininin tedricen hayata geçirilmesi ya da güvenilir ve adil araçlarla yerel, ulusal, bölgesel ve küresel ölçekte kamu hizmetlerinin finanse edilmesi ciddi bir biçimde ele alınmayı hak etmektedir.

7. Şeffaflık: Yönetim kurumlarıyla yurttaşlar arasında toplumsal etkileşimin çeşitli düzeylerinde güven oluşturulması için bilgi ve enformasyon açısından açıklık. Aslında, devlet sırlarına ve gizli operasyonlara karşı çıkılması ve ABD Hava Kuvvetleri'nin casusluk faaliyetlerinin gizliliğini korumak için CIA'nın güya "UFO görüldüğü"ne dair yalanlar uydurmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan türden devlet yalanlarının suç sayılmasını da içerecek şekilde, anayasacılığın bir yönü olarak bilgi edinme hakkının tesisi. Uluslararası planda şeffaflık özellikle askeri harcamalar ve silah transferleri açısından önem taşımaktadır. Hükümetin terörizme karşı faaliyetlerine verilen öncelik, özellikle 11 Eylül korkusunun ardından devlet sırları konusunda giderek büyüyen tehlikeli bir gerekçe haline gelmektedir.

8. Şiddet kullanmama: Aşağıdan küreselleşmenin desteklenmesi ve bağımsız demokrasinin geliştirilmesi politikada ve anlaşmazlık çözümlerinde şiddet kullanılmamasına bağlı bir taahhüttür. Böylesi bir taahhüt uluslararası hukukla dar bir kapsamda ve sınırlı bir biçimde korunan tüm savunma haklarını ortadan kaldırmadığı gibi, ezilen halkların değişimi sağlamak ve haklarını elde etmek için kullandıkları barışçı yöntemlerin boşa çıkması ve baskıcı yanıtlarla kar-

şılanması halinde sınırlı bir biçimde şiddete başvurmalarını da geçersiz kılmaz. Şiddet kullanmama etosu hükümetlere kitle imha silahlarından vazgeçilmesini ve aktif olarak kademe kademe silahsızlanma görüşmelerinin yapılmasını açıkça dayatır. Toplumsal etkileşimin her düzeyinde, hatta kent ve mahalle düzeyinde de barış ve güvenlik konularına militarizasyondan arındırıcı yaklaşımları benimseyen taahhütler talep eder.

AŞAĞIDAN KÜRESELLEŞME VE DEVLET: TAYİN EDİCİ BİR SAVAŞ

Detaylı bir tartışmaya girmeden, neoliberal ideolojinin farklı versiyonlarının egemen devletleri yöneten siyasi seçkinlerin yönelimleri üzerinde belirleyici bir etki bıraktığının görüldüğü söylenebilir. Tabii ki devletten devlete ve bölgeden bölgeye farklı koşulları ve kişilikleri yansıtan çok sayıda varyasyon bulunmaktadır, fakat önemli istisnalar belirlemeksizin bir genelleme yapmak mümkün (Sakamoto 1994; Falk 1997). Devlet sosyalizmi ideolojisine bağlı olmasına rağmen Çin bile ekonomik politikasında devlet kararıyla aşırı piyasa yönelimli bir yaklaşım benimsemiş ve şaşırtıcı sonuçlar almıştır. Bu örnek, devletin yurttaşlarıyla ilişkisinde otoriterliğini korurken, küresel kapitalizmin disiplinine şu ya da bu ölçüde ayak uydurduğu sürece ekonomik performansını mutlaka tehlikeye atması gerekmediğini –hatta rekabet gücünü bile artırabileceğini– göstermektedir. Bu açılarından, *küresel* bir ideoloji olarak neoliberalizm duruma bağlı bir siyasal yol gösterme kaynağıdır ve bütünüyle ekonomist bir karaktere sahiptir. Demokratik yönetim taahhüdünü, asgari anlamda periyodik adil seçimler düzeyinde bile, kesinlikle içermez. 2001'de Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesi, düzen ve istikrara ilaveten yabancı yatırım ve ticarete had safhada açık olmanın, başarılı ve kabul gören bir küresel ekonomik oyuncu olmaya *yettiğini* kanıtlamaktadır. Tabii ki işin içine jeopolitika girdiğinde, ABD'in kendi çıkarlarına düşman addettiği çok farklı hükümetlere yaptırım uygulanması konusunda öncülük ettiği vakalarda olduğu gibi, ekonomik gerekçeler olmaksızın da dışlamalar yapılabilmektedir. Bazen, Küba vakasında olduğu gibi, dışlama esas olarak insan haklarının yetersizliğiyle gerekçelendirilebilir, fakat bu tür bir iddia keyfi deni-

lebilecek ölçüde seçici bir biçimde yöneltilmektedir.

Çok sayıda yerel mücadeleye ilaveten aşağıdan küreselleşme de neoliberalizmin ideolojik karşıtı olan bağımsız demokrasinin ulusötesi ölçekte geliştirilmesi için bir araç ve sorumlu bir küresel kapitalizm için kısmi bir programdır. Henüz tutarlı bir teori ve pratik şeklinde ortaya koyulmamış olmasına rağmen, gelişen küresel sivil toplum için örtük bir ortak zemin oluşturmakta ve bir alternatif ya da birbirine yakın alternatifler dizisi sunmaktadır. Normatif demokrasi, gerici politikaların ya da sınırları kapatan ve kimlikleri kemikleştiren zorlayıcı yaptırım diplomasisinin tersine, yukarıdan küreselleşmeyle ilişkili açıklık ve dinamizmin çoğunu koruyan bir uzlaşma politikası geliştirmeye çalışır, fakat kamu hizmetleri üretiminin özelleştirilmesi ve piyasaya tabi olmasına yönelik baskılarına karşı koyar. Aslında, normatif demokrasi arayışı, çeşitli yönleriyle küreselleşme gerçekliğini bütünüyle dikkate alan bir toplumsal denge oluşturma arayışıdır. Böylesi bir süreç, İskandinavya'daki sosyal refah uygulamalarının kısmen geri alınmasında da görüldüğü gibi, tek tek ülkeler bazında başarılı olamaz, mutlaka bölgesel ve küresel çerçevede sürdürülmelidir. Devlet hem bir politika aracı, hem insanların yaşamlarını en fazla etkileyen bir karar verme aracı, hem de bölgesel ve küresel kuruluşlarla ilk bağlantı olmayı sürdürmektedir. Son yirmi yıldır devlet yukarıdan küreselleşmeyle ilişkili ideoloji ve etkiler tarafından önemli ölçüde araçsallaştırılmıştır. Bu da güçlü ve kalıcı bir ekonomik büyüme dönemi yaşanmasına rağmen, kamu hizmetlerine verilen desteğin azalmasıyla sonuçlanmıştır. Servet paylaşımında bir kutuplaşma yaratarak, kazananlar için muazzam servetlere ve kaybedenler için şiddetli acılara da neden olmuştur. Aşağıdan küreselleşmeyi oluşturan farklı toplumsal güçlerin acil hedefi, devleti, kendi halklarının kısa ve uzun vadeli hedeflerini de içeren öncelikleri ile kapitalizmin mantığı arasında oynadığı aracılık rolünü tekrar tanımlayacak ölçüde yeniden araçsallaştırmaktır. Tabii ki, güçlü devlete verilen bu destek, devletin küresel politika oluşumu doğrultusunda yönetimi yeniden eline geçirmesine yol açmış bulunan güvenlik yetkileriyle değil, toplumsal yetenekleri ve sorumluluklarıyla ilişkilidir.

Devletin küresel sivil toplumun talepleri adına araçsallaştırılması, BM desteğinde düzenlenmiş olan geniş politika sorunları konulu

küresel konferanslarla ilişkili olarak kendisini göstermiştir. 1990'lar da ulusötesi yurttaşların küresel reform mücadeleleri halkın bilincinde ve davranış standartlarında bir etki yapmaya başlamıştı. Bu BM konferansları küresel sivil toplumla ilişkili bir dizi toplumsal gücü giderek daha fazla cezbediyor ve devlet, piyasa ve militan yurttaşların bağımsız hedeflere (örn. insan hakları, çevrenin korunması, ekonomik adalet ve kalkınma) ulaşmak için örgütlediği çeşitli koalisyonlar ve muhalefetlerin doğmasına neden oluyordu. BM konferansları devlet denetiminin sınırları ötesinde işleyen siyasi katılım arenaları haline geldi ve piyasa güçleriyle jeopolitik liderlerin koalisyonundan oluşan kurulu düzen açısından provokatif ve tehlikeli görüldü. Bunun sonuçlarından biri, statükocu küreselleşme ve jeopolitikayla ilişkili gerici güçlerin bu tür BM faaliyetlerinden desteklerini çekmeleri, örgütün gündemi ve yönelimleri üzerindeki jeopolitik denetimi artırma sürecinin bir parçası olarak, onu küresel politika meselelerinin kıyılarına itmeleri oldu. Bu tür bir tepki aşağıdan küreselleşme için bir gerilemeyi ifade etmekle birlikte, normatif demokrasiyi teşvik eden toplumsal güçlerin yeterince korkutucu düşmanlar haline geldiklerini de göstermektedir.

Bölgesel ve küresel yönetim mekanizmalarının gelecekteki rol ve kimlikleri, özellikle de bu mekanizmalar piyasa güçlerine doğru yönelen düzenleyici buyruklar ile küresel müştereklerin korunması, demilitarizasyonun teşviki ve kamu hizmetlerine verilen genel destek gibi normatif buyruklara ilaveler yapılmasını sağlayabileceğinden, böylesi bir yeniden araçsallaştırma sürecinin etkisi altında kalabilirdi. Ancak, şu anda ön planda özellikle ABD ve yeni bir dizi sıkı müttefikinin güvenliğine yönelik megaterörist tehdit endişesi bulunmaktadır, bunun yanı sıra genel olarak terörizme karşı mücadeleye yönelen, bölgesel savaşların engellenmesine ilişkin diplomatik vurguyla iç içe geçmiş bir mücadele kaygısı da mevcuttur.

SONUÇ

Bu bölümde küresel sivil topluma ilişkin pozitif ihtimallerin birbiriyle ilişkili iki gelişmeye fazlasıyla bağımlı olduğunu öne sürdüm: (1) tutarlı bir teorik ve pratik temel olarak "normatif demokrasi" üzerinde bir mutabakata varılması ve (2) küresel ekonomik politika-

nın çerçevesinin çizilmesi açısından yönetim kurumlarının bakış açısı ve yönelimleri konusunda bir mücadele başlatılması. Devlet, şu anda bile, yukarıdan küreselleşme aracı olarak devletle aşağıdan küreselleşme aracı olarak toplumsal hareketlerin arasındaki esas karşıtlık konusu olmamasına rağmen, bu ikinci mücadelenin önemli bir odağı olmaya devam etmektedir. Pek çok özgül ortamda, devletler ile toplumsal hareketler arasında, çevre, ekonomik kalkınma ve insan hakları gibi çoğu sorunda görüldüğü gibi, koalisyonlar yapılmaya başlanıyor. Ulusötesi şirketlerin ve bankaların bile kendi çıkarları doğrultusunda uzun vadeli bir bakış açısı benimsemeleri mümkün olabilir; ve yukarıdan küreselleşme politikalarının içeriğine nüfuz etmeye çalışarak, kendilerini eleştirenlerle ilişkilerini iyileştirip, küresel sivil toplumu tercih eden yapıcı küresel yurttaşlar olarak imajlarını düzeltebilirler. İşletme kurallarının ve diğer gönüllü programların son dönemdeki popülaritesi, küresel kapitalizmin yöneticilerinin dünya ekonomisindeki imajlarını etik duyarlılığa sahip ve insani anlamda yapıcı oyuncular olarak geliştirmek konusundaki gayretlerini gösteriyor (Broad 2002). Daha önce karşı çıkılan toplumsal güçlere böylesine beklenmedik bir biçimde yakınlaşmanın 19. ve 20. yüzyıllarda "sosyal demokrasi" ve "refah devleti"ni üreten türden uzlaşmalara yol açtığını hatırlamak yararlı olacaktır. Küreselleşmenin *şu andaki* işleyiş tarzından kaynaklanan gerginliklerden bazılarını çözümlenmenin yöntemi olarak bölgesel ve küresel düzeylerde böylesi kıyaslanabilir yakınlaşmaların önüne geçecek hiçbir belirgin kanıt bulunmamaktadır.

11 Eylül bile, önemli ölçüde dikkat dağıtıcı etkisi olmasının yanı sıra, bu doğrultudaki hareketlerin gelişmesine neden olmaktadır. Dış ekonomik yardım ve yoksul ülkelerin borç yükünün hafifletilmesi yoluyla yoksulluğun azaltılması sorumluluğunun arttığına Bush yönetimince bile kabul edilmesi, "zayıf devletler"in zengin ve güçlü olanlar için tehlikeli hale geldiği giderek daha fazla anlaşılmasaydı mümkün olmayacaktı. Böyle bir duyarlılık küresel kapitalizmi yoksulları, işçileri, gelecek kuşakları ve çevrenin korunmasını içeren bir hissedar etosunu benimseyerek meşruiyet aramaya bile itebilir. BM Genel Sekreteri, BM sistemi içinde şirketlerin bu hedeflere yönelik sorumluluğunu halka açık şekilde biçimlendiren bir "küresel sözleşme" hazırlayarak iş kesiminin bu tür gönüllü bağlanma sü-

reçlerine katılmasını teşvik etti ki, bu da neoliberal ve sorumsuz bir küresel kapitalizmin ruhundan ve maddi varlığından bir uzaklaşmaydı kesinlikle . Bu girişimlerin bir jest olmanın ötesine geçmesi, küresel sivil toplumun önümüzdeki yıllar ve on yıllarda yeterince güçlü bir uyanıklık sergileyip sergilememesine bağlıdır.

İKİNCİ KISIM

Normatif Sınırlar

BEŞİNCİ BÖLÜM

Küresel Adalete Doğru

DEĞİŞEN KÜRESEL BAĞLAM

Son birkaç onyı boyunca küresel ortamda meydana gelen büyük değişiklikler küresel adaletin desteklenmesi yönünde önemli eğilimler üretti. El Kaide'nin 11 Eylül saldırılarına ABD öncülüğünde verilen yanıtın bu gelişmeyi hiç değilse geçici olarak durdurduğu görülüyor, ama eğer daha uzun erimli bakılırsa, küresel adalet yönünde pozitif eğilimlerin devam edeceği anlaşılacaktır. Eğer terörizme karşı küresel savaşın kazanılması mahrumiyet ve ıstırap çekilen alanlara yerleşen siyasi şiddetin derin köklerine inilmesini gerektiriyorsa, o zaman saldırıların dolaylı etkisi, adaletin geliştirilmesinin küresel güvenliğe pragmatik bir biçimde bağlı olduğu şeklinde bir duyarlılığın güçlenmesi bile olabilir. Küresel adalet böyle algılandığında, artık özgeci bir ruhun ifadesi olmaktan çok, çatışmaların sona erdirilmesi ve anlaşmazlıkların çözümlenmesi konusunda şiddete dayanmayan işbirlikçi yaklaşımların faydalarını ve değişen toplumsal değerleri yansıtır.

Aynı zamanda, dikkatlerin küresel adalet gündeminden uzaklaşması geniş ölçekte ulusötesi terörizm hakkındaki kaygılara eklenen yeni baskı unsurlarının varlığını göstermektedir. Amerikalı liderler, ya yalnızca bir otorite yapısı megaterörist tehdidin önünü alabileceği için, ya da terörist tehdit bu küresel egemenlik projesi doğrultusunda ABD'de seferberlik tesis edebildiği için, bu olayı büyük imparatorluk inşası stratejisini geliştirmek üzere kullanıyor gibi görünmektedirler. Fakat bu proje, nasıl anlaşılırsa anlaşılınsın, hem dikkatleri savaş/barış sorunlarına çekerek hem de ülke içinde ve dışında imparatorluk projesine karşı çıkan direniş ve barış hareketlerinin doğmasına yol açarak, küresel adalet mücadelelerinin yararına işle-
mektedir.

Afganistan Savaşı, sonrasında ABD'nin hedefleri, niyetleri ve yetenekleri konusunda çeşitli kuşklar uyandırmış olmasına rağmen, başlatıldığı ve yürütüldüğü şekliyle ilk önce teröre karşı savaşla bağlantılıymış gibi göründü. Fakat küresel güvenlik konusundaki ilgi odağının kayması Bush Beyaz Sarayı'ndaki dünya görüşünün megaterörizmle nasıl baş edeceği konusunda tutarlı bir anlayışı bulunup bulunmadığı konusunda giderek artan bir kuşkunun doğmasına yol açtı. "Anti-terörizm" in "imparatorluk inşası" için bir kılıf olduğu konusunda da kaygılar bulunuyor.

Başkan George Bush'un 2002'de Kongre'de yaptığı "Ulusa Sesleniş" konuşmasında kullandığı "şer eksenli" deyiimi hemen alarm zillerinin çalmasına neden oldu. ABD'nin, 11 Eylül saldırılarının yarattığından daha geniş, ne açık bir son noktası ne de ayırt edilebilecek sınırları olan bir savaş bölgesi tanımlaması dünya ölçeğinde kaygılar uyandırdı. BM Güvenlik Konseyi'nin onayı olmaksızın ve BM Şartı'nın doğrudan ihlaliyle başlatılan Irak Savaşı'na yol açan Irak politikası konusundaki tartışma, ABD hükümetinin küresel güvenlik sorunlarını yönetme tarzına karşı yaygın bir siyasi muhalefet olduğunu göstermektedir. Iraklı muhaliflerin Amerikan işgaline direnişleri bu kaygıları güçlendirmekte ve Irak Savaşı'nın siyasi sonuçları konusunda büyük bir belirsizliğe yol açmaktadır. Muhtemelen, büyük emperyal projenin beklenmedik önemli maliyetlerinden biri ABD içindeki güçlerin güvenlik politikasını gözden geçirmeleri ve yanlış bir biçimde "yurtseverlik" olarak övülen bir yaklaşım yaratan 11 Eylül deneyimi nedeniyle itaatkârca hareketsizleştirildiği görülen Amerikan halkı tarafından daha önce eleştirilmeden kabul edilen ekstremist görüşlerin, seçimler ve taban muhalefeti ile reddedilmesi olacaktır (bkz. 10. Bölüm). ABD'de böyle bir tutum değişikliği ister yaşansın ister yaşanmasın, 1990'larda küresel adalet konusunda ne kadar çok ilerleme kaydedildiğini hatırlamamız şimdiye kadar olduğundan çok daha fazla önem taşımaktadır.

Bu anlamda, 1990'larda küresel adalet arayışını teşvik eden altı önemli gelişmeyi değerlendirmek yararlı olacaktır. Tıpkı şirketlerin küreselleşmesi gibi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi de küresel adalet girişimlerinin benimsenmesi için daha uygun bir siyasal alan açtı. Küresel ortamın çeşitli özellikleri bir araya gelerek uluslararası ilişkiler tarihinin ilk normatif devrimini doğurdu: (1) Soğuk Savaş'a eş-

lik eden ideolojik rekabetin sona ermesi; (2) dünya ekonomik politikalarına piyasa yönelimli bir çerçeveden bakılması; (3) otoriter yönetimden anayasal demokrasiye bir dizi barışçı geçiş sırasında uluslararası insan hakları standartları ve etosunun önemli bir rol oynaması; (4) ulusötesi toplumsal güçlerin ve aktivist ağlarının geniş bir dizi normatif (etik, hukuki, sosyal) karar arenasında etkisinin artması; (5) kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasına dayanan sömürgecilik karşıtı hareket ve yarattığı sonuçlar; (6) insani diplomasinin BM desteğinde mi, yoksa başka bir temelde mi yürütüleceğine dair kararsızlık jeopolitikası. Bu gelişmelerden her biri kısa bir açıklamayı hak etmektedir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi. 1945 ile 1980'lerin sonu arasında stratejik Doğu-Batı rekabeti normatif sorunlar üzerindeki tüm tartışmalara ideolojik bir nitelik verme eğilimi taşıdı. Bunlar arasında insan hakları ve egemen devlet temsilcilerinin uluslararası cezai sorumluluğu tartışmaları da bulunuyordu. Değerler ve fikirler alanındaki bu gerginlik ve anlaşmazlıklara rağmen, Soğuk Savaş sırasında uluslararası hukukta insan hakları konusunda etkileyici bir temel oluşturmak yönünde dikkate değer bir ilerleme yaşandı. Birleşmiş Milletler, ırk ayrımcılığı, kadın ve çocuklara yönelik kötü muamele ve işkencenin yasaklanması gibi özgül alanları dikkate alacak şekilde esas olarak insan haklarını kapsayan yasal belgeler üzerinden oluşturulmuş ve hükümetler arasında müzakere edilmiş bir dizi metin aracılığıyla bu önemli kazanıma destek verdi.

1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasından sonra bu gelişmeler, uluslararası propaganda aracı olarak sürdürdükleri polemiksel rollerinden büyük ölçüde kurtuldular. Duvarın yıkılmasından sonra hükümetlerin özellikle ülke içinde ve siyasi alanda temel insan haklarına saygı göstermemesi, hükümetin siyasi meşruiyet temellerini giderek daha fazla yıprattı. Önde gelen devletler arasında bir mutabakat ortaya çıktı. Buna göre bir hükümetin meşruluğu ulusal düzeyde asgari bir anayasal düzene, güçlü bir özel sektöre ve özellikle mülkiyet haklarıyla siyasi liderliğin tayini için serbest sayılabilecek seçimlerin yapılmasını içerecek şekilde insan haklarına en azından itibari bir saygı göstermesine bağlıydı. "İyi durumda" olan çoğu hükümet işkencenin yasaklanması gibi en temel insan haklarına bile pek az saygı duyduğundan, bu mutabakat biraz ikiyüzlüceydi elbette.

Bu açıdan, Güney'deki ülkelerin kalkınma konusundaki yaklaşımlarında görülen değişimi değerlendirmek önemlidir. Dış ekonomik yardımlar, daha önce lider olan bir sosyalist ülkenin çöküşü, Doğu Asya'daki piyasa yönelimli ekonomilerin şaşırtıcı başarıları, Çin'in dünya pazarlarına girerek kazandığı zafer ve 1970'lerdeki Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen hareketinin başarısızlığıyla ilişkili hayal kırıklıkları sonucunda, Güney'deki ülkeler Marksist yönelimli kalkınma perspektiflerini, hatta tipik "Üçüncü Dünya" modeline dayanan kalkınma perspektiflerini yaygın biçimde terk etti. Bu yeni düşünce ikliminin dışavurumlarından biri sermaye ithal eden ülkelerde yabancıların sahip olduğu mülkleri kamulaştırma ve sıkı kurallara bağlama teşebbüslerinden vazgeçilmesi ve mümkün olan en fazla miktarda özel sermayeyi cezbedebilmek için –bu da yabancıların mülkiyet haklarının sürekliliğini, kuralların en aza indirilmesini, düşük vergi oranlarını ve kârın ülke dışına transferine izin verilmesini gerektiriyordu– yapılan planlı girişimlerin bir parçası olarak kârlılık üzerindeki kısıtlamaların azaltılmasıydı. Önde gelen uluslararası finans kuruluşlarının ulusal ekonomik politikaların yön değiştirmesinde büyük rol oynadığı açıktır. Bu kuruluşlar sermaye ve kredi kullanımını hem yerli hem uluslararası özel yatırımlar için cazip koşulların oluşturulmasına uygun hale getirmişlerdir.

Şirket küreselleşmesi. Stratejik rekabetin ortadan kalkmasıyla beraber sona eren mükerrer büyük savaş tehditleri ve periyodik rekabetçi müdahalelerle ilişkili bu faktörler, dünya ölçeğinde hızlı ekonomik büyüme dinamikleriyle ilgili ortak kaygılarla birlikte, dünya politikalarında yaygın biçimde "küreselleşme" adı verilen yeni bir aşamanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. GSYİH artışına yapılan ekonomist vurgu, özellikle sermayenin verimli kullanımına ilişkin engellemelere yapılan muhalefet veri alındığında, neoliberal küresel ekonomik yönetişimin gelişmekte olan örüntüleriyle ilgili bazı hoşnutsuzlukların nedenidir (Falk 1999).

Dünyadaki egemen güçlerin neoliberal fikirleri böylesine yüz-süzce benimseme hevesinin bir kısmı, ekonomik başarıyı savunan koşullarla tercih edilen politik düzenlemeler arasındaki ilişkiye yönelik yeni bir tutumdan kaynaklandı. Lider çevreler büyüme ve yatırımlar için en iyi şeyin otoriter yönetim, emek gücünün disipline edilmesi ve girişimci çıkarlarının korunması olduğu şeklindeki gö-

rüşlerini hiç değilse söylem düzeyinde ve bir ölçüde de davranışsal olarak terk ediyordu. Bu tutumların yerini liberal demokrasi modellerinin kabulü ve insan haklarına saygı gösterileri alıyordu. Bu değişimde esas olarak serbest, çok partili seçimler yapılmasına ve siyasi muhalefetin haklarını kullanmasına olanak veren koşulları oluşturmaya odaklanılıyor, fakat aynı zamanda uluslararası düzeyde insan haklarına saygıyı genel olarak destekleyen girişimlerde de bulunuluyordu. Güney Afrika'daki değişime yol açan ırkçılık karşıtı harekete ve Doğu Avrupa halklarının Sovyetler'den ve ülkelerindeki baskıcı yönetimden kurtulma mücadelelerine verilen ulusötesi desteğin hatırlanması önemlidir. Siyasi anlamda zor koşullar altında insan haklarını elde etmeyi hedefleyen bu başarılı hareketler insan haklarını dünya ölçeğinde teşvik etmek konusundaki genel kampanyaya itibar kazandırdı. BM Sistemi içinde oluşturulan İnsan Hakları Yüksek Komiserlik Bürosu, 1993 yılında insan haklarının uluslararası yaşamdaki rolünün giderek arttığını ve potansiyelinin kurumsal anlamda tanındığını gösteriyordu.

Geçiş Dönemi Hukuku. Bununla yakından ilişkili bir gelişme, daha önce geçmişe dönük olarak reddedilmeyi gerektirecek ölçüde otoriterce ve zalimce yönetilmiş çeşitli ülkelerde anayasal demokrasinin doğuş tarzıyla ilgiliydi. Bu geçiş süreci geçmişte insanlığa karşı işlenen suçlar, işkence ve devlet iktidarını elinde bulundurmakla ilişkili diğer suçlar konusunda yapılması gereken soruşturmanın derecesi konusunda ciddi sorulara yol açtı. Azami soruşturma yanlıları devletin geçmişte işlediği ciddi suçlarla ilgili kişisel sorumluluğun gözetilmesi gerektiğini savunuyordu. Asgari soruşturma yanlıları ya eski hükümetle ilişkisi olanlar, onu destekleyenler ya da demokratikleşme sürecini sürdürebilmek için tedbir ve "toplumsal barış" gereği "adalet" arayışından vazgeçilmesi, hiç olmazsa bu arayışın hafifletilmesi gerektiğini düşünenlerdi. Bu tercih genellikle pragmatik ve öznel hesaplamaları yansıtıyordu. Böylesi hesaplamalar özellikle eski düzenin askeri ve siyasi güçlerinin yeni düzendeki silahlı kuvvetler, güvenlik güçleri, istihbarat servisleri ve iktidarın diğer yapıları içinde devam eden nüfuzlarının boyutları konusundaki tartışmalı değerlendirmelere dayanıyordu. Bu bağlamda uzlaşmanın en yaygın formülü "hakikati" tercih ederek meseleyi halletmekti – yani, dürüstlükleri nedeniyle saygı duyulan ve profesyonel an-

lamda yetenekli üyelerden oluşan bir tür hakikat ve uzlaştırma komisyonu kuruluyordu. Geçmişle yapılan böylesine açık bir hesaplaşmanın karşılığında, eski rejimin sıkı bir muhasebesinin yapılmasından ve işlenen suçlarla ilgili cezai yaptırımlardan vazgeçiliyordu. Böylesi bir yaklaşımın özellikle Latin Amerika'da yaygın bir biçimde benimsenmesi, bilhassa bir "dokunulmazlık kültürü"nü ortaya çıkıldığını düşünen ve bunu kınayan mağdur topluluklar arasında tepki uyandırdı. Hakikat ve uzlaştırma komisyonunu destekleyenler bu durumda yanıt olarak genellikle, geçmişin yeniden inşasının meşruiyet ve caydırıcılık yolunda siyasi gerçekliklerin izin verdiği kadar ilerlemek olduğunu iddia ettiler. Çeşitli ulusal koşullarda geçiş hukukunu sağlamak için yapılan farklı uyarlamaların uygunluğu konusunda ateşli tartışmalar oldu (Hayner 2000; Rotberg ve Thomson 2000).

Daha önce belirtildiği gibi, 1990'larda küresel ortamda meydana gelen değişim bu konularda çok daha belirsiz yaklaşımların yolunu açtı. Özel ceza mahkemelerinin (eski Yugoslavya, Ruanda, Sierra Leone, muhtemelen Doğu Timor, Kamboçya ve Irak'ta) kurulması için Birleşmiş Milletler'in otoritesi kullanıldı. Bu sorunlara yönelik olarak kurulan geçici mahkemeler, küresel yönetişimin kalıcı unsuru olarak uluslararası bir ceza mahkemesi kurarak dünyayı hesap sorulabilirlik konusunda daha da ileri götürmeye çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla (STK'lar) hükümetler arasında etkileyici koalisyonlar kurulmasını sağladı.

Bu açıdan, hakikat komisyonu mekanizması belirli hükümetlerin ve liderlerinin işledikleri suçlar hakkında malzeme toplamak suretiyle geçmişteki kötü davranışları ve bunların olmasına olanak veren siyasi iklimi örtük biçimde reddetmiş oldu. Komisyonlar aynı zamanda eski rejimin düşmanlarının kuşkulandığından daha korkunç ve yaygın olduğu ortaya çıkan mağduriyetlerin boyutlarını da kabul ederek belgeledi. Böylesi bir yaklaşım yeni siyasi düzeni de hukukun egemenliğine bağlı kalma ve insan hakları ihlallerini tekrarlamama konusunda güvenceler vermek zorunda bıraktı. Fakat bu tür komisyonlara olduklarından fazla anlam atfedilmemelidir. Bunlar bazı beklentileri boşa çıkarılmış, geçmişte en affedilmeyecek suçları işleyenleri bile sorumlu tutmakta yapıları gereği bir yetersizlik ve isteksizlik sergilemiş, ya da çoğu vakada, failerin kimler olduğunu bi-

le açıkça tanımlayamamışlardır. Hem en suçlu olanları cezalandıran hem de haksız kazançları geri alan cezai bir tür mekanizmanın yokluğunda, uzlaştırmanın yapılıp yapılamayacağı ve yapılmasının gerekli olup olmadığı sosyologlar ile psikologların öngörüsünü gerektiren bir konudur. Bazı antropologlar cezai boyut olmaksızın "hakkat"e ilişkin açıklamaların, özellikle eski suiistimallerin etnik temizlikle ilişkili olduğu yerlerde toplumu şiddetin tekrarından kurtarmayacağını iddia etmişlerdir (Borneman 2002; Rotberg ve Thompson 2000).

Aktivist ağları. Uluslararası insan haklarının beklenmeyen etkisi başlangıçta büyük ölçüde, ulusötesi değerler ve hedefler temelinde hareket eden yurttaşların gönüllü birliktelikleriyle oluşturdukları girişimlerle gündeme gelmiştir. Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Komitesi, bilhassa sivil ve siyasi haklar konusunda hükümetler üzerinde etkili olacak şaşırtıcı ölçüde etkin araçlar geliştirmişlerdir. Greenpeace ve Dünya Dostları gibi çevre örgütleri de fazlasıyla etkili ve taktik anlamda yaratıcı bir biçimde, çevrenin korunmasının yanında kamu sağlığı sorunlarıyla ilişkili konulara yönelmiştir. Hükümetlerin haksız muamelelerinin hedefi olan bireyler ve gruplar ile bu ulusötesi sivil toplum kuruluşları arasında bağlantılar kurulmuştur. Hükümetler, saygın sivil toplum kuruluşlarının yayınladığı ve düşmanca propaganda diye göz ardı edilemeyecek objektif raporların imajlarını zedelemesinden kaçındıkça, enformasyon "yumuşak güç"ün aracı haline gelmiştir. Benzer bir biçimde, şirketler de insan haklarına tecavüz eden ekonomik davranışlar gösterdiklerinde yapılan iyi hedeflenmiş tüketici boykotları karşısındaki savunmasızlıklarının farkına giderek daha fazla varmaya başladılar. Gelişmekte olan bu ulusötesi aktivizm, tıpkı küresel sivil toplumun gelişiminde olduğu gibi (Kaldor 2003), akademisyenlerin dikkatini giderek daha fazla çekmeye başladı (Keck ve Sikkink 1998).

Sivil toplumun bu aktivizmi, hükümetleri, özellikle de liberal demokratik bir yol izleyenleri, dış politikalarını şekillendirirken insan haklarını daha fazla ciddiye almakta da seçici bir biçimde cesaretlendirmiştir. Batılı hükümetler de Soğuk Savaş'ın ileri aşamalarında sivil ve siyasi haklar açısından komünist hükümetlere göre kesinlikle daha avantajlı olduklarını fark etmişlerdir. Sonuç olarak Batılı hükümetler insan haklarını dış politika gündemlerine giderek daha faz-

la almaya başladılar ve Doğu/Batı görüşmelerinde bu tür konulara daha fazla öncelik verme eğilimi gösterdiler. Belki de bunun en çarpıcı örneği Avrupa'da, özellikle de 1975'teki Helsinki Anlaşmalarının sonrasında görüldü. İnsan haklarına bağlılığın her yıl değerlendirilmesi karşılığında Doğu Avrupa sınırlarını istikrara kavuşturan bu anlaşma, Batılı katılımcıların en uç beklentilerinin ötesinde tarihsel bir geçerlilik kazandı; hem baskıcı rejimlerin itibar yitmesini, hem de 1980'lerde Sovyet bloğu ülkelerindeki muhalefetin siyasi özgürlükler ve reformlara ilişkin meşru talepler etrafında harekete geçmesini sağladı. 1980'lerde Doğu Avrupa ülkelerinin (kısmi ve dikkat çekici Romanya istisnasıyla) ve Sovyetler Birliği'nin barışçı dönüşümü, taleplerini uluslararası insan hakları standartlarına saygılı yönetim örüntüleri talepleri üzerine bina eden, önceden oluşturulmuş sivil aktivizm sayesinde büyük ölçüde kolaylaştı.

Bu tür bir aktivizm aynı zamanda *apartheid* karşıtı harekete tain edici bir uluslararası ağırlık kazandırmanın yanı sıra, özellikle ABD ve İngiltere gibi hükümetlerin, Soğuk Savaş sırasında stratejik müttefik olan ve yararlı bir özel sektör arenası olarak hizmet veren Güney Afrika hükümetine verdikleri desteği çekmelerini sağladı. *Apartheid* karşıtı hareket, Güney Afrika'daki ırkçı rejim üzerinde yaptırımlar uygulayarak ve onu kolektif bir biçimde gayri meşru ilan ederek jeopolitik gerginliklerin üstesinden gelmek için tüm Birleşmiş Milletler'in ortak baskı yapmasını da içeriyordu. Bu baskıların kan dökülmeksizin çok-ırklı bir demokrasiyi üretmekteki başarısı 1990'ların politik mucizelerinden biri oldu ve taban aktivizminin hükümetler arası baskılarla etkili bir biçimde birleşmesinin ne kadar büyük toplumsal değişimlerin yaratılmasına yardımcı olabileceğini gösterdi. Bu tür bir aktivizmin etkisi abartılmamalıdır. *Apartheid* rejimi kurbanlarının yürüttüğü yerel mücadele baskının en önemli kaynağıydı ve uluslararası hareketin siyasi ve ahlaki temelini oluşturuyordu.

Bu ulusötesi aktivist "insan hakları" anlayışının ekonomik, sosyal ve kültürel haklara neredeyse hiç ilgi göstermemesi elbette hem önemli hem de tartışma gerektiren bir konudur. Kısa süre önce hem Kuzey'de hem de Güney'de bu dengesizliğin düzeltilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. 1990'ların ortasında, hukuk fakültesi mezunu bir grup genç Amerikalı tarafından kurulan Ekonomik ve Sosyal

Haklar Merkezi kendisini yalnızca ihmal edilen bu uluslararası standartların uygulanmasına adanmış ulusötesi ölçekte bir sivil toplum kuruluşudur. Şirket küreselleşmesinin, yapısal uyum programlarını dayatmayı ve borç karşıtı koalisyonlar oluşturulmasına direnmeyi de içeren belirli yönlerine karşı çıkan inisiyatifler, Batılı kamuoyunun bile aktivistlerin öncelik verdiği ekonomik ve sosyal haklara yavaş yavaş inanmasını sağladığı gibi, nüfusunun önemli bir bölümü, hatta büyük çoğunluğu yoksulluk ve şiddetli ekonomik sıkıntıyla baş etmeye çalışan ekonomik açıdan dezavantajlı ülkelerin en azından eşit bir statü hak ettiğine bu kamuoyunu kısmen ikna etmeyi becerdi.

Etnik şiddet ve yerli halkların yaşama hakkına tecavüzlerle ilgili olarak yaşanan son problemler dikkatleri kültürel hakların önemi-ne çekti (Lam 2000). Bir yanıyla aşırı dinciliğin açıkça görülen fanatik bir ifadesi de olan 11 Eylül terörist saldırıları kültürel hakların ulusötesi aktivist ağlarının gündemine girmesinin gerekliliğine işaret eden bir diğer dramatik göstergedir. Bu mesele yeni küresel bağlam içinde aciliyet kazanmakta, her iki tarafça da savaşın alanını yıkıcı bir biçimde genişleterek, ilk safhalarındaki bu yeni çatışma konfigürasyonunun yoğunluğunu artıracak "bir medeniyetler çatışması" haline getirilmeye çalışılan "küresel terörizme karşı savaş"tan kaçınma mücadelesinin bir parçası olarak kültürel haklara acil öncelik vermektedir.

Bu tür ağların gelişimi, geniş bir dizi sorun üzerinden küresel adaletin teşviki ve elde edilmesi için çeşitli yöntemlere başvuran ağlardan oluşan bir taban hareketi olarak "küresel sivil toplum"un ortaya çıktığını öngörmenin inandırıcı bulunabileceği bir noktaya ulaşmıştır (bkz. 4. Bölüm). Dünya politikasının bu yeni boyutu, küresel kamu menfaatleri için ortak hedefler peşinde hükümetlerle işbirliğine dayanan ilişkilere girme konusundaki esneklik yeteneği sayesinde güçlenmiştir. İşbirliğine dayanan bu sürecin bugüne kadar görülen en başarılı ifadeleri, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulmasını sağlayan Roma Anlaşması ile Anti-Personel Mayın Anlaşması olmuştur. Fakat bu tür işbirlikleri çok eskiden beri çevrenin korunması, kadınlar ve okyanuslardaki kaynaklar gibi sorunlar hakkında yapılan küresel BM konferanslarının resmi ve gayri resmi veçhesi olagelmişti. Yurttaşlığı ve bağlılığı yeniden şekillendirerek, gele-

neksel milliyetçi vatanperverlik fikirlerinin yanı sıra, egemen devletlerin yönetimindeki milliyetçi bağılıkların biricikliğine de meydan okuyan ülkeden bağımsız yeni kimlikler oluşturmuştur. Gelişmekte olan bu tür yurttaşlık örüntüleri devlet karşıtı olmadıkları halde, aktivist ağları, bölgesel ve medeni yakınlıklar ve küresel ya da dünya ölçeğinde bir dayanışma duygusuyla ilişkili çeşitli birliktelik ve kimlik bağlarını çoğaltmaktadır. Öte yandan, siyasi bölünmelere yol açan aykırı eğilimler, çeşitli etnik ve dini hareketler, dünyanın birçok yerinde karışıklığa ve kan dökülmesine neden olan mikro milliyetçilik türleri de bulunmaktadır.

Sömürgecilik karşıtı hareket. Sömürgecilikten kurtuluş hareketine eşlik eden muazzam düşünce değişimi küresel politika alanlarına dürüstlük ve adalet gibi normatif fikirleri taşıdı. Elbette bu süreçte uluslararası toplumun yeniden inşasında kendi kaderini tayin hakkına da tarihsel bir rol verildi. Sömürgeciliğe karşı verilen milliyetçi mücadelelerin meşruiyeti BM'nin tüm sömürge halklarının kendi kaderini tayin hakkını (bu hakkın kullanılmasının mevcut devletlerin parçalanmasına neden olmaması ya da suni ve etnik anlamda bölücü olsa bile sömürge sınırlarının değişmemesi koşuluyla) kullanabilmesi için verdiği çok büyük desteğe giderek daha fazla dayanmaya başladı.

Bu konuyla ilgili olarak göz önüne alınması gereken iki nokta bulunmaktadır. Birincisi, kendi kaderini tayin hakkının temel bir insan hakkı olarak kabul edilmesiydi. Bu anlayış Soğuk Savaş'ın sonundaki olumlu siyasi koşullar altında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ve eski Yugoslavya'nın parçalanmasıyla ilişkili olarak ayrılıkçı hareketleri güçlendirmek için sömürgeci ve devletçi çerçevenin ötesine taşınmıştı. İkincisi, özellikle ekonomik ve siyasi alanlarda küresel reform talep eden, küresel adaletin yapısı ve önceliklerini sorgulayan çok sayıda Batılı olmayan devlet dünya politikasına katılmıştı.

Kararsızlık jeopolitikası. 1990'larda BM'nin insani felaketlerin yakınlaşması yahut açığa çıkmasından kaynaklanan iç çekişmelerin başlaması ya da iç düzenin bozulması halinde harekete geçmek için yetkili olabileceği ve siyasi destek alabileceği şeklinde yeni bir anlayış doğdu. Bu sürecin yeni aşaması 1992'de Somali'de yaşanan kıtlık ve hastalıklarla ilişkili olarak başladı. Somalililerin çektikleri

acıları hafifletmek için BM yönetiminde aktif bir çaba harcanırken, ABD'nin daha sonra savaş ağalığının üstesinden gelmek için beceriksizce başlattığı devleti yeniden inşa etme girişimi yerlilerin uluslararası güçlere büyük siyasi direniş göstermesine neden oldu. Somali'de devlet düzeyinde siyasi denetimi tahkim etme girişimi BM barış gücüne ölümcül saldırılar yapılmasına neden olan bir ters tepki yarattı; on sekiz Amerikan askeri (ve bin kadar Somalili) Somali'deki Amerikan varlığının siyasi boyutlarına karşı çıkan güçlerle yapılan bir kent çatışmasında öldü, bu olay *Black Hawk Down* filmiyle tanındı.

Bu tür yükümlülüklerin siyasi zorlukları ile barış gücünün yerli direniş karşısındaki korunmasızlığının bir araya gelmesi, BM desteğinde insani müdahalelerin alanı ve karakterini yeniden düşünmek konusunda lider devletlerde bir isteksizliğe neden oldu. Bu isteksizlik bilhassa hükümetlerin kendi stratejik çıkarları açısından açıklayıp gerekçelendiremeyecekleri maliyetli müdahalelerin gerektiği Sahra-altı Afrika'daki çatışmalarla ilgili olarak sergilendi. Sonucun çok acı olacağı bilindiği halde uluslararası toplumun 1994' te Runda'da soykırımın engellenmesi için devreye girmemesi Batı'nın bu isteksizliğinin acı verici bir göstergesidir. Önemli BM üyeleri yaklaşmakta olan katliam karşısında pek çok kişinin, belki de yüz binlerce insanın hayatını kurtarabilecek olan küçük adımları bile atmakta ısrar ettiler (Melvern 2000). Somali sonrasındaki bu ruh hali, Bosna'da Sırp'ların öncülüğünde başlatılıp 1995'te Srebrenica'daki bir BM "sığınağı"nda yedi bin Müslüman erkeğin katledilmesiyle korkunç bir doruğa ulaşan etnik temizliğe verilen BM tepkisinin ilk aşamalarında da köklü değişikliklere yol açtı (Rieff 1995). Bu zeminde, BM'nin itibar yitirmesi ve yakında gerçekleşecek insani felaket bağlamında giderek daha fazla devre dışı bırakılması; bunun sonucunda da 1999'da Kosova'da, halkın giderek daha savunmasız hale gelen ve suiistimal edilen Arnavut Kosovalı çoğunluğunu etkin bir biçimde koruyabilmek adına NATO çatısı altında savaşmak için "gönüllülerden oluşan bir koalisyon" kurulması, bütünüyle adil olmasa da şaşırtıcıydı. Sırp asker ve polis güçlerinin çekilmesinin gösterdiği üzere bu süreçten sonuç alındı, ama uluslararası meşruiyetin ihlali pahasına. Böylece, uluslararası hukukun izin verdiği faaliyetler ile etnik temizliğin yasaklanmasını da içeren temel insan hakla-

rına referansla ahlaken ve siyaseten meşru olanlar arasında istenmeyen bir uçurum açıldı (Bağımsız Uluslararası Kosova Komisyonu, 2001).

Öngörülemeyen bir diğer nokta da çoğu devletin bu olağandışı olaylara tepki göstermek konusundaki kararsızlığının normatif düzen açısından yararlı bazı beklenmedik sonuçlar yaratmış olmasıdır. Devletin bu kararsızlığı kısmen büyük devletlerin risk alma ya da etkin bir insani müdahalenin maliyetlerini ödeme konusundaki isteksizliğinin kamufle edilmesi, kısmen de baskıcı devlet politikalarının kurbanlarını koruma konusunda kamuoyundan gelen ve "CNN faktörü" tarafından dolaymlanan baskıların saptırılması anlamına gelmiştir. Bu girişimlerin en önemlisi 1993'te BM Güvenlik Konseyi'nin önce Yugoslavya'nın bölünmesiyle ilişkili ciddi devlet suçlarını kovuşturacak uluslararası ceza mahkemeleri kurulup finanse edilmesine, ardından da Ruanda'daki soykırımla ilgilenmeye karar vermesidir. Bu tür bir girişim sayesinde, BM ve üyeleri doğrudan barışı koruma amacıyla müdahaleler konusunda tartışmalı taahhütlerde bulunmaksızın yüksek manevi zeminin birazını yeniden kazanmışlardır. Geoffrey Robertson Yugoslavya mahkemesinin kurulmasına yol açan düşünce iklimini "BM'nin Balkanlar'a müdahale konusundaki daha önceki isteksizliğini gizlemek için bir incir yaprağı" olarak tanımlıyor (Roberston 2001: xvii-xviii). Böylesi bir adım aynı zamanda uluslararası insani hukuk ve genel olarak insan hakları hukukuyla ilgili yarım yüzyıllık yasal gelişmeler temelinde Nuremberg fikrini Soğuk Savaş sonrası bir ortamda yeniden canlandırıyor. Yeni yüzyılda da aynı hızla devam eden bu canlanma, Sırp milliyetçiliğini alevlendirme ve Bosna ile Kosova'daki etnik suç politikalarını yönetme konusundaki en sorumlu kişi olarak görülen Slobodan Milosevic'in itham edilmesi, tutuklanması ve hakkında dava açılmasıyla daha da hız kazandı (Bass 2000).

Balkanlar'daki karışıklığa yanıt olarak ortaya çıkan bu canlanma, tüm küresel sivil toplumda kalıcı bir uluslararası ceza mahkemesi (ICC) kurulması yönünde daha etkili girişimlerin yapılmasını tetikledi. Bu proje birçok hükümetten destek gördü ve 1999'da yapılan Roma Anlaşması ile sonuçlanan önemli girişimlere neden oldu. Anlaşmada kabul edildiği şekliyle ICC birçok uzlaşmanın ürünüdür, ama sınırlı yetkisiyle bile, ciddi devlet suçları karşısında kişisel so-

rumluluk doğrultusunda potansiyel bir kurumsal sıçramayı ve hukukun üstünlüğünün, egemenliğin daha önceki zorunluluklarını önemsizleştirecek şekilde genişlemesini temsil etmektedir. İnsani barışın korunmasına ilişkin 1990'lardaki bu kararsızlık jeopolitikasının iro-nik bir biçimde, bir yandan örgütlü uluslararası toplumun çok büyük tehdit ve zararlara maruz kalan çeşitli halkları korumakta başarısız kalmasına, diğer yandan da bu kötü davranışların faillerini şimdiye kadar hiç görülme-yen bir biçimde adaletin önüne getirmeyi başar-masına yol açtığı sonucuna varılabilir.

Aslında lider devletlerin dış politikalarına ahlaki bir çehre kazan-dırmaları için yapılan baskılara yanıt verirken, bir yandan da insani hedefleri kendi yurttaşlarının hayatlarını feda edebilecek ya da önemli bir kaynak harcanmasına değecek kadar değerli görmekte is-teksiz davranmalarının tuhaf ve çelişkili sonuçları olmuştur. Devletin işlediği suçlardan liderlerin sorumlu tutulması yönünde sivil toplu-dan gelen baskılara destek verilip itibar atfedilmesi ve bu süreci ku-rumsallaştırmak için istekli adımlar atılması bu sonuçlardan bazıları-dır. ICC'nin en güçlü devletlerce, tabii özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nce uygulamada kabul edilip edilmeyeceği daima belirsiz olmuştur. Hatta 11 Eylül'den sonra bu belirsizlik daha da arttı.

11 Eylül Saldırıları

11 Eylül megaterörist saldırılarının küresel bağlamda ve onun nor-matif düzeni üzerindeki etkisi bu noktada henüz belirsizdir, fakat küresel adaletle ilişkin daha önceki girişimlerin yarına taşınmasını ve gerek küresel yönetişimin eşitliğe dair boyutları gerek dünya ekono-misinin kurallılaştırılması, konusundaki benzer meşguliyetleri hiç değilse geçici olarak engelleyecek gibi görünmektedir. Hükümetleri küresel terörizme karşı bir savaşa girmek için harekete geçiren ilk etki ekonomik ve normatif kaygıları değiştirip yeniden yönlendir-mekte, küresel politika gündemine güvenlik sorunlarıyla jeopolitik pragmatizmin egemen olmasına tekrar izin vermektedir. Hükümet-ler arasında "terörizme karşı savaş"ı sürdürme yönünde kurulan iş-birliğine dayalı ilişkiler "teröristler" in peşine düşülmesi konusunda yapılan işbirliği karşılığında ülke içindeki baskı ve insan hakları ih-lallerini görmezden gelen oportünist bir diplomasiye zorunlu olarak

yol açmaktadır. ABD'nin özellikle Irak Savaşı'nın ertesinde tek taraflı olarak meşru savaş hedefleri tanımlaması, uluslararası toplumun tüm kesimlerinde reformcuların ve reform hareketlerinin yoluna çok büyük engeller çıkaracak bir kargaşa ve şiddet dönemine işaret etmektedir. Aynı zamanda, yeni bir küresel savaş ortamının yarattığı endişelerin devletler ve ulusötesi toplumsal güçlerce etkili karşı hareketler yaratılmasına yol açması muhtemeldir.

Buradaki analiz teknolojik yenilikler sonucunda dünya düzeninin karmaşıklaşmasının ve oluşan iç bağlantılarının küresel adaletin önündeki engeli geçici bir olgu haline getirmesinin mümkün olduğuna işaret etmektedir. Ulusötesi aktivizm –hukuk egemenliğinin yaygınlaştırılması, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde hesap sorulabilmesine ilişkin usullerin kurumsallaştırılmasını da içeren– meşru küresel yönetim biçimleri doğrultusundaki taleplerini yeniden gündeme getirdiği ölçüde de bu tür bir beklenti güçlenecektir. Dahası, ülkelerin insanlık suçları, soykırım ve uluslararası insani hukuka karşı işlenen suçlar açısından yapılacak taahhütler karşılığında, hesap sorulabilmesine ilişkin mekanizmaların kurulmasına ve terörizmle ilişkili yasal yaptırım usullerine katılmak istemesi de dahil, beklenmedik sonuçlar bile ortaya çıkabilir.

Zengin ülkeler muhtemelen dünyanın ekonomik anlamda daha sıkıntılı olan yerlerinde yoksulluk ve kalkınma sorunlarını çözmek için, resmen kabullenmeksizin ve kendi stratejik çıkarları nedeniyle, yeni bir anlayış benimseyecektir. Kontr-terör analistlerinin, dünyanın her yerinden daha dezavantajlı olan Sahra-altı Afrika'dan doğan hiç küresel terörizm olayı bulunmadığı ya da bunun çok az görüldüğü şeklindeki hızlı tespitleri nedeniyle, böylesi bir sonuç hiçbir biçimde kesinlik taşımamaktadır. Bu soruna ilişkin daha inandırıcı bir yaklaşım, yaygın yoksulluk, umutsuzluk ve aşağılanma gibi koşulların ekstremist politikalara yol açtığı ve böylesi koşulların günümüzde İslam dünyasının büyük kesimlerini dünya barışına ve insanlığın refahına zarar verecek biçimde etkilediği şeklinde olacaktır.

HESAP SORULABİLİRLİK NORMLARININ YERİNE GETİRİLMESİ: SEÇENEKLER VE MEKANİZMALAR

İşaret edildiği gibi, küresel bağlam, özellikle 1990'lı yılların büyük bir kısmında ulusötesi adalet arayışı açısından olumlu ve farklı koşullar yaratmıştır. Ulusötesi adalet arayışı yalnızca günümüzün dertlerine çare bulmaya yöneltilmemiştir. Aynı zamanda, tarihsel yanlışların düzeltilmesine belki de çok daha büyük ve benzeri görülmemiş ölçüde odaklanmıştır. Bu odaklanma daha önce rahatsız ve mağdur edilmiş olan kolektif kimliklere (ırk, din, milliyet ya da cinsiyet gibi) yöneltilen şiddetli adaletsizliğin bilinen örneklerine yanıt niteliğinde çok yanlı ve dünya ölçeğinde bir olgu şeklinde tarif edilebilir. Tazminat taleplerinin çokluğuna ilişkin yararlı ve geniş bir genel değerlendirme Elazar Barkan tarafından yapılmıştır (Barkan 2000).

Bu adalet arayışı konusunda bir anlayış kazanmak için hem bilinen yakınmalara neden olan tekil adaletsizlik türlerini hem de bu yakınmalara yanıt olarak ortaya çıkan düzeltme mekanizmalarını değerlendirmek yararlı olacaktır. Son olarak da, mağdur edilen kolektivitelerin ister kendi inisiyatifleriyle, ister küresel yasal yaptırım mekanizmalarının faaliyetleri aracılığıyla korunacağı süreçleri düzenlemeyi hedefleyen kurumsal ve doktriner gelişmeler ele alınacaktır.

Bu küresel adalet hareketinin gelişimiyle ilgili çeşitli değerlendirmelerin tarif edilmesi gerekmektedir. Birincisi, insan haklarının ortaya çıkışından uluslararasılaşmasına, sonra da bu hakların hayata geçirilmesini teşvik etmek için hamlelerin yapılmasına doğru giden bir dizi aşama olduğu ortadadır. İnsan haklarının önemine yapılan bu vurgu Michael Ignatieff ve Geoffrey Robertson gibi yazarlar tarafından etkin bir biçimde öne sürülmüştür (Ignatieff 2001, Robertson 2001; aynı zamanda Falk 2000). İkincisi, özel sektör aktörlerinin (bankalar ve şirketler) ve hükümetlerin geçmişteki yanlışların önemli ölçüde telafi edilmesini önermek suretiyle bir miktar sorumluluk üstlenmeleri, hakların iadesine yönelik bir etik olarak tanımlanabilir; Barkan hakların iadesi yönündeki bu yaklaşımı "potansiyel olarak yeni bir uluslararası ahlak... yeni bir küreselleşme" olarak görüyor (Barkan 2000: ix; Rickman 1999). Üçüncüsü, küresel adaletin

bu dramatik yükselişine ilişkin daha sentezci bir bakış açısı haklar söylemine yönelmekte, hakların iadesi ile sorumluluk etosu ve dünya düzenini (ya küresel şirketlere yönelik eleştirileri yumuşatmak için ya da son zamanlarda küresel terörizme karşı savaş açılmasına bir katkı olarak) istikrara kavuşturup meşrulaştıracak çeşitli güdüler üzerinde durmaktadır. Bu madde ulusötesi adalet hareketinin en iyi genel değerlendirmesini sunan üçüncü bakış açısı temelinde devam edecektir. Bu genel değerlendirmelerden hiçbirinin bu maddenin başlangıcında sorulan şu zamanlama sorularına yeterince ikna edici yanıtlar vermediğine dikkat edilmelidir: 1990'lı yıllarda küresel adalete niçin bu kadar dramatik bir vurgu yapılmıştır? Bu vurgu niçin daha önce yapılmamıştır? Şimdi niçin geçici olarak gölgede kalacağı öngörülmektedir?

Tarihsel Adaletsizliklerin Rolü ve Tabiatı

Buradaki amaç göze en fazla çarpan ve bıraktıkları kötü anıların silinmesi, mağdurlarıyla temsilcilerinin çeşitli biçimlerde ferahlatılması için girişimlerin başlatılmasına yol açan adaletsizlikleri tanımlamaktır. Düzeltme dinamiği her zaman olmasa da çoğunlukla belirli bir mağdurlar topluluğu tarafından amansızca izlenir; genellikle daha geniş bir toplumsallık tarafından bilmeden benimsenen ve olayın failleriyle destekçileri tarafındansa kesinlikle savunulan karşıt inkâr dinamiğine meydan okunur.

Holokost'un Önemi. Nazi Almanyası'nda gerçekleşen Holokost'tan kurtulanlar çeşitli ferahlama biçimleri bulmak konusunda 1945'ten beri çok aktif ve etkili olmuşlardır. İşlenen suçların büyüklüğü, bilhassa Avrupa'daki Holokost II. Dünya Savaşı sonrasındaki imgelemenin tümünde, özellikle de Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'daki muzaffer liberal demokrasilerin suçluluk duygusuyla birleşerek, biçimlendirici bir etki yaratmıştır. Değişen ölçülerdeki böylesi bir etkileşim Nuremberg Mahkemesi'ni yaratmış, soykırımın anlaşmayla suç ilan edilmesini, insan haklarının uluslararasılaştırılmasını, Nuremberg suçlarının Nazi dönemindeki faillerinin küresel düzeyde peşine düşülmesini, Musevilerin kamulaştırılan mülklerinin iadesi için çeşitli girişimlerde bulunulmasını ve daha tartışmalı bir biçim-

de İsrail devletinin kurulmasını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında Japon adaletsizliğinin Asyalı mağdurları ve II. Dünya Savaşı sırasındaki istismarlar çok daha az ilgi çekmiş, savaş suçlarıyla itham edilen Japon liderlerin yargılandığı Tokyo Duruşmaları hem o tarihte hem de daha sonra pek az dikkat toplamıştır. Bu duruşmaların sonuçlarına ilişkin belgesel kayıtları elde etmek hâlâ zordur ve Japonya geçmişini terk edip geleceğini yeniden yapılandırmak konusunda hiçbir zaman Almanya ile kıyaslanabilir bir baskı görmemiştir. Sonuç olarak ve çok daha az bireyci bir siyasi kültür ortamında, Asyalı adaletsizlik mağdurları kendi haklarını aramakta Avrupalı kader ortaklarından çok daha yavaş davranmışlardır. Hikâye karmaşıktır ve Holokost'un önemi konusundaki açıklamalar tartışmalıdır, fakat Holokost'a ilişkin Nazi suçlarının ortaya konup düzeltilmesi konusundaki girişimlerin öneminden kuşku duyulamaz.

Holokost'un mağdurlarıyla ilişkili bu aktivizm, II. Dünya Savaşı'nı izleyen yılların hemen sonrasında yerini genel olarak Soğuk Savaş konusundaki küresel kaygılara bırakmıştır. Fakat istisnalar da olmuştur, bunların en dikkat çekenini Adolph Eichmann'ın kaçırılması ve ardından 1961'de yargılanarak İsrail'de idam edilmesidir. İsrail bu girişimiyle nerede ve ne zaman gerçekleşmiş olursa olsun insanlığa karşı işlenen suçların kovuşturulacağı ulusal mahkemeler kurma hakkını olumlayan uluslararası bir örnek vermiş oldu ve daha sonra "evrensel yargılama yetkisi" adını alacak olan şeyin temelini attı. Muhtelif Avrupa ülkelerinde farklı koşullar altında Holokost'tan suçlu bulunanların cezalandırıldığı kovuşturmalar da yapıldı. Gary Jonathan Bass yaptığı güvenilir çalışmada bu Nuremberg sonrası duruşmaların Holokost'la ilgili suçlara odaklanma konusunda daha etkili olduğunu, çünkü Nuremberg'in esas dikkatini Nazi rejiminin yayılcılığı nedeniyle barışa karşı işlenen suçlara verdiği iddia ediyor (Bass 2000).

Ancak, 1990'larda Holokost davacılarının halledilmemiş olan ekonomik talepleri öne çıktı ve çeşitli alanlarda önemli başarılar kazanıldı: mahut Holokost altınlarının ve İsviçre bankalarıyla diğer bankalardaki mevduatların geri ödenmesi; Holokost mağdurlarının yaşam sigortalarından kalan ama asla ödenmeyen gelirlerin yasal takibe alınması; çalınan sanat hazinelerinin iadesi; özel Alman şirketleri için çalıştırılan muhtelif kategorilerden "köle işçiler"e tazminat

verilmesi. Mağdurlara ya da temsilcilerine kişisel temelde veya toplu ödeme düzenlemeleriyle milyarlarca dolar transfer edildi. Çekilen acıların paraya dönüştürüldüğünü, hatta "bir Holokost endüstrisi"nin ortaya çıktığını iddia eden eleştiriler yükseldi. Avukatlar da aldıkları çok yüksek ücretler nedeniyle eleştiriliyordu ve muhtelif kategorilerden mağdurların farklı kazanımlar elde ettiğine ilişkin çok sayıda şikayet geliyordu. Doğu Avrupalı mağdurların yanı sıra Nazizmin Musevi olmayan kurbanlarına, özellikle de Çingenelele Batı Avrupa'daki Musevi emsallerine kıyasla çok daha düşük ödemeler yapılmıştı.

Bu tür eleştirilere rağmen, hakların iadesi yönündeki bu hareketler genel küresel adalet arayışına ilişkin birçok önemli sonucu almayı başardı: aradan yıllar geçtikten sonra bile, mağdurların hakları onaylandı ve bir dereceye kadar korundu, kötü koşullar altında çalıştırılma karşılığında tazminat alma hakkını da içeren mülkiyet haklarının ihlali nedeniyle ekonomik tazminat elde edildi; Holokost'a maruz kalmayan, özellikle emperyal Japon politikalarının bir sonraki başlık altında ele alındığı şekilde kurbanı olan diğer mağdurların benzer tazminatları talep etmesine olanak sağlandı. Holokost'a ilişkin tazminat baskıları tek başına ya da esas olarak yasal hakların korunmasından ibaret değildi. Hükümetlerin ve özel sektördeki aktörlerin ahlaken yargılanmaları ve itibarlarının ellerinden alınması da önemli etkenlerdi; bu hem böyle mağdurların taleplerine yanıt verilmesini destekleyen bir fikir ortamının geliştiğine, hem de kanıt sunma kuralları, geçmiş uygulamalar, sorumluluğun savunmacı inkârı gibi yasal kaçamaklara başvuran özel ve kamu sektörü temsilcilerinin adaletten kaçamayacağına işaret ediyordu.

Asya/Pasifik'teki Hakların İadesi. Holokost mağdurlarının haklarının iadesi kuşkusuz bir dizi diğer mağdur topluluğunun, özellikle de II. Dünya Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Japon yayılmacılığı nedeniyle mağdur olanların girişimlerine ilham vermiştir. 1990'larda böylesine gecikmiş bir biçimde hak iadesi talep edilmesi kısmen, Iris Chang'ın 1937 Nanking katliamları üzerine yazdığı yaygın biçimde okunan *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II* (Nanking Tecavüzü: II. Dünya Savaşı'nın Unutulmuş Katliamı) adlı kitabında belirttiği gibi, açıkça Holokost'un önceli-

ğiyle ilişkilidir (Chang 1997; Li, Sabella ve Liu 2002). Avrupa merkeziliğin psikolojik avantajları ve Auschwitz'de yaşanan korkunç dehşet bir yana, Asya/Pasifik bağlamı hak iade taleplerine çok açık değildi: Japon hükümeti Alman hükümetine göre çok daha az pişmanlık duyuyordu; ABD Japonya ile yaptığı bir barış anlaşmasında tüm bireysel taleplerden feragat etmişti ve bu durum Holokost dışında hak talebinde bulunanlar için yasal bir engel oluşturuyordu; Japonya Asya ülkelerine birkaç "gönüllü" ödeme yapmıştı ve bunun karşılığında yapılan ikili anlaşmalarla, alması gereken diğer yasal sorumluluklardan muaf tutulmuştu; Asya gelenekleri kişisel hak taleplerini ya da hükümetin veya özel sektör aktörlerinin kolektif sorumluluklarını Batı'nın nispeten hak yönelimli siyasi kültürüne kıyasla daha az destekliyordu.

Buna rağmen, Asya/Pasifik'teki hak talepleri 1990'larda ciddi ölçüde yükseldi, fakat ekonomik tazminat elde etme konusundaki yasal haklara biraz önce belirtilen nedenlerle çok daha az önem verildi. Daha çok geçmişteki suçların gayri resmi alanlarda kabul edilmesinden ve özellikle Japon Hükümeti'nin bunları resmi anlamda kabullenmesi ve kınamasını talep etmekten sembolik anlamda memnuniyet duyan kamuoyu üzerinde bir etki yaratmak üzerinde duruldu. Japonya tarafından işgal edilen ülkelerde işlenen savaş suçları, çoğunlukla Japon katılımcıların da içinde bulunduğu halk toplantıları ve akademik toplantılarda, işlendiği iddia edilen suçların kabul edilmesiyle su yüzüne çıkarıldı. Aslında hak iadesi hafızaların tazelenmesi suretiyle sağlanmaya çalışılıyordu, sorumlu hükümet liderlerinin bunu doğrulamasının ve bu suçların aydınlığa çıkartılmasının gelecekte yeniden işlenmelerinin engellenmesini sağlayacağı şeklinde soyut bir izlenim yaratıyordu.

Küresel sivil toplum da tarihsel hafızanın canlandırılması hareketine, özellikle iddiaları doğrulayan ve öneriler içeren sonuçlara ulaşan "yurttaş" mahkemelerinin kurulmasında ve işleyişinde yer alarak katkıda bulundu. Japonların savaş dönemindeki "seks köleliği" ve "zorla fahişelik yaptırma" uygulamaları Japonya'da hayli geniş yankı uyandıran bir davanın konusu oldu (Chinkin 2001).

Özel şirketler ve Japon askeri faaliyetleri için zorla çalıştırılan savaş esirlerinin de içinde bulunduğu çeşitli mağdur grupları son birkaç yıldır bir tür tazminat alabilmek için Japonya'da daha doğrudan

yasal girişimlerde bulunmakta, ama az önce belirtilen nedenlerle başarılı olamamaktadır. Aynı zamanda bu tür taleplerin iletilmesi ve kamuoyuna duyurulması, onyıllarca aradan sonra böylesi kötü muameleler konusundaki duyarlılığı büyük ölçüde artırmış ve bunun da iyileşme sürecinde yararlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Yerli Halkların Haklarının İadesi. Yerli halkların temsilcileri toprak, kaynak ve yaşam tarzına ilişkin geleneksel ayrıcalıklarından ellerinde kalanları korumak için verdikleri mücadeleyi uluslararasılaştırmak üzere son otuz yıldan beri çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır (Lam 2000). Bu girişimlerin hem perspektifleri hem de stratejileri arasında büyük farklılıklar vardır, ama hâlâ tartışmalı bir talep olan kendi kaderini tayin hakkını öne çıkaran ve yerli halkların dünya görüşünü ilk kez açıklığa kavuşturan 1994'teki Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu'nda ortaya koyulan geniş bir dizi normatif talep çerçevesinde bir mutabakat sağlanmıştır. BM bu mutabakatın her yıl Cenevre'de Her Tür Ayrımcılık ve Zulme Karşı Mücadele Komitesi'nin desteğinde birkaç haftalık toplantılar yapan Gayri Resmi Çalışma Grubu biçiminde ortaya çıkması konusunda değerli ve etkili bir alan açmıştır.

Talep edilen haklar farklı olmakla birlikte, esas olarak yerli halkların kalan miraslarını büyük ölçekli, modernleştirici kalkınma projeleriyle ilişkili saldırılara karşı geleceğe dönük bir biçimde korumayı hedefliyordu. Hükümetler ve Birleşmiş Milletler yerli halkların sıkıntılarının dramatik boyutlardaki tarihsel adaletsizliğe dayandığını yaygın bir biçimde kabul ediyordu ama hakka tecavüz de söz konusu olduğundan belli ölçülerde tepki gösterilmesi gerekiyordu. Fakat bu tepki hangi ölçüde ve hangi haklar çerçevesinde gösterilecekti? Geçmişteki yığınla yanlışın düzeltilmesi politik yapılabirlik sınırlarının dışında görünüyordu ve bu nedenle ilgi odağı süren saldırılar karşısında statükonun korunmasına dönüştü ki, bu da geleneksel halkların topraklarında ve yerleşim yerlerinde yapılacak büyük barajların ve hidroelektrik havzalarının, kent ve kasaba inşaa planlarının olması, hükümetlerin silah deneme, özel sektörün maden arama ve kaynak geliştirme planlarının bulunması yüzünden bu halklar üzerinde büyük kalkınma baskısının söz konusu olduğu pek çok özgül durumda büyük bir taahhüttü.

Kölelik Tazminatları. Son yıllarda Afrika hükümetleri ve Kuzey Amerika'daki kölelerin torunları tarafından kölelik kurumunun neden olduğu acılar ve milyonlarca kişinin maruz kaldığı kölelik ve ahlaksızlıklara karşı tazminat almak için giderek daha ciddileşen girişimlerde bulunmaktadır. 1990'lardan önce bu tür iddialar saçma, bölücü ve sorumlu arenalarda ciddi olarak tartışmaya bile değmeyecek konular olarak göz ardı ediliyordu, fakat Holokost taleplerinin, özellikle de köle emeğiyle ilgili olanların başarıyla kovuşturulması, kölelik mağdurlarının, daha doğrusu onların torunlarının kendilerine bir tazminat ödenmesi ya da sembolik bir ödeme yapılması yönündeki iddialarına geçerlilik kazandırdı.

2001 yılında Durban'da Irkçılık üzerine yapılan ve ABD delegasyonunun düşmanca geri çekilmesine neden olan BM Konferansı köleliğin ve uluslararası köle ticaretinin insanlık suçları olduğunu ve "bunun hep böyle olmuş sayılması gerektiğini" kabul etti. Konferansın son deklarasyonu tazminatları destekleyen hükümlere yer vermiyor, bunun yerine devletlerin, "mağdurların anılarına saygı duymasına", köleliğin evrensel planda kınanmasına ve "yeniden vuku bulmasının engellenmesine" vurgu yapıyor.

Devletin Siyasi Suçları. Siyasi liderlerin bile kendi yurttaşlarına karşı işledikleri suçlardan uluslararası yasal standartlara göre sorumlu tutulabileceği fikri tarihsel olarak ilk defa Nuremberg'de hız kazandı. Bu tür bir hesap sorulabilirlik egemenliğin dokunulmazlığı, devletin eylemleri ve ceza yasasının ülkelere dayalı karakteri gibi karşıt fikirleri aşmaktadır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra bu tür sorumluluk standartları Almanya ve Japonya'nın hayatta kalan liderlerine uygulandı ama sorumluluk, daha doğrusu hesap sorulabilirlik fikri savaş dönemine ilişkindi ve "muzafferlerin adaleti" iddialarına ağırlık kazandıracak şekilde uygulandı. Tarihçi Richard Minear bu doğrultuda Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi'yle ilgili yıkıcı bir analiz yaptı (Minear 1971). Nuremberg ve Tokyo'da ABD savcı heyetinin saygın bir üyesi olan Telford Taylor ise Alman duruşmaları bağlamında kıyaslanabilir cezai sürecin daha pozitif bir değerlendirmesini yaptı (Taylor 1992). Nuremberg ve Tokyo'da sorumluluğun dayatılması, ciddi eksikliklere rağmen, davanın usule ilişkin kanun ve

kurallar gereğince ele alınması yönünde sanığa şaşkırtıcı ölçüde hak tanıyan duruşmalara dayandırılıyordu. Suçlu bulananlar ve ceza alanlar açıkça "saldırgan bir savaş"a girişmekten sorumlu tutuluyor ve insanlık dışı pratiklerine kısmen değiniliyordu.

Bu duruşmaları organize eden ve 1945'ten sonra dünya düzenini inşa eden hükümetler, hesap sorulabilirlik doğrultusundaki bu bir ke-reye mahsus ve eksikli yaklaşımlarını kurumsallaştırmaya henüz kendileri de hazır değillerdi. Nuremberg İlkeleri, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından güvenilir bir tarzda formüle edilmiş ve ardından bir BM Genel Kurul Kararı ile onaylanmıştı. Bu anlamda hesap sorulabilirlik konusunda normatif bir çerçeve geleneksel uluslararası hukuka 1950'lerin başında girmiş ve teorik olarak tüm devletleri bağlayıcı hale gelmişti. Fakat Soğuk Savaş sonuna kadar kurumsal düzeyde yerine getirilmesi üzerinde ciddi şekilde düşünülmedi.

Nuremberg'deki hesap sorulabilirlik fikrinin soğuk savaş döneminde canlı tutulması sivil toplumdaki, özellikle de Vietnam Savaşı'nın son aşamalarında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki aktivist bireylerin çabasının sonucuydu. Bu dönemde hükümet politikalarına karşı gerçekleştirilen çeşitli eylemler, ister silahlı kuvvetlere hizmet etmeyi reddetme, ister vergi ödememe, ister diğer direniş türleri olsun, "Nuremberg yükümlülüğü"nin varlığı sayesinde meşruiyet kazanıyordu. Buna göre bireylerin savaşa başvurulması gibi temel konularda kendi hükümetlerine değil uluslararası hukuka karşı yükümlülükleri bulunduğu öne sürülüyordu. Bu tür iddialar Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'daki anti-nükleer eylemcilerin, yurttaşların ulusal yasalara ve politikalara başkaldırmalarını uluslararası hukuka tabi olma yükümlülüğüne dayandırarak şiddet içermeyen çeşitli sivil direniş biçimlerine angaje olmalarını teşvik etti.

Hesap sorulabilirliğe ilişkin fikirler 1990'lar boyunca gelişerek su yüzüne çıktı. Bunlardan birincisi, eski Yugoslavya için kurulan uluslararası ceza mahkemesinden önce Balkan Savaşları sırasında suç işledikleri iddia edilen bireyler konusunda yapılan uluslararası duruşmalardı. İkincisi, Şili devlet başkanı General Augusto Pinochet'nin görev yaptığı 1976 ile 1989 yılları arasında işlediği suçlara ilişkin olarak İspanya'da etkileyici bir dava açılması ve ardından Pinochet'nin 1998'de İngiltere'de gözaltına alınmasıydı. Bu olay, Henry Kissinger, Saddam Hüseyin, Ariel Sharon ve diğerleri gibi

tartışmalı şahsiyetlere uzanan daha geniş bir koğuşturmayı teşvik etti ve Belçika mahkemelerine devletin işlediği suçlarla ilgili olarak evrensel yargılama yetkisi veren devrimci bir Belçika yasasının işlerlik kazanması sayesinde süreç daha da kolaylaştı. Bu gelişmeler geçmişte devletin işlediği suçlardan sorumlu olduğu iddia edilen kişilerden hesap sorması beklenen ulusal mahkemelere kılavuzluk edecek daha yetkin bir çerçeve oluşturma girişimlerini de teşvik etti. Uluslararası hukuk uzmanlarının işbirliği halinde yaptıkları bir girişim, evrensel yargılama konularıyla ilgilenen ulusal mahkemeler için meselenin ana noktalarını ortaya koyma gayesi güden Princeton Evrensel Yargılama İlkeleri'ni doğurdu (Princeton University 2001). Aynı zamanda, cezai sorumluluğun dayatılması konusundaki uluslararası girişimlerin bu şekilde patlamasına ABD'nin yaptığı resmi itirazlar meselenin bir ölçüde törpülenmesine yol açtı ve en önemlisi de, evrensel yargılama yetkisini içeren Belçika yasasına ve uygulamasına karşı yapılan diplomatik bir saldırı Belçika hükümetini kötü muamelenin mağdurları Belçikalılar olmadıkça bu yasayı yürürlüğe koyma talebinden vazgeçmeye zorladı.

YANIT TARZLARI

Martha Minow'un belirttiği gibi, "insan kıyımı ve işkencenin damga vurduğu bir yüzyıl, ne yazık ki insanlık tarihinde yaşanan yegâne yüzyıl değildir. Bu çağa damga vuran soykırımlardan ve işkence rejimlerinden belki de daha alışılmamış olan şey, yeni ve özel yasal yanıt biçimlerinin bulunmasıdır" (Minow 1998: 1). İnsanlığa karşı işlenen bu tarifsiz kitlesel suçların tarihten sapma olmadığına farkına varmamız gerekir, fakat bu tür davranışların dünya toplumunun normatif düzeninin kabul edilemez çatlakları olduğunun giderek daha fazla kabul görmesi ve bu nedenle resmi anlamda etkili biçimde reddedilmesi, devlet düzeyindeki böyle suçlar karşısında uluslararası toplumda daha büyük bir sorumluluk duygusu uyanmasına yol açıyor. Bu reddediş, misillemeyi ve intikamı hedefleyen şiddetin onaylanmasından kaçınmak ve şeffaflık (kötü olanın belgelenmesi), cezalandırma (adil yargılama ile failerin cezalandırılması) ve bağışlayıcılığın (yeni bir uzlaşma ruhuyla ilerleyebilmek için ortak bir çözüm) bir araya gelmesiyle nihai bir uzlaşma aramak için "adalet" da-

ğıtması gereken yasal mekanizmalara bel bağlamaktadır. Daha önce tartışıldığı gibi, bu süreç Nelson Mandela'nın ırkçılık karşıtı hareketin son aşamalarındaki liderliğinde görüldüğü gibi Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından hız kazanmış, ama 11 Eylül olaylarına verilen yanıt nedeniyle, en azından geçici olarak, aniden ciddi bir tehlike içine girmiştir. Bu başlık altında geniş bir ulusal ve küresel bağlam yelpazesine uygun olarak benimsenen temel yanıtlar kısaca incelenmektedir.

Eğer burada üzerinde durduğumuz konu ulusötesi adaletse, ulusal kuruluşların eski adaletsizlik vakalarındaki rolleri de kapsama dahil edilmeli mi? Ulusal ile küresel olanın iç içe geçmişliği veri alınırsa, ayırım tüm amaçlar için olmasa da çoğu amaç için suni hale gelmiştir. Bu noktada, eski suçların hiç değilse belgelenmesi için bir usul oluşturulması rehabilitasyon sürecinin bir parçası haline gelmekte, bu da hükümetin tüm meşruiyetini iade etmek amacıyla geçmişten kopuşu ifade etmektedir. Fakat iki yönde işleyen etkileşimli bir dinamik de mevcuttur. Pinochet'nin İspanyol mahkemelerinde ve özellikle İngiliz mahkemelerinde kovuşturulması, İngiliz mahkemesi tarafından sağlık koşulları uygun olmadığından yargılanması mümkün bulunmayan Pinochet'nin Şili'ye iadesinden sonra, ülkesinde yargılanması konusunda yeni bir eğilim yaratmıştır. Son yirmi yıldır devlet düzeyinde demokrasiye geçişin ayrılmaz bir özelliği olarak hakikat ve uzlaştırma sürecinin yaygınlaşmasının, çoğu hükümetin uluslararası bir ceza mahkemesi kurulması şeklindeki bütünüyle tutarlı fikri desteklemeye istekli hale gelmesine katkıda bulunduğu ortadadır. Roma Anlaşması'nda öngörüldüğü gibi, böyle bir mahkemenin kanunnamesi belirlenirken bir yandan Vestfalyen küresel otorite modeline saygı gösterildiğinin bir ifadesi olarak ulusal yargıya öncelik verilmiş, diğer yandan ulusal ve uluslararası mahkemelerin birbirlerini tamamlayan bir karaktere sahip olduğunu kabul edilmiştir.

Ulusal ve Uluslararası Ceza Mahkemeleri

Ulusötesi adalet yönünde hareket edildiğine dair, bağışlanamayacak suçları işleyenlerin, özellikle de devlet başkanlarının suçlanması ve yargılanmasından daha önemli bir örnek bulamayız. Nuremberg'de-

ki temel uluslararası (ve ulusal) nörmların ihlal edilmesiyle ilgili hesap sorulabilirlik fikrinin yeniden ortaya çıkması, egemenlik hakkını sınırlamaya ve bir devletin uluslararası topluma iyi bir konumda üye olabilmesinin koşulu olarak "sorumlu egemenlik" oluşturmaya çalışan daha geniş bir sürecin parçasını temsil etmektedir. Bu nedenle Pinochet'ye ve Miloseviç'e yöneltilen iddialar ve suçlamalar medyanın dünya ölçeğinde ilgisini çekmiş ve kamuoyundan büyük bir ilgi görmüştür.

Bunun ötesinde, böylesi uluslararası suçlar işleyenlerin duruşmaları, gecikerek de olsa bir cezai adalet biçimi kazanmıştır. Ceza suça nadiren uygun olsa da, karakteri itibariyle, mağdurların ve ailelerinin iyileşmelerine yardımcı olmaktadır. Bu tür mahkemeler aynı zamanda bir önleme etosuna katkıda bulunan belgesel bir suç kaydı oluşturmaktadır.

Tabii ki bunun sorunlu yanları da vardır. Eski Yugoslavya için kurulan uluslararası ceza mahkemesi "siyasi" motivasyona sahip olmakla eleştirilmiştir. Miloseviç'in 1999'da NATO'nun saldırısı sırasında itham edilmesinden çoğunlukla bu şekilde söz edilir, Miloseviç de Lahey'de kendisine yöneltilen suçlamalara karşı yaptığı savunmada bu konunun üzerinde durmuştur. Çok daha şiddetli etnik temizlik vakalarının yaşandığı Bosna Savaşı'yla bağlantılı olarak suçlanmadığı halde, neden Kosova'daki icraatlarıyla ilgili dava açılmıştı? Bu soru, yalnızca Kosova'da işlediği suçlarla ilgili kanıt bulunduğu iddiasıyla yanıtlanıyorsa, o zaman Lahey Mahkemesi niçin askeri seferberlik sona erinceye kadar beklememişti? Diğer eleştiriler Hırvatların ve Boşnakların işlediği suçlara Sırpların işledikleri kadar ilgi gösterilmediği, sürecin yavaş ilerlediği ve suçlamaların dayandırıldığı iddialar ağır olmasına rağmen, iddianamelerdeki cümlelerin hafif kaldığı yönündeydi. Ruanda'daki kitle katliamlarıyla ilgili olarak 1994'te Tanzanya'nın Arusha kentinde kurulan benzeri bir mahkeme niçin çok az bir mali yardım almış ve yeterince dikkat çekmemiştii? Lahey'deki yargılama süreci NATO'nun BM'nin onayını almaksızın savaşa girmesini örtbas etmenin yanı sıra, ABD'nin Kosova Savaşı'nda uyguladığı, bağımsız akademisyenler ve gazeteciler tarafından yaygın biçimde eleştirilen askeri taktiklerine niçin onay vermişti?

Ulusal olmayan hükümetlerin ve askeri yetkililerin işlediği ulus-

lararası suçları ulusal mahkemelerin kovuşturması, evrensel yargılama ilkeleri devreye sokulduğunda, siyasal anlamda sürdürülemeyecek ölçüde tartışmalı hale gelmiştir. Nerede işlenirse işlensin insanlığa karşı işlenen suçların kovuşturulmasına izin veren Belçika yasası bir adli aktivizm tartışmasını teşvik etmiş, ancak yasanın uygulanmasına gösterilen jeopolitik tepki sonucunda, yürürlüğe koyulmadan değişikliğe uğramıştır. Temeldeki egemenlik fikri doğrultusunda daha muhafazakâr bir biçimde faaliyet göstermekte olan Uluslararası Adalet Divanı, iktidarda bulunan devlet görevlilerinin koşulsuz diplomatik dokunulmazlıktan yararlanmalarını öngören 2002'deki bir kararı oybirliğiyle onaylamıştır; devlet görevlileri iktidarda oldukları sürece itham edilememekte ve haklarında dava açılmamaktadır. Bu durum, kişilerin iktidarda buldukları sırada işledikleri iddia edilen suçlar nedeniyle daha sonra itham edilip edilemeyeceklerine ilişkin Pinochet sorununun ortada kalmasına neden olmuştur. Eleştiriler uluslararası topluluğun pragmatizmi ve kararsızlığı sorunları üzerinde toplanmaktadır. Bir devletler dünyasında bu tür hukuki dayatmaların kimi durumlarda diplomasiyi kesintiye uğratacağı kuşkusuzdur ve şu andaki liderleri kapsayacak yaygınlıkta uygulandığı takdirde, Belçika'nın daha önceki girişimlerine karşı İsrail ve ABD'nin verdiği tepkilere benzeyen şiddetli uluslararası gerginliklere yol açabilecektir. Özellikle bir hükümetin kendi kaderini tayin etmek isteyen radikal milliyetçi hareketlerle baş edebilmek için şiddet kullanması halinde, neyin suç oluşturduğuna ilişkin öznel değerlendirmeler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Ulusötesi adalet süreçleri eşitlere eşit muamele gerektiren hukukun egemenliğiyle ilişkili beklentilere cevap verecek düzeye henüz erişmemiştir. Bu nedenle söz konusu olan güçlünün zayıftan farklı muamele gördüğü kusurlu bir adalettir, ama yine de yaygın "dokunulmazlık" ve "ceza muafiyeti" koşullarında bir ilerleme olarak addedilebilir.

Kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne lider devletlerin çoğunun taraf olup olmayacağı hâlâ belirsizdir. Terörizmi uluslararası bir mahkeme tarafından dava konusu yapılabilecek uluslararası suçlara dahil etmek için geçmişte yapılan girişimler, "terörizm" in devletlerin sivillere karşı uyguladığı şiddeti içerip içermeyeceği, milliyetçi ve kendi kaderini tayin hakkına yönelik mücadelelerin nasıl ele alı-

nacağı ve ölüm cezasının kaldırılıp kaldırılmayacağı gibi konularda bir mutabakat sağlanamadığı için başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Devletlerin terörizmi genellikle kendi çıkarları doğrultusunda tanımladıkları ulusal düzeyde ise bu tür engeller bulunmaz.

Sivil Davalar ve Ekonomik Tazminatlar

Çeşitli ülkelerdeki, özellikle de ABD'yi oluşturan federal birimlerdeki iç yasalar geçmişteki kamulaştırmalardan, mülkiyet hırsızlıklarından, köle emeğinden ve ekonomik görevlerin yerine getirilmemesinden kaynaklanan yıkımlarla ilgili ekonomik talepler konusundaki grup faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Sonuçta milyarlarca dolarlık ödemeler söz konusu olmuştur; ancak dava masraflarının yüksekliği ve hak talep edenlerin sayısının çok olması nedeniyle, kişi başına yapılan tazminat ödemeleri hâlâ esas olarak itibari ve sembolik bir değer taşımaktadır. Alınan tazminatlar katlanılan zararın bütünüyle tazmin edilmediğini göstermektedir.

Japonya'nın temel mülkiyet haklarını çiğnemesi nedeniyle yapılan ekonomik boyutlu benzer girişimler başarılı olamamıştır ve daha önce belirtilen nedenlerle bundan sonra da başarılı olma ihtimali yokmuş gibi görünmektedir. Bu durum, kısmen hak talep edenlerin daha az ağırlık koymasından kaynaklanmakla birlikte, aynı zamanda özel hak taleplerinden anlaşmayla feragat edilmesinin ve (tüm Pasifik'te köle emeği kullanmakla suçlanan) Japon hükümeti ile Japon şirketlerinin yükümlülükleriyle ilgili olarak Amerikan mahkemelerinde açılan davalarda bu feragatin yasal olduğunun savunulmasına verilen desteğin devam etmesinin sonucudur.

Amerikan mahkemeleri aynı zamanda uluslararası suçlar komisyonundan kaynaklanan zararlara ilişkin Federal davalar açarak tazminat elde etmekte de kullanılmıştır. Daha önce görmezden gelinen eski bir Amerikan yasası olan Federal İşkence Tazminatları Yasası (*Filartiga v. Pena-Irala*, 1980) gereği işkence uluslararası suç sayıldığından, ünlü *Filartiga* davasında, Amerikalı bir davacının Paraguay'da maruz kaldığı işkenceden dolayı uğradığı hasarın telafisine izin verilmişti. Adli aktivizmin gelecek vaat eden bir çizgide ilerlemesi Bush başkanlığındaki Adalet Bakanlığı'nda güçlü bir negatif tepkiye yol açtı. Adalet Bakanı John Ashcroft bu tür davaların yara-

tacağını iddia ettiği diplomatik yan etkilerden kaçınma bahanesiyle Kongre'yi yasanın iptaline ikna etmek için büyük bir kampanya başlattı.

Ulusal mahkemelerin uluslararası ceza yasasını ve insan hakları standartlarını uygulamak konusunda gelecekte üstlenecekleri rol şu anda fazlasıyla kuşkuludur. Eğer bugünkü Amerikan liderliğince şekillendirilen jeopolitik iklim kalıcı olursa, ulusal mahkemelere, özellikle ABD'de –anti-terörizm ile ilgili davalar dışında– fazlasıyla daraltılmış bir rol verilmesi muhtemeldir.

Hakikat ve Uzlaştırma Komisyonları

Daha önce tartışıldığı gibi, demokrasiye barışçı geçişin bazı koşulları altında bir önceki rejimin suçları muhtelif siyasi nedenlerle cezalandırıcı bir tarzda ele alınamamaktadır. Bu gibi durumlarda, geçmişin reddedilmesi, mağdurların ve ailelerinin yaralarının sarılması, gelecekte haklara saygı duyulmasının güvence altına alınması için bir hakikat ve uzlaştırma usulüne başvurmak çoğunlukla geçmişteki suçların kabullenilmesi konusunda tatmin edici ve etkili bir mekanizma sağlamaktadır. Belirli bir komisyonun parametreleri üzerinde müzakere yürütülerek her ortamda kuvvetlerin karşılıklı oyunu yansıtılmakta, bazı olaylarda da ceza davaları hakikat ve uzlaştırma usulüne eşlik edebilmektedir. Affın geçmişte yapılanların bütünüyle itiraf edilmesi şartına bağlandığı Güney Afrika örneğinde, hakikat ve uzlaştırma usulü doğrudan ceza mahkemesiyle ilişkilendirilmiştir. Yapılan düzenlemeye bağlı olarak El Salvador davasında olduğu gibi faillerin adı verilebilir ya da Şili davasında olduğu gibi yalnızca saldırılar tanımlanabilir (bkz. genel olarak Hayner 2000).

İnsani Diplomasi

1990'larda, hakları çiğnenen ya da acı çeken halkları korumak için yapılan en önemli girişimlerden biri, tercihen BM desteğinde, uluslararası bir müdahaleye başvurmaktı. Genel olarak "insani müdahale" başlığı altında tartışılan bu tür faaliyetler askeri güç kullanımı ya da devlet inşası için bir manda içerdiği durumda tartışmalı oluyor ve geleneksel egemenlik fikirleriyle çelişiyordu. En temel itirazlar, BM

Şartı'nın "temel olarak ülke içindeki yargı yetkisi dahilinde" olan konularda müdahaleyi engelleyen maddesiyle ilişkili yasal iddialara dayandırılıyordu (Madde 2(7)). Buradaki en temel sorun yapılan yanlışlar konusunda uluslararası hesap sorulabilirlik ile ülkesel üstünlüğü öngören egemenlik hakları arasındaki dengedir. Bu iki düzenleyici fikir arasında –insani felaketleri önlemek ve ülkesel egemenlik hakkına saygı göstermek için uluslararası standartların uygulanması– bir denge kuracak ilkeli bir çerçeve geliştirilmesi için çaba sarf edilmiştir (Bağımsız Uluslararası Kosova Komisyonu 2001, 191-8; Wheeler 2000).

BM yetkisiyle ve BM yetkisi olmaksızın hayata geçirilen tartışmalı insani müdahale uygulaması 1990'ların en önemli sorunu gibi görünüyordu. Kosova Savaşı'nın tartışmalı ve karmaşık sonuçları, 11 Eylül'den sonra önceliklerin değişmesiyle birleşince, insani müdahale konusunda gelecekteki beklentileri oldukça uzağa itmiştir. Aynı zamanda, belirli yerlere müdahale edilmesi halinde karşılaşılabilecek şiddetli sıkıntılar ve kamu baskıları küresel iklimi hızla değiştirecektir. Yerel/uluslararası sınırların belirsizleşmesi, şimdi arka plana itilmiş olan insani müdahale mücadelesinin gelecek yıllar içinde yeniden ortaya çıkmasını ve bunun da bilhassa içinde insani müdahalenin çeşitli unsurlarını –bu dille ifade edilmese de– barındıran muhtelif barış koruma operasyonlarının başlatılmış bulunduğu Afrika'da gerçekleşmesini mümkün kılabilir.

GELECEK VAATLERİ: UMUDUN KEŞFİ

Ulusötesi adalet arayışı 1990'larda çok hızlandı, fakat 21. yüzyıl başlarında yeni küresel terörizm uğraşı nedeniyle bir kenara bırakılacak gibi görünmektedir. Öte yandan, uluslararası insan hakları ve hesap sorulabilirlik hareketlerinin gelişimi küresel sivil toplum içinde faaliyet gösteren ulusötesi toplumsal güçler tarafından bu dönemde bile aynı hızla sürdürüleceğe benziyor. Hak ve görevlerin çerçevesini çizen normatif mimariden uygulama ve yürütmeye doğru gidiş geri dönüşsüz görünmektedir. Bu anlamda, kurumsal yenilikler ile kamuoyunun düşüncesi bir araya gelerek ulusötesi adalet gündemini –jeopolitik tutumdaki değişime rağmen– canlı tutabilirler. Ayrıca bu değişimin bile, en şiddetli dışavurumu devlet karşıtı terörizm

olan ulusötesi suçlarla mücadele konusunda daha etkili bir çerçeve yaratmak gibi beklenmedik sonuçları olabilir.

Burada benimsenen bakış açısı sıradan insanların, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde, uluslararası yaşamdaki adalete duydukları güvenin şu anda azaldığını dikkate almaktadır. Bu moral bozukluğu dinamiği birbiriyle ilişkili çeşitli sorunları yansıtmaktadır: sömürgecilikten kurtuluşun sonuçlarının yarattığı hayal kırıklığı; uluslararası düzenin Kuzey'in zengin ve güçlü ülkelerinde belirlenen çifte standartların dayatılması sayesinde sürdürüldüğü yönündeki yaygın kanı; küreselleşmenin yararlarıyla yükümlülüklerinin eşitsiz dağılması ve en korunmasız halklar, ülkeler ve bölgeler haksız biçimde küreselleşmenin bedelini öderken, dünyanın ekonomik anlamda ayrıcalıklı kısımlarının orantısız bir biçimde bundan yararlanmaları; kalkınmaya verilen destek ve borçların hafifletilmesi konusundaki taahhütlerin azalması; bu sorunların etkili bir biçimde ifade edilebileceği kurumsal olanakların bulunmaması.

Bu aşamada, küresel yönetim konusundaki daha insani yaklaşımların ortaya çıkma ihtimali esas olarak sivil toplumun ve 11 Eylül sonrası dünyanın jeopolitik gerginliklerinin ötesini görebilen hükümetlerin aktivizmine ve yaratıcı taktiklerine bağlı olacaktır. Reform girişimlerine angaje olmanın somutluğu, sırasıyla, hesap sorulabilirlik, kendi kaderini tayin hakkı ve küresel demokrasiyle ilişkili şu inisiyatiflerin yerleşmesiyle bağlantılı olarak sınıanabilecektir: bir Uluslararası Ceza Mahkemesi, uluslararası hukuka ve insan haklarına uygun bir Filistin devleti ve küresel halk meclisinin kurulması.

Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne Doğru

Daimi bir uluslararası ceza mahkemesi kurma projesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra, yenilgiye uğrayan Almanya ve Japonya'nın siyasi ve askeri liderlerinin yargılanmasıyla başlatıldı. Başlangıçtaki fikir uluslararası ceza hukukunun uygulanması için kurumsal bir düzenleme yaratarak, kişisel sorumluluğu "muzafferlerin adaleti" ile ilişkili eleştirilerin gölgesinden çıkarmaktı. BM Genel Kurulu konu üzerinde çalışması için daha 1948'de Uluslararası Hukuk Komisyonu'na (UHK) talimat verdi. Fakat girişime yol açan ivme, onyıllar boyunca pek çok girişimi engelleyen soğuk savaş çıkmazında yiti-

rildi. Ardından, 1990'ların ortalarında, eski Yugoslavya ve Ruanda için kurulan mahkemelerin sonrasında, Genel Kurul UHK'dan uluslararası bir ceza mahkemesinin kanunnamesi konusunda bir taslak iletmesini istedi. Genel Kurul 1996'da süreci bir adım daha ileri taşıdı ve böylesi bir mahkeme kurulması konusunda hükümetler arası uzlaşma sağlayacak diplomatik bir konferans düzenlenmesine karar verdi. Konferans 1998'de Roma'da yapıldı ve 7'ye karşı 120 oyla Roma Uluslararası Ceza Mahkemesi Kanunnamesi'nin bir anlaşma biçiminde benimsenmesini sağladı, yirmi bir ülke çekimser kalmıştı. 2002'de BM altmışıncı imzayı aldıktan sonra Mahkeme kuruldu.

ICC şu suçları kovuşturma yetkisine sahiptir: soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırganlık suçu (bu son suçun tanımı ve uygulama koşullarının gerçekleşmesi halinde). Cezai yargılama yetkisinin kullanılması, ICC'nin yalnızca ulusal adalet sistemleri bu tür suçlarla itham edilenler hakkında dava açmadığı takdirde devreye girebileceği şeklindeki tamamlayıcılık ilkesinin kabulüyle sınırlandırılmıştır. Bu anlamda ICC, önceliği ulusal yargı sistemlerine bırakan ikincil bir koruma hattıdır. Roma Kanunnamesi'ne göre, kovuşturma yalnızca anlaşmanın hem mağdurun devletince hem de kişiyi nezaretinde bulunduran devletçe imzalanmış olması halinde başlatılabilir. Bir diğer tartışmalı konu ise Güvenlik Konseyi'nin ICC'nin yargı sahasına müdahale yetkisine sahip olmasıyla ilgilidir. Singapur tarafından gündeme getirilen bir uzlaşma önerisi uzun tartışmalardan sonra kabul edildi. Buna göre Güvenlik Konseyi kovuşturmayı bir yıl için durdurabilecek, kovuşturma on beş üyeden dokuzunun oyuyla ertesi yıl yenilenebilecekti; ayrıca daimi üyelere birinin veto oyu kullanması, oylamayı engelleyemeyecekti. ABD'nin de içinde bulunduğu bazı önemli ülkeler kendi hükümetlerinin anlaşmayı bu biçimiyle kabul edemeyeceğini bildirdiler. ICC'nin lider devletlerin katılımı olmaksızın yapıcı bir rol oynayıp oynayamayacağı konusunda tartışma devam etmektedir.

Yaygın bir biçimde onaylanan bir ICC'nin kurulması gelecek vaat eden bir yeniliktir (Shelton 2000). Devlet gücünden kaynaklanan halka yönelik en olumsuz hak ihlallerine karşı bir yasal koruma sunmaktadır. Liderleri dış standartlara karşı sorumlu tutarak ülkesel egemenliği sınırlamaktadır. Bu tür bir hesap sorulabilirliğin caydırıcı bir etkisi olabilir. Aynı zamanda mağdur durumunda olanların

haklılığının kanıtlanmasını sağlamakta ve verdiği cezalarla rahatlatmaktadır. En üst düzey yetkililerin ve kendi otoritelerinin etkisine dayanarak hareket edenlerin davranışları üzerinde hukukun egemenliğini tesis etmektedir. Bu tür bir hesap sorulabilirliğin vakaya dayalı bir temelden çıkartılıp kurumsallaştırılmasıyla, eşitlerin eşit muamele göreceği ve mağdurların yüzlerini asgari cezai adalet yönetimi için örgütlü uluslararası topluluğa çevirebileceği yönünde büyük umutlar doğmaktadır.

ICC yürürlüğe girdiği takdirde yenilmesi güç engeller varlığını sürdürmeye devam edecektir. En başta finansman ve yargı bağımsızlığı sorunları bulunmaktadır. Çok daha temel bir düzeyde ise, özellikle ICC'nin yargılama yetkisinin en güçlü ülkelerdeki sanıklara uzanıp uzanamayacağı sorunu vardır. Milliyetçiliğin sorumluluk meselesini gölgede bırakmasının mümkün olduğu yerel mahkemelerce adaletin uygun ve güvenilir bir biçimde icra edilip edilemeyeceğini belirleme konusunda da pratik zorluklar bulunmaktadır. Pinochet davasının ortaya koyduğu gibi, evrensel yargı yetkisinin yerel mahkemelerce kullanılmasına –yani, devlet suçları nerede ve ne zaman işlenmiş olursa olsun davaya konu olan kişinin kovuşturulması ve yargılanmasına– yönelik bir destek de oluşmaya başlamıştır. Uluslararası Adalet Divanı'nın 2002'deki üst düzey hükümet yetkililerini iktidarda oldukları sürece sorumluluktan muaf tutan diplomatik dokunulmazlık kararının gösterdiği gibi, bu destek henüz sağlanmış değildir.

Filistin Devletine Doğru

Gelişmekte olan ülkelerin halkları açısından, özellikle de Ortadoğu halkları açısından, uluslararası toplumun Filistin'in kendi kaderini tayin etmesi için bir yol bulamamasından daha sıkıntılı bir konu yoktur. Filistinlilerin hakları konusunda hüsrana uğramaları, yaygın biçimde, uluslararası yaşamın çifte standartlarının en canlı ifadesi olarak görülmekte ve bu nedenle genel olarak uluslararası hukuka ve BM'ye duyulan saygıyı baltalamaktadır. Filistinlilerin bu talebinin yerine getirilmesi halinde bugünkü dünya düzeni yapısına yönelik uluslararası güvenin yeniden kazanılması doğrudusunda epeyce yol alınabilir.

2005 yılı itibariyle, barış sürecinin yenilenmesinin yaşayabilir bir Filistin devletinin kurulmasına ve İsrail/Filistin ilişkilerinin normale dönmesine yol açması yönündeki beklentilere dair geniş bir mutabakat bulunmaktadır. Barış sürecinin yapısı ve sürdürülebilir bir içeriğe kavuşturulması şiddetli bir tartışmanın konusu olmaya devam etmektedir. Filistin halkının çektiği acılar, onyıllardır hem İsrail hem de Filistin halklarının yaşadığı şiddet cehennemi ve İsrail ile Filistin halkları arasındaki mücadelenin çözümlenemeyen yapısı dolayısıyla bölgede oluşan istikrarsızlık, uluslararası topluluğun konuya adil ve kalıcı bir çözüm bulmak için güçlü bir istek duymasına yol açmıştır. İsraililer ile Filistinliler arasındaki ilişkilerin bugünkü çerçevesinin her iki taraf açısından da trajik bir çıkmaza girdiği konusunda kaygılar bulunmakta ve işgalin devam etmesinden ve terörizmin artmasa da süreklileşmesinden kaçınılması için yeni fikirlere ihtiyaç duyulmaktadır.

1993 itibariyle taraflar, üzerinde fikir birliğine varılan Oslo prensiplerine dayanan, ABD'nin üçüncü taraf rolü üstlendiği bir barış sürecine girmiştir. Bu görüşmelerde elde edilen sonuçların hem İsrail'in hem de Filistin'in kabul edebileceği adil bir çözümü güvence altına alıp almadığı tartışmalıdır (Kapeliouk 2002; Beilin 2001; Manley 2001). Yaygın biçimde onaylanan yaklaşımlardan biri, Oslo Barış Süreci'nin, şiddeti sona erdirmek isteyen hükümetlerin 2000 yılı sonlarında yaptığı Ortadoğu konferansından sonra Bill Clinton tarafından atanan eski senatör George Mitchell başkanlığındaki Uluslararası Komisyon'un "Mitchell Raporu" adıyla bilinen tavsiyelerine dayanılarak sürdürülmesidir. Rapor, esas olarak İsrail yerleşim yerlerinin inşasını durdurmuş, Filistin Ulusal Otoritesi tarafından militanların dizginlenmesi suretiyle kalıcı bir ateşkes oluşturmuş ve iki hükümet arasındaki müzakereleri nihai statü düzenlemeleri çerçevesinde sürdürmüştür. Bu yaklaşım iki tarafın birbiriyle doğrudan pazarlık etmesine olanak vermektedir; ikili diplomasiye ABD tarafından rehberlik yapılmakta, daha doğrusu süreç onun tarafından yönetilmektedir. Bu tür bir süreç açık nedenlerle güç asimetrisi tarafından şekillendirilmektedir ve ortaya adil ya da kalıcı bir sonuç çıkma olasılığı düşüktür.

Bir diğer yaklaşım ise, 1990'lardaki barış sürecinin canlandırılması yönündeki güncel öneriyle müzakereler devam ederken ulusla-

rarası insani hukuk çerçevesine bağlı kalınması –özellikle de Sivil-lerin Korunması konusundaki Dördüncü Cenevre Anlaşması'nın uygulanması– yönünde bir taahhüdü birleştirmek olacaktır. Bu hukuka bağlı kalınması pratikte yerleşimlere, kolektif cezalandırmalara ve belli hedefleri gözeten suikastlara engel olacaktır. Bu aynı zamanda, ister devletin denetimindeki güçlerce, ister devlet dışı silahlı örgütlerce sivillere ve tüm biçimleriyle sivil topluma yöneltilen şiddet olarak terörizmi de engelleyecektir.

Adil bir çözümün içeriği konusundaki arayışta uluslararası hukuka ilaveten BM otoritesine de saygı gösterilmesi, Filistin'in kendi kaderini tayin etmesi ve hem İsraililerin hem de Filistinlilerin geleceklerinin kurtarılması açısından önemli bir adım olacaktır. Bu tür bir saygı Kudüs'ün statüsü ve Filistinli mültecilerin geri dönüşü gibi zor sorunların çözümü konusunda da bir çerçeve çizilmesine yardımcı olabilir. Onyıllardır –yani, Batı Şeria ve Gazze'deki işgali başlatan 1967 Savaşı'nın sonundan bu yana– davranışlardan kaynaklanan sonuçlara bakılmaksızın tekrarlanan mutabakat amentüsü olan 242 ve 338 sayılı Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanmasına da retoriğin ötesinde bir anlam kazandıracaktır.

Buradaki asıl mesele şudur: Uluslararası insani hukukun ilgili maddelerine saygı duyulduğunu gösteren bir barış süreci, ulaşılabilecek herhangi bir sonucun her iki taraf açısından da adil olacağına dair çok daha büyük bir güven uyandıracaktır. Bu yaklaşım, Filistinlilerin yasal haklarının ihlal edildiğine dair iddialarının barış sürecini engelleyen ya da müzakereyle çözüme kavuşturulacak sorunlar olduğu öne sürülüp gündem dışı bırakıldığı Oslo yıllarındaki yaklaşımla çelişmektedir. İsrail'in iddiası, Filistinlilerin şikayetlerinin nihai statü düzenlemelerine karıştırılmaması gerektiği şeklindedir. Böylesi bir örüntü İsrail yerleşim yerlerinin sayısını iki katına çıkaran "gerekçelerin" ortaya çıkmasına ve Oslo süreci çözülürken Kudüs'ün demografik yapısının değişmesine yol açarak, yerleşim yerlerini İsrail tarafından 1967'den önce Batı Şeria'da inşa edilen yerlere bağlayan pahalı çevre yollarının altyapısının geliştirilmesine olanak verdi. Bu durum görüşmeleri fazlasıyla zorlaştırdı, Filistin topraklarına tecavüz edilmesini sağladı ve Filistin kamuoyunun önemli kesimlerinde sıkıntılara yol açtı.

Meşru bir barış sürecinin ilk BM kararına bağlı kalınmasını ve

yaygın küresel mutabakat doğrultusunda Filistin üzerindeki tarihsel mandanın kaldırılmasını gerektirdiği vurgulanmalıdır. İsraililer ve Filistinliler ancak bu şekilde bütünüyle egemen bir devlete sahip birer anayurda kavuşabileceklerdir. Bu aşamada, böyle bir görüşün aciliyeti tüm dünya tarafından paylaşılmaktadır. Barış süreci, yalnızca her iki halka da eşit egemenlik hakkına sahip bağımsız ve güvenli devletler verildiği takdirde gerçekten barışla sonuçlanabilir. Küresel kamuoyunun Filistin'in güvenliğinin İsrail'in güvenliğinden daha önemsiz ve daha kırılgan olmadığını daha iyi takdir etmesi gerekmektedir. Böyle bir çıkar eşitliği en iyi şekilde, Kudüs'ün yönetimi konusundaki egemenlik yönelimli yaklaşımın terk edilmesiyle somutlaşabilir. İlgili tüm taraflar için en iyi çözüm, bu çok tartışmalı kutsal kentin Birleşmiş Milletler ya da belki bir başka bağımsız, uluslarüstü bir oluşum himayesinde uluslararası bir kimlik kazanması olacaktır. Böylesi bir düzenleme yönetim birliğini koruyup Hıristiyan çıkarlarının da ifade edilmesini sağlarken, aynı zamanda Kudüs'ün dünya halklarına ait olduğu şeklindeki ilham verici fikri de etkileyecektir.

İsrail/Filistin çatışmasında bir çözüme ulaşmanın anahtarı her iki hükümetin de uluslararası hukuku ve insan haklarını tanıyıp uygulayan bir süreci kabul etmesi ve Birleşmiş Milletler içinde mutabakatla alınan bazı önemli kararları saygıyla karşılamasıdır. Eğer Filistinliler, diplomatik, ekonomik ve askeri güçlerin mevcut eşitsizliğini yansıtan jeopolitik pazarlığı kabul etmeye zorlanırlarsa, istikrarsız ve sonunda sürdürülmesi mümkün olmayan sonuçlar elde edilecek, İsrail de düşmanlıkların hayal kırıklığı yaratacak bir biçimde yenilenmesi ihtimaliyle karşılaşacaktır.

Yeniden yönlendirilen bu yaklaşımı dikkate almak konusunda her iki tarafın liderliği de büyük olasılıkla isteksiz davranacak olsa da, bu sonuçsuz mücadelenin her iki halkın, bölgenin ve dünyanın çıkarlarını dikkate alan bir şekilde çözümlenmesini teşvik etmek, daha sonra da kaynakları ortaya koyarak, bu hayali gerçekleştirecek düzenlemelere destek vermek uluslararası topluluk açısından yaratıcı bir katkı olacaktır. Bu durum örgütlü uluslararası topluluğun sorun çözücü ve adaleti teşvik edici yeteneklerine duyulan güveni büyük ölçüde artıracaktır.

Küresel Halk Meclisine Doğru

Uluslararası toplumun yapısında bugün varolan eksikliklerden biri de temsiliyet sorunuyla ilgilidir. Bu sorun kimi zaman küresel demokratik eksiklikle –yani, demokratik değerlerin etkin bir biçimde gerçekleştirilmesiyle ilgili kurumsal arenaların ve usullerin yetersizliğiyle– ilişkilidir. 1945'te oluşturulan BM içindeki temsiliyet sistemi egemen devletlere dayanır. Bu tür bir sistem, antidemokratik ilkeler üzerine kurulu ülkesel yönetimin meşruiyeti de dahil olmak üzere o günün değerlerini yansıtmaktadır. Fakat küresel ortam önemli açılardan değişmiştir: Devletler önceliklerini korumakta olsa da, dünya siyaset sahnesi artık özel sektör aktörleri ve ulusötesi toplumsal güçler tarafından paylaşılmaktadır. BM genel sekreteri son yıllarda bu değişimlerin yapısal olarak dikkate alınması konusunda çok sayıda öneride bulunmuştur. Bu kaygının dışavurumlarından biri BM Sistemi içinde çokuluslu şirketlere bir rol vermek için oluşturulan Küresel Sözleşme'dir. Sözleşme bu şirket aktörlerine çevre, insan hakları ve işçi uygulamalarıyla ilişkili uluslararası faaliyet standartlarını gönüllü bir biçimde kabul etmeleri karşılığında belirli bir küresel yurttaşlık statüsü vermektedir.

Bunun bir başka ifadesi ise 2001 yılında yapılan Küresel Sivil Toplum Milenyum Toplantısı'dır. Toplantı, küresel sivil toplumun isteklerine dayanan bir gelecek tasavvurunu dile getiren Sivil Toplum Kurulu temsilcilerinin daha önce hiç rastlanmayan bir biçimde Birleşmiş Milletler'de bir araya gelmelerini sağlamıştır. Ne yazık ki bu tarihsel olay BM'nin tekrarlanan faaliyetlerinden biri haline gelemeyecek şekilde gerçekleştirilmiş ve yalnızca bir kereye mahsus olduğu açıkça ifade edilmiştir.

Her iki uyarılma da BM'nin hayatiyetini ve geçerliliğini anlamlı bir biçimde ortaya koymakta, yönetim biçimlerini küresel demokrasi normları içinde düzenlemektedir. Hukukun egemenliğinin genişlemesi eşitlere şu andakinden çok daha büyük ölçüde eşit muamele yapılmasına dayanan güvenilir ve adil bir küresel düzene ulaşılmasına yardımcı olmaktadır. Küresel Halk Meclisi (KHM) küresel diyalogun kalitesinin artırılmasıyla, hükümetleri tarafından temsil edilmeyen halkların sesinin duyurulmasıyla ve hükümet dışı sivil toplu-

ma küresel politika üretim sürecine düzenli bir biçimde katılma güvencesi verilmesiyle ilgilenmektedir. Her demokratik düzenin ilk boyutu katılım haklarını içerir ve şu anda, halklar, yurttaş birlikleri ve STK'ların BM içinde de küresel düzeyde de kendilerine ait bir arenaları yoktur. Avrupa'da Avrupa Parlamentosu ile yaşanan bölgesel deneyim, mütevazı başlangıcına ve göz ardı etme tavrıyla karşılaşmasına rağmen, yıllar içinde kişilik ve nüfuz kazanan bu tür kuruluşların yararlarını göstermektedir.

Tabii ki bir KHM'nin kurulması büyük bir mücadele gerektirecektir. Bazı devletlerden gelmesi beklenen güçlü direnişin dışında, temsiliyet ve finansmanla ilgili ciddiye alınması gereken büyük sorunlar bulunmaktadır. Bu tür bir organ için etkili ve sorumluluk içeren faaliyet yöntemlerinin planlanması sabır, tahayyül ve deneyim gerektirecektir. Bu aşamada, genelde küresel demokrasi ve yurttaş katılımı konusunda bir tartışmanın başlatılması, KHM'nin de bunları gerçekleştirmenin bir yolu olarak tartışmaya dahil edilmesi doğru bir adım olacaktır (Falk ve Strauss 1997, 1999, 2000, 2001).

Bir KHM kurulması BM'nin küresel sivil toplumu temsil eden ulusötesi toplumsal güçlerin demokratik katılımına müsait arenalar olan küresel konferanslar düzenleme olanaklarının azalmasını da telafi edecektir. 1990'larda ortaya çıkan bu dinamik küresel politika sürecine halkın katılımı konusundaki anlayışa katkıda bulunmuştu. Öte yandan, bu tür olaylara karşı devletçi bir tepkinin ortaya çıkmasına da sebep olmuş, bazı hükümetler tarafından somut sonuçlardan yoksun "gösteriler" şeklinde alaya alınmıştı. Devletçi tepki böyle olayların dünya düzeninin merkezi güncel zorluklarına hitap edecek sıklıkta düzenlenmesi ihtimalini zayıflatmıştır. KHM, dünya düzeninin demokratikleştirilmesi konusunda deneme kabilinden alternatif bir forum oluşmasını sağlayabilirdi. Ayrıca, dünyadaki otorite yapılarının meşruiyetlerini sürdürebilmek için küresel sivil toplumu kendi temsiliyet kuruluşlarına katma konusunda aktif girişimlerde bulunmalarını gerektiğini kabul ettirebilirdi. En azından, bu tür hamleleri tasarlamının vakti gelmişti ve gelişmekte olan ülkelerdeki pek çok halkta varolan, kendi seslerinin, önceliklerinin, hassasiyetlerinin gerek Birleşmiş Milletler nezdinde, gerek dünya politikasının davranışsal ve siyasi örüntülerinde önemsenmediği duygusuna bir yanıt oluşturabilirdi.

SON BİR HATIRLATMA

Biraz önce tasvir edilen üç kural koyucu fikir ayrıntılarıyla ele alınmamış yalnızca tanımlayıcı olmaları gözetilmiştir. Hepsindeki ortak niyet 11 Eylül sonrasındaki dünyada küresel adalete yönelik eğilimler açısından 1990'ların hızını korumak ve ivmelendirmektir. "Güvenlik" ihtiyaçlarına yeniden vurgu yapılmasının, "insan güvenliği"nin savunulmasını da içeren küresel bir diyaloga girilmesini hedefleyen çeşitli perspektifler için bir fırsat olması gerekir. Bu anlamda, devletin güvenliği halkların güvenliğiyle birlikte düşünülmeli, halkların güvenliği küresel adalet ve demokratik uygulamalar aracılığıyla artırılmalıdır. Soyutlamalar yeterli değildir. Bilhassa giderek küresel ölçüğe ulaşan bir savaşın dünyadaki ekonomik durgunluğun uzayıp derinleşmesiyle birleştiği bir ortamda, dünya halklarının güvenliğini yeniden kazanmak için somut adımlar atılmalıdır.

ALTINCI BÖLÜM

Dinsel Diriliş

KALKIŞ NOKTALARI

11 Eylül saldırıları öncesinde bile dinin küresel yönetimle ilişkisi anlaşmazlıklara ve kafa karışıklığına yol açıyordu. Soğuk Savaş'tan sonra, Batı'nın savunuculuğunu yaptığı, yerel anayasal yönetim modeline, güçlü bir özel sektör ekonomisine ve örtük biçimde seküler/bilimsel bir dünya görüşüne dayanan dünya düzenine yöneltilen en büyük tehdit İslamcı güçlerden geliyordu. Küresel kuruluşlar, özellikle dünya ekonomisinin düzgün bir şekilde işlemesi açısından kolaylaştırıcı bir rol üstlenmişlerdi, fakat devletlerin ve devlet sisteminin ikincil çıkarlarına da hizmet ediyorlardı. İlimli devletlerin liberal değerlerine ve güçlü piyasalara dayanan bir gelecek tasavvuru ilerleme ve refaha giden en iyi yol olarak, özellikle de hükümetlerin (dar anlamda sivil ve siyasi haklar olarak anlaşılan) insan haklarının üstünlüğünü tanımak konusundaki istekliliğiyle desteklenerek yaygın biçimde teşvik ediliyordu. Artık bu tasavvur ideolojik alanda Marksist/Leninist düşünce ya da nükleer bir süper gücün egemenliğindeki devletler bloğu tarafından tehdit edilmiyordu. Hatta, Sovyetler Birliği'nin çöküşü, Asya'daki ardıl devletlerin liberal bir model benimsemesi ve Komünist Çin'in 1990'larda müthiş bir kapitalist büyüme oranına ulaşması gibi olgular, küresel politikada piyasa rehberliğindeki post-Marksist materyalist bir yaklaşımın tarihsel ağırlığını doğrulamış görünüyordu.

Geçmişte bakıldığında, böylesi bir bakışın hüsnükuruntuyla öngörüsüzlüğün karışımı olduğu kesindir. Devletlerin ve dünya toplumunun bu Batılı gelecek modelinin, özellikle Güney ülkelerinde evrensel kabul görmeyeceğine dair açık belirtiler Soğuk Savaş sona ermeden önce bile vardı. 1978-79'da Şah'ın Beyaz Devrim'ine karşı

yapılan İran Devrimi gelecekte daha büyük sorunlar yaşanacağını işaretliydi. Ayetullah Humeyni'nin dünya sahnesinde boy göstermesi, diğer bir yönetim ve insan yazgısı tasavvurunun gücüne işaret ediyordu. Bu tasavvur geleneksel değerler, toplumsal yaşamın şekillendirilmesinde dini liderler ve kuruluşların önceliği, Batı ile Batılı değerlere derin bir siyasi ve kültürel düşmanlık üzerinde yükseliyordu. Bunun da ötesinde Humeyni ABD hakkındaki düşüncelerini ona "Büyük Şeytan" ("Şer eksenini"nin İslami atası!) diyerek ifade etti ki, bu ABD'ye ve onun dünya görüşüne savaş ilan etmek demektir. Bu beklenmedik ölçüde korkunç tehdidin en önemli yanı, İran toplumunu seferber edip daha önce güçlü ve güvenli addedilen bir lideri kitlesel bir ayaklanmayla devirmesiydi. İran'daki Şah hükümetinin ABD tarafından hararetle korunduğunu ve Sovyetler Birliği, Irak ve Türkiye dahil komşu devletlerle pozitif diplomatik ilişkiler kurmayı başardığını da hatırlamak yerinde olacaktır. Humeyni'nin mesajı aynı zamanda İran'ın dışında da "İslami yol" ile güçlü bir ses getirerek, itibarlarını Batı modeli kalkınma ve modernizasyona bağlayan seküler liderlerini korkutacak ölçüde İslam dünyasının halkları üzerinde etki yarattı. Genç İslamcı radikaller 1979 sonunda Tahran'daki Amerikan elçiliğini işgal edip Amerikalı diplomatları rehin aldığı anda ABD hükümeti şaşırıp ve sinirlendi, TV kameralarının bu kışkırtıcı olayı bir yıldan fazla bir süre her gün gündeme getirmesi siyasal İslam'ın ABD'yi baş düşman olarak gördüğü şeklindeki izlenimi güçlendirdi.

İran Devriminin iki yüzü vardı: şeriat hükümlerine dayanarak yerel hükümeti İslam'ın üzerinde temellendirmek ve tarihsel durumu, ABD'nin öncülüğünde sekülerizasyonu da içerecek şekilde gelişen küreselleşmeye karşı Üçüncü Dünya ülkelerinin verdikleri sömürgecilik sonrası mücadeleye referansla tanımlamak. Bu yüzlerden ikisi de diğer medeniyetlerde çeşitli paralel ifadeler buldu. Hindistan'da Hindu milliyetçiliğinin yükselişi, en azından başlangıcında, ekonomik küreselleşmeden yararlanmak için geleneklerden vazgeçilmesine yönelmişti, fakat bu yükselişin sonunda nükleer eşik aşılarak –özellikle 11 Eylül'den sonra her iki ülkenin İslami ekstremizmi baş düşman olarak görmeye başlamasıyla– ABD ile ittifak yönünde açık bir ilerleme kaydedilerek çok çarpıcı bir modernite jeopolitiği benimsendi. Otoriter Çin'in bile, uzun geçmişe sahip anti-

metafizik geleneklerine rağmen, Fulang Gong olarak tanınan dinci hareket ile Xinjiang eyaletinde bağımsız bir Doğu Türkistan kurmak isteyen ayrılıkçı Müslüman Uygur hareketi –Beijing hareketin Usame bin Ladin ve El Kaide ile yakın ilişkileri olduğunu iddia ediyor– tarafından çok ciddi biçimde tehdit edildiği görüldü. Türkiye, Pakistan, Rusya, Filipinler, Endonezya ve Malezya gibi diğer yerlerde ekstremist muhalefet ve İslam'dan esinlenen ayrılıkçı hareketler kamu düzeni için mevcut koşullarda giderilmesi olanaksız ciddi bir tehlike oluşturuyor.

Batı'da, özellikle ABD'de, dinci sağın yönetimin merkezi bölmelerindeki siyasi ağırlığı, büyük ölçüde gizli ve dolaylı etki göstermesine ve temel küresel algının ABD'nin imparatorluk inşası ve küresel egemenlik kurma kaygılarıyla ilişkili olmasına rağmen, daha önce hiç bu kadar güçlü bir biçimde duyulmamıştı. Hükümetlerin çoğunun, hiç değilse 1997 Asya Ekonomik Krizi'nin yolu kapamasına kadar ekonomik küreselleşmeyi olduğu gibi kabul ederek peşine düştüğü Asya'da, ABD'nin kültürel ve ekonomik üstünlüğü karşısında duyulan korkunun muazzamlığı, göze en fazla çarpan direnişin esas olarak kültürel bir biçim almasına neden oldu. ABD egemenliği konusunda giderek artan kaygıları cılız biçimde maskeleyen "Asya değerlerine" vurgu yapma yönündeki hamleler, dünya ekonomisinin sağladığı çıkarların semeresini alırken medeni kimliklerin desteklenmesi olarak görülmüştü. Bundan kısa bir süre sonra, ilk kez Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Seattle'daki toplantılarında ve daha sonra küreselleşmenin yönetimiyle ilgili çeşitli toplantılarda, en çok da 2001 yazında Cenevre'de yapılan G-8 toplantısında tabandan gelen küreselleşme karşıtı bir hareket şekillendi ve daha da ileri giderek ABD'nin öncülüğündeki piyasa yönelimli küresel politika anlayışının özellikle Güney'deki yoksullar üzerindeki adaletsiz etkileri ile antidemokratik yönetimine meydan okudu (bkz. 4. Bölüm).

Böylesi bir zeminde, "medeniyetler çatışması" konusundaki Huntington tezinin 1992'de ortaya ilk çıktığında bir hareketlenme yaratması ve izleyen yıllarda "medeniyetler diyalogu" pankartının arkasında sürdürülen güçlü bir karşı eğilime neden olması şaşırtıcı değildir. "Batı'ya karşı diğer herkes" sloganıyla, medeniyetler arası düşmanlığa dayalı yeni bir kültürel savaş dönemi başlayacağını haber veren etnik ve dini bir mücadele hattı çizen çatışma tezi tehlike-

li ve basit görünüyordu. Böyle bir bakış açısı, hem küreselleşme te-zine, hem de Amerikan devlet ve küresel yönetim modelinin bir in-san hakları kültürü oluşturmanın ve küresel refaha ulaşmanın yegâ-ne geçerli modeli olduğunu ve Batılı olmayan ülkelere ihraç edile-bileceğini, edilmesinin de gerekli olduğunu öne süren liberal fikre ters düşüyordu. Çatışma tezi, medeni kimliklere vurgu yaparak kü-reselleşme modelinin piyasaları tarihin yeni itici gücü haline getiren ekonomik determinizmini de reddediyor, böylece tam da daha önce kapitalizme karşı ideolojik bir silah olarak kullanılan Marksizm ta-rihsel geçerliliğini yitirdiği anda, aksi gibi Marksizm'in temel mater-yalizm hipotezini benimsiyordu. Doğu/Batı mücadelesi, yalnızca çatışan taraflardan birinin çöküşüyle açığa çıkabilecek daha derin bir dünya görüşü ortaklığını gizleyen aldatıcı bir görünüm olarak de-ğerlendiriliyordu.

Kültürün ekonominin karşısına çıkartılması, Batı'nın biçimlen-dirdiği şekliyle modernitenin temel özellikleri olan ekonomist ya da fazlasıyla akılcı dünya görüşleri tarafından kapatılmış gibi görünen kapıları dine açtı. Son olarak Huntington'un, geleceğin öncelikli bi-riminin "medeniyetler" olduğunu iddia etmesi, uzun süredir kendi toprakları üzerinde egemenlik hakkını kullanan ülkelerin sahip ol-duğu üstünlüğün değişme sürecine girdiğini öne sürüp geleneksel devlet merkezli küresel yönetim biçimlerini sorgulayan görüşü güçlendirdi.¹ Fakat medeni kimlikleri çatışmanın şiddetlenmesiyle bağlantılandıran çatışma tezi, daha barışçı bir dünyanın ancak mo-dernitenin teknolojik armağanlarının benimsenmesi ve insani bir ge-lecek dalgası olduğu iddia edilen ağlardan oluşan dünyanın örgütsel faydalarının sonucu gerçekleşeceğine işaret ederek, Batılı olmayan kültürel ve dini kimliklerin dirilişine gölge düşürdü.²

1. Post-Vestfalyen bir dünyanın ortaya çıkmakta olduğuna elbette başkaları da işaret etmişti. Bu çizgiye paralel akılcıca bir değerlendirme için, bkz. Joseph A. Camilleri ve Jim Falk, *The End of Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmenting World*, Aldershot, Edward Elgar, 1992; ayrıca bkz. Jean-Marie Guéhenro, *The End of the Nation-State*, Minneapolis, Minn., University of Minnesota Press, 1993.

2. Bu tez genel biçimiyle Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, New York, Farrar, Straus, Giroux, 2000 (Türkçesi: *Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı*, İstanbul, Boyner, 2000) içinde

11 Eylül olayları ve sonrasında altında bu karmaşık zeminin bulunduğu dikkate alınmalıdır. Gerek saldırının karakteri, gerekse esin kaynağının Usame bin Ladin'in İslami inanç konusundaki ekstremist görüşleri ve Amerikalılara, Yahudilere, "Haçlılar"a yönelttiği ölümcül düşmanlık olması bu vahiyse terörizm deneyimine dini tonlar kattı.³ Bu tonlar, hava korsanlarının İslam'ın megaterörizmin intihar görevlerine girişmeye bütünüyle hazır militan sıra neferleri kimliği taşımaları nedeniyle daha da güçleniyordu. ABD hükümeti vereceği yanıtı biçimlendirirken sürekli olarak düşmanı İslam değil, "terörizm" olarak saptadı, Arap Amerikalılara ve İslam'a bağlı olanlara karşı ayrımcılık yapılmaması gerektiğini öne sürdü. Fakat ABD hükümetinin hem ülke içindeki hem de ülke dışındaki uygulamaları bu tutumla çelişti, İslam'ın ve Arap Amerikalıların doğal zanlı olarak hedef alındıkları ve çoğunlukla aşağılamalara maruz kaldıkları görüldü. Aynı zamanda, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin Filistinlilere yönelik politikaları, Körfez Savaşı'ndaki ateşkesin üzerinden on yıl geçmesine rağmen Irak üzerindeki yaptırımları sürdürmesi ve en kutsal İslam topraklarına yönelik genel askeri tecavüzü nedeniyle Bin Ladin'in dünya görüşünün daha yaygın bir sempati toplaması ne bir medeniyet savaşını kışkırtma riskinin göz ardı edilebileceğini ne de mücadelenin din ile ilişkisinin görmezden gelinebileceğini gösteriyor.

Bu ortamda, 11 Eylül saldırılarının, kehanet kabilinden olsa bile Huntington'un temel tezini doğruladığına dair iddiaların bulunması şaşırtıcı değildir.⁴ Usame bin Ladin'in harekete geçme cesaretini ABD'nin daha önceki terörist saldırılara yanıt verirken kuvvet kulla-

açıldı; daha akademik bir perspektif için bkz. Mehdi Mozaffari, "A Triangle of International Ethics, Law, and Politics: Global Standard of Civilization", broşür, Eylül 2000, Department of Political Science, University of Aarhus, Aarhus, Danimarka.

3. Bin Ladin'in terör kampanyasının masum sivillere karşı güç kullanımını konusunda kuralları belirleyen temel İslami prensipleri ve fetva verme yetkisini ihlal ettiğini göstermek için gelişen bir akademik inisiyatif var. Alan Cooperman. "Scholars Plan to Show How Attacks Violated Islamic Law", *Washington Post*, 20 Ocak, 2002, A15.

4. Robert D. Kaplan, "Looking the World in the Eye", *The Atlantic Monthly*, Aralık 2001, s. 68-82; ayrıca bkz. Andrew Sullivan, "This Is a Religious War", *NY Times Magazine*, 7 Ekim 2001, s. 44-47, 52-53.

nılması konusunda zaaf göstermesinden ve birliklerinin barış koruma operasyonları sırasında direnişle karşılaşp –1993'te Somali'deki en dikkat çekici noktaya ulaşan– kayıplar vermesinden aldığı öne süren yanılıcı medeniyetçi anlayışlar da tehlikeli politik içerimlere sahip ve eşit derecede rahatsız edicidir.⁵ ABD'nin, Körfez Savaşı'nda olduğu gibi müttefiklerini ve petrolü savunmaya güçlü bir biçimde angaje olmasının tersine, stratejik çıkarlarının düşük olduğu ya da bulunmadığı Somali gibi yerlerde kayıp vermek istememesi konusunda bizzat Bin Ladin'in yaşadığı belirgin kafa karışıklığı da bu varsayımları teşvik etti.

Günümüz dünyasının talihsiz bir yanı, küresel yönetişimin insani biçimlerine dinin uygunluğu konusundaki görüşlerin kutuplaşmış olmasıdır. Dinin modern çağda olması gerektiği gibi özel alanda kalan bir inanç olmaktan çıkıp kamusal alana, özellikle de iktidar alanına sızar sızmaz ekstremizme, hatta terörizme heveslendiğini düşünenler vardır. En ateşli sekülerizm karşıtları ise tam tersi görüşü öne sürmekte, ülke yönetiminin dini öğreti ve değerlere dayandırılması halinde kaçınılmaz sonucun çürüme, gerileme ve güçsüzlük olacağını iddia etmektedirler. Bu bölümde dinin konuyla ilgisine yönelik farklı bir bakış açısı geliştirmeye çalışılmaktadır. Tüm büyük dinlerin kendi gelenekleri içinde iki genel eğilimi (çok değişik tonlarda) taşıdığı öne sürülmektedir: bunlardan birincisi, evrensel bir nitelik taşımak ve diğer inanç ve kimliklere karşı hoşgörölü olmaktır; ikincisi ise, dışlayıcılık ve gerçek selametın yalnızca tek bir yolu olduğunda, eğer bu yol izlenmezse sonucun şer değilse bile başarısızlık ve yararsızlık olacağında ısrar etmektir. Bu açıdan bakıldığında, dinin birinci yönelimi yapıcı, yararlı ve eğer dünya önümüzdeki yıllarda insani bir küresel yönetişim doğrultusunda yolunu bulmak istiyorsa zorunludur; ikincisi ise gericedir ve medeniyetler ölçeğinde sürdürülecek sahici bir yeni savaş döngüsü tehlikesi taşımaktadır. Gelecek konusundaki en büyük umut dinin bu evrenselleştirici etkisine öncelik verilip onun desteklenmesiyle, aynı zamanda da iyi ve kötü arasında varıldığı iddia edilen çeşitli dualizmlere dayanan tehlikeli dini ekstremizm biçimlerinin etkisinin marjinalleştiril-

5. Bernard Lewis, "The Revolt of Islam", *The New Yorker*, 19 Kasım 2001, 50-63, özellikle 60-63.

mesi ve gözden düşürülmesiyle doğacaktır.

Dine karşı katı ve düşmanca bir tutum benimseyen seküler bakış açılarının da köktenci bir kuralcılık tutumu benimsemelerinin ve kimliklerini dini aidiyetlerine dayandırmak isteyenleri esas olarak kötü addetmelerinin mümkün olduğu hatırlanmalıdır. Bu tür seküler hoşgörüsüzlükler de küresel yönetim örüntüleri açısından tıpkı dini muadilleri gibi hoş karşılanmamaktadır.⁶ Bu gerici seküler baskı, kurulu düzenin önde gelen temsilcilerinin dini kimliğin kolektif ya da siyasi bir biçimde ifade edilmesini tehlikeli ve yıkıcı bulduğu –Türkiye ve Çin'in de içinde bulunduğu– birkaç ülkede dini özgürlüklerin bastırılmasına neden oldu. Hem dindarların hem de sekülerlerin insani küresel yönetim biçimlerinin gelişmesine katkıda bulunmalarının yegâne yolu, ortaklaşa bir hoşgörü etosuna inanıp, räkîp metafizik iddialarının kesinliğinden vazgeçmeleri ve insanlığın umutsuzluğuna ve hoşnutsuzluğuna yol açan köklü nedenlere yönelmek için farklı avantajlar aramalarıdır. Hoşgörüsüzlüğün ve "öteki"nin ezilmesinin temellerini genellikle bu iddialar oluşturmaktadır ve siyasi angajman dünyasında çeşitli ekstremist hareketlere yol açmaktadır.

Yönetişim sorunu içinde bulunduğumuz tarihsel momentin merkezindedir. Sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik ilişkilerin ulusötesileşmesi, ülkesel devletlerin kendi yurttaşları için güvenli yönetim örüntüleri sağlama kapasitelerini etkilemektedir (bkz. 1. Bölüm). Sorun ister suçun engellenmesi, göçün denetlenmesi, silah ve uyuşturucu kaçakçılığı, parasızlık, işletmelerin uygulamaları, çevrenin korunması ister ticaret ve yatırım olsun, devletin düzenleyici yetkilerinin sınırlı ve dayanıksız olduğu göz önündedir. En etkili uluslararası kuruluşlardan bazıları, özellikle ekonomik etkileşimler ve bazı bölgesel düzenlemeler bakımından (özellikle Avrupa'da bölgeciliğin yükselişinin gösterdiği gibi) küresel yönetime büyük katkılarda (mutlaka pozitif olmasa da) bulunmaktadır. Bu kuruluşlar küreselleşme karşıtı hareket tarafından "küresel demokrasi konusunda

6. Kapsamlı bir fundamentalizm karşıtlığı ABD ve İslam ile ilişkili olarak Tarık Ali tarafından açık seçik dile getirildi, *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads, and Modernity*, Londra, Verso, 2002 (Türkçesi: *Fundamentalizmler Çatışması: Haçlı Seferleri, Cihatlar ve Modernite*, İstanbul, Everest, 2002).

yetersizlik" gösterdikleri ve Güney Küre halkları ile onların dini/kültürel perspektiflerini temsil etmedikleri için şiddetle eleştirilmektedir (bkz. 5. Bölüm).

Dinin geçerliliğiyle ilgili mevcut bağlamı oluştururken, önceki koşulları ve uzun vadeli eğilimleri de dikkate almak zorunludur. Bu noktada, yeniden ortaya çıkan "güvenlik" meşgalesi ile ona eşlik eden, lider ülkenin "terörizm"le mücadele adına küresel savaşa başvurmasının bu eğilimlerin yönünü kalıcı biçimde değiştirip değiştirmeyeceğini değerlendirmek güçtür. Şu anda küresel teröre karşı savaşın kapsamını ve yön şaşırtıcı etkilerini ayırt etmek imkânsızdır. Bunun nedeni kısmen hedeflerinin açıkça tanımlanmamış olması; kısmen teröristlerin karşı hamlelerinin derecesi ve başarısının henüz belirsiz olması; kısmen antiterörist kampanyanın El Kaide'yi aşarak kendi kaderini tayin hakkı için verilen mücadeleleri de hedefleyecek ve ABD'nin imparatorluk inşasını onaylayacak şekilde genişletilmesi; kısmen de şu andaki ekstremist Amerikan liderliğinin kalıcı olup olmayacağına hâlâ belirsiz olmasıdır. Bu bölümün kalan kısmı küresel normallığın gelecek birkaç yıl içinde yeniden gelişebileceği ve bunun yanında küreselleşme çağında küresel yönetişimin, 11 Eylül sanki hiç olmamış gibi, yenilenmiş bir anlayışla ele alınacağı varsayımına dayanarak devam edecektir (bkz. 5. Bölüm).

Muhtemelen bu beklenmedik savaş deneyiminin ABD ve diğer toplumlar üzerindeki travmatik etkisi liderlerin ve toplumsal güçlerin bile, 11 Eylül öncesinde dünya ölçeğinde öneme sahip en büyük güçlük olan piyasalarla insani refahın uzlaştırılması meselesine daha fazla ilgi göstermesini sağlayacaktır. Geçmişe bakıldığında, Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılmasından sonra kaynak ve enerjileri adil ve kalıcı olma konusunda daha iyi ihtimaller barındıran sürdürülebilir bir dünya düzeni inşa etmeye adama konusunda liderliğin büyük bir başarısızlık gösterdiği ortadadır. Silahsızlanma anlaşmaları aracılığıyla kitle imha silahlarının ortadan kaldırılmasını hedefleyen girişimlerin ve soğuk savaşın jeopolitik disiplini çöküp Sovyetler Birliği ile Yugoslavya dağılınca ortaya çıkan etnik karışıklıklar ve mikro milliyetçiliklerle uğraşmak için Birleşmiş Milletler'e bağlı gönüllü barış koruma güçleri kurulması yönündeki çabaların önemsenmemesi bu başarısızlığı gösteriyordu. Sovyetlerin yıkılışı uzun süredir baskı altında olan halkların çoğunun kendi kaderini tayin hakkının

peşine düşmesini kolaylaştırdığı için kesinlikle üzücü değildir; fakat barışçı geçişler, karşılıklı anlaşmalar ve hatta uzlaştırmalar aracılığıyla barışçı bir dünyaya, bugün ve gelecekte insani refaha ulaşmak için çok daha fazlası yapılabilirdi.

DİN İLE POLİTİKANIN KARŞILIKLI ETKİLEŞİMİNİN ANLATIMI: MODERNİTENİN DOĞUŞU

İnsan deneyiminin dini boyutu özellikle Batı'da birkaç yüzyıldır ciddi incelemelerin ve yönetim pratiğinin genellikle dışında bırakılmıştır. Bu dışlama Avrupa Aydınlanması'nın ve onun aklın özerkliğini insani olayların yegâne güvenilir rehberi olarak kabul etmesinin yanı sıra, politikayı temel özelliği kilise ile devleti ayırmak olan seküler bir etosa dayandırma yönündeki genel eğiliminin de doğrudan sonucudur. Tabii ki, tarihteki çoğu tartışmalı hamle gibi, kozmolojik sarkacın bu salınımı da önemli pozitif yönlere sahipti ve Avrupa'da modern devlet sisteminin kurulduğu dönemde varolan özel bir dizi tarihsel koşuldan kaynaklanıyordu. Modern devletin kurulma sürecinin kesin kaynağını saptamak zor olmasına rağmen, biraz keyfi de olsa kuruluş tarihi çoğunlukla 1648'deki Vestfalya Barışı ile çakışacak şekilde belirlenmiştir.⁷

Bu karmaşık hikâyeyi detaylarıyla girmeden aktaracak olursak, dinin dışlanması gerekçesi dini kurum ve inançların insani olaylarda bilimin ve maddi iyileşmenin yükselişine düşman olarak görülmesi ve Hıristiyanlığın bölünmesinin bir dizi korkunç savaşa katkıda bulunmuş olması gibi inkâr edilemeyecek bir gerçeklikle ilgiliydi. Dinin dışlanması daima belirli normatif bedelleri olmuştur; toplumdaki dinsel bağlılığın, siyasal yaşamın ön kapısından girmesine izin verilmeyen dinin, gizli arka kapılar da dahil olmak üzere başka girişler bulmasına yol açacak kadar güçlü olduğunun fark

7. Vestfalyen çerçevede tesis edildiği biçimiyle din, siyaset ve dünya düzeninin karşılıklı etkileşimi için bkz. Scott M. Thomas, "Taking Religious and Cultural Pluralism Seriously: The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Society", *Religion in International Relations: The Return from Exile* içinde, haz. Paulos Hatzopoulos ve Fabio Petito, Londra, Palgrave, 2003, s. 21-55.

edilmesi de bunlar arasındadır. Dinin geçerliliğinin bu şekilde yeniden savunulmasının yarattığı etkiler, kamu politikalarının gerçekte nasıl şekillendirildiğine dair anlayışın önünde hem gizli hem de açık biçimde engel oluşturabilir.

Böylece önemli bir anlamda, tarihsel olarak dinin siyasi yaşamdan dışlanması insanî bir yönetim –yani, akla, dini ve etnik hoşgörüyü, cinsiyet eşitliğine ve insan türünün bireysel ve kolektif değerine dayanan bir yönetimin yanı sıra, bilimsel araştırmaların ve teknolojik yeniliklerin de teşvik edilmesi– kurmak için sürdürülen mücadelede yaşamsal bir adım olarak görüldüğünü anlamak zorunludur. Protestan Avrupa'nın tipik bir Rönesans karakteri olan Hugo Grotius birçok açıdan genel olarak modern uluslararası hukukun kurucusu ve Ortaçağ Avrupası'ndan yeni Avrupa'ya, yani bağımsız, egemen, ülkesel devletlerden oluşan Avrupa'ya geçişi hassasiyetle cisimleştiren bir entelektüel olarak görülmüştür. Grotius Avrupa'yı kırıp geçiren ve Katoliklik ile Protestanlığı birbirinden ayıran coğrafi, ideolojik ve teolojik kırılma hattında verilen mücadeleyi temsil eden Otuz Yıl Savaşları'na tanık olmuştur. Grotius bir anlamda dini siyasal alanın can yakan husumetlerinin dışına çıkartarak, insan yaşamındaki yerini onarmaya çalışıyordu. Grotius'un akılda kalan ve sık sık alıntılanan sözleriyle, "Tüm Hıristiyan dünyasında, barbar ırkların bile utanç duyabileceği savaşa ilişkin bir dizginlerinden boşanmışlık gözlemedim; insanların önemsiz nedenlerle ya da hiç neden olmadan silaha sarıldığını gördüm ve silahlar bir kez ele alındığında ne insanî ne de ilahî hukuka saygı kalıyordu; sanki genel bir karar uyarınca cinnet tüm suçların serbestçe işlenmesine açıkça izin veriyor gibiydi."⁸

Grotius bu eleştirel tutumu benimserken, modernitenin iki tanımlayıcı özelliğini bir araya getirdi: özgül "Hıristiyan dünyası" kimliğiyle ilişkili olan ve mümkün olan her yerde siyasî yaşamı şekillendirecek bir ahlaki üstünlük iddiası ve Hıristiyan olmayan toplumların geniş bir "barbar ırklar" alanı olarak örtük bir biçimde küçümsenmesi.⁹ İlk itki devletler arasındaki ilişkilerin bir ölçüye kadar

8. Hugo Grotius, "Prolegomena", *On the Law of War and Peace* içinde, New York, Bobbs Merrill, 1925, s. 20 .

9. Özellikle dini otoriteden seküler otoriteye geçmek suretiyle moderniteye

hukuk tarafından belirlendiği fikrine yol açarken, ikincisi bir biçimde dünya düzeninin Avrupa merkezci hegemonik yaklaşımlarını ve Batılılar ile Batılı olmayan halklar arasındaki, sömürge çağının gelişmesine neden olan hiyerarşik ilişkilere destek veriyordu. Hâkimiyet siyaseti ve yapılarının bu tür liberal rasyonalizasyonları daha sonra en saygın ve etkili Aydınlanmacılardan bazıları tarafından üretilmiştir. Bunların başında da Hegel, Kant ve John Stuart Mill gelmektedir. Söz konusu rasyonalizasyonlardan hiçbirini dünya halkları için insani bir yönetişimi sağlamış ya da buna giden yolu açmış değildir: Uluslararası hukuk milliyetçi ihtirasları ya da imparatorluk hülyalarını sınırlayamayacak kadar zayıf ve Avrupa merkezciydi; sömürgecilik kurallarının onaylanması da Batılı olmayan halkların sömürülmesi ve egemenlik altına alınmasının rasyonalize edilmesinden öte bir şey ifade etmiyordu. Birçok durumda, özellikle Afrika'da sömürgecilik sonrası dönemde şiddetli iç çatışmalar biçiminde su yüzüne çıkan böl-yönet taktiğine dayandırılan derin etnik küskünlük ve düş kırıklıkları yarattı.

Yakın tarihlerde, siyasi gerçeklikle ilgili bu normatif yönelimi, kendi içinde tüm dünya için insani yönetişime ulaşma potansiyeline sahip büyüyen ve gelişen bir dünya düzeniyle ilişkilendirme girişimlerinde bulunuldu. Oxford'dan etkili bir uluslararası hukuk profesörü olan Hedley Bull, ülkesel sınırlar içinde egemenlik hakkı ile bir tür ihtiyatlı jeopolitik ılımlılık arasındaki dengeyi sürdüren ve devletler arası ilişkilerde önde gelen askeri güçlerin yardımıyla korunan bir uluslararası toplum tasviri yaparak bu dünya düzenini "anarşik bir toplum" olarak tanımladı.¹⁰ New Haven Hukuk ve Uluslararası Hukuk Fakültesi'nin kurucusu Myres McDougal çalışma arkadaşlarıyla birlikte Aydınlanma değerlerinin demokratik kamu düzeni sistemlerine bağlı kalınması sayesinde yaygınlaşmasını, tüm dünyanın yararına aşamalar halinde barışçı ve adil yönetim yapıla-

geçişini kolaylaştırması açısından, Grotyen etkinin genel değerlendirmeleri için, bkz. Hedley Bull, Benedict Kingsbury, ve Adam Roberts, haz., *Hugo Grotius and International Relations*, Oxford University Press, 1990; ayrıca bkz. Yasuaki Onuma, haz., *A Normative Approach to International Relations: Peace, War, and Justice in Hugo Grotius*, Oxford University Press, 1993.

10. Hedley Bull, *The Anarchic Society: A Study of Order in World Politics*, New York, Columbia University Press, 1977.

n üretebilecek medeniyetler arası insani bir yönetim örüntüsünün gelişen temeli olarak betimledi.¹¹

Geleceğe yönelik bu iki normatif yaklaşım da devletler sisteminin dünya düzeninin temeli olmaya devam edeceği, devletler arasındaki ilişkilerin yönetiminde gücün rolünün süreceği varsayımına dayanıyordu ve bu açılardan kökleri politik realizmin ütöpik olmayan geleneklerinde yatıyordu.¹² Buna ek olarak, Woodrow Wilson'un mirasına ve dünyanın Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler tarafından temsil edilen örgütlenme deneyimlerine dayanan daha ütöpik bir seküler düşünce tarzı ortaya çıkmıştır. Bu düşünceye göre esasen güvenli ve meşru bir dünya düzeni yalnızca dünya hükümeti biçiminde bir adli evrenselcilik kurulmasına bağlıdır. Söz konusu adli evrenselcilik anlayışı dünya federalizmiyle ilişkilendirilebilecek ve büyük ihtimalle halen en iyi şekilde Grenville Clark ve Louis B. Sohn'un *World Peace through World Law*'undaki (Dünya Hukuku aracılığıyla Dünya Barışı) reform önerileriyle temsil edilen bir düşünce şeklidir.¹³

Önde gelen bölgeleri ve 1980'lerle 90'ların dünyasında aktif olan ideolojileri temsil eden farklı dünya düzeni perspektiflerini dikkate alacağını açıkça taahhüt eden Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP) bile, dini ciddi ya da sistematik bir tarzda konuya dahil etmekte başarısız olmuştur; bununla birlikte, medeniyetler arası temelde paylaşılan dünya düzeni değerlerinin, insani küresel yönetim yaratan, hatta tahayyül eden herhangi bir başarılı projenin normatif çerçevesini sunduğunu kabul etmişti.¹⁴ Bu anlamda WOMP

11. Bkz. Myres McDougal ve çalışma arkadaşları, *Studies in World Public Order*, New Haven, Conn., Yale University Press, 1960; McDougal ve Harold D. Lasswell, *Jurisprudence for a Free Society*, 2 cilt, New Haven, Conn., New Haven Publishers, 1992; özellikle cilt 2'ye bakınız.

12. Ütopyacı olmayan bakış açısı, belki, en iyi biçimde I. Dünya Savaşı'nın sonundaki barış anlaşmasına yanıt olarak E. H. Carr tarafından *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*, New York, Harper & Row, 1964'te (1946 baskısının yeniden basımı) açık seçik dile getirildi.

13. Grenville Clark ve Louis B. Sohn, *World Peace through World Law*. 3. baskı, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1966.

14. WOMP'un varolduğu dönemdeki betimleyici çalışmaları için, bkz. Saul H. Mendlovitz, haz., *On the Creation of a Just World Order*, New York, Free Press, 1975; R. B. J. Walker, *One World/Many Worlds: Struggles for a Just World Peace*,

açıkça dini ya da ütöpik olmamakla birlikte, dinin ve seküler ütöpizmin kapsayıcı anlayışlarıyla kolayca uyuşabilir.

Bull ve McDougal'ın çalışmalarından kaynaklanan perspektifler mevcut dünya düzeni çerçevesi içindeki faaliyetlerin normatif temellerine sahip makul rehberler olarak halen yararlıdırlar. Fakat savaşın ve militarizmin devam etmesinden, yoksulluk ve ekonomik mahrumiyetin yaygınlığından, siyasi baskı koşullarından ve dini ekstremizmden, çevrenin bozulması ve tehdit altında olmasının önemsenmemesinden, insan doğasının ve isteklerinin manevi yanının ihmal edilmesinden, ulusötesi finansman ve şirket faaliyetleriyle ilişkili yağmacı piyasa güçlerinden kaynaklanan uluslararası yaşamdaki kusurları gidermek konusunda bu perspektiflere ilişkin düzenleme kabiliyetinin ve potansiyellerin fazlasıyla yetersiz oldukları görülmektedir. Normatif bir proje olarak dünya hükümetinin savunulması ise tam tersine, günümüz dünyasındaki siyasi örgütlenmelerin sürdürülmesi konusunda gösterilen en zayıf çabalara bile giderek daha az destek verilmesiyle alışılmamış bir karışıklık içinde fazlasıyla etkili görünmektedir.¹⁵ Söz konusu zayıflık Birleşmiş Milletler'in son dönemde çektiği sancılarda cisimleşmektedir. Siyasi yaşamın çerçevesi giderek daha sık bir biçimde "küresel köy" metaforuyla ilişkili olarak tanımlansa da, bu öncelikle ekonomik küreselleşmenin gücünün, ulusötesi terörizm, suçluluk, uyuşturucu trafiği ve insani göç örüntüleriyle yoğun biçimde meşgul olunmasının ve internetin yeni sınırsız siber dünyasının bir ifadesi gibi görünmektedir.¹⁶ Aslında, en gelişkin seküler düşünce bile, insani küresel yönetim doğrultusunda ilerlemek için makul bir yol sağlamaktan veya

Boulder, Colo., Lynne Rienner, 1988; Richard Falk, *On Humane Governance: Toward a New Global Politics*, University Park, PA., Penn State University Press, 1995; ve Ali Mazrui, *A World Federation of Cultures*, New York, Free Press, 1976.

15. BM'nin zayıflığının, özellikle uluslararası finansal kurumların ve Avrupa bölgeciliğinin gücüne kıyasla değerlendirilmesi için bkz. Richard Falk, "Meeting the Challenge of Multilateralism", *Foreign Policy for America in the Twenty-first Century: Alternative Perspectives* içinde, haz. Thomas H. Hendriksen, Stanford, Calif., Hoover Institution Press, 2001, s. 33-48 .

16. Fakat dünya hükümeti lehine anlaşılır bir tez için bkz. David Ray Griffin, "Global Government: Objections Considered", *Toward Genuine Global Governance: Critical Reactions to Our Global Neighborhood* içinde, haz. Errol E. Harris ve James A. Yunker, Westport, Conn., Praeger, 1999, s. 57-68 .

etkili bir küresel reform için popüler bir taban hareketini başlatacak şekilde kendi unsurlarının tasavvurlarına yeterli ilhamı vermekten acizdir.¹⁷ Sermayenin yönlendirdiği küreselleşmenin ve ABD'nin küresel hegemonyasının karşısındaki alternatiflerin azlığı, yapıcı toplumsal değişim konusunda makul bir temsiliyetin bulunmadığını göstermektedir; İslamcı ekstremistlerin nihilist çabaları ise gerek alternatif bir medeni düzen konusundaki (son yirmi yıldır İran deneyiminde ve Afganistan'daki uğursuz Taliban rejiminde açıkça görülen) iç karartıcı imajları yüzünden, gerekse ABD'nin küresel egemenlik yönelimini zayıflatmaktansa güçlendiren ve şiddetlendiren tarihsel etkileri yüzünden bu gerçeği doğrulamaktan başka işe yaramamaktadır.

Bu siyasi tahayyül yetersizliği kısmen, insan deneyiminin dini ve manevi boyutlarının insani küresel yönetim arayışıyla ilgili görüş ve uygulamalar biçimlendirilirken dışarıda bırakılmasından kaynaklanıyor. Aşağıda genel bir değerlendirme sunulacaktır: önce, egemen dünya düzeninin küresel yönetim konusundaki yönelim ve eğilimlerine yer verilecektir; ardından üçüncü binyılın başındaki tarihsel durumu şekillendiren, aynı zamanda dini ve manevi enerjilere yeni, beklenmedik açılımlar sağlayan –bu da seküler dışlama döneminde olduğu gibi, teşvik edici yönlerinin yanı sıra fazlasıyla rahatsız edici yönlere sahip olan bir gelişmedir– son dünya düzeni yönelimlerinin boyutları değerlendirilecektir. Bu dini diriliş, oluşması en muhtemel olan küresel yönetim türünde dinin hem olumlu hem olumsuz biçimde yer alması açısından tartışılmaktadır. Son başlıkta ise dünya düzeni düşünce ve pratiğine özgürleştirici dini ve manevi perspektiflerin dahil edilmesini tartışarak, bunların potansiyel katkıları sıralanmaktadır.¹⁸

17. Daha anlaşılabilir seküler bir tema, "bölgeler âlemi"ne giriş kabilinden Avrupa bölgesel deneyimine odaklanıyor. Böylesi bir görüntü, dünya hükümetinden daha umut verici olmasına rağmen, mevcut durumda belirsiz ve uzak kalmaya devam ediyor.

18. "Özgürleştirici dini ve manevi perspektiflere" yapılan vurgu insanın varlığının "kapsayıcı" ve "dışlayıcı" yorumları arasındaki farka dayanır. Kapsayıcı yorumlar dogmatik değildir, alternatif yorumlara ve dünya görüşlerine manevi ve siyasi alan bırakırlar. Dışlayıcı yorumlar yalnızca bir gerçek yol bulunduğu ve alternatiflere inanmanın doğal olarak yanlış, ahlaka aykırı ve yıkımla eşdeğer olduğunda ısrar eder. Bu çaba Fred Dallmayr, "A Global Spiritual Resurgence: On

Güncel Dünya Düzeni Yönelimleri ya da Gayri İnsani Yönetişime Giden Yollar

Muhtelif dünya düzeni yönelimlerinin küresel düzeyde çok daha bütünlüklü bir yönetim biçimi oluşturacak şekilde birbirlerine yaklaştıkları, detaylı bir araştırmaya girmeden de açıkça görülmektedir; ama bu yakınlaşma birçok önemli dünya düzeni değerini büyük ölçüde baltalayan bir biçimde gerçekleşmekte ve bu nedenle gelişmekte olan dünya düzenini bir nevi "gayri insani yönetime" dönüştürmektedir. Böylesi bir itham bu gelişmenin bütünüyle mahkûm edilmesi demek değildir.¹⁹ Küreselleşmekte olan bu gelişmelerin kimi yönleri önceki koşullara göre normatif iyileşmeleri temsil etmektedir (örneğin, büyük ölçekli bir nükleer savaş beklentisinin azalması, devletler arasında yaşanacak geleneksel savaşların çıkma olasılığının genel olarak düşmesi ve özellikle Pasifik Kıyısı'ndaki en kalabalık nüfuslu ve bazıları çok ciddi biçimde ve umarsızca yoksullaştırılmış olan çeşitli ülkelerde yaşayan milyonlarca insanın yoksulluklarının ve ekonomik mahrumiyetlerinin hafiflemesi). Bununla birlikte, şirketlerin küreselleşmesi dünya halklarına genel olarak zarar vermiş, en fazla mahrumiyet çeken ve savunmasız olanların içinde bulunduğu kötü durumu göz ardı etmiş, gelecek kuşakların yaşam kalitesini düşürecek derecede çevreye kalıcı hasarlar vermiş, zaman içinde zengin ile yoksul arasındaki eşitsizlikleri derinleştir-

Christian and Islamic Spiritualities", *Religion in International Relations* içinde, haz. Fabio Pelito ve Pavlos Hatzopoulos, New York, Palgrave, 2003, s. 209-36'dakine benziyor. Dallmayr'ın kaygısı ekstremist yorumdan ziyade, dinin kapitalist piyasa aracılığıyla kullanılan kültürel hegemonya tarafından metalaştırılmasına ilişkindir.

19. Bu bakımdan, Michael Hardt ve Antonio Negri'nin *Empire*, Cambridge, Harvard University Press, 2000'deki (Türkçesi: *İmparatorluk*, İstanbul, Ayrıntı, 2001) küreselleştirici eğilimlerin Vestfalyen bir dünyadan daha fazla özgürleştirici potansiyeli olduğu ve ilerici düşünceye giden yolda canlanan devletçiliğe sarılmamak gerektiği görüşüne katılıyorum. Amerikan devlet gücünün 11 Eylül'den sonra militarizasyonu küresel adalet arayışında ileri yerine geriye bakmanın tehlikelerini gösteriyor. Gelecekte daha müşfik devletlerin ortaya çıkacağını düşlemek ve küresel sivil toplumda bunu hedefleyen politikalar geliştirmek salt duygusallık mı sayılır?

miş, bireysel ve toplumsal anlamda kendini gerçekleştirmenin en tatmin edici biçimlerini imkânsız kılan bir tüketicilik etosu doğurmuştur.²⁰

İyi ve kötü yönlerine baktıktan sonra, günümüzdeki küresel yönetim düzenlemelerinin bir çeşit "gayri insani küresel yönetime" giderek artan biçimde katkıda bulunduğunu söylemek yerinde olacaktır. Terörist tepkinin şiddeti ve dayanıklılığı bu değerlendirmeyi güçlendirmektedir. Bu tepki, ABD'nin öncülüğündeki devletler koalisyonu tarafından devlet dışı, ulusötesi ve bölgesiz El Kaide şebekesine karşı altmış kadar ülkede operasyonları gerçekleştirilen ve ayırt edilebilir bitiş noktaları bulunan coğrafi sınırlar olmaksızın yürütülen bir savaş şeklini alan küresel militarizmin yeni bir aşamaya geçmesine yol açmıştır. Ülke dışı aktörlere karşı ülkesel aktörlerin yürüttüğü böylesi bir savaş, terörist cenneti olarak görüldükleri için potansiyel askeri müdahalenin hedefi haline gelen devletlerde egemenlik hakları açısından benzeri görülmemiş bir kriz yaratmaktadır. Kitle imha silahları bulundurduğu ve El Kaide ile bağları olduğu şeklindeki gerekçeleri artık geçersizleşen Irak Savaşı'ndan bu yana, 11 Eylül saldırılarının üzerinden geçen zamana rağmen siyasi ortamı belirlemeye devam eden koyu bir vatanseverlik perdesi altında, gerçek hedeflerinin peşinde koşan Washington'daki mevcut siyasi liderlik tarafından ABD'nin küresel ihtiraslarının resmîyette yok sayıldığı ortadadır.

Küresel Yönetişim Perspektifinden Normatif Değerlendirme ya da Niçin "Gayri İnsani?"

Aşağıdaki paragraflar ekonomik küreselleşmenin bir yandan milyonların maddi ve sosyal yaşam koşullarını açıkça iyileştirirken, diğer yandan niçin hâlâ gayri insani küresel yönetim yönünde tehli-

20. Küreselleşmenin olumsuz değerlendirmeleri için, bkz. John Gray, *False Dawn: The Delusions of Global Capitalism*, New York, New Press, 1998 (Türkçesi: *Sahte Şafak*, İstanbul, Om, 1999); Richard Falk, *Predatory Globalization: A Critique*, Cambridge, Polity, 1999; ayrıca George Soros, *On Globalization*, New York, Public Affairs, 2002 (Türkçesi: *Küreselleşme Üzerine*, İstanbul, Bilgi Ün. Yay., 2003).

keli bir gidişatın sorumlusu olarak görüldüğünü bir dereceye kadar açıklıyor. Gerçi başka etkiler de var, ama burada dört ters normatif etkiye vurgu yapılacaktır:

Kutuplaşma ve küresel ırk ayrımcılığı: Küreselleşmenin, ister sınıf, ister bölge, isterse de cinsiyet ya da ırkla ölçülsün, giderek büyüyen gelir ve yetenek uçurumlarını teşvik ettiği inkâr edilemez.²¹ Kutuplaşmanın önemli bir boyutu kimilerinin "dijital bölünme" dediği şeydir; bu terim enformasyon çağına kazançlı erişimi sağlayacak internet becerilerine kimin sahip olabildiğini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu dijital bölünme kutuplaşmanın daha aşına olduğumuz diğer boyutlarını öne çıkarır. Kuzey Küre'deki Avro-Amerikan beyazların ekonomik koşulları, iş becerileri ve siyasal üstünlükleri ile Güney Küre'deki Sahra-altı Afrikalılarınkiler arasındaki farklılık, kutupların iki ucundaki konumlanışları itibariyle, bugünkü dünya düzeni oluşumunun Güney Afrika'da ırkçı hükümet sırasında yaşanan ırk ayrımcılığıyla (bazı önemli farklılıklar da olmasına rağmen) önemli benzerlikler taşıdığı iddiasını geçerli kılmaktadır. Bu kışkırtıcı küresel ırk ayrımcılığı iddiası aynı zamanda mülteci akınları, göçmenler, uyuşturucu ticareti, nükleer ve diğer ultra tehlikeli atıkların depolanması ve silah akışlarıyla ilişkilidir. Kuzey Küre böyle konularda her zamankinden daha uyanık bekçiler olarak hareket etmektedir; öte yandan zenginleşmekte olanlar, Güney Küre'nin daha karanlık kısımlarına yönelmekte, oraları istenmeyen ya da tehlikeli bulunan her şeyin atılabileceği bataklık zemini olarak değerlendirmektedir. Avro-Amerikan Kuzey'in zenginliğinin mutlak ya da göreceli yoksulluğu azaltmakta başarılı olamadığı da hatırlanmalıdır.²² Birkaç onyıldır küresel düzeyde görülen ekonomik büyüme oranları dikkate alındığında, dünya nüfusunun yarısının günde iki dolardan az kazandığını ve temiz içme suyu ile temel sağlık hizmetlerinden yoksun olduğunu görmek şok edicidir.

21. Belgeler için, bkz. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, *Human Development Reports*, New York, Oxford University Press, 1990-1999.

22. Bkz. John Williams, "Look, Child Poverty in the Wealthy Countries Isn't Necessary", *International Herald Tribune*, 12 Temmuz 2000, s. 8.

İnsani acıların önemsenmemesi: Bu kutuplaşma dinamiği, irksal ve medeni içerimlerinden ayrıştırıldığında bile, kazananlarla kaybedenler arasındaki farklılığı rasyonalize ettiği, elde edilen sonuçlar arasındaki farkı iyileştirilmesi gereken durumlar olarak değil de piyasa operasyonlarının meşru sonuçları olarak kabul ettiği için insani dayanışma ve topluluk etosu açısından yıkıcı olmaktadır. Bu tabloya devletin dahil edilmesi halinde de, müşfik devletten zorba devlete doğru aşamalı bir kayma ve piyasa mantığının egemenliğini sürdürdüğü, işçi suiistimallerinin yaygın olduğu Sanayi Devrimi'nin ilk aşamalarını hatırlatan toplumsal koşullar ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar 19. yüzyılın başlarından itibaren Marx'ın kapitalizm eleştirisinde ve Charles Dickens, Emile Zola gibi yazarların romanlarında etkili bir biçimde betimlenmiştir. Ulusal, bölgesel ve küresel toplumun savunmasız kesimlerini ihmal eden küreselleşme, insani acıların giderilmesi için harekete geçme motivasyonu çok düşük olan yönetim biçimleri yaratmak gibi önceden planlanmamış yan etkilere sahiptir. Bu yönelim elbette abartılmamalıdır. Sosyal hizmetlere yapılan devlet harcamaları, özellikle Batı Avrupa'da tarihsel doruğuna yakın düzeyini korumaktadır. Aslında söz konusu olan, devlet ile sosyal refah arasındaki bağlantının özüne egemen olan kaynakların kaydırılmasından çok, bir ruh hali ve bakış açısı –yani fikir– değişikliğidir.²³

Küresel kamu hizmetlerinin azalması: Neoliberal ekonomik bakış açılarının eşlik ettiği şekliyle küreselleşme, kamu menfaatinin desteklenmesi konusunda özel sektör girişimlerine bel bağlar. Böylesi bir yönelim, devletin kaynakları harekete geçirme kapasitesini kısıtlayarak ve siyasi liderlerin çıkar gözetmeksizin kendi yurttaşlarına kamu hizmeti verme istekliliği konusundaki kamu güvenini baltalayarak; devletin sosyal anlamda yetkisizleştirilmesi de dahil olmak üzere, çeşitli yollardan kendini göstermektedir. Bu eğilimin dışavurumlarından biri bir yandan Birleşmiş Milletler'i "küçültmek"

23. Bkz. Vito Tanzi ve Ludger Schuknecht, *Public Spending in the Twentieth Century*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000; ayrıca Martin Wolfe, "The Golden Age of Government", *Financial Times*, 12 Temmuz 2000, s. 17'deki bulgu yorumlarına bakınız.

için çaba harcanırken, diğer yandan örgütün küresel sermayenin önceliklerini tehdit etmemesi ya da kontr-terörizmin küresel uzanımlarına müdahalede bulunmamasının güvence altına alınmasıdır. Bu açıdan, daha önce BM sisteminin bölümlerinin genel bir küresel eşitlik, kalkınma hakkı ve demokratikleşme etosuna yönelmiş olması, örgütün Kuzey'de yaygın biçimde küreselleşme karşıtı olarak algılanmasına neden olmuştur. Böylesi bir algılama, 1990'ların başlarında BM desteğinde geniş anlamda küresel sorunları ele alan konferansların düzenlenmesiyle doğrulanmış gibi göründü. Bu süreçte ulusötesi toplumsal güçler (kadın grupları, insan hakları ve çevreyle ilgili sivil toplum örgütleri, Üçüncü Dünya borçlarına karşı halk koalisyonları) insani dayanışma üzerine kurulan yönetim, marjinalleştirilmiş olanları önemseme ve dünyadaki tüm halkların kamu hizmetlerinden yararlanmasının desteklenmesi taahhüdü gibi fikirlerle piyasacı/devletçi koalisyona meydan okumaktaydı. 1995'te Kopenhag'da yapılan BM Sosyal Zirvesi halkların sosyal taleplerini küresel gündeme sokmaya çalıştı, böylece geleceğin dalgası olarak ekonomist dünya tablosunu reddediyormuş gibi göründü.²⁴

Bu tür olaylar Birleşmiş Milletler'in başat üyelerinin öncülük ettiği bir dizi negatif tepkinin ortaya çıkmasına ve BM'yi piyasa güçlerine düşmanlık addedilen faaliyetlerden uzaklaştıracak ya da bunları etkili bir biçimde azaltacak reformların gündeme gelmesine neden oldu. "Küçültme" parasal anlamda değil, örgütün küreselleşmenin gardiyanlarının taleplerini yerine getirecek şekilde yeniden yapılandırılması anlamındaydı ve BM'nin öncelikle neoliberal fikirlerin aracı işlevi görmesinin güvence altına alınması, ekonomik sorunlar konusunda esas olarak piyasa yönelimli Bretton Woods kuruluşlarına (yani, Dünya Bankası ve IMF'ye) bel bağlamasının sağlanması hedefleniyordu. Dünya Ticaret Örgütü'nün, kapitalist dünya ekonomisinin özerkliği ve önceliğini vurgulamak için, BM sistemini oluşturan resmi örgütsel ağın kasten dışında bırakılmış olması önemlidir. Bu hamle, kısmen, ABD Kongresi'ndeki BM karşıtı hale-

24. Kopenhag Sosyal Zirvesi'nin idealleri ve taahhütlerinin değerli bir incelemesi için bkz. "Copenhagen Seminars for Social Progress", *Building a World Community: Globalisation and the Common Good*, Kopenhag, Danimarka, Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, 2000.

tiruhıyeye verilen bir tavızdı. Bunun ötesinde, Birleşmiş Milletler 1991 Körfez Savaşı'ndaki gibi önceden çok belirgin sinyaller veren durumlarda küresel güvenlik uygulamaları için seçilmiş ve potansiyel olarak yararlı bir yapı gibi görölmektedir. Somali'yle (1993) başlayan ve Kosova'daki (1999) NATO Savaşı'nda doruğuna ulaşan sonraki gelişmeler, Birleşmiş Milletler'in geleceğine barışın korunması açısından bile gölge düşürdü. BM'nin bu şekilde marjinalleşmesi 11 Eylül'e verilen mevcut yanıtın yarattığı ortamda da göröldü. BM'nin rolü Kosova, Afganistan ve Irak'ta sinyalleri göröldüğü üzere 2001'den bu yana çatışma sonrası yeniden inşa girişimleriyle sınırlandırıldı. İşlevlerin bu şekilde paylaşılması küresel güvenliği değışmez bir biçimde uluslararası hukukun sınırlama standartlarına en az saygı gösteren jeopolitik güçlerin eline bırakıyor. Bush yönetimi sırasında ABD'nin izlediği tek yanlılık politikası en yakın müttefiklerini bile şaşırttı, hatta İngiltere'nin bunu onaylamadığını ılımlı bir biçimde göstermesine neden oldu. ABD'nin Irak işgaline karşı gösterilen direniş, Washington'u Saddam sonrası Irak'ta istikrarı sağlamak için Birleşmiş Milletler'den destek almaya sevk etti.

Birleşmiş Milletler hakkında söylenenler küresel müşterekleri koruma girişimlerini de kapsamaktadır. Rio'da yapılan Dünya Zirvesi'nde (1992) çevreci hareketi piyasanın yönlendirici rolüne tabi kılma girişimlerinde bulunuldu. Konferansın BM direktörü Maurice Strong uygulanması gereken çevre standartları konusunda işletmelere etkin bir denetim yetkisi vermek için kabaca maskelenmiş bir hamle yaptı. Kurumsal yönetime en düşük düzeyde bel bağlanıp piyasa sinyallerine kulak verilerek çevrenin yeterince doğru bir zamanlamayla gerektiği gibi korunması konusunda işletmelere güvenilebileceği şeklindeki büyük yanılsama üzerinde durdu, hatta bu yanılsamayı besledi.²⁵ 1990'ların sonunda BM Genel Sekreteri Kofi Annan Davos'ta şirket küreselleşmesinin liderleriyle bir dizi iyi reklam edilen görüşme yaptı. Küresel Sözleşme 2000 ile sonuçlanan temel önerisi, çokuluslu şirketleri insan hakları, çevre ve işçi uygula-

25. Stephan Schmidheiny ve the Business Council for Sustainable Development, *Changing Course: A Global Business Perspective on Development and the Environment*. Cambridge, Mass., MIT Press, 1992; ayrıca Richard Falk, "Environmental Protection in an Era of Globalization", *Yearbook of International Environmental Law*, Oxford, Oxford University Press, 1996, s. 3-25.

malarıyla ilişkili uluslararası standartları iyi tüzel yurttaşlık ruhu içinde bağımsız bir sorumluluk olarak –yani, ülkesel hükümet bu tür standartları dayatmasa bile– desteklemeyi gönüllü olarak üstlenmeye ikna etmeyi hedefliyordu. Bu taahhütler, muhalifleri tarafından "göz boyama" olarak nitelendi; yeterince sınanmadıkları halde, küresel sorunların çözümünde kamu sektörünün girişimlerine bel bağlanmasından vazgeçilip, özel sektör çözümlerinin teşvik edilmesi doğrultusunda kararlı bir vurgu değişiminden dikkatleri uzaklaştırıyordu bunlar.

Aslında, küreselleşme taraftarı toplumsal güçler kamu menfaatine duyarlı yönetim yapıları ve politika inisiyatiflerinin geriletilmesine de özden yoksun jestler ve çok küçük tavizlerle dizginlenmesini güvence altına almaya çalışıyordu. Bunun için, Birleşmiş Milletler'i ters yöne götüren ve Birleşmiş Milletler'le diğer yönetim yapılarına küresel kamu menfaatinin temsilcileri olarak daha güçlü bir kimlik veren belirli demokratikleştirici eğilimlerle mücadele etmeleri gerekiyordu. Bu hayalci girişim, öncelikle dünya halkları adına faaliyet gösteren sivil toplum güçleri tarafından sınırlandırıldı²⁶ (bkz. 4. Bölüm). Bu tür bir karşı karşıya geliş aynı zamanda yukarıdan küreselleşme (ulusötesi şirketler, bankalar ve devletler) ile aşağıdan küreselleşme (ulusötesi sivil inisiyatifler, kadın, yerli halklar, insan hakları, çevre aktivistleri) arasındaki bir mücadele olarak şematik bir biçimde basitleştirilebilir.²⁷

Teknolojik ufukların önem kazanması: Bugünkü çağın bir diğer karmaşık yanı da teknolojinin insanlığın varoluşu ve yaşamın anlamı konusunda radikal etkiler yaratma ihtimaliyle ilgilidir. İnsan kopyalama projesi, biyoteknoloji, süper akıllı makineler ve tehlikeli robotlar özel sektörün önceliklerine yanıt olarak geliştirilerek ufukta bekletilmektedir. İnsan türünün klonlama ya da biçimlendirme, "zayıf" ve "güçlü" genetik özellikleri tanımlama, süper insan yeteneklerine ve duyarlılıklarına sahip "düşünen" bilgisayarlar imal etme

26. Bkz. Daniel Archibugi ve David Held, haz., *Cosmopolitan Democracy*, Cambridge, Polity, 1995; David Held, *Democracy and Global Governance*, Stanford, Calif., Stanford University Press, 1995.

27. Bu karşılaşma Falk, *Predatory Globalization*, n. 9, s. 127-36'nın ana temasıdır.

konusundaki kapasite, teknoloji mucitlerine düzenleyici bilgilerinin çok ötesine geçen, insanlığın yaşamını sürdürmesine ve medeni kimliğine büyük tehditler yönelten bir rol yüklemektedir. Bu anlamda, davranışları özel sektörde olduğu kadar kâr güdüsüyle yönlendirilmeyen kamu sektörü içinde nükleer silahlanma yönünde yapılan sorunlu düzenleme, gelecek birkaç kuşağın karşılaşacağı son derece istikrar bozucu ve bölücü tehlikeler konusunda küçük bir belirtidir.²⁸ İnsan doğasının, bilimsel araştırma özgürlüğünün ve teknolojik yeniliklerin dış sınırlarına uygulanabilecek fazlasıyla tartışmalı ve çoğunlukla anlaşılması zor kısıtların idaresi tehlike altında olacaktır.

Bu negatif gelişmeler bizi, üçüncü binyılda ciddi ekolojik, sosyal, siyasal ve kültürel felaket riski taşıyan uzun ömürlü bir gayri insani yönetişimin biçimlendirilmesine tanık olma ihtimaliyle karşı karşıya bırakıyor. Böylesi bir sonuç insani olaylara Aydınlanmacı değerlerin (akıl ve bilimin) köklü bir biçimde uygulandığı en son, en katıksız ve en ihtiraslı aşamadır: Sürekli bir teknolojik yenilik akışı, sermaye malları sahiplerinin en büyük maddi avantajı elde etmelerini sağlayacak şekilde sekülerleştirilmiş bulunan siyasi alana adapte olmuştur. Aşağıdan küreselleşme başlığı altında tanımlanan önemli zıt eğilimler ve ilerici direniş türleri de kesinlikle mevcuttur. Fakat, bu tür eğilimler örgütlü dini cemaatin önemli kesimlerinin dini taahhüt ve destekleriyle kesin bir güç kazanmadıkları sürece, ancak küresel bir at sineği kadar sıkıntı yaratarak yerel muharebe meydanlarıyla sınırlı kalacaklardır. Neticede insani küresel yönetişimin bir gerçeklik haline gelmesi ya da en azından 21. yüzyılın başlarında herhangi bir tarihte alternatif bir gelecek sunması yönünde bir umut yaratan tam da adil bir dünya düzenini hedefleyen dini temellere dayalı bir ulusötesi hareketin yükselmesi ihtimalidir. Tabii ki şu anda dinci ekstremizmin tüm biçimleriyle asgari düzen ve istikrarı tehdit edeceği düşünüldüğünden, bu umut gölgede kalmaktadır. Bu durum Batı'da dinin yeniden sekülerizmin yüzyıllardır inşa ettiği kutuya kapatılması yönündeki girişimleri teşvik etmekte, yani dinci ekstremizm genel olarak dinle karıştırılmakta ve dinin hem hoşgö-

28. Aydınlatıcı tartışmalar için, bkz. P. Kurzweil, *The Age of Spiritual Machines*, New York, Viking, 1999; ayrıca bkz. Sun Microsystems'in kurucularından Bill Joy, "Why the Future Doesn't Need Us", *Wired* 8, 4 (Nisan 2000): s. 238-47.

rüsüzlük hem de bir insani dayanışma etosu oluşturduğu takdir edilememektedir.

NIÇİN DİN? AÇILIMLAR VE GERİLEMELER

Son birkaç onyılın sürprizlerinden biri insani ilişkilerin kamusal alanında etkili bir güç olarak dinin dünya ölçeğinde çok yanlı ve hareketli bir biçimde dirilişidir. Bu dini dirilişin insani yönetim perspektifleri açısından önemli ve çift kodlu bir mesajı vardır. Mesaj, modernitenin son dönemleri ile nihilist postmodernite arasındaki rahatsızlık verici ara yüzeyin ayırt edici özelliği haline gelen ekonomist sekülerizmin sınırlarının aşılması yönünde umut verici bir imkân ve zorunluluğu haber vermektedir. Fakat aynı zamanda moderniteden geriye doğru gidildiğini ortaya koymaktadır. Bu geriye gidiş, tartışmalı olsa da belirli durumlarda sekülerizmin reddedilmesini kültürel baskıyla siyasi şiddete giriş niteliği taşıyan siyasi ekstremizme doğru dehşet verici bir düşüşe dönüştüren, gayri insani yönetimin aşırı varyantları biçiminde kendini göstermektedir.

Negatif tarafta son yıllarda İran, Afganistan, Cezayir, Suudi Arabistan ve bir dereceye kadar Hindistan ve Sudan gibi ülkelere dinin getirdiği esasen gerici politikaların bulunduğunu düşünüyorum; fakat sekülerleştirilmiş çağdaş modernitenin orta yerinde kuluçkaya yatan Cennetin Kapısı ve Aum Shinrikyo gibi mezheplerin trajik ve tüyler ürpertici tutumları da zihnimi meşgul ediyor.²⁹ Elbette hepsinden kötüsü, görünüşe göre Usame bin Ladin tarafından kurulup yönetilen El Kaide şebekesinin kaygı veren gücüdür; bu şebeke, devletçi kriterlerle ölçüldüğünde önemsiz bir siyasi aktör olsa da, 11 Eylül'den sonra, hiç değilse geçici olarak, ABD'nin dünyada oynadığı rolün en muteber muhalifi olarak ortaya çıkmıştır. El Kaide dünya düzeninin mevcut yapılarını temelinden sarsacak iradeye ve güçce sahip olduğunu göstermiş, böylelikle dünya olaylarındaki güç ve nüfuz anlayışımızı belki de kalıcı bir biçimde değiştirmiştir.

29. Robert Jay Lifton, *Destroying the World to Save It: Aum Shinrikyo, Apocalyptic Violence, and the New Global Terrorism*, New York, Metropolitan Books, 1999; Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence*, Berkeley, Calif., University of California Press, 2000.

Tarihsel olarak, sekülerizmin dış sınırları birkaç farklı yöne giden dönüştürücü imkânları güçlendirdiği görülecektir. Bu yönlerin en önde gelenlerinden biri insani yönetim, diğeri de modernite öncesinin en ciddi kusurlarıyla modernitenin en korkutucu vurgularını çeşitli yöntemlerle birbirine karıştıran gerileme potansiyelleridir. Bu gelişmelerin, bir yandan çok başlı Medusa'yı, yani megateröristleri ezerken, diğeri yandan en yağmacı nitelikleriyle yukarıdan küreselleşmenin genişlemesini kolaylaştırmayı üzerine alan, uzaydan yönetilen emperyal bir denetim sistemine davetiye çıkartan diyalektik içerimleri göz ardı edilmemelidir.

Bu dini dirilişi bugünkü çerçevenin içine uygun olarak yerleşebilecek bir biçimde izah etmek zordur elbette. Fakat bu dirilişin, seküler anlayışın yaratıcı yeteneğinin, özellikle de bu yaratıcılığın siyasi alanda cisimleşen halinin, tükenişiyle yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Modernite, ülkesel egemen devlet ve küresel yönetimde devlet sisteminin üstünlüğüyle, işte bu alan dahilinde yakından ilişkili olmuştur.³⁰ Uluslararası toplumda yönetişimin örgütlenmesi açısından bu üstünlüklere şimdiye kadar neredeyse hiç karşı çıkılmamış ve modern dönemin şu ana kadar en güçlü ideolojisi olan milliyetçilik tarafından, eksikli de olsa, güçlü bir biçimde desteklenmiştir.³¹ Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla ilişkili yeniliklerin derinlerdeki kökleri bile, bu örgütlerin üyelik kurları ve katılım usullerinin de gösterdiği gibi, dünya düzeninin devletçi sistemine dayanır.

Bu kurumsal deneyimler esas olarak yönetim yeteneklerinin ülkesel egemenlere tahsis edilmesini kalıcılaştıran devletçiliğin uzantılarını temsil ediyordu; bununla beraber, kamuoyunun idealist kesimleri daha fazlasının mümkün olduğunu, daha doğrusu Milletler Cemiyeti'nin ve ardından BM'nin insani küresel yönetim doğ-

30. Bkz. Stephen Toulmin, *Cosmopolis: The Hidden Agenda of Modernity*, New York: Free Press, 1990 (Türkçesi: *Kozmopolis: Modernitenin Gizli Gündemi*, İstanbul, Paradigma, 2002); R.B.J. Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993; Hendrick Spruyt, *The Sovereign State and Its Competitors*, Princeton, Princeton University Press, 1994.

31. Ulusal kimlikler devlet sınırlarına tekabül etmek zorunda olmadığı ölçüde "eksikli".

rultusunda biçimlendirilebileceğini düşünüyordu. Aslında bütünün yönetimi, siyasal bilimcilerin "hegemonik aktörler" adını verdiği lider devletlerin özel yönetim rolüne bel bağlamaya devam eden jeopolitik düzenlemelere emanet edilmişti. Diğer bir deyişle, egemen devletlerin eşitliği temel ilkesine saygı gösterdiği iddiasına rağmen devletçi dünya düzeni daima, özellikle zayıfa karşı güçlü, çepere karşı merkez, Batılı olmayana karşı Batılı ya da Batı merkezci ve en son olarak da Güney'e karşı Kuzey gibi bir dizi hiyerarşiye göre işliyordu.³² Bunun yanı sıra, bölgesel ve alt-bölgesel ilişkiler doğrultusunda birçok ikincil hiyerarşi ve ekonomik, siyasal ve kültürel sahalaradaki nüfuz alanları da adli eşitliğin içeriğini ciddi bir biçimde aşındırıyordu. Modern dönemdeki devlet sistemi, bu yüzyılda kuvvet kullanmanın yasal ve ahlaki kısıtlarına sözde bir bağlılık göstermesine rağmen, halinden memnun olmayan başat egemen devletlerin jeopolitik bir araç olarak savaşa girebileceğini de varsayıyordu.

Bu devletçi dünya düzeni, ya yerel siyasi düzeni kovuşturmadan muaf tutarak ya da başat devletlerin müdahaleci ve istismarcı tutumları aracılığıyla suiistimalin birçok örüntüsünü onayladı. Ama aynı zamanda, dünya politikasının gelgitlerine rağmen yüzyıllar içinde bir statü kazanmış gibi görünen önemli normatif fikirlerin de gelişmesini sağladı. Söz konusu fikirler şunlardı: insan hakları, insani müdahale, siyasi sığınma hakkı, liderlerin cezai sorumluluğu ve meşru güç kullanımının sınırlandırılması. Bu normatif fikirler çoğunlukla çeşitli jeopolitik manipülasyonlara tabi kılındı, fakat insan ilişkilerinin ilerletilmesi fikriyle renklenen ve bu devletçi dünyanın tedricen barış ve uyum yönünde gelişeceğini ümit eden liberal perspektifleri giderek artan bir biçimde teşvik de ettiler. Bu insani küresel yönetim yaklaşımı, çoğunlukla "demokratik barış" hipoteziyle ilişkilendirilir. Demokratik barış hipotezine göre anayasal demokrasinin yaygınlaşmasıyla birlikte demokratik devletler arasında barışçı ilişkiler güçlü bir biçimde güvence altına alınabilecek; böylece, tüm dünyanın yalnızca demokrasilerden oluşması halinde, barışçı bir dünyada yaşanacaktır. Eğer bu barış, ekonomik ve sosyal hakla-

32. Bkz. Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System*, 3 cilt, New York, Academic Press, 1974-89; Samir Amin, *Eurocentrism*, New York, Monthly Review, 1989; Samir Amin, *Rereading the Postwar Period: An Intellectual Itinerary*, New York, Monthly Review, 1994.

rı da içerecek şekilde (yalnızca sivil ve siyasi haklarla sınırlı olmadan) tanımlanan insan haklarına ilişkin etkili uluslararası yasalarla desteklenirse, o zaman silahsızlanmaya veya uluslararası kuruluşlarda siyasi otoritenin merkezleştirilmesine gerek kalmadan tüm geze- gen için insani yönetişimin gereklerini yerine getirecektir.³³

Bu insani yönetişim yaklaşımının sorunu, neoliberalizmin biçim- lendirdiği ideolojik iklimde varlığını sürdüren ve jeopolitik milita- rizm tarafından takviye edilen ekonomik küreselleşmenin toplumsal etkisini göz ardı etmesidir. Daha önce tartışıldığı gibi, pozitif yönle- rine rağmen küreselleşmenin genel etkisi dünya düzenini üçüncü binyılın gayri insani yönetişim biçimlerine hazırlamak olmuştur. Dahası, ekonomist dünya tablosunun etkisi yönetici siyasi seçkinle- rin ve ana akım medyanın, devletlerin toplumsal rollerini istenme- yen ölçülerde şartlandırmaya ve sınırlandırmaya yönelmelerine yol açmıştır. Şu andaki yönelimleriyle devletler, adil ve barışçı bir dün- ya düzeninin bileşenlerini şu ya da bu biçimde şekillendirme konu- sundaki, hatta özerkliklerini koruma konusundaki irade ve kabiliyet- lerini giderek kaybetmektedirler. Bu açıdan, ekonomist dünya görü- şünü bölgesel ve küresel düzeylerde kurumsallaştırmaya en çok can atanların, savundukları şey önemli yönetim sorumluluklarının dev- let düzeyinden çıkıp yeni biçimlenmekte olan uluslarüstü aktörlere transfer edilmesi anlamına gelse de, siyasi seçkinler olması dikkat çekicidir. Dünya Ticaret Örgütü, Kuzey Amerika Serbest Ticaret An- laşması (NAFTA) ve Avrupa Birliği'yle ilişkili siyasi anlaşmazlıklar- da bu durumun örnekleri görülmüştür.

Bu doğrultudaki gelişmelerin en dramatik olanları Avrupa'da, bilhassa Avrupa hükümetlerinin, uzun süre toplumsal ve siyasal kimliğin de, ayrı bir devlet olmanın da en önemli sembolü olan ulu- sal paralarından dikkate değer biçimde vazgeçmesiyle yaşanmakta- dır. Euro para bölgesinin kurulması, Avrupa içi seyahatlerde sınır kontrollerinin askıya alınmasıyla birlikte, belirli bir devletin yurtta-

33. Örneğin, bkz. Bruce Russett, *Controlling the Sword: The Democratic Go- vernance of National Security*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1990, özellikle s. 119-45; Bruce Russett, *Grasping the Democratic Peace for a Post- Cold War World*, Princeton, Princeton University Press, 1993; eleştirel bir görüş için bkz. Joanne S. Gowa, *Ballots and Bullets: The Elusive Democratic Peace*, Princeton, Princeton University Press, 1999.

şı olmaya ilaveten bir de Avrupalı kimliği yaratarak işlevsel ve fikirsel birlik doğrultusunda büyük bir mesafe kaydedilmesini sağlıyor. Tabii ki, baskı altındaki ve hoşnutsuz bazı etnik azınlıklar açısından bölgesel kimlik beklentisi devletçi tuzaktan kısmi bir kaçış yolu olabilecektir. Bunun tam tersi yönde de, Avrupa'da seçmenlerin sağcı eğilimlerinin gösterdiği üzere, siyaseten şovenizm ve ırkçılığın kaygı veren dışavurumları aracılığıyla ifade edilen ulusal kimliklerin seyrelemesine karşı popülist tepkiler yükselmekte, bazı seçmen gruplarının Avrupalılaştırmanın tüm biçimlerine, kurumsal ve özellikle de kültürel anlamda bir düşmanlık içinde olduğu görülmektedir.

Bu yorumu daha geniş boyutlu olan tartışmamız bağlamında ifade edecek olursak, o zaman seküler tasavvurun devletin problem çözme yeteneklerine dayandırılan bir anlayış sorunu olduğu ve bunların örtük biçimde de olsa, giderek ekonomist otoritenin ana alanlarına (yani, Dünya Ekonomik Forumu, G-8, DTÖ, vb.) transfer edilmekte olduğu söylenebilir. Ülkesel tepkinin şiddetinin ve yenilenmiş bir güvenlik gündeminin bu siyasi enerjiyi gözle görülür biçimde tersine döndürüp devletin özerk ve yaratıcı bir otorite kaynağı rolünü yeniden tesis ederek onu insani ihtiyaçlar/kamu hizmetleri ve piyasa mantığı arasında yeni bir toplumsal denge oluşturmaya potansiyel olarak muktedir kılması mümkündür.³⁴ On dokuzuncu yüzyılda, piyasanın öncülüğündeki sanayileşmeye karşı gösterilen toplumsal tepkilerden, kısmen seçkinlerin işçi sınıfının hoşnutsuzluğu karşısında işbirliğine gitme ya da en azından bu hoşnutsuzluğu ılımlılaştırma girişimlerinin ve devrimci tehditten kaynaklanan korkunun artması sonucunda, bir tür toplumsal denge doğdu. Bu tepki esasen sekülerdi ve en etkili ifadesi de alenen ateist ve saldırganca din karşıtı olan, yoksulların ve sömürülenlerin adil olmayan bir düzene ve dini doktrinin öteki dünyacılığına boyun eğmesini kınayan Marksizm/Leninizm/Maoizm öncülüğündeki Komünist devrimci hareketti. Dini kurumlar genellikle egemen seçkinlerden yana olduğundan, dinin rolüne yönelik saldırı önemli bir feraset barındırıyordu. Ne de olsa, teolojik anlamda radikal dini liderler (örn. Luther, Calvin) toplumsal anlamda karakteristik bir biçimde muhafazakâr, hat-

34. Bu tez Richard Falk, "Siege of State: Will Globalization Win Out?", *International Affairs* 73, 1 (Ocak 1997), s. 123-36'da geliştiriliyor.

ta gericiydiler; yoksulların ve genel olarak alt sınıfların taleplerini kabul etmiyorlardı. Fakat bu toplumsal eleştiri hattının altında, seküler bilgi alanında doğruyu arayan, çok daha köklü bir modernite ruhu vardı. Marksistlerin kendi yorumlarının yalnızca toplumsal yasalara dayandığını ve bundan doğan normatif bakış açısının, Marksistler tarafından siyasi geçerliliği olmadığı için küçümsenen daha önceki ve sonraki hayalperest "ütopik sosyalizm" gruplaşmalarının tersine, "*bilimsel* sosyalizm" olduğunu iddia etmeleri bunun örneğidir. Yani, sanayi devriminin başlarındaki ciddi toplumsal gerginlikler modernite ve sekülerizm çerçevesi içinde çözülmüş, din ya önemsenmemiş ya da toplumsal ilerlemenin ve insanlığın gelişmesinin önünde zihinleri uyuşturan bir engel olarak görülmüştür.

Mevcut küresel ortamda, yönetişimin revizyonu piyasa aracılığıyla yapılmakta ve bu bakış açısı bir ölçüye kadar dünya tablosunu şekillendiren dijital duyarlılığın kendi kendisini organize eden, küreselleşmeci internet etosuyla takviye edilmektedir. Böylesi bir revizyonda devletin toplumsal işlevlerine, kamu hizmetlerine ve insani yönetişime ulaşmak için toplumsal mühendislik aracılığıyla yapılacak her türlü kasıtlı girişime genel olarak kuşkuyla bakılmaktadır. Bu görüşlerin karşıt kampında ise bir dizi çeşitli ulusötesi ağ, koalisyon, birlik, aktör ve "aşağıdan küreselleşme" inisiyatifi adı verilen ya da "yurttaş küreselleşmesi" kategorisine sokulan girişim bulunmaktadır³⁵ (bkz. 4. Bölüm). Benim savıma göre, demokratik küresel sivil toplum inşası için gösterilen bu ilk çaba dini ve manevi telkinlerden zaten seçici biçimde etkilenmektedir; siyasi gerçekliğin çepe-riinde kalmaktan kurtulup yerleşik güç öbeklerine meydan okuyacaksa da, büyük dünya dinlerinin özgürleştirici yanlarıyla pozitif bağlar kurulmasını da içerecek şekilde, dini hareketin bazı özelliklerini ve kaygılarını üstlenmek zorunda kalacaktır.³⁶

35. Daha fazla açıklama için bkz. Paul Wapner, *Environmental Activism and World Civic Politics*, Albany, N. Y., SUNY Press, 1996; Ronnie D. Lipschutz, *Global Civil Society and Global Environmental Governance*, Albany, N.Y., SUNY Press, 1996; Richard Falk, *Explorations at the Edge of Time: The Prospects for World Order*, Philadelphia, Temple University Press, 1992.

36. Hans Küng'ün çalışması son yıllarda bu yönde ilerlemişti. Bkz. Hans Küng, *Global Responsibility: In Search of a New World Ethic*, New York, Crossroads, 1991, ve bu kitabın 6. Bölüm'ü.

Dinsel bir dünya görüşü olmaksızın, küresel insani yönetişime dair ihtimaller muteber bir toplumsal ya da siyasal temelden yoksun kalacağı ve daha da önemlisi piyasanın, seküler akılcılığın ve çeşitli milliyetçiliklerin sunabileceğinden potansiyel olarak daha güçlü bir temelde seferber edici ve motivasyon sağlayıcı bir manevi karakter taşımayacağı görülüyor. Dinle şekillenen bu tür bir dünya görüşü dünya dinleriyle ilişkili mevcut perspektiflerin bir karışımı olmak zorunda değildir. Buna ilaveten, şu anda varolan çoğul dinsel evrenin kapsayıcı özelliklerini barındıran sinerjik bir dünya dinini zaman içinde şekillendirecek daha sentezci bir ekümenik karakter oluşturması mümkündür. Yaşamın anlamına ilişkin manevi bir anlayış sergileyen bağımsız kişi ve gruplar da sekülerizmin negatif yönlerinin aşılmasına yardımcı olabilirler.

Küresel sivil toplumun inşası ve yurttaşlık ile demokratik uygulamanın anlamlarının yeniden şekillendirilmesi sırasında, "din" ile neyin kastedildiğinin açıkça ortaya konması gerekir³⁷ (bkz. 7. Bölüm). Çeşitli geleneklerin desteğinden güç alabilecek olmasına rağmen, dinin herhangi bir tekil dinsel geleneğe indirgenemeyeceği açıktır. Belirli dini geleneklerin bazı yönleri, bilhassa "seçilmiş insanlar" yahut ilahi ya da kutsal tasarımın ayrıcalıklı veya üstün enstrümanları olma iddiaları ya da kâfirleri veya inançsızları ezme mücadelesini içeren kutsal savaş ya da cihat aracılığıyla ulaşılan, varoluşun daha üst ya da daha saf biçimlerine yükselmek için bir tür vahiy senaryonun kabulü buna tezat teşkil etmektedir. Dini mirasın bu tür yönleri samimi inanç sahiplerinin yaşamlarını ve anlayışlarını gerçekten bağlıyor olabilir, fakat bunlar dünya üzerindeki tüm halklar için insani küresel yönetim örüntüleri yaratma mücadelesiyle ilgili hiçbir yapıcı unsur sunmaz. El Kaide'nin sivillere karşı küresel şiddetin gösterdiği gibi, bu tür inisiyatifler tarihi ileri taşıyan tüm çabalara yönelik büyük bir tehdit oluşturmakta, özellikle dinin potansiyel katkılarına zarar vermekte, ulusal güvenlik ve kontrterörizm bayrağı altında baskıcı bir devletçiliğe neden olmaktadır. Bunun yanı sıra bu tür ekstremist tehditler ultra-milliyetçi tepkiler

37. Dini bilince dair mukayese edilebilir bir gözden geçirme için bkz. Charlene Spretnak'ın önemli kitabı *The Resurgence of the Real: Body, Nature, and Place in a Hypermodern World*, Reading, Pa., Addison-Wesley, 1997.

doğurmakta, siyasi liderlerin kendi jeopolitik projelerini böyle bir ekstremizm tehlikesine karşı savunma zorunluluğu masalının altına saklamalarına izin vermektedir.

İNSANI KÜRESEL YÖNETİŞİMİN DİNİ DAYANAKLARI

İnsani yönetim arayışına uygun düşmeyen dini ifade biçimlerini tanımladıktan sonra, sıra dinin potansiyel olarak pozitif katkıları değerlendirmeye geldi.³⁸ Bu katkıları ortaya koyarken, dine dayanan özgül taahhütleri içeren geniş bir yorumlama spektrumu için büyükçe bir kültürel alan ayırmamız zorunludur. Hümanist ve sosyalist geleneklerin de benzer etik ve siyasi referans noktalarına ulaşabileceğini, fakat dinin farklı geçmiş ve kimliklerden halkların kolektif hafızasındaki ve mukaddes geleneklerindeki evrensel temellerine sahip olmadıklarını kabul etmemiz de önem taşımaktadır. Yaygın bağlılığı sağlamak için böyle sınırsız bir çağrıya gerek varmış gibi görünüyor. Dinin önemi insan bilincindeki yeri ve insan doğasının toplumsal inşası boyunca tarihte oynadığı rolden ayrılamaz. Burada ki din, yaşamın anlamını ampirik bilim ya da duyumsal gözlemlerle açıklanamayacak olana iman ve bağlılığa referansla yorumlayan öğretiler, inanışlar, örgütlü dini pratikler ve tüm manevi bakış açılarını kapsayan bir şey olarak anlaşılmalıdır; bu genellikle ilahi, dinsel, kutsal, aşkın, gizemli ya da kusursuzun gerçekliğinin kabul edilmesiyle ilişkilidir. Din aynı zamanda sürdürülebilir insan sağduyusunun sınırlarının en dayanıklı kaynağıdır; insan türünün kabul edilebilir davranışlarının dış ve iç sınırlarını tanımlayan, insan klonlanması örneğinde olduğu gibi bilimsel araştırma ve teknolojik yeniliklerin sınırlarını keşfetmesi ve dayatması açısından şu anda insanlığa

38. Birçok açıdan, bu kısımda benimsenen yaklaşım büyük dünya dinlerinde bulunan "fazilet-ahlak" kuralları kapsamında Scott M. Thomas'ın yaptığı önerilerin tamamlayıcısıdır ve onlarla paraleldir. Ayrıca dini dirilişin enerjisini insani küresel yönetim olarak adlandırdığım yöne çevirme çabasını da içermektedir. Bkz. Thomas, "Taking Religious and Cultural Pluralism Seriously: The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Society", Not 18, s. 21-53. Bu aynı zamanda dinin pratikte ve kavramsal olarak davranışları ve bakış açılarını insani anlamda pozitif yönlerde şekillendirme yöntemlerini canlı bir biçimde betimleyen Fred Dallmayr'daki ilgili bölümle aynı niyeti taşımaktadır. Not 18, s. 209-36.

rehberlik eden çok önemli ve derin bir yapıdır. Başka şeylerde olduğu gibi, dinin de ters yönlere bakan iki yüzü vardır. O halde din mutlak olana gerekçe sunan, ilahi olana hizmet edildiği ölçüde sınırlanmayı reddeden bir şey olarak anlaşılmalıdır. Din bu açılardan Tanrı'ya ve tanrılara olan inancı kuşatır ama monoteizm türünden bir teist metafiziğin ya da herhangi bir teolojik dogmanın benimsenmesinin olumlanmasına dayanmaz.

Burada önerilen dinin *pozitif* geçerliliği gibi karmaşık bir mesele- nin gündeme getirilmesi yalnızca ima kabilinden olup, esasen tartışmayı, üzerinde düşünmeyi ve insani yönetim için küresel bir demokratik hareket bağlamında dinin üstleneceği yararlı roller konusunda bir diyalogu teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Dinin *negatif* anlamdaki geçerliliği ise, daha önceki bölümlerde işaret edildiği üzere, insanlık durumu üzerindeki bu zararlı etkiler, dinin ve insan refahının tüm bütünlüklü değerlendirmeleriyle –geçmişte, bugün ve gelecekte– alakalı olmasına rağmen, burada ele alınmamaktadır. Bulgusal bir tutumla, din ve dinin uygulanmasıyla ilişkili bir dizi alan tanımlanmış ve bu noktada ayrıntıya girilmeden özetle anlatılmıştır, ancak dinin tüm yönlerine ilişkin medeniyetler arası ve medeniyetler içi varyasyonların geniş alanı konusunda herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır.

Çekilen acuların değerlendirilmesi: Dini yol Gandici anlamda "son adam" (ya da kadın), en alt sınıf, kast ya da ırkın kabulüyle ve şiddetli acı çekenlerin kurtarılmasına odaklanma, en çok mağdur olanlara adanmayla yakından ilişkilendirilebilir. Siyasetin her şeyden önce toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel hiyerarşinin en altında olan kişilerin kurtarılması doğrultusunda uygulanması gerektiğini iddia eden Gandi'ydi. İsa ve Buda da özellikle yoksul ve toplum dışı insanların yaşamlarını ve kişiliklerini geliştirmeye yönelmişti. Bu açılardan din, dünyevi adaletsizliğe karşı, hiyerarşinin ve acuların insan olma durumunun esasını oluşturduğu izlenimini veren toplumsal mitlere karşı toplumsal bir devrimi temsil etmekte ve kendisi de bizzat ilahi planın bir parçasını oluşturmaktadır.

Günümüzün dini kuruluşları normalde statükoyu savunmakta, bu kuruluşların liderliği baskıcı toplumsal ve siyasi düzene katılıp ondan yararlanmaktadır. Dini kurumlar –dini yolu dünyadaki yoksul-

lar için adaleti zorunlu kılacak bir şey olarak yorumlayan– toplumsal reformcuların daha radikal görüşlerini fazlasıyla bölücü ve tehlikeli bulmakta, bunların etkilerini sınırlamaya çalışmakta, hatta bu tür adalet taleplerine karşı dini kullanmaktadırlar.

Bu konular şu an için önemlidir. Din küresel yoksulluğa, adaletsizliğe ve küreselleşmenin eşitsizliklerine karşı mücadelede hangi ölçüde bir güç olabilir? Eğer din muhalif bir güçse, adaletsizliğe karşı katı, modernizm öncesi gelenekçilik perspektifi üzerinden mücadele yürüten seferber edici (Afganistan'daki Taliban ya da İran Devrimi'nin ortaya çıkardığı katı İslamcılar gibi) hareketlerden uzak durabilir mi? İran'daki son entelektüel tartışmaların çoğu, İslami inançları modernite, demokrasi ve kozmopolitizmle uyuşacak bir biçimde yorumlamaya çalışanlarla (örneğin Abdülkerim Soruş), devletin İslami yöneliminin kitaba birebir bağlı dini uygulama ve kısıtlamalar gerektirdiğini düşünenler arasında geçmiştir.

Medeniyetçi rezonans: Seküler dönüştürücü düşünce, esasen mevcut yönetim yapılarıyla güçlü bağları olmayan entelektüellere cazip gelirken, devrimci dinsel dil ve ütopyik arzular, belirli tarihsel momentlerde karizmatik kişiler aracılığıyla etkili hale getirildiği takdirde, popüler kültür içinde bir meşruiyet anlayışından yararlanarak, büyük bir harekete geçirme potansiyeline sahip olmaktadır. Batılı Aydınlanmacı çevrelerden ve bunların devrimci Marksist savunucularından gelen tüm kestirimlere rağmen, dini dirilişin gösterdiği şey, en modern devletlerin politik organında bile dini bakış açılarının varlıklarını sürdürmekte olduğudur – bunun ötesinde, sömürgecilik sonrası dünyanın, Batılı seküler modernizmin benimsenmesinin karşısına çıkan dinci çerçevedeki muhtelif alternatiflere karşı dayanıksız olduğunu da göstermektedir. Bu dayanıksızlığın bir kısmı deneyime ilişkin terimlerle, modernitenin karşılaştığı bir dizi bozucu unsurdan kaynaklanan hayal kırıklıklarıyla açıklanabilir: yolsuzluklar, ulusal ekonominin küresel kapitalistlere peşkeş çekilmesi, Batı'nın jeopolitik hizmetkârlığının yapılması ve tüketimci bir geleceğe ulaşmak adına kendi medeni geleneklerinin haklı davalarına ihanet.

Pehlevi yönetimindeki İran bunun mükemmel bir örneği idi. "Beyaz devrim" ile Şah, İran halkına kabaca iki kuşak önce Türkiye' de Atatürk'ün daha başarılı bir biçimde girdiği yolu izleyerek, sekü-

ler modernite aracılığıyla refaha ulaşılacağını vaat ediyordu. Bu yol şunları içeriyordu: bilim ve eğitime büyük yatırımlar, İslam'ın marjinalleştirilmesi, Tahran'daki seçkinlerce Batılı yaşam tarzlarının ve popüler kültürün benimsenmesi, bölgesel kimliklerin ABD'nin (örneğin, İsrail gibi bölgede kabul görmeyen ülkelere ve *apartheid* döneminde Güney Afrika'ya petrol tedarik etmek gibi) dış politika önceliklerine tabi kılınması, Amerikan askeri güçlerinin ülkede önemli üsler konuşlandırmasının kabulü ve kraliyet ailesiyle maiyetinin yozluğunun, ahlaksızlığının alenen sergilenmesi. Ayetullah Humeyni'den ilham alan İran Devrimi İslam sembolleri ve kanaatleri etrafında Şah rejimine karşı yığınsal bir hoşnutsuzluğu harekete geçirdi, 1970'lerin sonu ve 1980'lerdeki sömürgecilik sonrası dünyada dinin olağanüstü harekete geçirme gücünü göstererek, dünyayı şaşırttı. Bu açıdan İran'ın resmi anlamda hiçbir zaman bir sömürge olmamasının bir önemi yoktu. İran, sömürgecilik sonrası dünyanın bir parçası haline geldi.

Bir dayanışma etosu: Dini bilincin birleştiriciliğiyle yakından ilişkili olarak insanın tek bir aileden geldiği fikri, insani bir dayanışma etosuna, tüm yaratılanların birliğine ve bununla da insan deneyiminin bütünlüğü ile bireyin saygınlığı anlayışına kaynaklık edebilir. Bu tür bir dayanışma dini kapsayıcılığın işareti, dini çeşitliliğin ilanıdır ve dışlayıcı dindarlığın ilerlediği dar hoşgörüsüzlük yollarına zıttır. Böylesine kapsayıcı bir bakış açısı aynı zamanda insan ruhunu yabancı ve misafir olana bağlar; milliyetçiliğin ve vatanseverlik coşkusunun oluşturduğu keskin sınırları kaldırdığı gibi, kabullenmenin önündeki sınıf, cinsiyet, ırk, cinsel ve etnik temelli engelleri de eritir. Bu kapsayıcılık yurttaş küreselleşmesinin güçlendirilmesi ve dayanışmanın çeperlerini ağırlıklı olarak ülkesel egemenliğe sahip devletlerin yurttaşlarıyla ilişkilendiren Vestfalyen geleneğe muhalefet etmek açısından özellikle önemlidir. Dini görüşün insani küresel yönetişime sağladığı potansiyel siyasi zemin, her ne kadar kimi sosyalizm biçimleri tarafından yaklaşılmış olsa da, başka türlü kitlesel bir ölçekte yakalanamaz. Küresel bir bakış açısına sahip olan hümanistler dünya hükümetlerini ve benzerlerini faillik ve geçiş meselelerini dikkate almadan, kitleler üzerinde bir çekim oluşturamadan destekleyen aşırı duygusal ütopyacılar olarak görülmektedir.

Dünya kimliklerinden ziyade kültür ve dine bağlı kapsayıcılık bölgesel siyasi düzenlemeler doğrultusunda pozitif yönelimlere neden olabilir ve böylece devletçi dünya düzeninin geriletici yanlarını zayıflatabilir. Tabii ki bölgecilik, Avrupa'da olduğu gibi, öncelikle dünya ekonomisindeki rekabetçilik ve komşularla savaşın engellenmesi gibi işlevsel kaygılara dayanmaktadır, fakat bir yaklaşım olarak uygulanabilirliği kuşkusuz modernizm öncesi kolektif Hıristiyanlık mirası ile coğrafi ve iklimsel paylaşım deneyimine bağlıdır. Asya, Latin Amerika ve Afrika'da dini kimlikler bölgeciliğin oluşturulmasını hem kolaylaştırmakta hem de engellemektedir. Sömürgecilik sonrası dönemde Afrika'da böylesine şiddetli ıstırap çekilmesine yol açan şey kısmen çoğu ulusötesi ve hatta ulusal dini kimliklerin görece zayıflığı ve etnik bağlarla aşiret bağlarının güçlülüğüdür. Afrika'da sömürgecilik sonrası dönemde devlet inşası sırasında yaşanan zorlukların yanı sıra, iç gerginlikler yaratarak sömürge yönetimine karşı direnişi engellemek amacıyla daha önce eşit olan etnik toplulukların sık sık kasten önemlileştirildiği ya da önemsizleştirildiği sömürgeci dönemden kalan kızgınlık, düşmanlık ve hâkimiyet mirasıyla da bu zayıflık öne çıkmıştır.

Medeniyetlerin "çatışması" ya da "diyalogu"na ilişkin mevcut kaygılar küreselleşme dönemine uygun kimliklerin giderek daha fazla dini yönelimlerle şekillendiğinin fark edilmesini de ifade etmekte, insan toplumu için başat ve yeterli bir temel olarak milliyetçiliğin aşındığını göstermektedir. Dini dirilişin diğer cephelelerinde olduğu gibi, gölgede kalan taraf daha büyük bir tarihsel geçerliliğe sahipmiş gibi görülebilir. Dini dışlayıcılığın yükselişi, özellikle İran Devrimi'nden sonra ve daha yoğun olarak da 11 Eylül'ün ardından siyasi tasavvurdaki aslan payını ele geçirmiştir. İnsan yazgısının temel meselesi küresel dönüşüm ve insani küresel yönetim için daha yaygın bir mücadele yürütmekten çok, Batı'ya (ve özellikle ABD'ye) ve küreselleşmeye direnmek olarak ortaya konduğu ölçüde, günümüzdeki dinin siyasi rolünün tanımlanması açısından dışlayıcı dini yönelimlerin eli güçlenmektedir. Neticede, Batı "terörizm"e karşı kendi dönüştürücü olmayan yanıtını seferber etmeyi başarmıştır ve bu yanıtın savunucuları mücadeleye ABD'nin savunduğu özgürleştirici modernite ile İslami dünyada yükselen baskıcı fundamentalist güçler arasında süren bir kavgaymış gibi bakma eğilimindedirler. Bu

tür bir yorum dini dirilişin bazı yönlerine duyarlı olsa da, bir insani dayanışma bilincinin teşviki aracılığıyla insani küreselleşme için siyasi bilincin hazırlanmasında dini pedagojinin daha geniş rolünü göz ardı etmektedir. Diyalektik düşünüldüğünde, dışlayıcı dini görüşlerin önemi ne kadar büyürse, dini kapsayıcılık olanaklarının tarihsel olarak o kadar önemli hale geleceği görülecektir.

Normatif ufuklar: İnsanların çektiği acılara müşfik bir yanıt verilmesi ve insani dayanışma gösterilmesi, insanların çektiği şiddetli acıların çoğu biçimini önemsemeyen piyasa etosu da dahil günümüz koşullarına karşı çıkıp bu koşulları aşan, insani potansiyelleri olumsuzlayıcı ve umut verici bir tarzda tanımlayan normatif ufuklara olan inancı göstermektedir. Piyasa etosu, parçanın taleplerini bütünü, kazananların taleplerini kaybedenlerin taleplerinden üstün tutma eğilimi taşımakta, kitlesel reklam ve ayrıcalık kapitalizmiyle beslenen tüketimci ve maddeci uğraşlarının kaygısını taşımaktadır. Dini yönelimli normatif ufuklar, seküler bir biçimde tanımlanan insan hakları kültürünün önceliklerini, özellikle de maddi olarak en kötü durumda bulunan ya da yoksullaşmış kişi ve halkların ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarıyla ilgili önceliklerini birçok yönden taşımakta ve bunlara yaklaşmaktadır. Bu tür normatif ufuklar iktidarın hukuk ve ahlak düzeninin tanzim edici temeli olarak yerleştirilmesi yönünde de bir eğilime sahiptir.

Kapitalizmin neredeyse hiç karşı çıkılmayan aşırı versiyonlarının bulunduğu ortamlarda varolan normatif boşluğun doldurulması, özellikle piyasa güçlerinin kuvveti, ayrıca sosyalist siyasi analiz ve nüfuz yöntemlerinin açıkça görülen tarihsel geçersizliği veri alındığında, yalnızca dinle mümkün olacak gibi görünüyor. Bu gerçekliğe başka tepkiler de verilmektedir; olumsuz değişimden göçleri ve kimlik yitimini sorumlu tutan sağ kanat tepki ve şu ya da bu ultra-ortodoksiyi kurumsallaştırarak arınma sağlamayı vaat eden dışlayıcı dini tepkiler de buna dahildir. İnsanlığın gıda, barınma, sağlık, sürdürülebilir çevre, barış ve anlamlı bir yaşam gibi temel ihtiyaçlarını gidermek için dünya kaynaklarını kullanan insani bir küresel yönetişimin siyasi temelini bu küresel ortamda sunmayı yalnızca bütün insanların kutsal olduğu anlayışına sahip kapsayıcı din başarabilir.

Bazı hümanistler insani küresel yönetişimin ahlaki temelini "bir

halklar hukuku" ya da "bir insan hakları kültürü"nü oluşturacağı fikrini öne sürmüşlerse de, böylesi bir felsefeyi hayata geçirecek paralel bir siyasi temeli oluşturmak ya da değişim ve reformların faillerini tanımlamak konusunda inandırıcı bir yol bulunmamaktadır. İnsan haklarından "seküler bir din"miş gibi söz edenlerin göz ardı ettiği şey de, dinin devam eden seferber edici cazibesinin büyük ölçüde seküler olmamasından kaynaklandığıdır. Çünkü insanın varoluşunun manevi bir boyut içeren izahı konusundaki, yaygın bir biçimde paylaşılan ve çoğu insanın ölümlülükle bir biçimde barışmasını sağlayan arayışa dinin cevap verdiği görülmektedir.

İnanç ve güç: Manevi enerjiyle güçlendirilen bir fikrin dönüştürücü kapasitesine olan inanç, mücadele ve özverinin şiddete dayanmayan biçimlerine eklenir; böylelikle insan tarihinin, öncelikle yönetici seçkinler, savaş ve yenilikçi askeri teknolojiye hâkimiyet tarafından şekillendirilen en seküler bakış açılarına meydan okur. Özellikle Marksist yönetim deneyimlerinin sonrasındaki hayal kırıklıkları ve dinci fanatizmin daha sonra ortaya çıkan patlamaları karşısında, seküler tasavvur ütopyik çözümlerin savunulmasına kuşku ve düşmanlıkla yaklaştığı halde, dini bilinç bu kadar kısıtlı değildir. Gerçekliğin dini çerçevesinin kökleri günümüzdedir, ama bu çerçeve ıstırap ve mahrumiyetlerden sonunda kurtulacağımız konusunda da umutludur. Aslında, dünyanın büyük dinlerinin temelindeki esas hikâyeler baskıcı sosyal ve siyasal düzenlemelerden kurtuluşa ilişkilidir; baskıcı yapıların olağanüstü ağırlığına rağmen, inanca bağlanarak kurtuluşa ulaşılabileceğini vaat ederler. Dinlerin kalıcı olabilmek için kurumsallaşmalarının çoğunlukla kurtarıcı potansiyellerini bastırıldığı, bunun yerine âdet ve dogmaların katılığını geçirerek, zengin ve güçlü olanlarla pazarlığa giriştikleri de doğrudur.

Son birkaç onyıdır dünyada olanlar insanlık için seküler otoritenin ya da bilim ve teknolojiyle ulaşılan türden "ilerleme"nin çözemeyeceği bir dizi yeni baskıcı koşula işaret etmektedir. Böylesi bir küresel ortamda, kurtuluş umudu sunan ve aslında küresel demokrasi ile insani küreselleşme doğrultusunda ilerleme çabalarının manevi zemini olan şeyin dini sorumluluk ve olanaklar olduğu açık hale gelmektedir. Bu yapıdaki bir dini umut toplumsal etkileşimin her düzeyinde –yerel düzeyden gezegen düzeyine, hatta evrensel düze-

ye kadar– yaşamın kutsallığını kabul eden sürdürülebilir bir dünya için fikir ve enerji toplamaya adanmış yeniden inşacı bir postmodernizmi teşvik ederek etkili olabilir.

Sınırlar: Kapsayıcı tarzda olduğunda din, insanlığın düşünce ve eylemine, insanın yanılabilirliğine, hatta günahlarına ve kötülüklerine özellikle duyarlı olan derin bir tevazu katmaya muktedirdir; sorgulayan zihnin gerçekliğin bütününe kavramak ya da dünyada neyin yapılması gerektiğine ilişkin belirli bir yorumun gerçekliği ve doğruluğu iddiasında bulunmak konusundaki sınırlı kapasitesini teslim eder. Bu da kişilerin yabancılarla ve görünüşteki hasımlarıyla diyalogunun her safhada açık tutulmasını sağlar –böylece yanlışların ve duyarsızlıkların düzeltilmesine hizmet edebilir– ve ilahi olanın karşısında insanlığı putperestlikten ve insanın özerkliği konusundaki yanlış bir anlayıştan koruyabilecek merakla karışık bir saygı duygusu yaratabilir.

Modernitenin bireyin özerkliğine, özgür sorgulamanın önemi ve maddi bolluk ile genel toplumsal ilerlemenin zorunlu temeli olarak sınırsız bilimin varsayılan yararlarına dayandırılma derecesinin sonucu olarak, Batı'da bu konunun ciddi bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Bu tür egemen fikirlerin kavgası yüzyıllar öncesinde Katolik Kilisesi'nin dini dogma ve otoriteyi bilimsel sorgulamaya, en ünlü örneğiyle Galileo'ya karşı koruma çabalarına karşı girilen mücadeleyle verilmiştir. Seküler zafer, özellikle Protestan ülkelerde, hızlı ekonomik gelişme ve yükselen bilimsel medeniyette artık ampirik temelli gerçeklik anlayışına karşılık vermeyi başaramayan dini inançlar ve müdahalelerle sınırlandırılmayan eğitim ve kültür heyecanı ile ilişkilendirilmişti. Moderniteyi tanımlayan tüm tarih ve ilerleme fikriyatı bilimsel özgürlüğün bu pozitif etkisine dayandırıldı ve din özel avuntu ve inanç alanlarıyla sınırlandırıldı.

Bu tür tutumlar, Prometheus öyküsü gibi antik efsaneleri akla getiren kehanetçi kültürel sesler tarafından daima bir dereceye kadar sorgulanmıştır. Goethe'nin *Faust*'u ve William Blake'in "karanlık şeytani değirmenler"i manevi değerleri dünyevi bilgi vaadiyle değiş tokuş etmek için şeytanla yapılan modern anlaşmanın korkunç sonuçları konusunda yapılan uyarılardı. Bu tutumlar Hiroşima ve Nagazaki'de patlayan atom bombalarından sonra yeniden ortaya çıktı

ve üzerlerinde çok daha yaygın bir biçimde düşünölmeye başlandı; sınırların insan yaşamının devamını tehdit edecek biçimde aşılıp aşılmadığına ve gelecekte bu sınırların yeniden oluşturulması için nasıl bir yöntem bulunacağına ilişkin sorular ortaya atıldı. Bilgi edinmek, yaşam alanını genişletmek, ekonomik performansı iyileştirmek ve sınırlara saygı göstermek gibi çatışan değerler arasında etkili dengeler kurmanın en değerli kültürel kaynakları esas olarak dini çerçeve içerisinde yer almaktadır. ABD'nin savaşları zayıtsız (en azından ABD tarafında) yürütmesi konusunda ilk kez 1990'larda beliren ihtimaller bir had tartışmasına yol açmıştır ki, seküler medeniyetin bu konuda söyleyebileceği pek bir söz yoktur, çünkü sekülistler minimal "askeri zorunluluk" karşısında savaşan devletin güvenliğini sağlamak için muharebe alanında her türlü gücü kullanabileceği fikrini desteklemektedirler. Ayrıca, canlı bir siyasi alternatifin bulunmaması, dini perspektifin merkezi açılardan gündeme getirilmemesi halinde bu tür sorunların üzerine gidilemeyeceği anlamına gelmektedir.

Kimlik: Kimlik birçok kaynaktan gelebilir ve varoluşsal açıdan insan doğasının veçhelerine, toplumun değışen sınırlarına ve insan bilinciyle gerçek deneyimi konusunda daha güçlü bir kavrayışın bilimsel kabulüne dair örtüşen başvurular yapılmasıyla yeniden şekillenir. Aynı zamanda, yalnızca egemen devlete bağıllık talep eden milliyetçi beklentilere tabi olma dönemi, birçok durumda yerini, gerek bütünün derinleşen gerçekliğinin yeniden deneyimlenmesine ilişkin çeşitli tarzlara, gerek –"yurttaş" fikrinin yerine "yurttaş hacı" fikrinin ikame edilmesiyle öne çıkarılıp araştırılacak bir vurgu olan– henüz gerçekleşmemiş bir gelecek anlayışına bırakıyor. Temel siyasi kimliğin açıkça dinsel nitelikli olmasına dair bu anlayış, içinde bulunulan yaşam süresi içerisinde karşılaşılmayan ve muhtemelen tamamlanmayacak bir manevi yolculuğa referansla kazanılmaktadır; bu yolculuğun değeri buyruk kabilinden ya da içgüdüsel olarak ulusa ve devlete bağıllığın ötesine uzanan yoğun bir inanç ve adanmaya bağılıdır. Bu tür bir hacılık tüm insanlık ailesine adalet ve barış getirecek bir geleceğe dünyevi bağıllıkları kapsar ve tüm dünya halkları için insani bir küresel yönetim kurma sürecine adanmıştır. Yurttaş hacı kendi yuvasını ister yerleşik dini gelenekler içinde, is-

terse daha kişiselleştirilmiş bir maneviyatta bulabilir; fakat böylesi-ne örnek bir kimliğin özü, enerjileri ve umutları yapıdan sürece, bugünden geleceğe, devletlerden dünyaya taşımaktır.

Fakat kimlik sorunu bu yurttaş hacı imajının öngördüğünden daha karmaşıktır; kolektif deneyime her türden katılımı kapsar ve özellikle dünya ekonomisinin işleyişini demokratikleştirmek, hukukun geçerliliğini egemenlik alanının ötesinde yaygınlaştırmak için yöntemler bulmak adına toplumsal hareketler ile bölgesel yeniden yapılanmalara başvurulmasını öngörür. Avrupa deneyimi belirli koşullar altında neyin olanaklı olduğunu göstermektedir. İşlevsel bir Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulması ve küresel parlamento için destek bulunması konusunda yapılan küresel girişimler kimliklerin artık devlet/toplum ilişkilerine indirgenemeyeceğinin göstergeleridir. Topluluğu ve otoriteyi doktriner ve deneysel anlamda devletçi tanımlara bağlı kalmaksızın kavrayarak böylesi çabalara destek veren din de bu dinamığe oturmaktadır.

Uzlaştırma: İnsanın sonluluğu ve sınırların aşılması meselesiyle baş etmenin, böylece bilimin, aklın ve maneviyatın gerekli ve arzu edilen şekilde uzlaştırılabilmesinin önündeki engelleri azaltmanın alternatif muteber araçları değişik bilme yollarıdır. Bu uzlaştırma sürecinin resmi din alanında mı, onun dışında mı, yoksa her ikisinde birden mi gerçekleştiği ikincil bir öneme sahiptir. Şiddetli çatışma ortamında uzlaşma acil bir ihtiyaçtır ve daha önceki kabullenme müzakerelerindeki bağışlayıcılık jestlerine zemin oluşturabilecek hesap sorulabilirlik mekanizmalarıyla ve bir tür adalet süreciyle ilişkilendirilmelidir. Bu sorunların çoğu, devlet düzeyinde kötü bir geçmişten daha demokratik bir geleceğe geçişi kolaylaştırmak için harcanan bir dizi çabayla su yüzüne çıkmıştır. Latin Amerika ve Güney Afrika'daki hakikat ve uzlaştırma komisyonları geçmişteki suçları cezalandırıcı ve temize çıkarıcı yanıtlara bel bağlamaksızın kabullenmenin bir yolunu aramışlardı; fakat bu çabalar, özellikle geçmişteki suiistimler şiddetli, yaygın ve uzun süreli olduğunda, karşıt kaygılar arasında hassas bir denge kurulmasını gerektirir. Dini geleneklerin ve saygın dini liderlerin her iki amaç dizisini tutarlı ve yankı getiren bir dille ifade ederek böylesi çabalara meşruiyet sağlamakta özel bir yetenekleri vardır.

Başka bir güçlük de, Filistin/İsrail, Keşmir ve Kuzey İrlanda'daki göze çarpan örneklerde olduğu gibi, düşman tarafların kanlı çatışmalara bütünüyle ya da kısmen din adına girmeleri ölçüsünde daha açık biçimde ortaya çıkmıştır. Dini cemaat ya her iki tarafın da çatışmaya ilişkin enerjilerini tetikleyip uzlaşmayı imkânsız hale getirir ya da nüfuzunu karşılıklı uyum arayışı için kullanır. Çoğunlukla bizzat kutuplaşmanın sesi olarak hareket eden dini liderlerin böylesine yapıcı bir rol oynayacakları kesin değildir, fakat mücadeleleri dini kimliğe referansla tanımlandığından ve seküler çözümler tarafların amaçlarına yanıt vermediğinden, bu yönde benzeri görülmemiş fırsatlar bulunmaktadır.

Son olarak, dini söylem tarihsel suiistimler konusunda bir dizi şikayete ilişkin tartışmalara açıklık getirip yardımcı olabilir. Son dönemde II. Dünya Savaşı döneminden Avrupa'daki Holokost kurbanlarının kaybettikleri servete ve tazmin edilmeyen emeklerine dair iddiaları ile Asya'daki Japon militarizminin yol açtığı benzer mağduriyet örüntüleri üzerinde çok fazla duruldu. Aynı zamanda, tüm Batı Yarıküre'de ve Pasifik'te yerli halkların mallarına el konulmasıyla ilişkili olarak, kölecilik kurumunun yol açtığı acı ve sıkıntıların tazmin edilmesi için taleplerde bulunuldu (bkz. 5. Bölüm). Din, geçmişle bugünün barıştırılması konusundaki bu tür girişimlere kesin bir yanıt sunamasa da, sorunların karşılıklı suçlama ve yok saymalardan ziyade, uzlaştırmaya yönelik hamlelerle çözülebileceği bir ortam sağlayabilir. Bunlar zor sorunlardır; özürler, müze türünden anıtlar ve bugünü sorumlu tutup sıkıntı vermeden geçmişi kabul eden itimat fonları aracılığıyla sembolik çözümler gerektirebilirler. Dini kuruluşlar ve düzenleyici düşünce tarzları böylesi yaklaşımları, bir tarafı onaylayarak diğer tarafı reddeden, hatta acıları ve adaletsizlik duygusunu şiddetlendiren sonuçlara yönelen düşmanca hukuk yöntemlerinden daha kolay biçimde destek verebilir.

Kapsayıcı dini görüşlerin pozitif katkıları, insan ilişkilerinin normatif ve kurumsal yönetişimini geliştirmek için yapılan ulusötesi girişimlere medeniyetler arası bir zemin kazandırabilir. Yönetişim örüntüleri büyük barajların ve nükleer enerji santrallerinin inşasına karşı verilen yerel mücadelelerden tutun da, küresel ısınma ve insan klonlanması gibi konulara kadar toplumsal etkileşimin tüm düzeylerinde bulunmaktadır. Dini diyalog devletler arası diplomasi ve an-

laşmalar aracılığıyla elde edilmesi mümkün olmayan, halkın katılımını sağlayacak ahlaki duyarlılığa sahip bir mutabakat anlayışını ve gelişimini kolaylaştırabilir.

DİN VE İNSANI KÜRESEL YÖNETİŞİM: SON GÖZLEMLER

Burada önerilen bakış açısı, eğer dünya düzenine dair bu tür dönüştürücü yaklaşımlar, büyük ölçüde ekonomist güçler ile onlarla işbirliği yapan şirket küreselleşmesi ve imparatorluk inşasıyla ilişkili jeopolitik güçlerce öngörülen ve hayata geçirilen şeylere alternatif olabilecek siyasi bir projeyi etkin biçimde başlatmak konusunda ciddi bir beklenti taşıyorlarsa, yurttaş küreselleşmesine ilişkin enerjilerin dini/manevi yönelim tarafından şekillendirilmesine ihtiyaç olduğu yönündedir. Buradaki mesele devletin ya da piyasanın reddedilmesi değildir, mesele otorite ve nüfuzun örgütlendiği alanlara dinin genelleşmiş atıfları doğrultusunda maneviyat kazandırmakta ısrarcı olunmasıdır. Fakat aynı zamanda, ister dünya hükümetinin halk tarafından aniden benimsenmesi biçiminde, ister artık emperyal jeopolitikalar ve egemen neoliberal dünya tablosu tarafından sınırlanmayan bölgesel kuruluşların ve Birleşmiş Milletler'in siyasi aktörler olarak ortaya çıkması şeklinde olsun, yukarıdan gelen mucizevi bir kurtuluş beklentisi de yoktur.

İnsani küresel yönetim yalnızca insan mücadelesinin sonucu olacaktır ve bu anlamda köleliğin, sömürgeciliğin, ırk ayrımcılığının ve adaletsizliğin diğer köklü örüntülerine karşı geçmişte verilen mücadelelere benzeyecektir. Müminlerin yaşamlarında ve çalışmalarında somutlaşan doğrudan ve dolaylı dini düşünceler bu mücadelelerin her birine önemli ölçüde esin kaynağı olmuştur. Kazanımların her biri başlangıçta, çatışan toplumsal güçler, sabit inançlar ve günün uzlaşımsal sağduyusuyla varolan insanlıkdışı uygulamaları onaylayıp cesaretlendiren o kurumsal destekler dizisi karşısında elde edilmesi imkânsızmış gibi görünmüştü. Yakın geçmişimizde Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki, ayrıca birçok Asya ülkesindeki halkların ve Güney Afrika'daki ırk ayrımcılığı mağdurlarının baskıya karşı yürüttükleri başarılı mücadelelere tanıklık ettik. Bu tarihsel örneklerin hiçbirinde insani yeniden inşa örüntüleri etkili bir biçimde meydana gelmemiş olmasına rağmen, bunlar büyük tarihsel eşit-

sizlikler karşısında sınırlı ya da geniş kapsamlı bir başarı kazandılar.

Genetik ve toplumsal olarak yapılanmış insan doğası veri alındığında insani küresel yönetişimin imkânsız bir girişim olacağı yolunda kötümser bir sonuca ulaşabilecek bilgiye sahip değiliz. Ama bunun, eğer gerçekleşirse, şiddetli çatışmalar olmaksızın, kendiliğinden elde edilemeyeceğini anlayacak kadar bilgiliyiz. Piyasa güçlerinin tarihsel yükselişi, ekonomist dünya tablosunun yaygın kabul görmesi ve siyasi şiddetin yaygınlığı veri alındığında, ancak toplumsal gerçekliğin tüm düzeylerinde varolan özgün sorun ve kaygılara yaratıcı bir biçimde adapte edilen kapsayıcı dini enerjilerce beslenmesi ve rehberlik edilmesi halinde alternatif bir yönelimin ortaya çıkmasının umut edilebileceğini de biliyoruz. Adalet ve dünya üzerindeki halkların sürdürülebilirliği arayışı sırasında faillik sorununun çözümü için din çok önemlidir.

Küreselleşen dünyanın karmaşıklığı ve güvenilmezliği, daha önce eşine rastlanmamış bir küresel yönetişimi meydana getiriyor. Bu yönetişimin biçimleri Birleşmiş Milletler'e referansla anlaşılabilir, ama bu her şeyden önce piyasa güçlerinin ve bir dereceye kadar da onların jeopolitik müttefiklerinin, özellikle de küresel kontrol mekanizmaları aracılığıyla piyasa güçlerini koruyan ABD'nin, kendi faaliyetlerini bölgesel ve küresel temelde koordine edip kalıcılaştırmak için harcadıkları çabayla ilişkilidir. Piyasa güçleriyle ilişkili bu tür küresel yönetişimin özellikle de imparatorluk inşası projelerinin yardımıyla yaygınlaşması, insani refahı ve devlet düzeyinde toplumsal ve siyasal yaşamın kalitesini tehdit etmektedir. Dini mücadele, demokrasi, eşitlik ve süreklilik için kavga veren dünya halklarına, insanı merkeze alan ama onu çevreleyen doğanın, kutsal olanın ve akıl ve makineler konusundaki anlayışın ötesindeki gizlerin bilincini taşıyan bir vizyon aşılar. Din, bir anlamda, tüm modernite deneyimi sırasında neredeyse bütünüyle unutulmuş modernizm öncesi bilgeliğin en iyi ve başlıca nezaretçisi olmayı sürdürmektedir; aynı zamanda tatmin edici bir postmodernite deneyimine geçiş için en iyi reseptördür.

Bu yükümlülüğün karmaşıklığı 11 Eylül'le, özellikle de sonrasında kanlı ortamla daha da artmıştır; bu koşullar güç ve kaynakları alternatif küreselleşme örüntüleriyle ilişkili siyasi gündemden başka yöne çevirmiş, tek taraflı bir savaşın dinamikleriyle felç edici

bir uğraşı yeniden gündeme getirmiştir. Böylesi bir uğraş küresel yönetişimin yapısal karakterini dondurduğu gibi, aynı zamanda emperyal küreselleşmenin bir ifadesi olan savaş alanının dışına düşen istikrar ve adalete yönelik tehditlerin de küçümsenmesine yol açmaktadır. Bu tür gözlemler ABD'nin küresel teröre karşı açtığı belirgin hedef tanımlarından yoksun savaş göz önüne alındığında bilhassa doğru görünmektedir. Bu savaşın doktrinleri uluslararası hukukun minimal kısıtlamalarına meydan okumakta, sınırları ise gerek coğrafi gerekse kavramsal anlamda belirlenememektedir. Devlet dışı ekstremist faaliyetlerin ülkesel temeli akışkandır, hatta hiç yoktur. Bu tür şebekeleşmiş siyasi şiddet her yerde varolabilir. Antiterörist kampanyaya öncülük eden devlet bile, kendi ülkesinin bu tür ekstremizm için bir "sığınak" olduğunu keşfedebilir. Bu bölümün sorguladıklarına ilişkin bir diğer zorluk da El Kaide ekstremizmi ile dine bağlılık arasındaki gerçek ve kurgusal bağlantı konusundadır. Usame bin Ladin'in siyasi ekstremizme sağladığı destek ve sunduğu gerekçeler ile insanlığa karşı suç işletmesi açıkça kendi İslam yorumuna dayanıyor, ama İslam bilimcileri yanlış ve sapkınca olduğunu söyleyerek bu yorumu kesinlikle reddediyorlar. Buna rağmen, bin Ladin'in yorumlarının çılgın ve ölüme sabitlenmiş bir zihnin saçmalıkları olarak göz ardı edilmemesini sağlayan şey, sözlerinin İslam dünyasında, özellikle de heyecan veren Amerikan karşıtı mesajları nedeniyle, geniş ve güçlü bir yankı uyandırması, ayrıca yetenekleriyle verdiği fiili zarar arasındaki oran veri alındığında, fikirlerinin acımasız ve korkutucu ölçüde etkili planlarla hayata geçirilmesidir.

Bu çapraşık gerçeklik, 11 Eylül'e tüm İslam dünyasını, bilhassa Arap kesimlerini hedef alarak genelleştirilmiş bir yanıt verenlere mühimmat sağlamakta, modernite ve demokrasi düşmanı olarak dini karşılarına alma fırsatı olarak bu bağlamı kullanmalarına imkân vermektedir. Böylesi bir çıkış noktasından hareketle, genelde ordusunun siyasal İslam'ı dizginlemesinde cisimleşen sekülerizmi nedeniyle Türkiye düşünmeksizin kutlanmış, Türkiye'de dinin pozitif eğilimlerine mi, negatif eğilimlerine mi, yoksa her ikisine birden mi karşı çıkıldığı araştırılmamıştır bile. Laik güçlerin kapsayıcı dini eğilimleri baskı altında tutarken toplumun tasarrufundaki özgürlükçü güçleri azaltma faaliyeti yürüttüklerinin altı çizilmelidir.

Bu ortamda 11 Eylül'ün içerimlerinin en uğursuz icraatları akla

yatkınlık kazanmaktadır. Çok bilgili sayılan ve fazlasıyla etkili bir Ortadoğu uzmanı, Usame bin Ladin'in savurduğu tehdidin böylesine korkunç olmasının, daha önce ABD'nin kendi çıkarlarına yönelik muhalefeti ezmek için askeri gücünü kullanmakta sözde isteksiz davranmasından cesaret aldığı fikrini gündeme getirdi. Bernard Lewis, ABD'nin İsrail/Filistin çatışmasındaki rolüne veya Irak'a yönelik zalim ve fark gözetmeden uygulanan yaptırımları sürdürmesine dair tek bir eleştirel söz söylemeden, teröre karşı savaşın azami yaklaşımlarını savunmakta, Ortadoğu'ya odaklanarak Washington'un Irak ve İran'da rejim değiştirme arayışlarını desteklemektedir. Bernard Lewis, "Saddam Hüseyin'i suçlamayı reddetmenin bir meşruiyet kaygısından çok, onunla karşı karşıya gelme korkusuna bağlı olduğu fikrine karşı çıkmak Ortadoğulular açısından zordur," diye yazıyor.³⁹ Bu, ABD'nin kendisini tehdit edenlere karşı güç kullanma konusundaki "tereddütünü" alaycı bir dille ortaya koyan bir iddiadır. Lewis'e göre, bu tutum İslam'ı bin Ladin'in dünya görüşünün kucağına itmekte ve böylece büyük bir medeniyetler çatışmasına yol açmaktadır. Böylesi bir fikriyatın iddiası, 11 Eylül'den sonra ABD'nin karşısında iki alternatif bulunduğu, ABD'nin ya İslam dünyasında artık düşman haline gelen güçlere karşı pahalı bir savaşa gireceği ya da daha sonra çok daha yoğun bir dini savaşla karşı karşıya kalacağı yönündedir.

11 Eylül'ün böylesine kontr-vahiysel bir biçimde okunması tehlikeli ve gereksizdir. El Kaide saldırısına büyük ihtimalle Afganistan'da rejim değişikliğini ve şebekenin faaliyette olduğu diğer yerlerde güçlü yasal yaptırımları zorunlu kılan etkili bir yanıt verilmesi gerekiyordu. Verilen yanıt aynı zamanda İslam dünyasının geniş kesimlerinde kararlı bir barış sağlamalıydı. Bu da her şeyden önce Filistin'deki büyük sıkıntının adil bir çözüme kavuşturulmasına, Kudüs'ün uluslararasılaştırılmasına, bütün ülkelerin askeri cephaneliklerinde bulunan kitle imha silahlarının tümüyle yok edilmesine, emperyal küreselleşmeden vazgeçilmesine ve ekonomik küreselleşmenin dünyanın en savunmasız halkları için daha adil ve koruyucu bir

39. Lewis, Not 5, s. 63; ayrıca bkz. Lewis, "A War of Resolve: American Kowtowing to 'Moderate' Arabs May Embolden bin Laden", *Wall Street Journal*, 26 Nisan 2002.

biçimde işlemini sağlayacak muteber çabalar harcanmasına dayanacaktır. Savaş meydanının toz dumanına göz dikmekten vazgeçilmesi, İslam'ın ve genel olarak dinin yalnızca sorunun değil çözümün de bir parçası olduğunun yeniden bir ölçüde anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu daha uzaktaki ufukların dikkate alınması halinde, insani küresel yönetim kurma mücadelesi hak ettiği önemi kazanacak ve dünyadaki ekstremist şiddetin yenilmesinin kontr-terörizm ve savaşla olduğu kadar adaletle de ilişkili olduğu anlaşılacaktır.

Ne yazık ki, 11 Eylül saldırılarının 1990'ların umut veren demokratikleşme yönelimlerini gölgede bıraktığı görülmektedir. Bu saldırılar ekonomik güçlerle devlet gücünün evliliğini güçlendirmektedir – müdahaleci otoritesini tüm dünyada kullanan, daha önce benzeri görülmemiş bir ülkesiz, kontr-terörist haçlı seferi biçimini almakta ve uzay ile okyanusların denetim tekeli elinde bulundurarak, bu rolü küresel güvenlik alanına yaygınlaştırıp süreklileştirmeyi hedeflemektedir. ABD'nin gezegene egemen olma projesinin özünde yattığı görülen bu çılgınlığın tanımlanması ve reddedilmesi için gereken itibar, meşruiyet ve derinlikli anlayış yalnızca büyük dünya dinlerinde bulunmaktadır.

Yurttaşlık Meselesi

GENEL DEĞERLENDİRME

Bu bölümün temel savı, ulusötesi ekonomik güçlerin 1990'lardaki yükselişinin yurttaşlık anlayışı ve uygulamasını önemli ölçüde etkilediği, böylece gerek megaterörizm tehdidinin üstesinden gelmeye yönelik daha sonraki küresel savaş döneminden, gerekse bir önceki devletçi dönemden farklılaştığıdır. 1990'lardan önce devletler topluluğuna dayanan Vestfalyen dünya düzeni modeli hâkimdi ve modelde siyasal katılımın anlamlı bir boyutu olarak yurttaşlık, kişilerin belirli bir egemen devlete koşulsuz tam üyeliğiyle ilişkilendiriliyordu.¹ Uluslararası yasanın desteğiyle güçlendirilen devlet, etnik ve dini azınlıkların "ulus olma" iddialarını yok sayarak millet fikri ve uygulamasına el koydu; böylelikle kimliklerden bağımsız bir biçimde tüzel açıdan uygun herkese milliyet çerçevesinde vatandaşlık statüsü tanındı.

Bunun sonucunda da devlet kendi azınlıklarının farklı milliyetçi kimlik ve bağlılıklarını yok saymaktadır. Devletin bu uğraşı her zaman başarıyla sonuçlanmamıştır. Hoşnutsuz azınlıklar, devletin sınırlarının yeniden şekillendirilmesi ya da mevcut sınırlar içinde özerk bölgeler oluşturulması için, hatta kendi devletlerini kurmak amacıyla bütünüyle kopmak için periyodik girişimlerde bulunmuşlardır. Topluluğun temeli olarak "milliyetçiliğin" yükselişi, 17. yüzyıldan bu yana devletçiliğin yükselişine eşlik eden sekülerleştirme sürecinin temel boyutunu teşkil etmiş ve kamusal yönetim alanından dini ve etnik etkileri çıkarmak için yapılan kararlı girişimlerin tamamlayıcısı olmuştur. Fakat yurttaşlığa yönelik bu devletçi yakla-

1. Bu geleneksel dünya düzeni en başarılı biçimde Hedley Bull tarafından açıklandı, *The Anarchical Society*, New York, Columbia University, 1977; ayrıca bkz. Robert Jackson, *The Global Covenant*, Oxford, Oxford University Press, 2000.

şim pratikte çoğunlukla çapraşık sonuçlara ulaşmıştır. Kimlik ve ar-zularla ilişkili daha kendiliğinden politikalarla birleşik yasal tabiyet ve üyelik fikirleri konusundaki ısrar, değişik biçimler alan direnişle-re yol açmıştır.

Bu başat devletçi eğilime karşı yaygın direnişin temel kaynakla-rı, siyasal kimliklerle ilgili egemen yasal düzenlemeler karşısında marjinalleştirildiklerini hissedenden ve hoşnutsuz olan gruplar arasında oluştu. Bu direniş çoğunlukla yoğun etnik bağlılıkları yansıtıyor ya da dini dayanışmanın ortadan kaldırılması ve kilisenin devletten bü-tünüyle ayrılmasına yönelik güçlü anti-seküler reddedişlerden kay-naklanıyordu. Böylesi tutsak "ulusların" devlet sınırları içinde hapis kalması, kişi ve grup dayanışmasını, ulusları ve "doğal siyasi toplu-luklar" olduğu iddia edilen bütünüyle meşru birimler olarak devlet-leri azami ölçüde aşmak için tasarlanmış özerklik yanlısı ve ayrılık-çı hareketlerin doğmasına neden oldu. Aynı zamanda, özellikle sö-mürgecilik döneminde, sömürge güçlerinin yurttaşlarına değişen öl-çülerde ülke harici muafiyet verilmiş ve bunlar Batılı olmayan çeşit-li ülkelerde fiziken bulduklarında özel statüleri korunmuştu. Yapı-lan şey üstlük astlık ilişkilerini düzenleyen ülkesel hukuktan ayırım-cı bir uzaklaşma olduğundan, zaman içinde astların direniş ve isyan-larına neden oldu. Bu niteliklerine rağmen, modern çağ yurttaşlığı-nın özündeki gerçekliği egemen devletin ülkesel alanıyla ilişkilendir-mek yerinde olacaktır. Özellikle 20. yüzyıldaki iki dünya savaşı-nın sonrasında, kendine özgü ve hayalci "küresel yurttaşlık" taleple-rinin hep var olduğu kesindir; fakat bu talepler genellikle savaş karşı-tı bir coşkuyla canlanmış, dünya hükümeti, dünya barışı ve insani dayanışmanın olumlanması konusunda bireylerin yalıtık isteklerini ifade etmiştir. Bu küreselleşme perspektifleri hiçbir zaman bir taban desteği kazanamadı, olağanüstü devletçi bir gerçekliğin kavramsal ya da siyasal önemi bulunmayan duygusal anomalileri olarak görüldü ve siyasal geçerlilikleri fazlasıyla marjinal kaldı. Yaşamlarını ve enerjilerini açıkça insanlığa adayan Albert Schweitzer ve Dag Ham-marskjöld gibi örnek bireyler, genellikle "dünyanın yurttaşları" ya da "dünya vatandaşları" olarak tanımlandı ve birleşik bir insan türüne dair idealist imaja belirli bir ağırlık kazandırdı.²

2. Marie-Noëlle Little, haz., *The Poet and the Diplomat: The Corresponden-*

Zaman zaman dini kimliğin dirilişi devlet işlerine modernite yöneliminin ana hattıyla rekabet edecek tarzda sızsa da, siyasetin sekülerleştirilmesi genel olarak Batı'da gelişmekte olan bir gerçekliği de betimliyordu. Yükselen sekülerizm karşısında varlığını sürdüren bu gizli dini eğilim etnik ve milliyetçi direnişten birçok açıdan farklı bir gerilim taşıyordu. Kurulu düzenden avantaj sağlayanlar çoğunlukla devleti herhangi bir dini angajmandan uzak tutan ana politikalara bağlanmanın getirdiği kısıtlardan şikayetçiydi. Yurttaşlığa ilişkin bu anlaşma ya da örtük sözleşme, belirli kimliklerin ikinci plana atılması ve devletin iç işlerinde egemen olduğunun kabul edilmesi karşılığında, bir bütün olarak toplumun kanun ve nizamdan ve daha büyük pazarlardan yararlanması, dış düşmanlardan korunması anlamına geliyordu.

1990'ların öne çıkardığı şey ise, devletçiliğin modern egemenliğinin aşınması, bölgeciliğin ve küreselleşmenin egemen siyasi tasavvuru yeniden yapılandıracak şekilde yükselmesi, küresel şirketler ve bankalar gibi devlet dışı aktörlerle bir dizi ulusötesi sivil örgütlenmenin önem kazanmasıydı. En yaygın biçimde "küreselleşme" olarak adlandırılan post-Vestfalyen dünyayı yavaş yavaş şekillendiren ve giderek hızlanan bir sürece girilmişti (bkz. 1. ve 4. bölümler).³ Bu dönemde yurttaşlık anlayışımızı iki temel eğilim şekillendirmeye başladı: Bunlardan birincisi, değişen ölçeklerdeki devlet dışı siyasi ve ekonomik topluluklara çok katmanlı ve esnek bir ikincil üyelik anlayışı ve katılım; ikincisi, ülkesel sınırları olmayan ve standart uluslararası kurumlarla, özellikle de Birleşmiş Milletler'e üyelikle sınırlandırılmayan bağımsız kuruluşlarla muğlak ama anlamlı bir şekilde yurttaşlık ve bağlılık ilişkisi kurulmasıdır.⁴ Kimliğin ve katılımın bu yeniden şekillenmesinin önemli bir kısmı, bilhassa geçmişte bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve bu ne-

ce of Dog Hammarskjöld and Alexis Leger, Syracuse, N.Y., Syracuse University Press, 2001, s. 3-38'deki önsöze, özellikle s. 7-8'e bakınız.

3. Bkz. Falk, *The Role of Law in an Emerging Global Village: A Post-Westphalian Perspective*, Ardsley, N.Y, Transnational, 1999 ve Falk, *Predatory Globalization: A Critique*, Cambridge, Polity, 2000.

4. Değişik perspektifler için bkz. Will Klymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford, Oxford University Press, 1995; Aihwa Ong, *Flexible Citizenship: The Cultural Logic of Transnationality*, Durham, N.C., Duke University Press, 1999.

denle sosyalizmin kapitalizm karşısında bir tehdit olmaktan çıkmasının ardından uluslararası savaş ihtimalinin azalmasıyla ilişkilendirilebilir. Devletin daha önce davetsiz misafirlere karşı sınırlarını korumak konusundaki askeri yeteneklerine fazlasıyla bağlı olan güvenlik fonksiyonları ya gereksiz ya da yararsız oldukları düşünüldüğünden giderek yok oluyordu. Sonuçlardan biri tüzel anlamda devlet tarafından yönetilen resmi milliyetçilik türünün zayıflaması, ayrıca modern seküler devleti içeriden tehdit eden ve dünyanın pek çok yerinde kendi kaderini tayin etme talepleriyle devletlerin parçalanmasını hızlandıran, çeşitli etnik ve dinci milliyetçiliklerin yükselmesi oldu. Tabii ki, devlet, dünya halklarının çoğunun siyasi yaşamındaki merkezi rolünü, bir devletin topraklarında yaşayanların güvenliği için gerekli görülen askeri rolü de içerecek şekilde koruma-ya devam etti.

1990'lara kadar devlet kendi kaderini tayin hakkını, talep sahiplerini mevcut devletlerin üyesi olmaktan *çıkarmayacak* yasal yollarla hayata geçirilebilecek şekilde tanımlamayı başardı.⁵ Soğuk Savaş'tan sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılması, fakat daha da önemlisi, Yugoslavya'yı oluşturan devletlerin uluslararası toplumun çoğunluğunun desteğiyle parçalanması, kendi kaderini tayin hakkı alanına bir belirsizlik getirdi ve böylece istikrarlı bir siyasi birim olarak egemen devletin yasal ve ahlaki zeminini bir miktar kaydırды.⁶ Bunun yanı sıra, 1990'larda uluslararası toplumun şiddetli insan hakları ihlallerine müdahale etmek konusunda bir miktar sorumluluğu bulunduğu ve bu koşullar altında ülkesel egemenliğe gösterilen saygının askıya alınması gerektiği fikri boy verdi. NATO'nun tartışmalı bölgesel desteğiyle yürütülen 1999 Kosova Savaşı insani müdahale adı verilen şeyin fazlasıyla tartışmalı bir test vakası haline geldi. Aslında insan haklarının yükselişi ile sorumluluk ve yaptırım konusunda dış usullerin artışı ülkesel üstünlüğün mantığı ve praksisini daha

5. BM Genel Kurulu'nun Devletler Arasındaki Dostça İlişkiler konulu 2625 sayılı kararındaki önemli mutabakat formülasyonuna bakınız.

6. Devletleri parçalayan bu eğilimler Falk, "The Right of Self-Determination under International Law: The Coherence of Doctrine versus the Incoherence of Experience", *Self-Determination and Self-Administration: A Sourcebook* içinde, haz. Wolfgang Danspreckgruber ile Arthur Watts, Boulder, Colo., Lynne Rienner, 1997, s. 47-63'te ele alınıyor.

da çok tehdit etmeye başladı. Bu ülkesellik fikri, modern çağ boyunca yurttaşlık öğretisi ve pratiklerini belirleyen egemenlik yönelimli yurttaşlık anlayışının formülasyonunda önemli bir özellik olmuştu.

Devletçiliğin temellerinin giderek artan bir biçimde çürümesi, "medeniyetler çatışması"na denk düşen küresel rezonansta yansıdığı gibi, medeniyet kimliklerine yönelik ilginin yeniden yükselmesine de neden oldu.⁷ Çatışma tezinin etrafındaki abartılar bir yana; devletin yukarıdan piyasa güçleri ve teknolojik yenilikler tarafından, aşağıdan geleneksel dini ve kültürel kimliklerin dirilişi tarafından, dışarıdan da uluslararası insan hakları standartlarının uygulanması konusunda daha saldırgan bir yaklaşım tarafından ikame edilmesi tehlikesinin bulunduğu fark edilmişti. Bilgisayar bile, uluslararası sınırları ve devlet kurumlarını küçümseyen bir umursamazlık sergileyen "sanal cemaatler" yaratarak bu süreçte rol aldı. Kendilerinden "netdaşlar" diye söz eden bazı internet bağımlıları devlet kurumlarına pek az ihtiyaç duyup çok az sempati besleyen liberter bir etosa ve "kendi kendisini örgütleyen sistemlere" güvendiklerini gösterdiler. 1990'ların dot.com dünyasında fazlasıyla yaygın olan bu fikirler, toplumsal mühendislik yönetimiyle kaynakları dağıtan aktivist hükümetlere kıyasla piyasa güçlerinin toplumsal anlamda çok daha yararlı bir biçimde kaynakları dağıtacağına dair güvenini vurgulayan, küresel ekonomik politikalara hâkim durumdaki neoliberal düşüncelerle mükemmel bir biçimde bağdaşıyordu.

Otoritesini ve meşruiyetini koruma mücadelesi veren devletin, gözden düşen sosyal refah sektörüne yapılan harcamaların artırılmasını gerektirmeyen tutkulu normatif (hukuk ve ahlakla ilgili) projelere daha çok destek vermesine 1990'ların bu atmosferi neden olmuştu. Devlet, özellikle üst düzey bürokrasisinin ağırlığı ve piyasa öncelikleri karşısındaki acımasız pasifliği nedeniyle aldığı eleştiriler ışığında, kendi yurttaşlarının refahıyla daha az ilgilenen, bunun yerine uluslararası rolü ve itibarının üzerinde daha çok duran farklı bir tür etik aktör olarak kendisini yeniden kurmak istiyordu. Savunma-

7. Huntington'un pozisyonunun *Foreign Affairs*'deki özgün makalenin kışkırtıcı etkisiyle tezat oluşturan daha dikkatli bir açıklamasının kitap versiyonuna bakınız, Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Simon & Schuster, 1996.

sız halkların acılarına tekabül eden farklı türlerden insani diplomasi yürütmek için varolan siyasal alan genişliyordu; BM'nin insan hakları rejiminin ve dış politikalarının güçlendirilmesine destek veriliyordu; geçmişin ve bugünün siyasi liderleri insanlığa karşı işledikleri suçlar ve kendi yurttaşlarına yönelik şiddet kullanma suçlarıyla resmen yargılanıyor ve kişisel olarak sorumlu tutuluyordu; bu arada aniden Holokost, kölecilik, yerli halkların mülklerine el koyulması ve gizli tutulan diğer davalar gibi çok önceden gelen tarihsel yakınlıklar ses getirmeye başladı ve gerek sembolik gerek öze dair jestlerle yatıştırıldı (bkz. 5. Bölüm).

Bu hamleler ılımlı hükümetlerle bir sivil toplum aktörleri koalisyonu arasında yapılan ve Temmuz 2002'de hayata geçirilerek, hukukun üstünlüğünün egemen devletlerin sınırlarında durdurulamayacağına ilişkin düşsel olmaya devam eden fikre belirli bir temel kurumsal gerçeklik kazandıran bir Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) kurma anlaşmasıyla doruğuna ulaşan, benzeri görülmemiş bir işbirliğinin sonucuydu. Böylesi bir gelişmenin yurttaşlıkla bağlantılı olarak değerlendirilmesi zordu; bununla beraber, siyasal yaşama anlamlı katılımın, ister haklar, talepler, yetkilerle, ister sorumluluklarla ölçülsün, hiç değilse neticede küresel bir yönetimin inşası için temel oluşturan köklü bir dizi değişime uğramakta olduğuna dair daha büyük bir anlayış oluşmasına katkıda bulundu. Bu değişimler özellikle devlet/toplum bağlarının zayıflaması ve siyasal topluluğun giderek daha çoğulcu bir anlayış kazanmasıyla ilişkiliydi.

11 Eylül küreselleşmenin bu başat post-Vestfalyen dünya düzeni hattının ahlaki/hukuki iddialarını da içeren acımasız içyüzünü ortaya çıkardı. En güçlü ve kompleks modern devletin İslamcı muhaliflerinin ekstremist düşmanlığı karşısında ne kadar savunmasız olduğunu göstererek, bu noktada getirileri henüz saptanmamış olan geniş bir dizi farklı sonuç yaratan bir etki tepki dinamiğini serbest bıraktı. Önemli bir açıdan bu saldırılar, şok edici bir dizi eylemle bir ülkeye bağlı olmayan, çokdevletli bir şebekenin gücünü sergileyip toplumsal güvenliğin ön koşulu olarak küresel yaklaşımın işlevsel bir zorunluluk olduğunu ortaya koyarak, 1990'larla bir süreklilik arz ediyor.⁸ Aslında El Kaide şebekesi de esasen post-Vestfalyen bir ol-

8. Olgu diğer bakımlardan Manuel Castels tarafından, *The Information Age*:

guydu, zira örgütün mücadelesi ve Usame bin Ladin'in tasavvuru devlet gücünü ele geçirmek, reforma tabi tutmak ya da ülkesel temelde operasyonlar yapmak üzerinde odaklanmamış, bunun yerine medeniyetler arası bir savaş başlatmaya kararlı görünmüştür. Açıklanan siyasi hedef, I. Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla feshedilen tarihsel halifeliği yeniden tesis etmek, böylece zaman içinde İslam dünyasını yeniden tek ve devletsiz bir topluluk halinde birleştirmektir; böylece bir Avrupa icadı olduğu ve bağdaşmaz yükümlülükler dayattığı için sert bir biçimde eleştirilen Vestfalyen düzenin yol açtığı siyasal ve kültürel parçalanma giderilebilecektir. Bin Ladin'in bakış açısına göre, milliyetçilik, yurtseverlik ve seküler siyasal yaşam gibi modernist fikirlerin tümü ahlaksızcadır ve özellikle Arap halklarınca onyıllardır Batı egemenliği tarafından İslam'ın hor görülmesine neden olmakla suçlanmaktadır.

ABD'nin El Kaide'ye verdiği yanıt, bazı açılardan El Kaide'nin-kilerle aynı, bazı açılardansa tamamen zıttır. Amerika Birleşik Devletleri genel olarak teröre karşı savaş açarak belirgin mekânsal ya da maddi sınırları olmayan bir savaş taahhüdüne girmiş görünmektedir: Her yer savaş alanı olabilecektir, küresel bir yaklaşımda bulunulduğu iddia edilmiş, düşman genel olarak "terörizm" şeklinde tanımlanarak düşmanın alanı büyük ölçüde genişletilmiştir; üstelik böyle bir savaşın ne zaman sona ereceği de belirsizdir.⁹ Beyaz Saray'dan tüm yabancı hükümetlere terör karşıtı koalisyona katılmaları için bir davetiye çıkartılarak bu sefere başlanmıştır; davete icabet etmeyen hükümetlerin terörist tehdidin bir parçası, dolayısıyla düşman sayılacağı uyarısı yapılmıştır. Ardından bu ültimatom, "şer eksenli" adı verilen eski "haydut devletler"e karşı ABD'nin öncülüğünde yürütülen mücadelenin baş özelliği haline getirilmiştir. Buradaki mesele ABD'nin verdiği yanıtın ölçek ve yoğunluğunu diğer devletlerin egemenlik hakkını dikkate almadan saptaması ve uluslararası hukukun kuvvet kullanma konusundaki çağdaş sınırlarına ya da Birleşmiş

Economy, Society, and Culture, 3 cilt, Malden, Mass., Blackwells, 1996-98, özellikle 1. cilt, *The Rise of the Network Society*'de kayda geçirildi.

9. Gore Vidal, *Perpetual War for Perpetual Peace: How We Got To Be So Hated*, New York, Thunder's Mouth Press/Nation Books, 2002; Tarık Ali, *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads, and Modernity*, Londra, Verso, 2002.

Milletler Şartı'nın savaş karşıtı çerçeve ve usullerine uymayı reddetmesidir. El Kaide saldırılarının hemen sonrasındaki durumun zorunlulukları veri alınarak –yeni saldırı ihtimali ve böylesine öldürücü bir ekstremizme karşı savunmacı bir tarzla güvende olunamaması da buna dahildi– megaterörizmin benzersiz tehdidine karşı koymak için Vestfalyen şablonun değiştirilmesi gereği güçlü bir biçimde savunuluyordu¹⁰ (bkz. 9. ve 10. Bölüm).

11 Eylül eş zamanlı olarak ve zıt etkiler göstererek, egemen devletin güvenlik konusundaki rolünü ve ülkeselliğini, en azından küresel güvenlik politikaları söz konusu olduğunda şu andaki tartışmasız hegemon olan Amerika Birleşik Devletleri açısından, dramatik bir biçimde canlandırdı – bununla beraber ABD'de daha önce yaşanmış olanlardan çok daha yoğun bir devletçi vatanseverlik ile milliyetçilik varyantı canlandı (bkz. 11. Bölüm). Devletlerin en güçlüsü olan ABD'de yurttaşlık, aniden, Amerikan bayrağı sallamaya ve hükümetin polis gücünü tehlikeli biçimde artırmasını onaylayıp dünyanın herhangi bir yerinde gizlice, ABD Kongresi'nin anlamlı onayı olmaksızın savaşa girmesi için örtük bir yetki vermeye dönüştü. Bu dramatik gelişmeler devlete, piyasaya verilen önemi ikinci plana atan aktivist ve egemen bir küresel düzenleyici rolü bahşederek, ekonomik küreselleşmenin temel kurallarını aniden tersine döndüren bir etki yarattı. Tabii ki, bu ortamda yeniden kurulan şey devletlerden oluşan Vestfalyen bir dünya değil, ilk evrelerindeki bir gayri resmi Amerikan imparatorluğuymuştu. Bu durum tüm dünyadaki siyasi aktörlerde ve küresel sivil toplumda gönüllü boyun eğişten endişeli meydan okumaya kadar bir dizi farklı tepki uyandırdı.¹¹

10. Falk, *The Great Terror War*, Northhampton, Mass., Interlink, 2003.

11. Bu yeni düzeni savunanlar ve rasyonalize edenler bu noktada ana akımın onayını alıyorlar, fakat oy birliği Irak Savaşı söz konusu olduğunda zayıflıyor. Daha ilginç betimlemeler için bkz. Philip Bobbit, *The Shield of Achilles: War, Peace, and the Course of History*, New York, Knopf, 2002; Stephen C. Brooks ve William C. Wohlforth, "American Primacy in Perspective", *Foreign Affairs* 81, 4: 20-33 (Temmuz/Ağustos 2002); Robert Kaplan, *Warrior Politics: Why Leadership Demands a Pagan Ethos*, New York, Random House, 2002; Niall Ferguson, "Clashing Civilizations or Mad Mullahs: The United States between Informal and Formal Empire", *The Age of Terror: America and the World After September 11* içinde, haz. Strobe Talbott ve Nayan Chanda, New York, Basic Books, s. 113-41; yeni tür "insani emperyalistler" en açık biçimde Michael Ignatieff'in yazılarında betim-

Böylesi bir dünyada yıkıcı ve kafa karıştırıcı gerginliklerle kuşatılan yurttaşlık örüntülerinin köklü bir değişim geçirdiği açık seçik ortadadır. Bu değişim hiç değilse önümüzdeki birkaç onyıl içinde yurttaşlık vasıflarını giderek daha çok farklılaştıracak bir dinamiğe yol açacaktır. Avrupa'da siyasal topluluğun normatif fikirler etrafında bölgeselleşmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasal topluluğun ve kimliğin temeli olarak emperyal milliyetçiliğin yeniden ortaya konmasıyla çelişmektedir.¹² Diğer bölgelerdeki yönelimler de devletçi fikirlerle özgül karakteri daha az ülkesel olan fikirleri birleştiren başka özellikler sergilemektedir. Aynı zamanda Asya'da, sömürgecilik sonrası dönemde egemenlik haklarından vazgeçilemeyeceğini ve yurttaşlığın yapısına ilişkin içerimleriyle birlikte Vestfalyen bir etosa sıkı sıkıya bağlı kalınması gerektiğini vurgulayan, müdahale karşıtı önemli bir eğilim bulunmaktadır.

Bunlar genel olarak, aşağıdaki tartışmanın altında yatan iki soruyu ortaya atmaktadır: Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin ekonomik küreselleşmeden askeri imparatorluk inşasına yönelmesi, bu farklı yurttaşlık eğilimlerini nasıl etkilemektedir? Böylesi bir ihtimal karşısında dünyada ne tür direnişler görülebilir, bunların geleneksel ve postmodern yurttaşlık biçimleri üzerinde ne gibi etkileri olur?

Dönemin Gerginlikleri

Amerikalı Taliban denilen John Walker Lindh, küreselleşen bir dünyada derinleşen kimlik ve yükümlülük gerginliklerinin numunelik örneğidir. Dünyada sınırlar olmadığı ölçüde, değişen yurttaşlık anlayışı, bireylerin giderek artan bir yoğunlukla yaşadığı karmaşık çok

lendi. 1990'larda insani müdahalenin güçlü bir savunucusu olduğu ve şimdi tezini 11 Eylül sonrası realiteleri dikkate alarak yenilediği, ama Amerikan koruması altındaki müdahaleci diplomasiyi eşit derecede haklı bulduğu için Ignatieff ilginç bir örnektir. Örneğin bkz. Ignatieff, "How to Keep Afghanistan from Falling Apart: The Case for a Committed American Imperialism", *New York Times Magazine*, 28 Temmuz 2002, 26-31, 54.

12. Medeniyete ilişkin bu kıyaslamanın jeopolitik değerlendirmesi için bkz. Robert Kagan, "Power and Weakness: Why the United States and Europe See the World Differently", *Policy Review* 113 (Haziran/Temmuz 2002): 3-28.

katmanlılığı dikkate alacak şekilde gelişecektir. Fakat 11 Eylül'ün güvenlik zorunlulukları öncelik kazandığı ölçüde kimlik ve yükümlülüklerin donuklaşmasının nedeni, milliyetçi kriterlerin dayatılmasıdır. Lindh açıkça, milli aidiyetleri de içeren geleneksel sınırlara bakmaksızın hareket edecek şekilde dini vicdanının peşinden giderken bu huzursuzluk dalgasının ortasında yakalanmış, ama cezai sorumluluğu ülkeye dayalı ceza yasası gereği saptanmıştır. Cezai sorumluluğunun böyle saptanması, yurttaşlık fikri telkin etme gayesi güttüğü şüphesiz olan kindar bir vatanseverlik vakasıdır. Lindh'in sonunda ömür boyu hapis cezasından kaçınmak için önerilen bir pazarlığı kabul edip, kendisine yöneltilen kimi suçlamaları üstlenmesi, kendi kimliğinin önceliklerine ilişkin çelişkili kavrayışlarla devletçi üyelik kavrayışı arasında kapana kısılmış olduğu gerçeğini değiştirmez. Bu durum ülkesel aidiyetlerle ülkesel olmayan ya da ülkeötesi karakterdeki aidiyetleri birbiriyle mücadeleye sokan çok daha genel bir kozmodramaya işaret etmektedir.

Bir başka perspektiften, Usame bin Ladin'in dünya görüşü, egemen devletlere dayanan bir dünya düzeninin uzlaşmaz bir biçimde reddini içerdiği kadar –devletçi askeri güçleri bulunmamasına rağmen– devletçi düşmanlarının yaşamlarını ve özgürlüklerini muazzam biçimde tehdit etmeye yönelik şeytani bir kapasiteyi de içermektedir. Usame bin Ladin, Muhammed'in birleşik bir İslami ümmet yaratma gayesi gütmüş olduğuna inanmakta, bu topluluğun aynı ayrı egemen devletlere bölünmesinin bir Batı icadı ve müdahalesi olduğunu, bunun da haliyle yozlaşma ve çürüme ürettiğini düşünmektedir. Bu olumsuzluk Arap hükümetlerinin Müslüman olmayan Batı'nın Arap Yarımadası'ndaki en kutsal İslami mekânlara yakın yerlerde istihkamlar elde etmesine izin vermeleriyle kesin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. 1990'ların başlarında yapılan Körfez Savaşı sırasında Amerikan birliklerinin Suudi Arabistan'da Mekke ve Medine yakınlarında konuşlandırılmaları, tam da bin Ladin'in sabrını taşıran şey olmuştur. Bu şekilde algılandığında, İslam'a böylesine bağlanan bir kişi kendisini İslam'a karşı derinden sorumlu hisseder, ama bir devletin vatandaşı ya da yurttaşı olarak yerine getirmesi gereken görevlerden kurtulmuştur. Bir topluma ve dolaylı olarak yurttaşlığa dahil olmak konusundaki milliyetçi yaklaşımın bu reddi, aynı zamanda bir kimlik ve yükümlülük donuklaşmasını temsil eder,

ama bu donuklaşma ülkeye dayalı kimlikten uzaklaşmış, dini ve medeni kimlik yönünde gerçekleşmiştir.

Bu tür genellemeler, 11 Eylül saldırılarının hedefi ve hem ekonomik hem de emperyal küreselleşmenin merkez üssü olan Amerika Birleşik Devletleri'nin koşulları ve tutkularıyla, ama aynı zamanda tam tersi anlamda da onun gizli düşmanının taraftarlarıyla sıkı bağlara sahipmiş gibi görünüyor. Burada, böylesine trajik etkileri olmasa komik sayılabilecek bir ironi bulunmaktadır: Küreselleşmenin siyasi gündemine egemen olma konusuyla en fazla meşgul olan devlet, gözle görülür bir ultra-milliyetçilik konumuna gerilerken, onun ultra-gelenekçi düşmanları ölümcül bir medeniyetler çatışması tasavvurunu hayata geçirmektedir. Giderek artan tehlike, kaygı ve gözle görülür güçsüzlük bölgesi haline gelen dünyanın geri kalan çoğunluğu ise arada kalmış durumdadır.

Ancak, durumu güçleştiren başka faktörler de bulunmaktadır. Bush yönetimi 11 Eylül öncesinde bile ekonomik küreselleşmenin uluslararasılaştırıcı yan etkilerinden uzak durabilmek için elinden geleni yapıyordu. Bush dönemindeki Beyaz Saray uluslararası işbirliğinin önemli dayanakları olan çeşitli çoktarafli anlaşmaları yok saymaya kararlı görünüyor, çoktarafliğin bağlayıcı ilişkilerine ihtiyaç duymadığı ya da bunları istemediği yönünde küreselleşme karşısı belirtiler gösteriyordu (bkz. 3. Bölüm). En yakın müttefiklerine bile meydan okuyarak, uzayın askerleştirilmesine (savunmacı ve saldırgan bir tutumla) devam etmesi özellikle önemliydi. 11 Eylül sonrasında bu tür tutumlar devam etti, hatta yoğunlaştı. ABD'nin, diğer ülkelerin de terör karşısı küresel savaşa katılması yönündeki açıkça tutarsız talebiyle ve dolaylı olarak da kapitalizmin kendi kendisini düzenleyen piyasa güçlerinin ekonomik küreselleşmeye en iyi şekilde rehberlik edebileceği yolundaki neoliberal iddiaları maskara eden Enron skandalıyla genel durum karmaşıklaştı.

Bush yönetiminin gizli önceliğinin tarihteki ilk gerçek küresel imparatorluğu kurmak ve bunu utanmazca Washington'dan idare etmek olduğuna inanmak için giderek daha fazla gerekçe oluşmaktadır¹³ (bkz. 8. Bölüm). Bush'tan önce de ABD'nin küresel rolünde,

13. Nicholas Lemann, "The Next World Order", *The New Yorker*, 1 Nisan 2002, 42-48.

sermaye güdümlü küreselleşme dinamiği üzerinde egemenliğe ilişkin güçlü bir emperyal unsurun mevcut olduğu söylenebilir.¹⁴ Ülkesizleştirilmiş bir ekonomik küreselleşmenin bu emperyal alternatifi, küresel olarak algılanan yurttaşlığın geleceğine ilişkin birbiriyle bağlantılı iki kaygıyı gündeme getirdi: Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik imparatorluk kurmaktan vazgeçerek askeri imparatorluk kurmaya yönelmesi küresel yurttaşlık yönelimleriyle nasıl uyuyacaktır? Böylesi bir ihtimal karşısında dünyada ne tür direnişler görülecek ve bunların geleneksel yurttaşlık biçimleri üzerindeki etkisi ne olacaktır?

Bir yanda Amerikan milliyetçiliğinde 11 Eylül'le ilişkili olarak süregelen kızgınlık ve savunmasızlık duygusunun yol açtığı canlanış bulunmaktadır (bkz. 11. Bölüm). Diğer yanda ise, ABD'nin dünya ölçeğinde terörist şebekelere karşı başlattığı yeni haçlı seferinin tek taraflılık ve imparatorluk inşasına yönelik eğilimlerinin nötraliye edilmesi doğrultusunda başka yerlerdeki örtük kaygı vardır. En küreselleşmiş devletin, muhtemelen bizatihi Amerika Birleşik Devletleri de dahil olmak üzere altmıştan fazla devlette "varolduğu" iddia edilen devlet dışı bir şebekeyle kapıştığı bu "yeni savaş"ın nereye kadar uzanacağına dikkate alınması da önemlidir. Bu anlamda küreselleşmelerin düşmanca yakınlaşması söz konusudur: küresel imparatorluğa karşı küresel şebeke.¹⁵ ABD'nin tektaraflılığa ve imparatorluğa yönelişi bu nedenle paradoksal bir biçimde devletin kendi yaşamı için verdiği savaş olarak yorumlanabilir – tabiri caizse modernitenin son durağında, devlet canını kurtarmak için savaştır (yani, kendi yurttaşlarının öncelikle kendisine sadık olmasını sürdürme mücadelesi vermektedir). Eğer bu analiz çizgisi gerçeklik taşıyorsa, o zaman Lindh davasının durumu büyük bir sembolik önem taşımaktadır. Halen Protestan bir vatansaver tarafından yönetilen itaatkâr bir cezai yargı sisteminin icra ettiği şekilde, seküler bir mürtedin törenle kurban edilmesiyle elde edilen milliyetçi vatansaverliğin kolektif olarak yeniden onaylanmasıdır.

14. Bkz. Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk*, a.g.e.

15. Ülkeselliğin yıkıcısı olarak şebekeleşmenin yapısal önemi Castels'in önemli temalarından biridir: *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Mauldin, MA, Blackwells, 3 c., 1996-98.

Yurttaşlığın doğasına ilişkin bir diğer gözlem de direniş kipleriyle ilgilidir. En rahatsız edici metafor Sharon'un İsrail'in lideri olarak iktidarda bulunduğu sırada Filistinlilere yöneltilen dehşetli şiddet döngüsüdür. Bu spekülasyon ekseninde, eğer ABD mevcut tutumunda direnirse, dünyanın her yerinde teslim olmak ve boyun eğmek yerine tercih ettikleri bir alternatif olarak yegâne etkili araçla direnen benzer "intihar bombacıları" ile karşılaşacaktır. Daha umut veren bir alternatif, güvenlik sorumluluğu konusunda devleti devre dışı bırakan, üst üste binen kimliklerden oluşan post-Vestfalyen bir hiyerarşi inşa eden ve anlaşmazlıkların çözümü konusunda mümkün meretebe şiddet içermeyen yaklaşımlara bel bağlayan koruyucu kalkınmalar olarak bölgesel yönelimlerin güçlendirilmesidir. Bir ara ihtimalde, ABD'nin emperyal arayışının yaratacağı savunma ittifaklarının güç dengesini bir şekilde yeniden oluşturma çabaları dolayısıyla, ki bu çabalar nükleer çağda ABD karşısında caydırıcılığı gerektirecektir, "eski jeopolitika"nın yeni bir aşaması lehine ekonomik küreselleşmeden vazgeçilmesi olacaktır. 1990'dan bu yana gelen dönemin özelliği, Amerika Birleşik Devletleri'nin nükleer silahlar açısından bile esasen caydırılmamış olmasıdır. Bu durum, atom bombalarının misilleme tehdidinin olmadığı bağlamlarda (diğer yerlerde bunu "Hiroşima cazibesi" olarak adlandırdım) kullanıldığı II. Dünya Savaşı'nın son günlerinden bu yana ilk kez yaşanmaktadır.¹⁶

Bu yeni küresel ortamın gösterdiği şey yurttaşlıkla ilgili fazlasıyla diyalektik bir dinamiktir – şirket küreselleşmesiyle emperyal küreselleşmenin lideri şovenist vatanseverlikte ısrar ederken, dünyanın geri kalan büyük bir bölümü ya devletsizlik sorunuyla (Kürtler, Tibetliler, Çeçenler, yerli halklar ve pek çok diğeri gibi kapana kısılmış ulusları düşünün) mücadele edip, devletçiliğe bölgeci veya medeniyetçi alternatifler bulmaya çalışıyor ya da ekonomik küreselleşmeye ve imparatorluk inşasına direnmek için kendi siyasi ve kültürel özerkliğini korumak üzere savunmacı devletçiliğe bel bağlıyor. Çok boyutlu ve karmaşık bir karşılıklı bağımlılık yaratan küreselleşmenin çelişkili etkileri, Vestfalyen yurttaşlık biçimlerini eş zamanlı olarak hem güçlendiriyor hem de çürütüyor.

16. Bu çizgiler çerçevesindeki analizler için bkz. Richard Falk ve David Krieger, "Taming the Nuclear Monster", *Asahi Shimbun*, 13 Mayıs 2002.

KÜRESEL YURTTAŞLIĞIN İNŞASI: 1990'LARIN GERİ GELİŞİ

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından çeşitli uluslararası gelişmeler oldu ve daha önce savaş/barış uğraşları nedeniyle arkaplane itilen meseleler aniden küresel bilince çıktı (bkz. 5. Bölüm). Bu değişikliklerin en belirginini lider hükümetlerin politik önceliklerinin güvenlik kaygılarından dünya ekonomisinin meselelerine kaymasıydı. Bu dinamiğin tartışmalı bir biçimde "küreselleşme" diye adlandırılması, egemen neoliberal fikirlerin (yukarıdan küreselleşme) bir dizi eleştirel perspektifle (aşağıdan küreselleşme) kapıştığı yeni bir kamuoyu tartışması aşamasını başlattı¹⁷ (bkz. 4. Bölüm). İşte bu zeminde yurttaşlığa yönelik yeni bir ilgi baş gösterdi. Söz konusu ilgi, özellikle, devlet dışı aktörlerin büyüyen rolleri, ülkesel devletin insan refahını koruma ve geliştirme kapasitesinin azalması ve dünya çapında bir kimlik politikasının patlak vermesi karşısında, salt Vestfalyen bir siyasi kimlik kavrayışına bel bağlamanın giderek daha elverişsiz hale gelmesi nedeniyle ortaya çıkmıştı.

Yurttaşlığın bu şekilde yeniden biçimlendirilmesi, önem kazanmaya başlayan yeni düşünce, eylem, değer ve duygu örüntülerini yansıtan çeşitli özellikler taşıyordu. "Küresel yurttaşlık" ya bu unsurların toplamı, ya da küresel kapsamda olan veya etik yahut antropolojik insani dayanışma dayanakları üzerinde duran post-Vestfalyen kimlikler olarak algılanabiliyordu.

Bu ilk küresel yurttaşlık yaklaşımı benimsendiği takdirde, iki yeniden şekillenme hattının dikkate alınması gerekecektir: Birincisi, Avrupa Birliği'ni oluşturan Maastricht Anlaşması'nda yer aldığı gibi Avrupa yurttaşlığına bölgesel bir anlam verilmesi; ikincisi Sahra-altı Afrika, Asya, Arap dünyası ve Latin Amerika için belirli bir tür fiili "yurttaşlık" oluşturan daha gayri resmi bölgesel kimlik örüntüleri. Karakteri itibariyle farklı olan başlangıç evresindeki bu bölgesel yurttaşlıkla yakından ilişkili olan üst üste binmiş dini ve medeni

17. Ayrıntılar için bkz. Richard Falk, *Predatory Globalization. A Critique*, Cambridge, Polity, 1999.

kimlik örüntüleri ise bölgeciliği hem güçlendiren hem de coğrafi ve kavramsal olarak genişleten unsurlardır (bkz. 2. Bölüm). Usame bin Ladin'in 1980'lerde Sovyet müdahalesine karşı Afgan direnişine katılmak için Arap Tugayı'nı kurması sembolik bir olgudur ve bu dini/medeniyetçi ulusötesi angajman anlayışını 11 Eylül'ün oluşturduğu türden güvenlik krizleriyle bağlantılandırmaktadır.

İkinci yaklaşım "küresel yurttaşlık" başlığı altında daha alışıldık bir biçimde anlaşılan bir yaklaşımdır. Daha geniş içerimlerinin değerlendirilmesi için ayrı ayrı analiz edilmesi gereken muhtelif değişik yönelimleri bulunmaktadır. Bir kere, dünya federasyonu yanlılarının "tek dünya" önerisi vardır. Bunlar adım adım ya da siyasi bilinçteki bir sıçrama aracılığıyla "dünya hükümeti" başlığı altında merkezi bir dünya düzenine ulaşmaya çalışırlar. Bu tür tutumlar esasen savaşın hoşgörülemez olduğu ve barışa giden en umut verici küresel yolun muhtemelen devletin izlediği yola –yani, anayasallığa ve polis gücüyle desteklenen devlet otoritesinin inşasına bel bağlanmasına– benzer olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Hiçbir siyasi temeli bulunmayan bu tür görüşler, rasyonel akla ayrıcalık tanıyan bağımsız bir Aydınlanma bilincinden türemekte, çoğunlukla yalnızca Batı'da formüle edilmekte ve Batılı olmayan ülkelerce büyük ölçüde imparatorluk inşasının bahaneleri olarak görülüp kuşkuyla karşılanmaktadır.

Küresel yurttaşlığın ikinci boyutu, dünya ekonomisini işletenlerin dünyayı esasen sınırsız bir pazar olarak görmeleriyle ilişkilidir.¹⁸ Devletin rolü pazara hizmet etmek, finans piyasalarından talimat alıp, en üst düzey özel sektör çıkarlarının sözcülüğünü yapan Dünya Ekonomik Forumu (Davos) ve benzer kuruluşlardan gelen her türlü mutabakata saygı göstermektir. Bu tür "küresel yurttaşlığa", uluslararası otellerin, popüler kültürün, tüketimciliğin, acente kapitalizminin, hava alanlarının, yaşam tarzlarının ve İngilizce dilinin evrenselleşmesinin içi boş ve kısır aynılığıyla ifade edilen kültürel bir köksüzlük eşlik etmektedir. Küreselleşmeyi eleştirenlerin bu tür eğilimlerin gerçek bir küresel toplumun varlığını ifade etmekten çok, ABD'nin küresel hırslarının uzantıları olduğunu düşünmeleri şaşırtıcı değildir. Şirketlerin küreselleşme anlayışları, buna eşlik eden bir

18. Bu konuda daha fazla bilgi için Kenichi Ohmae'nin yazılarına bakınız.

küresel toplumun varlığını kabul etmediği için belki yurttaşlıkla ilişkilendirilemez bile; dolayısıyla, zayıf ve dezavantajlı olanlarla ya da genel olarak insanlarla herhangi bir dayanışma bağı taşımamaktadır. Aynı zamanda bu tür ortamlarda faaliyet gösterenler, kendilerini her yerde yuvasında hissedemeyen, ama herhangi bir kesin adres gösteremeyen hareket halindeki "küresel yurttaşlar" olarak görmektedir. Bu ayrıcalıklı küresel yurttaşlar malların, fikirlerin ve paranın sınırları geçmesinin önündeki birçok engelin azaltılmasını savunurken, bir yandan da sıradan insanlar ve özellikle ekonomik nedenle göçenler için sınır engellerinin artmasını savunurlar.

Bununla yakından ilişkili bir boyut, interneti kendisini örgütleyen sistemlere dayanan, hem değerler hem de verimlilik temelinde devlet kuruluşlarının düzenleyici rolünü reddeden yeniden kurulmuş bir dünyanın temeli olarak gören siber alanın sakinleridir. Bunların yurttaşlığı, egemen devletler dünyasıyla ilişkili sorumluluk bağlarından ayırabilmek için çoğunlukla "netdaşlık" diye zikredilir. Netdaşlar siber alanda, kendine ait özgürlük protokolleri ve teknolojik iyimserliği olan liberter topluluklar inşa etmişlerdir.

Neyse ki, değişim ufuklarında daha pozitif küresel yurttaşlık biçimleri de vardır. İnsan hakları ve çevre hareketleri, kimliği normatif sorumluluklarla –devlet/toplum temelinde geleneksel reformcu yaklaşımlardan çok, ülkesel bir içeriğe sahip olmaksızın– ilişkilendiren çeşitli toplumsal ve aktivist yönelimlerin yükselmesini sağlamıştır.¹⁹ 1990'ların ilk yarısında bu daha küresel kimlikler, bilhassa küresel demokrasi için başlangıç halinde bir istek ve talebin filizlenmesine de yardımcı olan, küresel meseleler (çevre, insan hakları, nüfus artışı, sosyal refah ve kadın gibi) üzerine yapılan bir dizi BM konferansının sunduğu arenalarda genellikle etkili bir biçimde örgütlenmişti. Buna karşılık, söz konusu küresel sivil toplum güçlerine gelecekte böyle etkili arenalar sağlanmasını, medyada yer alma fırsatı verilmesini ve lider hükümetlerin küresel ölçekli normatif (ahlaki ve hukuki) tehditlere yanıt üretmediklerini güçlü bir biçim-

19. Bu konulardaki geniş literatür içinden şunlara bkz. R. B. J. Walker, *One World, Many Worlds*, Boulder, CO, Lynne Rienner, 1988; Margaret Keck ve Kathryn Sikkuk, *Activists beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, Ithaca, NY, Cornell University Press, 1998.

de sergileyebilme olanağı sunulmasını şiddetle reddeden devletçi bir tepki oluştu. Bu tepki ABD'nin 2001'de Durban'da yapılan Irkçılık konulu BM Konferansı'nı terk etmesiyle hem somut bir görünüm kazandı hem de şiddetlendi.

Yurttaşlık perspektifinden bakıldığında, bu girişimler çeşitli bölgelerden gelen küresel sivil toplum aktivistlerine uygun gelmiştir. Katılım ve aidiyet ya da üyelik anlayışı çok karmaşıktır; sorundan soruna değişir; zaman içinde, özellikle küresel ortamdaki değişikliklere bağlı olarak gelişir. Bu bölümün hedefleri açısından, bu aktivistlerin kendi Vestfalyen yurttaşlıklarını yeni bir küresel sivil toplum bağlılığıyla tamamladıkları ya da ikame ettikleri söylenebilir.²⁰ Bu, siyasal angajmanı olan, kısmen muhalif, kısmen reformist ve kısmen hayalci bir küresel yurttaşlık kipidir. 1990'ların sonlarında bu ulusötesi güçler kendilerini en etkili biçimde, ortak anlaşmalar yapma yükümlülüklerine adanmış bir devletler koalisyonuyla yaptıkları işbirliğiyle ifade etmişlerdir.

Küresel yurttaşlık doğrultusundaki bu yönelim, sivil toplum kuruluşları (STK) temsilcilerinin 2000 yılında Birleşmiş Milletler salonlarında yapılan bir defaya mahsus Milenyum Toplantısı'nda da sergilenmiştir (bkz. 4. Bölüm). BM Genel Sekreteri Kofi Annan Washington'un ciddi biçimde ayak diremesine rağmen bu girişimi güçlü bir biçimde desteklemiştir. Tahmin edilebileceği gibi, katılımcılar küresel demokrasi anlayışıyla katılımlarını kurumsallaştırarak BM sistemine yaptıkları çıkartmayı genişletmeye can atmışlardır. Şirket aktörleri Birleşmiş Milletler'de kendilerine meşruiyet kazandıran bir temsiliyet elde etme girişimlerinde kimi başarılar sağlarken, sivil toplum aktörleri geri püskürtülmüşlerdir. Küreselleşme karşıtı hareket bu dışlanmayı dengelemek için kendine özgü arenaları oluşturmakta giderek daha başarılı olmuştur. Şimdiye değin bunların en önemlisi, diyalektik bir biçimde Dünya Ekonomik Forumu'nun yapısını taklit etmek ve etkisine karşı koymak amacıyla kurulan Dünya Sosyal Forumu'nun Brezilya'nın Porto Allegre kentinde

20. Arkaplan için bkz. Alejandro Colas, *International Civil Society*, Cambridge, Polity, 2002; R. D. Lipschutz, "Reconstructing World Politics: The Emergence of Global Civil Society", *Millennium: Journal of International Studies* 21, 3 (1992): 389-420; *Global Civil Society 2002*, Oxford, Oxford University Press, 2002.

de yapılan yıllık oturumları olmuştur. Bir tür seçim süreciyle göreve getirilecek bir Küresel Halk Meclisi'nin kurulmasının dünyanın her yerinde ciddi bir biçimde savunulması da diğer tepkiler arasındadır²¹ (bkz. 5. Bölüm). Genel yaklaşım, Avrupa deneyiminden, özellikle de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Parlamentosu'ndan yola çıkarak, küresel ya da kozmopolit demokrasiyi teşvik etmektir.²² Afrika Birliği'nin bir Afrika parlamenter kuruluşu oluşturmayı kesinlikle önüne koymak yönünde aldığı son karar bu açıdan çok cesaret vericidir.

Ütopik ve dini geleneklerden yola çıkan hayalci küresel yurttaşlık yaklaşımları da son dönemde ortaya çıkan diğer eğilimlerdenidir. Daha önce, katılım ve üyelik konusunda "yurttaş hacı" tabiriyle bir perspektif önermeye çalıştım²³ (bkz. 6. Bölüm, 234-5). Bu mecazi anlatımda "yurttaş hacı", mekânsal kimliğe hapsolan federal dünyacıların tersine, ağırlıklı olarak zamansal bir kimlik taşıyan küresel yurttaşdır. Yurttaş hacı uzun bir yolculuğa başlamıştır ve bu yolculuk gelecekteki belirlenmemiş bir noktada tamamlanacaktır. Yurttaş hacinin bilinci, küresel yurttaşlığı değerlerden harekete geçen bir süreç –belirli hedefleri öne çıkartan, ama kökleri bugünün aciliyetlerinde bulunan; doğası gereği ya da her zaman değilse de, herhangi bir büyük kapsayıcı çözüm benimsemek açısından bir dereceye kadar genel anlamda anti-ütopik olan bir süreç– bağlılıkla tanımlayan ulusötesi aktivistinkine çok yakındır. Eğer günümüzdeki dünya düzeni krizi önemli bir savaşın patlak vermesine neden olursa, özellikle de nükleer silahlar ve diğer kitle imha silahları kullanılırsa, küresel güvenlik için güçlü bir demilitarizasyonun eşlik ettiği, normatif demokratik çizgide örgütlenen bir dünya yönetiminin oluşturulmasına adanmış bir hareketin ortaya çıkması şaşırtıcı olmayacaktır.

21. Çeşitli alternatifleri göz önüne almak açısından bkz. Falk ve Andrew Strauss, "On the Creation of a Global Peoples Assembly: Legitimacy and the Power of Popular Sovereignty", *Stanford Journal of International Law* 36 (No. 2): 191-219, 2000.

22. Daniele Archibugi ve David Held, haz., *Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order*, Cambridge, Polity, 1995 içindeki makalelere bakınız.

23. "Yurttaş hacı" fikri daha önce Richard Falk, *On Humane Global Governance: Toward a New Global Politics*, New York, Polity, 1995 içinde ortaya atıldı.

Bu küresel yurttaşlık matrisinin 1990'larda kolaylaştırıldığını düşünüyorum (bkz. 5. Bölüm). O yıllarda ticaretin, yatırımın ve emek politikalarının küreselleşmesinin, siyasi alanı egemen devletin önemi azaltacak şekilde yeniden tanımlamakta olduğu şeklinde bir anlayış vardı. Aslında, daha önce devletleri insani küresel yönetişimin önünde engel olarak görenler rota değiştirerek, güçlü, halka yönelik sosyal demokrat devletlerin sivil küreselleşmenin hedeflerini geliştirecek en uygun araçlar olduğunu düşünmeye başladılar. Yurttaşlık ve bağlılık konusundaki Vestfalyen anlayışı zayıflatmak konusunda, önemli devletler arasında dikkate değer stratejik çatışmaların bulunmaması gibi, Avrupa bölgeciliğindeki dramatik gelişmeler de etkili oldu.

11 Eylül, hiç değilse Amerika Birleşik Devletleri'nde, devlet güvenliğinin önceliğini yeniden kabul ettirdi ve emperyal küreselleşmeyi değilse de ekonomik küreselleşmeyi daha önemsiz bir olgu haline getirdi; hiçbir şekilde geçersizleştirip reddetmediyse de, El Kaide'ye karşı yürütülen savaşa ve imparatorluk inşasına kesinlikle tabi kıldı. 11 Eylül'ün yarattığı askeri odaklanma ve milliyetçi iklimin küresel yurttaşlık teması açısından daha zararlı olan yanı, 1990'ların normatif devriminin beklentilerini en azından şimdilik kesintiye uğratmış olmasıdır. Küresel yönetişimin şekli ve geleceği konusundaki tartışma, savaşlar ve Washington'dan yönetilen birleşik küresel güvenlik yapısının inşasına ilişkin tek amaçlı bir uğraşa indirgenmiştir. Bu dikkatin devlet ve Batı karşıtı şiddetin temelindeki nedenlerin çözümüne yöneltilmesi halinde, normatif devrim hızla canlanabilir elbette. Bütüne bakarsak, Amerikan liderliği küresel yönetişime böyle bir yol açabilecek türden özeleştirilere girmek konusunda büyük ölçüde isteksiz olmuştur, fakat umut verici belirtiler vardır. Bush yönetimi sosyal sorunlara devletin el atmasına genel anlamda düşman olmasına rağmen, Güney ülkelerindeki yoksulluk ile siyasi ekstremizm arasındaki bağları fark ettiğini açıkça göstererek, 2002 yılında ABD'nin dış ekonomik yardımlara doğrudan katkısını şaşırıcı bir biçimde 5 milyar dolar kadar artırmıştır. Fakat böylesi bir jest, yeni nesil nükleer silahlar ve nükleer silahlara karşı pahalı bir savunma kalkanı geliştirmeyi ve konuşlandırmayı da içeren askeri harcamalara ayrılan kaynaklardaki muazzam artışların yanında önemsizleşmektedir. Bu jest, nükleer silahların kullanımıyla ilgili,

önemli savaş alanı avantajlarına yol açacak her durumda bu savaş araçlarını kullanılabilir hale getireceği anlaşılan, yeni Amerikan doktrini karşısında daha da önemsizleşmektedir. Şimdiye kadar en fazla zararı veren, devlet politikalarını eleştiren görüşleri ihanet ile aynı gören milliyetçi vatanseverlik biçimleriyle güvenliğin birleştirilmesi olmuştur (bkz. 11. Bölüm).

Daha önce tartıştığımız Lindh vakasında belirtildiği gibi, 11 Eylül'den bu yana Amerikan sahnesine küreselleşme karşıtı siyasi bir duygu yükselişi hâkim olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin lider rolü veri alındığında, bu durum bazı seçmenlerin küresel yurttaşlıktan vazgeçmesi ve bazılarının da dünya halklarına zorla dayatılan Amerikan imparatorluğuna karşı alternatif bir gelecek önermeyi de içerek şekilde küresel yurttaşlığa daha sıkı sarılması anlamına gelmektedir. Bu anlamda 11 Eylül, ABD tarafından kullanılan güç ve nüfuz karşı koymayı amaçlayan küresel (ve bölgesel) yurttaşlığı fiilen güçlendirebilir, fakat öte yandan 19. ve 20. yüzyılın ittifak politikalarının ve Vestfalyen aktörlerce şekillendirilen düşmanlıkların canlanmasına da yol açabilir. Aslında, 11 Eylül'ün etkisi büyüktür, ama henüz son bulmamıştır ve kesinlikle tek yönlü değildir. Bu etki devletçiliğin gücünün bazı ortamlarda hem saldırganlık anlamında (emperyal ve vahiysel küreselleşme) hem de savunma anlamında (hegemonik tecavüzlerden ve yurttaş küreselleşmesinden kaçınma) artması, başka ortamlardaysa (ekonomik küreselleşme ile müdahaleci ve hegemonik devlet işleri) azalması olmuştur.

Özetleyecek olursak, dünya düzeninin bir boyutu olarak yurttaşlık artık basit bir sorun değildir, hatta hiçbir zaman basit olmamıştır. Vestfalyen çerçeve, hâlâ önemli olmasına rağmen, siyasal gerçeklik üzerinde kendi başına yeterli bir güç oluşturmamaktadır ve yasal bir statü olarak yurttaşlığın formalitelerinden ayrı bağlılık örüntülerini asla açıklayamamıştır. Daha karmaşık, ayrıntılı ve farklılaştırılmış bir yurttaşlık modeline şiddetle ihtiyaç duyulmaktadır. Bu model geleneksel yurttaşlığa ilişkin farklı tarz ve eğilimleri içermeli, fakat çeşitli devlet dışı yurttaşlık iddialarının ortaya çıkmasına neden olan bölgesel, ulusötesi ve küresel kimliklere de açık olmalıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Gerileme

George W. Bush'un Postmodern Jeopolitikasını Kavramak

BAŞKAN BUSH'UN Haziran 2002'de West Point'teki mezuniyet töreninde askeri akademi öğrencilerine hitaben yaptığı konuşma dünya ölçeğinde hak ettiği ilgiyi topladı. Bunun esas nedeni, emperyal küreselleşmenin en açık kabullenilişi olarak eleştirel biçimde yorumlanan stratejik önalıcılık doktrininin ilk kez bu konuşmada bütünlük içinde telaffuz edilmesi idi.¹ Birkaç ay sonra Beyaz Saray, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi çerçevesinde güvenli bir ABD için, aynı hattı izleyen daha kapsamlı reçeteler yayımladı, fakat temel noktaların tümü West Point konuşmasında dile getirilmişti. Bush Beyaz Sarayı'nın ve Pentagon'un çığırtaşığını yaptığı radikal doktrin çerçevesinde ABD, Amerikan liderlerinin, "teröristler"i barındırdığı ya da nükleer, biyolojik veya kimyasal kitle imha silahları bulundurduğu düşünölen herhangi bir devlete askeri saldırı düzenleme hakkı olduğunu iddia ediyordu. Ya Afganistan'da Taliban rejiminin iktidardan düşürölmesinde kullanılan benzer bir modelle ya da ölkede Saddam karşıtı bir ayaklanmanın kışkırtılmasıyla rejimi değiştirmeyi planladığı açık olan müdahaleci Amerikan diplomasisi tarafından yıllardır sürekli tehdit edilen Irak, önalıcılık doktrininin ilk sınav alanıydı.

Washington'un önalıcı savaş planları, Ortadoğu hükümetlerinin ve Avrupalı ABD müttefiklerinin itirazlarına, Irak'ta önalıcı bir savaşa girişilmesine karşı dünya ölçeğinde başlatılan yaygın muhalefete rağmen ilerledi. Bu ilerlemenin hızı, Bush Beyaz Sarayı'nın daha güçlü bir siyasi mutabakat inşa etmek ve eleştirilerin önünü almak

1. Başkan Bush'un 2 Temmuz 2002 tarihli West Point konuşması Beyaz Saray'ın web sitesinde bulunabilir. www.WhiteHouse.gov

için BM Güvenlik Konseyi'nin onayını almaya çalışmasıyla azaldı. Gelişmeler değerlendirilirken, önalıcılık doktrininin ABD'nin güvenliğine yönelen dikkate değer bir tehdit olmadığı halde Irak'a uygulanmasının, doktrin kendisinden daha fazla kaygı uyandırmış olduğu da bilinmelidir.

Uluslararası güç kullanımına getirilen bu yeni yaklaşım, ABD tarafından kontr-terörizm bayrağı altında ve 11 Eylül saldırılarından sonra ülkede hüküm süren ateşli milliyetçilik ikliminde ilan edildi (bkz. 11. Bölüm). Bu yaklaşımın Birleşmiş Milletler Şartı'nın, uluslararası bir sınıra yönelik silahlı bir saldırı *sonrasında* kendini savunmak amacıyla ya da BM Güvenlik Konseyi'nin bir kararı doğrultusunda güç kullanmak dışında herhangi bir uluslararası güç kullanımını yasaklayan (Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı'nın kararlarıyla güçlendirilen) temel fikrinin sözü bile edilmeksizin benimsenmesi rahatsızlık yarattı. Başkan önalıcı savaş iddiasını hiç değilse El Kaide tehlikesinin yarattığı özel güvenlik tehdidi karşısında kendini savunma hakkının yeniden yorumlanması olarak gündeme getirebilirdi.

Uluslararası hukukçular BM'nin kurulduğu 1945 yılından bu yana BM Şartı'nda belirtilen kendini savunma hakkının hangi alanlara uygun düştüğünü tartışıyorlar, fakat belirli bir ülkenin verili herhangi bir zamanda genişletilmiş bir iddia ortaya koyması için mantıklı ve ilkeli bir açıklama yapmasının zorunlu olduğu konusunda her zaman hemfikirdiler. İddianın özgüllüğü esasen yapılan yorumun temelinde bir mantık kuralına başvurulmasıdır; yani bir ülkenin BM Şartı'nda yer verilen hukuki yasakların fazlasıyla kitabi yorumundan yola çıkıp savunma gücünü kullanmasına imkân vermeyen bir tehditle karşılaştığında kendi temel güvenliğini riske atmasını beklemenin makul olmayacağına işaret etmektedir. Aynı zamanda, diplomatlar ile hukukçular arasında, tekil olaylarla genel durumları güç kullanma talebi konusunda ikna edici bir gerekçe oluşturabilecek tarzda birleştirerek bu tür hareketleri somut koşullarla ilişkilendirmenin gerekli olduğu konusunda zımnî bir anlayış bulunmaktaydı. ABD'nin Irak'la ilgili savının hükümetlerin algılarında ve kamuoyu nezdinde inanılır olmaktan çıktığı bir bağlamda bu anlayışın bozulması, ABD'nin savaş tacirliğine karşı dünya ölçeğinde bir eleştiri fırtınasına yol açtı.

Irak 1990'da Kuveyt'i işgal edip kendi topraklarına kattığında, uluslararası hukuk Kuveyt'in ister kendi başına ister diğer devletlerle koalisyon oluşturarak kendisini savunma talebine destek vermişti. 51. Madde bu tür talep sahiplerine eylemlerini Güvenlik Konseyi'ne zamanında rapor etme görevi yüklemesine rağmen, Kuveyt'e özel bir BM onayı beklemezsizin ülkesel egemenliğini geri almak için kendini savunma amaçlı eyleme geçme yetkisi verildi. ABD ve diğerleri bu koşullarda başarılı bir savunma olasılığını desteklemek amacıyla Kuveyt'e katılabilir, böylece uluslararası hukukçuların kolektif savunma dedikleri şeyi hayata geçirebilirlerdi. Bu BM Şartı dahilinde devletlerin uluslararası güç kullanımına karar verebilme yetkisinin yasal anlamda sınırlandırılması için ABD'nin yaptığı girişimlerin doruğa çıktığı 1956 yılında Amerikan hükümetinin, Mısır'a karşı güç kullanımının meşru müdafaa olmadığını ve BM Şartı ile modern uluslararası hukuka aykırı olduğunu iddia ederek İngiltere, Fransa ve İsrail'in Süveyş Operasyonu'na karşı çıkması müttefiklerini ve hasımlarını şaşkırtmıştı. Washington'un Nasır'ın İsrail ve Batı karşıtı militanlığından hiç hoşlanmamasına rağmen böylesi hukuk odaklı bir tavır göstermesi özellikle etkileyiciydi.

Çatışma koşullarında devletlerin güç kullanma serbestliğinden vazgeçmeleri konusundaki bu yasal taahhüt, I. Dünya Savaşı sonrasında döneminde aşamalar halinde gelişti. II. Dünya Savaşı'ndan sonra hayatta kalan Alman ve Japon liderlerin işledikleri iddia edilen savaş suçlarından ve barışa karşı işledikleri suçlardan yargılanmaları ile genel fikir hayata geçirildi. Nuremberg ve Tokyo duruşmaları sanıkların saldırgan savaşlar başlatmaktan suçlu olduklarını göstermeye odaklandı. Neticede ulaşılan tarihsel yargılarda, bu tür davranışların savaş sırasındaki mezalimden bile daha kötü olduğu ilan edildi. BM Şartı'nın bununla ilişkili görevi, devletlerin temel egemenlik hakkı ile liderlerin karar verme yetkisine getirilen temel sınırlamayı olabildiğince net tanımlamaktı. Bu da devletlerin bir güvenlik seçeneği olarak uluslararası güç kullanımının niçin koşulsuz biçimde, yukarıda belirttiğimiz, biraz suni olarak meşru müdafaa hakkını sınırlama biçimini alan o tek istisnayla (51. Madde) yasaklandığını (2 (4). Madde) açıklamaktadır. Örneğin 1980'lerin ortalarında ABD, Nikaragua'daki Sandinistaların komşu El Salvador hükümetini silahlı mücadele ile devirmek isteyen devrimci harekete

yardımcı olduğunu ve bu durumda mevcut El Salvador hükümetinin kolektif savunma yapmasının yasal olduğunu sert bir biçimde iddia ettiğinde Uluslararası Adalet Divanı'nın büyük bir çoğunluğu karşı çıktı; 1980'lerin ortalarında bu durum Reagan yönetimini öylesine kızdırdı ki, Birleşmiş Milletler sisteminin adli kolundan gelen zorunlu yargılama hakkı konusundaki onay geri çekildi. Bu bakımdan, ABD'nin dış politikasını BM Şartı'na ve uluslararası hukuka uygun bir biçimde yürütmeyi reddetmesi yeni bir durum değildir. Yeni olan, meşru müdafaa anlayışına karşılık gelen hiçbir gerekçe olmaksızın *büyük* bir savaş başlatma iddialarını yaygınlaştırması ve böyle yaparak, hem dünya kamuoyuna hem de genel olarak anlaşıldığı biçimiyle uluslararası hukuka meydan okumasıdır. Daha da rahatsızlık verici olan şey, bu tektarafılığın Irak'ta uygulamaya sokulmasıdır. Egemen bir devlet gerçek dışı bir biçimde bölgeyi ve ABD'yi tehdit ediyormuş gibi gösterilmiş, ayrıca buna ABD'nin güvenlikle ilgili çıkarları savaşa girmesini gerektirdiğinde kararı kendi başına verebileceği yönündeki iddiası da eşlik etmiştir.

Önalıcılık, BM Şartı'nda yer alan meşru müdafaa sınırlamasına ters düşecek şekilde önceden vurmaya dayanmaktadır, fakat 1967 Savaşı'nda BM'nin savaş önleyici varlığına son verildikten sonra düşman Arap birliklerinin sınırlarına yığılmasının ardından İsrail'in makul bir gerekçeyle önceden vurmasındaki gibi bir kriz söz konusu değildir bu kez. ABD savaş gerekçesinde Bağdat'ın karanlık emelleri olduğu iddiasına dayanıyor, terörist gruplarla muhtemel bağlantıları bulunduğu dikkat çekiyor, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunun altını çiziyor ve bu gerçeklikler karşısında hareketsiz kalmanın gelecekte yol açabileceği tehlikelerden dem vuruyordu. Peki bu gerçeklikler gerçek midir? Irak Savaşı'nın sonrasında Washington'un gerekçe gösterdiği olguların uydurma olduğu giderek daha fazla ortaya çıkmaktadır. Fakat Beyaz Saray, Pentagon ve Dışişleri Bakanlığı durumu gerçekçi bir biçimde sunmuş olsalar dahi, ortada savaşı gerektirecek makul bir gerekçe bulunmayacaktı. BM'de yapılan Irak tartışmasında ABD'nin iddialarının temel dayanakları kabul edilmiş olmasına rağmen, ABD Güvenlik Konseyi üyelerini ikna etmeyi başaramamıştır (bkz. 10. Bölüm).

Tektarafılı biçimde uygulandığı takdirde önalıcılık doktrini, sınırı olmayan, BM ya da uluslararası hukuka hesap vermeyen, sorumlu

hükümetlerin kolektif kararlarına dayanmayan ve daha da kötüsü pratik bir zorunluluk olduğuna dair inandırıcı bir gerekçe gösterilmesini gerektirmeyen bir doktrindir. Irak bağlamında önalıcılık, hareketsiz kalınmasıyla ortaya çıkacak acil ve ciddi bir tehlikenin ana unsuru kanıtlanamadığından ve muhtemelen varolmadığından, kendi sınırlarının çok ötesine zorlanmıştır. Böyle bir tehdit bulunmadığından, bazıları ABD'nin önalıcı savaş değil, "önleyici bir savaş" yürüttüğünü düşünmektedir. Aciliyet gerekçesi bulunmadığından BM Şartı'nın kısıtlarından bir adım ileri giden önleyici savaş ise, sonraki bir tarihte tehdit oluşturabilecek bir aktörün uluslararası arenadan uzaklaştırılması gibi belirsiz bir iddiaya dayandırılmaktadır. Son dönemde bazı kişiler, Çin görece zayıfken önleyici bir savaş çıkarmanın, onun ABD'nin jeopolitik üstünlüğünü tehdit eden bir düşman haline gelmesine izin vermekten daha iyi olacağı şeklinde bir stratejik hesabı kapalı kapılar ardında tartışmaktadır. Önleyici savaşa başvuru uluslararası hukuka dayanma iddiası taşımaz. Makyavelist bir yönelim içeren saf jeopolitiktir.

Fakat önleyici savaş gerekçesi bile Irak vakasına uygun görünmemektedir. Irak'ın gelecekte ABD'nin güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturacağını öngören makul bir senaryonun tasavvur edilmesi neredeyse imkânsızdır. Bu nedenlerle, Irak'a karşı girişilen savaş açıkça saldırgan bir savaş olarak nitelenebilir – yani, uluslararası hukukun esnetilmesi ve jeopolitik gerekçelerin öne sürülmesi halinde bile yeterli meşruiyeti sağlayamayan bir savaştır. Bu nedenle Bush yönetiminin ya olguları yanlış analiz ettiği ya da Irak Savaşı'nı başlatırken açıkça belirtmediği niyetleri olduğu anlaşılmaktadır. Her koşulda, yaptığı harekât, genel küresel güvenliği ABD'nin küresel egemenliğine dayandıran temel, altta yatan kararından kaynaklanan ve Ortadoğu üzerinde denetim sağlamanın bu amaca ulaşmakta yaşamsal bir adım olduğunu gösteren sorumsuz ve radikal jeopolitikanın bir ifadesi olarak anlaşılmıştır. Bu şekilde düşünüldüğünde, Irak Savaşı esasen bölgesel egemenlik elde etmek için tasarlanan önemli bir Amerikan harekâtıydı.

Bu kritik yönü bütünüyle ele almadan önce, ardında yatan niyetlerden bağımsız olarak, bu savaşın Irak halkını Saddam Hüseyin'in zalim yönetiminden kurtaran başarılı bir "insani müdahale" vakası olduğu şeklindeki iddiayı değerlendirmek yararlı olabilir. Böylesi

bir sonucun Irak Savaşı'nın yararlı bir yan ürünü olduğu kesindir, fakat bunun hukuki açıdan ya da dünya düzeninin jeopolitik yönetimi açısından bir gerekçe olmasına göz yumulabilir mi? ABD'nin özgül savaş hedeflerinin Irak halkını kendi kaderini tayin hakkından mahrum eden ve bir baskı biçiminin yerine diğerini geçiren uzun süreli bir işgale neden olabileceği de geçerken not edilmelidir. Fakat bunun ötesinde, savaş bir temele dayanarak ilan edilip, olaydan sonra bir başka gerekçeyle sürdürülmesine izin verilemeyecek kadar ciddi bir meseledir. İnsani bir sorumluluk olarak sunulmuş olsaydı Amerikan halkı ve Kongre dahi Irak Savaşı'nın risk ve maliyetlerini kabul etmeyecekti. Savaşın gerçek gerekçesinin saklanması yurttaş ile devlet arasındaki kamusal meselelerin en temeline ilişkin güvenin kötüye kullanılması demektir. Fakat buna rağmen olaylar insani müdahale iddiasını doğrulamıyordu. Ortada acil insani müdahale gerektirecek hiçbir şey yoktu, rejimin en kötü aşırılıkları yıllar önce vuku bulmuştu; sivillerin çektiği sıkıntı Saddam Hüseyin'in zulmünden çok BM yaptırımlarından kaynaklanıyordu ve her şeyin ötesinde, Irak'ta değişim ve reform için iç politikaya olağan bir güven duyulmamasını meşru kılacak acil bir insani müdahale zorunluluğu söz konusu değildi. Bu açıdan, Irak Savaşı'ndan önceki durum, 1999'daki savaş öncesindeki Kosova ya da şu andaki Etiyopya ve Liberya gibi Afrika ülkelerindekiyle tezat oluşturmaktadır.

Megaterörist tehdit gerçekliğinin ülkesel devletlerden oluşan bir dünyada silahlı çatışmaya dayalı kural ve sınırlamaların geçerliliği üzerinde yeniden düşünülmesini gerektirdiği doğrudur. El Kaide tehdidinin en radikal veçhesi, çokdevletli bir şebeke olarak ülkesiz, gizli bir örgütsel yapı olmasının sonucudur. Modern jeopolitika egemen devletler arasındaki çatışma ve ilişkileri ele almak için biçimlendirilmiştir; mütevazı geleneksel mali ve askeri kaynaklara sahip bir şebekenin büyük bir saldırıya girişecek ve en büyük devlete karşı küresel ölçekte yıkıcı bir savaş açacak gücü bulunması, güç kullanımı ve meşru müdafaayla ilgili yasal doktrinlerde buna karşılık verecek düzenlemelerle güçlendirilmiş bir *postmodern jeopolitika* inşa edilmesini gerektirecek farklı bir güvenlik yapısının kabul edilmesini zorunlu kılmaktadır. Postmodernite burada jeopolitikanın dünya düzenine dair içerimlerine işaret etmektedir. Bu içerimler, artık güvenlik meselelerinin, devlet aktörlerinin ülkesel boyutlarına

referansla anlaşılabilir olacak çatışmalar konusunda bu aktörlerin etkileşimine indirgenemeyeceğinin anlaşılmasıyla bağlantılıdır. Bu durum, 1648'deki Vestfalya Barışı'nda seküler egemen devletin yükselişiyle doğan ve ülkesel ihtiraslar ve korunmaya referansla ifade etmenin yanlış olmayacağı "modernite" ile çelişmektedir. Postmodern jeopolitika 11 Eylül ile başlamadı – ondan çok daha önce başladı. Vestfalyen çizgide tasavvur edilen dünya düzenini baltalayan sürecin derin ve çeşitli kökleri bulunmaktadır (bkz. 1. Bölüm).

Son yıllarda ekonomik küreselleşme ve yurttaş küreselleşmesi, modern olanı postmodern olandan ayıran eşiği aştı ve bunu bilhassa otoritenin merkezini ulusötesi dinamikleri de içerecek şekilde ikili bir biçimde devletten piyasaya ve devletten sivil topluma kaydırmak suretiyle yaptı. Ülkesiz ve mekânsız enformasyon teknolojilerinin küresel ölçekte davranışları koordine edecek şekilde yayılması ve hızla gelişmesi ülkesel sınırları olan siyasi birimlere dayanan düzenleyici çerçeveyi gerçekten altüst etti. Usame bin Ladin ve George W. Bush'un 11 Eylül'de ve sonrasında yaptıkları şey, postmodern jeopolitikayı piyasalardan ve sermayenin mantığından uzaklaştırarak savaşa ve çatışmaya doğru, fetih sorunlarına doğru bir geri dönüşe teslim etmektir. Bin Ladin açısından odak noktası, Müslüman dünyada bugün yaşamı yöneten farklı egemen devletlerin modern, Batı'dan esinlenen yapısının yerine ülkesel olmayan bir İslami ümmet geçirme hayalini megaterörizmi kullanarak güçlendirmektir. Bush ise, altmış civarında ülkede gizlenen düşman şebekesine karşı bir misilleme savaşı yürütmeye ve dünyanın her yerinde silahlı mücadeleye –yani, ülkesel bir düşman olmadan girişilen ve Bush'un perspektifi açısından modası geçmiş *modernist* bir icat olan uluslararası hukuku dikkate almadan yürütülen bir savaşa– girişmiş tüm devlet dışı güçlere savaş ilanına vurgu yapmaktadır. Ayrıca El Kaide'ye karşı verilen mücadele sürecinde ABD'nin öncülüğünde benzeri görülmemiş bir küresel imparatorluk kurulmaktadır. Emperyal tutkuların peşinden giden siyasi aktörler ortaya yeni çıkmamıştır. Yeni ve değişik olan –ülkesel yayılma ve bir dış sınırı olmaksızın denetim ve egemenlik anlamında– imparatorluğa ulaşılmış olmasıdır. Küresel bir imparatorluk kurma projesi gelecekte haritalarda görülmeyecektir, ama toprakları farklı renklerle vurgulanan ülkelerin bağımsızlığı birçok nedenle önemsizleşecektir.

Megaterörizm tehdidine yanıt vermek, uluslararası hukukun bir miktar esnetilip saldırı altındaki egemen devletlerin ve muhtemelen bir bütün olarak devlet sisteminin makul güvenlik ihtiyaçlarıyla uyumlulaştırılmasını gerektirmektedir. Ulusötesi terörizme karşı yıllardır ABD, Hindistan, İsrail ve diğer ülkelerce gösterilen sınır ötesi askeri tepkiler BM ve uluslararası kamuoyu tarafından genel olarak hoşgörüle karşılanılmıştı, çünkü bunlar savrulan tehditlerle orantılı ve gerekli görülmüştü, ayrıca güç kullanımı özü itibariyle ön alıcı değil *tepkiseldi*. Mantık kurallarına ve uluslararası güç kullanımıyla ilgili ihtiyati disipline uygun görünüyordu. Uluslararası hukuk bu pratik güvenlik zorunluluklarına hizmet etme yönünde tutarlı bir eğilim gösteriyordu – fakat daha çok bir adaptasyon anlayışıyla ve esasları bakımından ihlal edilmeden.

Fakat Bush'un önalıcılık doktrini çok daha ileri gitmekte, hayli tehlikeli olan mantıksızlık ve akılsızlık alanına girmektedir. Şebeke-lerin değil ülkesel devletlerin güç kullanımını yönlendirmek amacıyla, yüzyıllardır sabırla geliştirilen uluslararası hukukun içerdiği sınırlayıcı kurallar ve prensipleri terk etmek için ele gelir yanı olmayan bir hak talep etmektedir. Devletler arasındaki ilişkilerde uluslararası güç kullanımı üzerindeki temel yasal sınırlamaları terk etme önerisinde bulunmak, 11 Eylül tehdidini fazlasıyla yanlış yorumlamak demektir. Bu terk ediş devletlerin düşmanlarına karşı savunma dışı gerekçelerle de güç kullanmalarına izin vermekte, böylece diğer siyasi aktörlerin de gelecekte başvurabilecekleri olası güç kullanımları için korkunç bir bahane yaratmaktadır. Haksız yayılma tehdidinde bulunan hemen her devlete yaklaşımda etkili yöntemin "tahdit" ve "caydırma" olduğunu düşünmek için her türlü gerekçe mevcuttur. Irak'ın saldırgan tutumuna devam etmekten caydırılmayacağını gösteren hiçbir kanıt bulunmamaktadır. Neticede, Irak'ın 1980'lerde İran'a açtığı savaşın yanı sıra 1990'da Kuveyt'i işgal ve ilhak etme girişimiyle ilişkili tüm davranış örüntüsü Bağdat'ın bu işlerden kazançlı çıkacağına dair rasyonel hesaplara dayandırılmıştı. Bu girişimlerin çok yanlış olduğu ortaya çıkınca, Bağdat politika değiştirdi ve yayılmacı jeopolitikaların başarısızlığını isteksizce de olsa kabul etti.

Irak'taki rejim acımasız ve baskıcı olmasına rağmen, 1990'a kadar Batı tarafından, özellikle İran Devrimi'nin sonrasında radikal İslam'ın yayılması bağlamında bir tür jeopolitik müttefik olarak kabul

edilmişti. Irak bir devlet olarak normal faaliyetlerde bulunuyor ve normal davranıyordu – yani, ne İran ne de Kuveyt'te askeri zafer olasılıklarını doğru değerlendirmeyi başaramadığı veri alındığında çok akıllıca değilse bile, çıkar ve maliyetlerini tartıyordu. Son yıllarda, somut bir güvenlik tehdidi karşısında önalıcılık için güç kullanmaya hazır olan ve bunu Osirak'taki Irak nükleer reaktörüne saldırarak gösteren İsrail'in yanı sıra, çok üstün bir güç olan ABD tarafından da kuşatılmakta ve tehdit edilmekteydi. 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra, Irak'ın komşularına ya da başka ülkelere yönelik herhangi bir sert çıkışı, tehdit biçiminde bile olsa, kesinlikle Irak'ın hemen ve tümüyle yıkımına yol açacak imha edici bir yanıtla sonuçlanacaktı. Bağdat önemli sayıda biyolojik, kimyasal ya da nükleer silah edinmeyi ya da elinde tutmayı başarmış olsaydı bile, Irak konusunda caydırma ve tahdidin başarısız olacağını düşünmek için hiçbir neden yoktu. Caydırma ve tahdit kırk yıldan fazla bir süre Sovyetler Birliği konusunda çok daha büyük çaba gerektiren koşullarda bile başarılı olmuş ve yalnızca iktidarın iç halkasındaki önemsenmeyen ekstremistler ABD'nin önalıcı ya da önleyici olmaya çalışması gerektiğini savunmuşlardı. Tekrar edersek, Irak tartışmasına açıkça ifade edilmeyen hedefler damga vurmuştur: Bunlar petrol, bölgede ve bölgenin ötesindeki jeopolitik hedefler ve İsrail'in güvenliğidir.

Önalıcılığın tehlikeye attığı şey, özellikle şer eksenini sözüyle bağlantılı olarak, uluslararası hukukun tarif ettiği bazı tartışmalı meşru müdafaa hakkı açıklamalarından daha gizli ve tehditkârdır. Sınırım Washington bu ülkelerin yapacağı saldırgan harekâtlardan değil, *onların* ABD ve İsrail'in bölgedeki jeopolitik ihtiraslarına karşı caydırıcı olabilecek yeterlilikle kitle imha silahı edinmesinden korkmaktadır. ABD Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana dünya politikasında kendi kısıtlamaları dışında caydırılmaz olmanın lüksünden yararlanmıştır. Diğer ülkeleri özellikle rahatsız eden bu derecede bir "tektaraflılık", Pentagon'un Aralık 2000'de kamuoyuna sızdırılan, daha sonra kongre oturumlarında doğrulanan ve muhtelif stratejik koşullar altında ABD'nin nükleer silahlara daha fazla bel bağlamasını içeren raporunda yer alan hamlelerle bağlantılı olarak anlaşılmalıdır.

Bush West Point'te kendinden menkul bir ahlaki tutumla, "düşmanlarımız... bu korkunç silahları ararken yakalanmıştır," demiştir.

Liderlerimiz bu silahların ABD'nin elinde bulunması halinde, bilhassa Amerikalı danışmanlar açıkça ve defalarca bunların kullanılmasının tasarlandığını belirtirlerken, başkalarının gözünde daha az korkunç görünmediğini hiç düşünmemektedirler. Çifte standardın mevcut dünya düzeninin bir parçası olduğunu, hiçbir şey nükleer silahların birkaç devlet için meşru güvenlik araçları sayılırken diğerleri için suç teşkil etmesi kadar iyi örnekleyemez. Diğerlerinin, caydırıcı unsurlar bulunmadığı müddetçe ABD'nin yeniden "Hiroşima cazibesi"ne meyledeceğinden, yani savaş alanı ve lehteki stratejik iddialar ikna edici görüldüğü takdirde, hiçbir misilleme beklentisinin olmadığı koşullarda diğer ülkeleri bu tür silahlarla tehdit etmek isteyeceğinden korkmaları için her türlü gerekçe mevcuttur. Konu yalnızca küresel politika meselelerindeki tektarafılık gösterileri ve hukuken kuşkulu bir bağlamda Irak'a karşı savaş açılması değildir; daha çok, mali ve siyasal imparatorluk inşa projesiyle ilgili olarak bu kadar rahatsızlık yaratan bir politikaya neden olan Amerikalı liderlerin sergilediği jeopolitik basiretsizliktir.

Üstelik Bush daha da ileri giderek imparatorlukla ütopyayı birleştiriyor. West Point'te kendisini dinleyenlere "yirminci yüzyılın insan onuru konusunda tartışılmaz taleplere, hukukun egemenliğine, devlet iktidarının sınırlarına, kadına, özel mülkiyete, konuşma özgürlüğüne, adalet eşitliğine saygı göstermeye ve dini hoşgörüye dayanan, insani ilerleme konusunda varolmayı sürdüren tek bir modelle sona erdiğini" hatırlattı. Açıkça ABD'nin bu yegâne siyasi meşruiyet modelinin somutlandığı yer olduğunu kastediyordu. Bush bir yandan "ABD bu vizyonu dayatamaz," derken, diğer yandan ABD hükümetinin "kendi halkları için doğru tercihleri yapan hükümetleri destekleyip ödüllendirebileceğini", muhtemelen doğru tercihleri yapmayanları da cezalandırabileceğini iddia ediyordu. ABD, önemli bir sorun olan kitle imha silahları konusunda oyunun kurallarını koymayı da içerecek şekilde bir küresel egemenlik hakkı talep etmekle kalmıyor, aynı zamanda toplumsal refah arayışlarının nihai yanıtına sahip olduğunu iddia ediyor. Bu iddiada bulunurken, kendi evsiz yurttaşlarını, kalabalık ve giderek sayısı artan hapisanelerini, kentlerindeki çürümeyi ve ABD'nin bilhassa oldukça farklı gelenek ve önceliklere bağlı olan diğer halklar için mümkün olan yaşamların en iyisini temsil etmediğini gösteren ülke içindeki diğer sayısız

sorunu unutmuş görünüyor. Bush'un dünya görüşü, diğer kusurlarının yanı sıra, farklılığın ve deneyimlerin geçerliliğini yok sayıyor; ayrıca, sıra ABD'nin dünyadaki rolü konusunda diğerlerinin meşru yakınmalarını kabullenmeye geldiğinde, koyu, karanlık bir inkârcılığa başvuruyor. Kendisinden hiç kuşku duymayan bu yaklaşım ABD tarafından teşvik edilen postmodern tutumu köktenci jeopolitikanın tehlikeli bir biçimi haline getirmektedir.

Bu postmodern jeopolitika vizyonu güçlü bir Protestan ahlakçılık dozuyula (bu ahlakçılık, hükümetin merkezi politikalarını belirleyen danışmanlar ve ileri gelenlerde tam bir ciddi neo-muhafazakârlık biçimini alan seküler sağ kanat ekstremizmiyle işbirliğinden kaynaklanan ek bir nüfuz kazanmıştır) desteklendiğinden yeni tehlike sinyalleri vermektedir. Bush, ABD'nin dünyaya yönelik yaklaşımının dini ve ahlaki kanaatlere dayandırılması meselesinde yüzüstüce bir tavır takınmıştır: "Bazıları doğru ve yanlışın diliyle konuşmanın diplomatik ya da terbiyeli bir tutum olmadığından kaygılanıyor. Buna katılmıyorum," dedikten sonra, "ahlaki [sözel] doğruluk her kültürde, her zaman, her yerde aynıdır," diye eklemiştir. Ardından bu tür bir mutlakıyetçilik güncel küresel gerçekliklere uygulanmıştır. Bush, "hayır ve şer arasındaki bir çatışmanın içindeyiz ve ABD şerre kendi adıyla seslenecektir. Şer ve hukuk dışı rejimlere karşı çıkarak bir sorun yaratmıyor, sorunu açığa çıkartıyoruz. Buna karşı çıkmak konusunda dünyaya öncülük edeceğiz," diye ısrar etmiştir. Bu fikirler ABD'yi en küçük bir özeleştirici kısıntısının dışında tutup diğerlerinin ABD politikalarından duyduğu sıkıntıya hiç değinmeden, yüksek bir ahlaki zeminde bulunulduğunu varsaymanın yanı sıra, dünya düzeninin şekillendirilmesi konusunda diyalogu ve müzakereyi yadsımanın da işaretidir. Şer güçlerle kabul edilebilir hiçbir uzlaşmaya gidilemeyeceğine göre, hayır güçlerinin önünde de mantıklı hiçbir engel olamaz. İslam dünyasındaki fundamentalizmi lanetleyebilir ve Usume bin Ladin'in saçtığı dehşeti yerebiliriz, peki ama Washington'daki iktidar sahiplerinin merkezden biçimlendirdiklerini ne yapacağız?

Amerika Birleşik Devletleri'nin geleceği konusundaki bu tantanalı jeopolitik vizyon üzerinde düşünürken, Bush'un başkan adayı olduğu sırada kullandığı, ABD'nin dünyadaki rolünü tanımlarken "alçakgönüllülük" erdemini münasip bir dille ülkeye hatırlattığı, bü-

tünüyle farklı retorige ne olduğunun merak edilmesi doğaldır. Bush o tarihte Bill Clinton ve Al Gore'a (çoğunlukla yanlış bir biçimde) atfedilen insani diplomasiyi karalamaya çalışıyordu, fakat seçim kampanyasındaki Bush'un hal ve fikirleriyle Beyaz Saray'daki Bush'unkiler arasındaki çelişki hâlâ çarpıcılığını korumaktadır. Bu jeopolitik hülyaları Oval Ofis'in sarhoş edici atmosferi mi besliyor, yoksa dış politika konusunda bilgisiz olduğu bilinen bu başkan 11 Eylül'de trajik bir biçimde denetimi ele geçirme olanağı kazanan bürokrat şahinlerin manipülasyonu mu bu savaşçı ruh haline girdi diye düşünmekten kendini alamıyor insan.

Dürüst olmak gerekirse, birçok nüfuzlu Amerikalı bu sınırsız küresel imparatorluk rüyasını paylaşmakta, fakat bunu o kadar açık bir dille ifade etmemektedir. Örneğin, saygın muhafazakâr askeri yorumcu Eliot Cohen *Foreign Affairs*'de şunları yazmıştır: "Evrensel (ve sorunlu) bir dile sahip evrensel yüksek kültürün Avrupa Ortaçağı gibi tanımladıkları 21. yüzyılda, ABD ordusu olağandışı ve benzersiz bir rol oynamaktadır. Amerikalılar ya da diğerleri bundan hoşlanırsa da hoşlanmasa da uluslararası düzenin nihai garantörü haline gelmiştir."² Bir mazeret ya da gerekçe göstermeden böyle bir iddiada bulunmak, aslında ABD'nin emperyal rolü konusunda artık kuşku kalmamıştır, hatta bu tartışma konusu bile edilemez ve böylesi bir güç üstünlüğünden kaynaklanan yetkinin uygulanması konusunda hiçbir geçerli danışma ve görüş alma süreci bulunmamaktadır, demekle aynı şeydir. Amerikalılar ya da diğerlerinin bu mukadderatı destekleyip desteklememesinin hiçbir değişikliğe yol açmayacağını kabul etmek de demokratik koşulların bulunmadığını ve uluslararası kamuoyunun önemsizleştiğini ortaya koymaktadır. *Foreign Affairs*'in aynı sayısında Stephen Biddle aynı konuda benzer varsayımlara dayanarak, Balkanlar'daki ve özellikle Kosova'daki sorunlarla ilgili gözlemler yapmaktadır: "Amerikalılar savaşlarda başarılıdır", fakat "ikinci ya da üçüncü dereceden çıkarları korumak için emperyal polislik gibi kirliliği uygun değıllerdir."³ Bu tür bir

2. Eliot A. Cohen, "A Tale of Two Secretaries", *Foreign Affairs* 81 (No 3): 33-46, 46'da (2002).

3. Stephen Biddle, "The New Way of War? Debating the Kosovo Model", *Foreign Affairs* 81 (No. 3): 138-44, 139'da (2002).

bakış açısı Amerikan küresel imparatorluğunun gerçekleşmesini kaçınılmaz bir sonuç olarak ele almaktadır.

Fakat, önalıcılık, çifte standart ve Protestan ahlakçılık West Point konuşmasında özetlenen postmodern jeopolitik bakış açısını sorunlu kılan yegâne özellikler değildir. Her şeyden önce, dünya düzeninin bugünkü egemen devletler topluluğundan oluşan görünümünü postmodern (yani ülkesiz) –gayri resmi de olsa fiilen Washington'dan idare edilen– bir küresel imparatorluk yönünde dönüştürme projesi demek olan küresel egemenlik arayışı gelmektedir. Bush bu girişimleri tam olarak tanımlamaya devam etmeden önce, mezun olan askeri öğrencilere yanıltıcı bir biçimde "ABD'nin ne genişletecek bir imparatorluğu ne de bunu kurmak yönünde bir ütopyası vardır," şeklinde güvence verdi. Başkan devletler arasında geçmişte görülen düşmanlıkların farklı ihtiraslardan ve rekabetçi güvenlik politikalarından kaynaklandığını belirtiyor, fakat ABD'nin askeri üstünlüğü sayesinde geleceğin farklı olacağını iddia ediyor: "ABD'nin meydan okunamayacak kadar güçlü bir ordusu vardır ve bu orduyu korumayı planlamaktadır, böylece diğer çağların istikrar bozucu silahlanma yarışı anlamsızlaştırılacak, ticareti ve barışa yönelik diğer çabaları engelleyen düşmanlıklar sınırlandırılacaktır." Bush'un dile getirdiği ihtiras, üzerinde düşünülmemiş olsa bile, gerçekten soluk kesici ve emperyaldir – böyle bir söylem, diğer tüm devletlere kendi güvenliğini sağlama döneminin esas olarak sona erdiğini, bundan sonra ABD'nin küresel jandarma olarak faaliyet göstereceğini ilan etmekle aynı şeydir. Diğer devletler rasyonel davranıp bu askeri gerçekliği kabul etmeli; güçleriyle kaynaklarını yararlı ekonomik ve barışçı emellere yönlendirerek, hem ulusal hem de küresel güvenliği Washington'un güvenli ellerine teslim etmelidir.

İnsan bu durumda dünyadaki, mesela Paris ya da Beijing'deki dışişleri bakanlarının, devletlerin güvenlik fonksiyonlarıyla ilgili geleneksel egemenlik haklarından dramatik bir biçimde vazgeçmelerini teşvik eden, hatta bu yönde talimat veren böyle bir dille karşılaştıklarında ne diyeceklerini merak etmekten başka bir şey yapamıyor. ABD'nin küresel rolüne ilişkin bu vurgu Anti-Balistik Füze Anlaşması'nın bir kenara atılması, bir füze savunma kalkanı inşası, uzayın militarizasyonu için yapılan planlar, robotiks ve elektronik yön belirlemeye dayalı savaş için geleceğe dönük teknikler üzerinde yapı-

lan yoğun çalışmalarla takviye ediliyor. Neo-muhafazakâr entelektüel camianın 1990'larda iddia ettiği gibi, ABD'nin emperyal olanak ve ihtirasları yalnızca ağırlıklı olarak askeri üstünlüğe bel bağlanarak ve gezegenin herhangi bir yerinde çok büyük bir güç gösterme irade ve yeteneğine dayanılarak gerçekleştirilebilir. Bu açıdan Irak Savaşı emperyal küreselleşmenin ilk güçlü dışavurumunu 1990'lardaki Afganistan ya da Balkan Savaşları'ndan çok daha fazla temsil etmektedir.

İster West Point'te Bush'un konuşmasında, ister *Foreign Affairs'* de birbirleri için yazan dış politika seçkinlerinin daha temkinli yazılarında, hatta akıllı ve ilerici eleştirilerde ifade edilsin, postmodern bir anlayış içerisindeki böyle bir analizin, günümüzün temel güvenlik meselesinin, tehditkâr bir devlet dışı düşmanın –aynı anda hem her yerde olan, hem de hiçbir yerde olmayan ve normal idari ahenk anlayışı içinde bir örgütlenme oluşturup oluşturamayacağı belirsiz gizli bir karanlık şebekenin– yönelttiği tehlikeye çözüm bulmakla ilişkilendirilmesine ihtiyaç vardır. Bu yeni koşulların, uluslararası hukuku ve küresel güvenliği bu tehditlerle etkili ve yapıcı bir biçimde uyumlu hale getirecek yeni düşüncelere davetiye çıkarttığı kesindir. Fakat Bush'un önerdiği düzeltmeler megaterörizmin özgün tehditlerine karşılık vermeyen ve tehdidi şiddetlendirmek gibi ironik bir etki yaratabilecek çeşitli tehlikeli güçlerin serbest kalmasına yol açan pervasız araçlardır.

Dünya halklarının güvenliği konusunda ABD'yi emniyet ve güveni tesis etmek için uygun yollar arayan küresel toplumun bir parçası olarak gören, daha güçlü bir Birleşmiş Milletler inşası doğrultusunda çalışmak için mevcut işbirlikçi hukuki yaptırım ve yasal kısıtlama çerçevesine dayanan yeni düşüncelere ihtiyaç vardır. Bu tür bir Amerikan liderliği emperyal rol üstlenmekte ısrarcı olmayacak ve şu anda olduğu gibi dünya politikalarının oluşturulması ve yönetilmesi konusunda tek yetkilinin kendisi olduğunu düşünmeyecektir. Ülkenin 11 Eylül'den beri etkisi altında bulunduğu iki partili sıkışıklık veri alındığında, yeni pozitif düşünce formları –bu ülkede ve dünya ölçeğinde– neredeyse kesinlikle, Washington'dan uzak olan yurttaşların yaptığı baskı sonucunda ortaya çıkacaktır – yani eğer ortaya çıkacaksa. Yurttaşlar olarak, nerede yaşıyorsak yaşayalım, bunu gerçekleştirmekten daha acil bir görevle daha önce asla karşı kar-

şıya kalmadık. Bu işe başkanlık politikalarıyla başlanabilir, ABD'nin başına radikal sağ ile bu kadar yakından özdeşleşmeyen farklı bir liderlik getirilebilir. Ancak bu çok arzu edilen bir şey olsa da, yeterli olmaktan uzaktır. Yapmamız gereken, muhtemelen insan hakları ve küresel demokrasi dayanakları üzerinde inşa edilen postmodern bir dünya düzeni bayrağı altında yurttaş küreselleşmesiyle ekonomik küreselleşmeyi bağdaştırmak yönünde hareket etmektir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Irak Savaşı'ndan Sonra Birleşmiş Milletler

IRAK SAVAŞI'NIN Birleşmiş Milletler'in gelecekteki rolü üzerindeki etkisi bu aşamada fazlasıyla spekülatif bir konudur. Savaşın çarpışma safhaları bile, Başkan George W. Bush'un 1 Mayıs 2003'te yanlış algılanan zafer ilanına rağmen, hâlâ bitmiş değildir. Savaş şimdi istenmeyen yabancı işgaline karşı bir direniş biçimini almaktadır ve direnenlerin Washington'un resmen iddia ettiği gibi Saddam Hüseyin rejiminin artıkları olup olmadığı açık değildir. Amerikan liderliği daha önce BM'nin Irak'ta normal işleyişin yeniden kurulmasına katılımını asgari düzeyde tutma eğilimindeydi. Fakat ABD hükümeti Temmuz 2003'ten itibaren BM'ye çok daha genişletilmiş bir dizi sorumluluk önermeye ve çok fazla sayıda ülkeyi Irak'a asker göndererek barışı korumanın yükünü ve risklerini paylaşmaya davet etmeye başladı. Bu değişkenliğe rağmen, Irak Savaşı'nın barış ve güvenlik alanında Birleşmiş Milletler'in geleceğine nasıl etki yapacağını değerlendirmek için erken sayılmaz.

SORUŞTURMAYI ŞEKİLLENDİRMEK

Başkan Bush 12 Eylül 2002 tarihinde Genel Kurul'da yaptığı konuşma sırasında söylediği anılmaya değer kimi sözlerle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne (BMGK) tarihsel anlamda meydan okudu: "BM kuruluş amaçlarına mı hizmet edecektir, yoksa ilgisiz mi kalacaktır?"¹ Irak Savaşı'nın sonrasında bu soruya verilebilecek en

1. "Başkan'ın Birleşmiş Milletler Genel Meclisi'ndeki Sözleri", 12 Eylül 2003, Beyaz Saray Metni.

az iki yanıt vardır. ABD hükümetinin yanıtı, BM'nin Saddam Hüseyin Irak'ına karşı açılan savaşı onaylamayarak ilgisiz kaldığını söylemek olacaktır. Savaşa karşı çıkanlar ise BMGK'nın, BM Şartı ve uluslararası hukukla ikna edici bir biçimde bağdaştırılamayacak bir savaşa girişilmesini onaylamayı reddederek kuruluş amacına hizmet ettiği yanıtını verecektir. Değerlendirmelerdeki bu farklılık yalnızca olgusal değildir; Irak'ın bir tehdit olup olmamasından ve denetim sürecinin makul bir hızla sürdürülüp sürdürülmemesinden bağımsız olarak, mesele anlayışla, hatta hukukla ilgilidir. Bu son tartışmanın çözüme kavuşması muhtemelen Birleşmiş Milletler'in gelecekteki rolünü şekillendirecek ve en güçlü egemen devletlerin genel uluslararası hukuk ile bir dış politika aracı olarak güç kullanımı arasındaki ilişki konusundaki tutumlarını etkileyecektir.

Temeldeki bu kaygılar zihinleri meşgul ettikleri son dönemden çok öncesine dayanmaktadır. Soğuk savaş sırasında, özellikle de Vietnam Savaşı'nın son aşamalarında etkin biçimde tartışılmışlardı.² Fakat tartışmanın, egemenlik yetkisi ile güç kullanımı arasındaki karşılıklı etkileşime ve BM'nin yetkisine ilişkin bugünkü bağlamı 1990'ların sonunda, özellikle de Kosova Savaşı'yla bağlantılı olarak insani müdahale etrafında şekillendi. Kosova'daki yakıcı sorun, Arnavut Kosovalılar acil bir insani tehlikeyle karşı karşıya olmasına rağmen BMGK'nın güç kullanma emri vermek istemediği koşullarda, NATO şemsiyesi altında faaliyet gösteren "bir gönüllüler koalisyonu"nun kalan tek seçenek olarak harekete geçmeye hukuki anlamda yetkili olup olmadığıydı. Bu durumda resmen emir verecek bir kurum arandı ve bunu NATO sağladı, fakat BM Şartı'nın 53(1). Maddesi'nin metninde belirtilen gerekler yerine getirilmemiş oldu – yani, BMGK'nın yetki verdiği ne dair açık bir ifade bulunmuyordu. Bu girişimin yasal mazeretlerini dile getirenler hem böylesi bir yetkinin önceki BMGK kararlarından çıkartılabileceğini, hem de BM'nin Kosova'nın çatışma sonrasında yeniden yapılandırılmasını yönetme konusundaki gönüllülüğünün zımni bir onay teşkil ederek, daha önceki olayların yasallığına ilişkin bir ruhsat temin ettiğini savundular.

2. Betimleyici katkılar için bkz. Richard Falk, haz., *The Vietnam War and International Law*, 4 cilt, Princeton, NJ, Princeton University Press, 4 cilt, 1968, 1969, 1972, 1976.

Aynı ölçüde etkili olan başka iddialar ise, Kosova Savaşı'na karşı çıkan üyelerin gündeme getirdiği kınama kararının Güvenlik Konseyi'nce kabul edilmemesinin dolaylı bir yasallık onayı ya da en azından savaşı "yasadışı" veya BM Şartı'nın ihlali olarak nitelendirme önerisinin reddi olduğuna işaret ediyordu.

Fakat BM Şartı'nın güç kullanımı konusundaki kurallarına ilişkin gerginlik öylesine açıldı ki, bu meşrulaştırma çabaları zayıf görüldü ve Kosova'daki Bağımsız Uluslararası Komisyon çok daha tercih edilir görünen bir yaklaşım benimseyerek, Kosova'ya yapılan müdahalenin "yasadışı ama meşru" olduğu sonucuna vardı.³ Bu doktrinin sorunlu esnekliği iki şekilde nitelendi: Birincisi, müdahale eden tarafın, yakında gerçekleşecek ya da gerçekleşmiş bulunan bir insani felaketten kaçınmak için müdahalenin zorunluluğu konusunda ağır bir ikna etme sorumluluğu taşıdığına işaret edildi; ikincisi, müdahalecilerin meşruiyet kazanmak için uyması gereken, sivil halkın korunmasını vurgulayan, uluslararası savaş hukukuna bağlı kalındığını gösteren ve müdahalecilerin yararlanacağı ekonomik ve stratejik amaçlardan ayrı olarak insani hedeflere odaklanıldığı konusunda inandırıcılık taşıyan bir görev listesi hazırlanması düşünüldü.

Kosova'daki ahlaki ve siyasi durum müdahale için uygun görünüyordu: Hem savunmasız hem de uzun süredir kötü muameleyle uğrayan bir nüfus çoğunluğu Sırp yöneticilerin etnik temizlik operasyonuna kurban gitme tehdidi altındaydı; öngörülemeyen negatif etkiler ya da büyük tali hasarlar konusunda minimal risk taşıyan etkin bir müdahale senaryosu söz konusuydu ve müdahale eden taraf belirgin insani olmayan niyetler taşımıyordu. Böylece, BM Şartı'nın güç kullanımı konusundaki kurallarının katı icraatından istisnai koşullar altında ilkeli bir uzaklaşmanın temeli oluşturuldu. Fakat yasallıkla meşruiyet arasındaki boşluk sağlıklı bulundu, zaman içinde uluslararası hukukun otoritesini zayıflatacağı düşünüldü ve Komisyon bu boşluğun BM girişimiyle mümkün olan en kısa sürede doldurulmasını kuvvetle tavsiye etti. Hazırladığı raporda, örneğin, Güvenlik Konseyi daimi üyelerini yakında ortaya çıkacak insani fe-

3. *The Kosovo Report: Conflict, International Response, Lessons Learned*, Oxford, Oxford University Press, 2002, s. 185-98; komisyonun bir üyesi olduğumu da eklemek gerek.

laketleri göz önüne alarak muhalif oy kullanmaktan kaçınmaya gayri resmi olarak teşvik ediyor ve böylece değerlendirilmekte olan girişimi kabul etmemesine rağmen, veto operasyonunu erteliyordu.⁴ Böylesi bir uygulamanın benimsenmesi Kosova müdahalesinin, oy-lamada vetodan kaçınıp çekimser kalarak tartışmaya dahil olacak olan Rusların ve Çinlilerin muhalefetine rağmen Güvenlik Konseyi tarafından kabul edilmesini sağlayacaktı.

Komisyon daha da büyük bir şevkle, Birleşmiş Milletler Şart Sistemi içerisinde Örgüt'ün şiddetli insan hakları ihlalleri bağlamında zorlayıcı rolünün kabul edilmesi için tasarladığı üç adımlık bir süreç önerdi. Birinci adım, insani müdahale taleplerini dar bir dizi koşulla sınırlandırmayı ve uygulama dinamiklerinin hem uluslararası insani hukuka sadık kalmasının hem de korunmakta olan insanların refahının artırılmasının güvence altına alınmasını amaçlayan prensiplerden oluşuyordu. İkinci adım, Genel Kurul'un İnsani Müdahale Hak ve Sorumluluk Deklarasyonu biçiminde, egemenlik haklarına saygı, insan haklarının uygulanması görevi ve insani felaketlerin önlenmesi sorumluluğu açısından uzlaşma sağlayacak bir karar taslağını kabul etmesiydi. Üçüncü adım ise BMGK'nın ve insani müdahaleleri gerçekleştirmeyi üstlenen diğer çoktarafly yapılar ve koalisyonların rol ve sorumluluklarıyla ilgili bu değişiklikleri içerecek şekilde BM Şartı'nın düzeltilmesiydi.⁵ Birleşmiş Milletler içinde, meşruiyet ile yasallık arasındaki bu boşluğu resmi ya da gayri resmi faaliyetlerle kapatmaya yönelik hiçbir ilerlemenin yakın bir gelecekte beklenemeyeceği de belirtilmelidir. Birleşmiş Milletler'in ve diğer siyasi aktörlerin insan hakları açısından yapacağı herhangi bir müdahaleci açılıma karşı, politika sorunlarının yanı sıra prensipler bakımından özellikle Asya ülkelerinin önemli ölçüde muhalefeti söz konusudur. Washington'un jeopolitik niyetlerine yönelik yaygın bir

4. Böylesi bir uygulama, 27(3). Madde'nin "daimi üyelerin mutabakat oyları"nın gerektiren içeriğine rağmen, daimi üyelerin Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararları engellemek için çekimser kalma yönündeki yerleşik pratiklerinin gayri resmi ve müstakil bir uzanımı olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir uygulama Güvenlik Konseyi'nin metne bağlı kalmaya dayanan yorumlayıcı bir yaklaşımdan kaynaklanabilecek bir hareketsizliğin üstesinden gelebilecek yöntemler bulma kabiliyetini göstermektedir ve bu yaklaşımın Soğuk Savaş'ın ortasında yerleşmiş olması da etkileyicidir.

5. Bu üç aşama *The Kosovo Report*, not 3, s. 187'de özetlenmiştir.

kuşkunun bulunduğu bir ortamda, ABD'nin güvenlik ile insan hakları argümanlarını birleştirdiği anti-terörizm kampanyasında tartışmalı bir biçimde güç kullanmayı talep etmesi nedeniyle, bu muhalefet Kosova'dan bu yana derinleşmiştir.

Irak BM Şart sistemini, Kosova anlaşmazlığı konusundaki sınavı tamamlayıcı bir şekilde ama daha köklü olarak sınamıştı. Irak sınavı 11 Eylül saldırılarının ve megaterörizm tehdidinin BM Şartı'nın uluslararası güç kullanımını belirleyen maddelerinin uygulanabilirliği üzerindeki genel etkisiyle ilişkiliydi.⁶ ABD'nin El Kaide saldırısına ve devam eden tehdidine verdiği ilk askeri yanıt, hem terörist organizasyonun beyni gibi görünen hem de kendi toprakları içinde El Kaide'nin yaygın terörist eğitim üsleri kurmasına izin vererek saldırılara suç ortaklığı yapan ve çok minimal bir diplomatik öneme sahip olan Taliban tarafından yönetilen Afganistan'a, yani ülkesel bir hedefe yöneltilmiştir. Böylece, Taliban tarafından temsil edilen Afganistan, uluslararası topluma tam üyelik için gereken, yaygın bir diplomatik tanınmaya sahip olmak da dahil kimi önemli vasıflardan yoksun kalmıştır. Taliban rejimini devirerek El Kaide'nin Afganistan'daki faaliyetlerini çökertmek için açılan savaşın makul olduğu, ABD hükümeti BM çerçevesinde faaliyet yürüttüğünü göstermek konusunda pek az çaba sergilemiş olmasına rağmen, dünya siyasetinde aktif tüm ülkeler tarafından yaygın biçimde kabul edilmiştir. Saldırıların önlenebileceği ve önlenmesi gerektiği konusundaki tartışma ve kuşuların sürmesine rağmen, El Kaide'nin 11 Eylül'deki sorumluluğu fazlasıyla gösterilmiştir. 11 Eylül'ün sorumluluğuna dair bu güvencelerin ötesinde, gelecekte saldırı düzenlenmesi olasılığı büyük ve muhtemelen yakın görünmüş, ABD'nin Afganistan'da bununla orantılı bir maliyet getirecek olan bir savaşı kazanma yeteneğini kullanması makul bulunmuştur. Bu nedenlerden dolayı, ABD'nin Afganistan Savaşı'nı başlatması ve sürdürmesi karşısında hiçbir kayda değer uluslararası muhalefet oluşmamış ve ABD'nin geleneksel müttefiklerinin tümünden değişen düzeylerde destek alınmıştır. Büyük bir devlete, önemli bir ülkesel megaterörist savaş kaynağına

6. Bu zorluğun ve ABD'nin yanıtının değerlendirilmesi şu kitabımın temasıdır: Richard Falk, *The Great Terror War*, Northhampton, MA., Olive Branch Press, 2003.

güç kullanarak yanıt verme olanağı sağlayan bu yeni koşullar uluslararası hukuku başarıyla esneterek, Beyaz Saray'ın, bu tür ulusötesi teröristleri bilerek barındıran bir hükümetin ortaya çıkan siyasi şiddetin sorumluluğunu paylaşacağı şeklindeki iddiasını desteklemiş oldu.

Fakat Amerikalı liderler 11 Eylül tepkisinin Irak aşamasını tartışmaya başladıklarında dünyadan gelen tepkilerin çoğu kesinlikle muhalifti ve savaştan kaçınılması için dünya çapında bir barış hareketi başlatarak, normal koşullarda ABD ile ittifak yapan ülkelerin savaş yerine başka bir alternatifin bulunması yönünde çeşitli girişimlerde bulunmasına yol açtı. ABD'nin Irak'a karşı hemen harekete geçmek istemesinin temel gerekçesi, soyut bir biçimde, kitle imha silahları ile megateröristlerin ekstremist taktikleri arasında bulunduğu iddia edilen ortak noktalar karşısında önalıcı olmak için savaşma hakkının kullanılmasının zorunlu hale geldiği şeklinde açıklandı.⁷ Bu koşullar altında ABD'nin oturup kendisine saldırılmasını beklemesinin kabul edilemeyeceği ve dünyanın "uygarlaşmış" kısmının güvenliğinin desteklenmesi için önalıcı savaş yapılmasının zorunlu olduğu iddia edildi. Bush, Birleşmiş Milletler'de yaptığı konuşmada, "Tehlikeli unsurlar bir araya gelirken hiçbir şey yapmadan oturamayız," dedi.⁸ BM Güvenlik Konseyi'nin ABD ve İngiltere'nin zorlayıcı yaptırım taleplerinin onaylanması konusundaki talepleriyle birlikte reddettiği şey esas olarak buydu. ABD'nin daha odaklanmış savı, Irak'ın BM denetçileriyle bütünüyle işbirliği yapmamasından, Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'a silahsızlanma yükümlülüğü getiren daha önceki Güvenlik Konseyi kararlarının yıllarca uygulanmamasından ve her şeyden önce Irak'ın sahip olduğu iddia edilen kitle imha silahlarının tehlikeyi artırdığı varsayımından yola çıkılarak, daha dar bir kapsamda hazırlanmıştı.⁹

Irak Savaşı başlatılmış ve askeri açıdan ABD'nin savaş alanında

7. Başlangıçta "Başkan'ın ABD Askeri Akademisi 2002 Mezuniyet Töreni Sözleri"nde, 1 Haziran 2002'de tam olarak dile getirildi; daha kalıcı ve yetkin bir statüye resmi Beyaz Saray belgesindeki vurgularla kavuştu, *The National Security Strategy of the United States of America*. Eylül 2002, özellikle Bölüm 5, s. 13-16.

8. Bkz. *The Kosovo Report*, not 3.

9. En önemli Güvenlik Konseyi kararları şunlardı: 678 (1990), 687 (1991) ve tabii ki 1441 (2002).

hızla kazandığı zaferlerle sona ermişti. Bunun üzerine Başkan Bush, "Irak muharebesinde ABD ile müttefiklerimiz üstün gelmiştir. Şimdi artık koalisyonumuz bu ülkenin güvenliğinin sağlanması ve yeniden inşa edilmesine girişmiştir," açıklamasını yaptı.¹⁰ Başkan askeri operasyonları titiz bir biçimde "savaş" değil, "muharebe" şeklinde tanımladı ve Irak'a yapılan saldırıyı küresel terörizme karşı yürütülmekte olan daha geniş kapsamlı savaşın kapsamına alarak, bu girişimin 11 Eylül saldırılarına yanıt olarak başlatılan antiterörist seferin bir unsuru olarak görülmesi gerektiğini ima etti. Kosova meselesinde olduğu gibi, BMGK yine ABD ve müttefiklerini kınamaktan kaçınmış ve BM mevcut askeri işgal dönemi sırasında kendisine hangi rol verilirse oynamaya ve şimdiye değin yalnızca ABD/İngiltere denetiminde olan siyasi, ekonomik ve sosyal yeniden inşa çalışmalarına katılmaya bütünüyle istekli, hatta hevesli görünmüştür. Irak Savaşı'ndaki muzaffer koalisyonun kitle imha silahlarına ilişkin hiçbir kanıt bulmayı başaramadığı veya savaşın tam da Saddam Hüseyin rejiminin bu tür güçlerini imha etmek amacıyla başlatılmış olmasına rağmen böylesi silahlarla yapılan saldırılara rastlanmadığı dikkate alındığında, bu kabulleniş özellikle etkileyicidir. Bu tür silahların bulunmadığı ya da bulunuyorsa bile hiçbir operasyonel geçerliliğe sahip olmadığı ve bir caydırma stratejisinin bunların gelecekteki kullanımını engellemeye kesinlikle yeterli olacağı sonucuna ulaşmak mantıklı görünmektedir. Yani, eğer böylesi silahlar Irak tarafından ölüm döşeğindeki rejimi yaşatmak için kullanılmadıysa, imhaya yönelik bir misillemenin beklenebileceği koşullarda asla kullanılmayacağı kuvvetle muhtemeldir. Eğer Irak kaybedeceği hiçbir şey yokken bunları kullanmaktan kaçındıysa, verilecek yanıtın ülkeyi ve rejimi yıkmasının kesin olduğu diğer koşullarda kullanma-

10. "President Bush's Prepared Remarks Declaring End to Major Combat in Iraq", *NY Times*, 2 Mayıs 2003, A14'te yayınlanan metin.

11. Bu durum en açık biçimde Michael J. Glennon, "Why the Security Council Failed", *Foreign Affairs* 82, 3 (2003): 16-35'te dile getirildi; genel argüman Glennon'un kitabı *Limits of Law, Prerogatives of Power: Interventionism after Kosovo*, New York, Palgrave, 2001 içinde daha bütünsel olarak geliştiriliyor; Anthony C. Arend ve Robert J. Beck, *International Law and the Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*, New York, Routledge, 1993; A. Mark Weisbrud, *Use of Force: The Practice of States since World War II*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1997 de konu ile ilgilidir.

si için bir neden var mıdır? Bağdat rejiminin intihara eğilimli olduğunu varsaymanın asla herhangi bir temeli olmamıştır ve kanıtlar bunun tam tersini göstermektedir; rejim diğer hedeflerini yaşamını sürdürmeye tabi kılmak konusunda güçlü bir iradeye sahip olmuştur. Savaşın şu andaki işgal aşamasında bile, bağımsız bir siyasi varlık olarak ayakta kalma güdüsü sert Irak direnişinin öncelikli temeli gibi görünmektedir.

BM Şartı kurallarının böylesine ihlal edildiği bir gidişat, BMGK'nın bu tür ihlalleri uluslararası hukukun geleceği açısından yorumlayarak kınamak konusundaki isteksizliğiyle nasıl bağdaştırılmalıdır? Her biri konuyu bir ölçüde aydınlatan, meseleyi kısmen ele alan çeşitli yorumlar bulunur, ama bunların hiçbirinin uluslararası hukuk açısından tatmin edici bir izah getirmediği görülmektedir:

1. Tek kutuplu bir dünya düzeninde başat devlet olarak ABD, BM Şart Sistemi'yle uyuşmayacak biçimde güç kullanımı konusunda yasal sorumluluktan muaf tutulmaktadır; diğer devletler ise tam tersine, ABD muafiyeti tarafından doğrudan korunmadıkları takdirde genel olarak sorumlu tutulmaktadır.

2. Davranış tarzı Şart Sistemi'nin artık dünya politikalarının gerçekliğiyle uyuşmadığını ya da şimdiye kadar hiç uyuşmamış olduğunu ve devletlerin davranışları konusunda yetki kullanmadığını öne süren kuşkucu bir eğilimi teyit etmektedir.

3. ABD'nin davranış tarzı ile Şart Sistemi arasında bir miktar gerginlik vardır, fakat bu yaratıcı bir gerginliktir ve yasallığın (ya vardır ya yoktur değil) ölçü sorunu olduğu, değişen koşullar doğrultusunda sürekli tashih gerektirdiği görüşü bağlamında dünya toplumunun temel değerlerine saygıyı öngörür; bu nedenle, megaterörizmin önünü alma talepleri genişletilmiş bir meşru müdafaa hakkı konusunda makul bir doktriner açıklama sunmaktadır.

4. Güç kullanımıyla ilişkili BM Şartı ilkeleri konusunda dünyadan gelen davranışsal baskıların göz önüne alınmasıyla birlikte, Şart doğrultusunda tartışmalı güç kullanımının, BMGK onayı olmadan eylem başlatma mantığına dayanarak ya da müdahalenin yararlı etkisi temelinde "yasadışı ama meşru" bulunma olasılığı mevcuttur.¹²

12. Bkz. Anne-Marie Slaughter, "Good Reasons for Going around the U.N.", *NY Times*, 15 Mart 2003.

Bu bakış açısına göre, kitle imha silahları bulunamaması kesinlikle müdahalenin "meşru" olduğu iddiasını çürütemez. Müdahale bir dizi sonuca dayanarak yine de meşru görülebilir. Bağdat yöneticilerinin insanlığa karşı sistematik, yaygın ve büyük suçlar işlediğini gösteren çok fazla kanıt tarafından varlığı kesinleştirilen baskıcı bir rejimden Irak halkının kurtarılması ve Irak halkını hem siyasi demokrasi hem ekonomik başarıya hazırlayacak bir işgalin gerçekleştirilmesi bu türden sonuçlardır.¹³

Irak Savaşı'nın BM Şartı sistemini uluslararası güç düzenlemesi açısından nasıl etkileyeceğini bu aşamada kestirmek imkânsızdır. Bu etki, önemli devletlerin, özellikle de ABD'nin meseleyi nasıl ele alacağına bağlı olacaktır. Bu önemli açıdan uluslararası hukuk, sistemdeki güçlü aktörlerin olduğunu söyledikleri şeyden ne azı ne de fazlasıdır; ne olduğunu daha az ölçüde belirleyen bir diğer unsur küresel uluslararası hukukçular camiası ile küresel kamuoyu jürisidir. İktidarlardaki karşılıklılık mantığını ve devletlerin güvenlik gündemi konusunda ortak hareket etmesinin getireceği yararları engelleyen büyük eşitsizliklerle birleşen egemenlik yönelimli siyasi tutumlar nedeniyle, uluslararası hukuk güç kullanımı alanında kendi başına tutarlı bir uyuma neden olamaz. Modern devlet sisteminin ortaya çıkmasından bu yana büyük ülkelerin dış politika süreçlerine "realist" ekol egemen olmuş, bu ekole yalnızca legalizm ve ahlakçılığa biraz daha fazla bağlı olan marjinal bir Wilsoncu yaklaşım karşı çıkmıştır.¹⁴ Realistler güç kullanımının kısıtlanmasını savunduklarında, diplomatik ihtiyat avantajı ve tarih boyunca önemli devletlerin çöküşüne neden olduğu düşünülen aşırı yayılmadan kaçınma ihtiyacı da içeren kâr-zarar değerlendirmelerine dayanmışlardır.¹⁵

13. Bkz. Charles Krauthammer, "U.S. Cleaning up Hussein's Mess in Iraq", *LA Times*, 16 Mayıs 2003; Thomas I. Friedman, "Bored with Baghdad - Already", *NY Times*, 18 Mayıs 2003.

14. Amerikan maneviyatçılığı ve yasalıcılığının 20. yüzyılın ilk yarısı boyunca ABD dış politikası üzerinde zararlı bir etkisi olduğu düşüncesi için bkz. George F. Kennan, *American Diplomacy 1900-1950* (1951); ayrıca Henry Kissinger, *Diplomacy* (1994), özellikle s. 218-45, 762-835. Tüm Amerikan dış politika geleneğinin daha geniş bir biçimde tasarlanmış yanı olarak Wilsoncu unsurun nispeten genel bir yorumu için, bkz. Walter Russell Mead, *Special Providence: American Foreign Policy and How It Changed the World*, New York, Knopf, 2001, s. 132-73.

Bush yönetiminin sergilediği yaklaşımın realist paradigmaya uygun olmaktan çok, Wilsoncu idealizmin militan ve gerici bir versiyonunu temsil ettiğini varsaymak için yeterli zemin mevcuttur.¹⁶ Başkan Bush terörizme karşı savaşı sürekli hayır ve şer terimleriyle tanımlamıştır ki, bunlar ülke çıkarı ve ihtiyat hesaplamalarına dayanan kısıtları bile ortadan kaldırmaktadır.¹⁷ Böylesi bir yönelim Amerikan yönetiminin yakın geleceğini şekillendirdiği ölçüde, muhtemelen Güvenlik Konseyi'nin ABD'nin güç kullanma talebini desteklediği durumlar dışında, BM Şartı sistemi önemsenmeyecektir.¹⁸

IRAK SAVAŞI VE BM ŞART SİSTEMİ'NİN GELECEĞİ

Önceki bölümde betimlenen hukuki arkaplan yüzünden Irak örneğinin yorumu zorunlu olarak bir deneme niteliği taşıyacaktır. Bunun ilk elden bağlı olduğu şey, ABD'nin Irak Savaşı'nda muharebe meydanında elde ettiği zaferin kısa süre içinde ve makul araçlarla, genelde siyasi bir zafer olarak yorumlanabilecek bir galibiyete dönüştürülüp dönüştürülemeyeceğidir. Böylesi bir sonuç en iyi şekilde Irak'taki istikrar, demokratikleşme, Irak'ın egemenliğinin yeniden tesisi, ekonomik kalkınma ve halkın algısı gibi faktörlerle ölçülebilir. Eğer Amerikan işgali başarılı bulunuyorsa, müdahale genelde "yasadışı" görülmesine rağmen "meşru" olarak değerlendirilebilir. Böylesi bir kavrayış bazıları tarafından, kitle imha silahları bulun-

15. Paul Kennedy, *The Rise and Fall of Great Powers: Economic Change and Military Conflict 1500-2000*, New York, Random House, 1987 (Türkçesi: *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, İstanbul, İş Kültür Yay., 2001.)

16. Bu çizgiye yakın bir düşünce için bkz. Max Boot, "George Woodrow Bush: The President Is Becoming a Wilsonian Interventionist", *Wall Street Journal*, 1 Temmuz 2002.

17. Başkan teröre karşı küresel savaş çerçevesinde belirli devletleri "şer eksenini" olarak tanımlamanın yanı sıra, West Point'teki konuşmasına realist geleneğe çok zıt, hayalci niteliğe sahip güçlü bir maneviyatçı retorik dahildir. Tavrı ve mesajı şu alıntıda görebiliriz: "Hayır ve şer arasında geçen bir savaştayız ve Amerika şerrin adını koyacak. Şer yaratan hukuk tanımaz rejimlerle karşı karşıya gelecek problem yaratmıyoruz, bir problemi çözüyoruz. Ve buna karşı çıkmak konusunda dünyaya öncülük edeceğiz." Bkz. *The Kosovo Report*, not 3.

18. Bkz. Richard Perle, "Thank God for the Death of the UN: Its Abject Failure Gave Us Only Anarchy, The World Needs Order", *The Guardian*, 20 Mart 2003.

durmayla megaterörist taktiklerin muhtemel etkileşiminin, öngörülen bir saldırıya karşı meşru müdafaaaya başvurulmasını haklı kıldığı bir dünyada BM Şartı sistemi uygulamasına ihtiyaç duyulan bir esneklik payı eklenmesi olarak değerlendirilecektir; bazıları da bu kavrayışı yasal sınırlamaların dünyanın yegâne süper gücü tarafından oportünistçe ve tepkisel bir biçimde ihlali şeklinde değerlendirerek göz ardı edecektir.

Bu olası görüş farklılıklarının iki temel kavramsal açıklaması vardır. Birincisi *olgsal inandırıcılık* ile ilişkilidir. Bu tür bir önalicilik doktrini kendi başına, tehdidin yakınlığı ve şiddeti konusunda ikna sorumluluğunun taşınmadığı koşullarda tektarafli uygulanmasından daha az sorunludur. ABD'nin talebinin Güvenlik Konseyi'nde diplomatik olarak reddedilmesi esasen, ABD'nin Irak'ın kitle imha silahı bulundurmasıyla ilgili tehdidi konusundaki ve Bağdat rejimi ile El Kaide şebekesi arasındaki bağlantının caydırma ve tahdide bel bağlamayı kabul edilemez hale getirdiği konusundaki iddialarının olgsal inandırıcılıktan yoksun olmasından kaynaklandı. Saddam Hüseyin yönetiminin zorbalığı konusunda herhangi bir kuşku bulunmamasına rağmen, bu temelde uluslararası bir savaş açılması gerektiğini gösteren çok az gerekçe vardı. Savaş sonrasında şüpheli mekânlara hiçbir engel olmaksızın girilmesine, Iraklı bilim insanları ve silah personeliyle yapılan işbirliğine ve ciddi bir istihbarat çalışmasına rağmen, şimdiye değin kitle imha silahı bulunmamasıyla kuşklar daha da arttı.

Görüş farklılıklarının ikinci temel açıklaması *tepkisel gerekçe* iddialarıyla ilişkilidir. Buradaki odak noktası, savaşa, yan etkilerinin taşıdığı tehlike potansiyeli ile öne sürülen gerekçenin Şart Sistemi'nin sınırını esnetmeyi haklı gösterecek kadar ikna edici olmadığı için mi karşı çıkıldığıdır. Washington'un sunduğu gerekçeler, hızla kazanılacak bir zaferle görece düşük kayıp rakamlarını birleştiriyor ve bunu Saddam Hüseyin'in bir Irak lideri olarak işlediği suçların belgelenmesiyle destekliyordu. Eğer ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri "işgalci" değil de açık biçimde "kurtarıcı" güçler olarak karşılaşılsaydı ve savaştan sonra ABD'nin Irak'taki varlığı süreklileşen, hatta artan şiddet eylemleriyle gösterilen direnişe ve Amerikalıların daha fazla kayıp vermesine yol açmasaydı, böyle bir iddia nispeten inanılır görülebilirdi. Savaşın siyasi etkileri ve hem bölgesel hem de

küresel sonuçları konusunda herhangi bir yargıya ulaşmak için henüz çok erken. Eğer Amerikan işgali görece kısa sürer ve genel olarak işgalci Amerikalıların değil de Irak halkının yararına olduğu düşünülürse, tepkisel gerekçeye dayalı iddialar destek kazanabilir; aynı zamanda Irak, Şart Sistemi için fazlasıyla yıkıcı bir örnek olarak değil, uluslararası topluğun kötü niyetli hükümetlere karşı savunmasız toplumları koruma rolünün giderek artması temelinde Şart Sistemi'nin genişletilmesi olarak görülecektir.¹⁹

Tabii ki, süreç sorunu ve ortaya çıkacak maddi sonuç önemlidir. Irak Savaşı 51. Madde'deki meşru müdafaa anlayışının kapsamadığı bağlamlarda güç kullanılarak Şart Sistemi'nin konuyla ilgili kolektif usullerinin ihlal edilmesini temsil etmektedir. Böylesi bir güç kullanımının etkilerine olumlu bakılması, tektarafılığa yönelik itirazları bir ölçüde zayıflatmaktadır. Uluslararası hukuk konusunda inşacı bir görüş benimsenmesi, daha çok ABD hükümetinin gelecekteki tutum ve davranışlarına bağlıdır. İnşacılık, verili bir dizi koşul altında, başat zihinsel algılara, bu tür algıların başka bakış açılarına göre doğru olup olmadığına bakmaksızın tayin edici bir önem atfeden siyasal ve yasal gerçeklik değerlendirmesidir.²⁰ Gelecekte ABD hükümeti Güvenlik Konseyi'nin rolüne genel olarak saygılı olacak mıdır, yoksa kendisiyle işbirliği yapan müttefikleriyle birlikte tektarafli hareket etme kararını haklı görerek çatışmaları bu şekilde çözme modeline bel bağlamaya devam mı edecektir? Amerikan dış politikasının geleceğini bu ikinci yaklaşım şekillendirirse, Şart Sistemi en azından ABD açısından marjinalleşecektir ve oyunun kurallarını ABD belirlediğinden, savunma gerekçesi olmadan güç kullanmanın yasaklanması konusundaki genel kabul ciddi biçimde zayıflayacaktır.

Şart Sistemi, dünyadaki baskın devlet onun usullerine ve kısıtlayıcı kurallarına uymadığı takdirde işlerliğini sürdürebilir mi? Bu sorunun inşacı yanıtı konuyu bir ölçüye kadar açığa kavuşturmaktadır. Diğer devletler Şart Sistemi'ni yetkili görmeye devam ettiği ölçüde,

19. Bu doğrultuda etkili ve ayrıntılı bir betimleme için bkz. *The Responsibility to Protect: Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty*, Ottawa, International Development Research Centre, 2001.

20. İnşacılık, uluslararası ilişkiler alanında akademik bir yaklaşım olarak en iyi Alexander Wendt tarafından *Social Theory of International Politics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1999 içinde açıklandı.

ABD dışındaki devletlerin tehditlere karşı güç kullanarak verecekleri uluslararası yanıtları kesinlikle ağırlıklı bir biçimde etkileyecek ve Amerikan liderliğine yönelik küresel tutumlar üzerinde etkili olacaktır. Jeopolitik gerçekliklerin uluslararası hukuk sınırlamalarını koz olarak kullanma derecesi ve çifte standartlar hakkında yakınmalar olacaktır, fakat bu yakınmalar Birleşmiş Milletler kurulduğundan beri zaten mevcuttur ve daimi üyelere veto hakkı tanınmasıyla tartışmalı bir biçimde BM Şartı'na da sokulmuştur.

Bağdat rejiminin devrilmesinden sonra Güvenlik Konseyi'nin 1483 sayılı Kararı ile benimsediği yaklaşım, ABD ve İngiltere'nin Irak'a karşı giriştiği savaşa yönelik kabul ile muhalefet arasındaki gerginliği yansıtmaktadır.²¹ Karar sorumluluk ve yetkiyi işgalci güçlerle Birleşmiş Milletler arasında paylaştırmakta, ABD ile İngiltere'ye en can alıcı güvenlik, ekonomik ve siyasi yeniden inşa ve yönetim sorunları konusunda üstün bir denetim yetkisi vermektedir. Bununla birlikte karar, mevcut olgusal koşullar altında ABD ve İngiltere'nin güç kullanmalarını önceki olayları kapsayacak şekilde onaylamaktan uzaktır. Savaşın açık sonuçları veri alındığında yapılanları meşru kabul ettiği halde, resmi bir açıklama yapmaktan kaçınarak yasallık/meşruiyet meselesinden sıyrılmaktadır. Neticede, bir örnek olarak Irak Savaşı etrafında büyük ölçüde belirsizlik hüküm sürmektedir. Ama hiç şüphe yok ki, savaşın siyasi sonuçlarının daha açık biçimde anlaşılması ve BMGK'nın bunun ardından gelecekteki barış ve güvenlik bağlamlarında yapacağı pratik uygulama örüntüleri sayesinde bu belirsizlik azalacak ve muhtemelen ortadan kalkacaktır.

BM ŞART SİSTEMİ, MEGATERÖRİZM VE İNSANİ MÜDAHALE

1990'larda Birleşmiş Milletler'in etnik temizlik ve soykırımın önlenmesi konusunda çok daha müdahaleci bir rol üstlenmesinin kabul edilmesi yönünde açık bir eğilim vardı.²² Güvenlik Konseyi, son üç

21. Metin için bkz. 1483 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı.

22. Bu eğilim konusunda yararlı incelemeler için, bkz. Sean D. Murphy, *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1996; Nicholas J. Wheeler, *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford, Oxford University Press, 2000.

genel sekreterin de desteğiyle, insan haklarının uluslararası düzeyde korunmasına daha büyük bir önem verip Soğuk Savaş sırasında gündemde olan gerginliğin tırmanması riski konusunda daha az endişe duyması yüzünden, egemen devletlerin ülkesel üstünlüğüne duyulan saygıyı azalttı. Bu nedenle Soğuk Savaş'ın ardından, 2 (7). Madde'de dile getirilen BM müdahalesinin yerel yargı yetkisiyle önlenmesi kuralına karşı, insani müdahaleyi savunan yaygın bir taban ve hükümet muhalefeti gelişti. Özellikle Çin ve diğer Asya ülkeleri tarafından karşı çıkılan talepler ve uygulamaların gidişatı tartışmalı olmaya devam etmesine rağmen, devletler arasında ve tabanda insani müdahale yönünde ciddi bir destek vardı. BM çok fazla şey yapmakla eleştirilmekten çok, Bosna ve Ruanda gibi yerlerdeki insani acıların engellenmesi konusunda hiçbir şey yapmadığı için sık sık ve şiddetle eleştirildi.

Bu tartışmanın değişik bir biçimi de 11 Eylül sonrası dünyada Amerikan liderliği altında güç kullanımı örnekleriyle bağlantılı olarak gündeme geldi. Hem Afganistan hem de Irak'ta güç kullanımı yeni megaterörizm tehditlerine karşı savunma ihtiyacına dayandırılmıştı, ama her iki durumda da sonuç tutsak halkları olağanüstü baskıcı rejimlerden kurtarmak, o ülkelerde baskı altında bulunan yurttaşların normal direniş biçimleriyle başarıları fiilen imkânsız olan yönetim tarzları ve kendi kaderini tayin etme potansiyeli sağlamak oldu. Her iki vakada ABD'nin insani *motivasyonları* kuşkulu da olsa (geçmişte bu rejimlerin zorbaca uygulamaları en kötü düzeydeyken onlarla işbirliği yapmış olması nedeniyle) müdahalelerin etkisi özgürleştirici oldu; insan hakları ve demokratikleşmeyi destekleme amacı güttüğü ilan edilen işgal gerçekten bu yönde işleseydi insani yardım argümanını güçlendirebilirdi. 11 Eylül saldırılarının yol açtığı baskılar ve yarattığı iklim olmasaydı kuşkusuz bu tür zorla özgürleştirme girişimleri yapılmazdı. Bununla birlikte, megaterörizm kriminal devlet otoritesiyle ilişkili olduğu ölçüde, "rejim değişikliği"ni başarıyla sonuçlandıran güç kullanımlarına genişletilmiş insani müdahale doktrininin bir parçası olarak bakmak makul değil midir?

Ben bazı bariz nedenlerle makul olmadığını düşünüyorum. Savaşa başvurmak, üzerinde önceden bütünüyle düşünülmemiş ve tartışılmamış tepkisel gerekçeler temelinde hayata geçirilmesine karar verilemeyecek kadar ciddi bir meseledir. O yüzden de, sadece basi-

ret kullanıldığında bile en aşırı vakalar dışında insani müdahale tümüyle reddedilecek, hatta aşırı vakaların çoğunda gereken girişimin boyutları ve sonuçların belirsizliği nedeniyle bu müdahaleden uzak durulacaktır. Kim Çeçenler, Tibetliler ya da Keşmirliler için askeri yollardan bir insani müdahaleyi savunacak kadar çılgın olabilir? Tabii ki, uluslararası topluluğun ve ona üye olan devletlerin önünde güç kullanılmasını içermeyen, hoşnutsuzluk ifadesinden kapsamlı yaptırımların dayatılmasına kadar birçok farklı seçenek bulunmaktadır. Güç kullanılarak yapılan insani müdahale de ilkeli olmalıdır ve bu durumda bile BM Şartı'nın 2(4). Maddesi'nde yer alan genel güç kullanımı yasağının nadir bir istisnası olarak ele alınmalıdır.²³ Eğer Güvenlik Konseyi müdahalenin yönetimini üstlenmez ve bir gönüllüler koalisyonu bunu sürdürürse ve müdahale, Kosova'da olduğu gibi kolektif bir süreç içerir ve olaylar insani yardımın aciliyetini teyit eder nitelikte olursa, müdahale yine önemli ölçüde haklı görülebilir. Akademisyenler gibi Kosova Komisyonu da bu ilkeli insani müdahale konusuyla uğraşmış, uluslararası hukukta yer alan güç kullanımı yasağı ile yasal sınırları esneterek yaklaşan ya da devam eden insani felaketleri engelleme doğrultusundaki ahlaki/siyasi zorunluluk arasındaki dengeyi koruyan ilkeler sunmaya çalışmıştır.²⁴

Müdahale yanlısı bir görüş, güç kullanımını önce megaterörizm tehlikesinin ortaya çıkardığı sözde güvenlik tehditleriyle ilişkilendirip olaydan sonra gerekçe olarak insani müdahale yanını vurgulu-

23. Ustaca hazırlanmış dar bir insani müdahale doktrini için bkz. Jack Donnelly, *Universal Human Rights in Theory and Practice* 2. baskı, Ithaca, NY., Cornell University Press, 2003, s. 242-60. İnsani müdahale iddiaları hakkında genel olarak kuşkucu bir dizi düşünce için bkz. Aleksandar Jokic, haz., *Humanitarian Intervention: Moral And Philosophical Issues*, Toronto, Broadview Press, 2003; biraz daha iyimser bir dizi değerlendirme için bkz. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, haz., *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal, and Political Dilemmas*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.

24. Önemli girişimler için bkz. Kosovo Report, not 3; *The Responsibility to Protect*, Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty, 2001, s. 53-57; Lori Fisler Damrosch, haz., "Concluding Remarks", *Enforcing Restraint: Collective Intervention in Internal Conflicts* içinde, New York, Council of Relations Press, 1993, s. 348-67; özellikle Damrosch, "The Inevitability of Selective Response? Principles to Guide Urgent International Action", *Kosovo and the Challenge of Humanitarian Intervention* içinde, haz. Albrecht Schnabel ve Ramesh Thakur, Tokyo, United Nations University Press, 2001, s. 405-19.

yorsa bu kabul edilemez. Afganistan'da güvenlik argümanı savaşın insani yararlarının siyasi ve ahlaki bir prim oluşturacağı konusunda yeterince inandırıcı olmasına rağmen, çoğu uluslararası hukuk uzmanını savunma bağlamında tatmin edecek kadar inandırıcı olan yasal güç kullanımı hükümlerine dayandırılmamıştı. Irak'ta ise tersine, güvenlik ve buna ilişkin El Kaide karşıtı iddialar inandırıcı değildi; Amerikalı yetkililerin savaşın sonucunda elde edileceğini iddia ettikleri insani yararlar, ABD'nin öncülüğünde güç kullanmanın yasadışı olduğunu gizlemek için öne sürülmüştü. Olaydan sonra gündeme gelen bu tür meşrulaştırma çabalarına, bihassa güç kullanma yetkisi elde etmek için yapılan önceki girişimlerin –Irak Savaşı'ndan birkaç ay önce Washington'dan gelen büyük diplomatik baskılara rağmen ve açıklamalar kitle imha silahlarına ilişkin sözde tehdidin bilerek abartıldığını gösterirken– Güvenlik Konseyi'nce onaylanmadığı önemli bir savaş bağlamında itibar edilmemelidir.²⁵

BM ŞART SİSTEMİ İÇİN İNŞACI BİR GELECEK

Burada benimsenen tutum, ABD'ye en çok yarar getirecek şeyin BM Şart Sistemi'ne ve genel olarak uluslararası hukuka bağlı kalınması olduğu yönündedir.²⁶ Bu sistem, egemenlik hakları ile dünya topluluğunun sorumlulukları arasındaki dengenin kayması da dahil değişen değerlerin yanı sıra, yeni ve gerçek güvenlik zorunluluklarını yerine getirmeye yetecek esnekliktedir.²⁷ İnsani müdahale durumunda ve megaterörizme verilen yanıtlarda Şart Sistemi'ne *uygun olgusal koşullarda yasal olarak* başvurulabilir.

Bu açıdan bakıldığında, Güvenlik Konseyi'nin *önceden* verilmiş hükmü olmaksızın Irak'a karşı savaşa girişilmemeliydi ve bu hük-

25. Kamboçya'daki Vietnam müdahalesine ABD hükümetinin kuvvetli itirazlarını ve ardından 1970'lerin sonlarında Kızıl Kmerlerin soykırımını engelleyen işgali hatırlatmak yerinde olabilir. Amerikan cephesi insani kaygıları reddetti ve Vietnam'ın Kamboçya'nın egemenliğini ihlal ettiğini vurgulayarak, tekrar soykırımcı bir rejim yaratma tehlikesine rağmen derhal geri çekilmesinde ısrar etti.

26. Hukuk yönelimli bir yaklaşımdan kaynaklanan yararlarla ilgili daha genel bir görüş, Nicole Deller, Arjun Makhijani ve John Burroughs, haz., *Rule of Power or Rule of Law?*, New York, Apex Press, 2003 içinde gayet iyi açıklanıyor.

27. Bkz. Oscar Schachter, "In Defense of International Rules on the Use of Force", 53 U. Chi. L. Rev 113 (1986).

mün verilmemesi Birleşmiş Milletler'in "başarısızlığı"nı değil, anayasal kısıtlar sistemini yönetme konusundaki kurumsal sorumluluğunu yerine getirdiğini gösteriyordu.²⁸ Ne *aciliyet* ne de *zorunluluk* söz konusu olduğundan, olgular önalıcı savaşı desteklemiyordu. Neticede Irak Savaşı en iyi koşullarda *önleyici bir savaş* olarak nitelenebilir, ama bu tür bir güç kullanımının yasallığını ve meşruiyetini kabul etmemek için güçlü yasal, ahlaki ve siyasi gerekçeler mevcuttur, hatta olaylar "önleme" ile karşı durulan uzak tehdidin varlığını bile doğrulamamıştır. Bu durum BM Şart Sistemi'nin kabul edilebilir bir istisnası değildir ve ABD hükümeti önleyici savaş yapma hakkı talep etmek konusunda hiçbir girişimde bulunmamıştır. Oysa ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi içinde zikredilen önalıcı savaş doktrini, daha doğru bir biçimde "önleyici savaş doktrini" olarak formüle edilip açıklanabilirdi. Ancak, bu fazlasıyla kuşkulu doktriner çerçevede bile inandırıcı olmak için, en azından geri döndürülmesi muhtemel görünmeyen bir Irak tehdidinin kanıtlanması gerekiyordu. Bu asla yapılmadı, hatta böyle bir girişimde bile bulunulmadı.

Benim yasal inşacı yaklaşımım, ABD'nin (ve dünyanın) güç kullanımını konusunda BM Şart Sistemi'ne bağlı kalma disiplinine kendi kendine uymasının yararlı olacağı şeklindedir. Böylesine gönüllü bir disiplin, tek kutuplu bir dünyada aynı kuvvetle karşı koyma gücünün sağladığı jeopolitik sınırların eksikliğini telafi edecektir.²⁹ Bu ABD'nin ve diğerlerinin askeri üstünlüğe çok fazla güvenme eğilimlerini engelleyecek, böylece savunma ittifaklarının oluşmasını ve muhtemel silahlanma yarışlarına girilmesini önleyecektir. Uluslararası hukuk ABD ve diğer ülkelerin yeni güvenlik ihtiyaçlarının giderilmesine izin verecek kadar esnektir. Bunun ötesinde, ne Amerikan değerleri ne de stratejik hedefler BM Güvenlik Konseyi'nin desteğini alamayacak güç kullanımlarını tasdik edecek şekilde yorumlanmalıdır. Amerikan dış politikasının son yarım yüzyıllık gidişatı değerlendirildiğinde, güç kullanımını konusunda Şart Sistemi'ne bağlı kalınmış olsaydı, Vietnam'ın da dahil olduğu en kötü politik başarı-

28. Başarısızlığa yaptığımız gönderme, Glennon'ın şu analizinin temel yargısına karşı çıkmak amacını taşıyor: "Why the Security Council Failed", not 11.

29. Değerlendirmem, Robert Kagen'in etkili kitabında ulaştığı sonuçlarla tam bir karşıtlık içindedir. Bkz. Kagen, *Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order*, New York, Knopf, 2003.

sızlıklardan kaçınılabileceği görülecektir. Şart Sistemi'nin güç kullanımını yasaklarından sapmak hiçbir açık başarı sağlayamaz.

Mesele, devletlerin savaşa başvurmasını kurala bağlayan projenin başarısız bir deneme olduğu ve artık terk edilmesi gerektiği görüşüne zemin sağlayan, karmaşaya düşmüş bir Şart Sistemi değildir. Asıl gereken şey, lider devletlerin ve öncelikle de ABD'nin hukuk yönelimli bir dış politikayı dikkatle izlemenin hem çıkarlarına hizmet edeceği hem de değerlerini hayata geçireceği konusunda ikna edilmeleridir. Şart Sistemi devletleri kendisine ya bağlı kalma (yenilgi), ya da ihlal etme, daha doğrusu önemsememe (ve zafer) ikilemiyle baş başa bırakan yasal bir hapisane değildir. Daha ziyade, ne boyun eğresine yasalıcı ne de menfaatperestçe nihilist olan hukuki bir zeminde anlaşıldığı takdirde, bağlılığın en iyi politika olduğu bir sistemdir. Hukuk yeni gereksinimler doğdukça esnetilebilir, fakat bu esnetme Şart Sistemi'nin usul ve normlarına mümkün olduğunca uygun bir biçimde yapılmalı, her esnetmenin nedeni doktriner ve olgusal anlamda ikna edici bir açıklamayla savunulmalıdır.

Bu tür pozitif inşacı tutumlar Şart Sistemi'ne duyulan güveni tazeleyecektir. İnşacılığın negatif yönde işleyebileceği de doğrudur ve Irak vakasında görülen türden yasal çerçeveyi umursamama, kamu muhalefeti ve hükümet düzeyinde karşı çıkışlar ileride de tekrarlanırsa, Şart Sistemi gerçekten kısa süre içinde karmakarışık olacaktır.

Irak Savaşı'nın ve bunu izleyen Amerikan işgalinin, BM Şartı'nın uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde savunma amacı gütmeyen güç kullanımı konusundaki yasaklarının istisnalarını belirlemede öncelikli yetkinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne verilmesi konusunda yapılan usule ilişkin girişimlerin yanı sıra, hukukun egemen olduğu bir dünya düzenini savunanları da ciddi biçimde gerelettiği büyük ölçüde doğrudur. Fakat tarihin bir cilvesiyle karşılaşılabılırız. ABD'nin savaşa başvurma gerekçelerine duyulan güvenin sarsılmasının yanı sıra, Irak'taki işgalin getirdiği yükler de, ABD'de ve diğer ülkelerde uluslararası hukukun temel kural ve prensiplerine, Birleşmiş Milletler'e ve hem yurtiçinde hem de yurtdışında barışı hedefleyen kamuoyuna daha büyük bir saygı duyulması yönünde siyasi bir salınma neden olabilir.

Yurtseverlik

YURTSEVERLİK, yani ülke sevgisi hem en üst düzeyde bir siyasi erdem olarak hem de devletleri büyük riskler almaya ve düşüncesizce taahhütlerde bulunmaya davet eden tehlikeli bir siyasi alışkanlık olarak ele alınabilir. Modern çağda yurtseverlik, ulusal birlik mitiyle şekillendirilen bir bağlılığı veri alması ve ülkesel egemenliğe sahip devletlere gönderme yapması nedeniyle Vestfalyen siyasi topluluk çerçevesiyle bağlantılıydı elbette. Tıpkı milliyetçilikte olduğu gibi yurtseverlikte de devlet, yurtsever olmadığı varsayılanları toplumsal anlamda, hatta yasal anlamda cezalandırarak, yurttaşlarının sadakatini sağlamaya çalışır. Bu tür baskılar kriz dönemlerinde, özellikle de ulusal toplum kendisini iç ve dış düşmanlardan gelen tehlikelerle karşı karşıya hissettiğinde doruğuna ulaşır. Sonuçta bu baskılar çoğunlukla devlete toplumu korumak için büyük bir yetki verir. Verilen yetkiye bir biçimde düşmanla aynı safta –belki de sadece etnik anlamda– olduğu düşünülenlerin özgürlüklerini etkili bir biçimde kısıtlama araçları da dahildir. Devlet yurttaşlarının ilgi, destek ve fedakârlık duygularını harekete geçirmek için bu tür korkuları manipüle edebilir ve yurtseverlik duygularını canlandırabilir. İkinci plana itilen yalnızca özgürlükler değil, aynı zamanda gerçeklerdir. Yurtseverlik duygularının yoğunluğu, şiddetli uluslararası anlaşmazlıkların yanında mı yoksa karşısında mı olunacağı değerlendirilirken nesnellik ve akılcılığa karşı partizanlığın tercih edilmesiyle sergilenir. Bir milliyetçi olarak yurtsever ne kendi hükümetinin izlediği davanın doğruluğunu ne de savaş zamanında ulusal hedeflere ulaşmak için kullanılan araçların yasallığını ya da ahlaka uygunluğunu sorgular. Yurtsever zafere ulaşmak ister ve çatışmayı tek yanlı olarak algılamayı sürdürür.

Kriz dönemlerinde azınlıkların ve hoşnutsuz grupların varlığı potansiyel gerginlikler yaratmasına rağmen, Vestfalyen yurtseverlik devletçi bir alanda kalmaya çalışır. Küreselleşmenin çeşitli yönlerinin şekillendirdiği kimliklerin yanı sıra, uluslararası hukukun gelişmesi ve savaş konusunda artan ahlaki ve akılcı kaygılar sayesinde yurtseverliğin doğası ile onun ikizi olan yurttaşlık, giderek daha çok sorgulanmıştır. Ülke sevgisinin arzu edilen bir şey olduğunu varsayarsak, ülke neyi temsil etmelidir? Gerçek yurtsever ülkesinin diğer devletlerle olan ilişkilerinde ilkeli davranması için, işbirliği ve karşılıklı saygıya dayanan bir dünya için çaba harcamaz mı? Küreselleşme ve postmodernitenin doğuşuyla birlikte siyasi topluluğun doğası çok daha karmaşık ve çokkatmanlı bir hale gelmiştir. Devlet artık siyasi kimlik açısından bile aidiyet duygusunun tükendiğini iddia edemez. Hatta geleneksel biçimde algılandığı şekliyle yurtseverlik, temelleri aşınmış olmasına rağmen, muhtemelen son yarım yüzyıldır dünyada birçok yeni devletin oluşmasıyla bazı açılardan önem kazanarak insan ilişkilerinde önemli bir güç olmayı sürdürmektedir. Milliyetçilik, hâlâ insanları savaşları desteklemeye ve en genç, çoğunlukla da erkek yurttaşlarının yaşamlarını feda etmeye yönelten, dünyadaki en güçlü ve yaygın siyasi inançtır.

11 Eylül saldırıları tarz ve öz itibarıyla ultra-milliyetçi bir fikir ikliminde Amerikalıların yurtseverlik güdülerini canlandırarak yeniden yönlendirdi. Dünya ölçeğindeki hoşnutsuzluk kaynaklarının, özellikle de İslam dünyasındakilerin araştırılmasının kabul edilmemesi, esas olarak ABD'yi ve Amerikan yurttaşlarını hedef alan böylesine etkili bir siyasi ekstremizmin yükselmesine neden olmuş gibi görünüyor. Girişilen savaşlar ve yöneltilen tehditler arasında henüz hiçbir açık bağlantı kurulmadığı dönemde bile ABD savaş için harekete geçmek yönünde istekli, hatta sabırsızdı. Saldırılarından sorumlu olan kişiler ısrarla, yok edilmeyi hak eden kötü düşmanlar olarak görülüyordu. Guantanamo hapishanesindeki El Kaide sanıklarına yapılan muamele hem uluslararası insani hukuk gereği savaş esirlerine tanınan hakların Amerikan hükümetince reddedilmesi hem de güvenlik kaygılarıyla inandırıcı bir biçimde açıklanması mümkün olmayan böylesine intikamcı uygulamaların bir ülke ve onun hükümetteki temsilcileri tarafından kabul edilmesi bakımından simgeseldir.

Vestfalyen yurtseverlik, yurttaşlar düşman olarak algılanan tarafta karşı başarıyla harekete geçirildiğinde çoğunlukla devlete istikrarsızlaştırıcı bir açık çek verir ve hareketlenmenin yoğunluğu genellikle yöneltilen tehdidin boyutu ve travmatize edici etkisiyle doğrudan orantılıdır. Açık çek istikrarsızlık yaratır, çünkü herkes açısından fena ve zararlı olan aşırı tepkilere yol açar. Demokrasilerin demagojik isnatlara karşı savunmasızlığını ilk kez Peloponez Savaşları'ndan sonra Atina'nın düşüşü konusundaki klasik değerlendirmesinde Thucydides betimlemiştir. Nazi Almanyası ultra-milliyetçiliğinin gösterdiği üzere, faşist devletler bile akla sığmayan büyük fetih ve yayılma planları çerçevesinde halkın ilgisini uyandırmak için yurtseverlik duygularını harekete geçirebilmektedir. Tabii ki halkın militarist maceralar için harekete geçirilmesi yüzyıllar içinde çeşitli biçimler almış, bunların her biri kendi özgünlüğünü sergilemiştir. Yurtseverlik ile saldırgan savaş arasındaki bu bağlantı modernite ile postmodernitenin ara yüzündeki mevcut siyasal düzenlemelerin potansiyel olarak en ölümcül kusurunu oluşturmaktadır. 11 Eylül sonrasında ortaya çıkan Amerikan yurtseverliği bu olgunun en son göstergesidir ve ABD hükümetinin ülke içinde bir muhalefetle ve buna eşlik eden kamuoyu tartışmalarıyla karşı karşıya kalmaksızın ihtiyatsız bir imparatorluk inşa projesini sürdürmesine izin vermektedir.

Bu bölümde iki ayrı sorun araştırılmaktadır: (1) El Kaide şebekesinin savurduğu özgül tehdide karşı ultra-milliyetçi ve militarist bir yaklaşımın izlenebilmesi için bir araç olarak yurtseverliğin harekete geçirilmesi, (2) postmodernitenin ilerlemesi ışığında yurtseverliğin yeniden tahayyül edilmesi.

11 EYLÜL'ÜN ETKİSİ

11 Eylül saldırılarının ardından başlayan dönemin, hiç değilse Soğuk Savaş'ın başlarından bu yana Amerikan halkının geleneksel özgürlüklerine yönelik en büyük tehdidi barındırdığını söylemenin bir abartı olmayacağını düşünüyorum, hatta bu çok daha kötü ve daha kalıcı bir tehdit de olabilir. ABD hükümeti başlangıçta, Bush yönetiminin Amerikan halkının "anavatan güvenliği" adını verdiği şeyi yeniden tesis etmek ve korumak konusunda çok geniş bir yetki kullanmak için Kongre'den ve halktan neredeyse koşulsuz bir onay aldı.

Aradan zaman geçmesi, Adalet Bakanı John Ashcroft'un itibarının aşınması, Amerikalıların ve diğerlerinin yönetsel suiistimalleri hakkında dehşet verici hikâyelerin ortaya çıkması gibi nedenlerle ABD' de eleştirel bir tepki dalgasının yükseldiği gözlenmekle birlikte, 11 Eylül'de başlayan itaatkâr ruh halinin yanında bu tepki ikincil kalmaktadır.

ABD hükümetine verilen bu yeni yetkinin özgür toplum değerleriyle yurttaşların güvenlik ihtiyaçlarını bağdaştıracak şekilde uygulanacağını düşünmek, bakış açınıza bağlı olarak, ya olağanüstü saf olmayı ya da koşulsuz bir güven duymayı gerektirmektedir ki, bugüne kadar elde edilen kanıtlar bu kuşkuculuğu haklı çıkarmaktadır. Özgür bir toplumun üyeleri olmayı önemseyenlerimiz 11 Eylül deneyiminin acımasız gerçekliğinden kaynaklanan keder, korku ve kızgınlık gibi endişeli tutumların, hükümetin bir halk olarak özgürlüklerimize ilişkin ülke tarihi boyunca görülmemiş ölçüde korkutucu iddialarda bulunmasına gerekçe sağlayan yaygın "güvenlik sendromu" nun refahımız ve özgürlüklerimiz üzerinde yarattığı diğer tehditleri fark etmemizi engellemesine izin vermemeliyiz. ABD ilk kez iç güvenliği korumak için harcanan çabaları güçlendirmek adına çok büyük kaynak ve yetkilerle donatılmış bir anavatan güvenlik otokratına sahip olmuştur. Bunun zaten ortaya çıkmış bulunan pratikteki anlamı, kongrenin yasalarda yer almayan yaptırımları uygulaması, gizliliğin korunması için geniş bir takdir hakkı, ilgili işleyişe uyulmaksızın gözaltı sürelerinin uzatılması, polisin faaliyetlerinde ırkçı tutumlara izin verilmesi ve aramızda yaşayıp ülke vatandaşı olmayanların –daha ziyade İslam ülkelerinden gelenlerin ve bilhassa Arap erkeklerin– korkutucu bir biçimde yasaların korumasından çıkartılması konusunda fazlasıyla genişletilmiş bir yetki verilmesidir.

Günümüzde Amerikalı bir yurttaş çifte tehdit altındadır; bir yandan toplumumuza yöneltilmeye devam eden terörist tehditler konusunda haliyle kaygı duymakta, fakat bir yandan da bu tehditlere karşılık verme kisvesi altında, hükümetin gerekli çalışmaları için zorunlu olmadığı halde, temel özgürlüklerden fedakârlık etmektedir. 11 Eylül saldırılarının korkutucu tabiatının, halkın hükümetten sokaktaki terörizme ilişkin güvenlik duygusunu yeniden tesis etmesi adına hakların çiğnenmesine aldırma maksızın gereken tüm adımları atması talebinde bulunmasına yol açtığı doğrudur. 11 Eylül olayları,

birkaç ay sonra binlerce FBI ajanının posta yoluyla yayılan şarbonun kaynağını belirlemek konusundaki başarısızlığıyla birleşince, ABD'nin tehlikeli iç ve dış düşmanların saldırısına açık, korkunç derecede savunmasız bir toplum haline geldiği şeklinde genel bir anlayışa neden oldu. 11 Eylül'ün daha derin bir anlamda önemi, ABD'nin bu savunmasızlığını düşmanlara göstermesinden ve ülke içinde Dünya Ticaret Merkezi'ndeki saldırılardan daha yıkıcı kitlesel trajedilere neden olabilecek ne kadar çok kolay hedef bulunduğunu aniden fark eden Amerikalıları korkutmasından kaynaklanmaktadır.

Böylesi bir zemin, devletin yurttaşların güven duygusunu tazelemesi yönünde güçlü bir kamusal talep yaratır ve bu güvenlik gerekçeleri yasaları uygulayan yetkililerin acil durumlarda yapması beklenenleri değiştirir. Bu talebin bir kısmı hükümetin terörizme daha iyi tepki vermekten çok, onu engelleyecek gücü geliştirmek için hızla harekete geçmesi yönündedir. Bu atmosferde ortaya çıkan soru, yeni güvenlik zorunluluklarıyla özgürlükler üzerindeki tehditler arasındaki dengenin nasıl sağlanacağıdır. Beyaz Saray'da ve Adalet Bakanlığı'ndaki liderliğin böylesi bir dengeyi kabul edilebilir biçimde kurup kuramayacağı önemlidir.

YURTSEVERLİK DÖNEMİ

11 Eylül'den sonra çarpıcı bir yurtseverlik yükselişi yaşandığı sonucuna varmak için uzman bir sosyolog olmak gerekmez. Özellikle saldırıların ilk birkaç ayındaki kadar çok sayıda Amerikan bayrağı asıldığını ve "Tanrı Amerika'yı Korusun" sözünün tekrarlandığını daha önce ne gördüm ne de duydum. Washington çevresinde kıyafetinizin üzerinde bir yerlerde Amerikan bayrağı olmadan çalışmak neredeyse imkânsızdı. Amerikan gururunun bu yurtseverlik gösterileriyle ilişkili duygusal ifadesinin çeşitli yönlerden yorumlanması gerekir. Bir yandan, kendi ülkenizdeki acı çeken –11 Eylül mağdurları gibi– insanlarla dayanışma göstermek ve korkusuzca, sağlam durarak misilleme ve etkili bir yanıt arayışı içinde olmak tabii ki sağlıklı bir duygudur. Bu türden ifadeler güvenliğin yeniden tesisi için gereken her şeyin yapılması konusunda ulusal bir kararlılığı da gösterir. Mevcut yurtseverlik taşkınlığını böylesine çapraşık hale getiren şey, kendimizi olmamız gerektiği gibi değil olduğumuz gibi

övmemize neden olması ve ülkenin seçilmiş liderlerinin benimsediği yaklaşım konusundaki eleştirilerin askıya alınması sonucunu vermesidir. Yurtseverlik sorununun bu ikinci yönü Bush'un başkan "seçilmesi" etrafındaki belirsizlik dikkate alındığında özellikle ciddileşmiş ve Bush'a yakın danışmanların siyasi ekstremizmleri nedeniyle bu ciddiyet artmıştır.

11 Eylül deneyiminden kaynaklandığı şekliyle bu yurtseverlik mesajının altında yatan anlam, özellikle de eleştiriye duyulan ihtiyacın en fazla olduğu hükümet çevreleri içindeki ve medyadaki uyumsuzlukları ve eleştirileri engellemektedir. ABD'deki ana akım medya kendi kendisini sansürlemenin oldukça katı bir formunu gönüllü olarak benimsemiş, özellikle Irak Savaşı'na girilmesi için uzun süre destek vererek, esasen savaş ve savaşa girişilmesi doğrultusundaki milliyetçi eğilimi körüklemiştir. Büyük TV kanalları Irak'ın işgaline kadar ve işgalden sonra, daha önceden pek tanınmayan bir dizi emekli generalin, eski Özel Kuvvetler üyelerinin ve savaş yanlısı beyin takımından uzmanların görüşlerine her gece yer vermişlerdir. Verilen ulusal ya da uluslararası yanıt hukuki veya ahlaki yönde –ya da bu vaka özelinde ihtiyatlılık ve etkinlik temelinde– sorgulayan kuşkucu seslere ana akım medyanın hiçbir kesiminde rastlanmamıştır. Alışık olunmayan El Kaide tehlikesi ve bu tehlikenin kalıcılığı ülkenin siyasi tasavvurunu daha önce hiç olmadığı kadar tehdit ettiğinde, bir demokraside kriz döneminde yapılması gereken tartışmaların hiçbiri yapılmamıştır. Bu tür bir eksiklik, kendinden menkul masumiyet gösterilerine bel bağlamaktansa, gönüllü bir öz eleştiriye gerektiren yaratıcı, etkin ve meşru bir yanıt üretilmesini büyük ölçüde engellemektedir. El Kaide'ye yapıcı bir yanıt verilmesi, yurtseverliğin gereklerinin en iyi şekilde yurttaşların hükümet politikaları karşısındaki suskunluğu ve itaatiyle sergilenebileceği üzerinde tek sesli ve bencil bir biçimde ısrar edilmesi nedeniyle mümkün olmamıştır. Ulusal tartışmalarda kuşkucu seslerin bulunmaması aynı zamanda yurttaş ile kul arasındaki can alıcı farkı ciddi biçimde aşındırmakta, kendi özgürlüğüne değer verdiği ve uygun kararlara ulaşmak için samimi tartışmalara ihtiyaç duyduğu varsayılan bir toplumun tehlikeli sorumlulukları yerine pasifliği, açıkça siyasi bir erdem haline getirmektedir.

Ben bir yurttaşın ülkesine olan sevgisini kesinlikle vicdanı aracı-

lığıyla, ülkesinin refahını ve değişme potansiyelini popüler olmayan görüşleri seslendirmekten kaçınmayacak kadar ciddiye alarak ifade edeceğine inanıyorum. Bu anlamda iyi yurttaşlar daima Amerikan vaadine içkin potansiyeli gerçekleştirmeye çalışırlar. İyi kullar ise itaat etmekten, ülkeyi yönetenlere saygı duymaktan memnun olanlardır. Bunlar için iyi bir Amerikalı olmanın yolu, özellikle kriz ve savaş dönemlerinde coşkuyla bayrak sallamaktan ve önerilen ya da yapılanlar konusunda kuşkusunu dile getirenlere şüpheyle bakıp sessiz sedasız oturmaktan geçer. Bayrak sallamak konusunda kararsızım, ama bilhassa şu andaki kriz koşullarında hükümetin içinde ve dışında bulunan Amerikalı savaş kışkırtıcıları anti-terörizm kampanyası kisvesi altında imparatorluk inşa stratejileri için baskı yaptığı sırada sessiz kalmaya kesinlikle karşıyım. Irak Savaşı ABD kamuoyunun, intihara gittiği halde Amerikan halkına ve dünyaya aldatıcı bir biçimde sunulan bir yolda kendi liderliğinin ardına düşme konusundaki hevesini artırmıştır. Demokratik söylemin niteliğindeki bu sorunlu gerilemeyi artıran şey, önalıcı savaşa gerekçe yaratmak amacıyla Irak tehdidine ilişkin (özellikle kitle imha silahları açısından) kanıtların hükümetin en üst katmanları tarafından manipüle edildiğine dair güçlü belirtiler ortaya çıktığında Amerikan halkı ile medyanın gösterdiği görece kayıtsızlıktır (bkz. 9. Bölüm).

Bu önemli bakış açısını en güçlü haliyle ortaya koyduğumuzda, 11 Eylül tehdidinin orijinalliğinin, yalnızca saldırının failleriyle askeri bir biçimde ilgilenmekten çok, neyin tehlikede olduğunu çok daha geniş bir biçimde anlamaya dayalı canlı bir tartışma ve akıllıca eleştiriler gerektirdiği görülecektir. Savaşın yeterince gerekçelendirilmeden yaygınlaştırılması, ABD'ye ve Amerikalılara yöneltilen ekstremist tehditlerin, muhtemelen geometrik olarak artması ihtimalini getirmiştir. Eğer buna savaş demekte hemfikirsek, bu savaşı diğer tüm savaşlardan ayıran şey işte bu unsurdur. Bu savaşın askeri bir çözümü yoktur. Esasen tarihin askeri açıdan en güçlü devleti ile yerleri ve kimlikleri kesin olarak tespit edilemeyen ülkesiz bir siyasi ekstremistler şebekesi arasında yapılan bir savaş söz konusudur. Mevcut tehdidin Afganistan boyutunun güç kullanılarak çözülmesi gerektiği kesinlikle doğru görünmektedir, ama Afganistan sonrası yaklaşımın doğrudan geriye kalan El Kaide güçlerine odaklanması gerekiyordu ki, bu da esas olarak askeri olmayan, yasal yaptırımla-

ra dayanan bir yaklaşımla mümkündür. Onun yerine Irak'a saldırarak savaşa daha fazla bel bağlanması 11 Eylül ile gerekçelendirilemez, uluslararası hukuk ve ahlaka terstir; Birleşmiş Milletler'in otoritesine zarar vermekte, hatta jeopolitik bir perspektiften bakıldığında ihtiyatsızlık olarak görünmektedir.

Patlak verdikleri yerde yapılan eski savaşlarda her şeyden önemli olan askeri etkinlikti. Askeri etkinlik haklı bir savaşta üstünlüğü sağlayacak şekilde sürdürüldüğünde, savaşta kullanılan yöntemler az çok unutulmuş yahut affedilmiştir; kimi zaman da kazanan taraf, mücadele yöntemlerine ilişkin itirazlar konusunda kendisini pişmanlık duymaktan ya da sorumluluk almaktan koruyacak şekilde inkâr kalkışmıştır. II. Dünya Savaşı Amerikalılar için en iyi örnektir; bu savaş Japonya ve Almanya'nın açtığı saldırgan savaşların yanı sıra, faşizmin ve Nazizmin işlediği suçlara ve militarizme verilen zorunlu yanıtı temsil eden haklı bir savaştır. ABD açısından savaş 1941'de Japonya'nın Pearl Harbor'a yaptığı sürpriz saldırıyla başlamış ve bunu izleyen dört kanlı yılın sonucunda hayatta kalan pek çok mağdur totaliter yöneticilerin elinde daha fazla kötü muameleye maruz kalmaktan kurtarıldığı gibi, bir bütün olarak dünya da dejenere faşizm tehlikesinden kurtarılmıştır.

Bununla birlikte savaş sürdürülürken kentler rasgele bombalanmış, düşmanın moralini bozmak için sivillere karşı kasten ve yoğun bir biçimde askeri araçlar kullanılmış ve savaşın sonunda iki Japon kentine ilk ve son kez savaş silahı olarak kullanılan atom bombalarıyla son derece şaibeli saldırılar yapılmıştır. Amerikalılar Hiroşima ve Nagazaki'ye yapılan bu gaddarca saldırının Japonya'daki sivil halka verdiği acıları bugüne değin kabul edememişlerdir. Birkaç yıl önce Washington D.C.'deki Smithsonian Enstitüsü saldırıların ellinci yıldönümünde bu iki Japon kentinde yaşayan halkın çektiği acılarla ilgili bir sergi düzenlemeye çalışınca ortalık ayağa kalktı, serginin küratörü işten atıldı ve gösteri iptal edilerek teskin edici bir tarzda yeniden düzenlendi. Çoğu Amerikalı için geçmişlerindeki masumiyet, erdemlilik ve bunlarla ilişkili ahlaki istisnailik iddialarına gölge düşüren (ve böylece Hobbsçu bir dünyada Lockçu bir ulus olmak gibi huzur verici bir yanılısamayı mahveden) yanlara dönüp bakmak siyaseten kabullenilemeyecek bir şey olmuştur.

Artık ABD'nin şu anda savaşta olduğu, uluslararası anlaşmazlık

konusundaki geleneksel devletçi tanıma uymayan bir tehdide karşı mücadeleye girmiş olduğu gerçeğiyle yüzleşelim. Düşmanı ya da hasmı nasıl tanımlayacağımızı gerçekten bilmiyoruz. Düşman bir devletten değil El Kaide şebekesinden söz ediyoruz. Bu düşmanın ne olduğu, nerede olduğu ya da nasıl faaliyet gösterdiği belirsiz. Başkan Bush başlangıçta Usame Bin Ladin'in şeytani rolü ve onun ABD'yi İslam'ın nefret verici düşmanı olarak tanımlayan hayalci ekstremizme verdiği destekle meşgulmüş gibi göründü. Daha sonra, Beyaz Saray vurgusunu değiştirerek, bu olağanüstü kişiden söz etmek yerine İran, Irak ve Kuzey Kore'yi şeytani bir üçgende birbirine bağlayan "şer eksenini"nden söz etmeye başladı. Bu ülkelerin liderleri Bush'un 2002'de Kongre'de yaptığı Ulusa Sesleniş konuşmasında yakında ABD'den gelen bir baskıyla karşılaşacakları konusunda ciddi bir biçimde uyarıldı. Büyük Terör Savaşı'nın Afganistan aşamasından sonra yapılacak askeri müdahale ve saldırının potansiyel hedefleri olarak bu devletlerin seçildiği o anda açıkça ortaya çıktı. Savaş ölçeğinin böylesine genişlemesi 11 Eylül ile çok zayıf bir biçimde bağlantılandırılmış ve bu bağlantı Blair'in İngilteresi dışında çok az ülkeden destek bulabilmişti.

Düşmanın kimliğinin bu şekilde genişletilmesiyle mevcut El Kaide tehdidinin gerçek ve farklı olmaya devam ettiği göz ardı edilmektedir; bu tehdit esas olarak işbirliğine dayalı yasal yaptırımlar, istihbarat faaliyetleri ve muhtemelen yer yer yapılacak gizli operasyonlar aracılığıyla çözümlenebilir ve böyle çözümlenmelidir. Devletlerin düşman olarak tanımlanması suretiyle savaşın uluslararasılaştırılması, çeşitli düzeylerde geri tepmesi neredeyse kesin olan bir politikadır ve bu politika postmodern bir tehdide yanlış bir biçimde sanki esasen modernist bir uluslararası anlaşmazlıkmuş muamelesi yapmakta ısrar etmektedir. Tabii bunun hedef saptırarak kurnazca postmodern bir hedefin peşinden gitmeyi amaçlayan bir savaş hilesi olması da mümkündür, yani ABD'nin küresel imparatorluğu önündeki devletçi engellerin kaldırılması için terörist tehdit bahanesi kullanılmakta olabilir.

Üzerindeki emperyal örtü olmaksızın dar bir biçimde algılandığında, Büyük Terör Savaşı askeri olmaktan çok siyasi bir mücadeledir. İslam Dünyası'nda ve İslam Dünyası'nın Arap kesimlerinde yaşayan halkların büyük çoğunluğu çektikleri acı ve sıkıntıların kay-

nağının ABD'nin gücünü ve servetini dünya üzerinde suiistimal edici yöntemlerle kullanması olmadığı sonucuna vardıkları takdirde bu siyasi mücadele başarıyla yürütülebilir. Eğer Amerikan hükümeti El Kaide adlı düşmanın peşine düşmek için Afganistan ve Irak'ta yaptığı gibi bir askeri güç kullanırsa, böylesi askeri saldırıların çok sayıda insanın El Kaide'ye katılmasını sağlayacağından ya da en azından dünyanın her yerinde anti-Amerikancılığı şiddetlendireceğinden emin olabiliriz. Her iki durumda da, muharebelerde kazanılan zaferlerden sonra ülkelerin işgal edilmesi hem zor hem de kanlı oldu ve daha önceki askeri zaferin hedeflenen siyasi sonucu doğurup doğurmayacağı konusunda kuşku yarattı.

Bu savaşın Körfez Savaşı ya da Kosova Savaşı gibi yapılması stratejik olarak yanlışti. Zayıfsız savaşların tehlikeli lüksü –bu savaşlarda Amerikan silahları tek yanlı bir biçimde kullanılmış ve mağdurlar bir ölçüde ABD'nin temsil ettiklerine muhalif olanlar olmuştu, ama masum siviller de büyük ölçüde mağdur edilmişti ve Amerikan tarafı hiçbir önemli risk almamıştı– Müslüman dünyanın çoğu kısmında zaten varolan yaygın anti-Amerikancılığı artırıp derinleştirdi. Uluslararası politika konusunda oldukça muhafazakâr bir gözlemci olan tanınmış İngiliz tarihçi Michael Howard ABD'nin Afganistan'da uyguladığı askeri taktiklerin, küçük bir kanseri gidermek için balta kullanmakla aynı şey olduğunu söyledi. Taliban beklenmedik bir hızla çökertildiği için Afganistan Savaşı konusundaki bu tür eleştiriler birkaç ay sonra ortadan kayboldu ve başlangıçta Afgan halkının büyük çoğunluğu bu sonuçtan memnunmuş gibi göründü. Fakat aradan zaman geçince durum değişti, Karzai hükümeti yönetimini Kabil kentiyile sınırlı tuttu, savaş ağalığı kol gezmeye başladı, uyuşturucu ticareti canlandı ve Taliban ile El Kaide kadrolarının açıkça yeniden örgütlenmelerini de içeren Amerika karşıtı silahlı militanlık arttı. Muharebe aşaması sona erdiğinden beri Irak'ta ortaya çıkan durum çok daha tartışmalı siyasi sonuçlar sergiliyor. Amerikan işgalinin günlük bazda sürekli kayıp verdirten köklü bir direniş ürettiği görülüyor, işgalin maliyeti beklenen düzeylerin çok üzerine çıktı, işgal süresi uzatıldı ve ABD'nin Irak'taki bu girişimlerinin siyasi sonuçları belirsizliğini korurken, iç savaş ve Amerika karşıtı dinci milliyetçiliğin zaferi gibi korkunç olasılıklar ortadan kaldırılabilmiş olmaktan çok uzak.

YURTSEVERLİĞİN YENİLENMESİ

Önceki tartışmanın amacı mevcut savaş atmosferinde yurtseverliğin önemine ışık tutmak, fakat 11 Eylül'ün küllerinden doğan yurtsever ruh halinin kimi sorunlu yanlarına da dikkat çekmekti. Bu tartışma yurtseverliğin mutlak bir biçim ve içeriğe sahip olduğunu varsaymamamız gerektiğini, 21. yüzyılın başlarındaki değişmiş küresel ortamda yurtseverliğin geçerliliği üzerinde yeniden düşünmenin zorunlu olduğunu ima etmektedir. ABD'de su yüzüne çıkan yurtseverlik türü 11 Eylül'le ilişkili travma tarafından şekillendirilmiştir; güçlü şovenist imalar içeren bir aşiret yurtseverliğinin yükselmesine neden olmakta, daha önce de değinildiği gibi, aktif yurttaşlığın değerini azaltıp birliğin en önemli değer olduğunu vurgulamaktadır. Bu tür bir yurtseverlik dünyayı ötekinin perspektifinden görmeyi ilkesel olarak reddeder. Artık saldırılarda kaybedilenler için yas tutma dönemi geçmeye başladığından, aşiret yurtseverliğinin sığ cazibesine direnmek önem kazanmıştır. Vefalı Amerikalılar olarak ötekilerin ABD'nin dünyadaki rolünü nasıl algıladıklarını ve bu rolün özellikle Ortadoğu'daki Araplar arasında niçin böylesine yoğun bir kızgınlığa neden olduğunu anlamak zorundayız. Aşiret yurtseverliği 11 Eylül'ün bu çok daha güç algılanan tehditlerine etkin bir yanıt verilmesini de engelleyebilir.

Afganistan'da elde edilen sonuç, El Kaide liderliğinin, özellikle de Usame Bin Ladin'in yok edilmesi konusundaki açık başarısızlığa rağmen, ABD'nin verdiği yanıtın ilk aşamasını büyük ölçüde suni ve geçici bir biçimde aklamıştır. ABD hükümeti çok sayıda sivil Afgan'ın ölümüne (yoğun hava bombardımanlarına bel bağlamak yerine önce kendi personelinin bu ülkenin topraklarına çıkarmaya hazır olsaydı bu sayı ciddi oranda azaltılabilirdi) yol açmış olmasına rağmen, verilen yanıtın mantığıyla birlikte harekâtın askeri başarısı ilk başlarda Afganistan'a yeni ve sevindirici bir gelecek getirecek gibi görünmüştür. Amerikan başkanının popüleritesi ve aşiret yurtseverliğinin etkisi dikkate alınırca bu zafer, Afganistan sonrasında ABD'nin verdiği yanıtların küresel kamu yararına hizmet edilmesi, kendi ülkemizde anayasallığın korunmasıyla ilgili değerlerin savunulması, uluslararası hukukun egemenliğine bağlılık ve Birleşmiş Milletler

ile yabancı hükümetlerin görüşlerine gösterilen saygı açısından eleştirel bir biçimde tartışılmasını fazlasıyla zorlaştırmıştır. Böylesine sorumlu bir politika üretim sürecine girmek yerine, Irak'ta hem ABD'nin dünyadaki müttefiklerinin çoğunun hiç hoşlanmadığı hem de kamuoyunu fazlasıyla tahrik eden gerekçesiz bir savaş başlatıp oradaki rejimi değiştirmek yönünde hamle yapmakta diretilmiştir.

Tarihin bu noktasında ABD'nin "kozmpolit" ya da "dünyevi" yurtseverlik –kendisiyle öteki arasındaki sınırları belirsizleştiren ve küreselleşme çağında hepimizin milliyete, ırka, dine, cinsiyete, uzmanlık alanlarına, mesleklere ve medeniyet bölgelerine dayalı çoklu kimliklere sahip olduğumuzun bilincinde bir ülke anlayışı– diye adlandıracağım türden bir yurtseverlik türüne fazlasıyla ihtiyacı var. Devletin fiziki sınırları hiçbir zaman bizim kolektif benliklerimizi anlamlandıran esas kaynak olmadığı gibi, etkisi giderek daha da azalmaktadır. İnternet, küresel pazar ve medya dünyasına adapte olabilmek için tek bir dışlayıcı ulusal anlatıya olan aşiret bağlarımızı gevşetmemiz gerekmektedir. Çok çeşitli ve servet ile nüfuz açısından fazlasıyla eşitsiz, egemenlikleri aşma niteliği giderek artan bir dünyaya uyum sağlayarak, bu servet ve güç eşitsizliğinin yüzyıllardır ürettiği adaletsizliğe çözüm bulmamız, zengin ile yoksul arasındaki eşitsizliğin artmasının getirdiği tehlikelerin farkına varmamız gerekmektedir. Yeni gelişen böylesi bir dünyada yurtseverlikten vazgeçemeyiz, ihtiyaç duyduğumuz şey, modası geçmiş ve miyop milliyetçi etoslara sıkı sıkıya bağlı olmadığı gibi güvenlik konusunda acımasız savaş tanrılarına da bel bağlamayan kolektif bağlılıklardır.

Eğer kozmpolit yurtseverler haline gelmek konusunda ciddiysek, 11 Eylül'de ortaya iki farklı güçlüğün çıktığını kabul etmemiz yararlı olacaktır. Birinci güçlük –hem iç hem de uluslararası– güvenlikle ve devletin yeteneklerinin, özgür ve saygılı bir toplumun değerlerinden vazgeçmeden, El Kaide tehlikesinin yönelttiği tehdide bu şebekenin alışılmamış öğelerini de içerecek bir yanıt verecek şekilde nasıl kullanılacağını düşünmekle ilgilidir.

İkinci güçlük tabii ki adaletle ilgilidir. Ötekilere, Amerikan politikaları ve nüfuzuna atfedilebilecek acıları kabullenmenin yanı sıra, kendi gücümüzü ve geçmişteki hatalarımızı da kabullenerek adalet sunmak konusundadır. El Kaide patolojisinin ve siyasi fanatizminin altında Araplar arasında ABD'nin İslam dünyasındaki ve genel ola-

rak dünyadaki rolü konusunda yaygın bir biçimde paylaşılan kızgınlık ve acılar yatmaktadır. Usame Bin Ladin ve El Kaide tehlikesi, intihara meyilli çılgınca bir fanatik siyaseti temsil eden tuhaf bir mezhep olarak algılanıp, siyasi sağlığa ve normalliğe kavuşulması için İslam politikalarından kazanılabilecek siyasi bir kanser olarak görülürse bu siyasi güçlük anlaşılabilir. El Kaide'nin saldırı mantığı patolojik olmakla birlikte, yöneltilen tehdidin genel siyasi önemi konusundaki bir anlayışa sahip olunmaksızın siyasi patolojiye indirgenemez. Bin Ladin ekstremizminin yaygın bir biçimde paylaşılan, derin ve çoğunlukla çok sağlam temellere sahip ortak sıkıntıların doğal sonucu olarak yorumlanması gerekir. Amerika karşıtlığının bir kısmının yalnızca ABD'nin güçlü, zengin ve yaygın bir devlet olmasıyla ilişkili olduğu ve Arap çevrelerinde dikkatleri ulusal ve bölgesel sorunları, özellikle de Filistin kâbusunu çözüme kavuşturma konusundaki kendi başarısızlıklarından kaynaklanan utançtan başka yöne çevirmek için bu düşmanlığın kullanıldığı doğrudur. 11 Eylül'deki bu saldırılar üzüntüyle karşılanmış olmasına rağmen, başka şekilde ifade edilse de Avrupa'da bile dile getirilen bir sempati uandırmıştır. Bu tür tutumlar verilen zararın, ABD'nin gücünü sürekli bir biçimde çok sayıda insanı ve özellikle İslam Dünyası'ndaki halkı dehşete düşürecek şekilde kötüye kullanmasının bir tür bedeli olduğu şeklindeki görüşün dolaylı bir biçimde kabul edilmesidir. Amerikalılar aşiret yurtseverliğinin esiri olduğu sürece, tehdidin bu boyutunu değerlendiremeyecek ve bunu gidermek ya da azaltmak için gereken tedbirleri alamayacaklardır.

Ortadoğu ve diğer yerlerdeki Amerikan egemenliğine karşı gösterilen yegâne ciddi direnişin militan İslamcılardan geldiğine işaret etmek de gereklidir. Seküler bir hat izleyen Arap hükümetleri ya bütünüyle ABD'nin tabiyet planına dahil olmuşlar ya da kendi yolsuzluklarına saplanmışlardır. Arap hükümetlerinin seküler iktidarları sürekli bir biçimde bölge halklarının aşağılanmasına neden olmuş, Filistinlilerin kendi kaderlerini tayin hakkı ve Kudüs'ün statüsü gibi fazlasıyla önem verilen sembolik sorunlar karşısında ya etkisiz kalmış ya da daha beter durumlara düşmüşlerdir. Arapların yegâne siyasi başarıları Ayetullah Humeyni tarafından Arap olmayan İran'da yapılan devrim, Hizbullah'ın güney Lübnan'da yaptıkları ve 1980'lerde Afganistan'daki Sovyet işgaline karşı Bin Ladin'in gösterdiği

etkinlikle ilişkili olmuştur. Tabii ki Amerikalılar Bin Ladin'in Sovyet egemenliğine karşı Afganistan'ı savunma mücadelesi sırasında Washington'un kahramanı olduğunu unutmuş durumdadır.

11 Eylül'ün yarattığı siyasi güçlüğü böylelerine sersemletici olmasının nedeni, hem çok şiddetli hem de süreklilik arz eden sıkıntılarla bağlantılı olması ve ABD'nin İslamcı siyasi ekstremizme yönelik geçmişteki yaklaşımındaki çelişkileri açığa çıkarmasıdır. El Kaidede tehdidin arkaplanında son onyıllar içinde Arap halkının çektiği acılar ve katlandığı adaletsizliklerin doğrudan ve dolaylı sorumlusunun ABD olduğu şeklindeki yaygın anlayış bulunmaktadır. Buna yanıt vermek, yalnızca Filistin-İsrail ilişkisini adil bir çözüme kavuşturmakla değil, Filistin'e çok önceleri, sömürgelemeden kurtuluş döneminde neredeyse tüm Üçüncü Dünya halklarının elde ettiği kendi kaderini tayin hakkını tanımakla olur. Filistinliler hâlâ terk edilmiş durumdadır – sömürgelemeden kurtuluşun sağladığı yararların dışında tutulmuşlardır ve sömürgecilik dönemi boyunca bölgede yaşayanlardan daha zalimce bir işgal altında yaşamaktadırlar.

Yine arkaplanda, baskıcı bir lider olan Saddam Hüseyin iktidarını devirmek konusunda yetersiz kalan Körfez Savaşı'nın sonrasındaki cezalandırma döneminde, 1990'lar boyunca Irak'ta büyük ölçekli sivil kayıplara yol açan yaptırımların arkasında ABD'nin olduğu anlayışı bulunmaktadır. Bu yaptırımların 2003 yılında yasadışı bir savaşa girişilerek kaldırılması, ABD'nin askeri üstünlüğünü keyfi bir biçimde, pervasızca kullandığı şeklindeki anlayışı güçlendirmiştir.

Kozmopolit yurtseveri ilgilendiren başka sorunlar da vardır. ABD nasıl oluyor da bir yandan kimyasal ve biyolojik silahların geliştirilmesine ve nükleer silahların yaygınlaşmasına karşı muazzam bir kampanya yürütürken, diğer yandan dünyanın en büyük ve en yaygın şekilde konuşlandırılmış nükleer silah cephanesini bulundurmaya ve geliştirmeye devam edebiliyor? ABD nasıl oluyor da bir yandan dünyadaki daha zayıf ülkelerin kitle imha silahlarından vazgeçmesini beklerken, diğer yandan kendi kitle imha silahlarını muhafaza edip geliştirmenin yanı sıra, dünyayı uzaydan denetlemek için de hamleler yapıyor?

Kozmopolit yurtsever ekonomik küreselleşmenin –dünyanın her yerinde zengin ile yoksul arasındaki farklılıkları sürekli artıran şu andaki küreselleşme biçiminin tam tersi olan– adil bir biçiminin

oluşturulması için de çalışır.

Kozmopolit yurtsever bu siyasi gündemi bir hayal olmaktan çıkartmak için Amerikan toplumunda sivil bir güç haline gelmek, ve daha önce "yurttaş küreselleşmesi" olarak adlandırılan şeyin ayrılmaz bir parçası olmak zorundadır. Tekil ve örgütsüz bireyler tarafından benimsendiği takdirde bu yeni yurtseverlik yaklaşımı Washington'daki yaklaşımları değiştirmeyi umut edemez. Ama yine de umut verici gelişmeler yaşanmıştır. Üniversiteler güvenlik sorunları üzerindeki eleştirel tartışmaların düzeyini yükseltecek pek çok etkinliği desteklemiştir. Kimi alternatif fikirlerin taraftar toplamaya başladığına dair işaretler mevcuttur ve bu kriz döneminin ortasında farklı görüşlere meşruiyet kazandıran alışılmamış bir süreç destek kazanmaktadır. Böylesi gelişmeler aşiret yurtseverliğinin ülkenin siyasi ve ahlaki tasavvuru üzerindeki gücünü dolaylı bir biçimde tehdit etmekte ve geleceğe yönelik, umuda odaklanmış kozmopolit bir yurtseverliğin şekillenerek tutunması için kimi alanlar açmaktadır.

Aşiret yurtseverliği perspektifinden, kozmopolit yurtseverliğin yükselişinin sadakatsizlikle flört eden bir gidişat olarak görülüp hoşnutsuzlukla karşılanacağı kesindir. Kozmopolit yurtseverlik perspektifinden ise 11 Eylül'ün, aşiret yurtseverliğinin –savaşların, peşinden koşulan siyasi hedefler elde edilmedikçe gerçekten sona ermeyeceğini göremeyecek ölçüde, neredeyse yalnızca askeri hesaplarla değerlendirerek– savaş kazanmaya sabitlenmesi nedeniyle önemsenmeyen daha derin tehditlerine yanıt verilmesine yardımcı olabilecek yegâne güç, yol gösteren eleştirilerini seslendiren vicdan sahibi yurttaştır. Aşiret yurtseverliğinin gözden kaçırdığı şey, Afganistan Savaşı'nın da, Irak Savaşı'nın da siyasi hedefler açısından kesinlikle bitmemiş olduğudur!

İnsan Hakları ve Sivil Özgürlükler

BÜYÜK Alman oyun yazarı ve şairi Bertolt Brecht şunu sormuştu: "Karanlık zamanlarda da şarkı söylenecek mi?" Sonra yanıtlamıştı, "Evet, karanlık zamanları anlatan şarkılar söylenecek." Elimden geldiğince anlatmaya çalıştığım şey, bir başka büyük şair olan W. H. Auden'in "tasdik ateşi" adını verdiği şeyi göstermek için gereken karakter gücünü, tarihin gizemlerine ve kendi yazgımıza olan inancı –bugünlerde ülkemizi ve dünyayı karartan savaş kışkırtıcı bulutlara rağmen– nasıl bulacağımızdır.

ÖZGÜRLÜKLERİMİZE YAPILAN BENZERSİZ SALDIRI

11 Eylül'den bu yana, özgür bir halk olarak özgürlüklerimize benzeri görülmemiş bir saldırıda bulunduğu, artık tartışmalı bir iddia olmaktan çıkmıştır. Bu olayların, yani o gün yapılan saldırıların, şiddetli bir insani kıyıma yol açmanın ve aileleri, dostları ve masum sivilleri etkileyen bu dehşet verici eyleme maruz kalan herkese muazzam bir acı vermenin yanı sıra, kendisini emniyette ve güvende hissedemeyen Amerikalılarda korkunç bir şok yarattığı kesindir. Saldırıları, çekilen insani acılara ilişkin ölçsüz zararı bir kenara iten TV imgelerinin gücüyle siyasi ve ahlaki bilincimize derin bir biçimde kazındı; bu imgeler zihnimize yıkımın kendisinden daha kalıcı bir zarar vermiş olabilir. Saldırıların korkunçluğu kadar, ABD hükümetinin göstereceği aşırı tepkinin kendimiz ve dünyanın kalan kısmı için El Kaide şebekesinin hayalci terörizminden daha kalıcı bir tehlike oluşturabileceğinden kaygı duyulması gerektiği de başlangıçtan itibaren açıkça görülmüştür. Duyulan kaygıların çeşitli nedenleri var-

dır. ABD hükümetinin ve siyasi liderlerimizin hükümet içinde ve dışında 11 Eylül'e verdikleri yanıtı böylesine tehlikeli hale getiren şeyin ne olduğunu anlamaya çalışırken bu kaygıları dikkate almamız gerekir.

Anlaşılması önemli olan ilk husus dünyanın yeni bir tür çatışmayla, tarihte daha önce hiç rastlanmamış küresel ölçekli bir mücadeleyle hangi ölçüde karşı karşıya olduğudur. Belirli bir yeri olmayan kararlı bir terörist şebeke söz konusudur. El Kaide her yerde olabileceği gibi hiçbir yerde de olmayabilir. Bu tür bir düşman geçmişte saldırıya uğrayan ülkelerin bel bağladığı yöntemlerle, yani top rakların savunulması için tehdidin kaynağını ya savaş alanında ya da diplomasi zemininde defederek veya etkisizleştirerek yenilemez. El Kaide tehdidini farklı bir savaş türü için tasarlanmış olağandışı savaş makinemizi kullanarak etkisiz hale getirmek için yapılabilecek çok az şey vardır. Diğer devletlere karşı savaşırken etkisizleştirmek ya da provokasyonları engelleyerek fiili savaşı gereksiz hale getirmek üzere tasarlanmış üstün bir askeri güç geliştirmek için onyıllardır böylesine yoğun bir biçimde yaptığımız yatırımlar nedeniyle hüsrana uğramış olmanın yanı sıra, öfke ve korku doluyuz.

Kendimizi, bulunması kolay olmayan, dünyaya yayılıp saklanmış ve muhtemelen kendi ülkemizde bile uyuyan hücrelerde gizlenen bir terörist şebekenin saldırıları karşısında çaresiz bir dev gibi bulmak, liderlerimizin üstesinden gelemeyeceği, hatta kabul bile edemeyeceği bir gerçeklikti. Bu temel anlamda, 11 Eylül'de hakiki bir güvenlik tehdidinin ortaya çıktığını ve bunun henüz uygun ve etkili bir biçimde çözümlenmediğini kabul etmek önemlidir. El Kaide tehdidine karşı koymak için ulusal güvenliğin algılanma ve desteklenme yöntemlerinde kimi değişiklikler gerekeceği kesindir. Bir devletin bu tür bir tehdidi mümkün olduğunca etkisizleştirmeye ya da asgariye indirmeye çalışması için megaterörist şebekenin yapacağı bir saldırıyı beklemesi makul değildir. 11 Eylül'ün tekrarlanmasını beklemek makul bir seçenek olmaktan uzaktır. Aynı şekilde, bugün daha etkili bir yanıt şekillendirilemediği için bu meseleyle ilgili olmayan ve gerekçelendirilemeyen bir savaşa girişmek ya da devlet dışı El Kaide terörünü dengelemek için devlet terörü uygulamak veya onaylanmamış bir imparatorluk kurma projesini başlatmak da kabul edilemez.

Bu tehdidi azaltmak için hangi önlemlerin yararlı ve gerekli olduğunu tespit etmek zorunludur, fakat esasen faydalı olabilecek adımlar atılmamışken kendi güvenliğimize ve dünya barışına kesinlikle zarar verecek bir yolun köktenci bir hevesle izlenmesi çok rahatsız edicidir. Özgür bir toplum olarak bize yöneltilen bu alışılmamış tehdidi anlamaya çalışırken, ABD'nin dışarıdan gelen tehditlere yanıt vermek adına kendi yurttaşlarının özgürlüklerini azaltma eğilimi gösterdiği bir sırada kendi sınırlarımızın içinde meydana çıkan olası tehditler konusunda yaptıklarının yetersiz kaldığını da fark etmek öğretici olacaktır. Yapmamız gereken yalnızca geçmişimizdeki kimi bilgileri hatırlamaktır: Salem'de cadıların yakılması skandalı; Fransız Devrimi'nin Amerika'ya yayılacağı konusundaki, 1798'de Yabancılar ve İsyana Teşvik Yasaları'nı üreten korku ve kaygılar; gerçekte masum olan tehlikeli Amerikalı radikallerin I. Dünya Savaşı'ndan sonra akılsızca gözaltına alındığı utanç verici Palmer baskınları.

Daha yakın dönemde ise, II. Dünya Savaşı sırasında yüz binden fazla Amerikalı Japon'un utanç verici biçimde enterne edilerek toplama kamplarına atıldığını hatırlamalı ve bunun üzerinde düşünmeliyiz. Etnik kökenler yüzünden yurttaş haklarının bu şekilde ihlal edilmesi Yüksek Mahkeme'nin ünlü *Korematsu* kararıyla fiilen yasal sayılmıştı. Soğuk Savaş sırasında kara listelerin, sadakat testlerinin yapıldığı ve çok sayıda saygın ve yetenekli insandan kuşkulandığı günleri; 1950'lerdeki McCarthy Dönemi'ni; yasama kurumlarının anayasal sistemi sürdürmek için değil, Soğuk Savaş bağlamında yıkıcı olduğu düşünülen sadakatsiz fikir ve ilişkileri bulunduğundan kuşkulularak itham edilen Amerikalıların dürüstlüğünü sorgulamak ve mutluluğunu tehdit etmek için kullanıldığını hatırlamak zorundayız. Bu dönemde saldırıya uğrayan Amerikalıların görüşleri ve faaliyetleri çoğunlukla, 1930'ların ekonomik bunalımı sırasında kendisi de diz üstü çöken kapitalist sistemin yol açtığı düşünülen ekonomik mahrumiyetlerin mağdurları adına duyulan idealist kaygılardan doğmuştu. Amerikalıların yüzünü sosyalizme çevirmesi ekonomik çöküşe karşı insani bir tepkiyi ifade ediyordu. Verilen tepki az sayıda iyi niyetli insanın Sovyet yaklaşımını bir model olarak tavsiye etmelerine ya da Komünizme ve Sovyet sosyalizmi deneyimine olumlu bakmalarına yol açtı. Bu insanlar daha sonra, "Kızıl korkusu" nun yaşandığı yıllarda gözden düşen bu görüşleri nedeniyle

haksız biçimde cezalandırıldılar.

Ne yazık ki bu tarih sicili siyasi kültürümüzde stresle pek iyi başa çıkılmadığını göstermektedir. Bu sicil, mevcut inançlara ve ana akımdan Amerikalıların çıkarlarına düşman görünen gruplar ve fikirlerle ilgili olarak daha önce korkunç örnekler bulunduğunu gösterir. Söz konusu inançlar sonradan memnuniyetle terk edilmiş, fakat revaçta oldukları dönemde iyi niyetli yurttaşlara haksız cezalar verilmesine neden olmuştur. Tanınmış bir entelektüel Amerikan tarihçisi olan Richard Hofstadter bu dinamiği incelemiş ve adını "Amerikan siyasetinin paranoyak tarzı" koymuştur.¹ Yerlici Amerikan yaklaşımı, "öteki" konusunda ekstremist bir düşünce tarzının ifadesi olan, Yeşil Bereliler'in (Özel Birlikler) öl ya da öldür etiğini akla getirmektedir. Hofstadter bu eğilimin, anlaşmazlığı her şeyden önce mutlak iyi ile mutlak kötü arasındaki nihai mücadele olarak algılayan, dinin güçlendirdiği bir anlayışa dayandığını öne sürmüştür. Böyle tutumlar benimsendiğinde mecburen uzlaşmadan uzak durmakta, hatta her türlü uzlaştırma önerisi reddedilmektedir. ABD'de siyasi erdem sayılan şey, yılmaksızın, sonuna kadar, sonuçları umursamaksızın savaşma iradesini göstermektir. Şu anda bizimle birlikte dünyayı da tehlikeye atan paranoyak tarzın aşırı bir versiyonunun somut ifadesi olan bir ruh halinin ve liderliğin kısılcacında bulunan bir ülkede olduğumuz konusunda pek az kuşku var. Başkan Bush' un Irak Savaşı ile ilgili söylemi tam da bunu simgelemektedir.

POLİTİKALARI SİYASİ EKSTREMİSTLER ŞEKİLLENDİRİYOR

Bugün en üst hükümet kademelerinde ABD'nin iç ve dış politikalarının şekillendirenlerin yönetsel mekanizmanın denetimine şimdiye kadar hiç bu kadar yaklaşmamış olan en aşırı siyasi kişiliklerden bazıları olduğunu göz önüne aldığımızda durum daha da vahimleşiyor. Diğer bir deyişle, yukarıda değindiğimiz geçmişin üzücü olaylarına dönüp baktığımızda, bunların dönemin siyasi liderleri üzerinde ciddi bir baskı yaptığını ama ekstremizmin çekirdeğinin daima iktidarın merkezinden belirli bir mesafede tutulduğunu görürüz. Si-

1. Bkz. Richard Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, New York, Knopf, 1965.

vil özgürlüklere ilişkin Amerikan değerleri eninde sonunda gerici hamlelere karşı tepkiler üretmiş, Amerikan siyasi kültürünün bu talihsiz tarihsel hak ihlallerini sistemi tümünden lekelemelerinden önce düzeltmesine olanak sağlayan güven verici bir esneklik göstermiştir. Şu anda böylesine sıkıntı yaratan şey, 11 Eylül olaylarının yarattığı ulusal korku ve öfke ikliminin, saldırıların çok öncesinde Beyaz Saray'ın kanatlarının altında pusuya yatmış bulunan dünya egemenliğine ilişkin büyük Amerikan stratejisiyle gizli bir bağlantısı olmasıdır. Saldırıları ABD'nin Soğuk Savaş sonrasında dünyayı nasıl yeniden organize etmesi gerektiği konusundaki, kalan yegâne süper güç olmanın avantajından yararlanmaya dayalı bu muazzam tasavvurun ABD'nin resmi politikası olarak açığa çıkmasını sağladı. Bir elde anti-terörizm, diğ. erinde ise Amerikan yurtseverliği bayrağı öfkeyle dalgalandırılarak, bu tasavvur kabul edilebilir bir politika olarak sunuldu. Aslında anti-terörizm dünyanın gelecekte Amerikan egemenliği temelinde nasıl organize edileceğine dair jeopolitik anlamda ihtiraslı bir planın izlenmesi için bir paravan oluşturdu.

Başkan Bush bu fikirleri özellikle Haziran 2002'de yaptığı West Point konuşmasında, ama aynı zamanda –çok önemli bir Beyaz Saray belgesi olan– Eylül 2002'de yayınlanan Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de etkileyici bir biçimde tek tek açıklamıştı (bkz. 8. Bölüm). ABD'nin küresel rolüne ilişkin bu maksimalist görüşlerin Bush'un başkanlığa seçilmesinden önce 2000 yılında Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi tarafından yayımlanan bir belgede oldukça açık bir biçimde zikredilmiş olması önemlidir.² Bu raporun altında imzası bulunanların çoğu şu anda hükümetin üst kademelerinde çalışan ve özellikle Pentagon ve Beyaz Saray'da öne çıkarak Bush yönetiminin en etkili danışmanları haline gelen kişilerdir. Dünyanın geleceğini şekillendirmek için ellerine tarihsel bir fırsat geçtiğini düşünen bir grup Protestan jeopolitikacının hükümetin denetimini ele geçirdiğini ve bu gerici komplo grubunun –şu anda ilk kez siyasi yazgımızı doğrudan etkileyen ve ülkenin seküler mirasını tehdit eden– dinci sağ tarafından desteklenip teşvik edilmekte olduğunu fark etmemiz ve paniğe kapılmamız gerektiğini dü-

2. "Rebuilding America's Defenses", Report of Project for a New American Century, Washington, D.C., Eylül 2000.

şünüyorum. Canlanmış Hıristiyanlık dünya egemenliği jeopolitikası ile büyük bir uyum içinde görünmektedir. Bu güçlü ve özellikle tehlikeli bir ortaklıktır.

Bu küresel vizyonun ülke içindeki haklarımızın bastırılması ile yakından bağlantılı olduğunu, terörizmin yönelttiği tehditlerle ise yalnızca tesadüfi ve oportünist bir anlamda ilişkili olduğunu mevcut koşulların arka planı olarak kavramamız önemlidir. Başkan Bush Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinin tanıtım yazısında oldukça ür-kütücü bir iddia ortaya atmıştır. Bu yazı ilk bakışta başkanın, tam tersi yöndeki günlük kanıtların ağırlığına rağmen, insanlığın idealist ve umutlu geleceğine açık bir ilgi göstererek radikal bir dünya barışı anlayışını beklenmedik bir biçimde onayladığını düşünmemize yol açıyordu. Bush şöyle yazıyordu: "Bugün uluslararası toplum 17. yüzyılda ulus devletin ortaya çıktığı dönemden beri ilk kez büyük güçlerin sürekli savaş hazırlığı yapmak yerine barış içinde rekabet edecekleri bir dünya kurma şansına sahiptir. ABD küresel güvenliğin gelişmesine yardımcı olurken bu ortak çıkarlardan yola çıkacaktır."³ Bu yazı ilk bakışta Bush yönetiminden gelen şaşırtıcı bir açıklama gibi görünüyor, ama belge daha ayrıntılı okununca mesele anlaşılıyor. Belgede okuyucuya, dünyanın geri kalan kısmının küresel güvenliğe sahip olmasının nedeni olarak, ABD'nin bunu sağlayacak özel güce ve gerekli iradeye sahip olması gösteriliyor; ABD en az kendisinden sonra gelen on beş ülkenin toplamı kadar askeri harcama yapmaya devam edecek, uzayı silahlandırarak, dünya ölçeğindeki askeri üs ağını koruyacak ve Pentagon jargonuyla kendisi için "tam bir egemenlik alanı"nı, yani siyasi şiddetin her düzeyinde ve dünya ölçeğinde her operasyon alanında her türlü düşmanı kararlı bir biçimde yenilgiye uğratma yeteneğini güvenceye alacaktır.⁴

3. "National Security Strategy of the United States of America", Beyaz Saray tarafından yayımlanan belge, Washington, D.C., Eylül 2002.

4. Bir eleştiri için bkz. Rahul Mahajan, *Full Spectrum Dominance: U.S. Power in Iraq and Beyond*, New York, Seven Stories Press, 2003.

ABD'NİN ASKERİ EGEMENLİĞİ

Dünyaya verilen mesaj, diğer ülkelerin Amerikan askeri egemenliğine meydan okumayı düşünme döneminin artık geçtiğidir; bu ülkeler güç dengesine dayalı geleneksel jeopolitik rekabetlere angaje olmak yerine barışçı bir biçimde kendi ulusal işlerine bakmalı, güçlerini ticaret ve ulusal çıkarları doğrultusunda gereken işleri yapmaya yoğunlaştırmalı, dünyanın yönetimini ABD'ye bırakmalıdır. Fransız liderliğinin bu küçük belgeyi okuyup "şaşkınlık ve korkuyla" irkilmediği kesin bir gerçektir. Kendimizi, diğerlerine verdiği nasihatlere rağmen hem küresel egemenliğini korumak üzere kendi askeri araçlarını güvence altına almak için muazzam kaynaklar ayıran, hem de diğer ülkelere kendi askeri güçleri için yatırım yapmalarının artık gerekli olmadığı talimatı veren ABD hükümetinin durumunu izleyen bir egemen devletin yerine koyarsak, önde gelen yabancı hükümetlerin hoşnutsuzluktan kaynaklanan tepkilerini ve Amerikan gücünü sınırlamak için bir dizi dengeleyici hamle yapmaya hazır olduklarını öngörebiliriz. Verilen tepkinin nasıl olacağını, zaman ya da nitelik açısından tahmin etmek zor olmakla birlikte, ABD'nin bu yaklaşımının zaman içinde pahalı ve riskli bir düşmanlığa yol açması mümkündür.

Başkan Bush'un barış konsepti, farkında olmadan açıkça saçmalamasının telaffuz edilmeyen ilk tezahürü değildir elbette. Bush daha önce de barışı en saldırgan politikaların kabullenilmesiyle ilişkilendirmeyi başarmış, örneğin bir yandan Irak krizinin barışçı çözümü konusunda kararlı olduklarını açıklarken, diğer yandan savaşı kesinlikle başlatabilmek için mümkün olan her fırsattan yararlanmıştı. 2003 yılı başlarında Batı Şeria ve Gazze'de en gaddarca İsrail operasyonları sürdüğü sırada Bush'un Ariel Sharon'u bir barış adamı olarak tanımladığına inanmak hayli zor olmuştu. Başkan Bush Sharon'un bir barış adamı olduğunu gerçekten düşünüyorsa, o zaman West Point'teki barış anlayışının askeri egemenlik politikalarıyla niçin bu kadar açık bir biçimde iç içe geçtiği de anlaşılabilir.

İki hususun anlaşılması gerekiyor. Bunlardan birincisi ABD'nin dünya güvenliğinin korunması konusunda denetimi ele geçirme dürtüsüdür. İkinci husus ise Bush'un militarist politika üreticileri açısın-

dan önemli olan ve savunma stratejistleri tarafından "asimetrik savaş" olarak adlandırılan şeydir. Asimetrik savaşla ilgili uğraş 11 Eylül'den önce başlamıştı. Asimetrik savaş, Amerikan askeri planlamacılarının çok zayıf ülkelerin ve devlet dışı siyasi aktörlerin güçlerinin yetersizliğini telafi etmek için konvansiyel olmayan taktikler kullanarak güçlü ülkelere ağır zararlar verme potansiyeli taşıdıklarını fark etmesiyle ortaya çıkan bir fikirdir. Diğer bir deyişle, geleneksel ölçülerdeki askeri üstünlük dünyadaki düşman güçlerin denetlenebilmesi ve yenilgiye uğratılmasına artık yetmemektedir. Bu perspektife göre 11 Eylül saldırıları asimetrik savaşın uç ve etkili bir örneğini oluşturmuştur. Uzun süreden beri Pentagon yetkilileri, ABD'nin diğer devletlere göre çok büyük askeri avantajları olmasına rağmen, yıkıcı saldırılara karşı her zamankinden daha savunmasız olduğunu iddia ediyorlardı. 11 Eylül'e kadar Pentagon havanda su dövüyordu; ekstremist hareketlerden ya da kitle imha silahlarına sahip düşman devletlerden gelecek tehlikeler konusundaki uyarıları önemsenmiyordu. Uyarı aniden çok büyük bir aciliyetle sorgulanmadan kabul edildi.

Asimetrik savaşa yapılan bu vurgu ABD'nin küresel egemenliğe dayalı barışçı gelecek hayalini zedeleyecek iki tür tehdidi tanımlıyordu. Tehditlerden biri güçleri geleneksel anlamda değerlendirildiğinde ikinci ve üçüncü derecedenmiş gibi görünse de, potansiyel olarak güç yapısına meydan okuyabilecekleri düşünülen ülkelerin devreden çıkarılmaya çalışılmasıyla ilişkiliydi. Bu tür ülkeler Bush yönetimince 2002 yılında büyük bir tantanayla "şer eksenini" ülkeleri olarak tespit edildi. Irak ile megaterörizm tehdidi arasında bir bağlantı bulunamamasına rağmen, iddiaların makul görünmesini sağlamak için Irak'ın gerçek gücünün abartılmasıyla onun büyük bir savaş açılmasına gerekçe oluşturabilecek kadar büyük bir tehdit olduğuna ilişkin takıntıyı, hiç değilse kısmen bu yaklaşım açıklamaktadır. Yeri belirlenemeyen ya da yok edilemeyen ikinci tür tehdit de tabii ki El Kaide türünden şebekeleşmiş, devlet dışı bir düşmandı.

Bu ikinci tehditle başarılı bir biçimde başa çıkılmadığından, Amerikan toplumunun yanıltılması ve "şer eksenini" ülkelere karşı verilen savaşın El Kaide'yle mücadeleyi zorlaştırmayıp bir şekilde kolaylaştırdığına inandırılması gerekmektedir. Buna ilaveten, yurtseverliğin geçerliliğini yitirmemesini ve Bush yönetiminin saldırgan

ekonomi politikalarına karşı eleştirilerin yükselmemesini güvence altına almak için, yakında ülkeye terörist bir saldırı yapılacağı yönündeki periyodik uyarılar aracılığıyla bir korku ve öfke hali resmi kanallardan devam ettirilmektedir. Böylesi alarmlar ABD'nin küresel güvenliğin bekçisi olarak yayılcı ve pahalı rolüne ülke çapında verilen yüksek düzeydeki desteğin korunmasına yardımcı olmaktadır. Bu politikalara tesadüfi olmayan, ama Amerikan halkına büyük tedirginlik ve rahatsızlık veren gizli bir destek söz konusudur. FBI direktörü ve CIA başkanı yaygın bir korku yaratmak için bize güçlü bir dille, intihar bombacılarının kısa süre içinde kentlerimize ve alış-veriş merkezlerimize geleceğini, fazlasıyla kalabalık kentsel alanlara radyoaktif etkileri olan "kirli bomba"lar atacıklarını ya da önemli köprüler, tüneller, nükleer enerji santralleri vb. yerlere saldırmayı planladıklarına dair kanıtlar bulunduğunu söylemektedir. Böylesi uyarılar, özellikle bazı olayların gerçekleşmesi halinde, ulusal bir paniğe yol açabilir ve hükümetin Amerikalı yurttaşların ve ülkede yaşayan diğer kişilerin haklarını daha fazla ihlal etmesine davetiye çıkartabilir.

Bu kolektif korku ve belirsizlik koşulları kolektif eleştirel becerilerimizi sakatlamıştır. Bir toplum olarak mevcut politikalarımız hakkında eleştirel düşünemeyecek ve yapılabilecek alternatif eylemleri değerlendiremeyecek duruma geldiğimiz görülüyor. Ciddi bir tehlike karşısında olan bir kişi ya da halk durumun gerçek tabiatını değerlendirip anlamayı başaramaz ve çoğunlukla siyasi anlamda felç olur. Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a yapılan saldırılardan bu yana ABD böyle bir donukluk yaşamaktadır. Irak savaşının başlatılması çoğu yurttaşı kendine getirmiş olmakla birlikte, henüz ne siyasi geçerliliği olan bir direniş stratejisi ve yenilenme oluşabilmiş, ne de zırhlı yumruğa karşı geçerli bir alternatif güvenlik tasavvuru geliştirebilmiştir.

KRİZİN BÜYÜKLÜĞÜ

Öncelikle Amerikan halkının karşı karşıya olduğu krizin büyüklüğünü kabul etmek gerek. Ulusal ve uluslararası planda devlet sistemimize, yaşam tarzımıza ve dünyanın örgütlenme şekline yöneltilen ilk gerçek tehditle karşı karşıya olduğumuz görülüyor. Gönülsüzce

de olsa, bu tehlikenin kesin niteliğini uygun bir biçimde tanımlamak için kullandığımız dili geliştirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Dünyanın ve bizim karşımızdaki tehlikenin şu anda uygulanan Amerikan dış politikası başarılı olduğu ölçüde en iyi "küresel faşizm" şeklinde tanımlanabilecek bir dünya düzeni biçimini alması ihtimali olduğu gibi üzücü bir sonuca ulaşmış bulunuyorum. Niçin küresel faşizm? Bush yönetiminin büyük stratejisi şerrin somut biçimi olarak algılanan muhaliflerini imha etmekte kullanılmak üzere tekeli bir askeri güç yoğunlaşması yaratmaya niyetli görünmektedir. Şerrin varlığı, anlaşmazlığı çözümlenmek için diplomatik yöntemlere bel bağlamanın hem yararsız hem de yanlış olduğunu ima etmektedir. Dahası, bu tür düşmanların ahlaksızlığı varsayıldığında, Amerikan politikasının değiştirilmesini isteyen meşru yakınmalar olduğunu kabul etmenin gereği kalmamaktadır. Niyet hasmı imha etmek ve düşmanı "öteki" olarak göstermektir. "Öteki" mutlak düşmandır, Protestan Hıristiyan dayanaklara göre tanımlanan ve güvenliği siyasi arıtmaya dayandırmaya çalışan yeni bir jeopolitik ihtirasla beslenen şerdir. Böylesi bir dünya görüşü dünyanın geri kalanı açısından öylesine tehditkârdır ki, birçok yerde kendiliğinden oluşan muhalefet dalgalarına yol açmakta ve bu da ABD'de hükümetin baskıcı tekniklere bel bağlamasına yönelik dürtüleri artırmaktadır (bkz. 9. Bölüm).

Geleneksel Amerikan özgürlüklerine ve daha genel anlamda ülke içinde ve dışında insan haklarına yapılan saldırı 11 Eylül olaylarının hemen sonrasında başladı. Bu saldırı söylem düzeyinde anti-terörizm kampanyasının bir parçası olarak gerekçelendirildi, ama fiili güvenlik tehditleriyle hiçbir mantıklı ve inandırıcı bağlantı kurulmadı. Bu tür kapsamlı iddialar, kolluk kuvvetlerinin, adalet bakanımızın ve ulusal politikalarımızı üretenlerin bu terörizm tehdidini her koşulda yapmak istedikleri şeyleri hayata geçirmek için harika bir bahane olarak gördükleri izlenimini –muhtemelen haklı olarak– veren abartılı tepkilerine neden oldu. Usame Bin Ladin John Ashcroft'a muazzam bir fırsat penceresi açtı. Bu kızgınlık zemininde birçok kuşkulu hamle yapıldı. Bunlardan birincisi, Başkan Bush, Kasım 2001'de gizli olarak çalışmasına ve ölüm cezası vermesine –adil bir yargılama yapıldığına dair hiçbir güvence verilmeksizin, suçlanan kişinin başka makama başvurma hakkı elinden alınarak, böylece te-

rörist faaliyetlerle bağlantısı olduğu iddia edilen ve Amerikan vatandaşları olmayan herkese el çabukluğuyla bir kanguru adaletinin* çok uç bir biçiminin uygulanmasını kurumsallaştırmasına– müsaade edilen askeri komisyonların kurulmasına yetki veren bir başkanlık kararı yayımlandığında vuku buldu. Bu hamle, özellikle hükümetin cezalandırmak ya da baskı altında tutmak istediği hemen herkesi kapsayacak şekilde esnetilebilen belirsiz terörizm tanımı dikkate alındığında, kurumsal gizlilik kisvesi altında sınırsız kötü muameleyi olanaklı kılan bir suçlu yakalama sistemini getiriyordu.

Afganistan Savaşı'nın sona ermesinden hemen sonra, esir alınan El Kaide ve Taliban askerleri ile sivil sanıkların ABD'nin Küba'daki Guantanamo Üssü'nde bulunan X-Ray Kampı'nda kafese koyulmuş hayvanlar gibi sergilendiği sarsıcı manzaralar dünyaya gösterildi. Güvenlik kaygılarına dayandırılarak makul biçimde gerekçelendirilemeyecek olan haksız, şok edici bir resmi zulüm gösterisiydi bu. Sanırım böylesi davranışlar ABD'nin megaterörizm ile nasıl baş ettiği konusunda denizaşırı ülkelerde yaygın bir tedirginlik yarattı. Biz muhalefet edenlere nasıl muamele ettiğimize ilişkin olarak dünyaya ne gibi bir mesaj göndermek istedik? Cenevre Anlaşmaları ile oluşturulan uluslararası insani hukuk standartlarından niçin bu şekilde uzaklaşıldığını açıklayacak hiçbir makul gerekçe yoktu. Cenevre'de belirlenen standartlar savaşta askeri zafer peşinde koşulmasıyla bağdaşacak ve çok az çabayla uygulanacak şekilde tasarlanmış, hükümetler tarafından da kabul edilmişti.

Tabii bunun ardından 2002'de alelacele çıkarılan ABD Yurtseverlik Yasası geldi. Yasa, masum faaliyetlerde bulunanların çoğu da dahil olmak üzere hükümetin tutuklamak istediği herkesi kapsayacak şekilde terörizmin tehlikeli bir genişlikte yeniden tanımlanmasıyla hükümetin kolluk kuvvetlerinin yetkilerini çok yönlü bir biçimde genişletmiş olmasına rağmen Kongre'de yeterince tartışılmayan kapsamlı bir hukuki düzenlemeydi. Böylesi bir terörizm tanımı adil biçimde uygulansaydı, siyasi amaçlarına ulaşmak için yasaya uygun olmayan biçimde şiddet kullandıkları ya da terörist taktikler kullanan zorba sürgün gruplarını bu ülkede barındırdıkları için liderler-

* ABD kanunlarının horlandığı ve yanlış uygulandığı usulsüz ve yetkisiz mahkeme. (ç.n.)

imizin suçlanması da mümkündü. ABD hükümetine tanınan yasama güçleri, özel yaşama haksız tecavüzlere, sudan ithamlarla insanların tutuklanmasına, çoğunlukla sanıkların avukat tutma ve kanıtlarla karşı çıkma olanağının reddedilmesine imkân verdi. Ülkede ikamet izni bulunmayanlar, vatandaş olmayanlar, hatta vatandaş olmasa da kalıcı ikamet izni bulunanlar, oldukça masum ya da en azından önemsiz sayılabilecek suçlar işlediklerinde, ailelerin belki de kalıcı olarak acı verici biçimde bölünmesini kesinlikle gerektirmeyen en küçük kanun dışı davranışta bulduklarında sınır dışı edildiler. Şiddetli baskının çoğu özel gözetim ve denetim altında tutulan, keyfi sınırdışı edilme tehdidiyle yaşayan İslam dünyasının genç erkeklerine yöneltildi. 2003 yılında Adalet Bakanlığı'nın çok daha fazla yetki istediğini, devlete kredi kartları ve internet faaliyetlerini inceleme yetkisinin yanı sıra komşularının kuşkulu faaliyetlerini ihbar etme kampanyası için muhbir istihdam edilmesini de içeren birçok ilave yetki verilmesini öneren İç Güvenliğin Artırılması Yasası adlı çok geniş bir yasal düzenleme hazırladığını öğrendik. Bu tür girişimlerin, bir yandan durmadan özgürlüğe övgü düzen şarkılar söylenirken, diğer yandan ABD'de dizginlenmiş bir toplum yaratmak için kasten yapılan Orwellci hamleler olduğu anlaşılıyor. Bu tür yasal düzenlemelerin, yasaların ismine kadar uzanacak şekilde, açıkça bir yurtseverlik kisvesi altında yapıldığı ortaya çıkıyor.

Zaten iki Amerikalı yurttaşla ilgili rahatsız edici bir deneyim yaşamış durumdayız – Yasser İsam Hamdi ve José Padilla etnik bir azınlığın üyeleri; Adalet Bakanlığı onları "düşman savaşçıları" ilan edip anayasadaki yurttaşlık haklarından mahrum bıraktı. Bu insanlar Amerikan vatandaşlarıydı, ama hükümetten düşman savaşçısı muamelesi görüp "vazgeçilmez" haklarını hızla kaybettiler. Avukat tutma hakları yoktu. Büyük bir ihtimalle süresiz hücre hapsine çarptırılacaklardı ve vatandaş sıfatıyla sahip oldukları ayrıcalıklı statüleri aslında tektarafli bir hükümle ellerinden alınacaktı. Neyse ki bir dizi mahkeme kararı Hamdi ile Padilla'nın tutuklanmasıyla ortaya çıkan kötü durumu kısmen hafifletti. ABD Yüksek Mahkemesi hükümetin bir kişiyi düşman savaşçısı ilan ederek hukuki haklarını elinden alma yetkisi olmadığı yargısına vardı ve alt mahkemeler Adalet Bakanlığı'na Padilla'yı ya belli bir suçla itham etme ya da salıverme talimatı verdi. Bu cesaret verici hamlelere rağmen kaygılar

devam etmekte ve tutuklulara kötü muameleyle ilgili hikâyeler sık sık su yüzüne çıkmaktadır. Hükümetin bu tarzı kendi başına dahi hâlen fazlasıyla can sıkıcıdır, fakat ABD'nin küresel egemenlik projesine karşı oluşacak uluslararası bir muhalefet ve direniş hareketine verilecek resmi Amerikan yanıtıyla ilişkili olduğundan daha da can sıkıcı hale gelmektedir. Bu ülkede ve denizaşırı ülkelerde militanlık giderek daha fazla taban bulmaktadır.

Amerikan küresel stratejisinin savunulmasının mümkün olmayışı ve saldırgan savaş konusundaki şiddetli arzusu ABD'nin, gücünü itaatkâr yurttaşlar ve medyadan alan militarist bir topluma dönüşmesi gibi bir yan ürün vermektedir. Bu süreç bir kısır döngüye yol açmaktadır; bir muhalefet oluşmakta ve muhalefetin varlığı, yurttaşlar da dahil olmak üzere insanların toplum içinde siyasal görüş ayrılığı yürütmesini hükümetin daha fazla denetlemeye çalışmasına neden olmaktadır. Ulusal ve uluslararası planda gerek yurttaşlık haklarımızla ilişkili olarak, gerek yalnızca denetimler, dengeler ve güç ayrılıklarına dayandığı sürece meşru olan bir yönetim sürecinin işleyişi açısından anayasal sistemimize olağanüstü baskı yapan bir kısır döngünün kendi irademiz dışında parçası olduk.

UMUDUN KEŞFİ

Bu iç karartıcı durum karşısında, daha iyi bir gelecek umudunu keşfetmek için ne yapabileceğimiz konusunda bir şeyler önermek istiyorum.⁵ Tarihimizin başlarında Benjamin Franklin'in yaptığı ve çoğunlukla zikredilen bir gözlemi hatırlamamızda yarar var: "Birazcık geçici güvenlik adına temel özgürlüklerinden taviz verenler ne özgürlüğü ne de güvenliği hak eder." Artık birer kul değil birey olarak davranmak konusunda çok fazla mücadele etmek durumunda olduğumuzdan, bireyler olarak kendi yaşamlarımızın somut gerçekliğinde bu dirayetli sözler üzerinde düşünmek zorundayız. El Kaide'ye verilen bu yanıt, Amerikan demokrasisinin köklerinin kendisine hem dışarıdan hem de içeriden yöneltilen şok tedavisine dayanabilecek kadar derin olup olmadığını gösteren en zor sınavı temsil et-

5. Bkz. David Kreger, haz., *Hope in a Dark Time: Reflections on Humanity and Future*, Santa Barbara, CA., Capra Press, 2003.

mektedir. Bu koşullar, bireyler olarak bizlerin bir kenarda oturup olup bitenleri izleyeceğimiz bir dönemde olmadığımızı açıkça göstermekte, bu da Lincoln'un ulusal kriz dönemlerinde bizi "daha iyi meleklerimize" kulak vermeye davet etmesini hatırlatmaktadır. Buna benzeyen bir diğer fikir de büyük muhafazakâr filozof Edmund Burke tarafından gayet güzel dile getirilmiştir. Burke "Cehennemden en harlı ateşleri kriz dönemlerinde tarafsız kalanlara ayrılmıştır," demişti. Tehditkâr bir krizle karşı karşıya olduğumuz kuşkusuzdur, fakat neyse ki küresel tarih sahnesinde bu negatif gelişmelerden daha fazlası mevcuttur.

Dünyada, bize en azından daha iyi bir dünya yaratma mücadelesi için gereken vektörleri ve küresel reform perspektifi açısından neyin mümkün olabileceğine dair bir anlayışı sunabilecek olağanüstü şeyler olmaktadır. Bunlardan birincisi, her yerde özgür toplumların büyük halk kesimlerini harekete geçiren ilk hakiki küresel barış hareketlerinin ortaya çıkmasıdır. Dünya ülkelerinin yüzde 85 ile 95 arasında bir kısmının, bu ülkeler İngiltere, İtalya ve İspanya örneğinde olduğu gibi Washington destekçisi hükümetlerce yönetildiği durumda bile ABD'nin Irak'a açtığı savaşa karşı çıkması şimdiye kadar eşine rastlanmamış bir durumdur. Kendi halklarının büyük dayanıklılıklarını önemsemeyen bu hükümetler Beyaz Saray tarafından güçlü bir biçimde dayatılan Irak savaşı politikasını çeşitli nedenlerle desteklemişlerdir. Küresel güvenliğe giden yolun militarizme ve şiddete bağlı olmadığı daha iyi bir dünya tasavvurunu benimseyen küresel ölçekli büyük bir halk hareketinin ortaya çıkışına tanıklık ediyoruz. Muhtemelen bu ters yönde cesaretlendirmenin etkisiyle ABD hükümeti kendisini fazlasıyla tecrit edilmiş hissetmiş, Irak Savaşı için dünyanın her yerinde bağımsız hükümetlerin desteğini kazandığını göstermek üzere acıklı denilebilecek bir böbürlenmeyle Bulgaristan ile ittifak yaparak yeni bir müttefik kazandığını söyleyebilmiştir. "Eski Avrupa"lı Fransa ve Almanya'ya da Irak'a savaş açılmasına ilkeli bir biçimde muhalefet ettikleri için teşekkür borçluyuz. Bu ülkelerin tutumu, hiç değilse Avrupa'da bir tartışmanın başlamasına neden olmuş ve muhalif tabana itibar kazandırmıştır. Şimdi "Eski Avrupa"daki savaş karşıtı ve anti-emperyal canlılığın sürmesinin yanı sıra, "eski Amerika"nın geri gelmesini diliyoruz!

ABD'nin küresel planına karşı çıkmanın yeterli olmadığı, dünya-

yı düzenlemek için alternatif yöntemler önermenin zamanının geldiği şeklindeki yayılmakta olan anlayışa güç kazandıran başka şeyler de olmaktadır. Malezya başbakanı Mahathir Mohamad 24 Şubat 2003'te Kuala Lumpur'da yüzden fazla güney ülkesinin temsilcisini bir araya getiren Bağlantısızlar Hareketi'ne olağandışı bir hoş geldiniz konuşması yaptı.⁶ Mahathir dünya ülkelerinin güney ülkelerinin liderliğinde savaşı kayıtsız şartsız yasadışı kabul eden bir kampanya başlatmalarının zamanının geldiğini ve bağlantısız ülkeler savaşı kendi ulusal politikalarının bir aracı olmaktan çıkardıkları takdirde bunun dünya düzeni için sevindirici bir katkı oluşturacağını söyledi. Mahathir aynı zamanda somut bir girişim önerdi: "Dünyadaki tüm ülkelerin Japonya gibi kimi kısıtlamalar koyup, askeri harcamalarını GSMH'lerinin yüzde biriyle sınırlandırmalarının zamanı gelmedi mi?" Söylendiğine göre, Mahathir bu sabit ama şaşırtıcı öneriyi getirdiğinde toplantıya katılan, Bağlantısızlar Hareketi'ne üye 116 devletin liderlerinden büyük bir alkış aldı.

Yalnızca birkaç yıl önce ütopyk olduğu düşünülüp küçümsenerek göz ardı edilen keskin fikirleri yeniden kabul etmemizi giderek daha fazla gerektiren bir dönemden geçtiğimize inanıyorum. Jonathan Schell insanların karşı karşıya oldukları sorunların çözümü için bir araç olarak savaşın yararsızlığı hakkında derin bir araştırmaya dayanan, *The Unconquerable World* (Fethedilemeyen Dünya) adlı bir kitap yayımlamıştı.⁷ Hem ülkemizde hem de ülke dışında giderek daha çok insan teröristlerden korkmaktan vazgeçerek, kalan yegâne süper gücün küresel egemenlik peşinde koşmasından korkmaya başladı. Böylesine keskin bir düşünce değişikliği ülkemizde özgürlüğe, yurtdışında barış ve adalete, anayasal düzenlemelerimizin varlığını sürdürmesi yönünde tazelenmiş bir güvene dayanan bir gelecek kurma sorumluluğu taşıyan kendi hareketimizi inşa etmemize yardımcı olabilir.

6. Mahathir Mohamed, Açılış Konuşması, XII. Zirve Toplantısı, Bağlantısızlar Hareketi, 24 Şubat 2003. Başbakan Mahamine'nin savaş üzerine yaptığı konuşmada zikrettiği şeyler, başka vesilelerle dile getirdiği anti-semitik görüşlerini desteklememektedir.

7. Bkz. Jonathan Schell, *The Unconquerable World: Power, Nonviolence, and the Will of the People*, New York, Metropolitan Books, 2003.

Bir Amerikalı ya da buradaki bağlamda "bir yurtsever" olmanın anlamı, kesinlikle ABD Yurtseverlik Yasası'nın davranış ve düşünce-mize yüklemek istediği şey olarak anlaşılmalıdır (bkz. 9. Bölüm). Bu baskıcı girişimlerin, yurtsever olmayı özgürlüklerimizden vazgeçmekle bir tutma yönündeki çabaları hem ilginç hem de kaygı vericidir! Bu yasayı tanımlamak için "yurtsever" kelimesinin seçilmesi bile hükümetimizin manipülatif zihniyetini ortaya koymakta ve yurttaş özgürlükleri konusundaki büyük ulusal geleneklerimize karşı derin bir saygısızlık içinde olduğunu sergilemektedir.

Mücadeleyi gerektiren böylesi bir dönemde, şiddet içermeyen mücadele taktikleri ve değerleri benimseyerek, İsa ve Buda'nın manevi ataları olduğunu hakkıyla iddia eden bir inanç ve militanlık türü sergileyen Mahatma Gandhi ve Martin Luther King'in izinden gitme fırsatına sahibiz. Baştan sona tüm eğitim uygulamalarımıza, okulun ilk yıllarından hayatımızın son saatlerine kadar şiddet içermeyen bir pedagojiyi aşılmalıyız. Güvenliği, ister ülke içinde stoklanmış ister dünyanın her yerine kitle imha silahları yerleştirilerek kolektif bir biçimde ifade edilmiş olsun, cephaneliklerde gören şiddete dayalı siyasi kültürümüzden arınmalıyız. İnanıyorum ki, eğer bu şiddet içermeyen pedagojiyi yaygınlaştırmayı başarırız, şu anda öngöremeyeceğimiz iyi şeyler olmaya başlayacaktır. Böylesine değiştirilmiş bir iklimde Bush Yönetimi'nin Amerikalılara ve dünya halklarına önerdiğine alternatif bir gelecek arayışının ayrılmaz parçası, insan hakları kültürünün benimsenmesi olacaktır.

1990'larda fazlasıyla pozitif bir dizi küresel gelişme olduğunu kendimize hatırlatmak da güç kazanmamızı sağlayacaktır. 20. yüzyılın son on yılında işlerlik kazanmaya başlamış olan küresel adalet devrimini canlandırmanın önemine vurgu yapmak istiyorum. Korunç devlet suçları işleyen kişileri cezai sorumluluk altına sokma uğraşı içinde Pinochet ve Miloseviç gibi diktatörlere açılan davaları hatırlamamız gerekir. Bu girişimler toplumsal hareketlere ve birçok hükümete esin kaynağı olmuş, II. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Birleşmiş Milletler'den bu yana küresel düzeyde en önemli uluslararası yenilik haline gelebilecek olan bir Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin 2002 yılının ortalarında hızla kurulmasına yol açmıştır. Etnik temizlik ve soykırımla karşı karşıya olan savunmasız toplumların korunması doğrultusunda 1990'larda önemli uluslararası uğraş-

lar verildiğine de tanık olduk. Kimi ciddi gerekçeler nedeniyle tartışmalı olsa da, yapılan insani müdahaleler hiç değilse uluslararası toplulukta egemen devletlerin duvarlarının arkasında gerçekleştirilen zulmün engellenmesi konusunda sorumluluk anlayışının arttığına bir ifadesiydi. Özgürleştirici insani dayanışma fikri, milliyetçiliğin körüklediği egemenlik uygulamasındaki ölçsüzlükler ve aşiret ihtiraslarından daha etkili hale gelmeye başlıyor, insanlığa karşı suçlar işlenip iktidar fazlasıyla kötüye kullanıldığında devletin üstün otoritesini dokunulmaz olmaktan çıkartıyordu.

1990'ların sonunda, kendisini dünya ekonomisini daha adil, demokratik ve sürdürülebilir bir biçimde yönetilmesine adanmış küresel bir taban mutabakatı geliştirmeyi heyecan verici bir biçimde sağlayan güçlü bir küreselleşme karşıtı hareket de doğmuştu. Bu tasavvurun önemli bir bölümü her geçen gün birbirine daha muhtaç hale gelen, daha karmaşık ve kırılgan bir dünyada küresel bir demokrasi kurmaya ihtiyaç duyduğumuz kanaatini ifade ediyordu. Küresel demokrasiyi pratik bir gerçeklik haline getirme konusundaki çok sayıda önerinin arasında, dünya halklarının sesinin hükümetlerin daha dar meseleleri arasında boğulmasına engel olup onları doğrudan temsil etmeye başlayacak bir Küresel Halk Meclisi kurulması önerisi de bulunuyordu.⁸ Güvenlik Konseyi'ndeki tartışmada hüküm süren zorlayıcı diplomasi'nin nüansları konusundaki vaazlar yerine dünya nüfusunun Irak savaşına karşı çıkan yüzde 90'ı adına konuşacak bir halk meclisi olsaydı, savaşın öncesinde Birleşmiş Milletler'de Irak politikası konusunda yapılan tartışmaların ne kadar farklı olacağını tahayyül etmeye başlayabilirdik. Bu tartışmada hükümetler müzakereleri jeopolitik güç ilişkilerinin oluşturduğu çerçeve içinde yürütmekte, kendi çıkar hesaplarını yapmakta, Irak'ın işgali halinde pastadan kendilerine düşecek payın peşine düşmekte ve Washington'un gazabından kaçınacak şekilde hareket etmektedirler. Irak'a karşı girişilecek savaşa karşı çıkmak konusunda Fransa, Almanya ve diğer muhalif hükümetlerin oynadığı role müteşekkik olsak da, ne yazık ki tartışmanın resmi çerçevesini Bağdat'ın denetime

8. Bkz. Richard Falk ve Andrew Strauss, "The Deeper Challenges of Global Terrorism: A Democratizing Response", *Debating Cosmopolitics* içinde, haz. Daniele Archibagi, Londra, Verso, 2002, s. 203-31.

direnmesi ya da 1991'de dayatılan ateşkes kısıtlamaları konusundaki yükümlülüklerini ciddi biçimde ihlal ettiğinin tespit edilmesi halinde Irak'a savaş açılması için Güvenlik Konseyi'nden yetki alınması gerektiği fikri oluşturunuyordu. Bu çerçevede, olgusal koşullar veri alındığında Irak'a savaş açmanın yasal, ahlaki ve siyasi açıdan meşru olup olmadığı şeklindeki başlıca ve zorunlu sorudan uzak duruyor ve 1991'de yenilgiye uğratılmış olan Irak'a "silahsızlanma" yükümlülüğünün adil bir biçimde dayatılıp dayatılmadığı kadar, Irak'ın egemenlik haklarını da dikkate almaktan kaçınıyordu.

DEMOKRASİMİZİ YENİDEN YARATMAMIZ GEREK

Dünyanın her yerindeki aktivistlerin daha demokratik bir dünya için yürütülen küresel kampanyanın bu unsurlarını yeniden canlandırmaları önemlidir. Eğer güvenliğimizi ve demokrasi anlayışımızı yeniden tesis etmeyi gerçekten istiyorsak, parayla ya da seçimlerin işlevsizliği fikriyle çarpıtılamayacak işleyen bir temsili demokrasinin ne anlama geldiğini yeniden düşünmemiz gerekiyor. Bu ülkede Bush yönetiminden kaynaklanan tehlikelerden çok daha derin bir sorunuz var. Ülke fazlasıyla bölünmüş ve karışmış olduğunda bile –savaşın ya da barışın tercih edilmesi gibi yaşamsal bir sorun karşısında– muhalefet partisi gibi davranmaya korkan bir Demokrat partimiz var. Etkili olacak ölçüde aktif ve coşkulu olması gerektiğinde dehşet verici ölçüde kayıtsız ve büyük ölçüde suskun olan bir Kongre'miz var. Ülkenin çıkarlarına en iyi hangi politikaların hizmet edeceği konusunda toplumun canlı bir tartışmaya girmesini kolaylaştırmak yerine, onu savaş ve uyumluluk doğrultusunda yönlendiren bir medyamız var. Eğer bir halk olarak, dünya olarak 21. yüzyılda başarılı olacak, sonunda bu çok rahatsız edici başlangıcın üstesinden gelecek türden bir demokrasiyi yeniden yaratacaksak, bu sorunlara acil bir yurttaşlık ruhuyla eğilmek zorundayız.

Küresel faşizm olarak tanımladığım siyasi felakete doğru bu gidişatı durduracak zenginlikte yaratıcı direniş ve değişim güçlerinin ortaya çıkması için dua etmeyi ve umut beslemeyi sürdürüyorum (bkz. 12. Bölüm). Bu anın gelecek konusunda daha fazla sorumluluk paylaşmayı gerektirdiğini anlayanlarımızın sayısı durmadan artıyor. Dünya tarihinin gidişatını değiştirmek ya da Amerikan iktidarını diz-

ginlemek kolay olmayacak. Bu tür bir yön değişiminin önünde yenilmesi güç bir dizi engel bulunuyor, ama başarı şansımız konusunda makul bir hesap yaparak değil, doğru ve zorunlu olduğuna inandıklarımıza dayanarak bu işe girişmemiz gerekiyor. Engeller çok büyük görüldüğü, fakat davamız da bir o kadar haklı olduğu için yegâne umudun "siyasetin imkânsızı başarıma sanatı" olduğunu en hızlı şekilde öğrenmemiz gerekiyor. İnsanlık tarihi boyunca ileri doğru atılan en büyük adımlar, atılıncaya kadar hep "imkânsız" görünmüştür.

İmparatorluk Faşist mi Olacak?

ABD KOŞULLAR VE PLANLAR itibariyle dünya tarihinde ilk kez ortaya çıkmakta olan küresel bir imparatorluktur. Önceki imparatorluklar çok geniş toprakları işgal etmiş olmalarına ve denetimlerini bu topraklara uzak bir merkezden gerçekleştirmelerine rağmen sınırları ve hudutları vardı; üstelik, uzak bir merkezden denetim uygulamakta kullandıkları iletişim teknolojileri ve ulaşım konusundaki imkânları bugün Washington'dan dünyanın herhangi bir bölgesini denetlemekte kullanılanların çok gerisindeydi. Bu nedenle yalnızca maddi terimlerle değerlendirildiğinde, Amerikan İmparatorluğu Çin, Roma, Osmanlı, Pers, Avusturya-Macaristan'ın daha önceki büyük imparatorluklarından ve İngiliz, Fransız, Alman, İspanyol ve Portekizlilerin denizaşırı imparatorluklarından daha küçüktür.

Dünya ölçeğinde bir imparatorluğun doğuracağı sonuçları anlamak önemlidir. Böylesi bir imparatorluk, önemli bir direnişle karşılaşmadan örgütlendiği ve sürdürüldüğü ölçüde, dünya düzenine karşı özel bir tehdit oluşturabilir. Modern tarihin akışı boyunca istikrar, bilhassa uluslararası ilişkilerde esasen, çoğunlukla "güç dengesi"ne referansla yorumlanan ve gücün merkezi düzenleme rolünü açıklayan çeşitli "realist" düşünce ekollerinin doğmasına yol açan kuvvetler eşitliğine dayanılarak sürdürülmüştür. Bu tür bir uluslararası denge Vestfalyen dönemde ülkesel devletlerin sınırlarını gösteren haritalarda periyodik değişiklikler yapılmasına neden olan, kaba ve acımasız bir biçimde yasamanın yerine geçen "savaş" ile tamamlanmıştır.

Monroe Doktrini, Sovyet Bloğu ve Atlantik İttifakı gibi örüntülerin ortaya koyduğu üzere, güçlü devletlerin zayıf devletlerin hareketlerini denetlemesi için, bir emperyal düzenleme aracı olarak "nüfuz alanları" diye de bilinen coğrafi denetim bölgeleri kuran muhtelif "hegemonya" biçimleri kullanılıyordu. Dünya politikasının dü-

zenlenmesi konusundaki etik yaklaşım halen zayıftır, ama bilhassa Birleşmiş Milletler içinde kurumsallaştığı biçimiyle uluslararası hukukun güçlenmesine dayanması bakımından, gelecek için en fazla umut veren ihtimalin bu etik yaklaşım olduğunu söyleyebiliriz. Böylesi bir uluslararası hukuk çerçevesi, yani anlaşmazlıkların ve değişimin yaşandığı bir ortamda savaşa karşı bir alternatif yaratma mücadelesi, kitle imha silahlarının geliştirilmesinden bu yana aciliyet kazanmıştır, fakat güçlü devletler ile yeni yeni ortaya çıkan ürkütücü devlet dışı aktörlerin (El Kaide şebekesi) bu hukukun getirdiği kısıtlamalara saygı göstermelerini garanti altına alacak bağımsız yeteneklere sahip değildir.

Dünya düzeninin nasıl bir kriz yaşadığı bu zeminde daha açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Amerikan imparatorluğu uluslararası hukuku tanımayan ve eşit kuvvetler tarafından kontrol altında tutulmayan çok miktarda nükleer silah cephaneliğine sahip siyasi bir aktördür ve anlaşmazlıkların çözümüne yönelik imhacı bir yaklaşımı meşrulaştırmak için "şer" olarak zikrettiği devlet dışı bir düşmanla karşı karşıyadır. Bunun da ötesinde, ABD'nin küresel güvenlik yaklaşımı, terörizme karşı verdiği yanıtı düşman olarak gördüğü ve kitle imha silahlarına sahip veya sahip olabilecek devletleri kapsayacak şekilde genişletmektedir. Irak savaşı bu genişletmenin bir ifadesidir. İleri sürülen *savaş nedeni* Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmadığı ve uluslararası hukukla bağdaşmadığı için de özellikle rahatsız edicidir.

Bu bölümde, Amerikan imparatorluğunun tanımlanması açısından bu eğilimlerin içerimleri araştırıldığı gibi, böylesi bir gerçeklikle ilişkili ihtimallerin –bir yandan ABD'nin mevcut emperyal momentini kabul ederken, bir yandan da bunun önceki imparatorluk projelerine kıyasla daha yardımsever bir siyasi konfigürasyon olduğunu ve dünyaya baskı ve sömürü uygulamaksızın küresel kamu menfaati doğrultusunda güvenlik hizmeti sağladığını iddia eden–hayırsever emperyalistler ekolünü, bir zamanlar desteklediyse bile, artık desteklemediği öne sürülüyor.¹ Aslında ben Amerikan impara-

1. Bu türden bariz emperyalistlerin başlıcaları şunlardır: Robert Kagen, "The Benevolent Empire", *Foreign Affairs* 77: 24-35 (1998); Michael Ignatieff, "The Burden", *New York Times Magazine*, 5 Ocak 2003, s. 22-27, 50-54.

torluğunun uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletler'in otoritesinin reddini içeren askerileştirilmiş bir denetim sistemine yöneldiğini düşünüyorum. Bu emperyal denetim tarzı konusundaki kaygılarımı öne çıkartmak için bu eğilimleri bir "küresel faşizm" tehdidi olarak ele alacağım. Bu tehdit 11 Eylül saldırılarına ABD'nin verdiği yanıt bağlamında, ama özellikle de bu yanıtın genişletilerek, "şer ek-seni" diye tanımlanan ülkelere karşı saldırgan savaşa girilmesi sayesinde fark edilmeye başlandı.

Böylesi bir tehdit, Irak krizi sırasında şekillenen ve bizatihi ABD içinde de varlığını sürdüren savaş karşıtı hareketin açıkça gösterdiği gibi, dünya halkları tarafından bu Amerikan projesine karşı geliştirilen direnişle de öne çıktı. ABD hükümetinin alaycı bir önemsemezlikle verdiği yanıt, özgürlüklerin kısıtlanması yönündeki geniş kapsamlı taleplere Kongre'nin yasama desteği verdiği ve ABD'de yaşayan Müslümanlara, özellikle de genç erkek Arap Amerikalılara ve Amerikan vatandaşı olmayanlara karşı resmi ve gayri resmi ayrımcı politikaların izlendiği bir atmosferde oluşmuştur. Dini ve jeopolitik heveslerin tehlikeli karışımınca güçlendirilen resmi tavra karşı çıkan direniş dalgasının bu yükselişi veri alındığında, faşist denetim biçimleri yönünde hamlelerin beklenmesi ve bunlardan korkulması makul görünmektedir.

EMPERYAL BİR MOMENT

Andrew Bacevich iyi de olsa kötü de olsa ABD'nin yeni emperyal rolünü kabullenerek, ABD'de ana akım yorumlamalarında giderek daha fazla rastlanan bir görüşü açıkça dile getiriyor: "Amerikalıların bundan böyle yanıtlamaktan kaçınamayacağı soru – ABD'nin emperyal bir güç haline gelip gelmediği değil, bunun ne tür bir imparatorluk olmasını tasarladıklarıdır."² Bacevich böylesi bir emperyal realiteyi gizlemenin "yalnızca Amerikan imparatorluğundan feragat edilmesine değil, aynı zamanda Amerikan cumhuriyeti olarak biline-gelen şey için büyük bir tehlikeye yol açacağını" iddia etmekte, impa-

2. Andrew J. Bacevich, *American Empire: The Realities and Consequences of U.S. Diplomacy*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 2002, s. 244.

paratorluğun kabullenilmesinin ne kadar önemli olduğunu vurgulayarak kitabını noktalamaktadır.³

Benzer bir tema, ABD'nin emperyal rolünün dünyadaki üstünlüğünün sonucunda ortaya çıkan "bir bedel" olarak anlaşılmasını isteyen Michael Ignatieff tarafından etkili bir biçimde seslendirilmiştir. Ignatieff, "imparatorluk davası Irak gibi bir yerde hem demokrasi hem de istikrar için son umut haline gelmiştir"⁴ iddiasıyla imparatorluğa potansiyel olarak olumlu bir cila çekmektedir. Ignatieff bu savına, yeteneklerinin sınırlarına aldırış etmeden fazlasıyla ileri giden imparatorlukların gerileyip yıkılabilecekleri uyarısını eklemektedir. Ignatieff de Bacevich gibi, ABD'nin üstün gücü veri alındığında, bu ülkenin münasip küresel rolünün yeniden yorumlanması için ilk gerçeken şeyin Amerikalıların imparatorluğun adını anmak konusundaki çekingenliğini yenmek olduğunu düşünmektedir.

ABD'nin bu rolüne açıklık getirilmeye George W. Bush'un başkanlığa seçilmesinden sonra başlanmamıştır. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden bu yana, ABD'nin egemenliğinde yeni güç yapısını esas alan keskin resmi ve gayri resmi demeçler verilmiştir. Bunlar arasında tek kutupluluk adı verilen momentin ilanı (Charles Krauthammer) ve ABD'nin "olmazsa olmaz bir devlet" olduğunun iddia edilmesi de (Madeleine Albright) bulunuyordu.⁵ Baba Bush ve Clinton yılları boyunca seslendirilen bu fikirlerin, çoğunlukla Soğuk Savaş ertesinde ABD'nin vermesi gereken liderlik mücadelesinin gereği olduğu düşünülüyordu.

Amerikan politika üreticisi yelpazesindeki tiz ve daha radikal neo-muhafazakâr sesler Soğuk Savaş'ın sona ermesinin, ABD hükümetine Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle oluşan boşluğun dünya yararına Amerikan gücü tarafından doldurulması gibi olağanüstü bir fırsat sunduğunu iddia ediyorlardı. Bu görüş Amerikan Girişim Enstitüsü (Amerikan Enterprise Institute) ve Ulusal Miras Vakfı (Heritage Foundation) gibi iyi finanse edilen beyin takımı kuruluşlarının ideolojik anlamda aşırı hararetleli kuvözlerinde planlandı. Bu tarihsel imkânın ancak ABD hükümetinin askeri gücüne yaptığı yatırımları

3. Bacevich, *A.g.e.*, s. 244.

4. Michael Ignatieff, not 1, s. 54.

5. Krauthammer, "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs* 70, 1 (1990-91).

artırarak bilinçli bir küresel egemenlik projesi sürdürdüğü takdirde, yani o tarihteki Soğuk Savaş'ın sona ermesinden yararlanmanın en iyi yolunun "kendine barışçı bir pay çıkarma" ve nükleer silahsızlandırma olduğu şeklindeki liberal mutabakat cereyanına karşı durduğu takdirde gerçekleştirilebileceği iddia ediliyordu. Dahası, eğer ABD bu fırsatı değerlendirmekte başarısız olursa, bunun dünyanın her yerinde karışıklık çıkarmak isteyen güçleri cesaretlendireceği, çeşitli tehlikeler ve gerilemeler yaratacağı da iddia ediliyordu. Bir anlamda, *genişletilmiş bir küresel askeri yetenekle gücü artırılan Amerikan kuvvetlerini kullanmaktan başka bir seçenek yoktu.*⁶

Aynı dönemde, ABD'de merkeze daha yakın kişiler buna paralel yeniden inşa edilmiş bir dünya düzeni yaklaşımının nispeten ılımlı versiyonlarını dile getiriyorlardı.⁷ Joseph Nye gittikçe önem kazanan "yumuşak güç" alanlarındaki Amerikan üstünlüğünün, ABD'nin çoktaraflılığa ve işbirliğine dayalı, uluslararası sorun çözme tarzlarına sıkıca bağlı olan daha istikrarlı ve faydalı bir dünya düzeni tesis etmesini sağlayacağına işaret ediyordu.⁸ Bu merkezci liderlik modelleri ABD'nin küresel egemenliğinin sürdürülmesinde askeri olmayan araçlara bel bağlıyor ve süreci tanımlarken "imparatorluk" ve "emperyal" gibi liberal olmayan adlandırmalardan kaçınıyordu. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde büyük stratejinin bu çerçevede tartışılması, böylesi hedeflere yalnızca "yoğun bir güçle", gezegenin dört bir tarafında üstün bir askeri gücü bulundurma yetenek ve iradesiyle ulaşılabileceğini iddia eden daha neo-muhafazakâr perspektiflere alan açtı.⁹

6. Bu neo-muhafazakâr görüşler şu eserdeki yazılarda ortaya konmuştur: Robert Kagan ve William Kristol, haz., *Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign and Defense Policy*, San Francisco, Calif., Encounter Books, 2002. Aynı görüşler Eylül 2000'de yayınlanan "Rebuilding America's Defenses, Strategy Forces and Resources for a New Century" başlıklı Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi raporunda da sergilendi.

7. Örneğin, Dış İlişkiler Konseyi desteği altında, bkz. Jan Lodel, *The Price of Dominance*, New York, Council of Foreign Affairs Press, 2001; ayrıca G. John Ikenberry, haz., *America Unrivaled: The Future of the Balance of Power*, Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 2002.

8. Joseph S. Nye, Jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York, Basic Books, 1991; ayrıca, Nye, *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone*, New York, Oxford, 2002.

1990'larda, lider devletler arasında ciddi bir stratejik ve ideolojik uzlaşmazlık olmadığı koşullarda, ticaret ve yatırımla ilişkili piyasa güçlerinin geleneksel güvenlik kaygıları karşısında üstünlük kazandığı yeni bir uluslararası ilişkiler çağının gerçekliğini tanımlayan ekonomik küreselleşmeyle meşgul olunması sayesinde küresel sahne hakkındaki bu yorum temel olarak gölgede kaldı. Ekonomik küreselleşme perspektifine göre dünya düzeni konusunda duyulması gereken başlıca kaygı, Batılı olmayan halkların Amerikan halkının maddeci zevkleri ve hegemonik popüler kültürü tarafından şekillendirilen tüketimci bir dünyada kendi farklı kimliklerini sürdürme mücadelelerinin yanı sıra, egemen devletin geleceğiyle ilgiliydi. Ekonomik küreselleşmecilerin yönelttiği bu tehdit, küresel sivil toplumu harekete geçirdi ve dünya ekonomisinin kazanç paylaşımında daha adil olmasını ve şirket yönetim kurullarının yanı sıra dünya halklarına da hesap verilmesini sağlamayı tasarlayan bir küresel demokrasi hareketinin doğmasına yol açtı. Ekonomik küreselleşme aynı zamanda küresel ölçekte bir dini dirilişe de neden oldu. Bu dirilişin kimi tezahürleri, özellikle de İslam dünyasında, küreselleşmeye ve ABD'nin küresel liderliğine doğrudan meydan okuyan bir nitelik taşıyordu.¹⁰

11 Eylül saldırıları böyle bir zeminde gerçekleşti ve küresel güvenlik gündemini neredeyse hemen dünyanın siyaset sahnesinin merkezine taşıyarak küresel ekonomik konuları kamuoyunun aktif ilgi alanı olmaktan bir kez daha çıkardı. Fakat ABD hükümetinin neredeyse daha ilk tepkilerinde açığa çıkan şey, Beyaz Saray'ın megaterörizme vereceği yanıtın çerçevesini müstakbel bir dünya düzeni konusunda radikal neo-muhafazakâr bir anlayışı içerecek şekilde oluşturma kararıydı. Başkan Bush derhal diğer ülkelerin ya ABD'nin yanında ya da "teröristlerle birlikte" olmayı seçmek zorunda olduklarını iddia etti. Aynı zamanda, güvenlik ağı yalnızca El Kaide "megaterörizmini" değil genel olarak "terörü" kapsayacak şekilde, duru-

9. Bkz. Frank Carlucci, Robert Hunter ve Zalmay Klialilzad, haz., *Taking Charge: A Bipartisan Report to the President-Elect on Foreign Policy and National Security*, Santa Monica, Calif., RAND, 2001.

10. Bu dinamiğin bir değerlendirmesi için bkz. Richard Falk, *Religion and Humane Global Governance*, New York, Palgrave, 2001.

mun getirdiği savunma gereksinimlerinden çok daha geniş bir alana yayılmıştı.¹¹ Bu genişletilmiş "savaş" kavramı Bush yönetimine, ABD'nin vereceği yanıtın odağını Afganistan'daki El Kaide varlığından, aslında megaterörizmle hiçbir bağlantısı olmayan fakat etkin biçimde ulaşılması gereken bir hedefin, yani ABD'nin küresel egemenlik hedefinin önünde kesin bir engel olan "şer eksenini" ülkelerine kaydırma imkânı verdi. Bu kaydırma, "imparatorluk" meselesinin açığa çıkmasına ve ne tür bir imparatorluk olacak, anayasal demokrasiyle yönetilen ABD'de ne gibi tepkilere yol açacak, dünya politikasına nüfuz etmesi nasıl sağlanacak şeklinde soruların sorulmasına neden oldu. Beyaz Saray'ın Irak'a savaş açma kararının yarattığı uluslararası kargaşa bu sorunları olabilecek en şiddetli biçimde açığa çıkardı ve halkların dünya çapında direnmek için kitlesel bir biçimde harekete geçmelerine, ABD'nin en yakın müttefiki ve geleneksel dostu olan bazı ülkelerin diplomatik isyanına neden oldu. Irak krizinin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne kısmen nüfuz etmesi, BM üyelerini ya BM Şartı'nın ihlal edilmesiyle yürütülen saldırgan bir savaşın yanında yer almak ya da BM ve Batılı hükümetlerin ABD'nin askeri tektarafılığınca devre dışı bırakılmasını izlemek gibi iki tatsız seçenekle karşı karşıya bıraktı.

BUSH YÖNETİMİNİN YURTIÇI VE YURTDIŞINDAKİ RADİKAL TASAVVURLARININ TASVİRİ

Başkan Bush ABD'nin emperyal bir dünya düzeni doğrultusundaki kararlılığını oldukça açık biçimde ortaya koydu. Bu görüşün öğeleri Bush yönetimi tarafından Eylül 2001'den çok önce uygun bir biçimde geliştirilmişti. Anti-balistik Füze Anlaşması'nın tektarafı olarak bir kenara atılmasını da içerecek şekilde uzayın militarizasyonuna verilen öncelik, ABD'nin küresel egemenliği doğrultusunda atılan kesinlikle pahalı ve istikrar bozucu bir adımdı. Bunun da ötesinde, dünyanın geri kalan kısmıyla ilişkilerinde emperyal ve tektarafı bir yaklaşım benimsediği sera gazlarının yayılımını engelleyen Kyoto Protokolü'nü tanımaması, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurul-

11. Bu ayrım şu kitabımın ana temasıdır: Falk, *The Great Terror War*, Northampton, Mass., Olive Branch Press, 2003.

masını sağlayacak anlaşmayı reddetmesi ve Birleşmiş Milletler'in insani yükümlülüklerini göz ardı eden genel diplomatik tutumu nedeniyle açığa çıkmıştı. Bush yönetimi aynı zamanda, 1990'lardaki neo-muhafazakâr dünya görüşünün başlıca yaratıcıları olan ve -1992'de Pentagon'dan sızdırılan, ABD'nin, kendi bölgesinde Amerikan egemenliğine meydan okuma yeteneğine sahip bir askeri gücün ortaya çıkmasına dünyanın *hiçbir bölgesinde* imkân vermemesini garantilemeye odaklanan büyük Amerikan stratejisini savunan bir belgenin mimarları olarak tanınan- Paul Wolfowitz ile Dick Cheney'in de aralarında bulunduğu en aşırı soğuk savaş şahinlerini devletin en etkili makamlarına atadı.¹²

ABD'nin 11 Eylül'e verdiği yanıt anti-terörizm bayrağı altında gizlenmiş olsa da, küresel egemenlik dürtüsünü büyük oranda hızlandırdı. Amerikan kuvvetlerinin askeri anlamda hızla geliştirilmesi, Batılı olmayan dünyadaki düşman güçlerden gelecek tehditlere adapte edilmesi, terörizm karşıtlığının "şer eksenini" devletleri içerecek şekilde genişletilmesi ve bu devletlere verilen rolün ana akım Amerikan kamuoyu tarafından genel kabul görmesi, ABD'nin imparatorluk projesinin siyasi bilincin merkezine taşınmasında etkili oldu. Bush yönetimi anti-terörizme dayandırdığı hedeflerini kamuoyuna açık resmi konuşmalarda tartışmak konusunda dikkatli davranmıştır, fakat dolaylı bir biçimde ifade edilmiş olmasına rağmen, daha genel iddiaları emperyal savlarını reddedilemeyecek ölçüde desteklemiştir. Başkan Bush en buyurgan açıklamasını 2002 yılında West Point'teki konuşmasında yapmış ve daha ayrıntılı bir değerlendirme de Beyaz Saray tarafından Eylül 2002'de yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde (UGS 2002) yer almıştı.

Bush West Point'te ABD'nin dünyadaki hedeflerinin egemen devletlerin karşılıklı etkileşimine dayanan geleneksel dünya düzeni fikirleriyle bütünüyle uyumlu olduğu şeklindeki alışılmış nakaratı tekrarladi. Başkan mezun olan askeri öğrencilere, "ABD'nin genişletilecek bir imparatorluğu veya gerçekleştirilecek bir ütopyası yok-

12. David Armstrong, "Dick Cheney's Song of America: Drafting a Plan for Global Dominance", *Harper's Magazine*, Ekim 2002, s. 76-83; Nicholas Lemann, "The Next World Order", *The New Yorker*, 1 Nisan 2002, s. 42-48; ayrıca bkz. Robert Kagan, not 1.

tur," dedi. Düşman ellerdeki kitle imha silahlarının oluşturduğu tehditleri tanımladıktan sonra konuşmasına tam da ABD'nin küresel egemenlik planlarını ve bilinen bir ütopyayı anlatarak devam etti. Ütopik öge, "uygar uluslar kendilerini aynı tarafta gördükleri için ... diğer dönemlerde yaşanan istikrar bozucu silahlanma yarışının artık önemsizleştiği ve rekabetin ticaret ve barış zamanında yapılan diğer meşgalelerle sınırlandırıldığı", bu yüzden de "uygar" devletler arasındaki savaşların uluslararası alandan silineceği vaadiydi. Fakat böylesi bir vaade, aslında, aynı cümlede bulunan bir tema eşlik ediyordu: "ABD meydan okunması mümkün olmayan bir askeri güce sahip ve bu gücü korumaya niyetli." Böylece küresel güvenlik sistemi, ABD barışı korumak için kendi askeri gücüne güvenirken, dünyanın geri kalan kısmının demilitarizasyonuna dayandırılmaktadır.¹³

Bu çifte vurgu Beyaz Saray Ulusal Güvenlik Stratejisi (UGS) belgesinde daha dolaylı ama aşikâr bir biçimde tekrarlanmaktadır. Bush belgenin kendi imzasını taşıyan tanıtım yazısında, "Bugün uluslararası toplum 17. yüzyılda ulus devletin ortaya çıktığı dönemden beri ilk kez büyük güçlerin sürekli savaş hazırlığı yapmak yerine barış içinde rekabet edecekleri bir dünya kurma şansına sahiptir. Bugün, dünyanın büyük güçleri olarak kendimizi aynı saflarda görüyoruz – bizi terörist şiddet ve kaosu bilinen tehlikeleri birleştirdi. ABD küresel güvenliğin gelişmesine yardımcı olurken bu ortak çıkarlardan yola çıkacaktır," diyor. Bu beklentilere, 1990'lar boyunca hayırsever emperyalistler arasında çok popüler olan "demokratik barış teorisi"nin benimsenmesi eşlik ediyor. Bush'un ifadesi şöyle: "ABD bu fırsat anını özgürlüğün faydalarını tüm dünyaya yaymak için kullanacaktır. Dünyanın her köşesine demokrasi umudunu, kalkınmayı, serbest piyasaları ve serbest ticareti taşımak için aktif olarak çalışacağız." Bu tür bir proje ekonomik küreselleşmeye ilişkin 11 Eylül öncesinde de yaygın olan Amerikan egemenliği fikriyatını, 21. yüzyılın başlarındaki anti-terörist iklimle ilişkili fikriyatla birleştirmektedir.

Dünyanın geri kalan kesimlerine kasıtlı bir biçimde hiyerarşik bir dünya düzeni formu, diğer bir deyişle emperyal bir yapı dayatma

13. Pasajların tümü www.whitehouse.gov/news/releases/2002/06/print.html adresinde bulunan West Point konuşması metninden alınmıştır (Ay, gün, yıl sırasıyla erişilebilir).

çabası, muhtemel bir jeopolitik rakip olan Çin'e karşı UGS 2002'de benimsenen resmi yaklaşımla daha açık olarak ortaya çıkmıştır. ABD'nin Asya-Pasifik bölgesindeki planları ele alınırken biraz büyüklük taslanarak Çin'e nasihat verilmektedir, bu tutumun Beijing ve Şangay'da faaliyet gösteren siyaset enstitülerinde şaşkınlık yarattığı kesindir. Kullanılan dil burada yer vermeye değer: "Çin, Asya-Pasifik bölgesinde kendi komşularını tehdit edebilecek gelişmiş askeri yetenekler elde etmeye çalışırken, neticede peşinden koştuğu ulusal büyüklük hedefine engel olacak modası geçmiş bir yol izliyor. Çin bu büyüklüğün yegâne kaynağının toplumsal ve siyasi özgülük olduğunu zaman içinde görecek."¹⁴ UGS 2002 bundan birkaç paragraf sonra, açıkça tutarsız olduğunu fark etmeden, ABD'nin esas olarak askeri üstünlüğüne güvendiğini belirtiyor: "ABD'nin askeri gücünün temel rolünü tekrar teyit etmenin zamanı gelmiştir. Savunmamızı tehdit edilemeyecek biçimde oluşturmak zorundayız." Ve şöyle devam ediyor: "ABD silahlı kuvvetlerinin benzersiz gücü ve gelişkin varlığı dünyanın stratejik anlamda en can alıcı bölgelerinden birçoğunda barışı korumuştur."¹⁵ Kendi askeri bütçesine diğer on beş ülkenin toplamından daha fazla kaynak ayırırken, Çin'e (ve muhtemelen diğerlerine) söylev çekmek, ancak imparatorluğun başkentinden boyun eğdirilmiş topraklarda yaşayanlara verilen bir mesaj olarak anlaşılabilir.

Amerikan iktidarının 21. yüzyılın başındaki eğilimi hakkında aşağıdaki sonuçlara ulaşmak makul görünmektedir. Esas hamle askeri bir yaklaşımla emperyal proje ve küresel güvenliğin birleştirilmesini sağlayacak politikaları benimsemektir. Bush yönetimi neoliberal küreselleşmenin ideolojik temellerinden de vazgeçmeksizin, diğer hükümetlere kaynaklarını askeri olmayan faaliyetlere tahsis etmeleri yönünde verdiği kuşkulu tavsiyeleri de içeren yoğun serbest piyasa savunusunu bir güvenlik örtüsünün altına yerleştirmektedir. Bu tavsiyelere, ABD'nin devlet dışı aktörlerden gelen megateorist saldırıya karşı yeni ve aşırı bir incinebilirlik içinde olduğunun kabullenilmesi ve böyle bir tehdide karşı koymakta yardımcı olacak

14. Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Güvenlik Stratejisi, Beyaz Saray Belgesi, Eylül 2002 (NSS 2002), s. 27.

15. Ulusal Güvenlik Stratejisi, 2002, s. 29.

bir ulusal ve uluslararası birlik çağrısı eşlik etmektedir. 11 Eylül'ün hemen sonrasında böyle bir birlik ciddi biçimde sergilenmişti, ama Bush yönetiminin verdiği yanıtı Irak'a kadar genişletip, megaterörizm tehdidinin bir Amerikan imparatorluğu kurma tutkusuyla bile rek karıştırıldığına ilişkin kuşklar uyandırması, bu birliği yıprattı.

Nelson Mandela'nın ortaya attığı oldukça farklı bir yoruma göre 11 Eylül başkan Bush ve çevresindeki danışmanların yönlerini şaşır-malarına yol açan bir etki yaratmıştır. Mandela, "Kınadığım şey, ile-riyi göremeyen, doğru dürüst düşünemeyen bir başkana sahip olan bir gücün, şimdi dünyayı bir soykırıma sürüklemek istemesidir," di-yor.¹⁶ Aslında Mandela, emperyal seçeneğin peşinden Bush'un koş-tuğu ölçüde koşmanın bir barış, refah ve güvenlik çağına değil, çok büyük bir savaşa yol açacağını ima etmektedir.

"Doğru dürüst düşünmek" derken kastettiği şey farklı şekillerde anlaşılabilir. Açık ve düz anlamıyla alınırsa bu sözle, ABD'nin sal-dırgan askeri hamlelerinin eninde sonunda, hem ABD'ye hem de dünyanın geri kalanına felaket getirecek bir savaşla sonuçlanacak direniş türlerini kışkırtacağı öngörüsünde bulunmaktadır. Fakat Mandela'nın "doğru dürüst düşünmek" ifadesi etik ve yasal normla-ra göre de yorumlanabilir. Bu durumda etik ve yasal normların ge-tirdiği kısıtların yok sayılması her şeyi içine alan bir trajediye yol açacaktır.

NIÇIN KÜRESEL FAŞİZM?

1990'larda ortaya çıkan ve halihazırda siyasetin kıyısında bastırılmış bir ses olarak duran hayırsever imparatorluk ekolü, ABD'nin "ahlaki istisnailik" iddialarının kabulüne dayanıyordu. Bu ekol ABD'yi de-mokrasinin yayılması için bir araç ve insani müdahaleleri yönetme-yeye istekli ve muktedir yegâne siyasi aktör olarak görüyordu. Bu eko-lün savunucuları aynı zamanda, küreselleşen dünya ekonomisi orta-mında ülkeler modern sınai kalkınma ve teknolojik yenilikler dün-yasına girmeye ikna edildiği ölçüde, kargaşa ve siyasi ekstremizm

16. Alıntı, Sandton, Güney Afrika, Şubat 2003'teki Uluslararası Kadın Forumu'ndaki bir konuşmadan yapılmıştır.

sorunlarının hafifleyeceğini düşünmekteydi.¹⁷ Bush'un benimsediği yaklaşımda böylesi bir yol açıkça reddedilerek, 1990'lardaki "ulus inşa etme" öngörülerinin ABD'nin stratejik çıkarlarına hizmet etmediği ve Amerikan gücünün dünyanın dört bir köşesine yansıtılması için askeri yeteneklere çok daha fazla önem verilmesi gerektiği iddia edildi. Bu rota, 11 Eylül'deki ciddi olaylardan bu yana hüküm süren yurtsever düşünce ikliminde siyasi yelpazenin tümünden gelen destekten güç alarak, aniden ulusal politika hâline geldi.

Fakat Bush yönetimi emperyal projeyi yeniden biçimlendirirken hayırsever ekolün idealizmini bir ölçüde bu projeye kattı. Başka ülkelerin çıkarları olduğundan dem vurulurken, ABD'nin geçmişteki büyük güçlerin tersine, herkesin yararlanacağı değerleri taşıdığı iddiası sürdürüldü; bu iddialar Başkan Bush ve yakın danışmanları tarafından bir amentüymüşçesine tekrarlanıp durdu. Söz konusu değerler şöyle adlandırıldı: "insan onurunun tartışılmaz gerekleri: hukukun egemenliği, devletin mutlak iktidarının sınırlanması, ifade özgürlüğü, ibadet özgürlüğü, adalet eşitliği, kadınlara saygı, dini ve etnik hoşgörü, özel mülkiyete saygı."¹⁸ UGS 2002'deki ifade şöyleydi: "ABD'nin ulusal güvenlik stratejisi değerlerimizin ve ulusal çıkarlarımızın birliğini yansıtan net bir Amerikan enternasyonalizmine dayanacaktır. Bu stratejinin amacı dünyayı yalnızca daha güvenli bir yer haline getirmek değil, aynı zamanda daha yaşanabilir hale gelmesine yardımcı olmaktır."¹⁹ ABD hükümeti hem Afganistan hem de Irak'a karşı açtığı savaşları savunmak için askeri gücüne dayanarak insani ve özgürleştirici kazanımlar elde ettiğini öne sürmüştür. ABD hükümeti aynı zamanda kendi nüfuzunu genişletme hedefini gözettiğini inkâr ederek, savaş karşıtlarından gelen Irak'a savaş açılmasına petrol hırsının neden olduğu şeklindeki yaygın suçlamaları öfkeyle reddediyor ve Amerikan işgali sırasında petrolü Irak halkı adına her an koruma altında tutacağına dair söz veriyordu.

Bu tür bir vurgu söz konusu olduğunda, 1990'larda dillendirilen

17. Örneğin, bkz. Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization*, New York, Farrar, Straus, Giroux, 1999 (Türkçesi: *Küreselleşmenin Geleceği: Lexus ve Zeytin Ağacı*, İstanbul, Boyner, 2000).

18. Ulusal Güvenlik Stratejisi, 2002, s. 3.

19. Ulusal Güvenlik Stratejisi, 2002, s. 1.

hayırsever imparatorluk modelinde bir değişiklik yapıldığını öne sürmek yanıltıcı olmayacak mıdır? Ve dahası, askeri güce güvenilmesine gerekçe olarak 11 Eylül saldırıları nedeniyle değişen küresel koşullar gösterilmemiş midir? ABD'nin demokrasi ve insan hakları savunusu aslında Bush Yönetimi'nin başlangıçta benimsemiş olduğu, 1990'lardaki ulus inşacılığının devamı değil midir? Bu dünya düzeni yaklaşımı antifaşist bir jeopolitikanın ifadesi değil midir? Bu tür soruların ağırlığı Amerikan imparatorluğu konusundaki tartışmanın henüz bitmekten çok uzak olduğuna işaret etmekle birlikte, küresel bir faşizmin geliştiği tezini çürütmektedir.

Burada sunulan analiz, BM Güvenlik Konseyi (BMGK) otoritesinin Irak Savaşı öncesinde ABD tarafından manipüle edilmesi ve daha sonra umursanmaması ile desteklenmiş olsa da, büyük ölçüde yapısaldır. Yapısal unsur ABD'nin askeri, ekonomik ve diplomatik üstünlüğünden ve bu ilerlemeyi sürdürme konusundaki açık kararlılıktan kaynaklanmaktadır. ABD hükümeti, uzayı tekelci bir biçimde askerileştirmek, daha kullanışlı nükleer silahlar geliştirmek ve kendi üstünlüğüne yöneltebilecek herhangi bir stratejik tehdidi caydırmanın en somut yöntemi olarak dünyayı kuşatan askeri üsler çemberini ve donanmasını güçlendirmek için muazzam kaynaklar ayırıyor. Egemenlikle ilişkili gerçekliklerinin resmi yönetim ve tabiyet ilişkilerine tercüme edilmesinin pek mümkün olmadığı doğrudur, ama dünyada varolan itaatsiz aktörler ya yok edilecek ya da yerlerine itaatkâr aktörler geçirilecektir. İtaatkârlık, ABD'nin serbest piyasa ideolojisi savunusunu ve nominal bir anayasal uygulamayı da içeren küresel güvenlik anlayışının kabul edilip edilmemesiyle ölçülecektir. Benim değerlendirmelerime göre bu faktörlerin toplamı "imparatorluk" demektir.

Peki ama niçin faşist bir imparatorluk? Üç unsurun üzerinde durmam gerekir. Her şeyden önce, ABD hükümetinin uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletler'in tahdit gücünü tanımamasıyla, karşı koyulamayacak bir askeri güce ulaşmış olmasının birleşimi söz konusudur. Irak tartışması bu küresel militarist tutumu açık hale getirdi. Bush yönetimi, (bazı eleştirmenlerce herhangi bir yakın tehdidin olmadığını vurgulamak için "önleyici savaş" olarak yeniden tanımlanan) yeni ve kapsamlı "önalıcılık" doktrinine bel bağladı. Bu doktrin ABD'nin bir savunma zorunluluğu gösterme sorumluluğu ol-

maksızın yabancı bir devlete karşı savaş açma hakkı olduğunu (fakat muhtemelen başka hiçbir ülkenin böyle bir hakkının olmadığını) iddia ediyordu. ABD Irak tehdidini kanıtlayan en küçük bir geçerli gerekçe göstermeksizin bu doktrini Irak koşullarında uygulamaya sokarak, inanılabilirliğin sınırlarını zorladı ve dünya düzenini zayıflattı. ABD'deki anti-terörist ruh halinden yararlanarak Irak'a savaş açılması, yaygın biçimde esasen çaresiz bir ülkeye karşı yapılan intikamcı bir jeopolitika uygulaması olarak görüldü.

Bu politikanın Birleşmiş Milletler'in süzgecinden geçmesi, hem emperyal yapıyı hem de direniş ihtimallerini açığa çıkardı. BMGK'nın Irak'ın denetlenmesine ilişkin 1441 sayılı kararı oybirliğiyle alması emperyal yapının varlığını ortaya koydu. Bu kararla Irak'ın kitlesel imha silahlarına sahip olmasının bir savaş tehdidi oluşturduğu şeklindeki kanıtlanmamış esas iddia ile bu silahlar denetimler sonucunda hemen yok edilip, Irak silahsızlandırılmadığı takdirde bunun ABD öncülüğünde, Birleşmiş Milletler'in içinde olmadığı bir savaşa yol açacağı örtük bir biçimde kabul ediliyordu. Eğer BM Şartı gerçek bir küresel eylem kılavuzu olsaydı, ABD'nin yıllardır hava sahasına askeri tecavüzlerde bulunmak, Bağdat rejimine düşman olanlara silahlı bir ayaklanma düzenlemeleri yönünde sonradan açığa çıkan destek programları sunmak, Irak'taki hükümetin denetim gücünü zayıflatmak için tasarlanmış gizli operasyonlar yapmak ve Saddam Hüseyin rejimi Irak'ın egemenlik haklarına esaslı tecavüzü içeren taleplere teslim olmadığı takdirde "dehşet ve korku" uyandıracak bir saldırı için utanmazlık derecesinde tehditkâr bir askeri yığınak yapmak gibi provokasyonlarına karşı korunması gereken Irak olacaktı. BM üyeleri bunun yerine silah denetçilerine bel bağlayarak, ABD'nin dile getirdiği hedeflere ulaşmaya çalıştı. Fakat ABD'nin dile getirdiği hedefler ABD'nin amaçlarını ne açıkça ne de bütünüyle açıklıyordu, bu nedenle etkili bir denetim bile Washington açısından savaş ve "rejim değişikliği"nin alternatifi olarak kabul edilmedi.

İşte Güvenlik Konseyi üyeleri burada çizgiyi çekmiş ve gerek ABD'nin Irak tehdidinin temeli olduğunu iddia ettiği şeyi, gerek BM'nin itibarı açısından kararlarının uygulanmasının önemini vurgulayan riyakâr iddianın dayanağını desteklemekte olduğuna dair kanıtların artmasına rağmen denetimden vazgeçilmesini kabul etmemiştir. ABD'nin, Güvenlik Konseyi'nin İsrail'in 1967 Savaşı sırasın-

da işgal ettiği Filistin topraklarından geri çekilmesi yönünde aldığı muhtelif kararların yürürlüğe koyulması ve Batı Şeria ile Gazze'deki işgalci güç olarak tanımlanan İsrail'in yükümlülüklerini belirleyen Cenevre Anlaşması'nın uygulanması konusunda adım atmakta yıllardır isteksiz davrandığını fark etmek gözlemcilerin fazla zamanını almadı.

ABD savaş için BM'de destek aramaya karar verdiği andan itibaren güya tektarafli davranmadığını göstermek için BM'yi makul bir konuma yerleştirdi, ama Amerikan dış politikasını kolektif usullere riayet etme zahmetine girmeden şekillendirmek isteyen yönetimdeki ultra şahinler bu tütüme etkin bir biçimde karşı çıktılar. Başkan Bush'un 12 Eylül 2002'de Genel Kurul'da yaptığı konuşma, BM'yi ya ABD'nin başından beri uluslararası hukuk ve BM Şart'ıyla bağdaşmaz görünen tutumunu desteklemek, ya da ABD ve bulabildiği koalisyon ortaklarınca yapılacak faaliyetler nedeniyle kendi otoritesinin devre dışında bırakılmasına razı olmak gibi iki seçenekle karşı karşıya bıraktı. BMGK, otoritesini "önemsizleştireceği" anlaşılan bir sonuçtan kaçınmak için çok mücadele etti, Washington'un hattına yüzde 80 oranında yaklaştı – ama neticede bu yeterli olmadı.

Buradaki ilk ve en önemli sorun, ABD'nin savunma amacı gütmeyen bir savaşa girmek gibi çok önemli bir konuda kendi stratejik yaklaşımını uluslararası hukukun gereklerinden ve BM usullerinden üstte tutmasıdır. Sorunu BM'ye getirme şekli dünya siyasetinin emperyal yapısını teyit etmektedir, fakat ortaya çıkan sonuç Amerikan İmparatorluğu'nun varolduğunu iddia ettiği *küresel etki alanını* daraltma tehlikesi taşıyan anti-emperyal gerginlikleri açığa çıkarmaktadır. Bu nedenle Irak tartışması hem bir Amerikan imparatorluğunun varlığını teyit eden hem de gelişen bir jeopolitik direnişi ifade eden bir tartışma olarak görülebilir. ABD'nin bu direnişe meydan okuyup diplomasiden de uzlaşmadan da vazgeçmesi *küresel faşizmin* ifadesidir. ABD'nin tavrı, uluslararası hukukun tahditlerini önemsemeyen ve tüm egemen devletlerin yararlandığı meşru müdafaa hakkı kapsamına girmeyen uluslararası güç kullanımlarına yetki verilmesinin usulleri konusunda BMGK'nın üstlendiği rolü umursamayan olağanüstü bir askeri gücün küresel ölçekte tahkimini temsil etmektedir.

İkincisi, ABD hükümeti terörizme karşılık verme girişiminde, gizli El Kaide şebekesiyle başa çıkabilmek için geniş kapsamlı bir

güç talep etmiştir. Taleplerinden bazıları megaterörizmin yönelttiği tehditlerin büyüklüğü ve yapısıyla başa çıkmak için gerekli ve makuldür. Talep edilen güçlerin nitelikleri arasında, gizli tutuklamalar, Amerikan vatandaşlarını "düşman savaşçılar" olarak tanımlama ve hiçbir hak tanımama yetkisi, kamuoyunun işkenceyi anti-terörist faaliyetlerde göz yumulabilecek bir polis uygulaması olarak görmesi, İslam inancına bağlı olan kişiler hakkında tahkikat yapılabilmesi, terörist şüphelilerin buldukları yerde öldürülebilmesi ve sıradan insanın mahremiyetine yönelik birçok tecavüz bulunmaktadır. Devlet gücünün ABD Yurtseverlik Yasası'na dayandırılan bu mekanizmaları Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan İç Güvenliğin Artırılması Yasası'yla pekiştirilmeyi beklemektedir. Ülkede faşizme doğru bir kayma olduğu yukarıdaki uygulamalarla somut bir biçimde açığa çıkmaktadır; fakat aynı zamanda, eleştiri kabul etmeyen şovenist bir yurtseverlik, çok yakında megaterörist saldırılar olacağına dair periyodik korkular uyandıran ama sonra boşa çıkan uyarılar ve yasaların uygulanması konusundaki otoriter yaklaşımıyla övünen John Ashcroft adında bir Adalet Bakanı tarafından daha da ileri götürülmektedir.

Faşizm başlangıcıyla ilgili üçüncü temel mesele, Washington'un emperyal jeopolitikası ile Amerikan karşıtı bir öfkenin dünya çapında yaygınlaşmasına paralel olarak tabanda Amerikan İmparatorluğu'na karşı yükselen direniş eğilimleri arasında yakında ortaya çıkacak bir çatışmadan kaynaklanmaktadır. Eğer aşağıdan gelişen böyle bir hareket daha saldırgan bir hale gelirse (öyle olacağı da benziyor) ve Amerikan yaklaşımının diğer unsurları sürdürülürse, bu halk direnişini denetlemek ve dizginlemek için yoğun bir baskı ortaya çıkacaktır. Böylesi bir etkileşim her iki tarafın da duygularını körükleyecek, ABD'nin demokrasi ve özgürlüklere olan inancı konusundaki beyanlara devam edilmesine rağmen, faşist denetim anlayışına başvurulmasını kuvvetle muhtemel hale getirecektir.

Tüm bu nedenlerle küresel faşizm tehlikesi hayali veya abartılı bulunarak göz ardı edilemez. Umarım ABD içindeki ve dünyadaki muhalif eğilimler bu tehlikelerin farkına zamanında varıp etkili bir yanıt oluşturabilirler. Amerika Birleşik Devletleri geçmişte sağlığını çabuk kazanacağını kanıtlamış, örneğin 1950'lerde McCarthy'ciliğin yarattığı bağınaz antikomünist cadı kazanının salıverdiği antidemok-

ratik güçlerden kendini hızla sıyrabilmiştir. Fakat şu anda, daha önce hiç geçmediği bir sınavdan geçmektedir, çünkü ABD'nin bu ekstremist küresel stratejisinin taraftarları halihazırda Beyaz Saray'ın ve Pentagon'un hem içinde hem civarında bulunan siyasal nüfuz alanlarının doruklarını işgal etmektedir; üstelik Amerikalı seçmenlerin uluslararası kamuoyunca desteklenerek artan muhalefetine pabuç bırakmaya niyetli görünmemektedirler.

Burada yer verilen genel iddialar çerçevesinde küresel faşizm tehdidinin giderilmesi bir Amerikan imparatorluğunun varlığından bütünüyle kurtulmak anlamına gelmeyecektir. Hayırsever imparatorluk taraftarları da, küreselleşme konusunda 1990'lardaki ekonomist yaklaşımın yeniden canlanması yönünde yapısal imkânlar da, var olmaya devam edecektir.²⁰

20. Bkz. Falk, *Predatory Globalization: A Critique*, Cambridge, Polity, 2000; ayrıca Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk*, a.g.e.

Kaynakça

- Archibugi, D. ve D. Held (haz., 1995), *Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order*, Cambridge, Polity Press, 1995.
- Aron, Raymond (1966), *Peace and War: A Theory of International Relations*, çev. Richard Howard ve Annette Baker Fox, Garden City, New York, Doubleday.
- Bağımsız Uluslararası Kosova Komisyonu (2001), *Kosovo Report: Conflict, Response, Lessons Learned*, Oxford, Oxford University Press.
- Barkan, E. (2000), *The Moral Guilt of Nations: Restitution and Negotiating Historic Injustices*, New York, W.W. Norton.
- Barnett, Michael (2002), *Eyewitness to a Genocide: The United Nations and Rwanda*, Ithaca, New York, Cornell University Press.
- Bass, G. J. (2000), *Stay the Hand of Vengeance: The Politics of War Crime Tribunals*, Princeton, N.J., Princeton University Press.
- Beilin, Y. (2001), *A Manual for a Wounded Dove* (İbranice), Tel Aviv, Yedioth Ahronoth Books.
- Bello, W. (1997), "Alternate Security Systems in the Asia-Pacific", *Asyaya Odaklan Bangkok Toplantısı*, 27-30 Mart.
- Booth, Ken (1995), "Human Wrongs and International Relations", *International Relations* 71, 1: 103-26.
- Borneman, J. (2002), "Reconciliation after Ethnic Cleansing: Listening, Retribution, and Affliction", *Public Culture* 14: 281-304.
- Broad, R. (2002), *Global Backlash: Citizen Initiatives for a Just World Economy*, Lanham, Md., Rowman & Littlefield.
- Brooks, Stephen ve William Wohlforth (2002), "American Primacy in Perspective", *Foreign Affairs* 81, 4: 20-33.
- Bull, Hedley (1977), *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, New York, Columbia University Press.
- Carr, E. H. (1939), *The Twenty Years' Crisis: An Introduction to the Study of International Relations*, Londra, Macmillan.
- Castels, Manuel (1996), *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society, and Culture*, cilt I, New York, Basic Books.
- Chang, Iris (1997), *The Rape of Nanking: The Forgotten Holocaust of World War II*, New York, Penguin Books.
- Chinkin, C. M. (2001), "Women's International Tribunal on Japanese Military Sexual Slavery", *American Journal of International Law* 95 (2): 335-41.

- Clark, I. (1997), *Globalization and Fragmentation: International Relations in the Twentieth Century*, Oxford, Oxford University Press.
- Clarke, Paul Barry (haz., 1994), *Citizenship*, Londra, Pluto, s. 188-90.
- Doyle, Michael D. (1983), "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs* 12: 205-35, 323-53.
- Dubash, N. K., M. Dúpar, S. Kothari, ve T. Lissu (2001), *A Watershed in Global Governance? An Independent Assessment of the World Commission on Dams*, Lokayan, Hindistan, World Resources Institute.
- Falk, Richard (1972), *This Endangered Planet: Proposals and Prospects for Human Survival*, New York, Random House.
- (1975), *A Study of Future Worlds*, New York, Free Press.
- (1992), *Explorations at the Edge of Time: Prospects for World Order*, Philadelphia, Pa., Temple University Press.
- (1993), "The Making of Global Citizenship", *Global Visions: Beyond the New World Order* içinde, haz. J. Brecher, I. B. Childs ve J. Cutler, Boston, Mass., South End Press.
- (1995a), *On Humane Global Governance: Toward a New Global Politics*, Cambridge, Polity.
- (1995b), "Toward Obsolescence: Sovereignty in the Era of Globalization", *Harvard International Review* 17, 3: 34-35, 75.
- (1995c), "The Haiti Intervention: A Dangerous World Order Precedent for the United Nations", *Harvard International Law Journal* 36, 2: 14-22.
- (1997), "State of Siege: Will Globalization Win Out?", *International Affairs* 73, 1: 123-36.
- (1998), "Global Civil Society: Perspectives, Initiatives, and Movements", *Oxford Development Studies* 26, 1: 99-110.
- (1998), *Law in an Emerging Global Village: A Post-Westphalian Perspective*, Ardsley, New York, Transnational Publishers.
- (1999), *Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri*, İstanbul, Küre, 2002.
- (2000), *Human Rights Horizons: The Pursuit of Justice in a Globalizing World*, New York, Routledge.
- (2001), *Küreselleşme ve Din: İnsani Küresel Yönetişim*, İstanbul, Küre, 2003.
- (2002), *Winning (and Losing) the War against Global Terror*, Northampton, Mass., Interlink.
- (2003), *The Great War on Global Terror*, Northampton, Mass., Interlink.
- Falk, Richard ve A. Strauss (1997), "For a Global Peoples Assembly", *International Herald Tribune*, 14 Kasım 1997.
- (1999), "Globalization Needs a Dose of Democracy", *International Herald Tribune*, 5 Ekim 1999.
- (2000), "On the Creation of a Global Peoples Assembly: Legitimacy and the Power of Popular Sovereignty", *Stanford Journal of International Law* 36, 2: 191-219.
- (2001), "Toward Global Parliament", *Foreign Affairs* 80, 1, 212-20.

- Fedarko, Kevin (1994), "Back to the USSR", *Time*, 25 Temmuz 1994, 40-43.
- Filartiga v. Pena-Irala* (1980), ABD Temyiz Mahkemesi 2. dava.
- Fukuyama, F. (1992), *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, İstanbul, Gün, 1999.
- Funabashi, Yoichi (1993), "The Asianization of Asia", *Foreign Affairs* 72, 1: 75-85.
- Gilpin, Robert (1981), *War and Change in World Politics*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Global Civil Society Yearbook, 2001, Oxford, Oxford University Press.
- Global Governance, Commission on, 1995, Oxford, Oxford University Press.
- Goldsmith, E. ve diğ. (1972), *Blueprint for Survival*, Boston, Mass., Houghton Mifflin.
- Hayner, P. B. (2000), *Unspeakable Truths: Confronting State Terror and Atrocities*, New York, Routledge.
- Held, D. (1995), *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- Held, D., A. McGrew ve diğ. (1999), *Global Transformations*, Cambridge, Polity.
- Held, David (1989), *Political Theory and the Modern State*, Stanford, Calif., Stanford University Press, s. 214-42.
- Hettne, Bjorn Hettne (1994), "The New Regionalism: Implications for Development and Peace", Tebliğ, UNU/WIDER, Helsinki, Finland.
- (2002), "The New Regionalism and the Return of the Political", XIII Nordic Political Association, 15-17 Ağustos, Aarlbord, Danimarka.
- Hint, P., ve G. Thompson (1996), *Globalization in Question*, Cambridge, Polity Press, s. 1-17, 170-94.
- Huntington, Samuel P. (1993), "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs* 72, 1:22-49.
- Hutchins, Robert ve diğ. (1948), *Preliminary Draft of a World Constitution*, Chicago, University of Chicago Press.
- Ignatieff, M. (2001), *Human Rights as Politics and Idolotry*, Princeton, N.J., Princeton University Press.
- Kaldor, M. H. (2003), *Global Civil Society: A New Phenomenon*, Cambridge, Polity Press.
- Kapeliouk, A. (2002), "A Partner for the Future", *Le Monde Diplomatique*, Şubat 2002.
- Keck, M. ve K. Sikkink (1998), *Activists beyond Borders: Advocacy Networks beyond Borders*, Ithaca, New York, Cornell University Press.
- Kissinger, Henry (1994), *Diplomasi*, İstanbul, İş Kültür Yay., 2002.
- Knight, W. Andy (1994), "Toward a Subsidiarity Model of Global Governance: Making Chapter VIII of the UN Charter Operational", Birleşmiş Milletler Sistemi Akademik Konseyi Yıllık Toplantısı, Lahey, Hollanda.
- Kosovo Report (2000), *Independent International Commission on Kosovo*, Oxford, Oxford University Press.
- Krauthammer, Charles (1990-91), "The Unipolar Moment", *Foreign Affairs*

70, 1: 23-33.

- Lam, M. C. (2000), *At the Edge of the State: Indigenous Peoples and Self-Determination*, Ardsley, New York, Transnational Publishers.
- Lemann, Nicholas (2002), "The Next World Order", *The New Yorker*, 1 Nisan, 42-48.
- Li, F. F., R. Sabella ve D. Liu (haz., 2002), *Nanking 1937: Memory and Healing*. Armonk, New York, M. E. Sharpe.
- Lipschutz, R. D. (1996), *Global Civil Society and Global Environmental Governance*, Albany, New York, State University of New York.
- Malezya (1997), "Malaysia PM Mulls Action against Speculators", *Turkish Daily News*, July 29, 1997.
- Mandelbaum, Michael (1994), "The Reluctance to Intervene", *Foreign Policy* 95, 1:3-18.
- Mander, Jerry ve Edward Goldsmith (haz., 1996), *The Case against the World Economy: And for a Turn toward the Local*, San Francisco, Calif., Sierra Club Books.
- Manley, R. ve Hussein Agha (2001), "Camp David: The Tragedy of Errors", *New York Review of Books*, 9 Ağustos.
- Maynes, Charles William (1993-94), "A Workable Clinton Doctrine", *Foreign Policy* 93: 3-20.
- Meadows, D., ve diğ. (1972), *The Limits to Growth*, New York, Free Press.
- Mearsheimer, John (1990), "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", *International Security* 14: 5-41.
- Melvorn, Linda (2000), *A People Betrayed: The Role of the West in Rwanda's Genocide*, Londra, Zed.
- Mendlovitz, S. (1975), *On the Creation of a Just World Order*, New York, Free Press.
- Minear, R. H. (1971), *Victors' Justice: The Tokyo War Crimes Trial*, Princeton, Princeton University Press.
- Minow, M. (1998), *Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence*, Boston, Mass., Beacon Press.
- Mittelman, James (2000), *The Globalization Syndrome: Transformation and Resistance*, Princeton, Princeton University Press.
- Moore, Jonathan (haz., 1998), *Hard Choices: Moral Dilemmas in Humanitarian Intervention*, Lanham, Md., Rowman & Littlefield.
- Murphy, Sean D. (1996), *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Nerfin, M. (1986), "Neither Prince not Merchant: Citizen - An Introduction to the Third System", *IFDA Dossier* 56: 3-29.
- Ohmae, Kenichi (1992), "The Region State", *Foreign Affairs* 72, 1: 78-87.
- Princeton University, Law and Public Affairs Program (2001), *The Princeton Principles on Universal Jurisdiction*, Princeton, N.J., Princeton University Press.
- Prins, G. ve E. Sellwood (1998), "Global Security Problems and the Challenge to Democratic Process", *Re-imagining Political Community: Studies in*

- Cosmopolitan Democracy* içinde, haz. D. Archibugi, D. Held ve M. Kohler, Cambridge, Polity, s. 252-72 .
- Rich, B. (1994), *Mortgaging the Earth: The World Bank, Environmental Impoverishment, and the Crisis of Development*, Boston, Mass., Beacon Press.
- Rickman, G. J. (1999), *Swiss Banks and Jewish Souls*, New Brunswick, N.J., Transaction Publishers.
- Rieff, David (1995), *Slaughterhouse*, New York, Simon & Schuster.
- Robertson, G. (2001), *Crimes against Humanity: The Struggle for Global Justice*, New York, New Press.
- Rosenau, James, N. (1990), *Turbulence in World Politics: A Theory of Continuity and Change*, Princeton, Princeton University Press.
- Rotberg, R. ve D. Thompson (haz., 2000), *Truth v. Justice: The Morality of Truth Commissions*, Princeton, NJ, Princeton University Press.
- Roy, A. (2001), *Power Politics*, Boston, Mass., South End Press.
- Russett, Bruce (1993), *Grasping the Democratic Peace: Principles for a Post-Cold War World*, Princeton, Princeton University Press.
- Sakamoto, Y. (1994), *Global Transformation: Challenges to the State System*, Tokyo, United Nations University.
- Shelton, D. (haz., 2000), *International Crimes, Peace, Human Rights: The Role of the International Criminal Court*, Ardsley, New York, Transnational Publishers.
- Shiva, V. (1987), "People's Ecology: The Chipko Movement", *Towards a Just World Peace: Perspectives from Social Movements* içinde, haz. R. B. J. Walker ve Mendlovitz, Londra, Butterworths, s. 253-70.
- Sidjanski, Dusan (1992), *L'avenir Fédéraliste del 'Europe*, Paris, Presse Universitaire de France.
- Soros, G. (2002), *On Globalization*, New York, Public Affairs.
- van Steenberg, Bart (1994), *The Condition of Citizenship*, Londra, Sage.
- Taylor, Telford (1992), *The Anatomy of the Nuremberg Trials: A Personal Memoir*, New York, Knopf.
- Wallerstein, Immanuel (2002), "The Incredible Shrinking Eagle", *Foreign Policy* (Temmuz/Ağustos): 60-68.
- Wapner, P. (1996), "The Social Construction of Global Governance", yıllık toplantıda sunulan makale, Amerikan Siyaset Bilimi Birliği, Ağustos 28-31, 1996.
- Weiss, Thomas (1994), "UN Responses in the former Yugoslavia: Moral and Operational Choices", *Ethics and International Affairs* 8: 1-21.
- Wheeler, N. J. (2000), *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford, Oxford University Press.

Dizin

- Afganistan 160, 265; Amerikan karşıtı militanlık 307; gerici din siyaseti 219; Karzai hükümeti 307
- savaşı 284; ABD askeri taktikleri 307; esirleri 323; insani çıkarlar 293; sırasında sivil ölümleri 308; sonrasında sivil özgürlüklerin ihlali 323
- American Enterprise Institute (Amerikan Girişim Enstitüsü) 335
- Amerika Birleşik Devletleri; 11 Eylül sonrası güvenlik sendromu 301; 11 Eylül sonrası liderliği 293; "ahlaki istisnailik" 342; anavatan güvenliği 300; askeri egemenliği 319; bir küresel imparatorluk lideri olarak ~ 271; diplomatik reddi 290; dış politikası 291; en ciddi muhalifi olarak el Kaide 219; Irak savaşı (*Ayrıca bkz. Irak Savaşı*) 269; ırkçı tutumlar 301; Irkçılık konferansını terk etmesi 258; insani motivasyonları 293; jeopolitik ihtirasları 273; "Kızıl korkusu" 315; küresel güvenliğe yaklaşımı 333; Ortadoğu'daki egemenliğine direniş 311; postmodern jeopolitika vizyonu 275-6; sivil özgürlükler 313-6; sivil özgürlüklere saldırısı 313-6; soğuk savaş şahinleri 339; şarbon salgını 302; BM Güvenlik Konseyi'ni manipüle etmesi 344; Ulusal Güvenlik Stratejisi 265, 318, 340; ve ülkesel savunmasızlık 30; yönelik küresel tutumlar 291; Yurtseverlik Yasası 323, 347
- küresel bir imparatorluk olarak ~ 332; kanıtı 344-5
- Annan, Kofi 216
- Anti-Balistik Füze Anlaşması 277, 338
- Anti-Personel Kara Mayını Anlaşması 52
- Anti-terörizm 334
- Apartheid 229
- Arap Amerikalılar 334
- Arap Tugayı 256
- Ashcroft, John 301, 347
- Asya Ekonomik Krizi (1997) 130, 199
- Asya/Pasifik, tarihsel adaletsizlikler 176-7
- Aşağıdan küreselleşme 135, 144; bağımsız demokrasinin teşviki için bir araç olarak ~ 152; ve devlet 151-3
- Atlantik İttifakı 332
- Atom bombası 44, 233, 305
- Avrupa Aydınlanması 205
- Avrupa Birliği 222-3, 255; ile ilişkili siyasi anlaşmazlıklar 223; ve Vestfalyen dünya 36
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 259
- Avrupa Parlamentosu 195
- Bağımsız demokrasi 147, 152
- Bağlantısızlar Hareketi 327
- Barış 31, 34, 43-4, 191, 271, 319
- Berlin Duvarı, yıkılışı 161
- Beyaz Devrim 198, 228
- Bilimsel sosyalizm 224
- Bin Ladin, Usame 199, 201-2, 239; ABD ile ilişkileri 311; Arap Tugayı 236; dini inancı 251; dünya görüşü 251; ekstremizmi 310; liderliği 308
- Birleşmiş Milletler 29, 208; ceza mahkemeleri 164; geleceği 144, 216; İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Bürosu 163; Irkçılık konulu Konferansı 258; konferansları, siyasi katılım alanları olarak 152-3; sınırlı gücü 29;

- Şart sistemi 287-8; şartı 29, 248-9; ve küresel demokrasi 66; ve Vestfalyen dünya 36; Yerli Halkların Hakları Gayri Resmi Çalışma Grubu 178; za-yıflaması 209
- Güvenlik Konseyi 39, 160, 266-7; ABD manipülasyonu 344; ABD'yi reddetmesi 290; Afganistan'da savaş tartışması 295
- Bosna 63, 144, 293
Buda 328
Bush, George 62-3
Bush, George W. 160, 265; barış konsepti 319; BM'ye karşı çıkışı 280; Genel Kurul'daki (2002) konuşması 346; militarist politika üreticileri 319-20; önalıcılık doktrini 272; postmodern jeopolitika vizyonu 275; West Point konuşması (2003) 265, 273-4, 317
Büyük Bunalım (1930'larda) 128
Büyük Terör Savaşı 306
Büyümenin Sınırları (Limits to Growth, the) 141-2
- Cenevre Anlaşmaları 192, 346
Cenova protestoları 50
Ceza mahkemeleri 182-5
Cezayir, gerici din siyaseti 219
CNN faktörü 100
- Çin 341; dini hareketler 199; Dünya Ticaret Örgütü'ne girişi 151; Usame bin Ladin ile ilişkisi 199
- Demokrasi; bağımsız ~ 147; küresel ~ 65-9, 232, 329
- normatif ~ 147, 152; unsurları 148-51
- Demokratik barış 34, 48
Diktatörler, yasal takipleri 328
Dil politikaları 133-6
Din(ler); canlanması 42, 197; dışlayıcılığı 230; dünya dinleri 224; gerici ~ politikaları 219; tarihsel perspektifler 206-7
Diplomasi; insani ~ 29, 63, 186-7, 292-3; zorlayıcı ~ 329
- Doğu Timor 164
Doğu Türkistan, kuruluşu 199
Dünya Bankası 66; insan ihtiyaçlarına hassasiyet 140; ve küreselleşme karşılığı 138
Dünya Barajlar Komisyonu 140
Dünya dini 225
Dünya Düzeni Modelleri Projesi (WOMP) 45, 56, 142-3, 208-9
Dünya Düzeni; ve Protestanizm 27-8; Vestfalya öncesi ~ 27
Dünya Ekonomik Forumu 129, 132, 256; ve küreselleşme karşılığı 138
Dünya ekonomisi; işleyişi 132; reform 132
Dünya hükümeti 58-9
Dünya Sosyal Forumu 132, 258-9
Dünya Ticaret Örgütü 50, 66; Çin'in kabulü 151; ilgili siyasi anlaşmazlıklar 223; toplantıları (1999) 130, 199
Dünya vatandaşları 243
- Ekolojik çürüme 36
Ekonomik ve Sosyal Haklar Merkezi 166-7
El Salvador 267-8
El-Kaide 55, 212, 306, 320; ABD'ye saldırısı 159, 284 (*Ayrıca bkz.* 11 Eylül saldırıları); Amerikan yanıtı 248, 303; gizli karakteri 61; siyasi fanatizm 310; tehdidin sürdürülmesi 306; terörist eğitim üsleri 284; verilen destek 40, 239
Enternasyonalizm, hakkında kuşkular 36
- Faillik sorunu 127
Faşizm, küresel 322
Federal İşkence Tazminatları Yasası 185
Filistin Ulusal Otoritesi 191
Filistin-İsrail ilişkisi 311
Filistinlilerin hakları 190
Fulang Gong 199
- Gandhi, Mahatma 328
Grotius, Hugo 206

- Güney Kore, ekonomik küreselleşmeye yanıt 137
- Güvenlik 148, 261
- Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler. *Bkz* Birleşmiş Milletler, Güvenlik Konseyi
- Halklar hukuku 231-2
- Hammarskjöld, Dag 243
- Helsinki Anlaşmaları 166
- Heritage Foundation (Ulusal Miras Vakfı) 335
- Hindistan 198; gerici din siyaseti 219
- Hindu milliyetçiliği 198
- Hıristiyanlık, Protestan 322
- Hiroşima 45, 233
- Hizbullah 309
- Holokost, Nazi Almanyası'nda 174-6
- Humeyni, Ayetullah 198, 229, 310
- Hüseyin, Saddam 269, 286; suçluluğu 290
- Irak 164; Amerikan işgali 297; kitle imha silahları 295; Kuveyt'i işgali 267; Kürtazınlık 63; Nükleer reaktöre İsrail saldırısı 273
- Irak Savaşı 269, 278, 280-1, 288; gerekçeleri 290; muhalefet 281, 324, 342; olgusal inandırıcılık 290; Şart sisteminin geleceği ve 289-92; tepkisel gerekçe 290; uzun süreli destek 303; ve ABD yurtseverliği 303; ve yurtseverlik 303
- Irkçı tutumlar 301
- İrkçılık konulu BM Konferansı 258
- İç Güvenliğin Artırılması Yasası 324, 347
- İnsan güvenliği 37
- İnsan Hakları 149, 231-2
- İnsan Hakları İzleme Komitesi 165
- İnsan Hakları Yüksek Komiserlik Bürosu 163
- İnsani acılar 214
- İnsani bölgecilik 52-55
- İnsani Gelişme Raporu 63
- İnsani küresel yönetim 225; dini dayanakları 226-37; insan mücadelesinin ürünü olarak - 237
- İnşacılık 291
- İran Devrimi 197-8
- İran, gerici din siyaseti 219
- İsa 328
- İslam 198
- İsrail/Filistin ilişkileri 191
- İsrail; 1967 Savaşı 268, 346-7; Batı Şeria ve Gazze'deki operasyonları 319, 346; Irak nükleer santraline saldırı 273; jeopolitik ihtirasları 273
- Kamboçya 47, 164
- Kamu hizmetleri, azalma 214
- Kapitalizm; Çin'in benimsemesi 129; küresel - 137; Thatcher/Reagan 128; zaferi 128-9
- King, Martin Luther 328
- "Kırlı bomba" 321
- "Kızıl korkusu", ABD'de 315
- Komünist devrimci hareket 223
- Kosova Savaşı (1999) 30, 169, 216, 245, 281
- Kölelik, tazminatları 179
- Körfez Savaşı 62, 216, 251, 307; sonrası 144, 307, 311
- Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) 92, 111, 222
- Kuzey Kore, ekonomik küreselleşmeye yanıt 137
- Küba, ekonomik küreselleşmeye yanıt 137
- Küresel adalet 160
- Küresel ekonomik büyüme, Üçüncü Dünya'nın dışlanması 130
- Küresel faşizm 322, 334, 342-4
- Küresel güvenlik 333
- Küresel Halk Meclisi 70-3, 194-5, 329
- Küresel imparatorluk 61-2, 271, 277
- Küresel imparatorluk 61-2; ABD'nin liderliğinde 271, 277; geleceği 61
- Küresel insani olmayan yönetim 211-2
- Küresel ırk ayrımcılığı 213
- Küresel ısınma 35
- Küresel kamu hizmetlerinin azalması

- 214-7
- Küresel kapitalizm; hegemonik etkisi 137; neoliberal prizma 144; sanayileşme sonrası evre 144
- Küresel Komşuluğumuz (Our Global Neighborhood)* 143
- Küresel köy 59-61, 209
- Küresel Piyasa 57-8
- Küresel refah 145
- Küresel Sivil Toplum 27, 133, 134, 167, 177
- Küresel Sivil Toplum Milenyum Toplantısı 194
- Küresel Sözleşme (2000) 194, 216
- Küresel Yönetişim Komisyonu 143
- Küresel yurttaşlık 234, 243, 255-7
- Küreselleşme 40, 41; ve 11 Eylül saldırıları 247; acımasız içyüzü 247; direniş 50-1; ekonomik ~ 131, 312 (*Ayrıca bkz. Dünya ekonomisi*); emperyal ~ 265; finansal ~ 40; şirket ~ 40; tanımlayıcı bir çerçeve olarak ~ 48; tepkiler 130; teriminin kaygan ve belirsiz tabiatı 49; ters etkiler 50; yağmacı boyutları 140; yanıt 136-46; yurttaş ~ 40, 51, 312
- Küreselleşme karşıtlığı 50, 138, 329
- Kyoto Protokolü 338
- Lahey Barış Konferansı 44
- Latin Amerika 164
- Liberalizm, uluslararası 34, 62
- Lindh, John Walker 250-1, 254
- Maastricht Anlaşması 255
- Mandela, Nelson 182, 342
- McCarthycilik 315, 347
- Medeniyetler arası savaşı 138
- Megaterörizm, 46, 272, 337
- Milletler Cemiyeti 36, 208, 220
- Milliyetçilik 37-8
- Modernite 43
- Mohamad, Mahathir 327
- Monroe Doktrini 332
- Müslümanlar, Amerika'da 334, 347
- Nagazaki 45, 233
- NATO 30, 90, 169, 183
- Nazi zulüm politikaları 47
- Neoliberalizm 128-9
- Nikaragua 267
- Nuremberg Duruşmaları 174-5, 179-80, 267
- 11 Eylül saldırıları 74-5, 138, 171-2; Amerika'nın öncülüğünde verilen yanıt 159, 293, 339; ardından ABD hükümetinin hak ihlalleri 301; sonrasında askeri odaklanma 260; sonrasında milliyetçilik 260; sonrasında yurtseverlik 302-7; küreselleşmenin acımasız iç yüzünün örneği olarak 247; sempatik rezonans 310; sonrası 254, 260; sonrasında Amerikan liderliği 293; sonrasında güvenlik sendromu 300-1; ve güvenlik 251, 261; ve küresel egemenlik 339
- Ortadoğu, Amerikan egemenliği 310
- Oslo Barış Süreci 191
- Önalıcılık doktrini 272
- Özgürlüklere saldırı 313-6
- Pinochet, Augusto 180, 182, 184, 190
- Reagan, Ronald 268
- Roma Anlaşması (1998) 52, 68-9, 167, 170, 182
- Roma Kulübü 141
- Ruanda 47, 144, 164, 169; insani acılar 47; mahkemeler 189
- Savaş(lar);
- Afganistan ~ 284; ABD'nin askeri taktikleri 308; esirleri 323; insani yararları 295; sırasında sivil ölümleri 308; sonrasında sivil özgürlüklerin ihlali 323
 - Balkan ~ 278
 - Irak'ta ~ 269, 278, 280, 288; ve ABD yurtseverliği 303; gerekçelendirme 289-90; muhalefet 281, 326, 342; ve olgusal inandırıcılık 290; tepkisel

- gerekçe 290-1; uzun süreli destek 303; ve yurtseverlik 303
- İsrail (1967) 268
 - Kosova (1999) 30, 169, 216, 245, 280, 307
 - Körfez ~ 62, 202, 251, 307; sonrası 144, 307, 311
 - Soğuk ~ dönemi sırasında sivil özgürlükler 315-6; sırasında nükleer silahsızlanma 45; sona ermesi 38, 161-2; insani müdahale savunucularını 292; uygun siyasi koşullar 168; yararsızlığı 327
 - Vietnam ~ 180
- Schweitzer, Albert 243
- Sekizler Grubu'nun Yıllık Ekonomik Zirvesi 50
- Selamet Projesi* 142
- Sibernetik libertaryanizm 145
- Sierra Leone 164
- Singapur 189
- Sivil özgürlükler, ihlali 315-6
- Sivil Toplum Kuruluşları 133, 165; Milenyum Toplantısı 258; ulusötesi ~ 165
- Siyasi ekstremistler 229-30
- Siyasi suçlar 179-81
- Soğuk Savaş; döneminde sivil özgürlükler 315-6; sırasında nükleer silahsızlanma 45
- sona ermesi 38, 160; insani müdahalelerin savunulması 293; uygun siyasi koşullar 168
- Somali 63, 122-3, 144, 168-9, 202
- Sosyal Demokratlar 139
- Sovyet Bloğu 332
- Sovyet Devrimi 128
- Soykırım 33, 47
- Sömürgecilik karşıtı hareket 168
- Sömürgecilikten kurtuluş 28
- Sudan, gerici din siyaseti 219
- Suudi Arabistan, gerici din siyaseti 219
- Suveş Operasyonu 267
- Sürdürülebilir gelişme 134
- Şah'ın Beyaz Devrimi 197-8, 228-9
- Şarbon yayılması, ABD'de 302
- Şart sistemi (BM); bağlı kalmanın yararları 296-7; geleceği 289-92; ihlal edilmesi 291; inşacı geleceği 295-7; kolektif usulleri 291
- Şiddet kullanmama 150-1
- Şirket küreselleşmesi 162-3
- Taban politikaları 140
- Taliban, Afganistan'da savaş sonrası yeniden gruplaşma 307
- Tarihsel adaletsizlikler 174-87; ceza mahkemeleri 182-5; ekonomik tazminatlar 185-6; hakikat ve uzlaştırma komisyonları 186; sivil davalar 185-6; yanıtlar 181-7
- Teknolojik gelişmeler 217-8
- Tepkisel gerekçe 290-1
- Terörizm 55, 172, 272; karşı küresel savaş 171; önlenmesi 301-2. *Ayrıca bkz.* 11 Eylül saldırıları
- Ters Ütopyalar 52
- Tibetliler 254
- Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi 179, 267.
- Ulusal Güvenlik Stratejisi 265, 296, 318, 339
- Uluslararası Adalet Divanı 184
- Uluslararası Af Örgütü 165
- uluslararası ceza mahkemesi (eski Yugoslavya için) 180, 183
- Uluslararası Ceza Mahkemesi 52, 68-9, 167, 171, 338-9; kuruluşu 188-9, 247, 328; tarihsel perspektifler 189-90; yetkisi 189
- Uluslararası Hukuk Komisyonu 180
- Uluslararası Hukuk; geleceği 287; güçlenmesi 332-3; tanımı 288
- Uluslararası hukukun egemenliği 73-4
- Uluslararası liberalizm 34
- Uluslararası Para Fonu 66
- Uluslararası toplum, devletçi olarak 28
- Ulusötesi sivil toplum 133
- Usame bin Ladin 201, 219, 239-40, 248, 251, 256
- Uygur hareketi 199
- Uzayın askerileştirilmesi 252

Üçüncü Dünya 130, 215
Ütopya 42, 45

Vestfalya Barışı 16, 271

Vestfalya; fikir olarak ~ 26; normatif
puan tablosu olarak ~ 27; olay olarak
~ 26; tanımı 26

Vestfalyen dünya 26; devamlılığı 36 ;
etosu 32; Hobbesyen varyantı 34; kar-
şıt gelenekler 34; kökeni 28; küresel
otorite 182; örgütsel doruk 28; özü
olarak devlet sistemi 39; referans nok-
taları 26; standartları 26-43; temelleri-
nin aşınması 41; yapısı 28; yurtsever-
lik 298-9

Vietnam Savaşı 180, 281

Wilson, Woodrow 34, 208

X-Ray Kampı 323

Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi 317

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen 162

Yerli Halklar 178

Yerli Halkların Hakları Deklarasyonu
178

Yeşiller 139

Yugoslavya 164, 168, 170; mahkemeler
199

Yukarıdan küreselleşme 135

Yurtseverlik Yasası 323, 347

Yurtseverlik; 11 Eylül sonrası 302-7;
aşiret ~ 308, 312; kozmopolit ~ 311-2;
ve Irak Savaşı 303; Vestfalyen ~ 298-
300; yenilenmesi 308-12

Yurттаş hacı 234-5

Zorlayıcı diplomasi 329

METİS
SİYASET BİLİM

Immanuel Wallerstein
AMERİKAN GÜCÜNÜN
GERİLEYİŞİ

Kaotik Bir Dünyada ABD

Çeviren: Tuncay Birkan

Önceki kitapları *Liberalizmden Sonra* ve *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*'ndaki düşüncelerini mantıki sonuçlarına dek geliştiriyor Wallerstein. Temel tezi şu: 1945'ten beri dünya sisteminin başı çeken hegemonik gücü olan Amerika Birleşik Devletleri gerilemektedir. 11 Eylül ve sonrasında yaşanan olaylar bunun en son ve en belirgin kanıtıdır.

İçinde yaşadığımız dünya sisteminin hızla temel bir değişime doğru gittiğini ve tercih ve seçimlerimize, insan iradesine hiç olmadığı kadar açık hale geldiğini savunan Wallerstein ne yapabileceğimiz konusunda şunları söylüyor: "Bu kitapta hepimizin üçlü bir görevi olduğu yolundaki görüşüme bağlı kalıyorum: Gerçekliği eleştirel ve ayık bir kafayla analiz etmekle ilgili entelektüel görev; bugün öncelik vermemiz gereken değerlerin neler olduğuna karar vermekle ilgili ahlaki görev ve dünyanın, kapitalist dünya sistemimizin şu anki kaotik yapısal krizinden çıkıp, mevcut sistemden gözle görülür ölçüde daha kötü değil de, gözle görülür ölçüde daha iyi olacak farklı bir dünya sistemine geçmesi olasılığına hemen nasıl katkıda bulunabileceğimize karar vermekle ilgili siyasi görev."

Bugün muhalif olmak, sistem karşıtı olmak ne demektir? Günümüzde bu soruya verilen en net cevaplardan biri olan kitabı, Tuncay Birkan'ın çevirisiyle sunuyoruz.

.

Richard A. Falk

Dünya Düzeni Nereye?

Dünyanın egemen devletler düzeni sona mı eriyor?
Bugünün dünyasında "yurttaş" olmak ne demek?
Bir Birleşmiş Milletler var mı gerçekten?
ABD'ye Faşizm mi geliyor?
Nasıl engellenebilir ABD?
Uluslararası hukuk, "teröre karşı savaş"ın kurbanı mı olacak?
Dünyayı şirketler mi yönetecek?
Şirket küreselleşmesi nasıl engellenebilir?
Uluslararası politikaya nasıl müdahale edilebilir?
Dünya düzeninin değişmesinde dinin rolü nedir, ne olmalıdır?
İnsani bir küresel yönetim için ne yapmalı?
Küresel bir adalet mümkün mü, nasıl?

Richard Falk, uluslararası hukuk ve barış girişimleri alanında aktif görevler üstlenen uzman ve üretken bir akademisyen. Dünyanın 21. yüzyıla çok kötü bir başlangıç yaptığını düşünen ve mevcut durumu "küresel faşizm" olarak gören yazar, bu gidişatı durduracak zenginlikte yaratıcı direniş ve değişim güçlerinin ortaya çıkacağını umut ediyor:

"Bulduğumuz anın gelecek konusunda daha fazla sorumluluk paylaşmayı gerektirdiğini anlayanlarımızın sayısı durmadan artıyor. Dünya tarihinin gidişatını değiştirmek ya da Amerikan iktidarını dizginlemek kolay olmayacak. Ne kadar başarı şansımız olduğu hesabıyla değil, neyin doğru ve zorunlu olduğunu düşünerek hareket etmemiz gerekiyor. Engeller çok büyük olsa da, o kadar haklı olduğu içindir ki yegâne umut insanlık için o kadar büyük başarılar olmalıdır. İnsanlık atılcaya kadar her

Metis Tarih Toplum Felsefe
ISBN 975-342-515-5

Metis Yayınları
www.metiskitap.com

